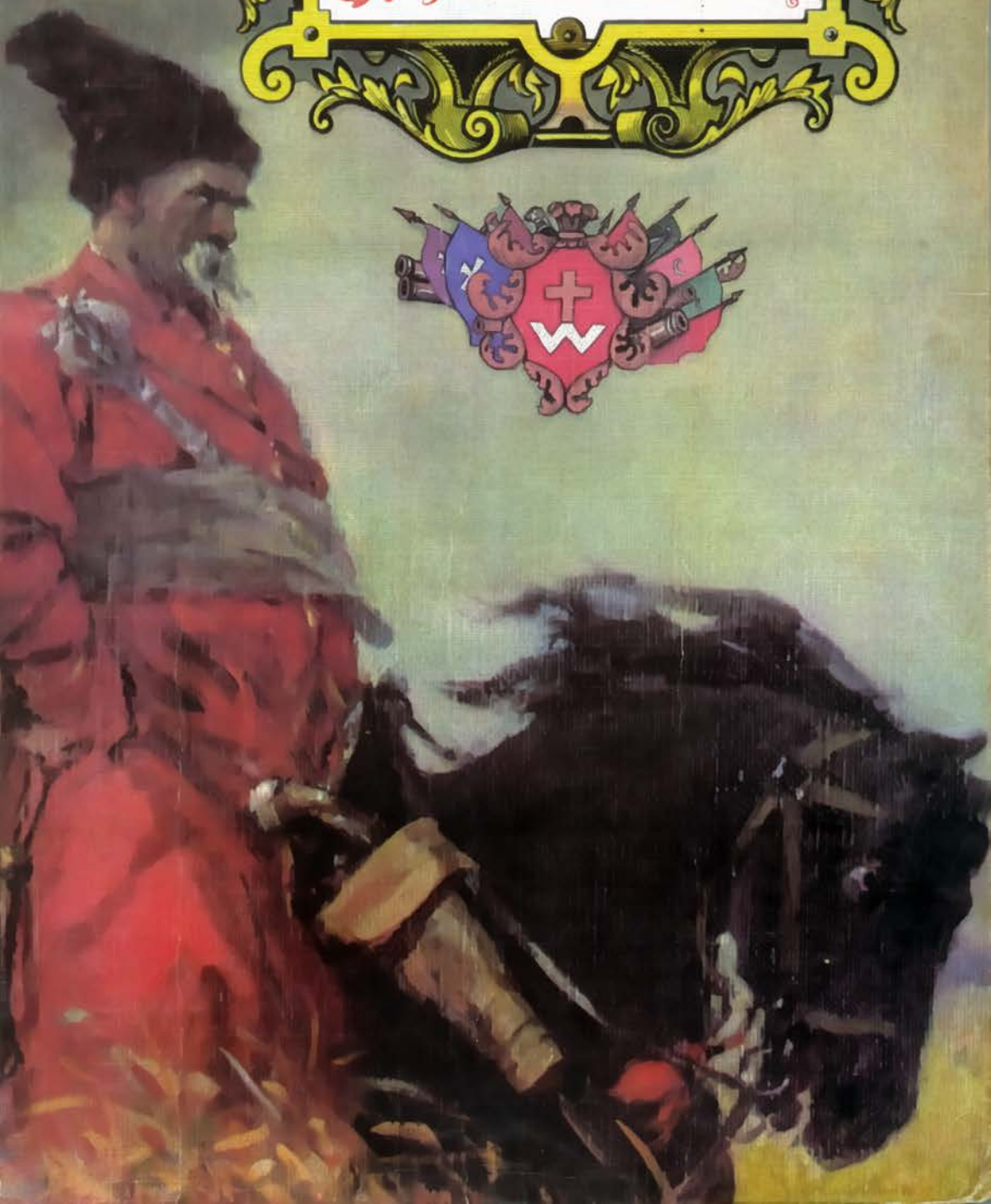

Історичний КАЛЕНДАР

**Історичний
КАЛЕНДАР**

'98

Упорядники
Анатолій Денисенко,
Василь Туркевич

“Historiactal Calendar” –
yearly research and Literary
almanac of the International
Historical Club.

Composed by
Anatoliy Denysenko
and Vasil Turkevych

Видано за сприянням
Міжнародного фонду
“Відродження”

Київ-1997

Друкується за постановами Вчених рад
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського Національної академії наук України,
Українського державного науково-дослідного інституту
архівної справи та документознавства,
Історичного товариства Нестора-літописця

*За погодженням Міністерства освіти України
рекомендовано Вченою радою історичного факультету Українського
державного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова
як навчальний посібник студентам гуманітарних факультетів вузів,
викладачам історії і народознавства, учням середніх та спеціальних
середніх закладів України*

Науково-популярний та літературний альманах

Випуск четвертий

“Історичний календар” – щорічник.
Науково-популярний та літературний
альманах Міжнародного історичного
клубу.

“Historiacal Calendar” –
yearly research and Literary
almanac of the International
Historical Club.

ISSN 0869-3587

Composed by
Anatoliy Denysenko
and Vasil Turkevych

ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА

*Слова П. Чубинського,
Мелодія М. Вербицького*

Ще не вмерла Україна, і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля!
Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці!

П р и с п і в:

Душу, тіло ми положим за нашу свободу }
І покажем, що ми, браття, козацького роду. } *Двічі*

Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону,
В ріднім краї панувати не дамо нікому.
Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє,
Ще у нашій Україні доленька наспіє.

П р и с п і в.

А завзягтя, праця щира свого ще докаже,
Ще ся волі в Україні пісенька розляже.
За Карпати відіб'ється, згомонить степами,
України слава стане поміж народами.

П р и с п і в.

СЛОВО ДО ЧИТАЧІВ

Перед вами – четверта книга альманаху "Історичний календар '98". Можна з впевненістю сказати, що серед періодичних видань цей щорічник посідає особливе місце. Адже ще кілька років тому, – за радянських часів, – не можна було й мріяти про подібну книгу. Комуністичні ідеологи, які прискіпливо і строго пильнували за видавничим процесом, жахалися однієї думки про друкування літератури якого змісту і спря-

мування. Виходили календарі спортивні і сільськогосподарські, жіночі і піонерські, для агітаторів та пропагандистів... Про календар історичний не могло бути й мови. Більшовицьке керівництво смертельно боялося справжньої, правдивої історії, яка могла нагадати широкому загалу про національну гідність, героїзм предків, духовну спадщину, пробуджувати державницькі устремління. Тоталітарні правителі споконвіків прагнули контролювати історичну пам'ять підлеглих народів, намагалися маніполювати документами, підлаштовуючи їх до своїх власних династійних потреб. Так творилася, скажімо, історія російської імперії, до якої з цинічною простотою було приєднано історію Руси – України. Але все це тмяніє перед навальним наступом на історичну науку академічних вишколенців Леніна – Сталіна. Вони не стільки переписували, як нищили історичну спадщину, викреслюючи окремі події, цілі епохи, перебріхуючи і фальсифікуючи факти, часто – густо спотворюючи історичні процеси на угоду більшовицьким ідеологічним догмам. Тому не дивно, що кілька останніх поколінь в Україні навіть побіжно не знає історії свого народу. Послідовно і методично робилося все, щоб українці забули про свої витoki, власне коріння, свій родовід, що Київська Русь, то, власне, Україна. Строго і безжально цензурувалися поодинокі книги про героїчну історію Запорозького козацтва, забороняло-

ся згадувати про державотворчі процеси в епоху Богдана Хмельницького і його сподвижників, про роль української інтелігенції в XVII–XVIII ст. Кара чекала на кожного, хто смів згадати позитивно про славетну сторінку створення Української Народної Республіки, яка, хоча й проіснувала недовго, але накреслила обриси майбутньої України, що постала на політичній карті світу в 1991 році і входить у XXI століття великою суверенною європейською державою.

Власне, зараз ми тільки – но починаємо писати справжню історію України, по – новому її осмислювати і вивчати. Тому закономірне зацікавлення читачів до незвичного раніше за змістом видання, яке заслужено здобуло серед читачів статус "сімейної книги". Альманах з однаковою зацікавленістю читають дорослі і діти, вчителі і студенти, пенсіонери і викладачі вузів.

У випуску, що берете до рук, головною темою стала Визвольна війна українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького, 350 – річчя початку якої виконується в цьому році. Як і в попередніх випусках прочитаєте багато з того, що було віднайдене тільки нещодавно, що так прискіпливо замовчувалося і утримувалося під арештом у спецхранах архівів та бібліотек!

Можна тільки вітати прагнення редакції робити щорічники тематичними. Не порушуючи традиційної моделі календарних видань у відображенні ювілейних і пам'ятних подій (тут анотується понад дві тисячі різних дат) є можливість ширше і глибше розкривати ту чи іншу епоху, показати її в різнобічних аспектах і подати палітру тієї доби у контексті Європи і світу. Тому на його сторінках читач знайде розповіді про видатних діячів, вчених, письменників, художників, істориків інших країн, лауреатів Нобелівської премії, всесвітньознаних мандрівників, давні міста, ушановані музеї, про історичні події, що спричинили подальший поступ планетарної цивілізації.

Щорічний "Історичний календар" веде тебе, любий читачу, сторінками нашої, і не тільки нашої, історії. Ми сподіваємося, що він допомагає тобі глибше пізнати своє минуле, нашу багату і неповторну культуру, проинятися духовною спадщиною народу, яка надихає відчувати себе українцем, будувати велику і незалежну державу.

Олександр ОМЕЛЬЧЕНКО,
голова Київської
міської державної адміністрації

СИЧЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

1 – Новий рік

– 135 років від дня народження французького історика, літератора, громадського діяча П'єра де Кубертена. Помер 2 вересня 1937 р.

– 130 років від дня народження українського письменника, драматурга, громадського діяча Якова Невестюка. Помер 1934 р.

– 125 років тому помер український правознавець, учений Дмитро Каченовський. Народився 30 грудня 1827 р.

3 – 300 років від дня народження італійського поета, драматурга П'єтро Метастазіо (справжнє прізвище Трапасці). Помер 12 квітня 1782 р.

– 80 років тому УНР визнала Франція

– 80 років тому УНР визнала Великобританія

4 – 235 років тому з'їзд козацької старшини виробив у Глухові програму збереження і розширення автономії Гетьманщини

– 120 років від дня народження англійського письменника Алфреда Едгарда Коппарда. Помер 13 січня 1957 р.

5 – 450 років від дня народження іспанського філософа-теолога Франсіска Суареса. Помер 25 вересня 1617 р.

– 80 років тому в обігу з'явилися перші українські гроші-банкноти

– 120 років від дня народження американського письменника Карла Августа Сендберга. Помер 22 липня 1967 р.

– 100 років від дня народження українського поета Володимира Сосюри. Помер 8 січня 1965 р.

7 – Різдво Христове

– 145 років від дня народження українського історика і композитора Миколи Аркаса. Помер 26 березня 1909 р.

8 – 110 років від дня народження українського актора, режисера Гната Юри. Помер 18 січня 1966 р.

9 – 100 років від дня народження українського історика, археолога Олександра Цинкаловського. Помер 14 квітня 1983 р.

– 80 років тому відбулися вибори до Українських установчих зборів

– 75 років тому у Відні створено Лігу української культури

10 – 100 років від дня народження української художниці Ярослави Музики. Померла 24 листопада 1973 р.

11 – 150 років від дня народження українського архітектора Василя Нагірного. Помер 25 лютого 1921 р.

– 110 років тому помер український письменник і громадський діяч Юрій (Осип) Федькович. Народився 8 серпня 1834 р.

12 – День українського політв'язня

– 370 років від дня народження французького казкаря, поета, критика Шарля Перро. Помер 16 травня 1703 р.

– 310 років тому помер український письменник, громадський, церковний діяч Іоанкій Галатовський. Дата народження невідома

– 165 років від дня народження німецького філософа Євгена Дюрінга. Помер 21 вересня 1921 р.

– 120 років від дня народження українського поета Василя Пачовського. Помер 5 квітня 1942 р.

Голова Державного банку УНР
Кость Клепаківський

6 – 120 років від дня народження української художниці Євгенії Прибильської. Померла 4 січня 1948 р.

– 120 років від дня народження угорського письменника Ференца Молнара. Помер 2 квітня 1952 р.

– 60 років тому помер український громадсько-політичний діяч, глава уряду ЗУНР Сидір Голубович. Народився в 1873 р.

13 – День преподобної Меланії Римлянки

– 235 років від дня народження російського військового діяча, командувача Бузьким і Чорноморським козацьким військом Олександра Ланжерона. Помер 16 червня 1831 р.

– 190 років від дня народження українського історика Аполлона Скальковського. Помер 9 січня 1899 р.

– 155 років від дня народження французького філолога-славіста Луї Поля Марі Леже. Помер 30 квітня 1923 р.

– 145 років від дня народження українського письменника і мистецтвознавця Василя Горленка. Помер 14 квітня 1907 р.

14 – День пам'яті Василя Великого. 1620 років від дня його смерті

– Старий Новий рік

– 140 років тому помер глава греко-католицької церкви, митрополит Галицький, кардинал Михайло Левицький. Народився у 1774 р.

– 100 років від дня народження українського письменника Юрія Горліса-Горського. Помер у вересні 1946 р.

15 – 235 років від дня народження французького актора Франсуа Жозефа Тальма. Помер 19 жовтня 1826 р.

16 – 160 років від дня народження польського письменника Яна Ляма. Помер 3 серпня 1886 р.

– 160 років від дня народження німецького філософа Франца Brentано. Помер 17 березня 1917 р.

– 80 років тому Директорія УНР оголосила стан війни з РРФСР. На Малій раді затверджено закон про створення Добровільного війська

– 80 років тому в Києві ініційовано російськими військами збройний виступ частини міського гарнізону і частини робітників заводу "Арсенал" проти Центральної Ради

17 – 80 років тому Народний секретаріат України ухвалив постанову про запровадження народного суду

18 – 150 років тому помер український історик Максим Берлінський. Народився 17 серпня 1764 р.

19 – Хрещення Ісуса Христа

20 – 80 років тому у Києві розпочав роботу Всеукраїнський Церковний Собор, який порушив питання про автокефалію Української Православної Церкви

– 120 років від дня народження політичного діяча, одного з фундаторів українського націонал-комунізму Сергія Мазлаха. Помер 26 листопада 1937 р.

22 – День соборності України

– 80 років тому Центральна Рада IV Універсалом проголосила повну самостійність Української Народної Республіки

– 210 років від дня народження англійського поета Джорджа Ноела Гордона Байрона. Помер 19 квітня 1824 р.

– 200 років тому помер цар Кахетії (Грузія) Іраклій II. Народився 18 листопада 1720 р.

– 100 років від дня народження російського кінорежисера Сергія Ейзенштейна. Помер 11 лютого 1948 р.

– 215 років від дня народження французького письменника Стендаля (Анрі Марі Бейля). Помер 23 березня 1842 р.

– 140 років від дня народження польського історика Освальда Мар'яна Бальцера, автора досліджень про опришківський рух в Україні. Помер 11 січня 1933 р.

– 120 років від дня народження словенського поета Отона Жупанчича. Помер 11 червня 1949 р.

23 – 115 років від дня народження українського співака Михайла Донця. Розстріляний у більшовицьких застінках 10 вересня 1941 р.

– 75 років тому трагічно загинув видатний український та російський співак Яким Тартаков. Народився 1860 р.

– 150 років від дня народження українського археолога, мецената і колекціонера Богдана Ханенка. Помер 8 червня 1917 р.

24 – День преподобного Феодосія Печерського

– 150 років від дня народження російського живописця Василя Сурикова. Помер 19 березня 1916 р.

– 135 років від дня народження українського композитора, диригента, видавця Остапа Нижанківського. Загинув 22 травня 1919 р.

– 130 років від дня народження українського історика, художника, етнографа, письменника Григорія Коваленка. Помер 15 грудня 1937 р.

25 – 80 років тому у зв'язку з наступом більшовицьких військ Центральної Рада і Рада Народних Міністрів переїхали до Житомира

26 – 210 років тому проголошено незалежність Австрії

27 – 135 років від дня народження російського історика Олександра Лаппо-Данилевського. Помер 7 лютого 1919 р.

28 – 945 років тому помер релігійний діяч Руси-України, чернець Києво-Печерської лаври, преподобний Єфрем

29 – День пам'яті Крутів

– 310 років від дня народження шведського ученого-теософа Емануеля Сведенборга. Помер 29 березня 1772 р.

– 175 років від дня народження польського письменника і етнолога Антонія Марцінковського. Помер 12 вересня 1880 р.

30 – 350 років тому обрано гетьманом Запорозької Січі Богдана Хмельницького

– 130 років від дня народження українського історика, політичного діяча, письменника Вячеслава Будзиновського. Помер 14 лютого 1935 р.

– 100 років від дня народження українського історика, бібліографа Симона Наріжного. Помер 23 липня 1983 р.

– 100 років від дня народження української співачки Віри Гужової. Померла 6 грудня 1974 р.

– 75 років заснування Державного музею театрального, музичного та кіномистецтва України

31 – 265 років тому помер польський король Август II Фрідріх Сильний. Народився 12 травня 1670 р.

– 170 років тому помер діяч грецького національно-визвольного руху Олександр Іпсіланти. Народився 12 грудня 1792 р.

– 80 років тому помер український винахідник, учений-фізик, перекладач Іван Пулюй. Народився 2 лютого 1845 р.

– 80 років тому Центральною Радою схвалила земельний закон

У січні виповнюється:

– 135 років як вибухнуло польське визвольне повстання 1863-1864 рр.

– 130 років тому як відкрито першу у Києві світську музичну школу. Тепер – Київське музичне училище ім. Р. Глієра

У 1998 році виповнюється:

– 1460 років від дня народження батька французької історії Григорія Турського. Помер у 594 р.

– 710 років як помер волинський князь Володимир Василькович. Рік народження невідомий

– 475 років від дня народження французького історика, автора "Опису Польського королівства і суміжних з ним країн" Блезе Віженера. Помер 1596 р.

– 350 років як було створено Кальницький (Вінницький) полк

- 330 років від дня народження німецького історика Йогана Гібнера, який у своїх працях вмістив матеріали про минуле України. Помер 1731 р.
- 220 років від дня народження російського державного діяча, малоросійського військового губернатора Миколи Рєпніна-Волконського. Помер 18 січня 1845 р.
- 190 років від дня народження українського громадського діяча, публіциста, економіста, члена Кирило-Мефодіївського братства Миколи Савича. Помер 1 квітня 1892 р.
- 175 років від дня народження українського етнографа і фольклориста, публіциста Костянтина Сементовського. Помер 1902 р.
- 175 років від дня народження українського архітектора Івана Штрома. Помер 1887 р.
- 145 років від дня смерті українського етнографа і археографа Л. Ястріжембського. Рік народження невідомий
- 125 років як розпочалося будівництво Придніпровської залізниці
- 85 років Національній музичній академії (Київській консерваторії)
- 80 років як помер український історик і етнограф Олександр Твердохлібов (Твердохліб). Народився 1840 р.
- 80 років Дніпропетровському університету
- 75 років Львівському державному архіву

Малюнок Юрія Логвина

Визвольна війна українського народу

Початок народного зрушення

Після придушення національно-визвольного повстання українського народу 1637-1638 рр. колоніальний гніт Речі Посполитої в Україні ставав дедалі нестерпнішим. Невдоволення діями колонізаторів поширювалося, і наприкінці наступного десятиріччя народний гнів досяг свого апогею. І знову виразником його стали запорозькі козаки, чільне місце серед яких посідав писар Війська Запорозького Богдан Хмельницький. Особиста кривда, заподіяна йому, напад польського шляхтича Данієля Чаплинського на родове гніздо Богдана – Суботів, вбивство молодшого сина, зневіра у справедливості польського суду, стали тією останньою краплею у чаші терпіння Хмельницького, яка зумовила обраний ним шлях боротьби за волю і незалежність. З джерел, що збереглися, можна приблизно відтворити хід підготовки Хмельницьким повстання. Через своїх послів Богдан заручився

Петро Андрусів. Звитяжсі

підтримкою турецького султана Ібрагіма (1647 р.) при укладанні союзу з кримським ханом Іслам-Гіреєм III проти Речі Посполитої. Ці дипломатичні заходи Хмельницького стали відомі полякам, і наприкінці жовтня (чи на початку листопада) 1647 р. його було заарештовано у Бужині та ув'язнено у Крилові за звинуваченням у зраді під час походу, очолюваного князем Яремою Вишневецьким на Крим. Із в'язниці майбутнього вождя повстання визволив полковник Кричевський, який взяв його на поруки. Після цього Хмельницький прибув до Барабаша – одного з керівників Війська Запорозького (після капітуляції 1638 р. запорожці були позбавлені права мати свого гетьмана), відомого своєю угодовською позицією щодо Польщі. Вдавшись до хитрощів, Богдан заволодів козацькими клейнодами та королівськими універсалами на право набору війська, які належали Барабашеві.

Завдяки своєчасному попередженню Хмельницькому вдалося уникнути другого арешту, втікти в пониззя Дніпра. Разом з ним було близько 15 однодумців, у тому числі його старший син, 16-річний Тиміш, молодий татарин – син мурзи, котрий, хоч і був полоненим, але жив у домі Хмельницького в Суботові, а також, очевидно, такі відомі у подальшому учасники Національно-визвольної війни, як Федір Вешняк (Якубович) – майбутній чигиринський полковник, Кіндрат Бурляй, Яцько Клишак. Оскільки на Січі стояли вірні Речі Посполитій війська (Черкаський та Чигиринський, можливо, Корсунський полки), Хмельницький попрямував на острів Бучки, що знаходився в гирлі річки Томаківка при її впадінні у Дніпро, де почав будувати укріплення, копати рови, насипати вали й ставити на них "часник" – частокіл із загострених паль. Йому допомагали не тільки найближчі сподвижники, а й запорожці, які прибували з усіх кінців земель Війська Запорозького. Невдовзі їх було вже понад 500. Тоді ж були послані гінці до хана з проханням про укладення військового союзу. Коли кількість повстанців стала достатньою, Хмельницький у другій половині січня 1648 р. перейшов до активних дій і блокував зв'язок Січі з "воlostю", 30 січня підступив під саму Січ, а 4 лютого захопив всі човни і чимало провіанту. Наступного дня він успішно ліквідував спробу урядового гарнізону вчинити контрнаступ і розвинув активну агітацію проти свавілля польської адміністрації, запевняючи, що діє від імені короля. Агітація мала великий успіх, і вже 9 лютого Хмельницький без особливих труднощів оволодів Січчю, а урядовий гарнізон, що складався з козаків-реєстровців, покинув її (чимало козаків тоді або пізніше перейшли на бік повстанців). Козацькою радою Хмельницького було обрано гетьманом. Підтриманий запорожцями, він з подвійною енергією заходився організовувати повстанську армію, знову посилав своїх гінців у Крим, на Дон, а особливо на "воlostь". По всій Україні з'явилися тоді "завивні універсали" гетьмана, які закликали український народ до зброї, до війни проти гнобителів. Запорозька Січ, що стояла тоді на Микитиному Розі (нині м.Нікополь Дніпропетровської обл.), стала притягальним центром для всіх невдоволених іноземним пануванням. Як відзначав білоруський мемуарист С.Маскевич, до Хмельницького стало "горнутися все, що тільки живе". Врешті й хан дав обіцянку допомогти гетьману.

Все це стривожило командуючого коронними військами Речі Посполитої, великого коронного гетьмана Миколу Потоцького, який 13 лютого наказав канівському полковнику виступити на низ Дніпра для придушення повстанців, а через день сам вирушив до Рокитни і Вільшаниці на Черкащині, де призначив збір війська. Аналогічні дії чинили в цей час й інші магнати Речі Посполитої, насамперед польний коронний гетьман М.Калиновський та руський воєвода князь Ярема Вишневецький. Водночас Потоцький намагався мирним шляхом пригасити повстання: з одного боку, пропонував повстанцям розійтися, видавши йому Хмельницького, а з другого – розпочав листування безпосередньо з українським гетьманом. Хмельницький охоче підтримував листування, наводив приклади свавілля адміністрації Речі Посполитої, торгувався щодо умов можливого замирення, присипляв пильність Потоцького і витравав дорожочинний час. Ця дипломатична гра тривала протягом лютого-квітня 1648 р. Коли ж ворог вступив на землі Війська Запорозького, у повстанців сил було вже достатньо, і Хмельницький рішуче віддав наказ виступити у похід. Наближався час тріумфальних перемог української повстанської армії.

Юрій МИЦИК

П'єр де Кубертен і відродження Олімпійських ігор

Відомий французький громадський діяч, педагог, історик, літератор народився в сім'ї живописця, барона Фреда де Кубертена.

Закінчивши Паризький університет, П'єр де Кубертен отримав звання бакалавра мистецтв, науки і права. Навчаючись у Вільній школі політичних наук у Парижі, ознайомився з французькою історією, філософією, історією англійської освіти, захопився історією давньої Греції й Римської імперії.

Політичні події, що відбувалися в Європі, – поразка Франції у війні з Німеччиною 1870 р., – відчутно вплинули на виховання і погляди П. де Кубертена. Перспективи розвитку Франції він вбачав у піднесенні загальної освіти, культивуванні найкращих європейських традицій. П. де Кубертен почав вивчати рушійні сили англійського суспільства, передусім педагогічної спадщини Томаса Арнольда, філософські погляди якого щодо всебічного розвитку молоді мали вирішальний вплив на формування його власних філософських концепцій. Особливої ваги він надавав фізичному вихованню молоді, гармонійно поєднуваному з інтелектуальним та моральним. У 1886-1887 рр. П. де Кубертен надрукував чимало статей з проблем фізичного виховання, де, всупереч багатьом своїм сучасникам, закликав не копіювати зарубіжний досвід, а створювати власні педагогічні моделі. Він був проти воєнізованого фізичного виховання молоді за німецьким зразком. Уряд Франції доручив йому вивчити структуру освіти передових країн і висловити свої погляди щодо вдосконалення французької системи виховання.

П. де Кубертен розробив рекомендації стосовно кардинальних змін системи освіти і виховання. При цьому він вбачав у спорті не тільки засіб виховання й освіти, а й фактор розвитку міжнародного співробітництва, зміцнення миру і взаєморозуміння між народами. Чимало сил і часу П. де Кубертен присвятив вивченню сучасного стану фізичного виховання й спорту, історії спорту аж до давніх греків, системам фізичного виховання та різних спортивних змагань, найяскравішими з яких були ігри грецьких олімпіад. Його проект, оснований на ідеї відродження Олімпійських ігор, видався привабливим і прийнятним для багатьох національних спортивних федерацій, а також для державних органів, зацікавлених у підвищенні міжнародного престижу своєї країни.

У 1887 р., після публікації статті про всебічне виховання дітей у школах, він створив Лігу фізичного виховання Франції, видав книжку "Виховання в Англії", а через рік – "Англійське виховання у Франції", де розповів про свої задуми відродження Олімпійських ігор. У праці "Кампанія, що тривала 21 рік" (1908) він зазначав: "Ніщо в давній історії не викликало у мене стільки думок, як Олімпія. Це казкове місто, де колись людина, обгороджена і возвеличена поняттям Батьківщини, мала в цій історичній місцевості щось на зразок джерела життєвих сил... Задовго до того, як у думках про ці руїни з'явилася ідея відродження Олімпійських ігор, я мріяв про відбудову руїн самого міста за його попередніми розмірами й обрисами..."

Діяльний, надзвичайними організаційними здібностями П. де Кубертен, врахувавши невдалий досвід греків у проведенні змагань 1859-1889 рр., вирішив залучити до відродження Ігор відомих спортивних діячів різних країн. У 1889 р. він був учасником науково-практичної конференції з фізичних тренувань у США. У 1890 р. організував у Парижі Міжнародний науковий конгрес. У січні 1894 р. за кілька місяців до установчого Конгресу в Парижі у Сорбонському університеті, де було прийнято рішення про відродження Олімпійських ігор, він

підкреслював: "Нам треба зберегти у спорті принципи благородства й лицарства, щоб він і надалі відігравав важливу роль у вихованні людей нашого часу, як це було у Стародавній Греції... відродити Олімпійські ігри в сучасних умовах, щоб кожні чотири роки представники спорту всього світу збиралися разом і щоб дух міжнародної ввічливості досягався завдяки лицарським і мирним поєдинкам".

У 1896-1925 рр. П'єр де Кубертен був президентом Міжнародного Олімпійського комітету, розробив основні правила проведення Олімпійських ігор, написав текст клятви спортсменів-олімпійців.

Любов ЧОРНА

Небеса і світ духів

Безкінечне і загадкове небо завжди манило до себе людину. Може, тому серед багатьох захоплень юнака була й астрономія. Молодий Емануїл, обдарований природою гострим розумом, постійно прагнув до поповнення своїх знань. Коло його зацікавлень надзвичайно широке: математика, природничі науки, філософія, філологія. Здобувши університетську освіту, у двадцять один рік Емануїл Сведборг захищає дисертацію з античної філософії. Потім з метою завершення освіти подорожує по Англії, Голландії, Франції та Німеччині, де протягом чотирьох років відвідує лекції у місцевих університетах. Після повернення у 1716 р. до Стокгольма молодий учений привертає до себе увагу можновладців оригінальними математичними й фізичними дослідженнями. Шведський король Карл XII призначає його (у 28 років) надзвичайним асесором королівської гірничої колегії. Це була велика довіра і визнання. Окрім того, за визначні заслуги особливо у військовій справі, молодому вченому присвоюється дворянське звання і відповідно до останнього прізвище Сведборг змінюється на Сведенборг.

Він завжди був надзвичайно вимогливим до себе і своєї праці. Відтак, незважаючи на лаври, у пошуках нових знань вирушає у чергову подорож до Австрії та Угорщини, де знайомиться з набутком учених цих країн. Після повернення на батьківщину Сведенборг узагальнює свої спостереження у низці праць, що згодом склали тритомне видання. Дослідження з мінералогії та філософії принесли вченому загальне визнання. Емануїла Сведенборга обирають членом Стокгольмської академії наук, ряду зарубіжних наукових організацій. 17 грудня 1734 р. він отримує диплом почесного члена Санкт-Петербурзької академії наук.

З 1745 р. в житті Сведенборга починається новий, найбільш плідний етап творчої діяльності. Розглядаючи всесвіт у просторі і часі, вчений прагне проникнути у сферу безкінечного. З-під його пера виходить низка теологічних праць, зокрема "Небесні таємниці", де Сведенборг пояснює дев'яносто розділів Біблії, перекладеної ним з оригіналу (книги "Буття" та "Вихід"). Перші томи започаткованого 1749 р. велетенського дослідження мали у продовження цілу низку теологічних книг. З'являються друком "Про небо і пекло" (1758), "Мудрість ангельська про Божественну любов і Божественну премудрість" (1763), "Мудрість ангельська про Божественне провидіння" (1764), "Апокаліпсис відкритий" (1766), "Істинна християнська релігія" (1771).

Підсумком його теологічної діяльності стає праця "Про небеса, про світ духів і про пекло". Вона перекладається багатьма мовами світу, а 1863 р. у Лейпцигу вийшла російською. У 80-х роках нашого століття здійснено репринтне перевидання цієї книги.

Як стверджують сучасники (серед яких і російський посланник при шведському дворі граф Мусін-Пушкін), Емануїл Сведенборг був наділений також даром провидця.

Анатолій ДЕНИСЕНКО

Велет історичного живопису

Творчість Василя Івановича Сурикова належить до вершинних зразків російського мистецтва другої половини XIX ст. Він народився у Красноярську в сім'ї, що належала до старовинного козацького роду. Малювати почав рано. У 8 років Василя віддали до Красноярського повітового училища, і там він почав серйозно займатися малюванням. Його першим учителем був М.В.Гребньов. По закінченні училища В.Суриков працював писарем у канцелярії губернського управління. Раптово помер батько, потрібно було годувати сім'ю і, здавалося, що одноманітне нудне життя уярмило його назавжди. Але молодому писарю допоміг випадок. Якось він намалював на полях ділового паперу муху. Вона була так вправно намальована, що начальник канцелярії Замятнін, який намагався змахнути муху з листка, зацікавився Суриковим та його малюнками. Згодом Замятнін добився для Василя дозволу навчатися в Петербурзі у Рисувальній школі при Товаристві заохочення мистецтв. Після школи Василь вступив до Петербурзької академії художеств. Вже через рік, 1870 р., навчаючись у талановитого педагога Павла Чистякова, намалював картину "Вид пам'ятника Петру I на Сенатській площі в Петербурзі". Працював з натхненням і наполегливістю. Закінчивши Академію художеств із

золотою медаллю, 1878 р. переїхав до Москви. Тут і визначилися основи світобачення Сурикова, його художні уподобання. Молодий художник потрапив в атмосферу загального захоплення вітчизняною історією. Переїнявши ціми настроями, він написав свої найкращі картини. Одна з них – "Ранок стрілецької страти" (представлена на IX пересувній виставці). В ній сповна розкрилось унікальне дарування Сурикова-художника, котрий зумів відтворити на полотні не тільки реалії, а й дух історичних подій.

Зобразивши останні хвилини життя стрільців перед стратою, які виступили 1698 р. на боці царівни Софії проти реформ Петра I, Суриков намалював масштабну картину-трагедію про долю народу на одному з етапів його історії. Полотно позбавлене прикмет академічної "театралізованості", пройняте напруженим відчуттям "живого життя". Багатофігурна "поліфонічна" композиція розкриває настрої воюючих сторін: з одного боку, могутніх, але приречених стрільців, з другого – раціонально організованої державної сили Петра I. До картини, що знаходиться в Третьяковській галереї, було виконано багато яскравих етюдів. Один з них – зображення рудого стрільця в шапці, чи не найважливішого персонажа твору, – прикрашає зібрання Київського музею російського мистецтва. Відомо, що натурою йому став гробар Кузьма, за словами Сурикова, "злий, непокірний тип". Етюд раніше зберігався в колекції Київської малювальної школи М.І.Мурашка, а в 20-х роках потрапив до музею. Це лише один з кількох етюдів Сурикова, які знаходяться в Київському музеї.

У наступній картині Суриков, продовжуючи розробляти тему драматичної російської історії, звертається до образу улюбленця Петра – Олександра Даниловича Меншикова, окрім усього, відомого і як ката захисників гетьманської столиці Батурина. По смерті імператора його було скинуто з владних висот і відправлено з дітьми в далеке сибірське заслання ("Меншиков у Березові"). Композиція картини мала якнайвиразніше підкреслити силу і водночас безпорадність опального князя, контраст убогої обстановки і розкішного одягу дітей Меншикова.

У 1884-1887 рр. Суриков, як завжди, створюючи безліч ескізів, працював над картиною "Бояриня Морозова", в якій відтворив епізод з історії XVII ст. – момент, коли

вірну сподвижницю "вогнепального" протопопа Аввакума, розкольникцю Феодосію Прокопівну Морозову, перед тим, як згноїти в земляній тюрмі, возять Московю "на позорище".

Образ гордої, фанатичної і приреченої боярині майстерно протиставлено картатому натовпу, одягненому в старовинні шати, який ніби символізує всю багатостраждальну Росію. Чудовий етюд Сурикова "Черниця" разом з іншими етюдами ("Стрілецькі дружини", "Ранок стрілецької страти") зберігається в Миколаївському художньому музеї ім.В.В.Верещагіна.

Переживши духовну кризу, пов'язану зі смертю дружини, Суриков більше не спромігся на образи, рівні за силою та історичним масштабом образам "трилогії" 1880-х років, хоча чимало майстерності відчувається в картинах "Взяття снігового містечка", "Підкорення Сибіру Єрмаком", "Перехід Суворова через Альпи", "Степан Разін".

Надзвичайно цікавими є життєві типи широких верств російського люду, які завдяки таланту маляра набули виняткової правдивості, багатогранності й сили. Глибоке розуміння людських характерів, їх високомайстерне художнє узагальнення властиві портретам Сурикова, що зберігаються в художніх музеях України: "Старий у шубі" – Одеський художній музей, "Портрет Н.Ф.Матвєєвої" – Харківський художній музей.

Гідний уваги й акварельний живопис Сурикова. Протягом усього життя художник залюбки писав аквареллю, створюючи життєрадісні, сповнені поезії пейзажі. Відомі серії його пейзажних акварелей, виконаних під час поїздок до Італії та Іспанії.

Петро НЕСТЕРЕНКО

Видатні історики

Геродот Новоросійського краю

Особливу роль у вивченні історії Південної України в 30-80-х роках XIX ст. відіграв А.О.Скальковський. Син поміщика Київської губернії, за спеціальністю юрист, він працював директором статистичного комітету Новоросійського краю і мав змогу використовувати архівні матеріали. На основі їх ґрунтовного опрацювання написав "Хронологическое обозрение истории Новороссийского края с 1730 по 1823 гг." (2 т., 1836-1838), книгу з історії Одеси за перше тридцятиріччя її існування (1837), "Очерк Запорожья" (1840), "Историю Новой Сечи или последнего коша Запорожского" (1841), "Опыт статистического описания Новороссийского края" (ч.І-ІІ, 1850-1853). Ш частина цієї праці і начерки ІV частини частково опубліковані в "Журнале Министерства народного просвещения". Він був членом-кореспондентом Петербурзької академії наук.

Великим досягненням Скальковського стало виявлення залишків архіву Запорозької Січі. Різноманітний архівний матеріал, невідомий раніше дослідникам,

висвітлив нові сторінки в історії Січі, її внутрішній устрій, побут, місце в складних переплетіннях міжнародної політики.

Однак його творча спадщина сприймається неоднозначно. З одного боку, він прагнув об'єктивно висвітлювати минуле, а з другого – намагався виправдати імперську національно-колонізаторську політику царизму в Україні, засуджував гайдамацький рух XVIII ст., називаючи його "розбійницьким". Це викликало обурення представників передової суспільної думки, особливо Т.Г.Шевченка.

Праці Скальковського з історії запорозького козацтва нині використовують дослідники даної проблеми. Учений заклав основу для спільного вивчення історії Запорожжя і Південної України. Сучасні історіографи зазначають, що потребує продовження справа, розпочата А.Скальковським, Д.Яворницьким, В.Бідновим, Н.Полонською-Василенко, які досліджували роль запорозького козацтва в заселенні та освоєнні степів півдня України.

Зінаїда ПЕРШИНА

Французькому королю про Україну

Мабуть, кожна освічена людина знає про короля Франції Генріха III Валуа – одного з героїв романів Олександра Дюма-батька (трилогія "Королева Марго", "Графиня Монсоро", "Сорок п'ять"). Перед тим, як стати королем Франції, Генріх Валуа, герцог Анжуйський, був королем Речі Посполитої. Його обрав польський сейм у лютому 1573 р., але вже в ніч на 19 червня 1574 р. він втік з Кракова, щоб зайняти після смерті брата Карла IX французький престол. Щоб новий король мав краще уявлення про Польщу, де йому не доводилося до того бувати, виникла потреба у спішній підготовці для нього історико-географічного посібника. Зробити це доручили секретареві герцога Наварського Блезу де Віженеру, про якого, на жаль, майже нічого не відомо. Віженер швидко упорався з написанням книги і вже в липні 1573 р. здав в університетську друкарню Парижа свій франкомовний твір "Опис Польського королівства..." (Париж, 1573, друкарня Жана Рішара).

Головну увагу автор приділив історико-географічному опису Речі Посполитої та окремих її земель, народонаселенню, церковному устрою, організації війська, врешті сусідам, насамперед кримським татарам і ногайцям, вказуючи при цьому на їхні головні міста Кафу, Сурож (Судак), описуючи окремі орди, спосіб життя й війни тощо. У книзі вміщено мапу Речі Посполитої, малюнки тура, лося, зубра, сцени полювання. Розповідаючи про Річ Посполиту, французький автор не забуває і про її українські землі, відокремлюючи Червону Русь (Галичину), Волинь та Поділля, причому кордони останнього на сході й півдні він доводить до Дністра, Чорного моря, Дніпра й Криму. Дуже важливим є те, що ці землі України Блез де Віженер розглядає як складові частини єдиного цілого, підкреслюючи, що вони населені одним народом, котрий має одну мову, православну релігію, звичаї... Так, про волинян, він пише: "це один народ з червонорусами, у них та ж сама мова, той же характер і звичаї".

У книзі перераховуються головні міста згаданих українських земель: Галичина – Львів (столиця), Перемишль, Кросно, Сянок, Ярослав, Переворськ, Ланьцут, Косів, Стрий, Березова; Волинь – Луцьк (столиця), Володимир, Холм, Берестя, Бельз, Олесько, Крем'янець, Городно, Лопатин, Ратно; Поділля – Кам'янець-Подільський (столиця), Хотин, Цекинівка, Бакота, Межибіж. Подаються також досить повні дані щодо політичної історії згаданих земель, причому увага зосереджується на ординських наскоках та історії приєднання цих українських земель до Польсько-Литовської держави; французький автор відмічає високий рівень соціально-економічного розвитку Галичини, Волині та Поділля. Галичина, наприклад, є "країна вельми добра, дуже родюча, добре населена і була б ще багатолюдніша, якби не наскоки і нашестя татар, котрі звідти майже не виходять", хоч на лінії Кам'янець-Подільський, Дунаївці, Вишневець поставлені добрі прикордонні гарнізони. Особливо страждає від ординських наскоків Поділля. Якби не татари, то воно, "безсумнівно, було б найкращою і найродючішою країною серед ряду інших – через те, що ґрунт дає тут скрізь виноград і шовк без особливої опіки людини". Подільська земля є такою родючою, що коли залишити у полі плуг, "то він протягом двох чи трьох днів так заростає травою, що його важко знайти. Країна наповнена медом і воском і могла би прогодувати величезну кількість отар, коли б була можливість їх розводити".

При описах української природи особливо вражають характеристики зубра, лося, тура, якого було повністю винищено у XVI ст.

Відомості Блеза де Віженера про Україну проливають додаткове світло на її минуле і свідчать, що наша Батьківщина була достатньо відома французам середини XVI ст.

Юрій МИЦИК

Солов'їна далечинь Володимира Сосюри

Творчість В.Сосюри, який лишив близько 60 поетичних збірок, десятки поем, автобіографічну прозу ("Третя Рота") – це безмежний світ, це історія, що переживається в любові й ненависті, радості й журбі гостро, до сліз, до млости. В цій ліриці розлите пантеїстичне відчуття світу, що підносить людину на рівень вічних ліків природи і дарує дивовижну, сказати б. язичницьку свободу:

*Такий я ніжний, такий тривошний,
Моя осіння земля.
Навколо вітер непереможний
Реве й гуля.*

Поет народився на станції Дебальцево (нині Донецької обл.) в робітничій багатодітній родині, яка невдовзі переїхала до селища Третя Рота (нині – Верхнє, що входить до м.Лисичанська на Луганщині). Тут від 11 років він пішов працювати, потім – учитися до міністерського двокласного училища. Свої перші, ще напівдитячі поетичні спроби російською мовою В.Сосюра відносить до 1914 р. (всі ці рукописні вірші на традиційні мотиви тогочасної лірики безслідно згинули у роки першої світової війни). 1914 р.він вступив до сільськогосподарського училища на ст.Яма, де у 1916 – 1917 рр. писав вірші, які вперше публікуються в місцевих російських газетах. 22 жовтня 1917 р. "Голос рабочего" вміщує перший український вірш поета "Чи вже не пора".

Як поет В.Сосюра вийшов із річища романсової традиції, але за складом творчої натури, за чіткістю й гостротою бачення реальності від початку був іншим. Соціальна тематика якось дивовижно (бо вельми природно!) уживалася в його вірші із сентиментальними медитаціями, величезним захопленням життям як суперечливою, але світлосайною дійсністю. Дев'ятнадцятилітнім юнаком він потрапляє у вир громадянської війни. Поділяючи ідею незалежності України, Сосюра взимку 1918 р. стає козаком петлорівської армії, восени 1919 р. потрапляє в полон до денікінців. Його розстрілюють, але рана виявляється не смертельною, і поет виживає. Блукаючи Україною як утікач із петлорівської армії, він опиняється в Одесі, де його, хворого на тиф, підбирають бійці уже Червоної Армії. В її шерегах він продовжує воювати з білополяками та махновцями.

20 травня 1920 р. в газеті "Одеський комуніст" за підписом Сумний з'являється вірш "Відплата", що тривалий час вважався "українським" дебютом В.Сосюри (до речі, від 1921 р. він починає писати виключно українською). 1921 р. виходить у світ збірка "Поезії", яка також до останнього часу вважалася першою його книжкою. Проте автограф В.Сосюри, що зберігається тепер в Рукописному фонді Інституту літератури НАН України, коригує цю думку. Рукою поета тут записано: "у 1918 р. після проскурівського погрому, який вчинив 3-й гайдамацький полк, козаком якого я був, на гроші Волоха (ком. полку) було надруковано й видано першу збірку моїх поезій "Пісні крові...". На жаль, саму книжку відшукати подосі не вдалося.

1921 р. поема "Червона зима" принесла Сосюрі виняткову популярність і всенародну славу.

Після успіху "Червоної зими" поет знову й знову звертався до великої поетичної форми (поєми "Навколо" (1921), "Оксана" (1922), "Воно" (1923) та ін.), багато в чому модернізуючи сам жанр поеми, проте не досягаючи тут особливого успіху. В плані відновлення історичної пам'яті варто згадати його віршований роман "Тарас Трясило" (1925) і поему "Мазепа" (1926), що невдовзі стягнула на автора безліч вульгарних звинувачень у руслі більшовицької критики. Найбільшим автобіографічним твором того часу є епопея "Залізниця" (1923 – 1924), яка цілими частинами увійшла до завершеного 1940 р. роману у віршах "Червоногвардієць".

Головним в усіх цих полотнах є те, що події та явища трактуються митцем як природна даність, яка не потребує жодного прикрашання чи замовчування.

Від 1925 р. В.Сосюра повністю віддається творчій праці і живе "з пера" (в цьому також причина прикрих самоповторів в усі подальші часи його творчості). До літературного життя ставиться загалом легковажно. За десятиліття він перебував мало не в усіх літературних організаціях ("Пролеткульт", "Плуги", "Гарті", "Вапліте", "ВУСППі", ВУАПі та ін.), керуючись не так ставленням до їх ідейно-естетичних програм, як особистими симпатіями. Невдовзі така "нерозбірливість" і необачність боляче відіб'ються поетові, котрого в ході репресій 30-х років чи то покарають, чи то (що вірогідніше) порятують ув'язненням у психлікарні 1934 р. Справа навіть не в небезпечній для нього самого ширості, і навіть не в розхитаності (різними побутовими комплікаціями) нервової системи, "нарваності" поета, а в кричущій суперечності його особистісної лірики тоталітарній системі, метою якої була тотальна уніфікація особистості, перетворення її на безликий і мовчазний "гвинтик". Проте власноручним розпорядженням "вождя" Сосюру – цього екзотичного птаха "робітничої рани" – із суто прагматичних міркувань було збережено. 1936 р. його поновлюють у рядах Спілки письменників (а 1940 р. – і в партії). 1937 р. він переїздить до нової столиці України – Києва. Побитий, травмований Сосюра у зводинах із часом вийшов переможцем й остаточно утвердився на позиціях особистісного ліризму ("Сонце впало птицею за гори, зоревіє сурми дальній спів. Я такий же лірик, як і вчора, в золотому шумі вечорів").

У роки Великої Вітчизняної війни В.Сосюра працює в Українському радіокомітеті, Українському партизанському штабі, а 1943 р. – в редакції фронтової газети "За честь Батьківщини".

У 1944 р. з'являється друком вірш В.Сосюри "Любіть Україну", який відразу був перекладений російською мовою і опублікований у Москві, а 1951 р. став причиною найгостріших звинувачень поета в націоналізмі. Жодних підстав для цього вірш не давав, а був лише зручним приводом після погрому "безродних космополітів" розпочати зворотню кампанію залякування народу, що виніс із полум'я війни свободу совісті, зокрема національної. Тоталітарний механізм нівелює особистості, призупинений війною, знову був приведений в рух.

Сосюру вдруге (після 30-х) перестають друкувати, він живе під щоденною загрозою арешту, відміненого тільки смертю "вождя всіх народів". Після 1953 р. з'являються нові книги поета – "На струнах серця" (1955), "Солов'їні далі" (1957) та ін. З ними пов'язуємо початок світлого й останнього періоду творчості.

У вершинних зразках ліричний персонаж Сосюри – не люстрація добра і щастя, а їх духовний перебіг, доконаність ("Я життя зеленолукеє п'ю, немов зорі вино. Дош іде і наче стукає срібним пальцем у вікно"). Тепер, із відстані часу, особливо помітна дивовижна духовна просвітленість і свобода сосюринського "я", винесеного над декларативну суспільну (буцімто) гармонію в безумовну первозданну гармонію всесвіту.

Володимир МОРЕНЕЦЬ

Дослідник побуту предків

Навіть для професійних етнологів та фольклористів ім'я Ореста Яневича не дуже відоме. Його життя і діяльність випали на досить складний період революцій та громадянської війни, перший період соціалістичного будівництва.

Закінчивши одну із житомирських гімназій та історико-філологічний факультет Київського університету святого Володимира, Яневич якийсь час вчителював у Чернівці, звідки був висланий як неблагонадійний до глухого повітового містечка

Стародуб. Саме тут Орест Яневич почав цікавитися красзнавством, фольклором, зробив безліч записів поліського фольклору, зібрав колекцію сільськогосподарського знаряддя XVIII – XIX ст.

У 1925 р. Яневич став науковим працівником Гомельського губернського архіву, у фондах якого зберігалося чимало документів про польсько-українсько-білоруські зв'язки. Як вчений він вводить до наукового обігу цікаві факти про минуле порубіжних територій України, Білорусії та Польщі. Значний внесок зробив Яневич у вивчення прадавніх поховальних ритуалів слов'янських народів, демонології, зокрема вірувань про вовкулаків та іншу нечисту силу. Найцікавішою роботою, яка не втратила свого значення, вважається дослідження Ореста Яневича про значення червоного кольору у культурі наших пращурів.

Василь ТУРКЕВИЧ

Григоріанський та юліанський календарі

Історія відзначення початку року на східнослов'янських землях давня і багата. Відомо, що наші предки святкували цю дату весною, коли природа пробуджувалася після зимової сплячки, з'являлася рання зелень, прилітали перші птахи.

З поширенням християнства впроваджується інша дата Нового року – 1 вересня, яку, за переказом, освятив сам Ісус Христос, коли одного разу під час цього свята (в іудеїв Новий рік відзначається у вересні) зайшов у синагогу і прочитав там слова пророка Ісаї про початок нового часу з його появою на землі. Пізніше, на I (Нікейському) Вселенському соборі була прийнята постанова – місяцем вереснем починати Новий рік. Християнська церква відтоді за цим місяцем розпочинає всі свої богослужбні книги, у храмах відправляється церковна служба новолітування.

Наступна дата початку року – 1 січня – з'являється на західноукраїнських землях у XVI ст. Адже з 1583 р. на території Італії, Іспанії, Португалії, Польщі, Франції та інших країн був прийнятий григоріанський календар. Цим відліком часу почали користуватися і в Галичині, оскільки вона була колонізована Польщею. А православна церква продовжувала дотримуватись юліанського календаря, за яким початок нового року припадає на 14 січня. З 1596 р. цим календарем почала користуватися і греко-католицька церква.

Тому і співіснують у нас дві дати Нового року: офіційна – 1 січня, і церковна, пов'язана з народними традиціями. – 14 січня.

На новорічному столі має бути багато смачних страв: у Галичині обов'язково "пироги" (вареники) і, звичайно, кутя, яка є символом зустрічі всіх членів родини: живих, померлих і безвісті пропалих. За давнім уявленням, у цей час гоститися, всеряти разом з людьми мають добрі та злі духи: вважається, що цього вечора не гріх випити й чарку, а чисто українська приповідка навіть каже, що: "На Новий рік не годиться пити по одній чарці, а все по дві, щоб старі в парі жили, а молоді собі пару знайшли". Продовжуються колядування, шедрування, ворожіння.

Ніч проти Нового року наповнена магічними діями, чарами. Все це – намагання розгадати своє майбутнє, забезпечити щастя і добробут на наступний рік.

Відомо багато народних прикмет, пов'язаних з Новим роком: на Новий рік прибилося дня на заячий скік; якщо ніч проти Нового року тиха і ясна, рік буде щасливий не тільки для людей, а й для тварин.

Віктор ПЕТРЕНКО

2000-ліття Різдва Христового

Славетний богослов

Святкове богослужіння 14 січня присвячене пам'яті Василя Великого – святого, що залишив помітний слід в історії християнської церкви. Згідно з життєписом, народився святий Василій у Кесарії Каппадокійській близько 330 р. Будучи надзвичайно обдарованим, він ще в молоді роки став видатною людиною серед вчених мужів-християн.

Відомо, що його товаришем по навчанню був Григорій, названий пізніше Богословом. Після закінчення навчання обидва приятелі вирішили присвятити себе служінню Богові. Саме тому Василій засновує недалеко від Кесарії монастир, де вони й поселилися. Написали "Статут чернечого життя", якого й досі дотримуються ченці, що отримали назву василіани.

З виникненням ересі Арія, священника Александрійського, який вчив, що Син Божий не є Бог, єдиносущний Богу Отцю, а лише вище творіння його, святого Василя покликали в рідні місця для боротьби з еретиками. Він був висвячений спочатку на просвітера, а згодом – на єпископа Кесарійського. Саме в цьому сані протягом восьми років святий виголошував проповіді, переконуючи у фальшивості аріанської віри.

Своє майно святий Василій витрачав на бідних, на заснування лікарень та богадільень, а у вільний час займався добродійними справами.

Помер Святитель 14 січня 378 р., тому саме цього дня в церквах відправляється урочиста Літургія, присвячена пам'яті Василя Великого.

Дмитро ВАСИЛЕНКО

За рядком документа

За національний флот!

Постановление

**общего собрания воинов-украинцев Черноморского флота и гарнизона,
а также рабочих и граждан города Севастополя**

Общее собрание воинов-украинцев Черноморского флота и гарнизона, а также рабочих и граждан города Севастополя, обсудив Инструкцию Временного Российского правительства Украинскому Генеральному секретариату от 4 августа сего года, самым решительным образом протестует против формы и содержания этой Инструкции и требует:

1. Утверждения Временным правительством полностью статуса Украинского Генерального секретариата, одобренного и утвержденного представителями всего украинского народа в лице Центральной Рады.

2. Обязательного признания генеральных секретарей
а) по военным делам,

- б) юстиції,
- в) путей сообщения,
- г) почт и телеграфа.

3. Признание Украинского Генерального Войскового Комитета правомочным военным органом.

4. Учреждение при штабе командующего Черноморским флотом должности генерального комиссара по украинским военным делам на основании соглашения Временного правительства с Центральной Радой в Киеве 7 июля 1917 г.

5. Признания Черноморского Украинского Войскового Комитета военно-административным органом по вопросам, касающимся воинов-украинцев Черноморского флота и гарнизона Севастополя.

6. Считая изъятия из состава автономной Украины губерний: Екатеринославской (орлиного гнезда запорожцев), Харьковской, Херсонской и материковой части Таврической, сплошь населенных украинцами, – необъяснимым и произвольным отторжением одной части украинского народа от другой, собрание требует включения поименованных губерний в состав автономной Украины.

7. Обеспокоенные все усиливающимся в Киеве контрреволюционным движением и открытой деятельностью темных сил, украинцы-воины Черноморского флота и гарнизона г. Севастополя категорически заявляют, что в случае какого-либо насилия над Центральной Радой они все, как один человек, с оружием в руках, грудью выступят на защиту ее, не останавливаясь перед жертвами для любимой освобожденной Украины.

8. Собрание ждет от Временного правительства удовлетворения всех категорических требований Центральной Рады.

Севастополь. Августа 8 дня 1917 г.

Председатель Шиулко.

Писарь Я.Галюк.

Вимітка з протоколу засідання Центральної Ради

Центральна Рада дня 14 січня 1918 року ухвалила тимчасовий закон про флоту Української Народної Республіки.

1. Російська Чорноморська фльота військова і транспортна проголошується флотою Української Народної Республіки, і вона виконує обов'язки по охороні побережжя і торгівлі на Чорному і Азовському морях.

Примітка: Українська Народна Республіка під час демобілізації транспортної флотилії має вступити в погодження з республіками, що засновуються на Чорноморським побережжю, відносно поділу торговельної фльоти.

2. Прапором Військової Української фльоти є полотнище о двох – блакітному і жовтому колірах. В кряжі блакітного коліру – історичний золотий трезубець з білим внутрішнім полем в ньому.

3. Прапором Української Торговельної фльоти є полотнище о двох – блакітному і жовтому колірах.

4. Українська Народна Республіка переймає на себе всі зобов'язання Російського уряду щодо Чорноморської фльоти і утримання фльоти та портів.

5. З часу проголошення свого закону всі російські військові і транспортні кораблі на Чорному і Азовському морях піднімають вищезгадані прапори Української Народної Республіки.

З первотвором протоколу згідно:

За голову Центральної Ради С.Мисловський, секретар Центральної Ради В.Денисенко.

Публікація Володимира СЕРГІЙЧУКА

Три стихії

Навряд чи який грецький рід так добре прислужився Україні, як рід Аркасів. Засновник роду Андреас (Андрій) Аркас походив з м. Літохоро, що знаходиться поблизу гори Олімп. Рятуючись від турецького гніту, він переселився до Російської імперії й осів у Південній Україні, у м. Миколаєві. Його два сини – Захар (1793-1866) та Микола (1816-1881) ушляхетилися і як флотоводці, що хоробро воювали з турками на морі (Микола був навіть адміралом), і як визначні діячі культури. Так, Захар заснував у Севастополі Морську офіцерську бібліотеку, що існує і нині, досліджував історію античних міст-держав у Північному Причорномор'ї та історію Чорноморського флоту. Микола значну увагу приділяв розвитку народної освіти, за що був удостоєний звання почесного громадянина м. Миколаєва. Обидва брати щиро любили свою другу Батьківщину і навіть царська адміністрація підозрювала їх в "українофільстві".

Однак найбільшу славу роду Аркасів здобув син адмірала Миколи Аркаса – Микола Миколайович (1853-1909). Його мати – Софія Петрівна (уроджена Богданович) походила зі старовинного українського козацького роду. Вона зуміла прищепити Миколі Аркасу особливий пієтет до української мови, культури, історії.

Після закінчення гімназії та університету в Одесі, де тоді викладали такі вчені, як І. Мечников, І. Сеченов, О. Ковалевський, він познайомився з народовольцями, діячами українського культурного руху. На вимогу батька молодий Микола Аркас визначився

на службу у Чорноморському флоті, але вона не припала йому до душі. Незважаючи на привабливу перспективу кар'єри, він прагнув віддати свої сили на благо поневоленого українського народу. Після смерті батька 1881 р. Микола Аркас вийшов у відставку і разом із дружиною Ольгою Іванівною (уродж. Шишкіною) та дітьми переїхав до свого маєтка в селі Христофорівка на Херсонщині.

Ще в студентські роки Аркас познайомився з одним із основоположників українського професійного театру Марком Кропивницьким. Це спілкування мало значний вплив на формування його світогляду. Він захопився українським театром і навіть виступав як актор у виставах. Водночас він вивчав українські народні пісні, записував твори бандуристів і пробував писати сам. Одним з перших його творів була опера, в основу якої покладений славнозвісний твір Тараса Шевченка "Катерина". Він сам написав і музику, і лібретто. Однак цензура не давала дозволу на постановку цієї

вистави, і Аркасу довелося п'ять років боротися за сценічне втілення опери. Написана 1891 р., видана 1897 р., вона була поставлена М. Кропивницьким тільки 1899 р. (оркестровку зробив 1898 р. Ф. Воячек). Опера мала надзвичайний успіх і неодноразово ставилася на сценах України і далеко за її межами. І зараз цю виставу можна побачити у виконанні провідних українських театрів. На гастролях трупи Кропивницького в Ми-

колаєві актори під овації глядачів піднесли Аркасу лавровий вінок (14.III.1900 р.). У листі до дружини композитор описав свої враження від цього вечора: "Я не спав цілу ніч, сльози душили мене... Такі хвилини рідкісні і божественні..."

Історія була другою стихією Миколи Аркаса. Він написав науково-популярний нарис української історії "Історія України-Руси", виданий 1908 р. Книга мала величезний успіх. Відомий український історик, о. Василь Біднов згадував: "Ні одна українська книжка, крім "Кобзаря", не мала такого успіху, який випав на долю труда М. Аркаса; його купували, читали, читали з захопленням і щиро дякували... Автор її, безумовно, зробив велику послугу нашому національному рухові..." Критики, а серед них і М. Грушевський, недооцінили значення цього науково-популярного видання, поставилися до нього як до академічної наукової праці, через що у пресі з'явилися занадто гострі критичні відгуки на книгу. Однак Аркас, незважаючи на критику, був переконаний у необхідності своєї праці. Слід зазначити, що твір Аркаса після багатьох років компартійних заборон нарешті був перевиданий 1990 р., його тираж розійшовся буквально за тиждень.

Не можна не згадати і про громадську діяльність М. Аркаса, особливо в товаристві "Просвіта". Він був одним з його основоположників у Миколаєві, а головою залишався до останніх днів свого життя.

Аркас дотримувався просвітянських поглядів у період чорної реакції. За власні гроші створив і утримував у Богданівці україномовну школу ще наприкінці XIX ст., яку закрили з наказу властей. Мабуть, вже відтоді Микола Миколайович потрапив до числа "неблагонадійних" і за ним поліція встановила таємний нагляд.

Письменник і композитор був душею миколаївської "Просвіти", віддав їй чимало сил, праці й коштів, читав лекції, організовував Шевченкові вечори, вистави, громадські бібліотеки, популяризував і поширював українські видання, всіляко сприяючи формуванню української національної свідомості. Не випадково, син Миколи Аркаса, теж Микола, став полковником армії УНР, командувачем 2-го кінного Переяславського полку 2-ї Волинської дивізії.

Юрій МИЦИК

Походження українського народу

Рубрику веде доктор історичних наук Леонід Залізник

КОЛИ І ЯК ФОРМУВАЛАСЯ УКРАЇНЬСЬКА НАЦІЯ

Проблема походження кожного народу належить до найважливіших в його історії. Без її об'єктивного, наукового вирішення неможливо побудувати міцний фундамент національної державності. Адже народ, який не знає свого минулого і забуває свої історичні корені, не має майбутнього, отже, приречений зійти з арени історії. Проблема формування українського етносу складна і далека від остаточного вирішення. Пояснюється це не так браком наукових джерел, як зайвою політизацією питання. Експансія Російської імперії на українські землі потребувала ідеологічного обґрунтування. Тому рання історія українців була викривлена на користь північно-східного сусіда. Не маючи остаточного вирішення питання україногенези, зупинимось лише на вузлових моментах, в розв'язанні яких наука досягла певних успіхів.

ПРО ЕТНОС, НАЦІЮ, НАЦІОНАЛЬНУ ЕЛІТУ ТА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ

В цей драматичний час свого чергового національного відродження Україна знову спинається на ноги, вже вкотре намагається відбудувати незалежну українську державу – власний дім, без якого український народ приречений зійти з арени історії. На наших очах пасивна етнічна маса під проводом національно свідомої еліти, носія національної ідеї, перетворюється на модерну, європейську націю.

Перш ніж перейти до складних питань національної історії українського народу, слід визначитись з деяких ключових проблем народознавства. Маються на увазі такі базові поняття сучасної публіцистики та політології як "етнос", "нація", "національна еліта", "національна ідея" тощо.

Синонімічні терміни "етнос" і "нація" перекладаються з грецької та латини одним словом "народ". Латинське слово нація (nation) особливо прижилося в Західній Європі, де переважна більшість народів здавна мала власні держави. Тому поняття "нація" в наш час набуло значення "одержавлений народ", тоді як словом "етнос" користуються найчастіше для позначення народу взагалі, незалежно від того, чи створив він власну державу, чи має колоніальний статус.

Народ або етнос – це історично сформована людська спільнота, яка відрізняється від сусідів окремою власною територією (батьківщиною), культурою, мовою, психічним складом та свідомістю. Народ, який історично дозрів до створення власної держави, називають нацією. Отже нація – це вища форма розвитку етносу. В сучасному світі народ може існувати лише як нація, у власній державі. Єдиною альтернативою може бути колоніальний статус у державі сусідів, що незворотно веде до асиміляції і смерті бездержавного етносу.

Етнос перетворюється в націю, коли зростає і поглиблюється його самосвідомість. Пасивна етнічна свідомість стає активною національною. Етнічна свідомість, опираючись на консервативний механізм традиції, зберігає і передає з покоління в покоління етновизначальні риси матеріальної та духовної культури, мови, ментальності тощо. Етнос, на відміну від нації, не усвідомлює своєї єдності в межах власної етнічної території, має несформовані національні інтереси, а тому не здатний створити незалежну національну державу. Типовим прикладом такого покірного етносу, що не усвідомлював власних інтересів, донедавна були українці. Багато з них розмовляли рідною мовою, співали українські пісні, носили вишиванки, їли вареники і покірно гинули за імперські національні амбіції сусідів у Афганістані чи в Сибіру.

Національну самосвідомість, яка відрізняється від етнічної активним державницьким спрямуванням, називають національною ідеєю. Іншими словами, національна ідея – це воля народу до незалежності, що реалізується у власній державі. Зазначимо, що під незалежною національною державою цивілізований світ розуміє демократичні європейські країни – Францію, Італію, Німеччину, Швецію, Польщу тощо. Саме вони є зразками для державного будівництва на постімперських просторах, зокрема в Україні.

В давнину носіями національної, державницької свідомості ставали насамперед найбільш освічені, активні, заможні верстви суспільства, а саме – аристократи та їхнє освічене оточення. Так виникли аристократичні національні еліти середньовіччя, що створили національні феодальні держави, які нерідко поневолювали сусідні етноси. З IX-X ст. відомі такі середньовічні національні держави: Франція, Англія, Польща, Угорщина та ін. Постанія національної держави трансформувало відповідні народи у середньовічні нації. Отже, на відміну від етносу, нація має виразну верству свідомої національної еліти, яка будує державу з самодостатньою національною економікою.

Після Французької революції наприкінці XVIII ст. національна державницька ідея поширилась від аристократичної еліти на широкі верстви європейських народів. Почалася так звана "весна народів", тобто виникнення в Європі численних національних держав. Стимулятором та економічною базою цього процесу пробудження народів Європи у XIX ст. було поширення капіталістичних відносин.

Вільний ринок руйнував з середини створені силою зброї численні імперії – Іспанську, Бельгійську, Французьку, Австро-Угорську, Турецьку, Британську та ін. Вони розпадалися на національні держави, межі яких збігалися з кордонами етнічних земель відповідних народів.

В наш час, зумовлений переможною ходою ефективної ринкової економіки, націогенез набув незворотного характеру. Кожний розвинений сучасний етнос прагне збудувати власний державний дім за європейськими зразками. Міжнародне співтовариство визнає священне право всіх народів на власне державне самовизначення. В цьому запорука і швидкого відродження самостійної Української держави.

Леонід ЗАЛІЗНЯК

Маловідома сторінка з життя Гната Юри

Син Гната Петровича Юри (про цього видатного актора ми писали в "Історичному календарі" 1996 р.) – Юрій Гнатович Юра зовсім недавно оприлюднив досі неопубліковану сторінку спогадів свого славетного батька.

Фінал блискучої кар'єри Гната Юри (за його ж словами) був такий:

"Наприкінці гастролей до Москви несподівано прибув з Києва міністр культури К.Литвин і одразу ж скликав загальні збори колективу, під час яких оголосив про звільнення мене від обов'язків головного режисера і про призначення на цю посаду М.Крушельницького.

Цитую цей наказ (в частині, що стосується моєї особи):

"Наказ N 501 Міністра культури УРСР

Київ, 31 травня 1954 року.

Народний артист СРСР, лауреат Сталінської премії, професор Гнат Петрович Юра, працюючи незмінно протягом багатьох років головним режисером Київського державного ордену Леніна академічного українського драматичного театру імені Івана Франка, зробив значний вклад у розвиток українського театрального мистецтва та провів велику роботу по вихованню молодих мистецьких кадрів.

У зв'язку з погіршенням стану здоров'я тов. Гнат Петрович Юра подав заяву про звільнення його від обов'язків головного режисера з тим, щоб надалі залишитись режисером-постановником та актором театру імені Івана Франка (такої заяви я тоді не подавав. – Г.Ю.).

Наказую: Вважати заяву тов. Юри Гната Петровича обгрунтованою, задовольнити його прохання й увільнити його від обов'язків головного режисера Київського державного ордену Леніна академічного українського драматичного театру імені Івана Франка, залишивши його актором і режисером-постановником цього театру.

Підстава: Заява народного артиста СРСР, професора Юри.

Міністр культури УРСР Литвин".

В залі зловісна тиша. Ніхто навіть не поворухнувся. Всі мовчать, розгублені, пригнічені. Я взяв слово, подякував урядові, колективу, побажав театру подальших творчих успіхів. Знову мертва тиша. І це вразило мене найбільше. Я чекав, сподівався, що хтось виступить, скаже тепле слово, подякує за спільну тривалу працю, але... марні сподівання. Ніхто ні слова не промовив. І це мене буквально приголомшило, підірвало віру в дружбу, спільність інтересів. Виходило, що я даремно працював стільки років у театрі. І все це марно. Вийшов із залу, немов громом прибитий, зайшов у скверик, що поруч з театром. Почав ходити туди й сюди, думати, думати. Чого я тільки не передумав тоді. Не міг збагнути, як це могло статися, немуже я так помилився в товаришах. Через деякий час до мене поодиночки почали підходити колеги, висловлюючи зі сльозами на очах співчуття, подяку і просити пробачення за їхню поведінку на зборах. Пояснювали це тим, що були настільки розгублені, що не знали, як реагувати. Але я не вірив їхнім словам, не вірив нікому".

Ця сторінка не ввійшла до мемуарів "Роки далекі, роки близькі", які Гнат Юра опублікував на 75-му році життя. Зокрема, він писав у них: "Мабуть, як майже всі мемуаристи, почну з батьків та де народився. Правда, про це свого часу розповів знаєте хто? Остап Вишня у гуморесці "Гнат Юра". Відомий письменник ніби знав, що я писатиму мемуари. "А звідки Гнат Юра взявся? Гнат Юра народився – народився він у селі Федварі Олександрійського повіту на Херсонщині 1888 року. Народився, як кажуть, од батьків... Батьки його були селянами, самі на себе працювали, самі їли... найманої праці не експлуатували і самі народжували дітей. Урожай на дітей у їх був вищий середнього".

Це справді так. Було тих дітей аж тринадцятеро. І троє (!) з них – Гнат, Терентій та Олександр стали народними артистами!

Акторський хист Гната Юри найбільше проявився у характерних та комедійних ролях. А було їх сотні за довге сценічне й режисерське життя видатного майстра театру. Це – і Мартин Боруля, і Шельменко, і Стюпочка Крамарюк, Терешко Сурма, Бонавентура ("Мартин Боруля", "Житейське море", "Суєта", "Сто тисяч" Карпенка-Карого) і Копистка ("97" М.Куліша), і Лука ("На дні" Горького), і Швейк ("Пригоди бравого вояка Швейка" Гашека) та багато інших.

Сам Гнат Юра у згаданих мемуарах так сказав про свій творчий шлях: "Важко було, але ми не опускали рук. Несли культуру в народ і в жорстокі морози, і в хуртовину. Ніщо не могло згасити в наших серцях вогонь натхнення..."

Той вогонь досі горить у вдячній пам'яті нащадків.

Михайло МЕДУНИЦЯ

Всесвітньо відомий вчений – перекладач Біблії

Коли на початку лютого 1918 р. у столиці Чехії – Празі ховали померлого 31 січня професора кафедри фізики й електротехніки Німецької високої технічної школи Івана Пулюя, над труною багато говорилося про нього не тільки як про талановитого педагога, засновника першого в Європі електротехнічного факультету, а й як про видатного вченого – автора багатьох винаходів у галузі використання електрики у промисловому виробництві та побуті. Саме він 1882 р. сконструював катодну рурку, при пропусканні через яку електроструму виникав потік видимих і невидимих променів, здатних відбиватися на вкритому сірко-

кальцієм скрані. Так були відкриті ікс-промені, пізніше названі рентгенівськими за іменем німецького вченого, який випередив Пуллоя у патентуванні цього відкриття, що мало першорядне значення для медичної науки і практики. Студенти-українці, яких тоді чимало навчалось у Празі, довго і після його смерті з вдячністю згадували свого земляка з Галичини, високоповажного вчителя та вихователя, фундатора їх земляцького товариства "Українська академічна громада", засновника "Фонду Пуллоя" (існував до 1939 р.), утвореного з гонорарів за наукові публікації та відкриття видатного українського вченого.

Ще з юнацьких років, захоплюючись наукою, І.Пуллою брав активну участь в українському національному русі, був членом таємних культурно-освітніх організацій: "Громада" – у Тернопільській гімназії, "Січ" – у Віденському університеті, в якому майбутній учений закінчив один за одним два факультети: фізико-математичне відділення філософського та теологічний. Репутація неблагонадійного стала на заваді у влаштуванні за фахом як у підавстрійській, так і підросійській Україні. Отож, у пошуках постійного місця роботи і з метою вдосконалення своєї фахової наукової та педагогічної майстерності І.Пуллою довелося поневірятися у Хорватії, Німеччині, Австрії, нарешті – Чехії, де він, пропрацювавши майже три з половиною десятка років, закінчив свій життєвий шлях. Лише у 1905 р. вчений відвідав рідне містечко Гримайлів на Тернопільщині.

Зі свого великого й різноманітного творчого доробку на перше місце вчений ставив переклад Святого Письма українською мовою – справу, якій І.Пуллою та його друг і однодумець, письменник та вчений-українознавець, винахідник української абетки Пантелеймон Куліш (1819-1897) віддали кілька десятків років життя.

1871 р. здійснений П.Кулішем та І.Пуллоєм український переклад Святого Письма (Нового Заповіту) було видано у Відні, а через десять років у Львові і, нарешті, 1903 р., коли П.Куліша вже не було в живих, завдяки старанням І.Пуллою, переклад коштом Всесвітнього Біблійного товариства побачив світ знову-таки у Відні.

Дружина П.Куліша О.Куліш (Білозерська) свідчила: "Казав один дуже освічений чоловік науковий: "Не було б Куліша, не було б і Біблії. А я тепер скажу: "Не було б Пуллоя, не було б Біблії".

І.Пуллою добре прислужилися і його теологічна освіта, і знання 15 мов. Етапною у творчій біографії І.Пуллою стала його науково-природознавча праця "Нові і перемінні звізди", присвячена П.Кулішу, яка третім, найбільш повним виданням, вийшла у Львові 1905 р. Автор, звертаючись до національно свідомих громадян України, закликав повною мірою осягнути досягнення всесвітньої науки, "що одна тільки може видвигнути і наш народ з його великого духовного, соціального і економічного занепаду", не шукати опіки в чужих землях, бо "сила спасіння лежить у нас самих: у праці над освітою і добробутом народу". Разом з тим І.Пуллою наголошував, що релігійне почуття "потрібне і чоловікові найбільшій науки, як вода або повітря".

Віталій САРБЕЙ

Публіцист, політик, учений-правник

В історії Січового стрілецтва, визвольного руху в Україні 1918-1919 рр., українського правознавства і соціології не можна не згадати Володимира Старосольського. Однак його ім'я, громадсько-політична та наукова діяльність ще мало-відомі широкому колу наших громадян. Воно й не дивно, бо тривалий час з нашої історії старанно вилучали відомості про багатьох діячів, які брали участь у боротьбі за незалежну і соборну Україну. Володимир Старосольський – один із них.

Він народився в українській родині, яка жила в польському місті Ярославі. Після закінчення місцевої гімназії вчився на правничих факультетах Львівського, Краківського і Віденського університетів. До громадсько-політичної діяльності прилучився в студентські роки, беручи активну участь у роботі різних молодіжних організацій, зокрема "Академічної громади".

В.Старосольський став одним із засновників об'єднання "Молода Україна" у Львові, яке своєю політичною метою проголосило здобуття Україною незалежності. Працював у редакції часопису "Молода Україна", що виходив у 1900-1906 рр., часто друкував у ньому свої публіцистичні статті на теми українського політичного руху, діяльності партій, формування національної свідомості населення. Також брав участь у виданнях Революційної Української партії, що діяла в 1900-1905 рр. у Наддніпрянській Україні, був членом закордонного комітету цієї організації. На початку ХХ ст. молодий адвокат В.Старосольський заявив про себе як громадський діяч. Часто виступав з промовами на теми здобуття українським народом своєї державної самостійності на політичних мітингах у Львові, Чернівцях, Відні та інших містах.

Свою громадсько-політичну й адвокатську працю В.Старосольський на деякий час перервав, коли підвищував професійну кваліфікацію в університетах Берліна, Гейдельберга і Граца. Тоді ж здобув ступінь доктора права. Повернувшись до Львова, знову включився в активне громадське життя.

Коли в 1913 р. у Львові було створено товариство "Січові стрільці", на пропозицію "січового батька" К.Трильовського його коштовим, тобто головою, було обрано В.Старосольського. З початком першої світової війни він входив до складу Мобілізаційного комітету, а згодом, до Бойової управи Українських Січових стрільців. Бойова управа провела велику роботу по формуванню перших військових частин УСС, долаючи часто в цій справі чимало перешкод австрійської влади та польської

адміністрації Галичини. В.Старосольський від самого початку був із Січовими стрільцями і як повноважний представник Боевої управи при регіоні УСС пройшов з ними дорогами війни, вповні відчувши радість перемог, гіркоту поразок й біль утрат.

В жовтні 1918 р. В.Старосольський – член Української національної ради у Львові, яка проголосила Українську державу в Галичині. Та невдовзі після "Листопадового зриву" він потрапляє до польського полону, з якого повернувся, коли уряд ЗУНР і УГА змушені були перейти Збруч і перебували на Великій Україні. Короткий час В.Старосольський був заступником міністра закордонних справ в уряді УНР, а потім – професором загального права в першому українському університеті, що відкрився в Кам'янець-Подільському.

В листопаді 1919 р. В.Старосольський разом з багатьма українськими діячами опинився у Відні. Деякий час брав участь у дипломатичній діяльності уряду ЗУНР в еміграції на чолі з Є.Петрушевичем, але всі спроби домогтися міжнародної підтримки ЗУНР після воєнної поразки були марними.

З 1921 р. В.Старосольський повністю віддається науковій і педагогічній діяльності. Він працює професором політичного права в Українському вільному університеті в Празі та Українській господарській академії в Подєбрадах, обирається деканом правничого факультету УВУ. В 20-ті роки виходять у світ найбільш значні наукові праці В.Старосольського, присвячені проблемам держави і права: "Теорія нації", "Методологічна проблема в науці про державу", "До питання про форми держави" та ін. На особливу увагу заслу-

говеє перша з них. Згодом авторитетний вчений-правник обирається дійсним членом НТШ.

Після повернення до Львова в 1928 р. В.Старосольський займається переважно адвокатською практикою. Багато часу віддає роботі в НТШ, громадській діяльності. В цей час виступає захисником на кількох політичних процесах над членами УВО та ОУН, зокрема на відомому Львівському процесі 1936 р., коли польська влада судила С.Бандеру, Р.Шухевича, Я.Стецька та їхніх однодумців.

Зміни в житті В.Старосольського, як і всього населення Галичини, настали з приходом у вересні 1939 р. більшовицької влади. Радість возз'єднання українських земель в одній державі, надії на кращу долю народу швидко розвіялися, коли почались арешти, зникнення людей, зловісна комуністична пропаганда з її класовим підходом. В.Старосольський розділив долю багатьох інтелігентів, яких нова влада боялася, а тому знищувала. Він, на той час професор Львівського університету, був заарештований і за стандартним звинуваченням у "буржуазному націоналізмі" та "підривній діяльності проти радянської влади" засуджений до десяти років ув'язнення. В тюрмі далекого сибірського міста Маріїнська В.Старосольський помер у 1942 р.

*Петро ГУЦАЛ,
Микола ТКАЧУК*

ОКИНУВ ПОГЛЯДОМ XIX століття

Видатний французький письменник, один із засновників реалістичної школи, майстер психологічного аналізу Стендаль (справжнє ім'я Анрі Марі Бейль) виховувався у сім'ї діда – беззастережного республіканця і гуманіста. 1799 р. майбутній письменник став чиновником воєнного міністерства, а через рік взяв участь в італійському поході Наполеона I. Як інтендант французької армії об'їздив усю Європу, був свідком Бородинської битви, безславної втечі Наполеона з Росії. Після падіння імператора (1814) виїхав до Італії, де підтримував зв'язки з ватажками карбонаріїв, зблизився з італійськими романтиками і здружився з Дж.Байроном. Повернувшись 1821 р. до Парижа, працював у французькій та італійській пресі, поки не отримав посаду французького консула у Триєсті, потім – у Чівітавекк'ї, де і провів останнє десятиліття свого життя.

Свої перші твори Стендаль присвятив музиці, яку він називав своєю найсильнішою пристрастю. У працях "Життя Гайдна, Моцарта і Метастазіо" (1817), "Життя Россіні" (1824) естетичні смаки та симпатії Стендаля проявилися цілком конкретно. Він захоплено описував італійську оперу з її мелодійним співом, мистецтвом бельканто, класичний символізм Гайдна і Моцарта.

У книгах "Історія живопису в Італії" та "Рим, Неаполь, Флоренція" Стендаль критикує ідеалістичну естетику з позицій культурно-історичного методу, поширює погляд на мистецтво як засіб відображення і пізнання дійсності. В подальшому він неодноразово виступав як блискучий популяризатор мистецтва.

Свідченням активної участі Стендаля у суперечках стосовно романтичного і класичного напрямів у літературі є дві версії памфлета "Расін і Шекспір" (1823 і 1825), у яких він протиставляє глибоке і пристрасне мистецтво Шекспіра застарілим догмам представників класицизму, вимагає створення нової, вільної за духом драматургії. Захищаючи романтизм, Стендаль водночас заперечує ідеї консервативних романтиків, їхню втечу від дійсності та ідеалізацію середньовіччя.

Історизм в підході до подій, правдиве зображення характерів, глибокий аналіз найтонших переживань людини стали визначальними рисами уже його першого роману "Арманс" (1827). Як безпосередній учасник значних подій він органічно прагнув до великих літературних жанрів, щоб проаналізувати і розкрити свій час. Його романи можна назвати соціально-політичними, психологічними і навіть документальними.

Роман "Червоне і чорне" (1831) має підзаголовок "Хроніка XIX століття": в ньому Стендаль змальовує широку картину життя французького суспільства напередодні липневої революції 1830 р., викриваючи користолобство буржуазії, мракобісся церковників, гарячкові спроби аристократії зберегти привілеї. Проте головне в романі – це опис драматичного єдинокорства юного Жюльєна Сореля із самим собою: природні чесність, великодушність, шляхетність, що підносять його над натовпом титулованих нікчем, вступають у протиріччя з його честолюбними помислами, намаганнями пробитися нагору будь-якою ціною. Цей розлад між жагою до влади та відраза до негідної погоні за нею приводять героя до загибелі.

Ще більшої соціальної гостроти та викривального пафосу Стендаль досягає у незакінченому романі "Люсьєн Левен" (1834 – 1836), де будні Липневої революції, що прийшла на зміну Реставрації, постають у вигляді трагікомічного фарсу. Використовуючи засоби гротеску, він розкриває огидну сутність державного апарату Луї Філіппа, де панують підкуп, наклеп, шантаж; змальовує армію, що перетворилася на банду карателів, викриває пристосовництво частини французької інтелігенції.

У пошуках цільних характерів, полум'яних пристрастей і героїчних діянь, яким, за переконанням Стендаля, не було місця в тогочасній Франції, письменник звертається до стародавніх хронік і епізодів національно-визвольної боротьби італійського народу проти австрійських загарбників. Поштовхом для створення роману "Пармський монастир" (1839) було як вивчення хронік родини Франезе, так й історії повстання, що відбулося в герцогстві Моденському. Перенісши місце подій у Парму, Стендаль відтворює життя цієї крихітної поліцейської держави як символічну картину всієї Європи у реакційні постнаполеонівські часи. У романі з величезною силою звучить тема волелюбності, боротьби відважних і самовідданих патріотів за визволення і возз'єднання Італії.

Вся літературна діяльність Стендаля підпорядковувалася завданню показати драматизм життя, створити повнокровні образи, у яких відбито думки і пристрасті епохи, що їх породила.

Тетяна СТАНІШЕВСЬКА

Київське музичне училище

У 60-х роках XIX ст. пожвавилось музичне життя Києва. Цьому сприяло відкриття 10 листопада 1863 р. Київського відділення Російського музичного товариства (РМТ). До складу правління відділення увійшли як аматори (П.Д.Селецький, М.А.Ригельман), так і професійні музиканти (Р.А.Пфеніг, пізніше М.В.Лисенко).

4 січня 1868 р. було відкрито музичну школу на п'ять відділень: фортепіано (В.Е.Каульфус), скрипки (А.І.Водольський), віолончелі, співів (Р.А.Пфеніг, він же директор школи до 1876 р.) і теорії музики; працювали навчальні класи. Навчання було платним: від 50 до 100 крб. на рік. Ніякої матеріальної підтримки з боку міської Думи школа не мала. Перший рік у школі навчалось лише 10 учнів, наступного – 30. У 1871 р. зі стін школи вийшли перші випускники: скрипаль

О.А.Колаковський (в майбутньому професор Московської консерваторії), скрипаль Г.А.Котек (викладач Берлінської консерваторії) й Шебякіна, яка згодом працювала викладачем школи.

З 1877 р. директором школи став В.В.Пухальський, викладач фортепіано. Він добився, щоб школу офіційно визнали училищем, про що свідчив статут, затверджений Міністерством внутрішніх справ 11 лютого 1883 р. Навчальні класи були ліквідовані, а замість них відкрили 12 спеціальних класів, в тому числі всіх духових інструментів та контрабаса, що дало змогу невдовзі створити оркестр. 30 березня 1886 р. вихованці училища були залучені до постановки у Київському оперному театрі опери Ш.Гуно "Фауст". На "учнівських музичних ранках" вихованці та викладачі училища знайомили киян з творами видатних композиторів.

Матеріальну допомогу училищу надавали М.А.Терещенко, брати Бродські, С.С.Поляков, члени дирекції Київського відділення РТМ – М.А.Ригельман, барон М.В.Штейнгель, О.М.Виноградський. Велику увагу приділяли училищу М.Г. та А.Г.Рубінштейни, П.І.Чайковський, С.В.Рахманінов, О.К.Глазунов. У 1901 р. були відкриті оперний та хоровий класи. В училищі викладали по класу фортепіано В.В.Пухальський, М.В.Лисенко, по класу скрипки – О.О.Шевчик, М.Г.Ерденко, співів – Камілло Еверарді, М.П.Алексєєва-Юневич. Серед випускників училища були піаністи Л.Ніколаєв (в майбутньому професор, вчитель Д.Шостаковича), В.Горовіц, співаки М.Ю.Медведев, М.І.Литвиненко-Вольгемут, композитори Р.М.Глієр, І.О.Сац, П.О.Козицький, Л.М.Ревуцький. Навчалися Лідія Гюббенет (актриса Яворська), Ольга Ліндфорс (сестра Софії Русової), сини київського видавця Кульженка – Василь та Сергій, Сергій та Йосип Миклашевські, сини професора Київського університету В.І.Петра – Вячеслав та Іван. Загалом з 1868 по 1888 р. в училищі навчалося 1344 чоловіки (948 учениць та 396 учнів).

У жовтні 1913 р. на базі Київського музичного училища була створена консерваторія. У 1914 р. її директором було обрано композитора Р.М.Глієра (1875 – 1956).

Віктор РОЖАНІВСЬКИЙ

Захоплений українською сценою

Видатний оперний співак Яким Тартаков народився в місті Одесі, в родині кравця. Незважаючи на великі нестатки, батько віддав його до Другої чоловічої гімназії. Але хлопець захопився не навчанням, а італійською оперою, яка з великим успіхом гастролювала в Одесі, і не пропускав жодної вистави. Копіюючи співаків, сам почав співати.

Але з часом за "тихі" успіхи в навчанні та гучні співи його виключили з гімназії, а розгніваний батько вигнав з дому. Хлопець почав працювати в Одеському порту, але, як і раніше, кожного вечора був у театрі. У 16 років у Тартакова з'явився голос, хоч і маленький, але особливого тембру, і він став брати уроки співу у примадонни італійської опери В.І.Лушківської. Вона помилково визначила його голос як тенор. Через деякий час він перейшов до іншого педагога і невдовзі почав виступати на різних концертах як баритон. В Одесі Я.Тартаков мав великий успіх, його називали "вокальним чудом". Одного разу його спів почула мати видатних музикантів Антона та Миколи Рубінштейнів. Вона запропонувала хлопцеві поїхати з нею в Петергоф до Антона Григоровича. Прослухавши Тартакова, Рубінштейн дав йому листа до директора Петербурзької консерваторії К.Ю.Давидова. Отож, у 1877 р. Тартаков став студентом. Жив на 15 крб. на місяць, але був дуже задоволений, бо його вчив видатний співак, бас-баритон – бельгієць Камілло Еверарді. Тартаков згадував пізніше: "Це був найвидатніший вчитель свого часу. Я

співаю за його системою весь час. Кожного ранку і кожного вечора, встаючи та лягаючи спати, я благословляю небо, що мав за вчителя Еверарді".

У 1881 р. Тартаков закінчив консерваторію з великою срібною медаллю і його запросили до Одеського оперного театру, на сцені якого він дебютував 22 серпня 1881 р. з партією Ріголетто. Через рік, 19 квітня 1882 р. він виступив у цій партії в Маріїнському театрі Петербурга. Так розпочався творчий шлях артиста.

З 1884 р. Тартаков у Києві швидко завойовує велику популярність серед місцевих любителів опери. В його репертуарі – Ріголетто, Онегін, Жорж Жермон. Особливо йому вдалася партія Демона в одноіменній опері А.Рубінштейна, над якою він працював з композитором, і той вважав співака найкращим її виконавцем.

Саме в цей час у Києві перебував М.О.Врубель, який брав участь у реставрації Кирилівської церкви. Як згадував мистецтвознавець та художник А.В.Прахов, поштовх для створення картин на тему лермонтовського "Демона" дала Врубелю опера А.Рубінштейна, і зокрема Тартаков. "Дуже сильно реагував на виставу, спів та гру Тартакова Врубель", – писав у спогадах А.В.Прахов.

11 жовтня 1884 р. у Києві відбулась прем'єра опери "Євгеній Онегін". Тартаков, виконуючи цю партію, створив захоплюючий образ пушкінського героя.

18 листопада 1886 р. Тартаков вперше в Києві виконав партію Мазепи в опері П.І.Чайковського. Слухачі були в захопленні. Монолог "Тиха українська ніч" та арію "О, Марія" визнали шедеврами оперного виконання. Музичний критик В.Чечотт писав у газеті "Киевлянин" від 23 листопада 1886 р.: "п.Тартаков з нашої думки відмінний Мазепа". Кияни обожнювали співака, особливо жінки. Коли він виходив на вулицю, за ним йшов натовп людей.

У 1887–1888 рр. Тартаков разом з групою оперних співаків був на гастролях у Німеччині, Данії, Англії. Це були перші гастролі російської опери за кордоном з російським репертуаром: "Опричник" Чайковського, "Демон", "Купець Калашников" А.Г.Рубінштейна. Тартаков виступав також у концертах. Повернувшись до Росії, співав у Харкові, Керчі та інших містах.

У 1890 р. Тартаков повернувся до Києва і вступив до оперного товариства І.П.Прянишнікова. 19 грудня відбулася прем'єра нової опери П.І.Чайковського "Пікова дама" в присутності композитора. Тартаков виконував партію князя Єлецкого. Вистава пройшла з великим успіхом, Чайковський висловив співакові своє задоволення. Тартаков співав партію Єлецкого до 1910 р., а потім став виконувати також з великим успіхом партію Томського. Композитор слухав також вистави "Євгеній Онегін" та "Демон" і дуже схвально висловився про виконання Тартаковим заголовних партій. Він навіть повідомив братові Модесту Іллічу в телеграмі: "Слухав перший раз Тартакова в "Демоні". У 1888 р. у Києві Тартаков поставив опери "Кармен" та "Мазепа".

З 1894 р. він знову співав у Маріїнському театрі, а з 1909 р. став його головним режисером.

На сцені він виступив у 117 ролях – це за 42 роки оперної кар'єри. Великим був і його камерний репертуар – приблизно 600 творів у виконанні російською, французькою, італійською та німецькою мовами. Тартаков виступав з концертами у Києві, Харкові, Одесі.

З 1920 р. він – професор Петроградської консерваторії.

21 січня 1923 р. Тартаков співав свою останню партію Амонасро в опері Верді "Аїда" за Невською заставою.

Автомашина, якою повертались артисти, раптом впала в кювет, придавивши співака. Врятувати Тартакова не вдалося. Його поховали в Некрополі майстрів мистецтв в Олександрівській лаврі, поблизу могили П.І.Чайковського.

Віктор РОЖАНІВСЬКИЙ

Зорі негасимої світло

Традиційно високими й витонченими є всі епітети на позначення творчості великого англійського поета XIX ст. Джорджа Ноела Гордона Байрона. Його поезією буквально марила вся молода Європа. Байрон не просто жив у ту епоху (складний період, що настав після Великої французької революції; доба, пов'язана з крахом абсолютизму тощо), він був її виразником, майже міфологічним символом. Як і Наполеон, Байрон належав до найвідоміших людей свого часу.

Батьки його походили зі старовинних аристократичних сімей, відомих, проте, не державними заслугами, а занадто войовничим характером і навіть віроломністю. Байрон свято вірив, що йому передалася у спадок гаряча кров його предків – і Байронів, і Гордонів, – їх нестримні, шалені характери. Коли Байронові було 10 років, він став пером Англії. Чимало довелося страждати Байронові (особливо в юні роки) від вродженої кульгавості: через це, зокрема, вперто займався спортом, прагнув самотності, уникав будь-якого співчуття, гостро переживав образи, взагалі був дуже чутливою людиною і надзвичайно вразливою.

Здавалося, що слава прийшла до Байрона раптово, в один день. Читаємо у його записках: "Одного ранку я прокинувся знаменитим". Це було 27 лютого 1812 р.: тоді Байрон виголосив промову в палаті лордів, а наступного дня вийшли друком дві перші пісні поеми "Паломництво Чайльд Гарольда". Твір одразу став популярним через те, що визначальні настрої Чайльд Гарольда – самотність, меланхолія – були дуже близькі поколінню Байрона, яке зазнало гіркого розчарування і втратило ілюзії щодо можливості побудови світу на засадах, ідеалах просвітництва. Поема прославила Байрона, всі прагнули висловити йому своє захоплення, він став героєм, а жінки воліли бачити в ньому свого Чайльд Гарольда. Може, й через це поет свідомо чи підсвідомо почав грати роль такого самого, як і його герой, меланхолійного романтика, розчарованого, самотнього, загадкового, демонічного.

Літературна слава поета зростала. Величезним успіхом користується цикл "Східних поем" (1813-1816): за один день було продано 10 тис. примірників поеми "Корсар". Та з часом обставини складаються не на користь поета: поширюються плітки, пов'язані із сімейними негараздами, посилюється цькування з боку політичних супротивників та літературних опонентів. У квітні 1816 р. Байрон залишає Лондон і починає довгі мандри країнами Європи – Швейцарією, Італією, Грецією. Саме в Греції, у містечку Міссолунгі, 1824 р. обірвалося життя великого вигнанця.

Ще за життя поета була оповита легендами: для одних – людей передових поглядів – Байрон став міфом, героєм, напівбогом; для інших – демоном аморальності, засновником мало не сатанинської моралі. Ці легенди хвилювали читацьку публіку впродовж усього XIX ст., цікаві й сьогодні. Крім того, Байрон – чи не єдиний у світовій літературі письменник, який ще за життя став героєм літературних творів.

Незаперечними є досягнення Байрона у справі художнього осмислення бурхливого й тривожного людського світу. Чимало великих відкриттів належить геніальному постові. Так, герой Байрона був своєрідним, цілком новим літературним персонажем – загальноєвропейським феноменом. Чи не найголовнішою його рисою є внутрішня

роздвоєність, надзвичайна складність психології. Одне з найбільших відкриттів Байрона полягає саме в тому, якого особливого значення поет надавав почуттям, життю серця. Складність людських особистостей не просто декларується у Байрона: герої займаються самоаналізом, свідомою оцінкою власних поривань, крайнощів, діянь. Це блискуче виявляється, наприклад, у філософських драмах "Манфред", "Кайн". Загалом байронівське бачення світу передбачає відтворення пристрастей воістину вселенських масштабів, зображення могутнього інтелекту, свободи, яка не знає меж. А славетний "Дон-Жуан" став не просто іронічною поемою, а шедевром політичної та соціальної сатири. Варте уваги й те, що саме Байрон увів в англійську та й загалом в європейську літературу образ України та українського героя: йдеться про одну з найоригінальніших поем Байрона "Мазепа".

Тамара СТАРЧЕНКО

Осавул української ідеї

Говорячи про літературний рух і взагалі про духовне життя в Галичині на зламі 70-80-х років, І.Франко серед молодшої парослі, "котра виросла під впливом польського позитивізму та соціального демократизму", називає також і Вячеслава Будзиновського.

Початкову освіту він отримав у Львові, вищу – у Львівському і Віденському університетах. Довкіл панувало польське духовне й моральне засилля. Батько, хоча метрично належав до українців, гонорувався, що є поляком, а мову українську вважав мовою "хлопів", недоуків. Світоглядні зміни у В.Будзиновського сталися від впливом знайомства з І.Франком, М.Драгомановим, М.Павликом.

Час вимагав активних дій, і Вячеслав організував журнал "Товариш", запросив до співпраці І.Франка. Але вийшов тільки один номер у 1888 р., в якому В.Будзиновський і дебютував статтею-рецензією "Питання про сільських робітників, з російського, за Каблуковим".

Навчаючись на природничому відділенні філософського факультету Львівського університету (21 березня 1889 р. відрахований за організацію 8-9 березня зборів студентів Львова у міській ратуші), В.Будзиновський мав намір продовжити навчання в Цюриху, але опинився у Відні на медичному факультеті університету. Тут він поглиблював свої знання з економіки, політології, соціології, познайомився з багатьма учасниками товариства "Січ".

У 1894 р. у журналі "Народ" В.Будзиновський публікує ряд актуальних праць, нерідко виступає з гострими публікаціями, що спричиняли бурхливі дискусії.

Неабияку ерудицію та популяризаторський хист продемонстрував В.Будзиновський у брошурах та більших за обсягом книжках – "Хлопський страйк", "Наші гетьмани", де подав п'ятнадцять історичних нарисів з ілюстративним доповненням про постаті українського гетьманату.

З упадком журналу (після смерті М.Драгоманова) В.Будзиновський редагує друковані органи радикальної партії – газети "Громадський голос" та "Радикал". Не відчувши з боку партії підтримки своїх орієнтацій на українську державність, В.Будзиновський на знак протесту "іде в маси", за що його 1 квітня 1896 р. заарештовують у Тернополі. Звільнений після двотижневого голодування, він зустрічається з гімназійним товаришем О.Маковеєм, і на його запрошення їде до Чернівців редагувати газету "Праця" (саме тут 1897 р., завдячуючи В.Будзиновському, з'явилися перші новели В.Стефаніка).

Після ліквідації газети В.Будзиновський повертається на початку 1898 р. до Львова, працює в редакції щоденної популярної газети "Діло", стає невдовзі редактором

"Видавничої спілки". Політичний авторитет його ще більше зріс під час виборів до австрійського парламенту (1897-1898 рр.). При підтримці М.Грушевського та І.Франка В.Будзиновський створює націонал-демократичну партію, головним кредо й кінцевою метою якої була побудова самостійної незалежної української держави. А для теоретичної основи задумує підготувати та видати велику історію України (ця ідея не була реалізована), пише і видає велику серію науково-популярних книг.

З 1901 р. В.Будзиновський редагує газету "Свобода", статті якої спричинили виступи у 500 селах 29 повітів, після чого В.Будзиновський отримав незаперечний авторитет. У 1906 р. він засновує журнал "Світ", згуртувавши навколо себе найкращі літературні сили; звідси, власне, і вийшла група "Молода муза". 1907 р. був обраний послом до австрійського парламенту, де гостро критикував уряд за антиукраїнську політику.

Коли у вересні 1914 р. Львів зайняли російські війська генерала Брусилова, В.Будзиновський переїхав до Відня, де редагував офіційну газету, став одним з організаторів "Союзу визволення України", не залишаючи своєї дослідницько-публіцистичної роботи.

У 1919 р. припинила свою діяльність націонал-демократична партія. В.Будзиновський на якийсь час повертається до газети "Діло", згодом відкриває часопис "Слово". Коли на з'їзді Української трудової партії 1923 р. програма незалежності України В.Будзиновського не пройшла, він покинув "Слово", почав пропагувати власні ідеї, став редактором популярної газети "Рада", де видрукував свою історико-популяризаторську книгу "Ішли діди на муки". 1927 р. В.Будзиновський з групою однодумців створив Українську партію праці та її друкований орган газету "Праця". На її сторінках він критикував С.Петлюру, УНР, ЗУНР та їх діячів і провідників, орієнтуючись на "радянську Україну". Але проходить час, і В.Будзиновський розчаровується у своїй сліпій вірі в можливість підсталінської України.

В.Будзиновський писав багато: 1920 р. видав історичну повість "Під одну булаву", в основі якої – козацькі часи походів і борінь, слави й поразок Б.Хмельницького. Того ж року вийшла велика повість "Осаул Підкови", а через рік, 1922 р., – книга "Кров за кров". Практично щороку численна читацька публіка знайомилася з новими творами письменника. Орієнтовно з 1921 по 1933 р. тільки у видавництві "Свобода" (Нью-Джерсі, США) опубліковано понад дев'яносто оповідань, повістей та історико-популярних розвідок В.Будзиновського.

Як історик літератури він писав критичні студії та есе про В.Стефаніка, М.Яцківа, Леся Мартовича, упорядковував хрестоматії, збірники. Цікавим з наукової точки зору є видання "Козацькі часи в народній пісні, з замітками В.Будзиновського" (Львів, 1906).

15 лютого 1935 р. у газеті "Діло" з'явилося повідомлення про смерть письменника і громадського діяча. У газеті "Батьківщина" від 21 лютого того ж року М.Рудницький, зокрема, зауважив: "Яка іронія долі. Тридцять літ писав Будзиновський книжки, призначені для якнайширшого загалу, відповідно до духовних потреб тих, які могли їх читати; писав просто, ясно, брав патріотичні сюжети, прикрашував їх сенсацією, а його читачі не могли йому дати хоч би найскромнішого прожитку. Довгими роками по війні майже вмирав з голоду, жив скромно, як аскет. Був занадто гордий, щоб прохати якоїсь посади у товаришів на становищах, занадто непримиренний, – сам відчував це, – щоб сидіти на такій посаді і мовчати. Пробирав жити з пера, а це в нас означало: нужда".

Володимир КАЧКАН

Найдревніші сліди життя на нашій планеті

Група американських учених виявила у 1996 р. найдревніші сліди життя на нашій планеті. Їх вік – понад 3,85 млрд. років, а це означає, що життя на землі з'явилося приблизно на 400 млн. років раніше, ніж уявлялося.

За словами одного з авторів відкриття Густава Арреніуса з Інституту океанографії ім. Скріппса (штат Каліфорнія), знайдені сліди відносяться до того періоду формування нашої планети, коли її поверхня, згідно з існуючими уявленнями, часто піддавалася смертоносним бомбардуванням великими астероїдами, які повинні були знищити все живе.

Таємниця "Реймського рукопису"

1853 р. помер уродженець Волині, археолог і знавець давньої писемності Л.К.Ястржембський. Його ім'я пов'язане з дивовижною історією так званого "Реймського рукопису".

У Реймському соборі здавна зберігалась пергаментна, завтовшки з палець книга, переплетена в червоний сап'ян. Сорок сім її сторінок ряхтіли загадковими рядками з кольоровими початковими буквами. Вчені Західної Європи сприймали їх за сирійські, кавказькі чи індійські письмена.

Вісім королів Франції – від Франциска II до Людовіка XVI – при коронуванні урочисто присягали на реймській книзі.

Петро Великий, коли йому показали реймську дивовижу, перший заявив, що це давньослов'янські письмена.

Про цей рукопис писав І.С.Тургенєв. Згодом Реймс відвідав історик С.М.Стровє і встановив, що частина загадкової книги написана кирилицею.

Завершуючи всі ці дослідження рукопису на місці, Л.К. Ястржембський довів, що в ньому переважала глаголиця.

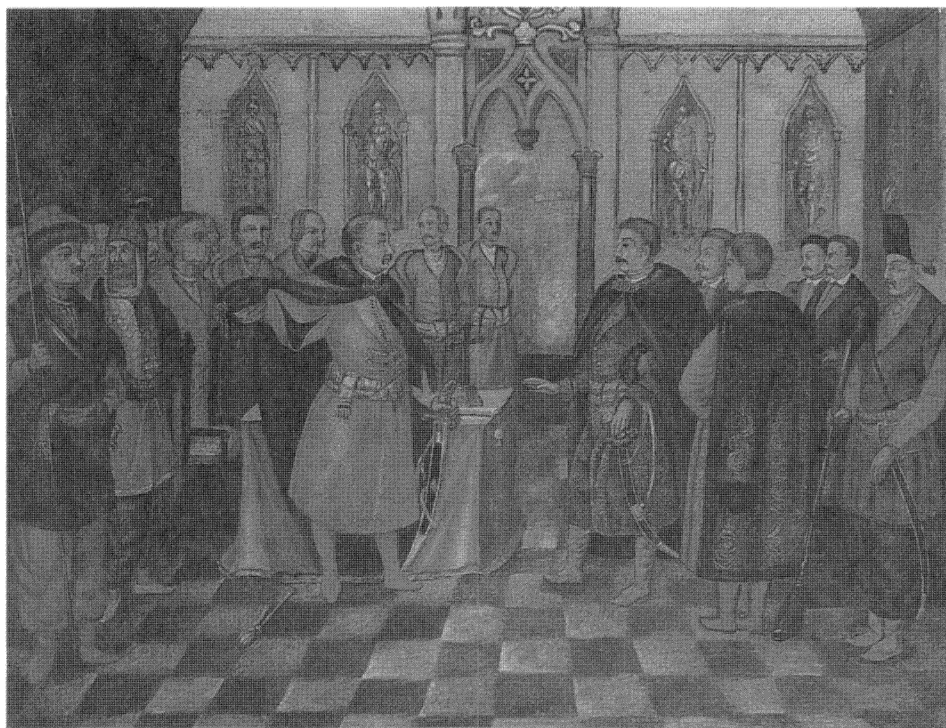
Найдавніша частина книги виникла не пізніше 1053 р. в Чехії і була пов'язана з іменем слов'янського просвітителя Прокопа. Потім вона була доповнена в 1395 р., а років через півтора ста потрапила до Франції.

Киянин в Індонезії

1898 р. київський вчений Володимир Караваєв здійснив подорож до Індонезії. Його супутником був професор Київського університету С.Г.Навашин.

У районі Сінгапуру мандрівники зійшли на вершину Свинцевої гори і відвідали малайське місто Джохор, де не раз бував легендарний Миклухо-Маклай.

Потім був острів Ява. Київський вчений зібрав цінні свідчення про життя яванського народу, багату природу острова. Пізніше він написав книгу про свою подорож, прийняту повагою до народу Яви.

*Невідомий художник. Переговори Богдана Хмельницького
із польським послом Молярівським. 1648 р.*

ЛЮТИЙ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	

1 – 150 років від дня народження німецького філософа Йоханнеса Ремке. Помер 23 грудня 1930 р.

– 105 років тому Томас Едісон заснував першу у світі кіностудію

2 – 350 років тому розпочалася друга громадянська війна в Англії

– 160 років від дня народження російського історика-візантиниста Василя Васильєвського. Помер 25 травня 1899 р.

– 135 років від дня народження українського письменника Тимофія Бордуляка. Помер 16 жовтня 1936 р.

– 90 років тому помер український літературознавець Микола Дашкевич. Народився 16 серпня 1852 р.

3 – 240 років від дня народження словенського поета, видавця Валентина Водника. Помер 8 січня 1819 р.

– 145 років від дня народження українського і російського художника Геннадія Ладженського. Помер 15 вересня 1916 р.

– 115 років тому помер український письменник Володимир Барвінський. Народився 25 лютого 1850 р.

4 – 350 років тому повстанням запорозьких козаків розпочалася Визвольна війна українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького

– 145 років від дня народження українського літературознавця Дмитра Овсянико-Куликовського. Помер 9 жовтня 1920 р.

– 125 років від дня народження українського художника Тимофія Сафонов. Помер 29 травня 1930 р.

5 – 130 років від дня народження генерал-поручика армії УНР Миколи Ковалю-Медзвєцького. Помер 10 вересня 1929 р.

6 – 100 років від дня народження російської актриси Алли Тарасової. Померла 5 квітня 1973 р.

7 – 520 років від дня народження англійського мислителя-гуманіста Томаса Мора. Страчений 6 липня 1535 р.

– 515 років тому у Римі вийшла книга Юрія Дрогобича – перша друкована праця українського автора

– 135 років від дня народження українського диригента, педагога, музичного діяча Мечислава Солтиса. Помер 11 листопада 1929 р.

8 – 120 років від дня народження єврейського релігійного філософа, письменника Мартіна Бубера. Помер 13 червня 1965 р.

– 100 років тому помер український фольклорист і громадський діяч Іван Колесса. Народився 3 вересня 1864 р.

9 – 115 років тому помер польський історик культури Вацлав Мацейовський. Народився 1793 р.

– 80 років тому укладено Берестейську угоду між УНР і провідними європейськими державами

– 225 років від дня народження українського вченого, громадського дія-

ча Василя Каразіна. Помер 16 листопада 1842 р.

– 100 років від дня народження німецького поета і громадського діяча Бертольда Брехта. Помер 14 серпня 1956 р.

11 – 425 років тому англійський мореплавець Френсіс Дрейк перший з європейців досяг Тихого океану

– 125 років тому король Іспанії Амадео зрікся престолу. Проголошення Іспанської республіки

– 110 років від дня народження українського політичного діяча Василя Шахряя. Помер 6 листопада 1919 р.

– 90 років тому помер український композитор, письменник Анатоль Вахнянин. Народився 19 вересня 1841 р.

12 – Собор трьох святих: Василя Великого, Івана Золотоустого, Григорія Богослова

– 200 років тому помер останній король Польщі Станіслав Понятовський. Народився 17 січня 1732 р.

– 180 років тому Чилі проголосила свою незалежність

– 180 років від дня народження українського художника Василя Штернберга. Помер 8 листопада 1845 р.

В.Штернберг. Портрет В.Забіли

13 – 125 років від дня народження російського співака Федора Шаляпіна. Помер 12 квітня 1938 р.

– 125 років тому помер польський історик і бібліограф Юзеф Лукашевич. Народився 30 листопада 1799 р.

14 – 185 років від дня народження російського композитора Олександра Даргомижського. Помер 17 січня 1869 р.

– 100 років від дня народження українського співака і режисера Михайла Стефановича. Помер 5 серпня 1970 р.

– 120 років тому у Львові розпочався судовий процес над групою відомих галицьких громадських діячів, серед яких були І.Франко, М.Павлик, О.Терлецький

15 – Стрітєння Господне

– 250 років від дня народження англійського філософа Ієремії Бентама. Помер 6 червня 1832 р.

– 155 років тому помер грецький полководець Теодорос Колокотроніс. Народився 14 квітня 1770 р.

16 – 185 років від дня народження українського співака, композитора, драматурга Семена Гулака-Артемовського. Помер 17 квітня 1873 р.

– 160 років від дня народження російського історика Олександра Веселовського. Помер 23 жовтня 1906 р.

– 80 років тому було проголошено Кубанську республіку

17 – 150 років від дня народження українського і чеського філолога, музиколога Вячеслава Претра. Помер 5 квітня 1923 р.

18 – 380 років тому було укладено Мадридський мир, що припинив війну між Австрією та Венецією

– 160 років від дня народження австрійського філософа, фізика Ернста Маха. Помер 19 лютого 1916 р.

– 150 років від дня народження українського історика Федора Міщенка. Помер 10 листопада 1906 р.

19 – 525 років від дня народження польського астронома Міколая Коперника. Помер 24 травня 1543 р.

– Новий рік за місячним календарем у східних країнах

20 – 110 років від дня народження українського композитора, піаніста, музикознавця Василя Барвінського. Помер 9 червня 1963 р.

– 100 років від дня народження українського художника-реставратора Луки Калиниченка. Помер 5 серпня 1968 р.

21 – 385 років тому на московський престол було короновано Михайла Романова

– 70 років тому помер російський історик та філолог-латиніст Іван Нетушил. Народився 2 травня 1850 р.

– 215 років від дня народження російського художника, скульптора Федора Толстого. Помер 25 квітня 1873 р.

– 170 років тому помер проповідник, керівник друкарні Києво-Печерської лаври ієромонах Єпіфаній. Народився 1770 р.

22 – 150 років тому у Парижі вибухнуло повстання, яке змело Липневу монархію і знову проголосило Францію республікою

*В. Капніст,
мініатюра В.Боровиковського
(на медальйоні)*

23 – 240 років від дня народження українського письменника Василя Капніста. Помер 9 листопада 1823 р.

Вербицького. Помер 10 грудня 1909 р.

– 125 років тому було засновано у Києві Південно-Західний відділ Російського географічного товариства

– 80 років тому в Україні було введено григоріанський календар та середньоевропейський час.

27 – Рівноапостольного Кирила – учителя слов'янського

– 175 років від дня народження французького історика, релігієзнавця, автора однієї з перших белетризованих біографій Ісуса Христа Жозефа Ренана. Помер 2 жовтня 1892 р.

– 80 років тому легіон українських Січових стрільців перейшов річку Збруч і вступив у Велику Україну

28 – 465 років від дня народження французького філософа, письменника Мішеля де Монтеня. Помер 13 вересня 1592 р.

29 – 130 років від дня народження українського письменника і актора Левка Лопатинського. Помер 1914 р.

– 120 років від дня народження українського і російського художника Казимира Малевича. Помер 15 травня 1935 р.

24 – День святого Власа

– 125 років від дня народження італійського співака Енріко Карузо. Помер 2 серпня 1921 р.

– 125 років від дня народження українського історика-архіваріуса, палеографа Євгена Іванова. Помер 27 жовтня 1929 р.

25 – 425 років тому у Львові Іван Федоров заснував друкарню

– 155 років від дня народження українського поета, педагога Миколи

У 1998 році виповнюється:

– 1685 років проголошення імператором Костянтином I свободи християнства у Римській імперії

– 1545 років від дня смерті вождя гунів Аттіли. Рік народження невідомий

– 1100 років як угорські племена пройшли повз Київ на свою нову Батьківщину за Карпатськими горами

– 1030 років першого нападу печенігів на Київ

– 650 років від дня народження великого князя литовського і польського короля Ягайла. Помер 1 червня 1434 р.

– 495 років створення портрета "Мони Лізи" ("Джоконда") Леонардо да Вінчі

– 340 років від дня народження українського церковного діяча, письменника Стефана Яворського. Помер 27 листопада 1722 р.

– 140 років від дня народження українського історика Никандра Молчановського. Помер 17 грудня 1906 р.

– 130 років місту Боярці на Київщині

– 120 років від дня народження російського археолога і художника Дмитра Мілеєва. Помер 1914 р.

– 100 років від дня народження української піаністки і композитора Стефанії Туркевич-Лук'янович. Померла 8 квітня 1977 р.

– 80 років Черкаському краєзнавчому музею

– 75 років Чернігівському обласному архіву

– 70 років як було створено Всеукраїнське етнографічне товариство. Ліквідоване 1933 р.

На віттар народу

Іван Богун походив із шляхетського українського роду. Батько володів селом Бубновим на Київщині, звався Федір; від імені батька прозвано Богуна Федоренком.

Про його молодість нічого не відомо. Мабуть, як й інші сини шляхти, навчався в Могилянській академії в Києві, з молодих літ вправлявся у військовій справі, бо часи були тяжкі і кожний молодий чоловік мусив володіти зброєю. Коли гетьман Богдан Хмельницький 1648 р. підняв повстання проти Польщі, Богун був уже у

*М. Івасюк.
Богун під Берестечком*

зрілих літах. На противагу більшості української шляхти, що виступила з мечем проти повстанців, кинув панське товариство і разом із синами вступив до Запорізького війська. Б.Хмельницький призначив Богуна полковником на Поділлі, щоб він згуртував там народ для боротьби з поляками. До порад полковника, який добре знав Волинь, гетьман дуже прислухався. У 1648 р. Богун воював під Львовом, а у 1649 р. – під Збаражем, поранений, довго хворів, з чого Хмельницький журився, бо дуже на нього поклався.

Найславніші подвиги Богуна припадають на 1651 р., коли польське військо знову розпочало активні військові дії на українських землях. Гетьман доручив Богунові оборону Вінниці, поблизу річки Бог (Буг). Богун мав при цьому тільки три тисячі козаків. Вдруге військовий та-

лант Богуна виявився під Берестечком, у нещасливій битві, де через зраду татар козацьке військо зазнало тяжкої поразки. Татарський хан захопив у полон Хмельницького серед бою і повів його в степи, військо лишилося без гетьмана. Тоді владу перебрав на себе Богун, всіма силами боронив козацький табір, врятував, кого зміг, і з жалем у серці відступив.

Іван Богун не хотів ніякої згоди з поляками. Вони мстилися йому жорстоко. Його маєтки конфіскували – забрали у державний скарб. Старого полковника схопили й кинули до страшної в'язниці в Марієнбурзі у Пруссії, але не зломали гордого козака! Вийшовши з неволі, продовжив боротьбу. 27 лютого 1664 р. поляки знову його полонили. За наказом польського суду, славного полковника Івана Богуна було розстріляно.

Іван ПРОДАН

Оповідач галицького життя

Талант митця не тільки зріє в тиші, як твердить відомий афоризм, а в тиші й згасає. Свідченням цього є життєвий і творчий шлях видатного західноукраїнського письменника-новеліста кінця XIX – початку XX ст. Тимофія Бордуляка.

Тимофій Гнатович Бордуляк народився на Львівщині в родині бідняка. Середню освіту одержав в українській гімназії та духовній семінарії у Львові, а вищу – у Львівському університеті на богословському факультеті (на філософський, про який мріяв, він не міг вступити через брак коштів).

Закінчивши у 1889 р. університет, Т.Бордуляк одержав права на посади священника і вчителя початкової школи і виїхав зі Львова назавжди: спочатку в Перемишлянський повіт, у 1893 р. – в Тернопільський, в містечко Городище, потім в с.Великий Ходачків, де й закінчилось його земне буття.

Ще навчаючись у гімназії, Тимофій Гнатович захопився українською історією й літературою: Т.Шевченком, Ю.Федьковичем, І.Франком та молодшими галицькими письменниками. Свої перші вірші написав у гімназії і довго нікому в цьому не зізнався. Лише в 1887 р. наважився подати кілька віршів і перекладів до журналу "Зоря", але редакція все забракувала, крім перекладу балади Г.Гейне "Лорелай" під назвою "Русалка".

Приголомшений таким присудом, Т.Бордуляк знищив цілий зошит своїх віршів і тривалий час не брався за перо. Тільки після закінчення університету, уже в селі, повернувся він до літературної праці: писав вірші, оповідання, перекладав з польської, угорської, російської мов, дещо друкував у журналі "Зоря" та газетах. У 1891 р. в газеті "Діло" була опублікована перша його новела "Дай, Боже, здоров'я корови", яка мала успіх у читачів завдяки не стільки простому сюжету (купівля корови, яка своїм молоком врятувала п'ятеро дітей від голоду, за що вони молились і бажали їй здоров'я), скільки майстерності розповіді.

Успіх окрилив автора і він почав активно писати нові новели: за десять років – з 1890 по 1899 – надрукував у газеті "Діло" 22 новели і 12 перекладів. Критика стримано поставилась до молодого письменника. Лише у 1898 р. в журналі "Літературно-науковий вісник" з'явилася стаття відомого письменника і критика Осипа Маковея, який поставив новели Т.Бордуляка в один ряд з кращими творами української літератури про життя селян, відзначивши їх реалізм, новелістичне відображення життя простих людей і буденних подій.

Стаття О.Маковея зацікавила читачів, критиків і видавців, і вже 1899 р. у Львові з'явилась перша збірка новел Т.Бордуляка "Ближні", яка у 1903 р. в Києві була майже повністю перевидана під назвою "Оповідання з галицького життя". За короткий час твори й ім'я Т.Бордуляка стали відомими й на Східній Україні, окремі новели друкувались у Польщі, Чехії, Росії. Ним зацікавились І.Франко, П.Грабовський, Леся Українка, О.Кобилянська, М.Коцюбинський. Все це мало б надихнути Т.Бордуляка на нові творчі здобутки, але сталося навпаки: з початку XX ст. його активність і художній рівень творів знижуються. Від 1900 до 1914 рр. він опублікував лише сім новел, а після цього – майже нічого, хоч дещо й писав.

Про причини цього пояснень автора не залишилось, проте вони відомі: загострення суспільно-політичних обставин, революційні події, війна, зміни в літературному русі – символізм, модернізм, декадентство, до яких священник Бордуляк, живучи в глушині, не був готовий. Якщо його галицькі сучасники на чолі з І.Франком крім літературних справ займалися і громадсько-політичними, то Т.Бордуляк лише побутовими та церковно-обрядовими. Неприхильно ставилось до його творчості й духовне керівництво. Все це призвело до згасання його інтересу до громадського життя, а відтак і письменницького таланту.

Літературна спадщина Т.Бордуляка невелика – близько сорока новел і семи відомих поезій. Кращі новели написані в 90-х роках XIX ст., майже всі вони

присвячені зображенню життя бідняків у селі, цісарській армії, в еміграції у Америці. Кращі з них – "Дай, Боже, здоров'я корові", "Михалкові радости", "Мати", "Іван Бразилієць". Кілька новел присвячено життю галицької інтелігенції, священнослужителів: попів, дяків ("Дяк Гриць", "Гаврило Чорній", "Ювілят"). В останні роки життя було написано ще вісім новел, три з них не закінчені.

Ілля СКРИПНИК

Ратник за рідний люд

Володимир Григорович Барвінський належить до відомої родини Барвінських з с.Шляхтинці біля Тернополя, яка дала нашому народу цілу плеяду діячів культури.

За своє коротке життя В.Барвінський зробив чимало. Здобувши освіту в Львівському університеті, 22-літній юнак стрімко ввійшов у громадсько-політичне і літературне життя Галичини. Він проявив себе як публіцист і критик, письменник і літературознавець, видавець і редактор, політик і громадсько-культурний діяч.

Протягом 1876 – 1880 рр. В.Барвінський очолював редакцію журналу "Правда", перетворивши його у провідне українське літературно-політичне видання. Тут друкувалися твори українських літераторів не тільки з Галичини, а й з Наддніпрянської України, де після ганебних Валуєвського циркуляра та Емського указу українське слово було заборонене. Журнал відзначався також серйозними літературними оглядами, злободенними публіцистичними статтями. На сторінках "Правди" В.Барвінський вів, зокрема, полеміку з молодим І.Франком про соціалістичну ідеологію та її придатність до життя народу Галичини, піддаючи аргументованому спростуванню погляди на соціалістичне майбутнє краю. Як відомо, згодом І.Франко переглянув свою точку зору на соціалізм і став на позиції національної демократії.

В.Барвінський стояв біля витоків і був одним з лідерів народництва – течії в громадсько-політичному житті Галичини. Представники цього напрямку намагалися консолідувати сили в боротьбі за свої національні права, твердо відстоювати його окрему національну самобутність і конституційним шляхом домогтися його самовизначення. Відновити національну свідомість українців, згуртувати їх у відстоюванні своїх прав покликана була газета "Діло", яку В.Барвінський заснував у 1880 р. і редагував до своєї смерті.

Ще однією заслугою В.Барвінського була організація віч – багатолюдних зібрань представників усіх прошарків українського населення краю, на яких обговорювалися актуальні політичні, господарські та культурно-просвітницькі проблеми. Такі віча продовжували давню традицію демократичності нашого народу. Перше з них відбулося у Львові 30 листопада 1880 р. В.Барвінський виступив на ньому з великою промовою.

Літературний доробок В.Барвінського невеликий, але його твори – кілька оповідань і дві повісті – "Скошений цвіт" та "Сонні мари молодого питомця", – опубліковані під псевдонімом Василь Барвінок, – свідчать про те, що він мав літературний хист. Займався Барвінський також літературними перекладами українською мовою. Щоб ознайомити українську громадськість з кращими зразками зарубіжної літератури, започаткував видання "Бібліотеки найзнаменитіших повістей".

Доля щедро наділила Володимира різнобічним талантом до літературної праці. Всі, хто його знав, відзначали його надзвичайну працьовитість, він неначе відчував, який короткий вік йому судилося прожити. Важка хвороба, яку Володимир набув у дитинстві, постійно підточувала його сили. За три тижні до 33-річчя його серце перестало битися.

*Петро ГУЦАЛ,
Микола ТКАЧУК*

Мислителі планети

Попередник Коперника і Галілея

У 1898 р. в одному німецькому книжковому каталозі з'явилось повідомлення, що в бібліотеці Тюбінгенського університету віднайдено досі невідому друковану книгу, що належала до найдавніших, "колискових" книг людства. Вона невелика, всього 10 непрономерованих аркушів, формату 13 на 18,5 см, по 41 рядку тексту на сторінках. Написана вона латинською мовою, а повна назва її – "Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича з Русі, доктора філософії та медицини університету Болоньї". В кінці книги вказано, що надрукована вона в Римі, року Божого 1483, в день Венери, тобто в середу, 7 лютого. Так науковий світ дізнався про першу друковану книгу, автором якої був уродженець України.

На той час ім'я Ю. Дрогобича, його наукові рукописні трактати були відомі в Європі. У 1819 р. у списку видатних докторів та професорів Болонського університету, що був опублікований до 700-річчя цього закладу, згадується Юрій (Георгій) Дрогобич. Згодом про нього писали італійські, німецькі, польські, українські та російські видання. І ось тепер стало відомо, що одну свою працю він видав окремою книжкою.

Справжнє прізвище вченого, як вважають дослідники, Котермак, а Дрогобич – це псевдонім, який він взяв собі за назвою міста, де народився і виріс. В середньовічну епоху звичним було, опинившись в далеких краях, вказувати поряд зі своїм іменем назву місцевості, звідки походив.

Народився він близько 1450 р., як вважають, в родині небагатих міщан. Початкову освіту здобув, ймовірно, у Львові. З 1469 р. почав вчитися в Ягеллонському університеті в Кракові. Виявляючи надзвичайну наполегливість, через рік став бакалавром, а в 1473 р. склав іспити на ступінь магістра наук.

Однак отримані знання його не задовольняють, і Ю. Дрогобич вирушає до Італії. В місті Болоньї він вступає до місцевого університету. Студент Джорджо де Леополі – Юрій (Георгій) зі Львова – ґрунтовно вивчає астрономію і медицину, досить швидко здобуває найвищі наукові звання. У 1478 р. отримує ступінь доктора філософії і стає професором, в 1481 р. – ректором Болонського університету, а через рік доктором медицини – першим серед вихідців з України.

Крім медицини Ю. Дрогобич працював над вивченням причин виникнення різних хвороб і пошуками засобів їх лікування, практикував як лікар, багато уваги

приділяв астрономії. Протягом 1478 – 1482 рр. читав лекції з астрономії в Болонському університеті. Збереглися його рукописні праці: "Прогностика на 1478 рік", "Оцінка сонячного затемнення 29 липня 1478 року", "Оцінка місячного затемнення 4 липня 1479 року", "Трактат про оцінку наслідків затемнень", написаний у 1490 р., і, звичайно ж, надрукована "Прогностична оцінка поточного 1483 року". На підставі цих праць можна стверджувати, що Ю.Дрогобич був одним з попередників М.Коперника і Г.Галілея, котрі уславилися своїми астрономічними відкриттями в XVI ст., адже він жив і творив раніше за них.

До нас дійшло лише два примірники єдиної друкованої книги Ю.Дрогобича, яка є своєрідним астрономічним календарем, що були дуже популярними в Європі у XV – XVI ст. У ній Ю.Дрогобич з великою точністю вказує час двох місячних затемнень у 1483 р., перераховує дні, години і хвилини основних фаз Місяця протягом усього року. Він говорить про розташування Сонця і планет в окремих містах і країнах Європи залежно від географічної довготи, хоч і припускається тут деяких похибок. Серед міст і країн згадуються Львів, Дрогобич, Русь-Поділля, що є першими відомостями про Україну в друкованому виданні. Вчений робить висновки про залежність погоди від географічного розташування місцевості, стверджує, що погоду можна передбачувати, спостерігаючи за небесними тілами та явищами. Прогнозуючи небезпеку епідемії і пошестей в Італії, Ю.Дрогобич зауважує, що вона може мати значні наслідки, якщо "не буде належного забезпечення міст". Свої прогнози вчений зробив, спираючись на досягнення багатьох наук, зокрема астрономії, математики, географії, медицини, метеорології, що свідчить про широту його обізнаності та наукових зацікавлень.

Згідно із середньовічною традицією, книга Ю.Дрогобича відкривається посвятою папі Сіксту IV. Цей поетичний твір написаний так званим елегійним дистихом. Деякі дослідники вважають, що вірш Ю.Дрогобича започатковує латиномовну ренесансну поезію на східнослов'янському ґрунті.

В 1488 р. Ю.Дрогобич повернувся до Кракова. Тут він читав лекції з астрономії та медицини в університеті. Дехто з дослідників стверджує, що вченого слухав Микола Коперник, який восени 1491 р. почав вчитися на факультеті мистецтв цього університету.

*Петро ГУЦАЛ,
Микола ТКАЧУК*

Блаженний сер Томас

Він увійшов до історії людства вже тим, що на зламі XV – XVI ст. був однодумцем і другом Еразма Роттердамського. Ще можна сказати – меценатом нідерландського мислителя, бо 1509 р. гостинно надав йому помешкання для роботи над вікопомною працею "Хвала нісенітниці" (в її назві обігране й ім'я останнього, оскільки англійське прізвище Мор співзвучне грецькому іменнику "моріа" – "нісенітниця", "глупота", "дурість").

Недаремно, звертаючись до "милого Томаса Мора" у спеціальній передмові, Еразм Роттердамський розповідав, як зародилася у нього думка поглузувати з людської нетямущості: "Насамперед, наштовхнуло на гадку родове ім'я Мора, настільки близьке до слова "морія", наскільки сам ти далекий від його змісту (а на загальне переконання, ти від нього найдалі). Потім мені здалося, що ця гра мого розуму тобі особливо сподобається, тому що ти завжди полюбляв подібні жарти, інакше кажучи – з наукою, та не без солі... й узагалі ти не проти позирнути на людське буття очима Демокрита". (Досить двох останніх слів, аби налаштуватися

на "вчений", тонкий, часом незбагненний гумор цих "двох приятелів". Невідомо ж бо, чи йдеться тут про веселий погляд давнього філософа-дотепника і насмішника, чи про "очі розуму" осліпленого Демокрита, котрий, як вважалося, позбавив себе зору, для повного зосередження...).

А за тим, принагідно Еразм Роттердамський однією фразою всеохоплююче охарактеризував: "Хоч за винятковою прозірливістю ти надто далекий від смаків та поглядів брутального натовпу, але завдяки надзвичайній легкості та лагідності вмієш і маєш бажання сходити до середнього рівня, перебираючи роль пересічної особи". Свідчення особливої ваги, оскільки той же автор раніше помітив: "Складом нашого мислення, вдачею, вподобаннями та освітою ми настільки схожі, що це може здатися неймовірним".

Народився Томас Мор у Лондоні, де за батьком-юристом і собі вивчився на адвоката. У віці 26 років його обрали до парламенту та після сміливих виступів проти введення нових податків він був змушений надовго зникнути з політичної арени, рятуючись від королівських репресій. З 1510 р. він – помічник лондонського шерифа. Тим часом проявився і неабиякий літературний хист, і Томас Мор зумів закласти підвалини англійської прози. У 1510 р. він створює "Історію Річарда III", якій судилося стати основою пізнішої шекспірівської драми про злочинного тирана-узурпатора, а також безсмертний твір первісно титулований "Вельми корисна, ще й цікава, справді золота книжечка про найкращий устрій держави та про новий острів Утопія". До останнього можна ставитися по-різному – як до містифікації чи цілком серйозного трактату, проте навіть тим, хто ніколи не читав його (а, може, взагалі і не чув про Мора) доводиться стикатися з поняттям "утопія", що укорінилося в багатьох мовах. Це слово грецького походження і первісне значення його – "без місця", "нема місця".

Книжку Томаса Мора і нині корисно та цікаво перечитати – як її "фантастичну", так і критичну частину, зорієнтовану на висвітлення суспільних реалій, у тому числі так званих вічних проблем.

Наприклад, явища олігархії означені на сторінках "Утопії" в такий спосіб: "Змова багатіїв, котрі дбають про власний зиск від імені та під вивіскою держави". Недаремно Еразм Роттердамський підкреслював, що головним чином його англійський друг мав на увазі "Британію, яку глибоко вивчив і знав". І, відповідно, радив дошукуватися у рядках Мора витоків "майже всякого лиха у державі".

"Утопія" набула значної популярності: у Бельгії, Франції та Швейцарії в 1516 – 1518 рр. вийшло аж чотири видання, спершу латиною, а 1524 р. – німецькою. Та від часу її написання Томас Мор як пересічна людина (згадаємо спостереження Еразма Роттердамського!) повернувся до політичної діяльності. З надією на практичне поліпшення державного ладу він служив королю Генріху VIII, перейнявшись його турботами ревнителя католицької релігії. Захищаючи свого зверхника, Томас Мор вступив у полеміку з Мартіном Лютером. З 1523 р. Мор – спікер Палати громад, з 1525 р. – канцлер Ланкастерського герцогства, з 1529 р. – найвищий сановник Англії, лорд-канцлер. Обстоюючи інтереси держави (як він їх уявляв), Мор виявляв крайню нетерпимість до віровідступництва. Зокрема, за його врядування живцем спалили "єретика" Джона Тьюксбері. Християнський гуманіст Томас Мор в "Утопії" стверджував: "Бог заборонив убивати кого б то не було", "Бог позбавив людину права вбивати не лише інших, а й себе". Християнський консерватор сер Томас Мор дійшов протилежного висновку на засадах не євангельських, хоч певною мірою, релігійних: "Єретики першими застосували страшну жорстокість проти добрих католиків і тим спонукали зробити таке ж і добрих правителів – не лише заради збереження віри, а й спокою в народі". Щось подібне у вишуканішій формі сформулював Еразм Роттердамський: "Як вправний садівник дбайливо доглядає сад, поливаючи добрі та корисні рослини й виполюючи шкідливі бур'яни, так і король повинен поводитись у державі, заохочуючи вірних та добрих підданих і караючи невірних та некорисних". Водночас заради державного спокою він фактично відмовився і від вільнодумних книг, заявивши, що він швидше спалив би написане ним, ніж дозволив народові звідти черпати ідеї для порушення вста-

новленого порядку. З догматичних позицій Мор не зійшов, відстоюючи християнську єдність і тоді, коли Генріх VIII сам вдався до реформації, маючи на меті відокремити та очолити англіканську церкву. Король квапився розлучитися із першою дружиною Катериною Арагонською й узяти шлюб з красивою фрейліною Анною Болейн, на що папа римський ніяк не давав згоди. У травні 1532 р. монарх дістав підтримку свого духовенства, після чого Томас Мор одразу, посилаючися на слабе здоров'я, подав у відставку.

Коли ж екс-канцлер відмовився присягнути новому законодавству, його ув'язнили за звинуваченням у державній зраді. Вирок звучав страхотливо: "Повернути його під орудою констебля Уільяма Кінгстона до Тауера, звідти тягти по землі лондонським Сіті до Тайберна, там повісити так, щоби він мучився до напівмертвого стану, вийняти із зашморгу, поки він животітиме, відрізати статеві органи, розпороти живіт, вирвати та спалити нутроші. Потім четвертувати його й прилаштувати по одній чверті тіла над чотирма ворітьми Сіті, а голову виставити на лондонському мості". Названий Кінгстон, друг Мора, зізнався, що зачувши такі подробиці, настільки заслаб, що ніхто інший, як сам приречений, його заспокоював. Король обіцяв помилювати Мора, коли той покається, але смертник мужньо відкинув подібну можливість.

Страта відбулася 6 червня 1535 р. Впевнившись, що "державного злочинця" не зламати, Генріх VIII обмежився карою на горло. До останньої своєї хвилини Томас Мор не втрачав самовладання і притаманного йому гумору. Навіть підбадьорював розгубленого ката, а наостанок, уже поклавши голову на плаху, додав: "Зачекай, дай приберу бороду – вона ж ніколи не зраджувала".

Дізнавшись про те, що скоїлось, вражений Еразм Роттердамський обмовився: "Я відчув, ніби відійшов разом з Мором – так тісно пов'язані були дві наші душі", а наступного року і він помер, встигнувши дізнатися, що англійський король знищив за звинуваченням у перелобстві свою другу дружину Анну – ту саму, одруження з якою стало безпосереднім приводом кривавої розправи над Томасом Мором.

1935 р. католицька церква канонізувала Мора як блаженного, 1895 р. Карл Каутський зарахував його до прямих попередників марксизму, й оголосив першим провісником комунізму... 1901 р. молодий київський вчений Євген Тарле захистив магістерську дисертацію "Суспільні погляди Томаса Мора у зв'язку з економічним станом Англії того часу", видав її окремою книжкою.

Павло УСЕНКО

Ідеолог українського націонал-комунізму

Василь Матвійович Шахрай народився в с.Харківці Пирятинського повіту Полтавської губернії в заможній козацькій родині. Навчався спочатку в сільській школі, потім в Пирятинському міському училищі, а в 1904 – 1907 рр. – у Феодосійському учительському інституті. Після закінчення інституту з 1907 по 1912 р. вчителював спочатку в містечках Маяки та Березівка на Херсонщині, а пізніше – в Полтаві, викладаючи російську мову й літературу.

Змолоду Василь захопився ідеями соціального визволення трудового народу, прилучився до соціалістичного революційного руху, з 1913 р. він член РСДРП більшовицького напрямку. В 1913 – 1916 рр. жив у Петербурзі, де водночас з викладацькою роботою в місцевому училищі навчався в Інституті вищих комерційних знань. Влітку 1916 р. мобілізований в російську армію.

Після повалення царизму В.Шахрай цілком поринає у вир політичного життя. Його обирають до складу полтавської Ради робітничих і солдатських депутатів, а також її виконкому й президії, делегатом I Всеросійського з'їзду Рад у Петрограді та I Всеукраїнського з'їзду Рад у Києві й Харкові. На противагу більшості членів своєї партії він позитивно оцінив національну політику Української Центральної Ради та її Універсали.

З грудня 1917 р. В.Шахрай – член ЦВК Рад України, секретар військових справ першого радянського уряду України – Народного секретаріату, член делегації цього уряду на мирних переговорах у Бресті. На II Всеукраїнському з'їзді Рад (17 – 19 березня 1918 р. в Катеринославі) його знову обрали членом ЦВК Рад України, а після з'їзду – народним секретарем земельних справ. Після окупації України німецькими та австро-угорськими військами та відновлення влади Української Центральної Ради Шахрай переїжджає у Саратов, де пише книги "Револьюція на Україні" (під псевдонімом В.Скоровстанський), "До хвилі (Що діється на Вкраїні і з Україною?)" у співавторстві з С.Мазлахом.

У своїх працях В.Шахрай піддає нищівній критиці політику РКП(б) і радянської Росії з національного питання, формулює власну оригінальну політичну концепцію розвитку України, яка значно відрізнялась як від більшовицької, так і від національно-демократичної: від першої – в царині національного питання, а від другої – своєю соціально-політичною доктриною. Ця концепція започаткувала новий напрям в суспільно-політичній думці України – національно-комуністичний, а В.Шахрай став загальноновизнаним першим ідейним теоретиком українського національного комунізму.

У березні 1919 р. ЦК КП(б)У виключив В.Шахрая з партії, заборонивши йому працювати в Україні. Після цього Василь Матвійович пориває стосунки з більшовицькими організаціями й державними органами УРСР, вступає в контакти з лідерами українських незалежних соціал-демократів. Влітку 1919 р. він розгорнув роботу по організації підпільної боротьби проти денікінців в Україні, восени з тією ж метою прибув на Кубань. В Катеринодарі його схопили білогвардійці й стратили "як більшовника".

Іван ГОШУЛЯК

Семен Гулак-Артемівський... екстрасенс

У 1836 році у біографії С.Гулака-Артемівського трапилася, мабуть, одна з головних подій життя. Його спів почув російський композитор Михайло Глінка і забрав до Петербурга, щоб влаштувати у придворну хорову капелу. Але поки Глінка подорожував, подовгу частуючись у заможних шляхетних українських родинах, вакансії у хорі заповнилися і С.Гулак-Артемівський залишився в чужому місті без праці та грошей. Проте Михайло Глінка взяв найсердечнішу участь у його долі. Поселив у себе на квартирі, почав активно готувати до сценічної діяльності. Хто-хто, а автор опер "Життя за царя" та "Руслан і Людмила" знався на голосах. Успіхи юного українця були разючі. Глінка розумів, який коштовний діамант він вивіз із київського митрополичого хору. На одній з вечірок на квартирі композитора приймається рішення відправити Семена

Гулака-Артемовського на навчання до Італії. О. Даргомижський, М. Глінка, Н. Кукольник, художник П. Степанов, князь В. Волконський влаштовують благодійний концерт, гроші з якого й вручили співакові для оплати навчання у Парижі та Флоренції, де й завершив свою музичну освіту С. Гулак-Артемовський блискучим дебютом у “Лючії ді Ламмермур” Доницетті та “Беатріче ді Тенда” Беріліні. Прослуживши на флорентійській оперній сцені один сезон, український співак повернувся до Петербурга.

На петербурзькій сцені Семен Гулак-Артемовський прослужив 22 роки і виконав понад 30 партій переважно в італійському репертуарі. Водночас, хоч і не часто, виступав і в драматичному репертуарі, завойовуючи прихильність публіки. Серед його ролей був і Чуприна з ушлавеного “Москаля-чарівника” І. Котляревського. До речі, театральні критики відзначали, що “пан Артемовський небагато в чому поступається тут самому Михайлу Щепкіну”, неперевершеному виконавцю цієї ролі.

У 1863 році, здійснивши на петербурзькій сцені постановку свого “Запорожця за Дунаєм” і виконавши в ній партію Івана Карася, Семен Степанович залишає петербурзьку сцену і з пенсією 1140 карбованців сріблом на рік переїжджає до Москви, де якийсь час виступає у незначних партіях на сцені Великого театру.

Саме у Москві, залишивши назавжди сцену, С. Гулак-Артемовський активно займався окультними науками, до яких мав схильність із давнього часу, зокрема такого модного тоді в Європі спиритизму. На жаль, цей факт із життя співака і поета залишився поза увагою дослідників його творчості та біографів.

Ймовірно все цього (це питання має ще бути з’ясованим) С. Гулак-Артемовський познайомився зі спиритизмом у Флоренції, де вперше побував на сеансах так званих медіумів. Багато досить серйозних учених вважали, що деякі явища фізичного характеру неможливо пояснити усталеними науковими законами і вони є наслідком діяльності душ або психічної енергії людей, які умерли. С. Гулак-Артемовський захопився цим ученням, особливо таким явищем, як гіпноз. Як це трапилось і коли співак відчув у собі здібності гіпотизера, ми не знаємо. Проте з відомих фактів його біографії очевидно те, що він добре знав теорію, розроблену французьким фізіологом Месмером (1733-1815 рр.), який вважав, що деякі люди здатні черпати з космосу особливу силу (енергію), випромінення якої різко впливає на душевний і фізичний стан інших людей. Месмер робив досліди з намагнічуванням дерева, джбанів з водою, навіть... Місяця. На своїх сеансах Месмер лікував тисячі людей, у багатьох з яких під час його маніпуляцій траплялися судоми, падучі, втрати свідомості, після яких фізичний стан різко покращувався. Згодом саме цим будуть характеризуватися і сеанси С. С. Гулака-Артемовського.

Захоплення месмеризмом у Франції було настільки велике, що король Людовік XVI наказав у 1784 році вивчити це питання і доповісти йому. Академічна комісія, до складу якої входили Франклін і Лавуаз’є визнали діяльність Месмера шарланством, проте його вчення продовжувало розповсюджуватися по Європі. Учень Месмера маркіз Кюїзегюр активно лікував за допомогою так званого магнетичного сомнамбулізму. Вважалося, що сомнамбули володіють надприродними можливостями, скажімо, бачити пучками пальців, доторкнувшись до людини, або якоїсь її речі, розпізнавати хвороби, мають дар ясновачення, віщування тощо.

Росію теж не обминуло захоплення спиритизмом. Треба сказати, що так званим “вертінням столу” захоплювались у шістдесятих-сімдесятих роках минулого століття такі видатні вчені, як хімік Бутлеров, зоолог Вагнер, математик Остроградський. Проживаючи у Петербурзі, С. С. Гулак-Артемовський досить часто брав участь у спиритичних сеансах, викликаючи душі покійників.

Переїхавши до Москви, співак вирішує зайнятися практичним лікуванням гіпнозом, у результативність якого він глибоко вірив. До речі, ще в Петербурзі співаку вдалося добитися офіційного дозволу на цю діяльність. Це свідчить про лікарську практику С. С. Гулака-Артемовського ще у часи його артистичної діяльності.

У Москві С. С. Гулак-Артемовський поселився біля церкви Різдва у невеликому двоповерховому дерев’яному будиночку, який дуже швидко стає широковідомим

не тільки у білокам'яній, але й далеко за її межами. Поголос про лікувальні сеанси колишнього уславленого співака ширився з кожним днем. За винятком неділі та релігійних свят, С.С.Гулак-Артемівський приймав щодня 30-40 чоловік, серед яких були багаті й бідні, майстри та чиновники, селяни і представники інтелігенції.

Є письмові згадки очевидців про сеанси С.С.Гулака-Артемівського. Ось одна з них: "До світлиці зайшов пан високого зросту, кремезний, на вигляд років п'ятдесяти, у фланелевій блузі. Це був Семен Степанович. Помітивши блідість мого обличчя, він підійшов і запитав:

– Ви теж хворі?

Я кивнула головою.

– Хочете лікуватися?

Я відповіла, що приїхала до нього, щоб подивитись, а потім, можливо, й полікуватися.

– Ви, мабуть, чули, що я не лікар, ніяких ліків не даю, окрім звичайної води і дерев'яного масла.

– Кажуть, що ви лікуєте магнетизмом.

– Ті, хто сюди приходять, лікуються виключно молитвою, – відповів він. – У іншому випадку раджу вам звернутися до медиків.

Я дещо здивувалася цим словам і відповіла, що лікарі вичерпали щодо мене всі можливості. Я втратила всі надії і тому вирішила звернутися до магнетизму.

– Що ж, – мовив він, – спробуйте. Тільки я нічого вам не обіцяю. Можливо, це лікування вам нічого не дасть. Усе залежить від того, як будете шукати і просити у Господа Бога. Повторюю, тут лікуються молитвою, без якої і магнетизм нічого не вартий.

Потім він запропонував усім присутнім перейти до прийомного покою, де стояло чотири ряди стільців. Семен Степанович сів біля стіни обличчям до публіки і закликав усіх звернутися подумки до Бога, покликати собі на поміч свого ангела-хранителя. Потім він підвівся, підійшов до столика, де стояли прозорі пляшки з водою і кілька склянок з дерев'яним маслом, над яким постояв хвилин п'ятнадцять із піднятими догори руками, після чого по черзі запитував кожного, що відчував той.

Хтось відповів, що пройнявся жаром, іншого кинуло у холод, у третій запаморочилася голова, а дехто навіть утратив свідомість. Одне слово, кожний з присутніх відчув у собі якісь зміни.

Потім знову всі розсілися і Семен Степанович промовив:

– Сидіть мовчки і відмічайте про себе свої відчуття.

Піднявши догори руки, почав пильно вдивлятися у хворих. Мене дуже зацікавило, що ж трапиться далі. Бачу, хтось починає плакати, хтось стогнати, інші впадали у сон.

Хвилин двадцять Семен Степанович тримав знесені догори руки, потім, опустивши їх, почав знову розпитувати про відчуття. Відповідали по черзі, за винятком тих, хто знаходився в якомусь забутті або корчився в судомах. Кожному він давав випити по кілька ковтків води з пляшок, що стояли на столі. Багато з хворих волали, білися в судомах, категорично відмовлялися пити. Тоді Семен Степанович уливав їм воду майже силоміць, декому наказував грізним голосом випити кілька ковтків. І сам пив ту воду, щоб переконати присутніх, що це звичайнісінька вода з колодязя..." (Журнал "Ребус".-1884.-№4).

Майже десять років Семен Степанович Гулак-Артемівський займався лікарською практикою у Москві. До речі, не беручи за це жодної копійки ні з бідних, ні з багатих. "Це не мистецтво, а дар, і я не маю права брати за нього винагороду". Через його сеанси "пройшли" десятки тисяч людей. Багато з них вилікувалися. Швидше всього палкою вірою, яку вселив у них один із найвідоміших екстрасенсів у XIX ст. Семен Гулак-Артемівський.

Василь ТУРКЕВИЧ

Лицар волі та честі

Ім'я Тараса Боровця сьогодні маловідоме для широкого загалу. Проте ця легендарна постать займає почесне місце в історії українського національно-визвольного руху. Лицар волі та честі, про якого за життя складала легенди і співали народні пісні, походив із села Бистричі Костопільського р-ну на Поліссі (нині Рівненська обл.), що після першої світової війни опинилося під польською займанщиною.

У чотирнадцять років Тарас був змушений шукати роботи і подався до гранітної каменоломні. Прагнучи до знань, він після виснажливої праці в кар'єрі ночами займався самоосвітою, багато читав. Завдяки сили волі та титанічній праці через 10 років став директором і власником кар'єру. Дбаючи про життя робітників, Боровець намагався вирішувати їхні соціальні проблеми, проводив культурно-освітню роботу серед молоді.

Від перебіжчиків із радянської України, які працювали в каменоломнях, Тарас довідався про важке становище в новій “державі без панів”, про жах голодомору. З 1932 року він пересвідчився у цьому на власні очі. Як активний член петлюрівсько-революційного молодіжного руху Боровець не раз переходив кордон для доставки літератури та директив Уряду УНР, діставався до Києва і Харкова.

Він бачив цілі області, абсолютно спустошені, трупи померлих від голоду людей на дорогах. Ознайомившись з історією і побачивши дійсність, Тарас дійшов висновку, що московська держава – це смертельний ворог України, що тільки у своїй суверенній державі кожна нація може розвинути як культурна спільнота.

Взимку 1932-1933 рр. Тарас Боровець з одностайними заснував підпільну організацію Українське національне відродження (УНВ). Організація активно займалася культурно-освітньою діяльністю, переправляла українську підпільну літературу, завезену зі Львова і Луцька, на Велику Україну. Пізніше УНВ зосередила зусилля на вихованні кадрів для майбутньої революційної армії.

Боровця кілька разів арештовували польські спецслужби. У 1934 р. його кинули до концентраційного табору у Березі Картузькій, відомого особливо жорстоким режимом. Після звільнення у 1935 р. він знову поринув у підпільну роботу, провадив серед робітників просвітницьку роботу, фінансував різні анти-більшовицькі акції.

Після захоплення Польщі гітлерівськими військами та “визволення” Західної України московсько-більшовицькими займанцями Боровець опинився в зруйнованій Варшаві, згодом переїхав до Кракова, який на той час став центром українського еміграційного життя, відкривши своє вугільне підприємство, а навесні 1940 р. – до Холма. У захопленій німцями Польщі Боровець дійшов висновку, що фашистська ідеологія “Нової Європи” тотожна більшовицькій “світовій революції”.

Усвідомляючи, що воєнні дії кожної миті можуть перекинутися на схід, Тарас Боровець вирішив заснувати на території СРСР, у Поліссі, базу, для військово-революційної організації, здатної діяти партизанськими методами. Для здійснення цього плану він залучив багатьох військових діячів армії УНР і колишніх партизанських повстанських командирів. У ніч на 1 серпня 1940 р. за наказом уряду УНР Тарас переправився через Західний Буг на рідну землю, де під псевдами “Гонта”, “Байда” перевіряв і реорганізовував осередки УНВ, готуючись до збройної боротьби. Члени УНВ збирали та складували у лісах і надійних місцях Поліської котловини зброю, амуніцію, харчові припаси.

Коли Гітлер розв'язав війну проти СРСР УНВ перетворилося на Українську повстанську армію (УПА) і Боровець очолив її першу бойову одиницю – Поліську Січ, отримавши нове псевдо “отаман Тарас Бульба”. Початкові дії Поліської Січі були спрямовані тільки проти загонів НКВС, що тероризували місцеве населення.

У лави повстанців постійно вливалися червоноармійці української, білоруської та інших національностей, що масово переходили у “велику петлюрівську армію отамана Бульби”. На той час загальна чисельність збройних сил УПА на Поліссі становила понад 10 тис. вояків. 21 серпня 1941 р. після тривалих боїв Поліська Січ захопила місто Олевськ, що на деякий час став центром українського повстанського руху.

У середині листопада під натиском німецьких окупаційних військ отаман Тарас Бульба вирішив офіційно розформувати Поліську Січ. Водночас він провів реорганізацію УПА, за короткий час створив добре законспірований головний штаб, організував радіозв’язок і “польову пошту” Таким чином, була створена підпільна збройна сила, яку народ охрестив “лісовим царством”.

Із наближенням фронту ситуація для українського руху опору стала загрозливою. Постало питання про об’єднання трьох діючих на теренах України військово-повстанських формувань в одну сильну Українську повстанську армію. У березні 1943 р. штаб УПА –Північ, що підлягав політичному керівництву ОУН (Бандери), ініціював переговори про об’єднання, але, через несприйняття отаманом Тарасом Бульбою та проводом ОУН (Мельником) бандерівського радикалізму, вони, на жаль, не дали результатів. Щоб відмежуватися від бандерівської УПА, отаман Бульба у березні 1942 р. перейменував своє військо на Українську Національну революційну армію (УНРА).

Проте у серпні 1943 р. для недопущення стихійності українського визвольного руху група УПА-оунівців силою приєднала значну частину УНРА Боровця. Не погодившись з цим, Тарас Бульба із загонами, що залишилися під його командою, у листопаді 1943 р. почав переговори про спільну боротьбу проти більшовизму з німецьким командуванням, але 1 грудня 1943 р. був підступно заарештований гестапо і заточений у концтаборі Саксенгаузені, де провів майже рік, кожного дня очікуючи смерті.

У 1948 р. Боровець емігрував до Канади, де організував Українську національну гвардію та заснував журнал “Меч і Воля”. Він написав багато спогадів й книгу “Армія без держави”.

Володимир КОРНЕЛЮК

Старший брат Остапа Вишні

На самому півдні Сумської області, на межі Полтавщини й Харківщини, є містечко Грунь, що дало перший псевдонім нашому видатному сатирику й гумористу Остапу Вишні – Павло Грунський. Отже не дивно, що його старший брат Василь, дещо пізніше прилучившись до літератури, взяв собі псевдонім від хутора Чечви, який притулювся під Грунню, де була батькова хата і де виховував Михайло Губенко мало не десятеро своїх дітей.

Початки життєвого шляху братів були не зовсім схожі. Старший брат перебував на фронті першої світової війни, після революції брав діяльну участь у громадянській війні в рядах Червоної армії, а в перші післявоєнні роки займав там досить значні посади. Ще тоді в червоноармійських газетах друкували перші літературні спроби майбутнього сатирика.

Літературній праці Василь Чечвянський повністю віддається лише після демобілізації з армії в 1924 році. Цьому сприяє і те, що молодший брат став знаменитим письменником Остапом Вишнею. З 1925 року починає видаватися журнал “Червоний перець”. Відповідальним секретарем редакції стає В. Чечвянський, поповнивши по-своєму різнобарвну когорту сатириків і гумористів, що гуртувалися навколо “Перця”. На жаль, творчий шлях Чечвянського був досить короткий, ледве десять років (1925-1934). Але за цей час він устиг написати шістнадцять книг гумору, деякі, як от “Царі природи” (1928), “Фактор”(1929), “Між іншим”(1929) виходили багатьма виданнями. Василь Михайлович нікого не повторив, мав свою тему, свої засоби комічного, свого, так би мовити “антигероя”, переважно міщанина, про якого мовиться “хоч дурний, та хитрий”, який, коли й береться щось критикувати, то “з позиції влади”. На відміну від співця села Остапа Вишні, в Чечвянського переважно міський побут, висміюються службовці, старорежимники, спекулянти, злодії, хулігани. Але поступово, зі зміцненням тоталітарної влади все звужуються об’єкти сатири, на зразок тих “лицарів”, які попри промови про “кухарку, яка повинна управляти державою” не поступаються жінкам місця в міському транспорті... Деякі критичні стріли Чечвянського актуальні й сьогодні, оскільки й “адресат” – чиновництво – в цілому лишається той самий. І якщо про деякі гуморески В.Чечвянського можна тепер сказати “зовсім не смішно”, то одночасно можна додати, що це й прекрасний матеріал для характеристики тодішнього побуту, звичаїв.

Серед творчої спадщини Василя Чечвянського є й одна книжка на літературні теми, яка має певне історико-літературне значення. Мова йде про збірник “Пародії”(1930). На той час навколо “Червоного перця” згуртувалася плеяда сатириків і гумористів на чолі з Остапом Вишнею, яка зробила б окрасу будь-якій національній літературі. “Пародії” не тільки зберегли для нащадків імена грізних викривачів Остапа Бендера і йому подібних, але й характерні ситуації, персонажі, носіїв Кривди і Зла, в яких вони зроджені. Назвемо лише перший десяток: Остап Вишня, Юрій Вухналь, Юхим Гедзь, Антоша Ко, Кость Котко, Л.Чернов, С.Чмельов, і зовсім нині забутих П.Ванченка, М.Бриля, М.Бондаренка, самого Чечвянського.

Та настали важкі часи. Більшість українських сатириків було репресовано. Наприкінці 1933 року був заарештований Остап Вишня, а 1936 і його старший брат. Він загинув у таборах Гулагу 26 жовтня 1938 року. Вже після реабілітації вийшли книжки “Вибрані гуморески”(1959) з післямовою Юрія Бурляя та “М’який характер”(1959). Таким чином, “злоба дня” переросла сама себе і лишилась як свідчення того вселенського лиха, що чинила в житті й літературі тоталітарна система з її насиллям над думанням і діянням простої людини, а, тим більше, людини творчої. Василь Чечвянський був і викривачем цієї нелюдської системи, і її жертвою.

Степан КРИЖАНІВСЬКИЙ

*“Козацьке різдво”.
Малюнок
Юрія Логвина*

Новий рік за місячним календарем

19 лютого починається Новий рік за місячним календарем. Цей день традиційно святкують народи Китаю, Японії, Кореї, В'єтнаму та інших східних країн. Яка ж історія виникнення цього народного свята, які особливості святкування?

Місячний календар у Китаї був введений 3 – 4 тис. років тому. Основою його є фази обертання Місяця навколо Землі та цикл кліматичних змін. Наприкінці зимового сезону відзначається свято Нового року. З 1911 р., після прийняття в Китаї григоріанського календаря, воно зветься Святом Весни. До свята починають готуватися в останньому місяці старого року. На 8-й день місяця в сім'ях традиційно варять кашу "лаба", яка складається з восьми компонентів: звичайного та клейкого рису, чумизи, чаоляну, червоних бобів, фініків, горіхів та арахісу. Ця каша символізує надію людей одержати в новому році добрий врожай. На 23-й день дванадцятого місяця поминають бога домашнього вогнища Цзаована. В кухні на стіну вішають його зображення, ставлять перед ним солодоші. Перед завершенням свята в домі й на подвір'ї наводиться ідеальний порядок, на вікна наклеюють "віконні візерунки" з паперу та новорічні картинки "няньхуа". 30-го дня дванадцятого місяця, в ніч перед Святом Весни, яка зветься "Чусі", проводжають Старий рік у колі рідних за сімейною трапезою. Не сплять всю ніч. Ця традиція зветься "шоусуй" – чекання Нового року. Рівно опівночі запускають хлопавки та петарди. Вважається, що цим відганяється нечиста сила. Слідом за Святом Весни на 15-й день першого місяця Нового року в Китаї проходить Свято ліхтарів (Юаньсяо). В цей день їдять "юаньсяо" (невеличкі кульки із клейкого рису з солодкою начинкою), що символізує щастя дружної сім'ї.

Монголи, як і китайці, відзначають Новий рік двічі: 1 січня за григоріанським календарем та залежно від фаз Місяця за традиційним місячним календарем наприкінці січня або в лютому, і називається він "Цааган сар" (Білий місяць). Святкування можна поділити на три етапи: переддень, перший день Нового року, решта місяця. У передноворічний вечір влаштовують святкову вечерю – "бітуун", де подають найсмачніші та найулюбленіші страви. Це виключно родинне свято. Зустрічають Новий рік не опівночі, а рано вранці першого дня Нового року. Всі виходять на поріг юрти або навіть піднімаються на найближчу сопку і зустрічають схід Сонця. Потім починається найважливіша частина новорічного ритуалу – взаємні привітання. Перші привітання – найстаршим: вони простягають обидві руки долонями вниз, а молодші долонями вгору і беруть старших під лікті зі словами: "Здоров'я вам та споккою!" Після взаємних вітань всі обмінюються подарунками і йдуть один до одного в гості.

Найбільшим календарним святом корейців традиційно вважається "Соль" – перший день першого місяця за місячним календарем. Вся сім'я одягається в найкращий одяг і збирається разом, щоб виконати обряди поминання предків. Після цього молодші члени сім'ї з глибокими уклінами вітають старших і всі сідають до святкового столу. Подається традиційна корейська страва з рисового борошна "токкук", яка вважається символом початку Нового року з чистою совістю.

В Японії Новий рік "Шогатсу" за європейським календарем відзначають з XIX ст., коли в епоху Мейдзи був прийнятий світовий григоріанський календар. Це свято поважають і святкують його з 1 по 3 січня: всі офіційні установи закриваються, і японці повністю віддаються святу, так само як у будні – роботі. Весь період новорічних свят в Японії має назву "Ошогатсу" (дослівно Великий Новий рік), але є ще одне традиційне свято – "Кошогатсу" (дослівно Малий Новий рік). Святкується відповідно до місячного календаря, хоча зараз це лишилося тільки в окремих регіонах і перетворилося на проведення різних фестивалей, наприклад, в префектурі Акіта - на фестиваль "камакура". Діти будують з льоду хатки з олгарем на честь божества води, при свічках пригощаються рисовими пиріжками з солодким

саке, спілкуються та розважаються. У префектурі Яманаши зберігся свій звичай: в цей день діти отримують "право" торкнутися дерев'яними паличками молодих жінок, які нещодавно вийшли заміж, з побажанням, щоб у тих народилася здорова дитина.

У В'єтнамі Новий рік за місячним календарем – велике свято. Всі в'єтнамці прагнуть приїхати додому, зібратися у батьків, намагаються зробити приємне один одному. Як правило, в сім'ї святкують до 12-ї години, а після – відвідують друзів. Існує повір'я: якщо першим у Новому році зустрінеться чоловік, то рік буде вдалим, а якщо жінка – чекай неприємностей. У цей день намагаються зібрати у себе вдома всіх знайомих, які добре ставляться до господаря. Традиційними новорічними стравами є квадратний пиріг з клейкого рису, загорнутий у 4 довгих листи, та шинка.

*Матеріал наданий
Посольством Китайської Народної Республіки в Україні*

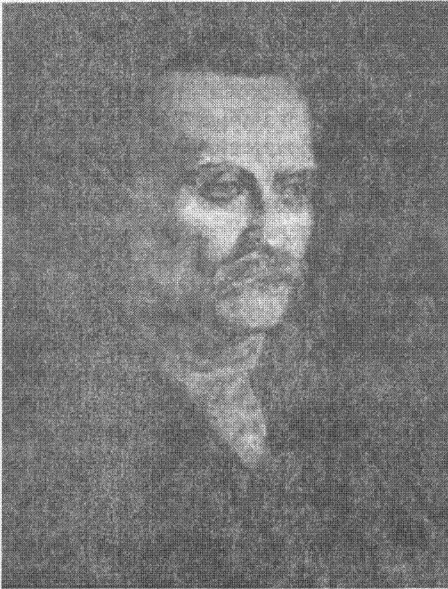
У "Бригідках"

Революційна діяльність І.Франка та його товаришів, їхні зв'язки з прогресивними західними і російськими діячами не залишилися непоміченими правлячими колами Галичини та їхніми прислужниками. У боротьбі з революційно настроєною молоддю був задіяний великий жандармський і адміністративний апарат. Відбулися численні обшуки серед робітників, студентів, інтелігенції Львова.

9 січня 1877 р. було заарештовано Сергія Ястремського, який приїхав до Львова з Женеви і привіз чимало революційної літератури від М. Драгоманова і П.Лаврова. Оскільки Ястремський мешкав на квартирі М.Павлика, то поліція зробила там обшук.

Слідство у справі М.Павлика та російських емігрантів встановило, що І.Франко спілкувався із заарештованими, певний час проживав у М.Павлика, контактував з його друзями і товаришами. З вилученої поліцією кореспонденції було видно, що І.Франко відігравав значну роль у пропаганді соціалістичних і революційно-демократичних ідей у Галичині.

На допиті у Львівському крайовому карному суді 26 січня 1877 р. І.Франко говорив лише про свої ділові стосунки з Павликом як співробітником журналу "Друг". Однак поліції були відомі справжні погляди двох революційно настроєних студентів. Хоча І.Франка звільнили, проте поліція встановила за ним суворий нагляд.

Іван Франко

Незважаючи на дуже складні умови праці, постійні переслідування і цькування, І.Франко продовжував організаційну і пропагандистську роботу в редакції журналу, ставши після арешту М.Павлика (січень-березень 1877 р.) фактичним редактором журналу "Друг". Він докладав багато зусиль, щоб надати журналу демократичного спрямування, друкував переклади творів М.Чернишевського, М.Некрасова, М.Салтикова-Щедріна та ін., писав до них невеликі вступні статті. Перекладаючи Г.Гейне, Е.Золя, Г.Флобера та інших західноєвропейських письменників, він планував видавати бібліотеку світової літератури. Незважаючи на матеріальну скруту, І.Франко купував за власні кошти книжки для створення перекладної "Бібліотеки найзнаменитіших романів і повістей".

Новий напрям журналу, який очолювали І.Франко і М.Павлик, – поширення революційних ідей, соціальна тематика, пропаганда російської революційно-демократичної літератури – викликали гостру критику серед клерикально-католицького "Руського Сіону", народовської "Правди", "москвофільської" "Науки" та ін. Редакція журналу "Друг" терпляче роз'яснювала читачам свої завдання, захищала й обстоювала реалістично-викривальний напрям видання. Після виходу з "Бригідок" (таку "ласкаву" назву мала тюрма у Львові) у березні 1877 р. Михайла Павлика, журнал почав гуртувати навколо себе прогресивні сили Галичини. Однак літературна, громадська і політична діяльність І.Франка була перервана його арештом. Безпосереднім приводом для цього став приїзд із Женеви до Львова емігранта з Росії М.Котурницького, який мав організувати в Галичині пересилку революційної літератури в Росію, встановити зв'язки з передовими діячами в Женеві і Цюриху, зокрема з М.Драгомановим. При обшуку поліція знайшла два листи, в одному М.Драгоманов рекомендував налагодити стосунки з М.Павликом і І.Франком, у другому, призначеному М.Павликові, радив галицьким соціалістам-українцям співпрацювати з польськими соціалістами, активізувати громадську роботу в Закарпатті й на Буковині.

11 червня 1877 р. було зроблено обшук у І.Франка, а 12 червня його заарештували разом із співробітником редакції журналу "Друг" І.Мандичевським і студентом О.Заячківським. М.Павлика заарештували 18 червня. У поліцейському донесенні повідомлялося, що під час обшуків знайдено матеріали, котрі вказують на існування у Львові таємної молодіжної організації, яка розповсюджує соціалістичну, революційну літературу, веде пропаганду соціалістичних ідей, а І.Франка охарактеризували як поширювача соціалістичних ідей у Галичині.

Було заарештовано багато революційно настроєної молоді. Процес набував широкого розголосу. Реакційна преса мало не щодня писала про загрозу краю від соціалістів і "нігілістів", про небезпечну діяльність заарештованих, закликала зупинити "бунтівників".

Арешт, ув'язнення стали для І.Франка та інших вільнодумців великим випробуванням моральних і фізичних сил, стійкості й мужності. Молодий письменник відкидав звинувачення в поширенні соціалістичних ідей, роз'яснював своє розуміння соціалізму і "нігілізму" як революційної практики. Однак поліція всіляко намагалася довести його приналежність до соціалістичного гуртка, судді вимагали суворого покарання, для чого збирали свідчення реакційно настроєних студентів, провокаторів. Особливо цікавили їх зв'язки Франка з робітниками, зокрема відвідування ярмарків у Велліжі. Суддям І.Франко пояснив, що ходив туди з метою збирання матеріалу для повісті, яку мав написати М.Павлик. Однак власті вважали Франка і Павлика політичними злочинцями. Тюремщики створювали жорстокі умови, щоб принизити і фізично й морально зломити Франка, Павлика та ін. Однак їм це не вдалося. У жовтні 1877 р. Державна прокуратура вручила підсудним обвинувальний акт, де звинувачувала їх у приналежності до таємного соціалістичного товариства, залученні до нього нових членів. Підсудні поводитися на суді мужньо і гідно, відповіді І.Франка, його аргументовані докази, твердий, спокійний голос, світлий погляд імпонували молоді.

Судове слідство закінчилося 18 січня 1878 р. 21 січня 1878 р. було оголошено вирок... Усіх підсудних визнали винними і засудили до відбування різних термінів

покарання: Франка – до шести тижнів у в'язниці суворого режиму, Павлика – до трьох місяців позбавлення волі. І.Франко у в'язниці читав, писав на клаптиках паперу, на вільних сторінках книжок, які передавали друзі.

5 березня 1878 р. І.Франка звільнили з в'язниці, де він просидів вісім місяців і 23 дні.

Любов ЧОРНА

Печеніги під Києвом

Серед усіх войовничих сусідів, що з часів великого переселення народів до XIII ст. несли постійну загрозу Русі-Україні печеніги залишили по собі найгіршу славу. Перші відомості про них містяться у "Повісті минулих літ": "У рік 6423 (915). Прийшли печеніги на Руську землю і, вчинивши мир з Ігорем, пішли до Дунаю". На той час печенізька орда мала вже значну силу і прямувала до Болгарії на запрошення Візантії, щоб допомогти їй у боротьбі з болгарським царем Симеоном. До речі, поразку Візантії у цій війні руський літопис пояснює тим, що печеніги, мабуть, незадоволені умовами найму, повернулися "назад до себе", тобто в заволзькі степи.

З цього часу київським князям Ігорю, Святославу, Володимирі, Ярославу постійно доводилося мати справу з печенігами. Іноді ці стосунки мали мирний характер: у 943 р. князь Ігор, готуючись до другого походу на Візантію, найняв печенігів. Використовував їх у боротьбі проти Ярослава Святополк Окаянний. Проте допомога печенігів завжди дорого коштувала руському народові, оскільки супроводжувалася розбоями та грабінництвом.

Перша навала печенізької орди на Київ відбулася за часів князя Святослава. Ось як описує ці події літописець: "У рік 6476 (968). Прийшли печеніги на Руську землю. А Святослав був тоді в Переяславці (на Дунаї), і заперлася Ольга з онуками своїми – Ярополком, і Олегом, і Володимиром – у городі Києві. І обступили печеніги місто силою великою, – і не можна було вийти з міста, ні вісті послати, і знемагали люди од голоду й безвіддя". Киян врятував простий хлопчина, який, ризикуючи життям, вибрався з Києва та дістався до воєводи Претича, що із незначними силами знаходився на лівому березі Дніпра. Хитрістю, зчинивши великий галас, їм вдалося обдурити печенізького князя Курю, який повірив, що до Києва підходить дружина Святослава, зняв облогу та втік у степи.

Та дуже скоро Куря помстився русам. Намовлений, а може, й підкуплений греками, печенізький князь із засідки напав на дружину Святослава, що знесилена поверталася весною 972 р. з грецького походу. На дніпрових порогах відбулась жорстока січа, в якій Святослав загинув. За переказами, Куря наказав із його черепа зробити чашу, обкувати її золотом і зробити напис: "Чужих бажаючи, своїх згубив".

Великого клопоту завдавали печеніги і сину Святослава – князю Володимирі. "Була війна з ними безустанку", – згадує літописець та розповідають народні перекази з тих часів. У 993 р. печеніги підступили під Київ. Володимир з дружиною зустрів їх на річці Трубежі. Побачивши силу русів, печеніги запропонували влаштувати поєдинок витязів. З нашого боку виступив молодий хлопець Кожум'яка і поборов печеніжину. Володимир на тому місці заснував місто й назвав його Переяславом, бо наш витязь "перевів славу" у печенігів. У 996 р. прийшли печеніги до Василева, і Володимир виступив їм назустріч з невеликою дружиною, яка на цей раз зазнала поразки. Володимир ледве врятувався, й на честь свого чудесного спасіння поставив у Василеві церкву святого Преображення і справляв празник, зваривши триста перевар (посудин) меду й роздавши триста гривень убогим.

У 997 р., коли Володимир пішов до Новгороду по військову допомогу, печеніги оточили Білгород (укріплене місто на захід від Києва, на місці сучасного села Білгородки). Білгородці, змучені голодом, вдалися до хитрощів: показали печенігам колодязь, з якого, нібито, можна брати кисіль. Обдурені печеніги зняли облогу й пішли геть.

Щоб захистити свою столицю, Володимир насипав високі вали навколо Києва, а також наказав побудувати міцні фортеці понад Стугною, Сеймом, Трубежем, Сулою. Всі ці заходи сприяли укріпленню південно-східних околиць Київської землі, але не могли зупинити нападів печенігів. Вмер Володимир 1015 р. "серед грози печенізької: лежав хворий, коли дали знати, що йдуть печеніги з-за Сули, післав на них військо з сином Борисом, і вмер, не діждавши вісти з війська", – писав М.Грушевський.

Остаточний розгром печенігів пов'язують з ім'ям князя Ярослава Мудрого. За свідченням літопису, це відбулося в 1036 р., але сучасні дослідники вказують 1017 р. Сталося це на місці, де зараз стоїть Софійський собор у Києві. Літописець писав: "А було ж печенігів без числа. Ярослав приготував до бою дружину. І поставив він варягів посередині, а на правому боці – киян, а на лівому – новгородців, і стали вони перед містом. А печеніги почали йти на приступ, і сталася січа люта, і ледве здолав їх під вечір Ярослав, і побігли печеніги в різні боки. І так погинули вони, а решта їх розбіглась і до сьогодні". На честь цієї перемоги заклав Ярослав святу Софію, яка й нині нагадує нам про славу сторінку історії Русі-України.

Світлана ПАВЛЕНКО

Видатні історики

Дослідник Еллади з України

Внесок Федора Герасимовича Міщенка у вивчення історії та культури Давньої Греції важко переоцінити. Свого часу він був провідним елліністом у Росії, переклав, ознайомив вітчизняного читача з творами найвидатніших давньогрецьких авторів – Аристофана і Демосфена, Гомера і Софокла, Фукідида і Геродота, Страбона і Полібія. Його праця як вченого-філолога, історика, перекладача була воістину титанічною і подвижницькою. Українець за походженням, він писав і перекладав російською мовою, оскільки після сумнозвісних Валувеського циркуляру 1863 р. та Емського акта 1876 р. друковане українське слово в Російській імперії було заборонене.

Народився Ф.Міщенко в Прилуках (нині Чернігівська обл.), успішно закінчив у рідному місті парафіяльне училище, а потім Другу гімназію у Києві. Захоплення латинською і грецькою мовами привело здібного юнака на класичне відділення історико-філологічного факультету Київського університету. Після його закінчення в 1870 р. був залишений на кафедрі грецької словесності для підготовки дисертації, яку через два роки захистив. Тоді ж вийшли друком перші наукові праці Ф.Міщенка "Фіванська трилогія Софокла" та "Історично-літературне значення комедії Аристофана "Хмари".

Свій шлях у науку Ф.Міщенко починав як філолог, однак не міг він обійти увагою й історію Давньої Греції, про що свідчать розвідки, опубліковані у 1870-1871 рр.: "Греція під римським пануванням", "Торгові відносини Афінської республіки з Босфором", "Еллінська цивілізація" та інші.

Наукове відрядження в Західну Європу, де він повніше ознайомився з античною спадщиною, працюючи в тамтешніх книгозбірнях, заохотило його до перекладацької роботи. З'ясувалося, що в Росії більшість творів давньогрецьких мисли-

телів, істориків і літераторів чекають на кваліфікованого перекладача. Ф. Міщенко прагне виправити цей недолік і, повернувшись до Києва, з запалом береться за нелегку працю.

Вже 1880 р. з'являється в його російському перекладі "Географія" Страбона, а через рік – "Історія" Фукидіда. Кожний переклад вчений супроводжував власними ґрунтовними примітками й додатками, а також розширеними передмовами або післямовами, які самі по собі є окремими розвідками про життя і творчість того чи іншого давньогрецького автора.

Під час роботи над перекладами Ф. Міщенко успішно захистив у 1881 р. докторську дисертацію "Дослідження з історії раціоналізму в Давній Греції". Ця філософсько-історична праця, як і перекладницькі твори, забезпечили їх авторові авторитет відомого дослідника-еллініста.

Водночас з плідною науковою працею Ф. Міщенко бере діяльну участь у громадському житті. Він зближується з М. Драгомановим, стає членом "Київської громади". Коли почав виходити журнал "Киевская старина", публікує на його сторінках свої статті. Через так зване українофільство, тобто участь в українському громадсько-культурному русі, вчений зазнає утисків з боку царських властей. У 1884 р. його звільняють з посади професора університету і висилають з Києва під адміністративний нагляд.

Позбавлення роботи, хоч і було важким ударом в житті видатного вченого, не могло відірвати його від улюбленої праці. Ще до вислання вийшов у перекладі Ф. Міщенка "Новий рукопис пісень Гомера". В 1885 р. вчений видав "Історію" Геродота. Протягом 1887-1888 рр. він переклав "Історію Пелопоннеської війни" Фукидіда і надрукував її з великою післямовою "Фукидід та його твори".

Нарешті в 1889 р. Ф. Міщенко отримав дозвіл обійняти посаду професора кафедри класичної словесності в Казанському університеті. В місті на Волзі він працював до кінця свого життя, невтомно займаючись перекладами давньогрецької літературної спадщини та її дослідженням. У 1890-1899 рр. вчений здійснив переклад "Загальної історії" Полібія в 40 книгах, а на початку ХХ ст. – "Промови" Демосфена. Його перу належать майже всі статті з історії та культури Давньої Греції у 82-томному "Енциклопедичному словнику" Брокгауза-Ефрона. Редагував він також "Наукові записки" Казанського університету.

В 1895 р., відзначаючи великі наукові заслуги Ф. Міщенка, Російська Академія наук обрала його членом-кореспондентом у галузі класичної словесності та археології.

Помер вчений під час перебування в Україні, після важкої і тривалої хвороби, поховали його в Києві. Людина, яка так багато зробила для збагачення вітчизняної культури, заслуговує на шанобливу пам'ять нащадків.

*Петро ГУЦАЛ,
Микола ТКАЧУК*

Джоконда

Важко знайти в наші дні людину, яка б не знала це, без перебільшення, найвідоміше живописне полотно на Землі. Портрет молодої жінки з Флоренції вже без малого п'ять століть зберігається в одному з найбільших музеїв світу – Луврі, де в кожній залі є вказівник з коротким написом: "До Джоконди".

В чому ж секрет нев'янучої слави й чарівності цієї картини? Звичайно, це не мода і не гіпноз сенсації. Чому у всі часи демонстрування "Джоконди" в музеях різних країн світу глядачі йшли до неї нескінченим потоком? Що бачили в цьому портреті численні покоління людей, зачаровано вглядаючись в обличчя молодої жінки?

Кожен шедевр зобов'язаний своїм народженням не тільки генію створившого його майстра – він несе в собі відгомін певного часу, долі певної країни, синтезу досягнення багатьох митців. Бо ж ідеали народу, його мрії, історичні потрясіння, мов у дзеркалі, відбиваються у творах великих художників.

Портрет Мони Лізи пов'язаний з чудовою порою в історії людства – епохою Відродження. В Італії та інших країнах Європи в ті часи відбувалися важливі зміни в суспільному житті, національній культурі, світобаченні людської особистості. Це був час великих живописців, скульпторів і архітекторів. Леонардо да Вінчі, Рафаель, Мікеланджело і Тіціан в Італії, Альбрехт Дюрер і Ганс Гольбейн в Німеччині, Ян ван Ейк, Геронім Босх і Пітер Брейгель у Нідерландах – це лише кілька велетнів із сотень широковідомих художників.

Моральний і художній ідеали епохи Відродження якнайкраще втілені в портреті Джоконди, осяяному духовним генієм Леонардо.

В історії портрета чимало неясного і навіть таємничого. Величезна наукова література присвячена дослідженню картини, яке не припиняється й сьогодні, але вчені не прийшли до єдиної думки з багатьох питань. Серед дослідників творчості Леонардо да Вінчі до цього часу ведуться суперечки: чи була Мона Ліза ді Антоніо ді Нододі Герардіні – жінка багатого флорентійського купця Франческо ді Бартоломео дель Джокондо – дійсно моделлю художника, чи цей портрет зображує іншу знатну неаполітанку Констанцію д'Авалос, маркізу Франкавіллу? Незрозуміло також, чому картина до кінця життя Леонардо знаходилася у нього, а не була передана замовнику. Нарешті, який з 62 варіантів картини, які зберігаються в багатьох музеях світу і у приватних колекціях, є оригіналом? І хоча ніхто з фахівців не має сумніву в автентичності луврської Джоконди, вже сама кількість копій і варіантів, створених за чотири століття, є загадкою.

Художник, історик мистецтва італійського Відродження Д.Вазарі вказує, що Леонардо писав портрет близько трьох років і, напевно, закінчив його десь 1503 р. Як на сьогодні, це просто фантастичний строк! За словами біографа, Леонардо "запрошував під час позування Мони Лізи людей, які грали на лірах і співали, постійно тримав блазнів, щоб розважати її, з тим, щоб у такий спосіб розвивати меланхолійність, характерну звичайним живописним портретам". В "Життєписах" Вазарі ми знаходимо й першу схвальну оцінку твору сучасниками, які бачили в ньому чудо живопису.

І дійсно, це полотно здається нерукотворним. Глядач відчуває легкий серпанок тіней, які огортають обличчя, бачить вологий блиск очей і прозорість темної вуалі, що вкриває плечі молодої жінки, поринає в бездонну глибину неба, але при цьому ніде не помічає мазка пензля художника.

Посмішка жінки буквально на наших очах переходить у задумливість, погляд здається то напруженим і зосередженим, то зверненим в нікуди або в себе, на зміну іронії приходить відкрита доброзичливість. Як чутливий співбесідник, Джоконда немовби відчуває ваш настрій, ваші думки.

Портрет вражає дивним поєднанням зовнішньої простоти та внутрішньої складності задуму. Молода жінка, зодягнута за модою XVI ст., сидить спокійно.

невимушено, її обличчя задумливо звернене до співбесідника, яким і відчуває себе глядач. Поза Джоконди, в якій віртуозно поєдналися профіль і фас, тло, на якому вона зображена, – все продумано до дрібниць. Поступовий розворот фігури до глядача підсилює напружене відчуття внутрішнього життя, що так вражає нас в мінливості виразу обличчя. А дивний пейзаж за спиною Мони Лізи своєю космічністю викликає роздуми про безкінечність всесвіту і душі. Особливу велич Джоконди відзначив французький поет-романтик Теофіль Готье, який порівняв її зі сфінксом, що таємниче посміхається з рами картини Леонардо да Вінчі і, здається, пропонує захопленим століттям загадку, яку вони ще не вирішили.

Петро НЕСТЕРЕНКО

Ялоходження українського народу

Від індоєвропейців українських степів до аріїв Індії

1786 р. член вищого суду Індії в Калькутті Уільям Джонс, вивчаючи книгу гімнів арійців "Рігведу", зробив надзвичайне відкриття. Виявилось, що мови народів Європи споріднені з санскритською мовою "Рігведи". Протягом ХІХ ст. лінгвісти окреслили величезну сім'ю народів зі спорідненими мовами, що мешкали на величезних обширах від атлантичного узбережжя Європи на заході, до Індії на сході. За територією розселення ця етнолінгвістична спільнота називається індоєвропейською.

*Кам'яні стели скотарів індоєвропейців
ІІІ тис. до Р.Х.
Степи Північного Надчорномор'я*

До неї входять багато стародавніх та сучасних мов, які утворюють 13 головних груп: індійська, іранська, балтійська, слов'янська, германська, романська, кельтська, грецька, ілірійська, фракійська, анатолійська, вірменська, тохарська. Їхню спорідненість дослідники пояснюють походженням цих народів від спільного пращура, який розмовляв праіндоєвропейською мовою.

Більшість фахівців вважає, що праіндоєвропейці формувалися в лісостепах між Дніпром на заході, Кавказом на півдні та Середнім Доном на півночі. Більше 5 тис. років тому вони були східними сусідами трипільців. Праіндоєвропейці першими освоїли скотарський спосіб життя, чим пояснюється швидке заселення ними безкраїх степів Євразії.

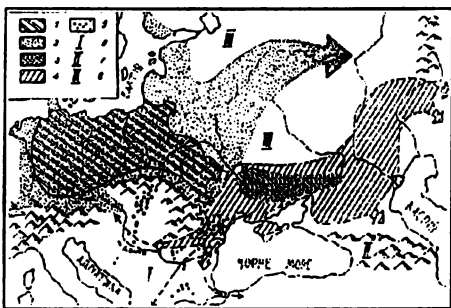
Скотарська економіка сформувала принципово новий тип суспільства. Необхідність захищати худобу та пасовиська від зазіхань сусідів мілітаризувало суспільство. Роль чоловіка зросла, бо пастух і воїн стали провідними особами епохи. Рухливий спосіб життя, пов'язаний з постійною зміною пасовиськ, стимулював розвиток колісного транспорту, приручення тяглових тварин – коня, бика. Реалії мілітаризованого, рухливого, скотарського побуту відображені в релігії. Поширюються культу родового патріарха, пас-

туха та воїна, війни, зброї, коня, бойової колісниці, сонця-колеса (свастика) тощо.

Археологи розрізняють ці ранньо-індоевропейські скотарські суспільства за так званим степовим поховальним обрядом. Його визначальними елементами є курганний насип над похованим у скорченій позі небіжчиком, посипаним червоною вохрою, прикрашений відбитками мотузки посуд, кам'яні стели патріарха-воїна, сліди культу коня, колісниці, зброї, вогню, сонця тощо.

Становлення цього найдавнішого скотарського суспільства відбувалося у лісостепах між Дніпром і Доном наприкінці V–IV тис. до Р.Х. в умовах аридизації клімату, тобто за зростання посушливості клімату і поширення степів. Аридизація стимулювала розвиток скотарства і сприяла його поширенню на величезних обширах. Вона усувала конкурента скотарської економіки – мотичне землеробство. Посуха вела до кризи землеробства, яке було основою балкано-дунайської неолітичної протоцивілізації, проявом якої на Правобережжі Дніпра була трипільська культура.

Розселення індоевропейських скотарів у IV–II тис. до Р.Х.

Колапс землеробських суспільств Центральної Європи та Подунав'я, а також поширення степів стимулювало експансію найдавніших індоевропейських скотарів у IV–III тис. до Р.Х. в Подунав'є. Звідси індоевропейці просувалися у трьох напрямках. З Подунав'я на південь рушили пеласги та пращури греків – іонійці, ахейці, дорійці. На південний схід в Малу Азію хвилями сунули лувійці, палайці, хети, правірмени, фрігійці. Індоевропейська людність, що пішла вгору по

Дунаю, брала участь у формуванні центральноевропейських культур шнурової кераміки – спільних пращурів кельтів, германців, балтів, слов'ян.

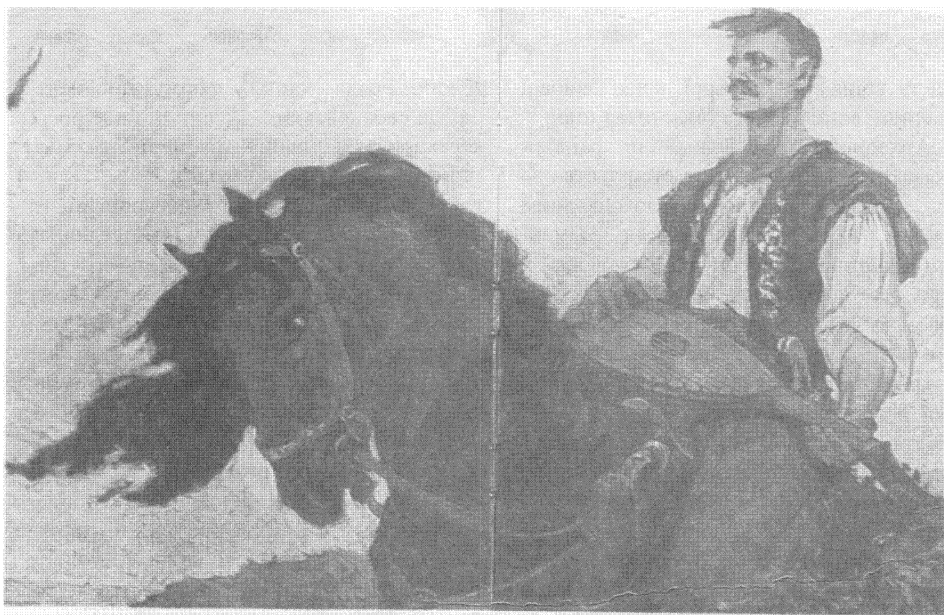
Найдавніші скотарі-індоевропейці з півдня України інтенсивно розселилися степовими просторами на схід. У III тис. до Р.Х. завдяки рухливому скотарському господарству вони заселили степ від Дніпра до Алтаю. Навіть у Монголії з'являються кургани афанасіївської культури, які за обрядом та антропологічним типом похованих дуже нагадують кургани поховання ямної культури півдня України. В II тис. до Р.Х. індоевропейці андроновської культури казахських степів, просуваючись на південь, освоїли Центральну Азію та Афганістан. А в середині II тис. до Р.Х. вони дійшли до долини р.Інд.

На той час басейн Інду населяли племена дравідів, які створили тут розвинену Харапську цивілізацію з великими містами, фортецями, зрошувальними каналами. Напівдикі кочові скотарі з півночі, що називали себе аріями (благородними), мали військову перевагу над миролюбними осілими рільниками. Бойові колісниці, запряжені кіньми, та філософія війни, що лежала в основі вірувань аріїв, робили їх непереможними.

Харапська цивілізація занепала, а її творці перетворились на гноблену частину суспільства – касту шудр (недоторканих). Самі ж арійці ділилися на три соціальні верстви (варни) – брахманів (жерців), кшатріїв (воїнів, вождів) та вайшіїв (общинників). Пізніше священні гімни аріїв (веди) були записані їхньою мовою (прасанскритом) у "Рігведі". З вивчення останньої 200 років тому розпочалися пошуки індоевропейської прабатьківщини, до якої входили терени Південно-Східної України.

В українській традиційній культурі простежуються дуже архаїчні, загальноіндоевропейські елементи, які своїм корінням сягають праіндоевропейської культури півдня України IV–III тис. до Р.Х. Серед ознак цієї культури – культ коня, шаблі, червона китайка, кобзарство, бойовий пояс, козак-вовкулака (характерник) та багато інших.

Леонід ЗАЛІЗНЯК

М. Дергус. "Народження пісні"

БЕРЕЗЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31					

1 – 115 років від дня народження українського письменника і громадського діяча Григорія Гануляка. Помер 29 серпня 1945 р.

– 80 років тому ухвалено закон про грошову систему, державний герб, громадянство та новий адміністративний поділ України

2 – 70 років тому помер український археолог Віктор Гошкевич. Народився 21 березня 1860 р.

– Початок великого посту

3 – 110 років від дня народження української письменниці, автора творів на історичну тематику Наталени Королевої. Померла 1 липня 1966 р.

– 110 років від дня народження українського історика, археолога, громадсько-політичного діяча Левка Чикаленка. Помер 7 березня 1965 р.

4 – 80 років тому Мала Рада ухвалила закон про реєстрацію громадянства УНР

5 – 80 років тому Мала Рада прийняла закон про статус Києва

7 – 120 років від дня народження російського живописця Бориса Кустодієва. Помер 26 травня 1927 р.

– 115 років тому було засновано перший в Україні природничий заповідник "Асканія Нова"

8 – Міжнародний жіночий день

– 100 років від дня народження українського композитора Михайла Тіца. Помер 12 жовтня 1978 р.

9– 10 – Шевченківські дні

9 – 145 років від дня народження українського письменника, педагога, громадського діяча Григорія Цеглинського. Помер 23 жовтня 1912 р.

– 90 років від дня народження українського військового і політичного діяча Тараса Боровця. Помер 15 травня 1981 р.

10 – 120 років тому помер азербайджанський письменник, просвітитель, філософ Мірза Фаталі Ахундов. Народився 12 липня 1812 р.

11 – 180 років від дня народження російського хореографа Маріуса Петіпа. Помер 14 липня 1910 р.

– 150 років від дня народження українського архітектора Олександра Ягна. Помер 10 лютого 1922 р.

– 135 років від дня народження українського вченого-ботаніка, президента АН України Володимира Липського. Помер 24 лютого 1937 р.

– 120 років тому помер російський співак Йосип Петров. Народився 15 листопада 1807 р.

– 110 років від дня народження українського письменника-сатирика Василя Чечвянського. Загинув у застінках НКВС 26 жовтня 1938 р.

– 100 років від дня народження українського поета Василя Бобинського. Розстріляний у застінках НКВС 2 січня 1938 р.

12 – 380 років тому в друкарні Почаївського монастиря вийшла друком книжка Кирила Транквіліона-Ставровецького "Зерцало Богословія"

– 135 років від дня народження природознавця, першого президента АН України Володимира Вернадського. Помер 6 січня 1945 р.

– 110 років тому помер винахідник в галузі електротехніки Федір Піроцький. Народився 1 березня 1845 р.

13 – 145 років від дня народження українського філолога Володимира Качановського. Помер 24 квітня 1901 р.

14 – 75 років тому Рада послів країн Антанти ухвалила передати Східну Галичину до складу Польщі

15 – 150 років тому у Пешті (Угорщина) спалахнуло народне повстання на чолі з Шандором Петефі і Палом Вашварі

– 100 років тому помер англійський винахідник Генрі Бессемер. Народився 1 січня 1813 р.

16 – 95 років тому було засновано Катеринославську вчену архівну комісію

17 – 150 років від дня народження вченого-правника, громадського діяча Олександра Огоновського. Помер 10 лютого 1891 р.

– 190 років від дня народження архітектора, автора численних споруд у Севастополі Олексія Авдєєва. Помер 18 березня 1885 р.

– 400 років від дня народження українського і польського письменника, культурно-освітнього діяча Якуба Гаватовича. Помер 17 червня 1679 р.

18 – 140 років від дня народження німецького винахідника Рудольфа Дізеля. Помер 29 вересня 1913 р.

– 75 років тому помер польський історик і літературознавець Юзеф Третяк. Народився 28 вересня 1841 р.

19 – 435 років тому був підписаний мир між католиками і гугенотами, який поклав край релігійним війнам у Франції

– 185 років від дня народження англійського мандрівника, дослідника Африки Давіда Лівінгстона. Помер 1 травня 1873 р.

– 180 років від дня народження хорватського поета Петара Прерадовича. Помер 18 серпня 1872 р.

20 – 170 років від дня народження норвезького драматурга Генріка Ібсена. Помер 23 травня 1906 р.

21 – 185 років від дня народження російського історика, громадського діяча Тимофія Грановського. Помер 16 жовтня 1855 р.

– 90 років тому помер український історик, археолог, етнограф, археограф Володимир Антонович. Народився 18 січня 1834 р.

22 – Сорок святих

23 – Всесвітній метеорологічний день

– 155 років від дня народження українського історика Юліана Целевича. Помер 24 липня 1892 р.

24 – 170 років від дня народження церковного діяча, першого редактора журналу "Киевская старина" Феофана Лебединцева. Помер 24 березня 1888 р.

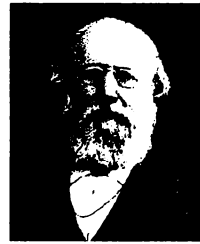
– 120 років від дня народження українського живописця, графіка Ярослава Петрака. Помер 1916 р.

– 110 років від дня народження українського співака Юрія Кипоренка-Доманського. Помер 6 серпня 1955 р.

– 50 років тому помер російський філософ Микола Бердяєв. Народився 6 березня 1874 р.

25 – 190 років від дня народження іспанського письменника Хосе де Еспронседа. Помер 23 травня 1842 р.

– 115 років від дня народження українського письменника Леся (Олекси) Гринюка. Помер 7 серпня 1911 р.

26 – 165 років від дня народження українського вченого-правника Олександра Кістяківського. Помер 25 січня 1885 р.

27 – Міжнародний день театру

– 295 років тому Петро I заклав нову столицю Росії – Петербург

28 – 350 років тому Богдан Хмельницький видав універсал до українського народу із закликом до збройного повстання проти польсько-шляхетського панування

– 135 років від дня народження українського актора і режисера Олексія Суходольського. Помер 15 квітня 1936 р.

– 130 років від дня народження російського письменника Максима Горького (Пешкова). Помер 18 червня 1936 р.

– 110 років від дня народження російського історика і письменника, автора історичних та історико-біографічних романів Анатолія Виноградова. Помер 26 листопада 1946 р.

29 – 270 років від дня народження останнього гетьмана України Кирила Розумовського. Помер 15 січня 1803 р.

30 – 145 років від дня народження голландського живописця Вінсента Ван Гога. Помер 29 липня 1890 р.

– 55 років тому померла український історик Катерина Грушевська. Народилася 21 червня 1900 р.

– Теплого Олексія

31 – День молитви за душі мучеників, померлих з голоду в Україні 1932–1933 рр.

У березні виповнюється:

– 70 років заснування кіностудії імені Олександра Довженка

У 1998 році виповнюється:

- 1030 років, як було укладено угоду про військову допомогу Русі-України Візантії
- 1030 років першої військової кампанії Святослава проти Болгарії і взяття Преслава (Переяславця)
- 1015 років від дня народження Антонія Печерського. Помер 10 липня 1073 р.
- 630 років першої документальної згадки про місто Жовкву (Нестерів) Львівської обл.
- 340 років від дня смерті голландського гравера, автора портрета Б.Хмельницького і мапи України Вільгельма Гондіуса. Народився 1597 р.
- 230 років від дня страти ватажка Коліївщини Івана Гонти. Рік народження невідомий
- 265 років від дня смерті кошового отамана Запорозької Січі Костя Гордієнка. Рік народження невідомий
- 245 років від дня народження архітектора Франца де Воллана, автора багатьох споруд в Миколаєві, Одесі, Севастополі, Керчі та інших українських містах. Помер 1811 р.
- 235 років, як було знайдено безцінний за своїми античними художніми виробами Мельгуновський скарб зі скіфського кургану
- 170 років від дня народження українського художника-кераміста Андрія Гончара. Помер 1933 р.
- 165 років від дня смерті українського архітектора Андрія Меленського. Народився 1766 р.
- 140 років від дня смерті австрійського художника Генріха Гольпейна. Народився 1811 р.
- 125 років Львівському літературному товариству ім. Т.Г.Шевченка, реорганізованому у Наукове товариство імені Шевченка
- 120 років місту Дебальцево Донецької обл.
- 75 років Черкаському обласному архіву
- 75 років Тульчинському (Вінницька обл.) краєзнавчому музею

Невтомний краєзнавець, дослідник Херсонщини

Херсонщина дала Україні багато визначних діячів в царині науки і культури. І серед них почесне місце належить Віктору Івановичу Гошкевичу – визначному археологу, краєзнавцю, музеєзнавцю і громадському діячу, засновнику Херсонського археологічного музею.

Народився вчений у Києві у родині викладача Київської духовної семінарії. Фахову освіту історика здобув у Київському університеті (1882– 1886), де вивчав археологію й археографію під керівництвом відомих українських вчених В.Б.Антоновича і М.І.Петрова. Влітку 1888 р. В.Гошкевич взяв участь в археологічних розкопках на Черкащині під керівництвом В.З.Завитневича.

Грунтовна підготовка з археології та археографії дозволила молодому фахівцю відразу заявити про себе студіями на перетині цих двох дисциплін. Так, у 1889 р. вчений відкрив і локалізував рештки замку Симеона Олельковича і літописного Городця XI–XII ст., які згадуються в Іпатіївському літописі.

У 1890 р. Віктор Іванович переїхав до Херсона, де отримав призначення на посаду голови Херсонського губернського статистичного комітету. За 15 років роботи в статкомітеті він підготував багато видань, що й до сьогодні залишаються важливим джерелом з історії Південної України.

Віктор Іванович брав активну участь і в громадському житті регіону – у 1898-1907 рр. він був видавцем і редактором щоденної газети "Юг". Це була "науково-літературна, сільськогосподарська і комерційна газета" ліберального напрямку, на сторінках якої послідовно обстоювались демократичні погляди на злободенні питання. Така позиція газети часто викликала невдоволення властей та жандармерії, що врешті і обумовило звільнення В.І.Гошкевича у 1905 р. з державної служби та фактичне закриття газети. Кілька років Віктор Іванович перебував під наглядом поліції.

З його ім'ям пов'язане заснування у 1890 р. музею при Херсонському губернському статкомітеті. Спочатку весь "музей" складався з великої скрині, де знаходилися різноманітні предмети, зібрані В.Гошкевичем під час археологічних розвідок на Нижньодніпровщині.

До справи поповнення музею В.І.Гошкевичу вдалося залучити багато добровільних помічників. Першою до музею надійшла колекція антикапейських речей (110 предметів) Н.В.Левицького. Вже у 1893 р. музейне зібрання нараховувало майже 1 тис. одиниць зберігання. Особливо цінними були дарунки відомого мецената Г.Л.Скадовського та археологічна збірка І.Я.Стемпковського – речей, знайдених у 250 курганах басейну Дністра і Тираспільщини. Цим та іншим дарункам в першу чергу сприяла величезна науково-популяризаторська робота фундатора музею, його блискучі лекції, зростаючий з кожним роком у широких колах громадськості авторитет. У травні 1896 р. В.І.Гошкевича було обрано дійсним членом Одеського товариства історії та старожитностей.

У 1897 р. музей значно розширився і зайняв три зали Херсонської громадської бібліотеки. Наступного, 1898 р., була сформована Херсонська губернська архівна комісія, до відомства якої увійшов і музей, що 1909 р. за рішенням думи став власністю міста. Музею було передано будинок по вул. Говарда (нині пр. Ушакова, 16), у якому завдяки невтомній праці вченого у жовтні 1911 р. було офіційно відкрито музейну експозицію. Музей отримав і назву – Міський музей старожитностей херсонського краю, а Віктор Іванович став офіційним його хранителем.

Напередодні першої світової війни, яка перекреслила широкі творчі задуми вченого, Віктор Іванович вже мав незаперечний науковий авторитет як в Україні, так і за кордоном. У листопаді 1914 р. його обрали членом-кореспондентом Московського археологічного товариства.

В буремні роки імперіалістичної, громадянської воєн, революції і національно-визвольних змагань Віктор Іванович залишився вірним музею. У 1917-1920 рр. він ретельно збирав газети, плакати, листівки різноманітних політичних партій, фотографії, зразки зброї, декрети і накази влади, картини, інвентар в'язниць тощо. Все це дозволило вже у 1920 р. створити в музеї експозицію "Війна і революція".

Корисну роботу провів В.І.Гошкевич і по збереженню церковного майна та матеріалів з історії церкви. Йдеться про 1922-1923 рр., коли влада проводила зухвале вилучення з церков цінностей. У 1924 р. при музеї було засновано Товариство вивчення Херсонщини (Херсонське краєзнавче товариство), яке виконувало функції округового бюро краєзнавства і філії Одеської комісії краєзнавства при ВУАН. Товариство керувало діяльністю майже 20 краєзнавчих гуртків (об'єднували більше 200 краєзнавців), а сам Віктор Іванович ще й викладав курс "Історичне краєзнавство" в Херсонському інституті народної освіти.

У 1925 р. музей відкрив у Цюрупінську свою філію з двома відділами – археологічним та художнім. Підготовлені експозиції відображали історію Херсонського лівобережжя від слов'янських часів. Особлива увага приділялася ролі запорозького козацтва в історії краю.

Через тяжку хворобу у 1925 р. В.І.Гошкевич пішов з посади директора музею. 2 березня 1928 р. Віктора Івановича не стало. На його смерть з сумом відгукнулася наукова громадськість України.

Сергій ВОДОТИКА

Сподвижник Хмельницького

Серед найближчих соратників Богдана Хмельницького, крім відомих постатей – Максима Кривоноса, Івана Богуна, Данила Нечая були й інші полковники, імена яких менш знані. Мова йде про паволоцького полковника Івана Куцевича-Минківського.

Минківський походив з української православної шляхти, його родове гніздо (Минківці) знаходилося на Брацлавщині, були маєтності й під Павлоччю (с. Верхівня) на Житомирщині. Збіднілий шляхетський рід Минківських «спеціалізувався» на правничих науках.

Іван народився десь на початку XVII ст. Він отримав добру освіту, знав польську й латинську мови, прекрасно писав, мав глибокі юридичні знання, цікавився історією та церковними справами. В його особі добре поєднувалися воїн, адміністратор, юрист, дипломат і канцелярист. Не випадково тривалий час він обіймав посаду вїйта (сучасного мера) міста Павлоч.

З перших днів Національно-визвольної війни українського народу проти Речі Посполитої Минківський рішуче став на бік повстанців. Коли після Корсунської битви визвольний рух охопив усю Україну, в тому числі й Павлоч, саме Минківський заарештував її колишнього володаря шляхтича Томиславського. Маленька Павлоч стала одним з важливих центрів національної боротьби, головним містом паволоцького полку, яке нерідко відвідував Богдан Хмельницький і видав звітти деякі свої універсали.

Тогочасні політики вбачали в Минківському активного дипломата Української держави. У лютому 1649 р. у Переяславі він брав участь в українсько-польських переговорах, унаслідок яких було укладено перемир'я, його бачили разом з гетьманом у Чигирині на прийомі російського посла. Ймовірно, Минківський воював під час переможних походів української армії під Збараж та Зборів.

У 1650 р., коли Павлоч стала прикордонним містом на межі між Гетьманщиною та Річчю Посполитою, на долю її вїйта випала нелегка справа забезпечення провіантом українського війська, яку він успішно виконував. Під час Берестецької кампанії Минківський, уже відомий як паволоцький полковник, дізнавшись про втечу орди з поля бою, поспішив із шеститисячним військом до Берестечка. проте, за деякими даними, на підході до нього був розбитий кримським ханом Іслам-Гіреєм III (до 19 липня 1651 р.).

Пізніше, повернувшись до Павлочі, куди прибув звільнений з полону Богдан Хмельницький, Минківський допомагав йому у зборі коштів для оплати ординським мурзам, у проведенні козацької ради щодо організації відсічі ворожому наступу. Після цього паволоцький полк вирушив на північ для стримання наступу карателів князя Януша Радзивіла. Згодом Минківський брав активну участь у боях під Білою Церквою, що чергувалися з мирними переговорами, результатом яких було підписання 28 вересня 1651 р. відомого Білоцерківського миру. Підпис Минківського під цим договором яскраво засвідчує його важливу роль в Українській державі середини XVII ст. як дипломата і правника.

Навесні 1657 р. Іван Куцевич-Минківський помер. Згідно з універсалами Б. Хмельницького, всі маєтності Минківського були віддані дітям покійного.

Юрій МИЦИК

Біоколіска Вернадського

Ентузіаст широких досліджень земної кулі, засновник ряду природознавчих інститутів, шкіл, лабораторій, Володимир Іванович Вернадський все своє життя присвятив вивченню нашої Землі – колись життя, що народилося під Сонцем. Він був ініціатором створення Української Академії наук, став одним із її фундаторів і першим президентом, заснував такі глобальні науки, як геохімія, біогеохімія,

радіогеологія, заклав основи теорії планетно-космічної організації життя. За чотири роки перебування в Україні Володимир Іванович розробив ґрунтовний план діяльності новоствореної Академії наук, започаткував численні напрями наукових досліджень, згуртував плеяду відданих науці людей.

Повернувшись до Петрограда, вчений-патріот, дбаючи про пріоритет вітчизняної науки, з головою поринає в організацію наукових установ. За його безпосередньої участі були створені Державний радієвий інститут, Комісія з історії знань, Метеоритний комітет, Комісія по вивченню вічної мерзлоти, Відділ живої речовини, на базі якого пізніше утворився Інститут геохімії й аналітичної хімії імені В.І.Вернадського.

Особливо плідною була наукова діяльність вченого-теоретика і дослідника-практика у період індустріалізації країни. інтенсивних пошуків і визначення запасів рідкісних копалин. Володимир Іванович очолював Комісію по вивченню природних продуктивних сил країни, яка вирішувала основні наукові питання, пов'язані з розвитком економіки.

Живучи інтересами рідної землі, Вернадський завжди цікавився науковою думкою світу. Він здійснював тривалі зарубіжні мандрівки, виступав з лекціями в Парижі, Празі, Берліні, Амстердамі, Осло, знайомився з новими відкриттями зарубіжних вчених.

Весну 1928 р. Вернадський зустрів у Празі. Його лекції уважно слухали біологи, геологи, фізики. Професор тлумачив їм про взаємозв'язок живої та неживої природи, які, на його думку, розрізнялися хіба що "особливим станом атомів". Він сміливо поєднував хімію з геологією і біологією.

Після завершення циклу лекцій у Чехословаччині Вернадський вирушив до Франції і 4 квітня прибув у Париж. Там він сподівався скористатися апаратурою, щоб зробити спектроскопічний аналіз біологічного матеріалу, здобутого у дослідках. Вернадський запропонував математичні формули для обчислення геохімічної енергії життя. За одиницю такої енергії він бере швидкість поширення життя, яка визначається темпами розмноження. Він вважав, що швидкість розмноження організмів зумовлена властивостями біосфери, – явище не автономне, а планетне. На його думку, планета і організм настільки нерозривно пов'язані, що цей зв'язок може бути виражений математично. Такого науковий світ ще не чув, і лєнінградський професор вивів 21 рівняння для обчислення величин, які показують зв'язок між енергією організмів і біосфери. Він підкреслював, що велике значення у швидкості міграції елементів мають такі фактори, як інтенсивність обміну речовин, її добові та сезонні зміни, пов'язані з космічними ритмами. У цей період Володимир Іванович підрахував всю біомасу на земній кулі, що, як виявилось, становить 10^{15} тонн.

Роздуми про роль живої речовини і біосфери привели Вернадського до проблем космічного характеру. Космічне походження життя на Землі він вбачав не в занесенні органічних речовин чи простих форм живого з далеких просторів

всесвіту, а в космічних вибоках організації первісної біосфери. На його думку, "...початку життя у тому космосі, який ми спостерігаємо, не було, оскільки не було початку цього космосу. Життя вічне, оскільки вічний космос".

У пізніших працях Вернадський підкреслював, що "науковий фізико-хімічний аспект космосу явно неповний, оскільки в ньому немає місця явищам життя". Він наближався до розуміння існування космічної інформації, яка стимулювала виникнення планетної організації життя – біосфери. Носіями цієї інформації учений вважав електромагнітні випромінювання. Саме їх він мав на увазі, коли говорив про те, що зовнішні частини небесних світил безпосередньо пов'язані з космічним середовищем, шляхом випромінювань вони взаємодіють одне з одним.

Ідеї Вернадського про біосферу тривалий час залишалися незрозумілими широкому колу вчених, але зрештою вони були визнані й змінили традиційні уявлення про фундаментальні основи життя. Понад півстоліття минуло від створення цієї теорії, проте вона не тільки не старіє, а набуває в наші дні нового значення.

Ще на початку ХХ ст. Вернадський збагнув ту велетенську силу, яку дають людині дослідження і пізнання таємниць світобудови, сил природи. Вчений застерігав людство про небезпеку негативних наслідків наукових відкриттів, зокрема атомної енергії. Засновник Академії наук України закликав людей дбати про благополуччя всієї планети Земля, і цій благородній справі присвятив усе своє життя.

Олександр ЄМЧЕНКО

Останній гетьман Лівобережної України

Кирило Григорович Розумовський народився на хуторі Лемеші на Чернігівщині. Походив він із родини городового козака Григорія Розума, який отримав прізвище від звички часто примовляти: "Що то за голова, що то за розум". Май-

бутня щаслива доля Кирила була визначена становищем старшого брата Олексія (1709-1771) – фаворита, а згодом чоловіка російської імператриці Єлизавети, який 1742 року після її коронації одержав звання обер-егермейстера і ряд мастків у Росії та Україні.

Освітою Кирила керував старший брат, який знайшов йому опікуна в особі Г. Теплова. Після відповідної підготовки в Петербурзі, Кирило навчався в Берліні у знаменитого математика Леонарда Ейлера, слухав лекції у Гданську, Кенігсберзі, Данцігу, відвідав Францію, Італію, де вивчав мови, географію, історію.

15 червня 1744 року Олексій та Кирило Розумовські отримали титул графів Російської імперії. Повернувшись із закордону,

Кирило був призначений президентом Петербурзької академії наук. Незабаром імператриця підшукала йому наречену – свою родичку Катерину Нарішкіну (1729-

1771), за якою дали величезний посаг: кілька десятків тисяч кріпаків, будинок у Москві, підмосковні села тощо.

Прихильне ставлення Єлизавети до Розумовських вплинуло на пом'якшення російської політики щодо України: з Гетьманщини були виведені російські війська, а "Правління гетьманського уряду", що з 1734 р. було головним владним органом України, розпущено. 1744 р. імператриця завітала до Києва. Під час відвідин українська старшина звернулася до Єлизавети з проханням призначити нового гетьмана. 1747 р. був підписаний царський указ про відновлення гетьманства.

Майбутнім гетьманом України імператриця бачила Кирила Розумовського. Щоб підготувати офіційну церемонію "обрання", до Глухова прибув граф І. Гендрик, який привіз жалувану грамоту на гетьманство. Урочисте обрання гетьмана відбулося 22 лютого 1750 р., але сам Кирило Розумовський у Глухів не приїхав. Лише 13 березня 1751 р. у придворній церкві він склав присягу на вірність імператриці, яка вручила йому гетьманські клейноди: оздоблену коштовним камінням золоту булаву, великий білий прапор з російським гербом, бунчук, військову печатку і срібні литаври.

Вихований у Петербурзі, новий гетьман не дуже переймався інтересами України. Його довіреним радником залишався Г. Теплов, чоловік хитрий та недобрий, українським порядкам не прихильний. З перших днів гетьманування К. Розумовський подбав про власне збагачення та своїх родичів, надаючи їм у володіння сотенні містечка, які раніше завжди були вільними. В Україні Розумовський нудився, тому за 14 років свого правління приїздив у Глухів лише кілька разів.

Однак К. Розумовський підтримував тісні контакти з Лівобережжям. Унаслідок його діяльності були ліквідовані побори з місцевого населення, запроваджені ще І. Самойловичем та І. Мазепою, проголошена вільна торгівля між Росією та Україною. Значним досягненням гетьмана К. Розумовського стала судова реформа, проведена 1760 р. Крім того, він розпочав модернізацію козацького війська шляхом систематизації його вишколу, забезпечення уніформною та вдосконалення артилерії. Певних успіхів було досягнуто в розвитку культури та освіти. Планувалося заснувати університет у давній столиці Гетьманщини Батурині, а також охопити початковою освітою всіх козацьких дітей. У Глухові були збудовані грандіозні палаци, театр, закладений англійський парк. Саме за гетьманування Розумовського українська старшина остаточно перетворилася на дворянство, називала себе, на зразок польського дворянства, шляхтою.

1762 р. до влади прийшла Катерина II. Розумовський активізував свою діяльність у відстоюванні прав України. Він зібрав старшинську раду у Глухові, на якій було вирішено надіслати імператриці петицію з рішучим закликом повернути втрачені вольності, створити на Лівобережжі шляхетський парламент і зробити посаду гетьмана спадковою. Крім того, українці просили Катерину зобов'язатися шанувати їхню автономію.

Однак українське панство прорахувалося. Саме тоді Катерина II вирішила скасувати українську автономію назавжди. Вона наказала Розумовському прибути до столиці й зажадала його відставки. 10 листопада 1764 р. після деяких зволікань і спроб досягти компромісу Розумовський відмовився від гетьманства. Того ж дня він одержав чин генерал-фельдмаршала, пожиттєве гетьманське жалування, а також м. Гадяч з навколишніми селами, Биківську волость і палац у Батурині, де він оселився 1794 р. і жив одинаком до смерті.

Похований у церкві Воскресіння Христового, відбудованої ним на руїнах мазепинської церкви.

До останніх своїх днів Кирило Розумовський залишався одним з найперших вельмож Російської імперії, а Гетьманщина за нього пережила "золоту осінь" своєї автономії.

Світлана ПАВЛЕНКО

Серце Лівінгстона

Серед багатьох дослідників африканського континенту, які в різні часи сходили на його берег, одне з перших місць належить англійському мандрівнику Давіду Лівінгстону.

Мандрівний шлях сина з бідної шотландської сім'ї розпочався на бавовняно-паперовій фабриці, де Давід працював ткачем. Ще з юнацьких років його вирізняли нестримна жадоба знань, невтомне прагнення до відкриття маловідомих земель. Рішучий характер, риси вченого-дослідника визначили життєвий шлях Давіда Лівінгстона. У 27 років він закінчив коледж, отримав диплом лікаря і 1840 р. за направленням Лондона вирушив місіонером в Африку. Проте африканців мало цікавили релігійні проповіді, вони охочіше вчилися лікувати, знайомилися з новими прийомами ведення сільського господарства, які запропонував їм "білий доктор". Не прийнявши християнського Бога, африканці (племена бечуан, маколло, малві, макаранга, лунда), з якими він спілкувався, повірили в Лівінгстона-гуманіста, котрий став для них великим другом і незаперечним авторитетом. Та й сам Лівінгстон, займаючись лікарською практикою і просвітительською роботою, релігійною пропагандою, більше цікавився місцевими мовами, способом життя, звичаями й традиціями африканців. Поступово він стає не стільки місіонером, скільки дослідником, який відкриває для Європи невідомий чорний континент і його загадкових мешканців. Лівінгстон сприймав африканців як повноцінних людей, і ці погляди визначили прогресивний характер його наукових досліджень. Для географічного пізнання Африки англійський мандрівник зробив більше, ніж будь-хто з його попередників. Першим етапом вивчення цього континенту стала пустеля Калахарі – найнедоступніший район Південної Африки, де Лівінгстон провів майже 20 років. Тут в його життя ввійшла Мері Соффет – вірна дружина, друг, помічник у дослідженнях, мати трьох його дітей.

Кілька разів Лівінгстон вирушав углиб спекотливої Африки. Він дослідив значні території, що охоплюють Калахарі, басейн Замбезі, її вододіл з Конго, відкрив величезний водоспад Вікторія, озера Нгамі, Шірва Ньяса, Мверу, Бангвеоло. Описи, спостереження, карти, складені Лівінгстоном, відзначаються великою точністю. Завдяки його дослідженням склалися перші уявлення про природу і етнографію маловідомого тоді континенту.

30 років провів Давід Лівінгстон серед африканських пекучих пісків, тропічних хащ і непрохідних боліт. Незважаючи на тяжку хворобу, шістдесятирічний дослідник, який колись прибув сюди як місіонер, виконував іншу місію – вивчав і захищав чорний континент від колонізаторського економічного і духовного гніту.

Смерть спостигла його в дорозі, в багнистих нетрях озера Бангвеоло. Темношкірі супутники поховали серце свого друга на своїй землі, а тіло набальзамували і несли понад тисячу кілометрів на узбережжя Індійського океану до портового міста Занзібар, звідки труну було відправлено в Англію. 18 квітня 1874 р. його прах з великими почесними урочисто поховали у Вестмінстерському абатстві поряд з гробницями королів і найвидатніших людей Великобританії.

Того ж року в Лондоні вийшли в світ "Останні щоденники Давіда Лівінгстона", які містили щиру, неприкрашену розповідь про багаторічні мандри, спостереження, відкриття, невдачі і роздуми над географічними проблемами.

На території сучасної африканської держави Замбії є селище Читамбо, яке стало кінцевим пунктом багаторічних подорожей великого мандрівника. Населення країни, скинувши колоніальне ярмо, свято шанує пам'ять про Лівінгстона – друга африканського народу.

Олександр ЄМЧЕНКО

"Історія стане наставницею народів"

Таке сміливе передбачення в середині минулого століття висловив російський учений Тимофій Грановський. Його думка спиралася на ґрунтовне теоретичне знання, вміння логічно зіставляти події та факти історії, бачити її в єдності минулого, сучасного і майбутнього.

Біографія Тимофія Миколайовича Грановського типова для тогочасного російського інтелігента, вихідця з чиновницької сім'ї середнього достатку: домашнє виховання, пансіон, університет. Сучасники Грановського одностайні в тому, що університет не мав для його інтелектуального становлення вирішального значення через низьку якість викладання. Самостійне вивчення творів Ф.Гізо, Л.Тьєра, Б.Нібура, Е.Гіббона, У.Робертсона, Д.Юма дало юнакові значно більше.

Після закінчення університету Тимофій Грановський обіймає посаду секретаря першого відділення гідрографічного департаменту при Морському міністерстві. Цей період плідний також у плані літературної праці. Грановський багато перекладає і рецензує для Енциклопедичного словника і "Бібліотеки для читання", публікує свою першу статтю "Доля єврейського народу", активно співпрацює з "Журналом Міністерства народної освіти". В 1836 р. завдяки підтримці попечителя Московського навчального округу графа Г.Строганова здібний юнак продовжує навчання у Німеччині. Роки в Берліні – це пора формування наукового світогляду Тимофія Грановського. Власне, лекційні курси відомих німецьких учених Л.Ранке, К.Ріттера, Ф.Савіньї, Е.Ганса, К.Вердера зародили в ньому незгасний інтерес до філософії історії. Він стає палким прихильником гегелівського вчення. Проте Грановський не залишається адептом своїх вчителів і прагне розробити власну наукову концепцію. Вчений доходить висновку: необхідний метод, за допомогою якого можна науково приступити до розгляду історії, а щоб створити його, слід спиратися на філософію.

Проблема практичної корисності історії цікавила його все життя, і з цього приводу він полемізував із Гегелем упродовж своєї професорської діяльності. А за кордоном, усвідомивши значення філософії для науки історії, Тимофій Грановський взявся за філософію, бажаючи покласти її в основу своєї історичної концепції й узагальнити таким чином історичний матеріал.

Професорська діяльність Грановського (1839-1855) у стінах Московського університету проходила у досить складних умовах. З перших років викладання молодий учений вступив у конфронтацію з консервативною частиною професури, університетським начальством і вищими світськими властями. Проте серед його колег-однодумців були передові вчені С.Соловйов, О.Бодянський.

Лекції молодого професора відзначалися новизною змісту, зв'язком із тогочасними суспільними проблемами й користувалися величезним успіхом серед студентства та ширшого кола слухачів.

23 листопада 1843 р. Тимофій Грановський розпочинає читати свій знаменитий публічний курс "Історії середніх віків", який завершує у квітні 1844 р. Емоційність, переконливість аргументації, художня образність зачаровували слухачів. Разом з Є.Коршом та іншими ентузіастами пропаганди історичної науки Тимофій Миколайович вирішує заснувати новий журнал "Щомісячний огляд". Однак "височайшої" підтримки цей задум не дістав. Цар Микола I власноручно написав: "І без

того достатньо". Восени 1844 р. Грановський з успіхом захищає дисертацію "Волин, Йомсбург і Вінета". Незважаючи на хворобу, він сповнений енергії та творчих задумів: планує написати цикл статей з методології історичного дослідження, готує новий публічний лекційний курс. У травні 1855 р. Грановського обирають деканом історико-філософського факультету, а 4 жовтня його не стало. Університет втратив улюбленого професора, Москва – просвітителя і громадянина.

Тимофій Грановський не лише узагальнив, а й конкретизував свій погляд на майбутнє суспільства і місце у ньому історії. Учений зазначав: "Історія – велика наука, і, щоб там не говорили про природничі науки, вони ніколи не принесуть тієї моральної сили, яку дає вона". Напевне, актуально й зараз сприймаються думки російського вченого про те, що історія за своїм змістом повинна взяти на себе більш вагомий, ніж інші науки, морально-філософські завдання, бо ж у долі батьків ми шукаємо здебільшого пояснення сучасного життя, і кожне наступне покоління звертається до історії із своїми нагальними питаннями.

Як палкий пропагандист духовної спадщини Грановський застерігав своїх колег: "Одна з головних перепон, що стоїть на заваді благотворному впливу історії на громадську думку, полягає у зневажливому ставленні істориків до більшості читачів. Вони, напевне, пишуть лише для вчених, буцімто історія припускає таке обмеження, буцімто за своєю суттю вона не є найпопулярнішою з-поміж наук, яка кличе до себе всіх і кожного...". Так писав учений, який був, за висловом М.Чернишевського, одним з найсильніших посередників між наукою і суспільством.

Анатолій ДЕНИСЕНКО

Догматична система українського православ'я

Суть цієї догматичної системи виклав у своїй праці "Зерцало Богословії" Кирило Транквіліон-Ставровецький – визначний український культурно-освітній та церковний діяч, письменник та проповідник, друкар і видавець (р.н. невід. – 1646, Чернігів). Ця книга побачила світ 12 березня 1618 р. у друкарні Почаївського монастиря.

У першій частині твору мислитель, який стояв на позиціях ренесансного неоплатонізму, намагався вирішити головні онтологічні (сутнісні) проблеми, розглядаючи взаємовідносини Бога і світу. Бог, учив Транквіліон, це нескінченне єдине начало, яке є прихованою сутністю всього існуючого, що її не можна ні збагнути, ні виміряти, через що вона є неосяжною для людського розуму. Він відкидає антропоморфне розуміння Бога, яке, на його думку, вкралося навіть до Біблії.

Друга частина "Зерцала Богословії" містить вчення про світи, яких, за Транквіліоном, є чотири: 1) невидимий світ духовних сутностей, або світ ангелів; 2) видимий, тілесний світ (макрокосмос); 3) людина, або мікрокосмос і 4) світ зла, що є творінням диявола. Концепцію першого світу Транквіліон розвиває, виходячи з неоплатоністських ідей Ареопігетиків – корпусу творів, створених не раніше V ст., стверджуючи, що Бог оточений трьома групами ангелів, об'єднаних за ступенем їх світоносності. При побудові концепції другого світу мислитель використовує античне вчення про чотири елементи, або "стихії": вогонь, воду, повітря і землю. З різноманітних комбінацій цих чотирьох елементів, на його думку, складаються всі речі видимого світу.

Найбільшу увагу Транквіліон приділяє аналізу третього світу – світу людини, або мікрокосмосові. Мислитель підкреслює, що людина – це дивовижне творіння Бога, скарбниця "премудрості його невимовної". Подібно стоїкам, мислитель у поясненні сутності людини виходить із концепції двох натур – видимого тіла і невидимої душі. Видиме тіло, як і нежива природа, складається із чотирьох елементів: "плоть від землі, кров від води, дихання від повітря, теплота від вогню". Душа ж, на його думку, невидима, розумна, безсмертна, "подихом Божим в тіло вкладена". Значну увагу Кирило приділяє аналізу почуттів і насолод людських. Як і філософи античності та гуманісти Відродження, він вважає, що мікрокосмос відтворює в собі всі особливості макрокосмосу. Мислитель висуває ідею самопізнання, рівності та братерства людей.

Прагнення збагнути соціальні проблеми і пояснити зло, що панує у світі, підводить Транквіліона до розуміння четвертого світу. На його думку, джерелом зла є не тілесний світ, а поєднання злих людей і диявола. Цей світ також складається із чотирьох елементів: "Із заздрості, з пихи, з ласощів, з убивства". Кирило засуджує цей світ і робить висновок, що сучасне йому суспільство – це світ зла, і шляхи вдосконалення світу автор бачить у сфері моралі.

Третя частина – вчення про темний Вавилон як сукупність язичників, грішників та еретиків – є своєрідним продовженням попереднього вчення про злосливий світ.

Що стосується вчення про небесний Єрусалим, то його можна об'єднати з четвертою частиною – вченням "про блаженне життя майбутнього віку і про воздаяння праведних". Тут мислитель будує свій утопічний соціальний ідеал, який, подібно діячам Реформації, бачить не в майбутньому, а в минулому. Він ідеалізує демократичні основи раннього християнства, вважаючи, що там існували справжня рівність і братерство, але диявол, посявши гординю, втягнув людей у ворожнечу. Це не що інше, як темний Вавилон, який повинен бути замінений пресвітлим Сіоном, "новим Єрусалимом", "царством Божим", що в ньому будуть відтворені демократичні основи раннього християнства. Тут буде "тільки всім радість рівна... і любов досконала, і благодать Божія всім незалежно подається".

Слід зазначити, що поява "Зерцала Богословії" була значною подією не тільки в житті церкви, а й усієї української культури. Ця книга перевидавалась (1696, 1790 рр.), поширювалась в рукописних списках. На одній із таких копій збереглися помітки, зроблені невідомим читачем в далекому Сибіру. "Зерцало" було дуже популярним серед російських старообрядців (існує чимало відповідних копій). Упродовж XVII-XVIII ст. ця книга користувалась широким попитом не тільки в Україні, а й Білорусії та Росії. "Зерцало Богословії" слугувало підручником для братських шкіл та Києво-Могилянського колегіуму.

У той же час московська церковна ієрархія досить негативно оцінила цю працю. Двічі (грамотою московського патріарха Філарета і рішенням московського собору 1690 р.) твори мислителя заборонялися й засуджувалися на спалення.

Леонід ПИЛЯВЕЦЬ

Видатні історики

Навчитель

Володимир Боніфатійович Антонович належить до найвідоміших учених і громадських діячів України другої половини XIX – початку XX ст. Він багато зробив для розвитку вітчизняної історичної науки, археології, етнографії, археографії та історичної географії. З його публіцистичною і громадською діяльністю певною мірою пов'язаний цілий етап національно-визвольного руху в Україні.

Біографія В. Антоновича ще недостатньо з'ясована. Важко навіть назвати точну дату його народження. За найбільш поширеною версією, В. Антонович народився у містечку Махнівка (тепер с. Комсомольське Козятинського р-ну Вінницької обл.), однак ця версія нічим не підтверджена і ґрунтується лише на сімейній реліквії Антоновичів – натільному хресті з гравіруванням, подарованому в день його хрещення майбутньому вченому.

Мати В. Антоновича – Моніка Гурська, досить освічена на той час жінка – з 22 років служила гувернанткою у шляхетських родинах. Батько – Боніфатій Антонович також деякий час працював гувернантом. Домашнє навчання Володимира під безпосереднім наглядом матері починається з шести років. Польська патріотка і палка прихильниця шляхетських порядків намагалася виховати таким і свого сина. Проте деспотичний характер матері, покарання за найменші провини викликали у хлопця лише відразу до шляхетських звичаїв.

Влітку 1844 р. Антоновичі переїхали до Одеси і влаштували сина в пансіонат для хлопчиків при Рішельєвській гімназії. 1850 р. В. Антонович на вимогу матері вступив на медичний факультет Київського університету, однак вже на другому курсі зрозумів, що медицина – не його покликання. І, вже маючи диплом лікаря, у 1855 р. вступає на історико-філологічний факультет, який закінчує 1860 р.

Ще в університеті В. Антонович став одним з найактивніших діячів польської партії. Але 1861 р. відмежувався від неї й опублікував у часописі "Основа" славнозвісну статтю "Моя сповідь", спрямовану проти реакційних випадів польсько-шляхетської преси на адресу українського народу.

Протягом 1863-1870 рр. В. Антонович працював у Київській археографічній комісії, обіймаючи посаду головного редактора багатотомного збірника "Архив Юго-Западной России...". За його редакцією видано 15 томів, матеріали 9 томів були зібрані та оброблені особисто В. Антоновичем. Загальний обсяг тільки документальних матеріалів, опублікованих В. Антоновичем, становив понад 400 друкованих аркушів. 1870 р. за працю "Останні часи козацтва на правій стороні Дніпра" він отримав ступінь магістра наук, а 1878 р. захистив докторську дисертацію на тему "Нарис історії Великого князівства Литовського". У 80-х роках він активно працював у "Історичному товаристві Нестора-літописця", яке очолював у 1881-1887 рр. З появою у 1882 р. журналу "Киевская старина", в створенні якого вчений брав безпосередню участь, почався найактивніший період його популяризаторсько-наукової роботи. Численні статті, замітки, рецензії, документальні публікації за його підписом друкуються практично в кожному номері в перше десятиріччя існування часопису.

У зрілі роки В. Антонович займався науковою роботою, працював у Ватиканському архіві, де віднайшов чимало документів з історії України, збирав матеріали для грандіозного за своїм масштабом історико-географічного словника України, продовжував посилено вивчати археологічні джерела.

Діяльність В. Антоновича не вичерпувалася тільки наукою. Через два десятиліття після його смерті С. Єфремов писав: "...поза офіційною професією ученого, за добре відомою знайомою постаттю професора стоїть не випадкова, а органічно з першою пов'язана постать громадського діяча, навчителя не тільки в шкільному розумінні, а й привідці в житті для людей, що може й далеко стояли од чисто наукових інтересів свого вчителя".

Відразу після закінчення університету в Києві, з ініціативи В. Антоновича, було створено культурно-просвітницьке товариство "Громада", до складу якого ввійшло багато студентів Київського університету – П. Чубинський, С. Стоянов, В. Торський,

П.Житецький, Т.Рильський та ін. Серед них згодом було чимало діячів українського національно-визвольного руху. Прагнучи створити легальний український науковий осередок, "Громада" 1873 р. відкрила в Києві Південно-Західний відділ Російського географічного товариства, головою якого обрали відомого мецената Г.Галагана, а секретарем – етнографа і поета П.Чубинського. В.Антонович і О.Кониський стали ініціаторами перетворення Наукового товариства ім.Тараса Шевченка у Львові (В.Антонович був його почесним членом з 1890 р.) на наукове товариство з функціями Академії наук України. 1892 р. затверджено новий статут Товариства.

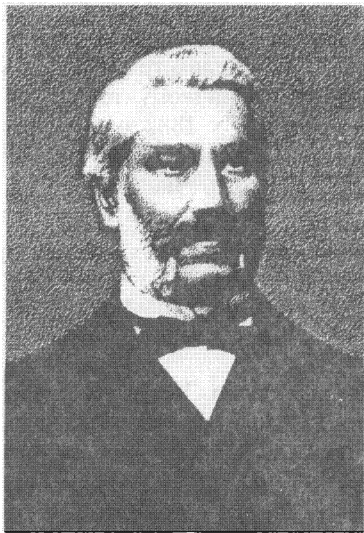
Незважаючи на проголошені В.Антоновичем лозунги аполітичності українського руху, він чимало зробив для становлення перших українських політичних партій. 1897 р. відбувся установчий з'їзд Всеукраїнської організації, на якому В.Антоновича, П.Житецького і М.Лисенка було обрано почесними членами. Ця організація існувала до 1904 р., перетворившись на Українську демократичну партію. Вже смертельно хворий В.Антонович узяв участь в організації 1907 р. Українського наукового товариства в Києві – попередника Української Академії наук.

Петро СКРИПНИК

Фундатор "Киевской старины"

Оцінюючи редакторську діяльність Ф.Г.Лебединцева, співробітник "Киевской старины" В.Горленко писав у журналі в першу річницю від дня його смерті: "...труд, который он нес в значительной мере самостоятельно, до последних мелочей и который свел его в могилу. Как в театре публика не думает о режиссере, так, читая журнал, она забывает о редакторе. Кто знает размеры этого труда, тот забудет и простит ошибки покойного, если они были, и вспомнит только то высокое и доброе, что было плодами его работы".

Народився Феофан Гаврилович Лебединцев у с.Зелена Діброва на Черкащині. Батько його був осавулом Війська Запорозького, пізніше прийняв сан священника. Згодом цим шляхом піде і Феофан.

Освіту він отримав у Богуславському духовному училищі, потім у Київській духовній семінарії та духовній академії, яку закінчив зі ступенем магістра.

Педагогічну діяльність почав, викладаючи історію та грецьку мову у Воронежській духовній семінарії. Однак туга за Україною, за Києвом щодалі посилюється і він надсилає прохання перевести його до Київської семінарії.

Педагогічну діяльність почав, викладаючи історію та грецьку мову у Воронежській духовній семінарії. Однак туга за Україною, за Києвом щодалі посилюється і він надсилає прохання перевести його до Київської семінарії.

У 1855 р. Ф.Лебединцев переїжджає до Києва і викладає в семінарії латинську мову, риторіку і російську літературу. У 1860-1864 рр. засновує, видає і редагує духовний журнал "Руководство для сельских пастырей". У листі до Т.Шевченка він

писав: "Викохав я собі сина – журнал називають. Сам його на світ породив, без попа ймення дав й хрестив, кумів не бравши". Це були перші проби, які пізніше дали чудові плоди. Разом з братом Петром редагує "Киевские епархиальные ведомости" і водночас з 1861 р. викладає в Київській духовній академії. Студентам дуже подобалися його лекції.

Діяльна натура Ф.Лебединцева вимагала бути в колі наукових зацікавлень. Він працював у Тимчасовій комісії по розбору давніх актів, був редактором другого тому "Архива Юго-Западной России" тощо.

Так сталося, що 16 років свого життя він перебував у Польщі, очолював Холмську освітню дирекцію, відкрив майже 300 шкіл, 5 гімназій. Відчуваючи недоброзичливе ставлення з боку греко-католицької церкви, переїхав до Радома, де очолив Радомський, пізніше Люблінський та інші навчальні округи.

Подавши у відставку, Ф.Лебединцев повертається до Києва. На той час серед старогромадівців визріла думка створити історичний журнал, який запропонували очолити брату Феофана Гавриловича – Петру Лебединцеву – історику, громадському діячеві, добре відомому в колах київської інтелігенції. Але Петро рекомендував на цю посаду Феофана.

Редактор так визначив спрямованість і мету журналу: "Что преследуют появившиеся у нас доселе повременные исторические издания, как "Русская старина", "Русский архив", "Древняя и новая Россия" и "Исторический вестник" относительно России вообще, то мы будем преследовать относительно южной половины России".

Перший рік часопис мав своїх передплатників, але на другий Ф.Лебединцев мусив просити субсидії (2 тис. карбованців) у мецената Г.Галагана, цукрозаводчика В.Симиренка, міністра фінансів М.Бунге. Редактору вдалося створити авторський колектив, до якого ввійшли не тільки місцеві історики, але й вчені з інших міст, що надсилали до нового видання свої статті і розвідки. Але цензура швидко розкусила українофільський дух часопису. Київський цензор М.Юзефович розпочав свої гоніння на "Киевскую старину". Ф.Лебединцев у листі до проф. С.Сумцова писав: "О, если бы я был свободен от редактирования, корректуры, корреспонденции, конторы, сколько я один мог еще сделать. Но увы! Согнулся хребет мой от работы в большинстве такой, для которой не нужно ни таланта, ни знания". Економічні проблеми призвели до того, що "Киевская старина" починає занепадати. Однак друзі редактора, зокрема П.Житецький, умовили стародубського землевласника О.Лашкевича укласти угоду на придбання цього видання. Феофан Гаврилович, полишивши посаду головного редактора, дуже радів, що "Киевская старина" не вмирає, буде виходити. Самого Ф.Лебединцева було зараховано в штат генерал-губернатора О.Дрентельна, але хвороби не полишають його – він помер 12 березня 1887 р. у день свого 60-річчя, похований на Щекавицькому цвинтарі в Києві.

Микола КУЧИНСЬКИЙ

Він так і залишився киянином

Видатний російський філософ Микола Бердяєв ніколи не був однозначним і педантичним академічним філософом. Всі його книжки, всі статті й лекції – це атаки, і навіть з Богом він говорив так, наче штурмував його у небесній фортеці. Але з цим поєднувалися витонченість, аристократичність думки, довершеність стилю. Доля цього мислителя – це шлях суперечності і пошуку. Він постійно

намагався знайти нове і водночас цінував традиції, які, звичайно, переосмислював і викладав по-своєму. Бердяєв поринає у найскладніші й найзаплутаніші метафізичні проблеми, але завжди вони осяяні живою людською присутністю, він гранично відвертий: в роздумах і про Божественну сутність, і про долю Росії, і у філософському аналізі глибин свого власного "я".

Якщо зважити головний напрям філософської думки Миколи Бердяєва, то його з повним правом можна назвати "філософом свободи". Всі аспекти проблеми свободи хвилювали його зі студентських років. Він, як і багато його сучасників, прийшов до марксизму. Але практично одразу перед ним постало питання: як поєднати марксизм з критичною філософією Канта, з філігранними роздумами про людське "я". Бердяєв доходить до думки, що Маркс – добрий соціолог та економіст, але дуже поганий антрополог. Бердяєв спершу намагався синтезувати марксизм з кантіанством та невдовзі пошук все нових і нових глибин людської свободи привів його до християнської філософії.

Киянин Бердяєв, який три роки пробув у засланні як діяч студентського руху, стане смиренным богословом. Переїхавши до Москви, він заснував релігійно-філософське товариство. Спочатку Бердяєва не сприйняли серйозно, викликали кепкування його українізми (хоч сам філософ вважав себе російським мислителем, у низці його сюжетів простежується українське підгрунття, власне, у його несамовитому прагненні осягнення свободи є щось від запорозької вольниці). Проте дуже швидко молодий мислитель змусив із собою рахуватися і визнаних авторитетів, і церковних богословів.

Осмилюючи свободу, Бердяєв відрізняє її від волі, яка не має внутрішньої межі і є чинником деструктивним. Можливо в цьому відбулася прозорливість мислителя, який серед інших авторів славнозвісної збірки "Віхи" застерігав російську інтелігенцію від необмеженого негативізму, закликав до творчої праці. Це застереження не почули ні радикальні революціонери, ні можновладці, які готові були засудити Бердяєва за його нетрадиційні, неканонічні з погляду офіційної церкви, думки про Євангельські істини. Лютнева революція 1917 р. завадила розправі з мислителем, жовтневий більшовицький переворот поставив на шляху вільного розвитку філософської думки у Російській державі перепони.

Кілька років Бердяєв зумів протриматися у Москві. Він вів боротьбу проти матеріалістичного й атеїстичного світогляду, викладав у Вільній академії духовної культури та Московському університеті, намагався осмислити сутність темних сил, які розгулялися світом, і протиставити їм світло піднесення людини до Бога. Ось чому 1922 р. Миколу Бердяєва відправляють на "філософському пароплаві" за кордон, визнавши його одним із найнебезпечніших ворогів комунізму.

У вимушеній еміграції Микола Бердяєв розгортає широку діяльність і як філософ-публіцист та есеїст, і як організатор нової Релігійно-філософської академії, і як філософ-теоретик. Предметом його уваги стають криза мистецтва, новонароджені тоталітарні рухи у Європі і, звичайно, події на Батьківщині. "Витоки та сенс російського комунізму" – ця книжка Бердяєва стає класичною в осягненні сутності російського варіанту марксизму, в розумінні його глибинних підвалин, коріння народної психології та кризових явищ індустріальної доби.

У філософських творах Бердяєва цього часу знову відчуваються драми дуалізму між спокоєм і рухом, свободою й детермінізмом, духом і природою, "я" і всезагальністю, царством кесаревим і Царством Божим. Філософ бачить "я" у відважних шуканнях шляху, що веде до ствердження особистості й культури.

Одним із головних напрямів роздумів Бердяєва у міжвоєнний період є дослідження шляху людства до доби цивілізованого варварства, досягнення можливості самознищення людей за допомогою техніки й машин, якби ми самі не були здатні протиставити цьому новий духовний злет. А цей злет, за Бердяєвим, має початися із самообмеження людини, добровільного дисциплінування її власних сил і навіть з певного аскетизму. Ці речі, написані у 30-х роках, набули нового сенсу в епоху глобальної екологічної кризи, яку людина мусить подолати, не втративши своєї свободи. А свобода – це творча діяльність, це продовження створення світу. Всі визначальні сторони людського буття, стверджував Микола Бердяєв, – свобода, особистість, творчість, дух, історія – не є жорстко запрограмованими й відмежованими, вони вільно переходять в інші і все разом вливається у вищий порядок, у якому й розв'язується проблема людини.

Сергій ГРАБОВСЬКИЙ

Зів'яв, мов непідлита мирта...

Олекса Якимович Гринюк належав до тієї когорти молодих, але нерозквітлих у тодішніх гнітючих умовах талантів, про яких І.Франко словами болю сказав: "Один з тих, що гинув на шляху... Як багато їх у нас! Тих правдивих жертв нашого лихоліття, тих важких трагедій..."

Народився Лесь у с.Воскресинці Коломийського повіту в селянській сім'ї. Його батько, якого селяни тричі обирали війтом, хоча й не міг дати дітям високу освіту, дбав про їх належне виховання, побудував шкільний будинок, двокласну школу, зробив багато інших добрих справ, за що його поважали односельці.

Хлопець завдяки допомозі сільських родичів отримав можливість вчитися. Спочатку він ходив до народної школи, згодом – до Коломийської гімназії, де, як писав його вчитель, "дуже пильнував науку і книжку".

Вчився Лесь Гринюк добре, опанував кілька мов і після закінчення гімназії перекладав німецьких, російських, польських та інших авторів.

Після завершення студій у Коломії Лесь поступив на філософський факультет Львівського університету. Під час навчання він під псевдонімом часто друкується у журналах "Діло", "Буковина", "Літературно-науковий вісник" та ін.

Однак через важку хворобу (сухоти) Лесь залишає навчання у Львові й приїжджає до Коломії, де з 1903 р. стає редактором науково-популярного двотижневика "Поступ". За два роки редакторсько-публіцистичної діяльності він опублікував чимало творів відомих авторів, зокрема розвідку І.Франка "Що таке поступ", його ж оповідання "В'юреним шпиталі", власні численні кореспонденції, літературно-критичні розвідки.

Літературні здібності Лесь Гринюк виявив ще старшокласником, вміщуючи невеличкі за обсягом ліричні етюди, новели та оповідання у гімназійній газеті "Ціп". Та найбільше прозових творів він опублікував у "Поступі". Це "Лист до сестри", проїнятий думкою, що сирітську кривду та сльози "Бог тяженько каратиме", оповідання "На відлеті", в якому галичани уподібнюються птахам, які

полишають прадідівські гнізда. Побутовий трагізм у його творах, як і у Стефаніка, доведений до краю.

1904 р. у Коломиї побачила світ перша і єдина книжка Л.Гринюка "Весняні вечори", куди увійшли його новели й етюди. В цих творах молодого літератора відчувається вплив таких майстрів, як Б.Лепкий, Г.Хоткевич, В.Стефанік, М.Черемшина. Знаючи ту життєву трагедію, яку приготувала письменнику його важка доля, стає зрозумілим, чому, власне, у кожному творі (прозовому чи поетичному) явно або приховано бринить мінорна нота, чому навіть у найреальніших картинах з життя відчувається тихий песимізм.

У поезіях "Дарма", віршах "Ніч", "Берізка", "Тоска" поет пробує втішитися самотиною, втечею туди, де "гори в золоті скупались", але приходить самоусвідомлення, що всі мрії – даремні.

1905 р. у Чернівцях вийшов альманах "За красою" з присвятою Ользі Кобилянській. Поруч з віршами І.Франка, Лесі Українки, О.Маковея надруковано добірку Леся Гринюка "З округів".

На жаль, хвороба прогресувала, і два місяці лікування на югославському курорті Дубровник не дали сподіваного одужання. Лесь повернувся в рідне село і тут доживав-згорав у роботі. Він перекладав "Тараса Бульбу" М.Гоголя, оповідання Л.Андрєєва, "Так мовив Заратустра" Ф.Ніцше та ін. Однак багато творів залишилися незавершеними і неопублікованими...

У 28 років хвороба забрала молодий талант у могилу. Поховали його на сільському цвинтарі у рідному селі. Нелегким було його життя, а ще важчими були останні місяці й дні, що, мов свічка, танули у батьківській хаті. Автор некролога зболено зазначає: "Валений важкою недугою, невмолимою чахоткою, догоряв покійний на самоті в сільській вогкавій хаті, з глиняною долівкою, не кидаючи з рук пера майже до останньої хвили..."

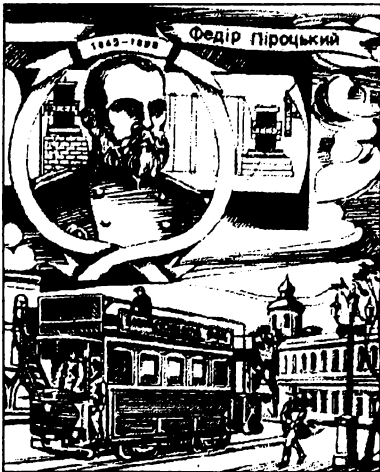
Володимир КАЧКАН

Винахідник трамвая

Він виріс у Лохвицькому повіті Полтавської губернії. Батько, відставний армійський лікар Аполлон Піроцький, готував сина до військової кар'єри і навіть іграшки купляв відповідні – рушниці, барабани, олов'яних гусарів. Та хлопчикові було куди цікавіше плавити олово в полум'ї свічки, аніж розігрувати лялькові баталії. Тепер такі нахили шанобливо звуть "технічними", тоді ж їх мали за варварські.

Модними родами військ були кавалерія та флот, але Федір Аполлонович Піроцький віддав перевагу артилерії. Це залишало йому надію на інженерне майбутнє, – адже артилерійське відомство мало численні добре обладнані заводи. Надія, проте, майже згасла в стінах Київської фортеці, куди поручика Піроцького направили по закінченні училища. Життя збігало там безглуздо й одноманітно: щоденне чищення гармат (які ніколи не стріляли через відсутність полігону), стройова муштра, а вечорами гра у карти в офіцерському зібранні.

Малюнок Олега Чебунина

Скільки самобутніх, талановитих людей Росії згубило таке гарнізонне буття! На щастя, Піроцький знайшов товариша й однодумця: одночасно з ним, восени 1866 р., до Київської фортеці прибув молодий саперний підпоручик Павло Яблочков. Цілком імовірно, що саме він, майбутній винахідник електричної "свічі", викликав у Піроцького інтерес до електротехніки.

1879 р. Піроцький мав готовий проект машини, яка рухалась за допомогою електричного струму. Він намагався зацікавити ним Петербурзьке товариство кінної залізниці: "Електрична конка сильна, швидка, надійна, не потребує стаєнь, не залишає на вулицях гною. А головне – електрика коштуватиме загалом дешевше, ніж овес та сіно".

Минуло, однак, чимало часу, перш ніж товариство кінної залізниці дозволило провести експеримент в одному із своїх парків і дало схвальний відгук про "електричну конку", але впроваджувати проект відмовилося. Справа в тому, що трамвай Піроцького не мав підвісного контактного зв'язку, одна рейка правила за прямий дріт, а друга за зворотний. Така система вимагала ретельної ізоляції рейок від землі (Піроцький підкладав під них просмолену парусину). Товариству кінної залізниці довелося б купувати спеціальне устаткування і переобладнувати всі рейкові шляхи, про що акціонери й слухати не хотіли.

Ф.Піроцький витратив на експерименти з трамваем великі гроші й не був у змозі повністю сплатити борги. По виході у відставку заощаджував на харчах, проте регулярно випишував з Петербурга книжки та прилади для фізичних дослідів. Останні роки він прожив у місті Олешки (Цюрупинськ) у дешевому готелі. Там серед його паперів знайшли опис печі, придатної як для виплавлення металу, так і для опалення, і незакінчений проект передавання телеграфних сигналів по залізничних рейках.

Ф.Піроцькому пощастило: він устиг побачити перший у Росії київський трамвай, збудований 1892 р. інженер-генералом Амандом Єгоровичем Струве. Новенькі жовто-червоні вагони легко долали стрімкий підйом від Подолу до Хрещатика. Вони були набагато потужніші й досконаліші за рипучий двоповерховий вагон Піроцького, і все ж то були його рідні брати.

Леонід САПОЖНИКОВ

Зоря і смерть Катерини Грушевської

Зовсім недавно поряд з іменем М.С.Грушевського у плеяді українських вчених-патріотів засяяло ім'я його доньки Катерини – талановитого етнолога, фольклориста, перекладача з європейських мов, редактора часопису "Первісне громадянство та його пережитки на Україні". Архівні документи і, зокрема "розсекречені" справи репресованих, дають підстави реконструювати основні віхи її життя. Саме у документах кримінальної справи К.М.Грушевської збереглися вірогідні дата і місце її смерті – 30 березня 1943 р., Темлаг.

Народилася Катерина Грушевська у Львові. Її батько Михайло Грушевський на той час був професором Львівського університету, мати – Анна-Марія Вояківська – вчителькою однієї з середніх шкіл міста. Дівчинку охрестив священник церкви св. Петра і Павла Костянтин Яримовський.

Через вроджену хворобу (сухоти) Катерина не могла відвідувати офіційні навчальні заклади, тому початкову освіту вона здобувала під керівництвом батька і матері. Оволоділа іноземними мовами: французькою, англійською, німецькою, італійською, польською, виявивши неординарні здібності й неабияку працьовитість, багато читала, гарно малювала. Вже у сімнадцятирічному віці з'являються перші літературознавчі публікації К.Грушевської у "Літературно-науковому віснику", скромно підписані криптонімом "К.Г.". У цей час вона стала студенткою правничого факультету Київського народного українського університету, але навчання тривало недовго. На початку 1919 р. М.Грушевський з родиною змушений був емігрувати.

Під час еміграції (1919-1924) у Празі, Женеві, Відні Катерина розпочала серйозні наукові студії. У цей час вона навчалася у Женевському університеті (осінь 1919 – весна 1920); допомагала батькові у заснуванні Українського соціологічного інституту, який, за задумом М.Грушевського, мав стати українським культурним центром за кордоном, і відвідувала як аспірантка семінари цієї новоствореної інституції; брала найактивнішу участь у перекладі, редагуванні та підготовці до друку книг М.С.Грушевського. Широкому колу своїх наукових зацікавлень Катерина завдячувала батькові, вважаючи його своїм вчителем і наставником. Результатом активної наукової роботи К.Грушевської стала її перша самостійна етнографічна праця "Примітивні оповідання, казки і байки Африки й Америки", що побачила світ у Відні 1923 р. Продовженням культурологічних студій стала книга "З примітивної культури: розвідки і доповіді" з передмовою М.С.Грушевського, видрукувана 1924 р., вже після повернення родини в Україну.

На батьківщині Катерина стала штатним співробітником створених М.Грушевським установ при Науково-дослідній кафедрі історії України ВУАН: Культурно-історичної комісії, Комісії історичної пісенності; очолила з 1925 р. Кабінет примітивної культури. 1925-1927 рр. стали для Катерини Михайлівни роками найбільшого творчого піднесення. Керівництво "екскурсійною етнографічною роботою", інтенсивне наукове листування, рецензування зарубіжних видань для журналу "Україна", викладання стислого курсу методології збирання етнографічного матеріалу та проведення занять, присвячених "мисленню примітивного людства" на семінарі при Науково-дослідній кафедрі історії України – неповний перелік обов'язків, зацікавлень К.Грушевської у цей час.

Разом завдяки знанням та енергії Катерини 1927 р. побачив світ перший том вимріяного М.Грушевським корпусу українських народних дум. Два томи з шести, які передбачалося видати, й досі залишаються єдиним справді науковим виданням цього типу.

За плідну працю в царині фольклористики і етнографії К.М.Грушевську 1927 р. обрано дійсним членом НТШ у Львові. Серед українських членів філологічної секції НТШ, досвідчених вчених вона була єдиною жінкою і наймолодшою за всіх.

1931 р. К.Грушевська разом з батьком змушена була виїхати до Москви, ставши найпершою помічницею йому у науковій праці. У ці важкі для всіх українських патріотів часи вона мріяла про спокій і злагоду. "Господи, як би хотілось, щоб відносини між нами всіма пересилили всі тяжкі часи...", – писала вона тітці Г.Шамрай. Смерть батька у 1934 р. стала для неї непоправною втратою. Виконуючи його бажання і за власними переконаннями, вона розпочала впорядкування наукової спадщини М.С.Грушевського. Власна наукова робота (зокрема підготовка наступних томів українських дум) була відкладена. За дорученням

академічного інституту літератури вона підготувала до друку 10-й том "Історії України-Руси" і 5-й том "Історії української літератури".

10 липня 1938 р. К.Грушевську, хвору і знесилену, кинули у застінки НКВС. Суд, що відбувся 15-16 квітня 1939 р., визнав Катерину Грушевську винною у посібництві антирадянській діяльності української націоналістичної організації й засудив її до позбавлення волі у виправно-трудоному таборі на вісім років. Подану до Верховного Суду СРСР апеляцію було відхилено. Лише 30 липня 1959 р. Військова колегія Верховного суду СРСР відмінила вирок щодо К.М.Грушевської, а справу припинила "за відсутністю складу злочину".

Ірина МАТЯШ

Прочитайте своїм дітям

Похід Святослава на болгар

В 971 р. Святослав прийшов під Переяславець, а болгари зачинилися в городі. І вийшли болгар на бій проти Святослава, і був великий бій, і перемагали болгари. І сказав Святослав до своїх воїв:

– Уже нам тут полягти! Підемо відважно вперед, браття і дружино! І під вечір переміг Святослав, і взяв город приступом, кажучи: "Це мій город". І послав до греків посланців із словами:

– Хочу йти на вас і взяти ваш город, як і цей.

І сказали греки:

– Ми безсильні проти вас стати; та візьми від нас данину і на свою дружину. І скажіть нам, скільки вас, щоб ми дали їй відповідно до числа людей.

А це сказали греки, щоб перехитрити Русь: греки бо хитрі й донині. І сказав їм Святослав:

– Є нас 20 тисяч.

І додав 10 тисяч, бо було тільки 10 тисяч воїнів у нього. І приготували греки 100 тисяч на Святослава, і не дали данини. І пішов Святослав на греків, а вони вийшли проти Русі. А побачивши їх, Русь налякалась дуже великої кількості вояків. І сказав Святослав:

– Уже нам ніде дітися, і чи по волі, чи по неволі треба стати проти них, щоб не осоромити Руської землі. Але ляжемо тут головами, мертвий бо не має сорому; а якщо втечемо, то сором нам; і не будемо втікати, а станемо мужньо, а я піду попереду – якщо я поляжу головою, тоді подумайте про себе самі. І гукнули вої:

– Де ти поляжеш головою, тут і наші голови покладемо. І приготувалась Русь до бою, і греки стали напроти, і зустрілись війська, і обступили греки Русь, і був великий бій, і переміг Святослав, і греки втекли. І пішов Святослав, воюючи, до города, розбиваючи інші города, що досі стоять пусті.

І скликав цар своїх бояр у палац і сказав їм:

– Що зробимо? Не можемо стати проти нього!

І сказали йому бояри:

– Пошли дарунки до нього! Випробуємо його, чи любить він у золоті або дорогих тканинах.

Послали до нього золото, і дорогі тканини, і хитрого мужа та сказали йому:

– Гляди на його зір, на його обличчя і на його думку.

А він, узявши дарунки, прийшов до Святослава. І як прийшли греки з поклоном, сказав:

– Введіть їх сюди!

І прийшли, і поклонились йому, і поклали перед ним золото й дорогі тканини. І сказав Святослав, дивлячись набік:

– Сховайте!

А Святославові слуги взяли та сховали. Царські ж послы вернулися до царя. І скликав цар бояр, і сказали посланці:

– Ми прийшли до нього, і дали дарунки, і він не поглянув на них, і велів їх сховати.

І сказав один:

– Спробуй його й ще раз, пошли йому зброю.

Вони ж послушали його, і послали йому меч і іншу зброю. А він прийняв і почав любоватись і хвалити й висловлювати подяку цареві. І знов прийшли посланці до царя й оповіли, як усе було. І сказали бояри:

– Лютий цей муж буде, бо не дбає про масток, а хапає за зброю; зобов'язись платити данину. І послав цар посланців із такими словами:

– Не йди на город, а візьми данину й що хочеш.

І дали йому данину; брав також і за вбитих, кажучи, що "їх рідня візьме". Взав багато дарунків, і вернувся до Переяславця з великою славою. А побачивши малу кількість своєї дружини, сказав до себе: "А що, як перехитривши, переб'ють мою дружину й мене, бо багато згинуло в поході!" І сказав: "Піду в Русь і приведу більше дружини". І послав посланців до царя в Дерестір, бо тут був цар, із словами:

– Хочу мати постійний мир і згоду з тобою.

Почувши це, цар зрадів і послав йому дарунки більші від перших. А Святослав прийняв дарунки й почав радитись із своєю дружиною, кажучи:

– Якщо не зробимо миру з царем, а цар довідається, як нас мало, прийде й обляже нас у городі; а Руська земля далеко, а печеніги з нами воюють, і хто нам допоможе? Але зробимо мир з царем, бо згодився платити нам данину, і цього нехай нам буде досить. А якщо не буде платити данини, то знову з Руси, зібравши більше війська, ніж перший раз, прийдемо до Царгороду.

І подобалась ця річ дружині, і вислали щонайкращих мужів до царя. І прийшли в Дерестір, і сказали про це цареві. А цар прикликав їх уранці та сказав:

– Нехай говорять руські послы.

А вони сказали:

– Так каже наш князь: хочу жити в досконалій згоді з царем навіки.

І зрадів цар.

Із книги "Українські перекази" М.Возняка

Відкриття Генрі Бессемера

Його батько був талановитим квітником. До їхнього саду ходили, як до музею. Бессемерівські тюльпани вражали відвідувачів своїми барвами і розкішною формою, а хризантеми – небаченою ніжністю. Генрі теж розумівся на квітах і, можливо, ставши дорослим, також вирощував би їх, коли б не ще одне батькове захоплення...

Старий Бессемер виготовляв друкарські шрифти. Він чаклував у своїй майстерні без свідків. З комина здіймався дим, віконце осявалося тремтливим світлом, а потім батько, спітнілий і задимлений, виносив синові жменю ще теплих металевих літер. Оті літери й витіснили з хлоп'ячих марень усі квіти світу.

До Лондона Бессемер приїхав з мозолями на долонях, далекосяжними планами в голові і майже порожньою кишенею. Велетенське місто неприємно вразило юнака байдужістю.

Генрі був ладен тікати назад до села, але потроху при звичаєвся. Він зрозумів закон, який діяв тут: хочеш, щоб тебе помічали, – мусиш мати багатство або ім'я. Він здобуде і те, й друге.

Серед винаходів Бессемера є верстат для шліфування дзеркал, якісь водонепроникні тканини, пристрій для тиснення візерунків на велюрі... Придумана ним "гармошка", через яку можна безпечно переходити з вагона у вагон, збереглася в усіх пасажирських поїздах і дотепер. Корисний винахід... Але невже не було більш серйозних проблем?

Малюнок Олега Чебунина

Ключем до розгадки є Бессемерова освіта. Вірніше, брак її, бо закінчив він лише початкову школу. Йому важко було визначити, яка проблема насправді є важливою, і металургією сталі він зайнявся так само випадково, як усім іншим.

На той час, коли Бессемер зацікавився сталлю, способи її виробництва були вже добре відомі. І все ж Бессемер звільнив сталеварів від надмірних витрат праці, часу й палива. Він прийшов до свого великого відкриття несподівано. Спочатку взагалі про сталь ніякої гадки не мав – збирався поліпшити якість чавуну. Після серії невдалих експериментів сянула думка: а що, коли продувати розплавлений чавун повітрям? Тодішній фахівець зневажливо відкинув би її:

адже ясно, що від холодного повітря чавун холонутиме. А Бессемер спробував.

Трапилось диво: чавун не тільки не застиг, але конвертер (спеціально зроблена посудина), куди його було залито, перетворився на маленький вулкан. Процес відбувався без палива, метал сам виділяв тепло! Нам відоме його джерело – хімічні реакції окислення домішок заліза, але Бессемер не міг пояснити, що відбувається в конвертері. Важливий був, однак, результат: перед ним лежав зливоч сталі.

13 серпня 1856 р. Бессемер доповів про своє відкриття на з'їзді британських металургів. Аудиторія була вражена. Ще б пак! Новий метод одержання сталі швидший, дешевший і простіший за всі інші. Бессемер починає торгувати ліцензіями. Власники залізобудівних заводів Уельсу, Шотландії, Англії поспішають купити право на виробництво бессемерівської сталі. Один тільки Шеффілд – металургійна столиця Британії – поставився до новинки з недовірою.

Технічний світ засліплений цифрами: 20-30 хвилин замість майже двох тижнів! І раптом скандальна звістка: сталь, одержана за новим методом, розсипається під молотом, мов пісок.

То був тяжкий час для винахідника. "Мильна булька, що ввела всіх в оману райдужними барвами", – це найделікатніші слова, які чує Бессемер про себе. Заводчики, які втратили великі гроші, погрожують "дурисвітові" судовою і навіть фізичною розправою.

Як реагує Бессемер? Працює, шукає. Займається тим, що треба було робити з самого початку: хімічними аналізами металу та шлаку. І виявляє, нарешті, своїх ворогів – фосфор та сірку. Чавун, який він брав при перших спробах, був високої якості і не мав цих шкідливих домішок.

Після двох років упертих і мовчазних пошуків Бессемер перейшов у рішучий наступ. Побудував у Шеффілді завод, куди кожний міг прийти і подивитись, як

одержують бессемерівську сталь. Більше того, дозволялося брати її зразки для випробувань. Що тільки з ними не робили: гнули, витягували, закручували, як штопор. Зрештою мусили визнати високі механічні якості бессемерівської сталі.

Але триумф Бессемера був усе-таки не повний: він так і не навчився боротися з фосфором. Доводилося користуватись чавуном особливих, малофосфористих сортів. Але фантастичний виграш часу щедро компенсував цей недолік.

Бессемерів винахід припав якраз на той час, коли в Європі й Америці посилено будували залізниці. Тому більша частина бессемерівської сталі пішла на виготовлення рейок. Залізничні магістралі вдихали життя у віддалені селища, перетворювали їх на міста. Чотирнадцять молодих міст Сполучених Штатів на знак вдячності винахідникові взяли собі назву – Бессемер...

Леонід САПОЖНИКОВ

Секрети уславленого норвежця

Своєрідною і оригінальною була творчість видатного норвезького драматурга Генріка Ібсена. Витоки його творчості сягають кінця XVII ст., зокрема сентименталізму, тоді як драматургія "пізнього" Ібсена, за загальним визнанням, належить до таких провідних течій зламу XIX-XX ст., як символізм і неоромантизм. І, напевно, жодний драматург на Заході не здобув такої світової слави в останні десятиліття XIX ст., як Ібсен.

Народився він в м.Шієні. З 16 років почав працювати учнем аптекаря у Грімстаді. З 1850 р. жив у Крістіанії (тепер Осло), керував Бергенським національним театром, потім (до 1862 р.) Крістіанським. Починаючи з 1864 р. і по 1891 р. мешкав у Римі, Дрездені, Мюнхені.

Складним і суперечливим був життєвий і творчий шлях драматурга. Чимало гірких, болісних розчарувань випало на його долю. Недаремно Ібсен назвав своє життя "довгим-довгим страчним тижнем".

Цікавими з цього приводу є його спогади, що дійшли до нас коротким фрагментом: "Народився в будинку на площі. Стояв будинок якраз навпроти фасаду церкви з великою дзвіницею. Праворуч від церкви височів ганебний стовп, ліворуч – дім міської управи, арештантські камери та палати божевільних. Четвертий бік площі займали гімназія та міська школа. Отаким уперше постав світ перед моїми очима. Самі будівлі, ані шматочка зелені, ані натяку на привілля сільського ландшафту. На додаток до того, повітряний простір, вміщений в цьому чотирикутнику з каменя й дерева, цілодобово виповнювався гуркотом і гуготінням, що йшли з Монастирського та інших водоспадів, а вдень цей гуркіт прорізувався іще чимось на зразок хрипкого, верескливого, скигливого жіночого крику. Це працювали на водоспадах сотні тартаків. Читаючи згодом про гільйотину, я завжди згадував ці тартаки".

Ніщо в світі не минає безслідно. Десь відгукнулися, пролунали, зматеріювалися у творчості і ці враження дитинства.

1865 р. він написав один зі своїх найзначніших творів – п'єсу "Бранд", де показано, що людський характер зумовлюється як спадковістю, так й обставинами життя. Ідея розплати дітей за гріхи батьків чітко означається у п'єсі "Привиди". У творах Ібсена часто йдеться про відповідальність нащадків за діяння попередніх поколінь, про взаємозв'язки і взаємозалежність людських доль.

У 1867 р. він створює свою славнозвісну драму "Пер Гюнт", що визначається особливим філософським розмахом і містить чимало елементів умовності та символічності. Цим твором Ібсен заявив про себе, як про чародія слова. Образ

Пера, нерозривно пов'язаний з норвезьким фольклором, виводиться з глибин норвезького народного життя, з народної казки. Але всю цю стихію подано у драмі зі знаком "мінус". В який спосіб Ібсен робить це? Коли романтики витворювали в стихії казки прекрасну, ідеальну дійсність, Ібсен прагне відбити реальну. Романтичний світ гір подається як царство, де живуть потворні й заздрісні тролі, своїми негативними рисами схожі на людей. У цій п'єсі одночасно спростовуються романтичні стереотипи і поетично відображаються духовні ідеали. Драма насичена п'янким і ніжним ароматом справжніх почуттів (надзвичайно привабливий образ Сольвейг, що все життя незрадливо кохає Пера). Величезна популярність п'єси значною мірою пояснюється саме образно-емоційним багатством сюжету, що уповні відобразилось і в музичній сюїті Едварда Гріга.

П'єси "Бранд" і "Пер Гюнт" принесли Ібсену широку популярність і позбавили тривалої матеріальної скрути. Проте змінилися не лише зовнішні умови його життя: драматург переживає складну внутрішню еволюцію. Зазнавши чимало розчарувань, сумнівів, невдач, досягнувши нарешті успіху й визнання, Ібсен стає замкненою й мовчазною людиною, що зважає кожне слово. Між ним та світом виникає певна дистанція. Він стає суворим і загадковим, і цей образ утверджується в мистецькому світі кінця 70-х років минулого століття. Його часто звинувачували в авторській байдужості, безсторонньому драматургічному аналізові. Так, одна з американських газет писала після смерті Ібсена: "Він був холодний, мов риба, і твердий, мов гвіздок". Думається, що це не зовсім відповідало дійсності. Про це свідчать його знамениті п'єси пізнішого часу, зокрема "Ляльковий дім", "Привиди", "Ворог народу", "Дика качка", "Росмерсхольм", "Гедда Габлер" та ін. У них розкриваються глибини духовного життя людини, вони відзначаються глибиною суперечливих характерів героїв, інтелектуально-аналітичною побудовою сюжетів, багатством підтексту тощо.

Протягом всього ХХ ст. вистави за п'єсами Ібсена з'являються знову й знову на сценах багатьох театрів світу, не втрачаючи актуальності.

Тамара СТАРЧЕНКО

Катеринославська губернська вчена архівна комісія

У перші два десятиліття ХХ ст. Катеринославська вчена архівна комісія (1903-1919), почесними членами якої були відомі українські вчені В. Антонович, М. Грушевський, Д. Яворницький, М. Сумцов, Д. Багалій, директор Санкт-Петербурзького археологічного інституту М. Покровський та ін., а дійсними – В. Біднов, М. Биков, Д. Дорошенко та ін., відіграла роль визначного осередка наукового та культурно-громадського життя Придніпров'я.

Виникнення цього науково-історичного товариства істориків, архівістів, краєзнавців було зумовлено розвитком науки та культури краю, де протягом століть накопичилася значна кількість пам'яток писемності (скажімо, архіви губернського правління і Катеринославської духовної консисторії). 16 березня 1903 р. комісія була урочисто відкрита. Її першим попечителем став граф Ф. Келлер, головою – М. Миклашевський, а заступником голови – А. Синявський. У поле зору вченої архівної комісії потрапляли проблеми архівної справи, археографії, музеєзнавства, пам'яткознавства, краєзнавства тощо.

Найважливішим аспектом її діяльності стали обстеження регіональних архівів,

збір зведень про стан їхніх фондів, розроблення критеріїв, системи відбору писемних джерел у державних, громадських установах та організаціях, приватних колекціях з метою зберегти найбільш цінні для історії документи.

Великих зусиль доклали члени комісії й до розвитку книжкової культури Придніпров'я. Комісія впорядкувала надзвичайно цінними та змістовними виданнями власну бібліотеку, доступну як для дослідників, так і для широкої громадськості. На облік та під захист краєзнавці прагнули взяти всі історичні пам'ятки міста та регіону. З цією метою комісія організувала у краї відділення, які взяли на себе "як розгляд так і збір архівного матеріалу, а рівно спостереження за пам'ятниками місцевої давнини". У зв'язку з цим на засіданнях комісії періодично порушувалися проблеми розшуку, реставрації та розробки подальших заходів по охороні пам'ятників, відкриття нових, зокрема, на місці Жовтоводської польсько-козацької битви 1648 р.

Під час експедицій, екскурсій, маршрути яких пролягали через десятки сіл і міст Катеринославщини, формувалися значні колекції культових пам'яток – ікон, предметів селянського та козацького побуту, витвори мистецтва, документальних пам'яток.

З метою популяризації історії краю, діяльності комісії за її окремими постановами проводилися публічні наукові засідання, цикли лекцій. Часто відбувалися тематичні наукові засідання з нагоди відзначення пам'ятних історичних дат краю, ювілеїв, визначних громадсько-політичних, мистецьких подій.

Щоб залучити до діяльності комісії викладачів історії середніх навчальних закладів, випускалися спеціальні листівки-звернення, запитальники щодо наявності у місцевості, архівах, бібліотеках, приватних зібраннях предметів давнини тощо.

Для школярів, студентів, слухачів інших навчальних закладів члени комісії влаштовували екскурсії по історичних місцях краю, по дніпрових порогах, на руїни Січі, до краєзнавчого музею ім. О.Поля.

Значну увагу вчена архівна комісія приділяла видавничій справі, адже від неї залежало оприлюднення результатів роботи її членів, залучення до наукового обігу нових документів, ознайомлення з чисельними студіями науковців. Основним здобутком науково-історичного товариства катеринославських істориків, архівістів, етнографів, археологів, краєзнавців, літературознавців, громадських діячів у цій сфері стали 10 випусків її "Летописей Катеринославской ученой архивной комиссии" (1904-1915 рр.).

Ніна КИСТРУСЬКА

Історичне розмаїття

Перша виставка моди

Відомості про неї знайшли археологи. Проведено її було в Римі за часів імператора Клавдія Цезаря Нерона (37 - 68 рр.). Нудьга змусила володаря пошукати нових розваг. Він зібрав найкращих кравців, які представили йому всі види тунік, пелерин, накидок, одягу воїнів.

У виставці брали участь 109 модельєрів із 109 римських провінцій. На велике здивування усіх присутніх переміг не особистий кравець Нерона, а Хавроній з Каппадокії, який одягав філософа Сенеку. Нагороду отримав той, хто зібрав найбільш аплодисменти присутніх патриціїв.

Суперечки... про камінь.

Майже століття серед вчених точаться суперечки з приводу так званого Кенсінгтонського каменя. А почалося все з того, що 1898 р. в американському штаті Міннесота, неподалік від містечка Кенсінгтон, місцевий фермер шведського походження Олаф Охман знайшов під корінням зрубаной ним старої осики гранітну плиту розміром 75х40 см. Вона була рясно вкрита якимись дивовижними знаками, схожими на загадкові письмена.

Згодом про ту знахідку дізналися вчені. Дивні знаки виявилися давніми скандинавськими письменами-рунами, що їх вчені читають без будь-яких труднощів. Тож прочитати той напис на граніті виявилось неважко.

Він сповіщав про те, що року 1362 від Різдва Христового (тобто понад століття до Колумба) загін із 8 шведів та 22 норвежців здійснив розвідувальну подорож у глибинні райони Північної Америки. Вони вирушили зі скандинавської колонії Вінланд на узбережжі Лабрадору і дійшли до того місця, де мусив знаходитися камінь. Тут мандрівники отаборилися і більшість з них вирушили ловити рибу, полишивши десять товаришів стерегти табір. Повернувшись, вони знайшли залишених у таборі вбитими. Після цього рештки загону надумали повернутися назад до Вінланду.

На цьому напис уривається. Сенсаційна знахідка одразу ж породила серед вчених палкі суперечки. Деякі з них почали доводити, що той напис на камені – безсумнівна фальсифікація; інші так само палко обстоювали протилежну думку. Американський історик норвезького походження Ялмар Холанд був найпалкішим і найактивнішим прихильником тієї думки, що "кенсінгтонський камінь" – унікальна історична реліквія. Він обстоював це понад півстоліття (1907– 1962). Найзапеклішим опонентом Холанда в останні десятиліття його життя був професор Каліфорнійського університету Ерік Валгрєн, американець шведського походження. Врешті-решт, переважна більшість істориків почали вважати "кенсінгтонський камінь" підробкою.

Слід визнати, що суперечки з цього приводу не згасають ще й досі.

У тому, що загін скандинавських вікінгів ще у XIV ст. міг здійснити подорож вглиб Північної Америки, немає нічого неймовірного. Адже те, що на атлантичному узбережжі Північної Америки ще з XI ст. існувала скандинавська колонія Вінланд, – незаперечний факт, а пристрасть вікінгів до далеких, небезпечних мандрів загальновідома. Отже, у суперечці про "кенсінгтонський камінь" ризику ще не підведено.

Віктор НЕВГОД

"Бісовий" напій

Коли ми п'ємо каву, нам навіть на думку не спадає, що колись в деяких країнах за це карали людей смертю. Так було в Туреччині за часів панування султана Махмеда IV. А все почалося з того, що зібрані в Мецці в 1511 р. знавці Корану назвали каву "бісовим насінням". Тому почали закривати кав'ярні, палити запаси зерен, а людей, які вживали цей напій, зашивали у мішки і кидали у море.

До Європи кава була завезена через Італію у 1626 р. В Англії її смак пізнали в 1652 р., а у Франції 1664 р. Тоді виникли перші, як тоді називали, "кафенхаузи".

Л. Кабачек. "Козацьке військо у поході"

КВІТЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

2 – 160 років від дня народження французького державного діяча Леона Мішеля Гамбетти. Помер 31 грудня 1882 р.

– 150 років від дня народження українського композитора, піаніста Володимира Пухальського. Помер 23 лютого 1933 р.

– 115 років від дня народження українського художника Олекси Грищенка. Помер 28 січня 1977 р.

– 110 років від дня народження російської письменниці, дослідниці світової культури Марієтти Шагінян. Померла 20 березня 1982 р.

– 145 років від дня народження українського історика Володимира Завитневича. Помер у лютому 1927 р.

3 – 215 років від дня народження американського письменника Вашингтона Ірвінга. Помер 28 листопада 1859 р.

4 – 885 років тому руська дружина розбила половців під Сольницею

– 180 років від дня народження англійського письменника Томаса Майн Ріда. Помер 2 жовтня 1883 р.

– 140 років від дня народження українського архітектора Юрія Дмитренка. Помер 5 липня 1918 р.

5 – 100 років від дня народження українського бандуриста і художника Георгія Ткаченка. Помер 11 грудня 1993 р.

6 – 165 років від дня народження відомого російського вченого-філолога Олександра Пипіна. Помер 9 грудня 1904 р.

– 470 років тому помер німецький художник Альбрехт Дюрер. Народився 21 травня 1471 р.

– 125 років від дня народження українського композитора Бориса Підгорецького. Помер 19 лютого 1919 р.

7 – Благовіщення Пресвятої Богородиці

– **Всесвітній день здоров'я**

– 100 років від дня народження української письменниці, музиколога Меланії Нижанківської. Померла 1 червня 1973 р.

8 – 200 років від дня народження грецького поета Діонісіоса Соломоса. Помер 21 лютого 1857 р.

– 150 років тому помер італійський композитор Гаetano Доніцетті. Народився 29 листопада 1797 р.

– 125 років від дня народження українського хореографа та актора Амвросія Нижанківського. Помер 7 лютого 1943 р.

9 – 445 років тому помер французький письменник Франсуа Рабле. Народився близько 1494 р.

– 175 років від дня народження українського громадського і культурного діяча, педагога Івана Посяди. Помер 24 жовтня 1894 р.

10 – 100 років від дня народження патріарха Мстислава (Степана Скрипника). Помер 11 червня 1993 р.

11 – Міжнародний день визволення в'язнів фашистських концтаборів

– 60 років тому в застінках НКВС загинув український етнограф, хоровий диригент і хореограф Василь Верховинець. Народився 5 січня 1880 р.

12 – Вербна неділя

– **Всесвітній день авіації і космонавтики**

– 110 років від дня народження російського піаніста Генріха Нейгауза. Помер 10 жовтня 1964 р.

– 155 років від дня народження польського історика, автора праць про минуле України Зигмунта Радзимицького-Люби. Помер 12 жовтня 1928 р.

14 – День святого Валентина

– 150 років тому помер вірменський письменник, просвітитель, педагог, етнограф Хачатур Абовян. Народився 1809 р.

– 110 років від дня народження українського мовознавця Леоніда Булаховського. Помер 4 квітня 1961 р.

15 – 30 років тому помер український композитор, автор історичної опери "Захар Беркут" Борис Лятошинський. Народився 3 січня 1895 р.

16 – 885 років тому помер великий князь Київський Святополк Ізяславич. Народився 1050 р.

– 170 років тому помер іспанський живописець Франсіско Хосе де Гойя. Народився 30 березня 1746 р.

– 150 років від дня народження індійського письменника Кандукурі Віресалінгама. Помер 27 травня 1919 р.

– 150 років тому скасоване кріпацтво на Галичині

18 – 110 років від дня народження українського художника Івана Хворостецького. Помер 19 листопада 1958 р.

– Міжнародний день пам'яток та історичних місць

Київ. Андріївська церква. Фото XIX ст.

19 – Пасха. Великдень

– 370 років тому помер польський хроніст Ян Юзефович. Народився 1662 р.

– 150 років від дня народження російського археолога, етнографа, мовознавця Всеволода Міллера. Помер 18 листопада 1913 р.

20 – 885 років тому Київський престол зайняв Володимир Мономах. Правив до своєї смерті 19 травня 1125 р.

21 – 170 років від дня народження французького історика Іполіта Тена. Помер 5 березня 1893 р.

22 – День Землі

– 500 років тому турки і татари вперше напали на Галичину

– 350 років тому козаки Запорозької Січі вийшли у похід проти польського шляхетського війська

– 280 років тому пожежа знищила комплекс будов Києво-Печерської лаври

– 175 років від дня народження українського історика, письменника Василя Ільницького. Помер 15 квітня 1895 р.

– 160 років тому Т.Г.Шевченка було викуплено з кріпацтва

23 – 120 років від дня народження українського педагога Григорія Ващенко. Помер 2 травня 1967 р.

24 – 195 років від дня народження українського письменника, громадського діяча і педагога Олександра Духновича. Помер 30 березня 1865 р.

25 – 85 років тому помер український письменник і громадський діяч Михайло Коцюбинський. Народився 17 вересня 1864 р.

26 – День Чорнобильської трагедії (1986)

– 200 років від дня народження французького живописця Ежена Делакруа. Помер 13 серпня 1863 р.

– 160 років від дня народження індійського письменника Бонкімчондро Чоттопаддхя. Помер 8 квітня 1894 р.

– 115 років тому помер польський художник Наполеон Орда. Народився 11 лютого 1807 р.

– 100 років від дня народження української актриси Варвари Любарт. Померла 4 листопада 1967 р.

– 100 років від дня народження іспанського поета Александре Вісенте. Помер 1985 р.

– 60 років тому в застінках НКВС страчено українського політичного, громадського діяча, письменника Миколу Христового. Народився 1894 р.

27 – 50 років тому помер український письменник, літературознавець Василь Щурат. Народився 24 серпня 1871 р.

28 – Всесвітній день поріднених міст

– 190 років від дня народження німецького мандрівника, географа, письменника Бремена Коля. Помер 28 травня 1878 р.

– 185 років тому помер російський полководець Михайло Кутузов. Народився 16 листопада 1745 р.

29 – 180 років від дня народження російського царя Олександра II. Вбито 13 березня 1881 р.

– 80 років тому обрано президентом парламенту Української Народної Республіки Михайла Грушевського

– 80 років тому в Україні відбувся переворот. Влада перейшла до гетьмана Павла Скоропадського, проголошеного гетьманом України

30 – 150 років від дня народження українського історика Олександрі Єфименко. Померла 18 грудня 1918 р.

– 115 років від дня народження чеського письменника Ярослава Гашека. Помер 3 січня 1923 р.

– 40 років тому Краків став містом-побратимом Києва

У 1998 році виповнюється:

- 2500 років місту Білгород-Дністровську
- 1010 років тому князь Володимир захопив Корсунь і, прийнявши з частиною дружини нову віру, хрестився
- 785 років першій документальній згадці міста Городка на Львівщині
- 770 років від дня народження галицького князя Лева Даниловича. Помер бл. 1301 р.
- 420 років від дня народження українського церковного діяча, письменника Касіяна Саковича. Помер 1647 р.
- 350 років тому розпочалося повстання козацтва поблизу Камінного Затону і перехід його на бік Б.Хмельницького
- 360 років від дня смерті (ймовірно страти) запорозького полковника Карпа Скидана. Рік народження невідомий
- 345 років від дня смерті легендарної української поетеси-піснярки Марусі Чурай. Народилась бл. 1625 р.
- 260 років Перемишльському колегіуму, який відіграв значну роль у підготовці національних, релігійних і культурних діячів на західних землях України
- 190 років від дня народження швейцарського архітектора, автора багатьох палаців і цивільних споруд в Криму Карла Ешлімана. Помер 1893 р.
- 195 років від дня народження українського археографа і колекціонера історичних документів Михайла Судієнка. Помер 20 вересня 1874 р.
- 155 років від дня народження австрійського історика і бібліографа Йогана Поляка, автора праць про Україну. Помер 1915 р.
- 130 років від дня смерті польського історика, автора численних праць про Україну Станіслава Пшиленцького. Народився 1805 р.
- 80 років Острозькому краєзнавчому музею
- 75 років тому засновано у м. Львові Йосипом Сліпим щоквартальник “Бого-словіє” (виходить у Римі)

Дні жаданої волі

День 22 квітня 1838 р. був знаменний не лише в долі Тараса Шевченка, який, скинувши кріпацькі пута, міг розправити свої молоді орлині крила й вільно летіти до заповітної мети. Цей день став історичним і для всього українського народу, його майбутнього.

Це був факт величезного суспільного значення.

Шевченкові пощастило, що він потрапив до Петербурга. Сумнівно, щоб в якомусь іншому місті міг зустріти таких людей як Карл Брюллов, Василь Жуковський, Олексій Венеціанов. Волю Шевченкові здобули благородні, великодушні, сміливі діячі української і російської культури. Вони діяли, не відступаючи. Втрати матеріальні окупилися великим здобутком. Ім'я Шевченка висвітлює

біографію кожного з тих, хто був причетний до цієї славної події. Бо чи згадували б люди з такою любов'ю звичайного художника Івана Сошенка, якби не та роль, яку він зіграв у викупленні Тараса Григоровича з неволі. Він перший звернув увагу на хлопця в тиковому халаті з майстерні Ширяєва ще там, у Літньому саду, біля статуї Сатурна, віддав належне його любові до мистецтва. Забувши про власні справи, він взявся клопотатись про долю талановитого кріпака, хоч його, зрозуміло, ніхто не зобов'язував до цього діла.

Те саме можна сказати і про Євгена Гребінку, Василя Григоровича, Аполлона Мокрицького. Кожен робив те, що веліла совість. Всі вони належали до когорти визначних людей XIX ст., котрі самовіддано служили культурі свого народу й сповідували ідеї гуманізму. Вони допомогли Шевченкові вийти на волю, здобути освіту, розвинути здібності, тим обезсмертили себе.

Сошенко, Гребінка, Мокрицький, Григорович – були першими на Тарасовій дорозі до волі. Але успіх визволення залежав не від них. Вирішальне слово належало тільки Брюллову, Жуковському, Венеціанову і Вільгурському.

Духовну велич цих людей засвідчив у своєму "Щоденнику художника" Аполлон Мокрицький. Мов живий вимальовується на його сторінках привабливий образ молодого Шевченка перед звільненням із неволі, в день звільнення й пізніше, коли він став учнем Академії. А поряд з ним й образи тих, хто допоміг звільнитись.

Уперше про Шевченка Мокрицький згадує 18 березня 1837 р., хоч познайомились вони раніше. В цей час між ним, Сошенком і Гребінкою дискутувалась думка про визволення Тараса. Вже обговорювалися якісь варіанти. Мокрицький навчався у Брюллова. Він знав можливості великого Карла. Тому й заговорив з ним про Шевченка. Розмова відбулась 18 березня, за 13 місяців до того, як Енгельгардт підписав вільну своєму кріпакові. Мокрицький діяв настирливо, невідкладно, все більше втягуючи свого вчителя в "справу Шевченка" (так він називає в "Щоденнику" задум про звільнення). У рядках щоденника відчувається глибоке зацікавлення Мокрицького долею безправного юнака. "Хіба це жарт! – горює він. Людина з талантом страждає в неволі з примхи грубого кріпосника!"

31 березня в помешканні К.Брюллова в присутності конференц-секретаря Академії мистецтв В.Григоровича Мокрицький знову затіває обговорення "справи Шевченка". І тут він показує їм якийсь вірш Шевченка. Розраховував на вигідне враження? Безперечно. Виникає питання: сам оцінив його чи скористався оцінкою Гребінки? Невідомо, як сприйняв вірш Григорович, а Брюллов залишився "надзвичайно задоволений" (великий художник любив поезію й розумівся на ній). Цього було досить для великого Карла, щоб він, як сказано в щоденнику, "наважився вирвати його (Шевченка) з підневільного стану".

В останній день березня 1837 р., Карл Брюллов задумав план допомоги Шевченку з участю Жуковського. Мокрицький має запросити поета до Брюллова на розмову. Він записує: "Не знаю, чим вирішать вони гаряче задумане діло".

А діло складалося швидко. 2 квітня у Брюллова Мокрицький побачив, що Жуковський позує для портрета. Поет детально розпитує його про становище Шевченка-кріпака, і Мокрицькому вже віриться, що "діло наше, здається, набере доброго розгону". Слово "наше" засвідчує тут рівну з іншими участь у справі Шевченка і виводить його з почуттям гордості.

Щиро, сердечно сприйняв Шевченкове лихо великий Брюллов, не шкодував зусиль і коштів, щоб допомогти йому визволитись, а потім узяв до себе в учні, дозволяв навіть жити в своєму помешканні, розвивав талант. Так само щиро й безкорисливо повели себе й Жуковський та Вільгурський. Ну що їм цей кріпацький син Шевченко? А отже не відсторонились, не пошкодували для щастя людини ні часу, ні душевного тепла.

Брюллов вважав, що звільнення Шевченка відбудеться без зайвого клопоту, варто лише йому, відомому художнику, показатись на очі пана Енгельгардта зі своїм проханням. Де там! "Свиня в торжковських чоботах" вимагала за підлеглого 2500 крб. Ось чому виникла ідея малювати портрет Жуковського, щоб розіграти його в грошову лотерею. "Історія з лотереєю дуже складна й до кінця не з'ясована", – писав Є.Кирилюк. Вважалося, що портрет викупила царська сім'я. Та, як

тепер достовірно відомо, царських грошей було замало для викупу. Лотерея відбулася 23 квітня, а Енгельгардт одержав, що вимагав, 22-го (інакше б не підписав вільну). Звідки ж гроші? Виявляється, крім лотереї в царському палаці, була ще лотерея "в домашньому колі", в ній брали участь не колекціонери мистецьких творів (на зразок царської сім'ї), а люди, яких по-справжньому непокоїла доля талантів з народу.

Є у щоденнику Мокрицького хоч і скупі, але виразні факти Шевченкової поведінки в цей час. Подих близької волі змушував його працювати ще наполегливіше, вдосконалюючи свою майстерність, збагачуючись знаннями. Тарас мовби відчував той величезний моральний обов'язок, що покладає на нього воля. Він чекав її з нетерпінням і відповідальністю. І настав день, коли воля освітила його душу сявом справжнього щастя. Мокрицький небагатослівно описує той красний день – 25 квітня 1838 р. – у своєму щоденнику. То лише об'єктивна інформація. Буряність почуттів до того дня, пережита Шевченком, запам'ятається його близьким друзям, відкладеться й у власній пам'яті. Ці почуття він вкладає згодом в уста Сошенка й через нього висловить їх на сторінках автобіографічної повісті "Художник".

Спершу слово А.Мокрицькому:

"25 квітня, – читаємо в "Щоденнику художника", – годині о другій подався я до Брюллова, застав його в робочій на дивані з "Перською красунею". Підсів до нього, палячи цигарку; він читав, а я слухав. Скоро з'явився Жуковський з графом Віельгорським. Прийшов Шевченко, і Василь Андрійович вручив йому папір, який дає йому свободу й забезпечує права громадянства. Приємно було бачити цю сцену!"

У повісті "Художник" цей факт передано від імені Сошенка. "Увійшов у майстерню Карл Великий в супроводі графа Віельгорського та В.А.Жуковського... Жуковський вийняв з кишені форменно згорнутий папір й, подаючи мені, сказав: "Передайте це учневі вашому". Я розгорнув аркуш. Це була його вільна, засвідчена графом Віельгорським, Жуковським і К.Брюлловим".

Тарас Шевченко йшов до свого визволення через наполегливу працю й удосконалення своїх природних здібностей. Своїм прикладом він довів, що талант без зусиль не так багато важить. І довів це ще будучи кріпаком, коли працював в артілі Ширяєва. Непередодні звільнення він мав славу "першого рисувальника", а це дісталось йому нелегко. Недарма ж "цеховий майстер" Василь Ширяєв дорікав потім Сошенку, що той "вкрав у нього кращого працівника". Необхідно сказати, однак, що Ширяєв у долі Тараса Шевченка, зокрема, в підготовці його до вступу в Академію мистецтв, зіграв певну позитивну роль.

Як свідчив художник І.Зайцев, Ширяєв не забороняв ні Шевченкові, ні Ф.Ткаченкові, котрі ще хлопцями працювали у нього, відвідувати академічні класи. Відомий знавець біографії Тараса Шевченка Петро Жур вважає припустимою думку, що саме Ширяєв міг вказати Шевченкові дорогу в Товариство захоплення художників, яке згодом відкрило йому дорогу в академію. 1835 року, ще до зустрічі з Сошенком, у цьому товаристві розглядалися малюнки Шевченка й одержали схвальну оцінку. В 1836 р. контракт Енгельгардта з Ширяєвим на Шевченка було продовжено, однак Ширяєв не став утримувати Шевченка, як тільки той одержав вільну.

У короткому житті Т.Шевченка було всякого. Як сказав поет М.Некрасов у вірші "На смерть Шевченка": "Все он изведаль". Та якщо, крім неволі кріпацької і неволі солдатської, звідав він і проблиски щастя, мав дні радощів і душевного піднесення, то це якраз були дні, коли він став вільною людиною. Навіть через півтора року після цього ось із яким піднесенням писав Тарас Григорович про волю братові Микиті: "...Так от, бач, живу, учусь, нікому не кланяюсь і нікого не боюсь, окремо Бога, – велике щастя бути вольним чоловіком; робиш, що хочеш, ніхто тебе не спинить".

Петро РОТАЧ

Романтик із Саннісайду

Коли в сім'ї нью-йоркського комерсанта Уільяма Ірвінга народилася одинадцята дитина, її назвали на честь першого президента США Вашингтоном. Це був 1783 р. – рік закінчення війни за незалежність, коли Америка перестала бути англійською колонією і стала на шлях самостійного розвитку.

Вашингтон Ірвінг – майбутній "батько американської літератури" не отримав серйозної і систематичної освіти, що, на думку деяких його біографів, сприяло неупередженому розвитку його світогляду, пошуків, творчої індивідуальності.

Літературні здібності у Вашингтона виявились ще в дитинстві – у 10 років він писав жартівливі вірші, а в 13 – п'єси та есе.

Перший твір письменника "Історія Нью-Йорка від створення світу до кінця голландської династії" приніс йому немалий успіх, однак ім'я його не стало популярним. І тільки після виходу "Книги ескізів", яка була опублікована під псевдонімом Джеффри Крейон (від фр. crayon – олівець) і витримала сім перевидань, ім'я Ірвінга стало відоме по обидва боки Атлантичного океану.

В Ірвінг посідає в літературі США особливе місце. Він був першим американським письменником, який отримав визнання в Європі. Його цінували Пушкін і Гоголь, Байрон і Вальтер Скотт, Гейне і Діккенс. Творчість Ірвінга яскрава і різнобарвна. Його перу належать історичні та біографічні твори, публіцистичні та критичні статті.

Дуже позначилося на творчості американського митця роки перебування в Іспанії, де під впливом її величного минулого і самобутньої культури народилися такі твори, як "Життя і мандри Христофора Колумба", "Хроніка завоювання Гранади", "Альгамбра" та ін.

Після виходу в світ цих видань Ірвінг досяг вершини своєї слави. Історія Колумба зробила його досить відомим не тільки серед літераторів та громадськості, а й у наукових колах. Він починає отримувати чини і звання. У 1829 р. Ірвінга обирають членом Королівської академії історії в Мадриді, в Англії йому присуджують почесний ступінь доктора права Оксфордського університету тощо. Після повернення з Іспанії на батьківщину він пише "Легенди про завоювання Іспанії", "Магомет та його наступники" та ін.

Останні роки життя Ірвінг провів у своєму маєтку, мальовничому куточку штату Нью-Йорк – Саннісайді (Sunnyside), що перекладається як "Сонячний бік" і гармонує з тематикою творів письменника. Ірвінг багато пише, головним чином історичні та біографічні твори, вінцем яких вважається монументальна п'ятитомна біографія Вашингтона, що вийшла друком у 1859 р. – за кілька місяців до смерті письменника. Йому на той час було вже 76. Романтик у душі і романтик у літературі, Ірвінг умирав разом з американським романтизмом. Масштаби його популярності були грандіозними. Співвітчизники напівжартома– напівсерйозно казали, що Європа знає США тільки завдяки Ніагарському водопадку та з книг Вашингтона Ірвінга.

Поховали його дощового листопадового дня на маленькому кладовищі "Сонна долина" – місцевості, яку так тепло описував Ірвінг у своїх творах.

Ірина ВОЙЦЕХІВСЬКА

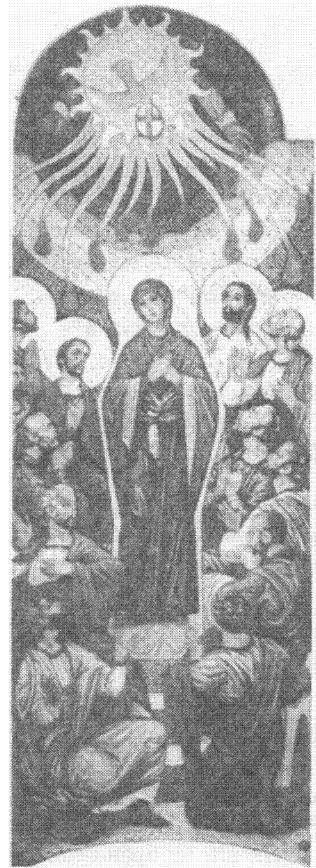
Благовіщення

Благовіщення – одне з найбільших богородицьких свят, перші відомості про яке зустрічаються у Афанасія Великого ще у IV ст. За біблійним оповіданням, Богородиця з трьох років виховувалась при Єрусалимському храмі, згідно із заповітом, який залишили її літні батьки. Ставши повнолітньою дівчиною, вона дала обіцянку зберегти непорочність. Марію обручили з 60-літнім чоловіком на ім'я Йосип, який став її опікуном. Вона залишає Єрусалим і переселяється до Назарета, в будинок Йосипа. Саме тут, у Назареті, їй з'явився архангел Гавриїл і приніс благу звістку про те, що вона народить Сина Божого від Духа Святого. В пам'ять про цю радісну звістку це свято і отримало назву Благовіщення. Воно знаменує початок весни та відродження всього живого, яке Бог благословляє і вдихає в нього нове життя. За народними повір'ями, цього дня не можна працювати, бо навіть пташка гнізда не в'є.

Від Введення (4 грудня) і до Благовіщення земля відпочиває і сил набирається, тому вважалося гріхом її чіпати та порушувати спокій. На Благовіщення земля звільнялась від зимового сну, як і все в природі, тому вважалося доброю справою в цей день випустити птахів на волю, яких для цього навіть спеціально купували. Господарі виводили тварин із зимівників, щоб чули весну і починали дбати про себе. Із омшаників пасічники виносили вулики на пасіку і в кормовий мед додавали перетерту в порошок голову жуки, потерті мурашки й перець, "щоб бджоли були зубаті, як жука, працюватимуть, як мурашки, і сердиті, як перець".

Серед наших пращурів популярним був обряд "топання рясту" та збирання первоцвіту молоддю. Ряст зривали і кидали під ноги, примовляючи: "Топчу, топчу ряст, дай, Боже, діджати і на той рік топтати". Якщо дівчина знайде на Благовіщення квітку первоцвіту, то цього літа обов'язково вийде заміж, бо ця перша весняна квітка була віщомою дівочого весілля.

Зі святом пов'язано безліч різних вірувань, які засвідчують, що це особливий і незвичайний день. Наприклад, вважалося, що не можна чіпати руками бурякове насіння, бо з нього виросте редька; не можна торкатись яйця, бо з нього вилупиться курча з двома головами; не бажано впускати в цей день жінок і дівчат до осель, щоб вони не принесли лиха. Дівчата готували грядку під капусту в такий спосіб: до сходу сонця розплітали коси, тричі оббігали довкола оселі, тричі мели хату, і сміття з віником відносили до річки, набирали відерце води, якою скроплювали грядку, де мали саджати капусту.

М. Дмитренко.
П'ятидесятниця

На Благовіщення в церкві під час богослужіння священники одягали світлі ризи, навіть, якщо воно випадало на Страсну П'ятницю; в церкві ще святити проскурки, з якими йшли на хліборобські ниви й закопували їх там, щоб град не побив посіви. Молодь заводила весняні хороводи, співала веснянки, збирала перші квіти, які були цього дня символами надії, щастя і краси.

Ще один цікавий обряд став гарною традицією у наших пращурів – "вдовиний плуг". Чоловіки збиралися громадами й вирішували, хто і коли буде обробляти ниви вдовам та сиротам, бо вважалося, що першу весняну оранку треба провести в тих сім'ях, які не мають годувальника-господаря, а потім вже у власному господарстві. Спостерігаючи за погодою в цей день, українці склали цілу низку прикмет, ось деякі з них: "Яка погода на Благовіщення, така і на Великдень", "Якщо на Благовіщення лежить сніг, то літо буде неврожайне", "Коли на Благовіщення дощ, то вродяться жито і гриби, а коли мороз – огірки", "Благовіщення без ластівок – холодна весна", "Коли ранок на Благовіщення без вітру і тепло – буде гарний врожай".

Інна ІЛЬЧЕНКО

КВІТЕНЬ

*І диво дивнеє! ніколи
Ніхто не бачив і не чув
Такого дива. Аж здригнув
Святий тесляр. Мітла з востоку
Над самим Віфлеємом, боком,
Мітла огненна зійшла.
І степ, і гори осіяла.
Марія з шляху не вставала,
Марія сина привела.
Єдиную тую дитину,
Що нас од каторги спасла!*

*І пресвятая, неповинна,
За нас, лукавих,
розп'ялась!
А недалеко край дороги
Отару гнали чабани
Та й їх побачили. Небогу,
Її дитяточко взяли
І у вертеп свій принесли,
І чабани його убогі
Еммануїлом нарекли.*

Тарас Шевченко

Стихія життя – фольклор

1935 року група українських танцюристів здобула на Міжнародному фестивалі народного танцю в Лондоні найвищу нагороду – золоті медалі, а "Гопак", виконаний в семитисячному залі Альберт-холу, враз став, за висловом газет, наймоднішим танцем англійської столиці. У тій перемозі була велика заслуга Василя Миколайовича Верховинця.

Ні, він не брав безпосередньої участі у підготовці фестивальної програми, мабуть, особисто й не знав артистів, які вирушали в Лондон, але великою мірою сприяв їхній перемозі своєю книгою "Теорія українського народного танцю", засади якої стали визначальними для тих, хто з таким іскрометним захопленням виконав на берегах Альбіону козацький танок...

Люди, які знали Василя Верховинця, вражались його феноменальним знанням хореографії різних регіонів України. У його пам'яті зберігалися сотні танцювальних візерунків. Досить було попросити продемонструвати особливості якогось танку, як він захоплено починав розгортати найскладніші його комбінації, попутно обґрунтовуючи кожний рух, демонструючи регіональні його відміни.

Все своє життя Василь Миколайович Верховинець пов'язав з українським народним мистецтвом, зокрема пісенним і танцювальним фольклором. Закінчивши

Самбірську вчительську семінарію, він перебирається до Києва і вступає в музично-драматичну школу Лисенка, де під керівництвом прославленого композитора здобуває фах диригента. Талановитого юнака помітив Микола Садовський і запропонував йому поєднати навчання з роботою у драматичному театрі. Спочатку Василь Верховинець співав у хорі й виконував танці, а згодом став хормейстером і диригентом оркестру, безпосереднім учасником багатьох постановок українських класичних вистав.

За роки роботи в театрі Садовського Василь Верховинець накопичив значний матеріал і на його основі створив у 1912 році свою першу працю "Весілля в селі Шпигенцях", а в 1919-му видав книгу "Теорія українського народного танцю" – фундаментальну розвідку, яка не втратила свого наукового та практичного значення і дотепер.

Досягнувши слави як композитор і диригент, працюючи викладачем музично-драматичного інституту імені М. Лисенка, він раптом кидає все і переїжджає до Полтави, щоб організувати там вокально-хореографічний колектив. Жіночий театралізовано-хоровий ансамбль стає творчою лабораторією дослідника українського фольклору. За вісім років його існування Василь Верховинець поставив тут десятки вокально-хореографічних композицій: весіль і вечорниць, молодіжних гулянь і святкових дійств, в яких в усій своїй красі поставали народна пісня й танок, у переважній своїй більшості – ще невідомі, записані у віддалених селах Полтавщини чи Чернігівщини, Київщини чи Поділля.

Максим Тадейович Рильський, визначний знавець і глибокий поцінувач народної пісні й танку, писав згодом, що кожен концерт Жінхорансу ставав мистецькою подією, підкоряючи всіх своєю барвистістю, народністю та проникливістю. Поставлені В. Верховинцем "Ой, вишенько, черешенько", "Ой, піду я понад лугом" перетворювались у виконанні ансамблю на своєрідні дійства, які наче повертали глядача в українське село, знайомили його з великою і промовистою сторінкою життя – народною творчістю, участю в цьому не окремих людей, а всього народу...

Й сьогодні звучать написані ним пісні, хори, романси, часто виконуються провідними хорами його обробки українських народних пісень.

Життя видатного митця й фольклориста, як і життя багатьох його колег, обірвалось у застінках НКВС.

Є у Полтаві тиха і затишна вуличка, що носить ім'я відомого українського композитора, диригента, фольклориста й етнографа Василя Миколайовича Верховинця. Стоїть на тій вулиці невеличкий будинок, обсаджений мальвами та бузком, де він жив і працював, створював свої пісні, наполегливо працюючи на ниві збирання перлин народної творчості, вірячи у талант українського народу, віддаючи улюбленій справі всі свої сили й енергію.

Ярослав ГОРДІЙЧУК

Охорона пам'яток у 1918 році

У відновленій 1918 р. гетьманській Українській державі великого значення надавалось відродженню української культури, збереженню національних святинь нашого народу – пам'яток його історії та мистецтва. "Правительство буде рішуче проводити в життя ідею всестороннього розвитку української культури, забезпечення прав української

мови, закріплення всіх форм української державності", – заявив на початку травня 1918 р. новосформований гетьманський уряд.

Державну політику в цьому напрямі розробляло Міністерство народної освіти на чолі з відомим істориком Миколою Прокоповичем Василенком, яке мало в своїй структурі Відділ охорони пам'яток старо-

вини та мистецтва. 21 червня 1918 р. воно було перейменоване на Міністерство народної освіти та мистецтв, а в його складі "для завідування справами мистецтва, художнім вихованням і культурними установами" утворено Головне управління мистецтв та національної культури, куди увійшов Відділ охорони пам'яток. З ініціативи голови цього відділу М.Біляшівського створено Секцію охорони пам'яток археології та ресторації пам'яток, в якій планувалося зосередити роботи по складанню каталогів та фототеки об'єктів охорони, бібліотеки з пам'ятознавства.

Уряд гетьманської держави щедро фінансував охорону та дослідження пам'яток. Рада Міністрів у вересні 1918 р. асигнувала 100 000 карбованців для проведення наукових досліджень, ремонту і реставрації пам'ятників, видання навчальних програм та посібників з пам'ятознавства, створення фотоархіву, надання допомоги місцевим музеям, комітетам та товариствам охорони пам'яток.

Віддали шану й могилі Т.Г.Шевченка: Рада Міністрів 10 червня 1918 р. оголосила її державною власністю та прийняла рішення виділити кошти для утримання в належному стані цього святого для кожного українця місця, а також встановити пам'ятник Т.Г.Шевченку у місті Києві. Було проведено підготовчу роботу, але події кінця 1918 р. зашкодили здійсненню цих планів.

У серпні 1918 р. Рада Міністрів асигнувала 22 825 карбованців на закінчення розкопок Зарубського монастиря біля Трахтемирова на Київщині. Завдяки державній підтримці були проведені науково-реставраційні роботи в Софійському соборі в Києві та фортеці в Кам'янці-Подільському. Подбали і про охорону пам'яток у Криму, збереження руїн Ольвії та знаменитих Салтиківських курганів на Харківщині.

Великого значення надавалось підготовці кваліфікованих фахівців-пам'яткоохоронців. З цією метою розгорнув роботу Київський археологічний інститут.

Значну роботу по охороні пам'яток церковної старовини проводило Міністерство сповідань, при якому було утворено Відділ охорони пам'яток церковної старовини. Влітку 1918 р. активно працювала утворена цим міністерством комісія, яка вирішувала питання про повернення культурних пам'яток, вивезених в Росію під час війни 1914 – 1917 рр. та "евакуйованих" більшовицькими військами в 1917 – 1918 рр.

Така робота була здійснена всього за сім з половиною місяців існування гетьманської держави, в складних умовах розрухи та нестабільності. Гетьманський уряд дав наступним поколінням прекрасний приклад, як піклуватися про пам'ятки – свідки героїчної історії українського народу.

Олександр МАШЕВСЬКИЙ

Художник тривожної долі

Протягом майже 100 років – з кінця XVII до кінця XVIII ст. іспанський живопис переживав дедалі глибшу кризу, поки на його обрії не з'явилася яскрава постаць Франсіско Гойї.

За життя слава Гойї не виходила за межі батьківщини, а після смерті про нього невдовзі забули й там. Тільки через кілька десятиліть, в епоху романтизму, Гойя знову і вже навечно був "відкритий" Європою.

Народився Ф.Гойя-і-Лусьєнтес у середині просвітницького XVII ст. в Іспанії, де здобув усі можливі офіційні підтвердження свого мистецького таланту: у 1780 р. він вже академік, у 1785 р. – віце-директор, а в 1795 р. – директор живописного відділення Мадридської академії образотворчих мистецтв; 1786 р. Карл III призначив його придворним живописцем, а 1799 р. – Карл IV – першим придворним художником.

У малярстві XVIII ст. Гойя відзначився головним чином як майстер монументально-декоративних панно, картонів для gobеленів (з 1776 по 1792 р. він створив їх понад шістьдесят). Це перейнята сонцем, буянням кольорів і винятково живо-

писною свободою утопія щасливого земного буття втілена переважно в народних образах. В них уповні виявилися власне народний характер живопису Гойї, його палкий віталізм і жага життя в усій його повноті, а на зламі 1780 – 1790 рр. – ускладнені іронічним ставленням до ним же створеного надто безхмарного, виміряного світу.

Події французької революції та, як відповідь на неї, іспанської реакції завдали нищівного удару характерній для XVIII ст. мрійливості. Важкі випробування випали й на долю художника: в 1792 – 1793 рр. він тяжко перехворів і повністю втратив слух. У цей період творчої зрілості змінюється тональність гойївських картин, в них увиразнюється ставлення до іспанської дійсності. Від 1794 до 1808 р. Гойя створив приблизно три чверті своїх робіт портретного жанру: портрети групові й індивідуальні, парадні й камерні, ліричні й драматичні, саркастичні й героїчні. Щоразу художник намагався висвітлити в них вроджені риси людської особистості, незважаючи на її офіційне становище. В своїх портретах Гойя спирався на кращі традиції іспанського живопису періоду розквіту, збагачував їх.

Не менш відомі й графічні твори Франсіско Гойї, в яких він вирішував зовсім інші, ніж у живописі, творчі завдання. У 52 роки він, визнаний в аристократичних колах придворний живописець, з усім притаманним йому темпераментом заходиться створювати гостру, сповнену сарказму сатиру на соціальну дійсність сучасної йому Іспанії.

У серії "Капрічос" (1797 – 1798), що означає капризи, фантазії, Гойя зображує картатий і марнотний вищий світ монархічної Іспанії в часи правління обмеженого і безвольного короля Карла IV, коли країною фактично правили хитра, властолюбна королева Марія Луїза та її фаворит Годой. Скептичним гострим поглядом дивиться умудрений життєвим досвідом художник на світ ("Автопортрет"). На його думку, поки розум спить, у країні панують темні сили ("Сон розуму породжує чудовиська"). В зображеннях з властивою йому експресією гротескових, сатиричних за формою і змістом образів художник піддає гострій критиці чванство, дурість і розбещеність аристократів ("До його прадіда"), вкорінені неuczтво і забобони ("На полюванні за зубами"), безчесність і святотатство католицьких ченців ("Що може кравець"), насаджувану ними аморальність ("Донощик"), пияцтво ("Гаряче") та відверту розпусту ("Сердешні"). Кожен аркуш серії Гойя доповнив словесним коментарем, який посилює соціально-критичну гостроту графічних композицій і допомагає збагнути їх часто зашифрований алегоричний смисл.

Серія "Лихоліття війни" (1808 – 1820) стала новим етапом у творчості Гойї. Високе творче піднесення художника на сьомому десятку літ пов'язане з героїчною сторінкою в історії іспанського народу – з переможною визвольною боротьбою проти французьких загарбників, що вдерлися до Іспанії в 1808 р. Гойя був свідком жорстоких реалій війни. Він перебував у Мадриді під час травневого повстання 1808 р., потай дістався до зруйнованої французами рідної Сарагоси, яка героїчно витримала двомісячну облогу. Він бачив розстріли і страти, шибениці й гарроту, знівчені тіла повстанців, муки поранених. "Я це бачив", "І це також", "Неможливо бачити це", – пише художник на окремих аркушах серії. Серія "Лихоліття війни" вперше в західноєвропейському мистецтві доносила неприкрашену правду про війну, висвітлювала її героїко-трагічні сторони.

В українських музеях представлено чимало графічних робіт Гойї. У Львівській картинній галереї є також невеликий, віртуозно написаний етюд "Маха на балконі", виконаний олійними фарбами на дерев'яній основі, проте фахівці не дуже впевнені в авторстві Гойї. Існує думка, що, можливо, його написав Е.Лукас, який майстерно імітував манеру Гойї.

Останні чотири роки життя художник провів у Франції. Малюючи в Бордо запальних танцівниць, закохани парочки, пристрасні чоловічі типи, він згадував Іспанію.

Петро НЕСТЕРЕНКО

2000-ліття Різдва Христового

Микола Дмитренко.
Ісус Христос

Великдень

Слово "Пасха" походить від назви старозаповітного свята, яке відзначали іудеї в пам'ять про звільнення від єгипетського полону. Пасхальний агнець євреїв став прообразом Христа, тому Христос ще іменується Агнцем Божим, Агнцем Пасхальним, Пасхою. За біблійним сюжетом, Ісус Христос воскрес рано-вранці, і це воскресіння супроводжувалось великим землетрусом: то ангел небесний відвалив камінь від дверей Гробу Господнього. На світанку жінки-мироносиці Марія Магдалина, Марія, мати Якова та Соломонія прийшли до гробу з ароматами, щоб обмастити тіло Ісуса, але побачили відвалений камінь і порожній гріб, і тоді схвильованим жінкам з'явився ангел і сповістив про Воскресіння Господнє. На урочистому богослужінні в цей день велично лунає:

*Христос воскрес! Смертю смерть подолав
І сущим во гробі живот дарував...*

До Великодня віруючі готуються сім тижнів Великого Посту – одного з найсуворіших постів. Ці тижні називалися седмицями, упродовж яких царські ворота, північні та південні ворота в алтарі не зачиняються на відзнаку того, що Син Божий своїм воскресінням відчинив ворота до Царства Божого.

Світле свято Воскресіння супроводжувалось урочистими обрядами, до яких готувались протягом цілого тижня: прибирали, білили оселі, пекли паски або бабки, фарбували крашанки, а молодь розписувала писанки.

Паски, як правило, випікали в четвер із пшеничного борошна на ячних жовтках і кожна господиня дотримувалась всіх усталених звичаїв: піч розпалювала полінами, які відкладала кожного четверга Великого Посту, підпалювала їх галузками освяченої верби, саджаючи паски, промовляли спеціальну молитву. В суботу жінки фарбували крашанки в лушпинні з цибулі. Крашанки дозволялось фарбувати в різні кольори, але перевагу надавали червоному, який символізував кров Ісуса Христа. Наші пращури вірили, що в свяченому яйці міститься 40 милостей і Дух Святий. Шкаралупу з першого посвяченого яйця несли до річки й кидали у воду, "щоб допливла до рахманів і сповістила, коли Великдень". Всі обрядові Великодні страви освячували в церкві після Всеношної служби, найурочистіший момент наставав опівночі, коли священник сповіщав, що Христос воскрес, а всі присутні з трепетом відповідали: "Воїстину воскрес!" Після служби процесія тричі обходила навколо церкви, а потім починали освячувати обрядові пасхальні страви – крашанки, ковбаси, сало тощо – і христосувати одне одного. Після церковної відправи розходилися по домівках і починали розговлятися. Дівчата вмивалися водою, в яку занурювали крашанки, щоб бути завжди рум'яними. Існувало повір'я, що Великодньої ночі не можна вкриватись ковдрою, бо нечиста сила присниться. Цієї ночі молодь розводила багаття із сухого дерева, яке було прообразом того, біля якого грілась варта, оберігаючи розіп'ятого Ісуса Христа. Ще існувало повір'я, що в цей час можна відшукати скарби, які дають про себе знати, й їх може знайти найменший хлопчик в родині – "мізинчик".

Інна ІЛЬЧЕНКО

Писанки

Розписування писанки – то ціле дійство, свято, урочистини, радість, піднесення. Писанка – розписане мініатюрним орнаментом куряче яйце – з'явилася ще за часів язичества як атрибут весняних культових обрядів. Пов'язували їх з пробудженням весняної землі, початком польових робіт. Може, тому в оздобленні писанки так багато сонячного мотиву – джерела усього сушого на землі.

З прийняттям християнства наш народ не відмовився від цього прадавнього звичаю, але писанка стала уособлювати свято Воскресіння Господнього. Переїняли християни й фарбовані яйця – язичеський символ весни й зародження нового життя. Одна з легенд пов'язує звичай фарбувати яйця з іменем римського імператора Марка Аврелія (121 – 180 рр. н.е.). В день, коли він народився, одна з курок його матері знесла яйце, помічене червоними цяточками. З 224 р. у римлян стало звичаєм посилати як подарунок одне одному фарбовані яйця.

Християни прийняли цей звичай, вклавши в нього інший зміст: червоний колір має особливу силу, бо яйце в пасхальні свята зафарбоване кров'ю Христа. Інша легенда така: після смерті Христа сім іудеїв зібралися на бенкет. Серед страв були смажена курка і зварені вкруту яйця. Під час бенкету один із іудеїв, згадавши про покараного, сказав, що Ісус воскресне на третій день. На це хазяїн дому заперечив: "Якщо курка на столі оживе, а яйця стануть червоними, тоді він воскресне". І в цей момент яйця змінили свій колір, а курка ожила.

Польська легенда приписує звичай фарбувати яйця Діві Марії, яка, аби розважити маленького Ісуса, пофарбувала яйця в різні кольори: червоний, жовтий, зелений. Тому в Польщі великодні яйця прийнято фарбувати не лише в червоний колір.

Ще одна легенда розповідає, що Марія Магдалина, проповідуючи Христову науку, зайшла аж у двір римського імператора Тіберія, дала йому в дар червону крашанку зі словами: "Христос воскрес!" – і вже тоді почала свою проповідь. За її прикладом пішли інші християни й почали в день святої Пасхи обдаровувати один одного крашанками й писанками.

Починають розписувати писанки з початком Великого посту. Для цього треба мати спеціальний писачок – бляшану трубочку з отвором на кінці, розтоплений віск, свічку та анілінові фарби. Яйце має бути вимите, гладеньке, біле, без цяточок і плям. Його трохи нагрівають, щоб віск добре чіплявся. До писальця закладають віск і нагрівають над свічкою, і тоді легенько водять те писальце по білому чистому яйцю. Не абияк! Бо жоден візерунок, жодна цяточка не писалася довільно. Кожен знак мав свій символ. "Зорі", "сонце", "павучки", "баранячі ріжки", "сосенки", "сороки", "пояски", "гребінчики", "вітрячки", "безконечники" – це закодовані наші обереги, котрі додають сили, радість приносять, од злого духа застерігають.

Володимир ДЕНИСЕНКО

Мислителі планети

Виявитель волі і характеру

Григорій Вашенко народився в с. Богданівка на Прилуччині, у старій козацькій родині. Одержавши добру підготовку в семінарії у Ромнах і Полтаві, вступив до Московської духовної академії, яку закінчив у 1903 р. Проте стати священником Григорій не схотів, віддавши перевагу професії вчителя.

Протягом наступних років викладав у школах, гімназіях, семінаріях Полтавщини, Кутаїсі (в Грузії), Тюмені (куди він вимушений був виїхати через переслідування царської жандармерії), Поділля.

У 1917 р. після лютневої революції в Україні, розпочався потужний національний рух, в якому Г.Вашенко бере активну участь. Наприкінці 1917 р. його запрошують на посаду лектора Полтавського учительського інституту, незабаром він став директором учительської семінарії у Шведській Могилі, а у 1918 р. – доцентом психології Полтавського університету. У 1925 р. Г. Вашенко одержав звання професора педагогіки й був призначений на посаду керівника кафедри педагогіки Полтавського педагогічного інституту.

На початку своєї діяльності в інституті Вашенко зазнав переслідувань з боку владних структур за впровадження української національної ідеї серед вчителів і студентства. Так, у 1919 р. він був арештований денікінцями як "мазепинець", і тільки втручання впливових осіб врятувало його від розстрілу. З приходом радянської влади викладач, який дбав про збереження душі народу, опинився ще в більшій небезпеці. Щоб запобігти арешту змушений був виїхати за межі України.

У 1933 р. працю Г.Вашенка "Загальні методи навчання", що вийшла друком у 1917 р. і багато років була підручником для всіх навчальних закладів України, заборонили і знищили, а автора звинуватили у буржуазному націоналізмі, звільнили з посади і завели на нього "справу". І знову завдяки виїзду на деякий час з України Вашенко уникнув арешту. У 1939 – 1940 рр. він працював професором і керівником кафедри педагогіки при Сталінградському педагогічному університеті, а потім, користуючись нагодою, повернувся до Полтави.

1942 р., розуміючи, що повернення радянської влади в Україну загрожує йому новими репресіями, Григорій Вашенко з болем у серці залишив Батьківщину.

Професор Вашенко прагнув створити освітньо-виховну систему для України і цій меті присвятив усе своє життя поза Україною. До найважливіших праць мюнхенського періоду Г.Вашенка належать його книжки "Виховний ідеал", що була опублікована наприкінці 40-х років і перевидана у Києві 1994 р., "Виховання волі й характеру", перша частина якої вийшла друком у Лондоні 1952 р., а друга так і залишилася у рукописі. Г.Вашенко є автором багатьох статей не тільки на педагогічні та психологічні теми, а й з різних суспільно-політичних та соціальних питань. Часом він виступав і як критик літературно-мистецьких творів.

Вихований на християнських принципах гуманності й толерантності, Вашенко високо цінував людські гідності і не відокремлював її від національної гідності народу. Наявність її надає народу стійкості та витримки, народжує героїзм, якщо нація в небезпеці. Він виступає за гармонійне виховання усіх трьох складових елементів душі: розуму, почуттів і волі. У цьому Вашенко є послідовником таких класиків педагогіки, як Сократ, Ян Коменський, Жан Жак Руссо, Григорій Сковорода.

Цікавою є праця Г.Вашенка "Проект системи освіти в самостійній Україні", яка була опублікована в Мюнхені у 1957 р., коли в Україні тривали процеси русифікації й мало хто вірив у можливість створення самостійної Української держави. У цій книжці професор описує свій досвід щодо утворення української школи за часів існування Центральної Ради 1917 – 1920 рр. та панування "соціальної" імперії, для потреб якої виховувалися люди-гвинтики. Григорій Вашенко наголошує, що суспільно-економічний лад мусить базуватися на любові до ближнього і справедливості, а це виключає експлуатацію людини людиною. Без навчання релігії в школах не можна мати християнської моралі, а без неї не може бути ні свободи, ні любові, ні справедливості. Запорукою належної розбудови освітньої системи мають бути школи, державні чи приватні, але з однаковою програмою й ідеологічним спрямуванням. Вашенко відстоював необхідність створення Академії педагогічних наук з філіями в найбільших містах України. Значну роль надає він молодіжним організаціям, головним завданням яких є виховання у юнацтва почуття патріотизму, плекання духу винахідливості й творчості. Професор відзначав велике значення мистецтва у вихованні мас: музики, живопису, театру, літератури. Тому дуже важливою, на його думку, є добре поставлена видавнича діяльність: видання мистецької літератури, юнацьких журналів.

Григорій Ващенко, як і чимало українців у діаспорі, несхитно вірив у неминучість розпаду імперії СРСР і створення незалежної Української держави, і що віру він передавав студентам. Проте у своїх прогнозах він застерігав учнів від легковажного ставлення до проблеми посткомуністичного суспільства, де залишиться багато намулу комуністичної системи, який доведеться очищати протягом тривалого часу. Сьогодні ми бачимо, наскільки далекоглядним був Григорій Ващенко, і при розбудові незалежної Української держави його освітньо-виховна концепція прийде на допомогу вчителям і учням сучасних і майбутніх поколінь.

Омелян КОВАЛЬ
(Бельгія)

І визволитель, і реформатор, і кат...

Серед російських імператорів, може, найсуперечливішу оцінку діяльності отримав Олександр II. Десятки проведених ним важливих реформ, на жаль, не вивели імперію в ряд провідних країн світу, попри бажання царя Росія залишилась в очах Європи азіатською деспотією.

Старший син Миколи I своєю вдачею відрізнявся від батька. Заслуга в цьому не тільки природи, а й великого російського поета Василя Андрійовича Жуковського, якому випало стати вихователем спадкоємця престолу. Завдячуючи йому, майбутній цар мав інтерес до гуманітарних проблем, які хвилювали тогочасне суспільство, тверде переконання, що роль правителя – служити державі.

На престол Олександр II вступив 19 лютого 1855 р. у тяжкий для Росії час Кримської війни, і перше, що намітив – вийти з фатальної для імперії військової кампанії.

У коронаційному маніфесті 1856 р. Олександр II визначив широку реформаторську платформу, яка передбачала лібералізацію життя в безправному, страшному своєю реальною дійсністю суспільстві. Було оголошено про зменшення рекрутських наборів (раз у три роки), звільнення від відбуття покарання учасників грудневого повстання 1825 р. та політичних засланих, скасування податкових недоїмків селян.

Але найголовнішим в реформах Олександра II мало стати звільнення селян від кріпацтва. Імператор чудово розумів, що рабська праця не дозволить зробити й кроку вперед економічно відсталій Росії.

Скасування кріпацтва наштовхнулось на потужний спротив не тільки поміщиків та державних сановників, але й найближчого оточення імператора. Тільки непохитність і твердість Олександра II дозволили провести вікопомну реформу 19 лютого 1861 р., яка дала свободу 22 мільйонам безправних людей. Водночас селяни отримали право на самоврядування у межах своїх общин і волостей. Трохи згодом Олександр II впровадив земство, яке відіграло велику роль у демократизації суспільства, поліпшенні економічного життя імперії.

Зазнало змін і російське судочинство: було введено гласність і публічність судових процесів, відокремлено судійську владу від адміністративної, резонансні справи розглядалися присяжними.

Ліберально-буржуазні реформи торкнулися й інших сфер життя. Указом царя були ліквідовані страхітливі воєнні поселення, з п'ятнадцяти до десяти років скорочено термін солдатської служби, відмінені тілесні покарання. Дівчатка отримали можливість здобувати знання у гімназіях і прогімназіях, а також на жіночих педагогічних курсах, які відкрилися в Петербурзі, Москві, Києві, Одесі, Казані. До речі, приймали до них жінок всіх верств.

У 1862 р. цар розпорядився закрити цензурні комітети і впровадити нове Положення про пресу. Від цензурного розгляду звільнялися усі столичні часописи, книги обсягом більше 160 стор., видання наукових закладів. Згадаймо наші недавні часи, коли навіть на випуск обгорток цукерок брався дозвіл цензора.

Однак був й інший бік діяльності російського царя-реформатора. Відмінюючи цензуру, він видає сумнозвісний Валуєвський циркуляр 1863 р., й Емський акт 1876 р. про заборону видань українською мовою. Звільняючи підданих від кріпацтва, потопив у крові польське повстання 1863 р., визволяючи Балкани від турецького іґа, сотнями відправляв до Сибіру народників (процес 50-ти, процес 193-х), громив перші політичні організації, розганяв недільні школи, кидав усю військову міць на остаточне придушення національно-визвольних рухів на Закавказзі, на приєднання до Росії суверенних держав Середньої Азії.

Народники винесли царю-визволителю смертний вирок, який і виконали 1 (13) березня 1881 р. З політичної арени зійшла людина сильної політичної волі й великих державницьких устремлінь.

Василь ТУРКЕВИЧ

Визвольна війна українського народу

Заложник у хана

Під час повстання проти Речі Посполитої, яке очолив Богдан Хмельницький, велику роль судилося відіграти його старшому сину Тимошу (Тимофію), котрому тоді ледь виповнилося 16 років. За описами сучасників, це був високий, сильний юнак міцної статури, з виразними чорними очима, темноволосий, з ледь примітними слідами віспи на обличчі.

1648 р. гетьман із сином прибули для укладання союзу з кримським ханом Іслам-Гіреєм III проти Війська Польського. На вимогу хана, який хотів мати в своїх руках могутні важелі для впливу на гетьмана з самого початку повстання, Богдан мусив залишити в Бахчисараї заручником свого сина. Лише після блискучих перемог над польськими військами під Жовтими Водами та Корсунем, спільного українсько-кримського параду в Білій Церкві і повернення хана до Криму Тимош зміг вирушити до батька. З моменту укладення бахчисарайського договору минуло майже півроку (історичні джерела по-різному визначають цей термін), і кожної хвилини на Тимоша могла чекати смерть. Постійне нервове напруження зумовило неврівноважений характер юнака – раптові спалахи нестримного гніву. Проте на полі битви він почувався як у своїй стихії. На думку сучасників, з Тимоша міг вийти політик і державний діяч, який би не поступався батькові.

Восени 1648 р. Тиміш перебував у лавах українського війська, яке взяло в облогу Львів, а потім Замостя, на початку 1649 р. разом з переяславським полковником Андрієм Романенком супроводжував до Переяслава на переговори дипломата Речі Посполитої Адама Киселя, у серпні 1649 р. брав участь у битві під Зборовом, а на початку 1651 р. – у боях проти польсько-литовських військ у Північній Україні та Білорусі. Під час походу під Берестечко гетьман лишив Чигирин на свого старшого сина та на чигиринського полковника Федора Вешняка (Якубовича).

1 вересня 1652 р. після розгрому польських військ під Батогом Тиміш одружився з дочкою молдавського господаря Василя Лупу. Цей шлюб мав політичне значення, завдяки йому посилювалося політичне становище України. Тиміш привіз молоду дружину до своєї резиденції – Сміли і там Роксанда народила йому згодом двох синів-близнюків. Роксанда набагато пережила Тимоша і загинула у 1671 р. у Рашкові від рук грабіжників...

19 квітня 1653 р. Тиміш мусив виступити походом на допомогу своєму тестю у Молдавію. За два тижні він пройшов шлях від В'язівки до Ясс і розгромив ворогів, утвердивши Лупу на престолі. Відомий мемуарист Павло Алеппський, батько якого Антіохійський патріарх Макарій перебував на той час у Яссах, залишив теплі спогади про Тимоша, котрий, до речі, вже підписувався як гетьман. Він називає його героєм, "про якого ми не читали в історії", засвідчує, що Тиміш обіцяв патріарху визволити Православну Церкву від турецького панування. Характерно, що під час патріаршого богослужіння в Яссах в екстеніях поминали не тільки Лупу й Богдана Хмельницького, але й "воєводу Тимофія" (воєводою в Молдавії називали господарів, тобто правителів). На жаль, Василь Лупу вирішив далі громити ворога – уже у Валахії, й Тиміш, незважаючи на вмовляння досвідчених полковників (Івана Богуна, Тимоша Носача та Йосипа Глуха), зважився на цю ризиковану кампанію. Спочатку були успіхи, але потім у нещасливій битві під Тирговиште 27 травня 1653 р. українсько-молдавське військо зазнало поразки, і Тиміш був змушений повернутися до Чигирина. Коли ж Лупу не вдалося утриматися і в Яссах, він мусив знову йти на допомогу тестеві. Тиміш укритися за стінами Сучави разом зі своїми козаками і мужньо тримав облогу. Однак 12 вересня 1653 р. його було тяжко поранено. Через три дні Тиміш Хмельницький помер від гангрені. Смерть він прийняв мужньо і вірив, що за нього батько й тесть помстяться. Козаки підписали почесну капітуляцію і вивезли з собою на возі за-сипане сіллю тіло Тимоша. В розпачі зустрів траурний кортеж старий Богдан. Загинув його старший син, якому він хотів передати гетьманську булаву. Гетьманіча було поховано в Іллінській церкві у Суботові, звідки 1663 р. карателі Стефана Чарнецького витягли і знищили прах Богдана Хмельницького і його сина Тимоша.

Юрій МИЦИК

Симон ПЕТЛЮРА

Пам'яті Коцюбинського

(Фрагмент статті)

Коцюбинський, як ніхто інший з українських мистців слова, мав талант до композиції своїх творів: в цьому він залишається неперевершеним серед інших майстрів українського слова. Нема в його творах велемовности та зайвих вставних моментів, які порушують архітектоніку твору. Їх відмінна риса – симетрія частин, концентрування уваги на головному і, як логічний вислід, досягнення ефекту. До цього додається значущість змісту, цікава новизна тем, оригінальне розроблення їх, глибоке розуміння психології героїв і, нарешті, яскрава барвистість, багатство

мови, що створило Коцюбинському славу найкращого стиліста серед українських письменників.

Він сполучив у своєму таланті і глибокого психолога, що потрапить збагнути глибини душевних переживань, що уміє якимось обережно і надзвичайно любовно дотикатись до ран душі, і яскравого пейзажиста, що чутливо реагує на красу природи і майстерно володіє таємницею відтворення її. І коли такі твори його, як "Persona grata" дають підставу поставити ім'я М.Коцюбинського поруч великих мистців-психологів світової літератури, то, як творець у слові краси природи, Коцюбинський є чи не найбільша величана в українській літературі: такі твори його, як "Intermezzo", "На камені", "Тіні забутих предків" або – з останніх – "На острові", це шедеври пейзажної літератури, цінність яких підвищується ще тим, що до яскравості й барвистості малюнку додається музичність, пестлива мелодійність стилю. Його, згадане вже нами, "Intermezzo", крім змістовності, значущої і бадьорої з громадського погляду, це симфонія звуків і симфонія барв.

М. Жук. Михайло Коцюбинський

Творчість М.Коцюбинського, що стала здобутком світової літератури (його твори перекладені на французьку, німецьку, шведську, чеську, польську і російську мови, до того в російській мові вони з'явилися на сторінках грубих журналів і окремо були видані видавництвом "Знання" в доброму перекладі Михайла Могиланського), збагатила українську літературу, вписавши до неї одну з найяскравіших сторінок. В ній, в цій творчості, якимось гармонійно злилося національне з загальнолюдським, одно одне перетворило і у висліді дало живий доказ зростання української культурної творчості, поширення її прагнень до загальнолюдських завдань і питань. Допитливість письменника однаковою мірою зупинялась і на побутових явищах нашої сумної дійсності останніх років, і на глибоких розколинах в свідомості українського селянина, і на переживаннях революціонера, і на примітивних рухах серця людей натурального господарства. Він заглядав у душі і маленької Хариті, і татарської дівчини, і гуцула, чи молдаванина, людей з безпосередніми реакціями, і в душу людини з витонченою психікою, з складними вимогами до життя і підвищеною чутливістю до його вигинів. Він уміло брав зі своєї палітри фарби для освітлення психології героїв і так само вміло й кольоритно відтворював те оточення або ті зовнішні обставини, серед яких відбувалася дія. Будучи уважним спостерігачем, Коцюбинський записав у "книгу життя" багато яскравого, глибокого й повчального так, як воно переломлювалося в призмі його художньої свідомості.

У пам'яті українського суспільства образ М.Коцюбинського як мистця і майстра рідного слова буде тісно злитий з образом письменника-суспільника, що будив цікавість до життя і був активним учасником національного будівництва. Він глибоко вірив у збудження сил рідного народу і в світле майбутнє землі, що його породила. Це пробудження надихнуло творчі сили мистця, запліднивши його любов до рідного в створених його творчою уявою образах, словах і думках. І ці образи, і думки, й слова такі прекрасні, повчальні і цінні, як з естетичного, так і з суспільного погляду, що ім'я Коцюбинського назавжди залишиться і в пам'яті його сучасників, і в історії української літератури, як одне з тих, що знаходять признання і робляться незабутніми.

Творець "духовного оружжя"

Василь Григорович Щурат посідає почесне місце серед плеяди письменників, учених, художників, що активно розгорнули свою національно-патріотичну, громадсько-культурну, просвітницьку діяльність наприкінці минулого століття.

Народився він у с. Вислобоки на Львівщині в родині народного вчителя. Через два роки батько помер, а ще через сім мати вдруге вийшла заміж і сім'я переїхала на Теревовлянщину, а згодом – у 1881 р. – до Львова, де Василь вступив до академічної гімназії.

Писати він почав десь з другого класу гімназії – спочатку вірші, пізніше взявся за переклади творів Г.Гейне. В шостому класі став співпрацювати у деяких газетах, подаючи туди свої переклади та етнографічні розвідки. Переворот в літературних, національних і політичних поглядах настав 1889 р., коли молодий студент Щурат познайомився з І.Франком. "То були перші хвили радикальної преси і віч", – згадував він.

У 1892 р. Василь закінчив гімназію і склав іспити до Віденського університету, де почав студіювати класичну філологію та слов'янські літератури. У цей час він друкує свої наукові дослідження у газетах "Діло", "Зоря", у "Записках наукового товариства ім.Т.Шевченка", багато перекладає; 1896 р. завершує навчання в університеті.

В.Щурат залишив помітний слід на поетичній ниві. Ще шістнадцятирічним гімназистом він подав до газети "Зоря" свій вірш "Розлука" під псевдонімом Яворенка, але спроба виявилася невдалою. Проте майбутній літератор мав добрих вчителів, таких як Володимир Коцовський, Іван Франко, Михайло Драгоманов. У 1895 р. у Львові побачила світ його збірка "Lux en tenebris" (світло в темряві – В.К.), а у 1898 – нова збірка "Мої листи". Весна, сонце, світло, життя – це характерні елементи Щуратової поезії. Прикладом громадської лірики була збірка "На трембіті" (1904).

На творчому полі В.Щурата досить вагомий сніп історико-літературознавчих пошуків, знахідок, студій. Коло тем і проблем вченого практично неосяжне: пам'ятки писемності Київської Русі, давня українська література. У 1907 р. Василь Щурат видає поетичну збірку "Історичні пісні", сюжети до якої були запозичені з глибоких джерел нашої праісторії, оживлених, на думку Франка, "новим словом у новій поетичній формі". Поет з великою художньою майстерністю подає образи Бояна, Святого Андрія на київських горах, князів Святослава, Володимира, Ярослава Мудрого, борців за волю народу Івана Підкову, Івана Сірка, Богдана Хмельницького та інших. Серед великих поетичних творів значне місце належить поемам ("Повість про царя Аггея", "Ліліт", "Олекса Довбуш", "На синій Чорногорі", "Отаман Сірко", "Пам'яті Тараса Шевченка"). В їх основі, як правило, лежать притчі або ж середньовічні легенди, різні джерела з давньої української літератури. Історико-літературознавчі дослідження В.Щурата мають неабияку наукову цінність і сьогодні ("До "Слова о полку Ігоревім", 1908 р.).

Великої уваги надавав В.Щурат дослідженню життя і творчості видатних письменників нової української літератури: І.Вишенського, Т.Шевченка, М.Шашкевича, І.Франка, М.Драгоманова, П.Куліша, Ю.Федьковича, В.Левицького, М.Коцюбинського, Я.Коласа та інших. Чи не найбільше писав він про Тараса Шевченка. Йому належать численні статті у періодичних виданнях, в яких Щурат аналізує маловідомі факти біографії поета або піддає широкому розбору його поезію і прозу. "З життя і творчості Тараса Шевченка" (Львів, 1914) та "Шевченко і поляки" (1917) – це підсумкові книги, до яких автор залучив практично все з власної Шевченкіани, що побачило світ у періодиці.

Поетичне слово В.Щурата часто-густо йшло в парі із серйозною перекладацькою роботою: з англійської, білоруської, італійської, німецької, польської, росій-

ської, французької, румунської, угорської літератур (твори Бернса, Гейне, Гете, Аксакова, Буніна, Лермонтова, Пушкіна, Гюго та багатьох інших письменників і поетів).

Дуже рано В.Щурат прилучився до громадської та літературно-публіцистичної діяльності. Він організовував численні літературно-наукові вечори; виступав з рефератами й доповідями на народних зібраннях і віче (особливо на Бродівщині в 1901 – 1907 рр.); керував Науковим товариством ім.Т.Шевченка у Львові (1914 – 1923); був ініціатором і першим ректором Українського таємного університету у Львові (1921 – 1923), за що зазнав переслідувань і був заарештований; з кінця 1939 р. професорував у Львівському університеті, був директором Львівської бібліотеки АН України. Щоденно працював він як публіцист, з-під його пера вийшли численні часописні публікації. Найбільш відомі публіцистичні цикли – "Світла й тіні" та "Стрічки". Василь Щурат "під чорний развий хліб" для десятків українських, польських, німецьких газет і журналів, був членом багатьох редакційних колегій. Проблемні статті, огляди, дискусії, виступи з питань народного мистецтва, живопису, літератури, музики – далеко неповна амплітуда його старань і наслідків на ниві української культури. Як літературний критик В.Щурат практично не випускав з власного поля зору будь-яку оригінальну, перекладену книгу, тим більше видання хрестоматійного або антологічного типу.

Для всіх видів творчості Василя Щурата – історика літератури, критика, біографа, поета – характерні сміливість думки, глибина проникнення у предмет дослідження, уміння будь-яке питання пов'язати з соціально-історичним фактом конкретного часу, епохи, нарешті, гаряче-темпераментна форма висловлювання, прозора й доступна найширшому колові читачів стилістика письма.

Володимир КАЧКАН

Понад усе на світі він любив Україну

*О Господи, чим більше її кленуть – тим більше люблю її – Україну!
Скільки ж це мусить витерпіти вона, поки визволиться!!!*

О.Зарудний.

Автора наведених вище рядків, сповнених величезної любові до України, поневоленої російським царизмом, сьогодні мало хто знає. Понад сім десятиліть це ім'я навіть не згадувалось в офіційній радянській історіографії. Безперечно, що на це були серйозні причини. Перша з них – трагічна доля нашого народу і насамперед крашич його синів. З садистською ненавистю викидалося з неї все, що не влаштовувало правлячий тоталітарний комуністичний режим. А друга – вже 80 років як його не стало. І смерть ця ганебною плямою лежала на совісті цього режиму. Олександр Сергійович Зарудний, член ЦК Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), генеральний секретар земельних справ Української Народної Республіки, був забитий бандами горезвісного Муравйова, що увірвалися 26 січня 1918 року в беззахисний Київ.

Батько Олександра – Сергій Зарудний – ще студентом Петровсько-Розумовської академії був засуджений на заслання до Сибіру за участь у замаху на царя

Олександра III (в 1887 році). Родина Зарудних – дворян з Харківської губернії, належала до старовинного козацького роду, представник якого генеральний суддя Війська Запорозького Самійло Богданович-Зарудний разом з полковником Павлом Тетерею був посланий Богданом Хмельницьким в Москву для укладання договору між Україною і Московщиною.

О.С.Зарудний був одним з організаторів Харківської організації соціалістів-революціонерів (членом її комітету) і юнацької спілки, брав діяльну участь в українській громаді. В 1914 р. він разом з іншими активними діячами партії проводив Південно-Російську конференцію соціалістів-революціонерів. В січні 1915 р. його знову заарештували.

В одному з листів він так виклав свої погляди на історичну долю України: "...Это земля, давшая России великих людей, боговдохновенных проповедников, гениев труда, мысли. Украина – это великая житница, это край, наделенный неисчислимыми богатствами, щедро отдаваемыми на общегосударственные нужды. Украина создавала мощь России, Украина беззаветно посылала детей своих в каждую брань, ради каждой потребности державы".

Чим же віддячила Україні за всі ці величезні заслуги і жертви Російська імперія? На це питання також маємо чітку відповідь: "И, наконец, Украина – это та страна, которая за все свое неустанное служение делу собирания Руси, делу созидания могущества великой державы, за всю кровь, пролитую на каждом поле брани, за отдавших ум свой и гений свой творцов, за труд рабочего, хлеб крестьянина, – не имела ничего. Великая хартия, обусловившая вольное соединение Украины с Московиею, была разодрана и попрана; свободный народ был повержен в его крепостной зависимости; земли благодатные, орошенные кровью отцов, десятками тысяч десятин раздавались и немецкому выходцу, и высокопревознесенному любовнику, и удачно состроившему поручику, и Бог весть кому еще. А народ беднел, а народ коснел в невежестве. Замирала песня на устах, опускались руки, творческий гений народа умирал под тяжестью невыносимых экономических условий".

З розвитком української національно-демократичної революції Олександр Сергійович все більше прагне повернутися в Україну. Він подав прохання в Генеральний секретаріат військових справ Центральної Ради про переведення з сибірського полку в якусь військову частину в Україну. На початку листопада 1917 р. він повернувся у Воронеж, де ЦК Української партії соціалістів-революціонерів (установчий з'їзд цієї партії відбувся ще в квітні 1917 р. в Києві) виставив його (вже як члена ЦК партії) кандидатом до Всеросійських установчих зборів. З Воронежа поїхав до Ізюма, а на початку грудня 1917 р. приїхав до Києва, куди ЦК УПСР направив його на посаду генерального секретаря земельних справ Української Народної Республіки, що було яскравим свідченням його великого авторитету в партії.

Всього 26 днів пропрацював він до свого передостаннього арешту міністром УНР в уряді В.Винниченка. Це був зоряний час його життя і діяльності. Ще б пак йому, 27-річному, довірено одну з найважливіших ділянок державної роботи. Адже саме від вирішення земельного питання значною мірою залежала доля всієї революції, української державності взагалі. Здійснювати земельну реформу доводилось в умовах поглиблення і загострення класової боротьби на селі, запеклої громадянської війни в Україні між силами, які підтримували Центральну Раду, з одного боку, і більшовицький Народний секретаріат – з другого, на боці якого назабаром відкрито виступила радянська Росія, подавши останньому величезну матеріальну і військову допомогу.

Ввечері 16 січня 1918 р. (до речі, саме в день початку більшовицького повстання проти Центральної Ради у Києві) майже всю ліву групу керівних діячів УПСР заарештував комендант Києва Ковенко і посадив до в'язниці.

Арешт було здійснено настільки грубо і беззаконно (без пред'явлення ордеру на арешт і будь-яких обвинувачень, у момент наради парламентської фракції УПСР в

приміщенні Центральної Ради, в присутності голови Центральної Ради й кількох міністрів), що викликало велике обурення багатьох присутніх, у тому числі й О.С.Зарудного.

Це був третій, на жаль, не останній його арешт. Всім арештованим загрожував розстріл, однак незабаром їх було випущено з в'язниці через відсутність доказів інкримінованого їм злочину. Не виключено й те, що ця подія була просто спровокована правими силами в уряді і Центральній Раді, щоб зміцнити в тих неймовірно складних умовах свої позиції.

Якраз в ті дні послані ленинським раднаркомом з радянської Росії війська під командуванням лівого есера Муравйова безжалісно обстрілювали Київ, намагаючись якнайшвидше захопити його, щоб утвердити більшовицький режим. Оскільки на Печерськ, де мешкав Зарудний, через інтенсивний вогонь пройти було майже неможливо, то він пішов до свого близького товариша по Центральній Раді і партії, відомого журналіста І.Пугача, в якого думав пережити страшні дні.

26 січня 1918 р. завойовники увірвалися в залишений українським військом Київ, де вчинили жахливий погром. Кілька вояків удерлися до помешкання І.Пугача, де, крім господаря, були О.Зарудний, а також відомий революціонер, лідер полтавських есерів Л.Бочковський. Не підозрюючи нічого поганого, всі троє на вимогу військових пред'явили свої посвідчення членів Центральної Ради, а Зарудний признався, що він міністр. Цього було більше ніж досить для винесення усім трьом смертного вироку. Сп'янілі від горілки і пролітої крові, завойовники не могли приховати свого триумфу з такої удачі. Ще б пак, спіймали відразу трьох членів Центральної Ради, та й ще один з них міністр!

Того ж дня О.Зарудний, І.Пугач і Л.Бочковський були розстріляні в Маріїнському парку. Разом з ними розстріляли близько 40 чоловік. А всього в ті дні було забито в Києві 5 тисяч чоловік.

Іван ГОШУЛЯК

Українська держава гетьмана П.Скоропадського

29 квітня 1918 р. процес створення української демократичної державності, репрезентований Центральною Радою та Українською Народною Республікою, був перерваний державним переворотом. У цей день 6,5 тис. делегатів конгресу хліборобів-власників, які зібрались у приміщенні київського цирку Шанцера, обрали гетьманом України колишнього генерала російської армії Павла Скоропадського. Устрій нової держави та особа її голови, безсумнівно, визначалися німецьким окупаційним командуванням і погоджувалися в Берліні. За їх задумом, в Україні мала постати держава монархічного типу, з правителем, здатним навести твердий лад у країні, задовольнити економічні інтереси Німеччини та її союзників, припинити "соціалістичні експерименти" попередньої влади. Вибір впав саме на П.Скоропадського не випадково – він походив з давнього козацького роду, належав до великих землевласників, мав багатий досвід воєначальника, користувався популярністю серед значної частини українського населення (як колишній командир 1-го Українського корпусу і лідер Вільного Козацтва).

П.Скоропадський оголосив себе гетьманом всієї України, розпустив Центральну і Малу Ради, скасував усі розпорядження колишнього уряду, звільнив мі-

ністрів та їхніх заступників, відновив право приватної власності, пообіцяв твердо дотримувати порядок і законність в Українській державі, "не спиняючись перед крайніми заходами". Були також ухвалені закони про тимчасовий державний устрій України, що діяли до виборів Українського сейму (парламенту), зокрема "Про Гетьманську владу", "Про віру", "Права і обов'язки українських козаків і громадян", "Про закони", "Про Раду міністрів і про міністрів", "Про Фінансову раду", "Про Генеральний суд".

В руках гетьмана зосереджувалась величезна влада – без його санкції не був дійсний жодний акт. Щоправда, його реальна влада обмежувалася залежністю від окупаційного командування.

Православна віра визначалася головною в Україні, а представникам інших конфесій надавалося право відправляти свої обряди. Населення Української держави поділялось на козаків і громадян, головними обов'язками яких були: захист Вітчизни, сплата податків і відбування повинностей. Законами декларувались непорушність прав особи та її мешкання, право вільного виїзду за кордон, обрання за своїм станом місця проживання, основні політичні свободи (слова, друку, зібрань, створення громадських об'єднань).

Спрямовувала та координувала діяльність окремих відомств і органів вищого державного управління Рада Міністрів. Кілька днів її очолював отаман-міністр М.Сахно-Устинович, згодом Ф.Лизогуб, М.Василенко, С.Гербель. Більшість членів уряду були кадети та октябристи. Національні українські партії майже не були представлені. Вони стали в опозицію до гетьманського режиму й обвинувачували П.Скоропадського у відновленні в Україні самодержавства. Для боротьби проти нього вже в травні 1918 р. був створений Український національно-державний союз, який згодом було перейменовано на Український Національний Союз (очолювали М.Шаповал, В.Винниченко). Спроби гетьмана порозумітися з ними не вдалися.

З метою посилення нагляду за власними громадянами гетьман створив орган карального призначення – Державну варту. Влітку в Україні відновилася дія окремих каральних законів царського уряду. Місцева адміністрація – губернські старости – зосередили зусилля на поверненні поміщицьких земель, вилученні продовольства і сировини для вивезення до Німеччини та Австро-Угорщини. Була введена жорстка цензура, почалося переслідування політичних партій, зокрема анархістів, більшовиків, есерів та інших.

Найбільше незадоволення викликала насамперед продовольча і земельна політика властей. Починаючи з липня, у селян примусово відбиралися всі "лишки" жита, пшениці, проса, гречки та інших продовольчих продуктів. Земельні комісії за власним розсудом відбирали у селян землю, худобу, сільськогосподарський інвентар, який, на їх думку, погано використовувався. Вільна торгівля значно обмежувалась, часто продовольство реквізували безпосередньо на ринках. У відповідь на активний опір селян широко використовувалися не лише гетьманські каральні органи, а й окупаційні війська. Все це поглиблювало конфронтацію між трудящим селянством та існуючим режимом, призводило до ще більшої його ізоляції.

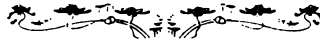
Попри це, в період Гетьманщини було накопичено й значний позитивний досвід національного державотворення, культурного будівництва. Зокрема, було створено Державний сенат, вдосконалено судову систему, місцеве самоврядування, розширено міжнародні зв'язки Української держави. У листопаді 1918 р. вона мала 10 генеральних консульств, 25 консульств і віце-консульств у Румунії, Фінляндії, Литві, Швейцарії, Данії, Нідерландах, Швеції, Норвегії, Польщі, Росії та інших державах. Здійснювалася робота щодо українізації державних і громадських установ, створення української національної школи, розвитку науки і культури. За час гетьманства була заснована Українська академія наук, створено два українські університети, відкрито 150 шкіл з українською мовою викладання, а в російських школах введені як обов'язкові предмети українська мова й література.

історія й географія України. Були створені Національна галерея мистецтва, Національна бібліотека, Український історичний музей, Українська державна капела, Український театр драми та опери тощо.

Наприкінці жовтня 1918 р. під натиском національно-демократичних сил селян гетьман видав Грамоту, в якій обіцяв розробити аграрне законодавство, утворити державний земельний фонд, розпочати підготовку виборів в Український сейм. Однак вже 14 листопада у зв'язку зі зміною міжнародної кон'юнктури (поразки у війні країн Четверного союзу) він проголосує ліквідацію суверенітету Української держави та вступ у федерацію з Росією, що, по суті, означало прийняття курсу на відновлення "єдиної та неділимої" Росії. У відповідь на це Український Національний Союз утворив Директорію, яка закликала маси до негайного повстання проти існуючого режиму. В результаті збройної боротьби 14 грудня 1918 р. гетьман вимушений був зректися державної влади на користь Директорії. Замість гетьманської Української держави була відновлена Українська Народна Республіка. П.Скоропадський втік до Німеччини, де 26 квітня 1945 р. помер внаслідок смертельного поранення, отриманого під час бомбардування союзницькою авіацією станції Пляттінг (у Баварії).

Іван ГОШУЛЯК

Перша Конституція суверенної України

29 квітня 1918 р. Українська Центральна Рада ухвалила на своєму засіданні Конституцію Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вольності УНР). Складалася вона з 83 статей, що були подані в таких розділах: загальні постанови; права громадян України; органи влади УНР; Всенародні збори УНР; про Раду Народних Міністрів УНР; суд УНР; національні союзи; про тимчасове припинення громадянських свобод.

Це була перша Конституція суверенної Української держави. "Суверенне право в Українській Народній Республіці, – наголошувалось в ній, – належить народові України, цебто громадянам УНР всім разом". Це право здійснювалось через Всенародні збори України. Територія УНР проголошувалась неподільною, а будь-які зміни кордонів або державно-правового статусу того чи іншого регіону дозволялися лише за згодою двох третин членів Зборів, присутніх на засіданні. Принцип децентралізації втілювався у наданні всім землям, волостям і громадам прав широкого самоврядування. Нації в Україні могли об'єднуватись у національні союзи й реалізовувати свої культурні права.

В Конституції проголошувалась рівність усіх громадян держави, незалежно від статі, віри, національності, освіти, майнового і податкового становища, а також недоторканість особи, її житла і листування. Смертна кара, катування та всі інші дії, які принижують людську гідність, скасовувалися. Ніхто на території УНР не міг бути обмежений у свободі слова, друку, сумління, організації страйку, якщо при цьому не порушувалися закони карного права. Всі громадяни, яким виповнилось двадцять років, забезпечувалися виборчими правами.

Верховним органом влади, згідно з Основним Законом, ставали Всенародні збори, які безпосередньо здійснювали законодавчу владу в УНР і формували органи виконавчої та судової влади. Обирались вони на три роки загальним, рівним, безпосереднім, таємним і пропорційним голосуванням з розрахунку один

депутат від 100 тис. виборців. Пропонувалося сесії Всенародних зборів проводити двічі на рік, але перерва між ними не мала перевищувати три місяці. За вимогою п'ятої частини депутатів у місячний термін скликалися позачергові сесії. Скликав Всенародні збори і провів їх Голова зборів, обраний на їх засіданні.

Вища виконавча влада в УНР належала Раді Народних Міністрів. Вона порядкувала всіма справами, які лишалися поза межами діяльності установ місцевого самоврядування або стосувалися усієї держави; координувала і контролювала діяльність цих установ, допомагала їм. Уряд діставав свої повноваження від Всенародних зборів і звітував лише їм. Його формування покладалось на Голову зборів за порозумінням з Радою Старшин, після чого їх пропозиції виносились на сесії, де вирішувалися питання про кількість членів кабінету та їх компетенції.

Вищим судовим органом був Генеральний суд УНР, який обирався Всенародними зборами на п'ять років. Судова влада у рамках цивільного, кримінального й адміністративного законодавств здійснювалася іменем УНР виключно судовими установами, рішення яких не могли змінювати ні законодавчі, ні адміністративні органи влади. У Конституції особливо наголошувалося, що "Суд для всіх громадян Республіки один і цей самий, не виключаючи й членів Всенародних зборів та членів Ради Народних Міністрів".

До Конституції було повністю включено текст Закону Української Центральної Ради від 22 січня 1918 р. "Про національно-персональну автономію", за яким кожній нації, що населяла УНР, гарантувалось право на самостійне врядування свого національного життя через національні спілки.

Проте Основний Закон УНР мав і суттєві недоліки. Так, і уряд, і суд мусили підпорядковуватися всесильному парламенту (Всенародним зборам), що не давало можливості встановити стабільну та авторитетну виконавчу і незалежну судову влади. Конституція УНР не передбачала посади ні голови держави (президента), ні голови уряду (прем'єра), які могли б забезпечувати єдність курсу практичної політики країни.

Однак попри всі свої позитивні й негативні сторони, Конституція УНР в дію так і не вступила. Через кілька годин після її прийняття Українська Центральна Рада була розігнана німецькими окупантами й припинила своє існування.

Іван ГОШУЛЯК

Легендами, мов хмарами, повита...

Полонивши в українських степах дивовижної краси дівчину на ймення Парасковія, турецький паша Узун ладен був узяти її за дружину. Та спершу вирішив повернути полонянку у свою, магометанську віру. Горда й вільнолюбна Парасковія, однак, ні на умовляння-улещування, ні на погрози не піддавалася. І тоді Узун-паша, аби зламати волю красуні, наказав закувати її в кайдани і кинути до холодної та сирій темниці. Багато днів і ночей знемагала вона там, але щоразу, коли з'являвся, сподіваючись на успіх, турецький воєвода, казала йому рішуче "ні".

І ось одного дня сталося неймовірне. Укоотре прийшовши до Парасковії, Узун-паша побачив, як раптом упали з її рук та ніг кайдани, як самі собою відчинилися ворота в'язниці – і дівчина легкою ходою вийшла за стіни фортеці. Турок остовпів,

а потім, отямившись, послав навздогін сторожу. Яничари помітили Парасковію на березі лиману. Підняли вже було ятагани, аби розправитися з утікачкою, та дівчина на їхніх очах розтанула в тумані. Переслідувачі тут же перетворилися на кам'яних ідолів, а на тому місці, де стояла дівчина, вдарило джерело. З часом розмили тих ідолів дощі, розвіяли вітри, а джерело прозорої живої води й до сьогодні б'є з-під землі. І багато хто припадає до нього спраглими вустами, сповнюючись нових сил...

Цю легенду можна почути при відвідинах Білгород-Дністровської фортеці, білі мури й башти якої височать над голубими просторами Дністровського лиману. Є тут і ота башта-темниця, куди, за легендою, ув'язнили Парасковію, і Дівоча та Овідієва башти, і башта-сховище... Саме в підземеллі останньої не так давно було знайдено запаси проса, що зберігалось, за визначеннями науковців, 250-300 років; його посіяли – і половина насіння дала сходи... Отак легенди переплітаються з бувальщиною.

Щодо походження Білгород-Дністровської фортеці, унікальної історико-архітектурної пам'ятки середньовіччя, побутує кілька версій. Найвірогідніша така: фортеця, збудована приблизно 1438-1454 рр., – то витвір слов'янських майстрів часів володарювання у цих краях молдавських господарів. На користь цього свідчить, зокрема, і напис на башті-укритті, де зазначено, що фортецю спорудив майстер Федорко при благочестивому господареві Стефані. І слов'янська в'язь на плиті, вмонтованій над головним входом, і планування території фортеці, характерне для слов'янських князівств, і чимало інших фактів, у тому числі архівних, підтверджують цю версію.

Навіть сьогодні не можуть не вражати велич і неприступність фортеці, спорудженої для захисту давнього міста Білгорода. Майже два кілометри має в довжину зовнішня стіна, висота якої до семи, а товщина – до п'яти метрів. Над стіною височать двадцять шість башт, двадцять з яких – бойові. Фортеця оперезана ровом, глибина якого сягала 21 й ширина – 10 метрів. Через спеціальні заслінки його можна було у разі наближення ворога, швидко заповнити водою з лиману. В середині фортеці – три подвір'я, також розділені могутніми стінами: у першому були житла для простого люду, в другому – приміщення для військового гарнізону, третьому – помешкання для командування. З фортеці по двох довжелезних підземних ходах можна було потрапити за межі міста. В укріпленні виявлено водопровідну мережу закритого типу.

Виконуючи своє військово-оборонне призначення, фортеця в Білгороді-Дністровському бачила на своєму довгому віку немало битв. Ось лише деякі з них. Рік 1475: перша серйозна облога фортеці турецьким військом з лиману й суші – для чужинців вона закінчилася численними втратами. Рік 1484: султан Баязет, вирішивши будь-що заволодіти Білгородською фортецею, яка перешкоджала йому шлях на Галичину та Польщу, покликав на допомогу 50-тисячну орду кримського хана Гірея. 15 днів і ночей відбивали атаки ворога захисники фортеці. Та сили були надто нерівними – турки таки увірвалися до укріплення. Три століття затим перебував Білгород під турецьким ярмом. Однак і в цей період, навіть за товстими стінами фортеці, не знали завойовники спокою. 1594 рік: тисяча триста запорозьких козаків на чолі з отаманом Лободою раптово підійшли на чайках з боку лиману й майже одразу взяли фортецю. Потім таке повторювалося не раз, хоча закріпитися надовго запорожці тут не могли. Пізніше, під час російсько-турецьких війн, що розпочалися 1768 р., Білгород та його фортеця не раз переходили з рук у руки, аж доки за Бухарестським трактатом 1812 р. ці землі не були віддані Російській імперії...

Георгій ВОРОТНЮК

Нове призначення генерала

Олександр І, незважаючи на нашіптування сановників і, зокрема, міністра внутрішніх справ Олексія Куракіна, шанував Кутузова за гострий розум, яскравий військовий талант, відвертість і чесність. Цар чудово розумів, що цього, досить важкого для Росії часу було б найкраще залишити генерала Кутузова у Петербурзі. З другого боку, тривогу викликали західні околиці Росії. Не треба було бути великим стратегом, щоб зрозуміти, якого значення надає французький імператор Наполеон півдню України.

Захоплення цієї частини країни істотно підірвало б її економічний потенціал. Не випадково французька дипломатія доклала стільки зусиль, щоб втягнути Росію у війну з Туреччиною, обіцяючи останній за це Крим і Чорноморське узбережжя. Не менш ласий подарунок обіцяв Наполеон і польським аристократам – усю правобережну Україну. Стало очевидним, що війна з Францією – тільки питання часу і театр бойових дій може розгорнутися саме на Україні.

Отож потрібно було в найкоротший строк провести цілий комплекс робіт – відремонтувати дороги, фортеці, збудувати нові оборонні споруди...

Олександр І розумів, що за такого становища на посаду військового губернатора треба призначити людину, добре обізану з військовою справою і до того ж неабиякого політика. Поряд, у Валахії, вже гриміла російсько-турецька війна, і цар хотів, аби військовий губернатор у Києві міг будь-якої хвилини дати воєначальникам потрібну дипломатичну та політичну консультацію, не чекаючи інструкцій з Петербурга. Саме такою людиною був Михайло Іларіонович Кутузов.

Олександр І згадав про поразку під Аустерліцом. Хтозна, як склалася б тоді доля бою, аби він прислухався до убіленого сивиною генерала. Йому, Олександрю, так хотілося тоді взяти реванш над Наполеоном. Не зважаючи на застереження, не дочекавшись підкріплення з Італії, не враховуючи те, що російська армія була вчетверо меншою за наполеонівську, фактично усунувши Кутузова від керівництва, він своєю монаршею волею дав команду розпочати наступ...

Нове призначення Кутузова буде сприйнято і в самій столиці, і в губерніях не інакше, як опала. “Що ж, – думав цар, – нехай думають усі саме так, але в мене іншого виходу немає. Кутузов потрібен там”.

У вересні 1806 року генерал від інфантерії Михайло Іларіонович Голенишев-Кутузов офіційно приступив до виконання своїх нових обов'язків, замінивши на посаді київського військового губернатора генерала Тормосова. Вся повнота влади на великій території, що об'єднувала Київську, Подільську та Волинську губернії, перейшла до нього.

Т. Шевченко.

Портрет М. Голенищева-Кутузова

Стан справ у південно-західному краї справді вимагав кардинального поліпшення. Досить неспокійно було на Правобережжі, де активізувала свою політичну діяльність родова аристократія. Вона сподівалася, що в разі перемоги над Росією Наполеон поверне їй втрачені привілеї. Безжальний визиск кріпаків украй загострив економічне становище селян. Нагального втручання вимагало й судочинство.

Прибувши до Києва, Михайло Іларіонович Кутузов почав знайомство з віреним йому краєм не з канцелярських паперів, а з подорожі по трьох губерніях. Він відвідує ряд міст і сіл Київщини, Поділля, Волині, зокрема Кам'янець-Подільський, Махнівку, Житомир, Васильків, Білу Церкву, Тульчин... Власне, Кутузов побував майже в усіх містах і селищах, де квартирували війська.

Кутузова важко було застати в генерал-губернаторському палаці. Він постійно перебував у роз'їздах, приділяючи особливо велику увагу фортифікаційним спорудам. Зведені у переважній більшості з наказу Петра I ще на початку XVIII століття, вони давно не ремонтувались і приходили в запустіння. Кутузов водночас розробляє план укріплення Києва, важливого стратегічного міста на заході країни, дбає про створення оборонних ліній під Луцьком, над річкою Стир, від Овруча і аж до Брянська. Згодом ті укріплення відіграли вирішальну роль у тому, що Наполеону не вдалося прорватися на Україну. Як досвідчений практик, Михайло Іларіонович чудово розуміє значення тилів у бойовій обстановці, тому з перших днів розпочинає на Київщині, Волині та Поділлі будівництво так званих провіантових депо, які б у разі потреби могли забезпечувати армію фуражем, продовольством, зброєю. За його вказівкою у Києві було створено кілька великих майстерень по виготовленню гарматних лафетів.

30 листопада 1806 року Олександр I видає маніфест про організацію ополченських формувань. Кутузов бере що важливу справу під безпосередній контроль, і буквально за кілька тижнів такі формування з'являються в усіх трьох губерніях. І не на папері, як у багатьох інших місцях. Кутузов пильно стежив, аби в ополченських загонах систематично проводилися навчання. На Київщині з ініціативи Михайла Іларіоновича також створюється "земська міліція", що налічувала майже тисячу чоловік.

Військовий губернатор глибоко вникав у систему судочинства, намагаючись у міру своїх можливостей навести лад. Кутузов нещадно карав чиновників, які, користуючися своїм службовим становищем, наживалися на людському горі. Кожний факт хабарництва, протекціонізму він розбирав з особливою прискіпливістю, вимагаючи точного дотримання законів. Нарешті, Кутузов турбувався про протипожежний стан міста: адже протягом XVIII століття воно не раз страждало від вогненої стихії. При ньому поліпшилося водопостачання, збільшилася кількість пекарень, почистішали вулиці, подвір'я Києва...

М. І. Кутузову також належить ініціатива створення великої мережі поштових шляхів, які сполучали основні міста трьох вірених йому губерній. Він розглядає питання про відкриття у Києві гімназії. Незважаючи на свою зайнятість, відвідує "рекреації" – народні гуляння з музикою, котрі щороку відбувалися наприкінці весни у Кадетському лісі на Шулявці. До речі, на одному з таких гулянь 21 травня 1807 року у присутності військового губернатора і з його безпосередньої ініціативи було запущено повітряну кулю.

Майже два роки пробув Михайло Іларіонович київським військовим губернатором.

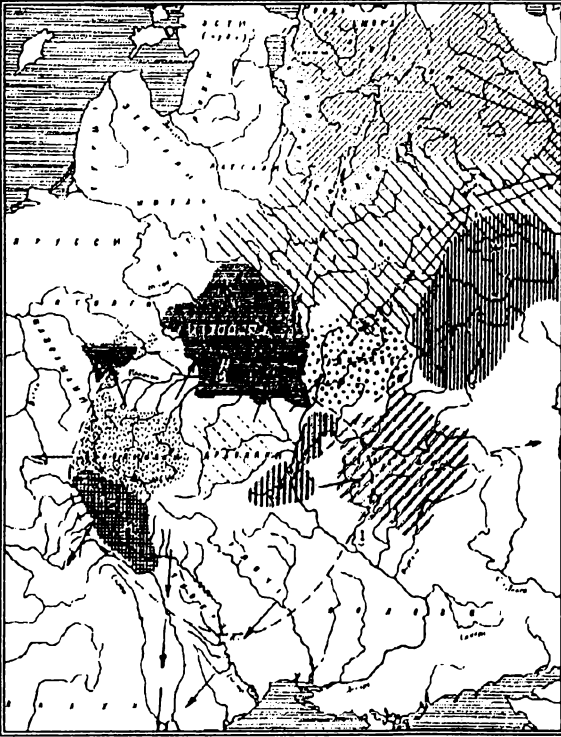
У березні 1808 року Кутузов отримує наказ виїхати в діючу Молдавську армію. Та проте, будучи насамперед полководцем, людиною, до тонкощів обізнаною з військовою справою, він не міг залишатися тільки радником пристарілого фельдмаршала Прозоровського, який, не бажаючи ділити ні з ким славу переможця, добивається відкликання М. І. Кутузова з Валахії. 1809 року його призначають військовим губернатором Литви.

Василь ТУРКЕВИЧ

Проблема давньоруської народності

Культурно-історична спадщина княжого Києва є ключовою проблемою історії Східної Європи взагалі та України і Росії зокрема. Об'єктивне вирішення цього питання – обов'язкова передумова побудови міцного історичного фундаменту незалежної України.

Однак відтворенню правдивої історії Східної Європи за добу середньовіччя заважає штучно створена, політизована концепція давньоруської народності. Фактично вона є сучасною модифікацією дуже давнього імперського історичного міфу про богообрану Москву як третій Рим. Безпідставне твердження, що Київська Русь нібито знаходилась під протекторатом візантійських імператорів протягом 500 років використовувалося московськими правителями для проголошення їхнього династичного права на володіння Україною.

*Літописні племена Східної Європи,
за В. В. Седовим, та напрямки розселення
слов'ян у VII-XI ст.*

Наукоподібного вигляду міфу про Москву як богообрану наступницю Риму та Константинополя надав М. Карамзін майже 200 років тому. Праукраїнська держава Київська Русь за канонами європейської історії була декларативно оголошена імперськими істориками першою російською державою. Українці взагалі не визнавалися окремим від росіян етносом із власними історією, мовою, правом на власну батьківщину.

В середині XIX ст. справу М. Карамзіна продовжив М. Погодін, який стверджував, що до XIII ст. у Києві жили росіяни. Лише після татарського погрому Середнього Подніпров'я 1240 р. вони нібито емігрували на Верхню Волгу, а на їхнє місце з Волині та Галичини прийшли українці. Оскільки російський етнос з'явився на історичній арені не раніше XII ст., то претензії офіційної Москви на Київську Русь як на першу російську державу виглядають абсурдними.

Адже виходить, що російська держава з'явилася раніше самих росіян. Отже, продовжувати і надалі твердити, що княжий Київ був російським, сьогодні неможливо. Усі наукові дані свідчать, що це праукраїнське місто. Однак це аж ніяк не влаштовує проімперських істориків, бо в такому разі включення

України до складу Російської імперії виглядає не як справедливе повернення Москві давніх російських територій, а як загарбання земель сусіднього народу. Ось чого політики від історії так запекло відстоюють антинаукову теорію про давньоруську народність, яка нібито створила державу Русь і була спільним прашуром росіян, українців та білорусів. Ця "колиска трьох братніх народів" нібито розпалася лише зі злої волі татар та поляків, які зруйнували спільну східнослов'янську державу Русь і єдиний давньоруський народ.

Концепцію давньоруської народності як коліски трьох братніх народів сформулював лише після другої світової війни В.Мавродін. У дискусії 1950 р. її вщент розбили російські історики В.Зимін, В.Пашуто, О.Сидоров та ін. Однак ЦК КПРС поклав край цій науковій дискусії у відомих тезах з нагоди 300-річчя Переяславської угоди, надрукованих у газеті "Правда" за 10 січня 1954 р. В них проголошувалось, що в IX-XI ст. у державі Русь склалася праруська народність з єдиною мовою, культурою, самосвідомістю та патріотизмом, яка під ударами татар розпалася на російську, українську та білоруську гілки. Так проблема була переведена з наукової у політичну площину, і всяка дискусія на цю тему в Радянському Союзі стала неможливою.

Чи міг існувати єдиний давньоруський етнос тисячу років тому на величезних обширах держави Русь, в яку входили численні неслов'янські племена – балтські, фінські, тюркські. Навіть літописні слов'янські племена, що увійшли в державу Русь, не складали єдиного народу вже у VIII ст. "Усі племена мали ж свої звичаї, і закони предків своїх, і заповіді, кожне – свій норів", – писав про них Нестор-літописець.

Всі аргументи на користь існування єдиного давньоруського етносу фактично зводяться до двох основних: етно-політичної єдності Київської Русі як держави та єдиного кирило-мефодіївського мовно-культурного комплексу, який склався з книжної церковнослов'янської мови та православної культури. Але він був поширений не тільки на Русі, а й на землях Болгарії, Моравії, Трансильванії, Словаччини. Отже, зараховувати всіх його носіїв до єдиної народності абсурдно, бо існування у той час болгарського, волоського, моравського етносів підтверджують численні письмові джерела.

В Західній Європі в той же час був повсюдно поширений єдиний латино-католицький культурний комплекс. Тобто всі народи західної частини континенту писали і читали латиною і були носіями римо-католицької релігійної культури. Однак ніхто не стверджує, що від Польщі до Іспанії у середньовіччя мешкав єдиний етнос.

Кожен з нас добре пам'ятає провідну роль офіційної російської культури та мови у колишньому Радянському Союзі. Але під цим нівелюючим офіційним мовно-культурним покривом на своїх етнічних землях продовжували жити своєрідні етноси. Отже, єдиний офіційний кирило-мефодіївський культурно-релігійний комплекс Русі зовсім не свідчить про етнічну монолітність людної княжої Русі.

Під етно-політичною єдністю Русі, яка нібито свідчить про існування давньоруської народності, звичайно мають на увазі єдину державу Русь, якою правила династія Рюриковичів, а також загальноруську свідомість правлячої верхівки та вищого духовенства. Однак всі ці показники властиві всім імперіям, визначальною рисою яких була якраз поліетнічність. Класичний приклад маємо в Російській імперії, яка збирала під єдиним дахом деспотичної держави 130 народів та народностей. Вона теж була політично єдиною державою, якою правила династія Романових, а правляча верхівка у провінціях мала москвоцентристські погляди. Отже, політична єдність держави ще не свідчить про її етнічну монолітність, а звідси і не може бути доказом існування єдиної давньоруської народності.

Чи не є концепція давньоруської народності історичною попередницею радянського пропагандистського міфу про "нову етнічну спільноту радянський народ"? Вона постала як спроба ідеологічно обґрунтувати поневолення Москвою інших східнослов'янських етносів. Посилаючись на коліси нібито єдиний давньоруський народ, сучасні прихильники єдиної та неділимої намагаються зберегти імперію, за рецептом О.Солженицина, бодай в межах її слов'янського ядра.

Леонід ЗАЛІЗНЯК

Швейк живе, Швейк бореться

Популярність Ярослава Гашека всесвітня. Нема, мабуть, такого куточка на землі, де б не знали цього відомого письменника, де б не читали його гуморесок, оповідань і, звичайно, сатиричної епопеї "Пригоди бравого вояка Швейка".

Ярослав Гашек народився у Празі. Його батько був учителем молодших класів, дрібним чиновником. Шукаючи кращої долі, він переїжджав з одного міста до іншого, але згодом повернувся до Праги. Після смерті батька (щоб матеріально допомагати сім'ї) малий Ярослав виконував у костьолі обов'язки примара (слуги), отримуючи за це невелику платню.

Навчався Гашек у початковій школі, потім – у гімназії. Там йому пощастило слухати уроки географії та історії у класика чеської прози відомого Алоїза Ірасека. Тринадцятирічний Гашек захоплювався природознавством, любив збирати мінерали.

2 грудня 1896 р. після оголошення воєнного стану у Празі під час вуличної сутички з поліцією Ярослав був помилково заарештований. Після цього інциденту навчання у гімназії довелося припинити, і мати віддала його в науку до пражського аптекаря, але невдовзі, зібравши потрібну суму грошей, влаштувала сина до комерційного училища. У роки навчання Гашек стає переконаним слов'янофілом. Він мріє про об'єднання всіх слов'ян, носить сербську шапочку, вивчає російську мову.

У 1900 р. в чеській газеті "Народні листи" було надруковано перше оповідання сімнадцятирічного Ярослава Гашека "Єфрейтор Которба". Через два роки у співавторстві зі своїм другом, початкуючим поетом Ладіславом Гаском, він видає збірку ліричних поезій "Травневий гук".

Життєвий досвід Гашек набував у мандрах. Без копійки в кишені Ярослав обійшов усю Центральну й Південну Європу. Під час літніх канікул він разом з братом мандрував Словаччиною, Угорщиною, Австрією й Південною Німеччиною, пізніше побував на Балканах, зокрема в Сербії, доходив до кордонів Італії та Швейцарії, бував навіть у Росії, про що свідчить його гумореска "Прогулянка через кордон" (1910). Друком виходять книжки "Бравий вояк Швейк та інші дивовижні історії", "Турботи пана Тенкрата" (1912), "Провідники іноземців та інша сміховина з чужини й батьківщини" (1913), "Моя торгівля собаками та інші гуморески" (1915). Зростає популярність молодого письменника. Помітне місце в ранній творчості Ярослава Гашека посідають суто побутові твори.

Від 1906 р. Я.Гашек, за його власним записом в анкеті, офіційно належав до партії "незалежних соціалістів (анархо-комуністів)". Прихід його до анархізму був наслідком пошуків партії активної дії. Як редактор журналу "Комуна" Гашек був одним з організаторів першотравневої демонстрації 1907 р., за участь у якій і опір поліції просидів місяць у в'язниці.

У 1907 – 1908 рр. Ярослав Гашек поступово відходить від анархізму й припиняє працювати у журналі "Комуна". Протягом 1910 – 1911 рр. він редагує дуже різні за напрямками журнали "Женки обзор" і "Свет звіржат", працює актором у кількох пражських кабаре. З журналом "Свет звіржат" він пориває після скандалу з публікацією "відкриття" нових видів комах, а з журналом "Чеське слово" – через відверте глузування над програмою націонал-соціалістичної партії, що його видавала.

Напередодні першої світової війни Ярослав Гашек остаточно відходить від політики. 1915 р. його мобілізують і відправляють до Будейовицьких казарм. Саме тоді у нього народжується задум створити роман про Швейка. Звідси й починається шлях "бравого вояка". 11 липня 1915 р. Я.Гашек у складі маршової роти прибуває в район воєнних дій свого полку в Галичині. За участь в операції під містечком Сокаль його нагородили срібною медалью II ступеня "За хоробрість" і

присвоїли звання єфрейтора. Та незабаром у бою, що відбувся на світанку 24 вересня 1915 р. під селищем Хорупани (за 150 км від Луцька), єфрейтор Гашек разом з денщиком свого ротного командира здався в російський полон.

Цікавий київський період у біографії письменника. На той час у Києві було сконцентровано кілька чехословацьких легіонів, сформованих ще при царському уряді з військовополонених чехів та словаків для боротьби проти німців. Легіонери мали свою друкарню, власний друкований орган – тижневик "Чехослов'янин". У ньому став працювати і Гашек. Власне у Києві письменник продовжував писати свій головний твір, героєм якого він зробив Йозефа Швейка, відомого читачам з довоєнної книжки "Бравий вояк Швейк та інші дивовижні історії" (1912). 16 лютого 1917 р. Гашек на редакційній раді журналу "Чехослов'янин" прочитав перші сторінки своєї повісті-фейлетону "Бравий солдат Швейк у полоні". Повість вийшла друком в бібліотеці "Чехослов'янина" навесні 1917 р. Це була невеличка книжка кишенькового формату. Так, у Києві вдруге народився персонаж чеської національної літератури, якому судилося довге життя.

Ярослав Гашек повернувся до Праги 19 грудня 1920 р. Після повернення на батьківщину письменник прожив лише два роки і п'ятнадцять днів. Смерть обірвала працю Гашека над романом "Пригоди бравого вояка Швейка". Він залишився незавершеним. З п'яти розділів, задуманих письменником, йому не вдалося закінчити й чотирьох. Як закінчив би автор свою книжку і які ще пригоди чекали на її героя, невідомо. Важливо те, що він живе і бореться. Швейка ми називаємо серед таких всесвітньо відомих літературних героїв, як Дон-Кіхот і Санчо Панса, Гуллівер і барон Мюнхгаузен.

Творчий доробок Ярослава Гашека становить 19 великих за обсягом томів.

Володимир ДЕНИСЕНКО

Історичне розмаїття

Срібний вівтар

У актах Бендерської комісії 1709 року, яка працювала після кончини гетьмана, наводяться такі дані: "... на оновлення монастиря святого Савви дав у Батурині архімандритові, пізніше–патріархові (мається на увазі патріарх Єрусалимський Хрисанф, 1707-1731, який 1701 року, ще архімандритом, побував у Батурині) 50000 золотих, а на закінчення будівництва згаданого монастиря та для інших місць Палестини переслав тому ж патріархові 3000 дукатів, чашу з чистого золота, люстру й срібний олтар для Гроба Господнього, 20000 золотих, багато іншого..."

Срібний вівтар високохудожньої роботи, подарований Мазепою, зберігався в Єрусалимі ще на початку століття. Ця чудова робота українських ювелірів з іменем гетьмана та його гербом репродукувалася на листівці видавництва Якова Оренштайна (Коломия).

Віктор КИРКЕВИЧ

*М. Дмитренко.
Мелодія*

ТРАВЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

**1 – День міжнародної солідарності
трудящих**

– 100 років від дня народження українського кобзаря Єгора Мовчана. Помер 22 березня 1968 р.

2 – 150 років тому у Львові було створено Головну руську раду – політичну організацію національної інтелігенції та духівництва

3 – 345 років тому помер український магнат і політик, київський воєвода Адам Кисіль. Народився 1580 р.

– 125 років тому помер український поет, перекладач, фольклорист Степан Руданський. Народився 6 січня 1834 р.

– 155 років від дня народження російського філолога Федора Корша. Помер 1 березня 1915 р.

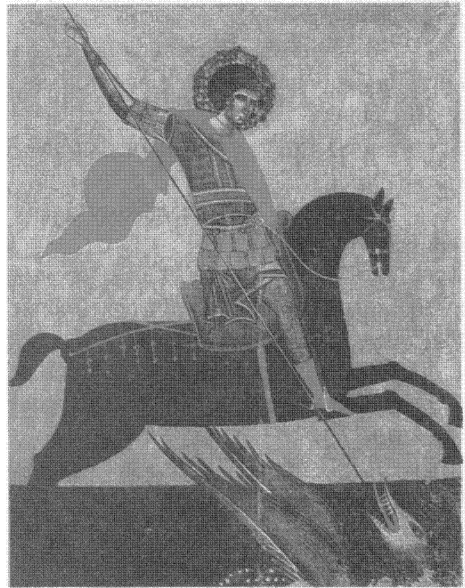
5 – 110 років від дня народження українського музиколога, фольклориста Миколи Грінченка. Помер 27 листопада 1942 р.

– 400 років від дня народження польського хроніста Юхима Єрлича. Помер після 1673 р.

– 180 років від дня народження німецького філософа Карла Маркса. Помер 14 березня 1883 р.

– 170 років від дня народження української письменниці Ганни Барвінок (Олександри Білозерської-Куліш). Померла 6 липня 1911 р.

– 125 років тому помер український громадсько-культурний діяч Юліан Лаврівський. Народився 1821 р.

6 – Георгія Переможця (святого Юрія)

– 210 років від дня народження українського освітнього діяча Дмитра Княжевича. Помер 13 жовтня 1844 р.

– 130 років від дня народження російського царя Миколи II. Знищений більшовиками 17 липня 1918 р.

7 – 165 років від дня народження німецького композитора Йоганнеса Брамса. Помер 1897 р.

8 – 120 років від дня народження української письменниці Надії Кибальчич. Померла 19 вересня 1914 р.

9 – День Перемоги

– 115 років від дня народження іспанського філософа Хосе Ортега-і-Гассета. Помер 18 жовтня 1955 р.

10 – День матері

– 155 років від дня народження іспанського письменника Беніто Гальдоса. Помер 4 січня 1920 р.

11 – 150 років від дня народження німецького філософа Вільгельма Віндельбанда. Помер 22 жовтня 1915 р.

– 110 років від дня народження українського і російського історика літератури Варвари Адріанової-Перетц. Померла 6 червня 1972 р.

13 – 360 років тому гетьман Острянця розгромив поляків під Голтвою

– 110 років тому помер український поет, етнолог Яків Головацький. Народився 29 жовтня 1814 р.

– 215 років тому Катерина II видала указ про повне закріпачення українських селян

14 – 50 років проголошення держави Ізраїль

– 135 років Чернівецькому краєзнавчому музею

15 – 150 років від дня народження російського живописця Віктора Васнецова. Помер 23 липня 1926 р.

– 150 років тому указом австрійського цесаря в Галичині було скасоване кріпацтво

– 150 років тому у Львові вийшла перша українська газета "Зоря Галицька"

– 265 років тому помер кошовий отаман Запорозької Січі, сподвижник І.Мазепи Кость Гордієнко. Рік народження невідомий

16 – Козацькі війська нанесли поразку полякам під Жовтими Водами

17 – 180 років від дня народження українського віртуоза-гітариста Марка Соколовського. Помер 6 січня 1884 р.

– 160 років тому помер французький політичний діяч і дипломат Шарль Талейран. Народився 13 лютого 1754 р.

– 125 років від дня народження французького письменника і громадського діяча Анрі Барбюса. Помер 30 серпня 1935 р.

18 – Міжнародний день музеїв

– 125 років від дня народження українського художника і мистецтвознавця Миколи Прахова. Помер 25 листопада 1957 р.

– 120 років від дня народження української художниці Юзефи Кратохвилі-Відимської. Померла 19 грудня 1965 р.

19 – 100 років тому помер англійський державний і політичний діяч Уїльям Юарт Гладстон. Народився 29 грудня 1809 р.

20 – 350 років тому помер польський король Владислав IV. Народився 1595 р.

– 90 років тому помер український етнограф Петро Єфименко. Народився 1835 р.

21 – Івана Богослова, апостола і євангеліста

– 80 років тому представники різних партій утворили Український національно-державний союз

22 – 195 років тому помер український церковний і громадський діяч Теодосій Бродович. Рік народження невідомий

– 185 років від дня народження німецького композитора, музичного теоретика Ріхарда Вагнера. Помер 13 лютого 1883 р.

– 500 років тому у Флоренції було спалено ченця-реформатора Ієроніма Джіроламо Савонаролу. Народився 1452 р.

– 115 років від дня народження генерал-хорунжого армії УНР Михайла Пересадо-Суходольського. Помер 29 липня 1938 р.

– 23 – 360 років тому почалося Чеське повстання

*М. Дмитренко. Іван Хреститель.
Церква св. Юри у Нью-Йорку*

– 80 років тому розпочалися мирні переговори між Україною і Росією

– 60 років тому від рук більшовицького агента загинув український військовий і політичний діяч, голова проводу ОУН Євген Коновалець. Народився 14 червня 1891 р.

– 100 років від дня народження українського письменника і драматурга Володимира Ярошенка. Помер 13 липня 1937 р.

24 – Рівноапостольних Кирила і Мефодія, прабатьків слов'янських. День слов'янської писемності і культури

– 150 років від дня народження українського революціонера-народника Володимира Дебогорія-Мокрієвича. Помер 2 листопада 1926 р.

25 – 180 років від дня народження українського фольклориста, критика Миколи Мізка. Помер 8 червня 1881 р.

26 – Отців Першого Вселенського Собору 325 року

– Богдан Хмельницький здобув перемогу над польським військом під Корсунем

27 – 100 років від дня народження українського художника-графіка Казимира Агніт-Следзевського. Помер 6 вересня 1973 р.

28 – Вознесіння Господа Ісуса Христа

– 80 років тому було проголошено незалежність Азербайджану і Вірменії

– 110 років від дня народження українського природознавця Олександра Янати. Загинув у застінках НКВС у 1938 р.

29 – 545 років тому Константинополь захопили турки-яничари. Кінець Візантійської імперії

– 155 років від дня народження польського мистецтвознавця та історика, автора праць про мистецтво України Владислава Лозінського. Помер 20 травня 1913 р.

– 140 років від дня народження українського художника Костянтина Крижицького. Помер 17 квітня 1911 р.

– 120 років від дня народження українського поета Петра Карманського. Помер 16 квітня 1956 р.

– 220 років тому помер французький історик, письменник, філософ Вольтер (Марі Франсуа Аруе). Народився 21 листопада 1694 р.

– 75 років тому у Празі було засновано Українське історично-філологічне товариство

30 – 500 років тому Христофор Колумб розпочав своє третє плавання, під час якого відкрив Південну Америку

31 – 775 років від дня поразки руської дружини у битві з половцями на р.Калці

У 1998 році виповнюється:

– 1010 років, як князь Київський Володимир розпочав будівництво стратегічно оборонної лінії і заклав міста-фортеці на річках Десна, Остер, Трубіж, Сула, Стугна

– 910 років тому помер український церковний діяч, письменник Никон Печерський. Рік народження невідомий

– 840 років першій документальній згадці про місто Снятин Івано-Франківської обл.

– 400 років від дня смерті українського церковного діяча і видавця Василя Суразького. Рік народження невідомий

– 520 років тому місто-республіка Новгород було підкорене московським військом

– 290 років тому в Одесі було відкрито першу в Україні тютюнову фабрику

– 245 років завершення будівництва Андріївської церкви у Києві

- 200 років від дня народження російського поета, активного діяча Південного товариства декабристів Олександра Барятинського. Помер 31 серпня 1844 р.
- 190 років від дня народження українського поета Віктора Забіли. Помер 1869 р.
- 165 років від дня народження історика церкви Петра Лошкарьова. Помер 28 серпня 1899 р.
- 135 років тому у Києві вийшов перший збірник байок Леоніда Глібова
- 125 років Львівському музею етнології та художніх промислів
- 115 років від дня смерті українського археолога та історика Миколи Мазуркевича. Народився 1806 р.

Очевидець Хмельниччини

Мемуарист Юхим Єрлич походив з української православної шляхти, з роду, що був споріднений з багатьма іншими славними родами, наприклад з Кердеями, Киселями, Кмитами, Тишами, які вписали яскраві сторінки в історію України. Після закінчення школи майбутній мемуарист за волею батька був відправлений на військову службу (1617) і протягом подальших 13 років брав участь у багатьох битвах проти турецько-татарсько-ногайських напасників, насамперед у Хотинській війні 1621 р. Служив Єрлич і в коронній канцелярії, куди потрапив за знання української мови. Перебуваючи при дворі, він став свідком важливих подій, зокрема замаху шляхтича Пекарського на життя короля Сигізмунда III у 1620 р. У 1630 р. Єрлич одружується, виходить у відставку і займається своєю маєтністю та сімейними справами.

На початку Національно-визвольної війни українського народу проти колоніального гніту Речі Посполитої Єрлич перебував на Поліссі. 27 червня 1648 р. він ледве врятував своє життя втечею до лісу від повсталих селян с.Кочарова. З того часу він зненавидів повстанців і не шкодував для них злих слів, хоч і змушений був визнати могутність Богдана Хмельницького: "Його так підняла фортуна, як колись (Олександра) Македонського". 3 або 16 серпня 1648 р. Єрлич пішки дійшов до Києво-Печерської лаври, де дістав притулок завдяки архимандритові Йосипу Тризні. Тільки в листопаді 1649 р., вже після укладення Зборівського миру, Єрлич зміг покинути Київ і прибути до Житомира, де стояли польські війська. Потім він деякий час жив на Волині, воював під прапорами Стефана Чарнецького проти шведських, трансильванських і російських військ, брав участь у каральних акціях проти повсталого українського та білоруського народів у 50-60-х роках XVII ст. На схилі віку полишив військо і займався вже виключно політичною та літературною діяльністю.

Ще ховаючись за стінами Києво-Печерської лаври, Єрлич замислювався над своєю подальшою долею, долею своїх нащадків, яким у разі його смерті важко було б доводити права на родові маєтності. Тому він взявся написати історію свого роду, починаючи від Івана з Юрли (Єрли), що жив наприкінці XV ст. Користуючись багатьма літописами й хроніками лаврської бібліотеки, Єрлич не втримався від спокуси написати огляд всесвітньої історії. А оскільки бурхливе життя сягало і за монастирські стіни, він не міг не сказати й про сучасні йому події. Результатом цього став оригінальний твір, де поєдналися риси хроніки, щоденника й мемуарів, і який було доведено до 1674 р., очевидно, до смерті

автора. Польський археограф К.Вуйцицький видрукував у польськомовному оригіналі другу частину твору, де якраз йшлося про рід Єрлича і про події Національно-визвольної війни та добу Руїни, а перша його частина так і загинула разом з усім рукописом у палаючій Варшаві в 1944 р.

Оскільки мемуарист не брав безпосередньої участі в битвах у 1648-1649 рр., то початковий етап Національно-визвольної війни був змальований ним досить побіжно. Але й тут є чимало цінних матеріалів, що стосуються життя Києва у цей час, проливається додаткове світло на Жовтоводську, Корсунську та інші битви. Повно, з багатьма важливими фактами, Єрлич описав битви під Махнівкою (1648), Берестечком та Білою Церквою (1651), загибель чернігівського полковника Мартина Небаби у 1651 р. Описуючи Переяславську раду, він вказує на нехоть багатьох українців, зокрема киян, до союзу з Москвою, що різко суперечить російським великодержавницьким стереотипам, які беруть початок від реляцій боярина В.Бутурліна.

Юхим Єрлич належав до тієї групи української шляхти, яка наполягала на жорстокому і безжалюньому придушенні повстання народу і підтримала українського ката – Ярему Вишневецького, що по крові (але не по духу) був нащадком (правнуком) славетного Дмитра Вишневецького-Байди і племінником Петра Могилы. "Родом русин, за нацією – поляк", хоч до кінця життя залишався православним. Єрлич був здатний дуже критично поглянути на Річ Посполиту, яка занепадала. Тому мемуари Єрлича є унікальною пам'яткою соціальної психології, що дає ключ до розуміння антинародних позицій частини української шляхти, є пам'яткою не тільки польської, як це донедавна вважалося, а й української культури.

Національно-визвольну війну Єрлич трактує як бунт селян проти панів, але бунт, посланий Богом за панські гріхи. Він шукає і точно знаходить ряд земних причин потужного повстання, насамперед послаблення королівської влади, зростання феодальної анархії, уособленням якої був Самуїл Лаш, засуджений 236 разів до баніції і 37 разів до інфамій, що не заважало йому ще й похвалитися публічно своєю безкарністю. Саме Єрлич дав Лашу вбивчу характеристику, яка давно стала хрестоматійною. Не схвалював мемуарист і політики сприяння козацтву з боку короля Владислава IV та канцлера Єжі Оссолінського. Та ще більше, ніж Сигізмунда III та Владислава IV, критикував він останнього представника династії Ваза – Яна-Казимира і його дружину Марію-Людвигу.

З відвертою неприхильністю ставився Єрлич і до великого й польного гетьманів коронних М.Потоцького та М.Калиновського, звинувачуючи їх у бездарності, злочинній легковажності, жорстокості, небажанні слухати мудрого Адама Кисіля, що різко дисонує з офіційними вихваланнями цих польських командуючих у більшості писань хроністів і публіцистів Речі Посполитої. Яскраво засвідчує ставлення Єрлича до Потоцького такий, наприклад, фрагмент мемуарів: Потоцький "більше радив про келишки та келихи, ніж про добро Речі Посполитої та її цілість; по ночах більше радив про панни або молоді дівки та гарні жінки, хоча й був сам у похилому віці; не зносився і не радився з своїм колегою Мартином Калиновським, через своє постійне пияцтво та велику розпусту втратив військо, вчинив ганьбу й вічну неславу Короні Польській".

Мемуари Єрлича й нині читаються як захоплюючий історичний роман, не втрачаючи при цьому свого значення достовірного історичного джерела.

Юрій МИЦИК

Битва під Жовтими Водами

Військо Речі Посполитої, кероване коронними гетьманами Миколою Потоцьким (великим) та Мартином Калиновським (польним), зібралось на Черкащині, щоб виступити звідти на низ Дніпра і придушити повстання українських козаків у самому зародку. Побоюючися виходу повстанців на "волость", вони розпоростили свої сили і тим самим обрали невдалу тактику воєнних дій. Відіграла свою роль і недооцінка ними повстанських сил. Отже, головні загони польського війська залишилися разом з обома гетьманами в Черкасах, а на пониззя вирушила 21 квітня 1648 р. його менша частина, яка через деякий час також поділилася у Крилові. Одна група чисельністю 4 тис. вояків, до складу якої входили й козаки-реєстровці Переяславського полку під командуванням сина М.Потоцького Стефана та комісара Речі Посполитої Яцека Шемберка, котрий виконував функції козацького гетьмана, рушила суходолом на Січ. Серед вояків був найславетніший у майбутньому польський полководець Стефан Чарнецький. Друга група під головуванням осавулів Війська Запорозького Івана Барабаша та Ілляша Караїмовича складалася переважно із реєстровців інших чотирьох козацьких полків та 1200 найманців, разом – 5200 вояків. Реєстровці мали пливати байдаками по Дніпру й спускатися до Микитинської Січі, бо тільки таким шляхом можна було оволодіти січовими укріпленнями.

За тиждень військо Стефана Потоцького досягло вододілу Дніпра й Інгульця і вишло на береги степової річки Жовті Води. Б.Хмельницький, зібравши на той час вже досить великі сили (8 тис. козаків і 20 тис. ординців під командуванням перекопського мурзи Тугай-бея) перестрів ворога на Жовтих Водах.

29 квітня об'єднане українсько-кримське військо напало на польські загони Потоцького і змусило його сховатися в таборі. Місцем битви під Жовтими Водами були села Пахарівка та Дмитрівка (облога табору) і Григорівка (фінал битви).

Хоча військо Б.Хмельницького було чисельніше за польське, проте мало суттєвий недолік: йому бракувало важкої артилерії, а три легкі гармати не давали можливості швидко і без великих втрат оволодіти добре організованим польським табором. За таких умов Хмельницький виявив себе розважливим і холоднокривним полководцем. Він оточив польський табір, регулярно атакуючи його, і чекав на підхід підкріплень та звісток з берегів Дніпра. 30 квітня підійшли загони Єдичкульської орди, очолювані Орали-оглу. Ногайська орда була погано озброєна, нерідко так званими маслаками (киями, в розщепи яких вставлялися гострі кістки тварин, навіть легке поранення таким маслаком загрожувало гангреною). Блокада польського табору була настільки щільною, що командування Речі Посполитої не мало ніяких звісток про свій авангард і змушене було залишатися в очікуванні між Черкасами та Корсунем. Повстанці перешкоджали польським гінцям вирватися за межі табору.

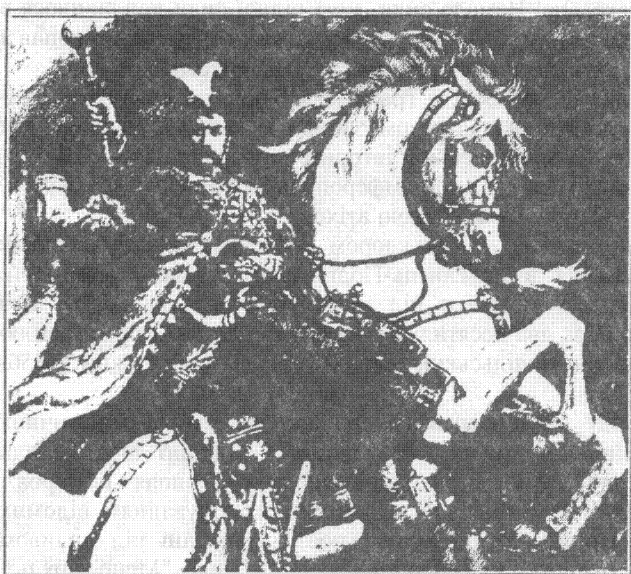
Між тим важливі події розгорталися біля Кам'яного Затону, поблизу Микитинської Січі. Послані Хмельницьким козаки пройшли до реєстровців, флот яких стояв біля Кам'яного Затону, і зуміли швидко загітувати їх перейти на бік повстанців. Було скликано "чорну раду". Барабаш і деякі старшини були забиті. Повсталі реєстровці обрали своїм новим старшиною Филона Джеджелія, а осавулом – Кривенка і виступили суходолом на з'єднання з Хмельницьким.

13 травня це об'єднання відбулося, реєстровці принесли з собою вчетверо більше легких гармат, ніж їх було у Хмельницького. Стефан Потоцький зрозумів, що фортуна відвернулася від нього і був змушений піти на переговори. Він погодився

віддати повстанцям свою артилерію і порох замість заручників (Максима Кривоноса та Михайла Крису) і обіцянку виходу з облоги. Проте 15 травня під час переходу частина козаків, які ще залишалися у польському таборі, перейшла до повстанців. Заручникам вдалося втекти.

Відчуваючи, що наступного дня станеться генеральний штурм табору, Потоцький вночі дав команду відступити на північний схід понад берегом Жовтих Вод, однак приховати відступ не вдалося. На світанку 16 травня 1648 р. українсько-кримсько-татарські війська всією силою вдарили по поляках, табір був розбитий, а військо Стефана Потоцького розгромлено. Одні були вбиті, інші взяті у полон, решта перейшла до повстанців. Лише один польський вояк чудом вирвався з поля бою і приніс звістку про поразку Миколі Потоцькому. До полону потрапили Шемберк, Саліга, Чарнецький та інші офіцери. Сам Стефан Потоцький був тяжко поранений і став татарським полоненим. На шляху в Крим, десь біля Тавані (сучасна Каховка) він помер від гангрені, а тіло було відвезено до Кодаку і там поховано. Пізніше тіло перепоховали у Києві.

*П. Андрусів.
Богдан Хмельницький*

Так закінчилася перша велика битва українських повстанців з військом Речі Посполитої. Б.Хмельницький виявив себе у ній здібним полководцем і організатором. Вістка про перемогу облетіла всю Україну, і в різних її місцях почали готуватися до виступу проти Речі Посполитої, а в Наддніпрянщині стали вибухати повстання. Перша велика перемога поклала добрий початок Національно-визвольній війні українського народу.

Про цю історичну подію збереглося багато документів, спогадів, народних пісень. Вдячні нащадки дбайливо оберігають історичні пам'ятки того часу. Неподалік від залізничної станції Жовті Води височить старовинна могила, яку в народі називають Богдановою. Тут, як вважають дослідники, був командний пункт Б.Хмельницького. Біля станції Савро є легендарна Савур-могила, місце поховання тих, хто загинув у битві під Жовтими Водами. За народними переказами, козаки насипали сюди землю, набираючи її у власні шапки. В приміському селі Миролубівці встановлено меморіальну плиту в пам'ять битви під Жовтими Водами, а в селищі Жовта Ріка, що було перейменовано на місто Жовті Води, встановлено пам'ятник Богдану Хмельницькому.

Юрій МИЦИК

Поет і лікар

Світова література, в тому числі й українська, знає багато випадків, коли лікарі ставали письменниками, як, наприклад, видатний український поет і фольклорист другої половини XIX ст. Степан Руданський, найбільш відомий як автор пісні "Повій, вітре, на Україну", що стала народною і вже майже півтора століття чує слухачів.

Народився Степан Васильович Руданський 1834 р. в с. Хомутиніці Вінницького повіту (тепер с. Руданське Жмеринського р-ну Вінницької обл.) в сім'ї священика. З 1841 по 1849 рр. навчався в Шаргородській бурсі, а з 1849 по 1855 рр. – у Кам'янець-Подільській духовній семінарії. Після цього, незважаючи на спротив батька, вступив до Петербурзької медико-хірургічної академії, яку успішно закінчив у 1861 р. і одержав призначення на посаду міського лікаря в Ялту.

Попри матеріальні негаразди і сухоти, нажиті у Петербурзі, С. Руданський з великою вдячністю прощався з петербурзьким періодом життя: "Прощай Петрополь! Прощай, моє горно пекельне! Немало сили, моєї рідної сили поплавилося в тобі, а гріх мені було б за тебе забути. Сировим залізом з землею та іржею попав я до тебе, ти мене перетопило, ти мене кувало і сухим і твердим пустило од себе".

Тяжка й виснажлива робота, службові й громадські клопоти, сутички з купцями та недобррозичливим міським начальством забирали сили. Лише симпатії бідноти, яку лікував безплатно, і громадський авторитет лікаря, за що в 1869 р. його було обрано почесним мировим суддею Сімферопольсько-Ялтинської округи, та творчість, хоч і мало кому відома, були єдиною втіхою.

Своїми основними пристрастями – фольклором і поезією – С. Руданський захопився ще під час навчання в Кам'янець-Подільській духовній семінарії. Записуючи народні пісні, почав складати під їх впливом власні поезії. Вся творчість С. Руданського охоплює два десятиліття – від 1851 до 1872 рр. і поділяється на три періоди: Кам'янець-Подільський (1851-1855), Петербурзький (1856-1861) і Ялтинський (1862-1872).

Протягом першого періоду писав переважно балади на теми фантастичних народних повір'їв і переказів: "Два трупи", "Вечорниці" – варіант пісні-балади "Ой, не ходи, Грицю...", "Упир" та інші, пізніше, в 1859 р. – "Тополя" і "Верба". Проте балади успіху не мали, бо вони були запізненим наслідуванням відомих романтичних зразків. Популярними були ліричні поезії, написані під впливом народних пісень і романсів: "Сиротина я безродний", "Ти не моя", "Мене забудь". "Не дивуйтесь, добрі люди".

Розквіт таланту і творча зрілість поета припадає на другий, петербурзький період. У цей час головними жанрами, в яких працює С. Руданський, були лірика (пісні) і співомовки – короткі гумористично-сатиричні вірші на основі народних приказок, прислів'їв, жартів. Початок цього періоду означається відомим ліричним віршем "Повій, вітре, на Україну", написаним в середині 1856 р. і надрукованим вперше в журналі "Основа" 1861 р. Оспівувана в усі віки тема – кохання до дівчини та любов до рідної України й туга за ними – розкрита з глибоким почуттям і ліризмом, а відповідна тексту музика відомого композитора Владислава Заремби зумовила популярність пісні. Виник і її народний варіант, в якому значно скорочено текст і внесено деякі його зміни: замість "Повій, вітре, з полуночі", тобто з півночі, співають "опівночі"; "чорні очі" замінено на "карі", хоч С. Руданський у багатьох поезіях звертається до "чорних очей".

Багато своїх ліричних поезій С. Руданський називав піснями, навіть рекомендував до них мелодії відомих народних пісень. Серед пісенно-побутових тем були зразки й громадянської лірики ("Студент", "Гей, бики", "Нехай гнеться лоза", "Наука", "Над коліскою" й інші), які після опублікування стали хрестоматійними. Найбільшим досягненням поета є його співомовки, яких він написав понад двісті.

Особливо популярними стали "Чому дурні?", "Пан та Іван в дорозі", "Добре торгувалось", "Сповідь" і багато інших.

Степан Руданський відомий широкому загалу як поет-сатирик, автор дотепних і гострих поезій, які висміюють негативне у житті українського народу. На жаль, навіть не всім літературознавцям відомо, що він є автором численних історіософічних творів, які відображають епоху козаччини та гетьманщини. Може, як ніхто інший з письменників пошевченківської доби, Степан Руданський гостро відчував драматичну сутність української минувшини та трагічну долю багатьох її політичних діячів. Він не раз звертався до епохи Богдана Хмельницького та його послідовників, які втілювали у життя задуми провідника визвольної війни українського народу. Написані ним поеми "Мазепа", "Іван Скоропада", "Павло Полуботок", звичайно, поступаються експресії та глибині творів Т.Г.Шевченка, проте вони пройняті прагненням до історизму, психологічної достовірності. Але головне, автор хотів бачити історію такою, яка вона була, а не такою, якою її відтворювали російські державні історіографи. Особливо, коли йшла мова про таких діячів, як Мазепа та Скоропадський. Як не прикро, але історичні поеми С.Руданського були маловідомі для читачів як до революції з огляду на цензурні переслідування, так і за радянського часу.

Чимало залишив С.Руданський і перекладів з інших мов, зокрема поеми "Демон" М.Лермонтова, кілька десятків з чеської поезії. Майже повністю перекладам і переспівам присвячений ялтинський період творчості С.Руданського. З російської – переспів "Слова о полку Ігоревім" – "Ігор князь Сіверський", дуже своєрідні переклади "Іліади" Гомера і "Енеїди" Вергілія, які ближчі до переспівів, мають аматорський характер.

С.Руданський через цензурні й матеріальні умови не опублікував жодної збірки поезій, фольклору, хоч і підготував їх декілька. Тільки після смерті, в 1880 р., з'явилась перша збірка з 28 поезій, видана Оленою Пчілкою. По-справжньому відкрив С.Руданського як "великого поета" І.Франко. У 1895-1903 рр. стараннями його, а також А.Кримського і М.Комарова вийшло семитомне видання творів С.Руданського.

Степан Руданський належить до письменників, які пішли шляхом народності й реалізму, прокладеним Т.Шевченком. Своїми піснями сприяв підтриманню в народі пісенної культури, а гумористично-сатиричними співомовками висміював і картав тих, хто кривдив народ.

Влітку 1872 р. в Криму спалахнула холера, і С.Руданський як санітарний лікар міста взявся гасити вогнища інфекції, та захворів і сам. Ослаблення організму холерою спричинило загострення давньої хвороби – сухот, які й звели його у могилу.

Ілля СКРИПНИК

Син епохи антагонізмів

Карл Генріх Маркс належить до тих мислителів, ідеї котрих і за життя, і після смерті знаходилися в центрі запеклої полеміки. Нині ця полеміка начебто вщухла. З одного боку, противники ідеології комунізму вважають, що ідеї Маркса раз і назавжди поховано, прихильники ж комуністичної ідеології волюють не згадувати Маркса, бо надто незручною, суперечливою і просто складною для визначення є його теоретична спадщина.

Зрозуміти творчість і спадщину Карла Маркса неможливо без осягнення епохи, в яку він жив. Це була доба становлення індустріального суспільства у найрозвиненіших країнах Європи й Америки. Становлення цього суспільства супроводжувалося численними кривавими війнами, зокрема й громадянськими, швидким зростанням чисельності робітничого класу й посиленням його експлуатації, руйнацією усталеного традиційного життя в місті й на селі, колосальними технічними та науковими відкриттями. Не реагувати на всі ці процеси, не намагатися осмислити їх тогочасні мислителі не могли. А осмислювали по-різному. Одні звертали увагу на духовні сторони розвитку епохи, другі – на політичні, треті – на економічні. Маркс був серед небагатьох, хто сповідував створити синтетичне, цілісне розуміння доби, і не тільки окреслити основні риси сучасності, а й здійснити прорив у майбутнє, дати науковий прогноз розвитку суспільства. Спершу, у молоді роки, коли Маркс жив у Німеччині, Бельгії та Франції, він редагував "Рейнську газету" і "Німецько-французький щорічник", вимальовувались основні риси марксівської філософії. Це – філософія практики.

1848-1849 рр. Маркс стає на бік робітничого класу – класу уярмленого й водночас тісно пов'язаного з промисловістю, з практичним перетворенням природи. Щоправда, його сподівання на всесвітньо-історичну місію пролетаріату як визволителя всіх пригноблених, не мають нічого спільного з наукою. Це – світська версія біблійних пророцтв про страшні кари, які мають впасти на грішників, і про злидарів-праведників, яким тільки й відкрите світло остаточної істини. Відтак, як і кожна спроба побудови Царства Божого (ще й під атеїстичними гаслами) на землі, "пролетарський штурм неба" приречений на провал. І результати європейських революцій це підтверджують.

Проте Маркс не здавався. Як політичний емігрант, він переїздить до однієї з найдемократичніших країн того часу – Великобританії, де й написав свою основну працю – "Капітал". Тут досліджуються всі сторони економічного процесу того часу. Праця залишилася незакінченою, за життя Маркса вийшов тільки її перший том. "Капітал", в якому мислитель розгорнув свою філософію практики в застосуванні до ключової сфери тогочасного суспільства – економіки, містить висновки, несумісні з політичними поглядами самого автора.

Наприкінці життя Маркс – шанований вчений і політик, визнаний натхненник численних соціал-демократичних партій Європи. Його політичні погляди пом'якшуються, зокрема, він не виступає за пролетарську революцію у країнах розвинутої демократії, вважаючи, що шляхом загального виборчого права робітники мають можливість задовольнити свої потреби. Все більшу увагу звертає він на схід континенту – на Російську імперію. Слід сказати, що Карл Маркс був одним із найпроникливіших дослідників російської дійсності. Він вважав, що не може бути вільною нація, яка пригноблює іншу, і що поглинання однією нацією інших – абсурд.

Можна сказати, що все життя у Марксі сперечалися дві іпостасі: вчений-економіст і філософ, покликаний шукати істину, та політик-ідеолог (як самому Марксові не була ненависна ідеологія – "хибна свідомість", реально він був першорядним ідеологом). Ця двоїстість творчості мислителя далася взнаки після його смерті. Якщо європейська соціал-демократія здебільшого запозичила у Маркса прагматизм і схильність до раціональних політичних дій, то "російський марксизм" (термін нашого земляка Миколи Бердяєва) сконцентрувався на революційно-есхатологічній стороні марксового вчення, на ідеї "останнього рішучого бою" з експлуататорами.

Тоталітарний комунізм був передбачений Марксом – але він так і не зрозумів, що нетоталітарного комунізму чи то у масштабах людства, чи то бодай однієї, окремо взятої країни, побудувати неможливо.

Сергій ГРАБОВСЬКИЙ

Корсунська битва

Після перемоги на Жовтих Водах (16 травня 1648 р.) Богдан Хмельницький на чолі українсько-татарського війська вирушив проти головних польських сил. Його шлях пролягав через Крилів, Олександрівку й Городище на Корсунь. Маючи докладну інформацію від розвідників про дії ворога, гетьман розділив повстанців на чотири колони, поставивши на чолі кожної досвідчених полководців: Максима Кривоноса, Івана Богуна, Мартина Пушкаря та Матвія Гладкого. Вони мали перекрити шлях можливого відступу поляків на захід. Водночас попереду авангардної колони, очолюваної Кривоносом, швидко просувалися ординці Тугай-бея, щоб перерізати ворогові шлях на північ. Отже, з самого початку ініціатива була в руках Богдана Хмельницького, що зумовило йому успіх у Корсунській битві.

Микола Потоцький, на відміну від вождя повстанців, тривалий час не мав ніякої інформації про те, що сталося з його авангардом, і про сили Богдана Хмельницького. Тому він не зважувався на рішучі дії і не знав, що чинити: поспішати на допомогу сину чи відступати, доки не пізно, на північний захід. Тупцюючи на місці, Потоцький займався поки що непотрібним укріпленням табору під Чигирином. Лише після одержання листа від коменданта Кодака Криштофа Гродзицького (від 9 травня) про великі сили повстанців Потоцький став неохоче відходити. Коли до його табору в Черкасах примчав один з недобитих польських вояків з-під Жовтих Вод і приніс новину про поразку польських військ, це вразило командуючого і змусило його до енергійніших дій. Він дав наказ відступати через Мошни й Сахнів Міст на Корсунь, куди мав підійти 6-тисячний корпус Яреми Вишневецького. Коли карателі увійшли до Корсуня, то виявилось, що повстанці вже підходять до міста. Щоб Корсунь не дістався Хмельницькому, Потоцький наказав його пограбувати й спалити. Тоді карателі вчинили чимало злочинів і свавілля, не пожаліли й православних храмів, не зупинилися і перед святотатством: в землю було втоптане викинуте з чаш Святе Причастя-Тіло й Кров Христову... Між тим передові роз'їзди Хмельницького починали герці з ворожими загонами, козаки захопили зручні місця для переправи через Рось. Полякам вдалося захопити полонених, але ті своїми плутаними й перебільшеними розповідями про сили Хмельницького й татар, до котрих, нібито, перейшов і сам хан, посилили тривогу у польському війську. До того ж стало ясно, що місцеве населення співчуває Хмельницькому, а подекуди й переходить до повстанців. За таких умов військова рада польської армії підтримала намір Потоцького відступати, а не одразу вступити у бій, як того хотів Калиновський. Для цього було вирішено покинути важкі й ненадійні вози, облаштувати міцний табір (у вісім рядів возів), всередині якого мало стати військо, і під прикриттям возів рухатися на Богуслав.

На світанку 26 травня громіздкий, але потужний польський табір вирушив богуславським шляхом з Корсуня. Повстанці супроводжували цей табір на відстані пострілу. Віддалившись від Корсуня, польський табір перед полуднем дійшов до Горохової Діброви, де мав пройти низом лісистого й болотистого яру. За декимися даними, поляків умисно вів сюди провідник – Самійло Зарудний. Саме тут на польське військо чекала засідка. Шлях попереду виявився перекопаний повстанцями, захаращений зрубаними деревами, а запруджений ручай створив багнисько. По боках же чекали у викопаних шанцях козаки. Коли табір дійшов до перекопу і став шукати виходу з пастки, з усіх боків загриміли мушкетні й

гарматні постріли. Вогонь був нищівний, не допомагали їй вози, бо козаки засіли вище по схилах яру. Тоді на бік повстанців перейшли 1200 козаків, які досі залишалися у війську Потоцького. Польське військо було приречене. Воно спробувало прорватися з кільця, але тієї ж миті вдарили з усіх боків козаки й татари і розділили табір на частини. Насамперед було оточено й знищено передні польські загони, де знаходився Потоцький. Його було поранено і взято в полон. Така ж доля спіткала й Калиновського. Довше чинили опір тільки вояки з середини табору, але й вони близько першої години пополудні склали зброю. Багато поляків загинуло, багато потрапило в неволю разом з величезними трофеями. Тільки один мушкетер спромігся якось прорватися з обложеного і конаючого табору і принести страшну звістку про поразку представникам польської адміністрації на "волості": кварцяне військо чисельністю 20 тисяч перестало існувати!

Цвіт польської армії залишився на полях битв або разом зі своїми командуючими потрапив у неволю до Криму. Кримсько-татарський літописець Мехмед Гаджі Сенай пише, що коли полонених поляків гнали вулицями Бахчисарая, то хлопчачки висміювали їх, вигукуючи ламаною українською (!) мовою: "Потоцька дурна! Калиновська дурна! Хмельницький мудра! Тугай-бей мудра!". Звістка про Корсунську перемогу облетіла всю Україну, про неї вже тоді було складено думи та пісні, як, наприклад, відома дума "Про Корсунську перемогу", авторство якої приписується козакам з полку Неминикорчми. Ця перемога принесла Богдану Хмельницькому лаври великого полководця, якого навіть вороги порівнювали з Ганнібалом. Але найголовніше полягало в тому, що на звістку про блискучу перемогу під Корсунем піднялося повстання по всій Україні. Національно-визвольна війна охопила тепер практично всі етнічні українські землі, що перебували під владою Речі Посполитої.

Юрій МИЦИК

Мислителі планети

Йому боліла Іспанія

Хосе Ортега-і-Гассет – демократичний політик, видавець, знаний публіцист, але передовсім мислитель – належав до того покоління іспанців, якому судилося пережити й усвідомити втрату колоніальної імперії, пройти через вир боротьби між лівим і правим тоталітаризмом, відстоювати політичні свободи й шукати шляхів виходу із загальнонаціональної кризи.

Ортега, на творче формування якого впливали Коген і Кант, Дільтей і Ніцше, Бергсон і Шпенглер, створив своє власне вчення. Він назвав його "раціовіталізмом", щоб підкреслити нерозривний зв'язок між мисленням і життям. Філософ стає противником усіякої винятковості й категоричності. Душа кожного народу, кожної людини, кожної епохи, стверджує він, вбирає розмаїття істин. Всі народи, всі епохи причетні до істини. Лише історична перспектива, яка оголошує себе єдино правильною, хибна. Навіть великі філософські системи не є і не можуть бути всеосяжними – той, хто спробував би справді співставити всі можливі перспективи, володів би абсолютною істиною і став би чимось на взірць Бога.

Ортега разом зі Шпенглером, Сорокіним та Тойнбі дотримується думки, що культури народжуються й гинуть, розвиваються й модифікуються. Проте на відміну від них, іспанський філософ дещо оптимістичніший. Власне, його позицію

можна було б назвати скептичним оптимізмом. Постійно Ортега наголошує на тому, що у будь-якій дії є щось утопічне. Людські наміри ніколи не здійснюються так, як вони були задумані, доля людини – лише обіцянка, жива утопія. Проте без утопії людське життя стає беззмистовним; хай ми не досягнемо всього того, чого бажаємо, але, щоб досягнути бодай чогось, слід мати бажання.

Детально цікавила Ортега-і-Гассета проблема нації, і не з академічного інтересу. На його очах відбувалося становлення новітньої іспанської нації як складової європейської цивілізації. Філософ вважав: ні спільна мова, ні традиції, ні спільності етнічних ознак чи раси не є визначальними чинниками життя нації, хоча б тому, що вони звернені в минуле. "Якби нація жила лише минулим і сучасним, ніхто б не став захищати свою батьківщину у випадку нападу, – писав він. – Спільне минуле нації дійсно сприяє виникненню стимулів (реальних чи уявних) майбутнього. Уявляючи собі майбутнє, ми не мислимо його без існування нашої нації. Саме тому ми й готові у будь-який момент до відсічі нападу на нашу батьківщину. Саме тому, а не внаслідок того, що у всіх нас тече така сама кров, не внаслідок того, що ми розмовляємо однією мовою чи маємо спільне минуле. Захищаючи існування нації, ми захищаємо наш завтрашній день, а не день минулий". Отож потрібне "єдине прагнення до побудови майбутнього", спільний проєкт цього майбутнього, щоб нація відбулася. А створити спільний проєкт майбутнього може лише спільнота, об'єднана в справді демократичній державі. Ортега був сучасником спроб різних політичних сил відновити в кризовій соціальній і культурній ситуації "славетне минуле". Але спроби реставрації, ні зовнішньої, ні внутрішньої, нічого не дадуть, зауважував філософ. Європейець сьогодення повинен мати достатньо мужності, щоб створити свою програму життя, щоб висловити свої бажання, а не озиратися постійно назад. Ортега заперечує філософське й психологічне виправдання страху; не страх, а мужній спокій дозволяє людині оволодіти своїм життям і тільки так вона може стати вповні "екзистенційною".

Одна з найславетніших праць Ортега-і-Гассета – "Повстання мас". У ній дослідник розглядає духовний і душевний стан людини нашого часу – масової людини; простежує її шлях до перемоги над колишніми формами соціального життя, шлях до зростаючого спустошення життєвого змісту. Однак повстання, як усі основні феномени сучасності, має двоїсті риси. Воно може призвести до нового, непередбаченого ладу життя, але може стати підґрунтям найбільшої з катастроф в історії людства і, можливо, небезпека перевищує надію, проте мусимо сподіватися на перемогу життя. Для Ортеги не існує фаталістичної приреченості на панування масової людини, хоч багато європейських мислителів ХХ ст. духовно капітулювали, заздалегідь прийнявши тоталітаризм масової людини, техногенне засилля як долю епохи. За Ортегою, капітулювати людина не повинна ні перед чим.

Свій історичний світогляд Хосе Ортега-і-Гассет будував не на базі абстрактних висновків, а передусім із власної долі, долі країни. Він був одним із лідерів покоління, яке жило в буремну епоху, і його критична думка пристрасно і нещадно пробивається крізь стереотипи "громадської opinio" до пізнання іспанського характеру в усіх його позитивних і негативних рисах. Ортега – один із засновників Союзу захисту республіки у 30-х роках. Громадянська війна в Іспанії змусила його до еміграції. Після другої світової війни він повернувся на батьківщину й створив Гуманітарний інститут, де й працював майже до кінця життя. А впродовж своїх вимушених мандрів країнами Європи та Америки став свідком і тимчасової перемоги тоталітаризму, і його поразки, і помилок демократії, й її незламності. Але попри всі випробування, до кінця життя його не полишала, можливо, дещо утопічна надія на великі завдання людини і гідне майбутнє Іспанії.

Сергій ГРАБОВСЬКИЙ

Розумів Богдана Хмельницького

19 квітня 1595 року Річ Посполита, яка з тривогою чекала кожної елекції (виборів) короля, святкувала народження першого за 75 років спадкоємця престолу по чоловічій лінії. У короля Речі Посполитої та Швеції Сигізмунда III Вази та його дружини Анни Габсбург народився син Владислав Сигізмунд (Зигмунд). На його честь гриміли гарматні салюти і видавалися віршовані панегірики. Це немовля поєднало в собі дві великі династії: по лінії бабусь у його жилах текла кров польсько-литовської династії Ягеллонів і баварської династії Віттельсбахів. Здорова і розвинута дитина нібито віщувала процвітання Речі Посполитої, однак того-

часні поети та історики не звернули уваги на те, що того ж таки року у Чигиринського підстарости Михайла Хмельницького народився син Богдан-Зиновій, котрому судилося перекреслити величні плани монархів Речі Посполитої...

Королевичу Владиславу було лише три роки, коли померла його мати, і вихованням хлопчика зайнялася суворя баварка Урсула Майєрін. Пліткарі подейкували, що вона була коханкою Сигізмунда III, але сучасні історики відкидають таку інформацію. Король одружився у 1605 році вдруге з сестрою померлої дружини Констанцією, і королевич швидко знайшов з нею спільну мову, тому що бачив у ній не мачуху, а тітку.

Владислав був не єдиною дитиною короля. Від двох шлюбів Сигізмунд III мав ще чотирьох синів і дочку Анну Катарину Констанцію. Два його сини – Олександр і Ян Ольбрахт, кардинал вроцлавський, – померли ще в молодому віці. Третій син Карл-Фердинанд став єпископом, а четвертий Ян-Казимир теж тяжів до чернечого життя. Проте це не завадило їм обом змагатися за королівський престол з Владиславом після смерті батька.

Владислав добре вчився, виявляючи нахил до військового мистецтва і до вільних мистецтв. Він добре знав музику, театр, любив оперу й балет, живопис, особливо картини Рубенса, цікавився архітектурою, поезією, чудово знав крім польської мови латинську та італійську, німецька йому давалася важче. Вчителі й педагоги, які виховували королевича, були задоволені його успіхами. У 16 років Владислав побачив, як вулицями тріумфуючої Варшави тягли на аркані московського царя Василя Шуйського та його брата, взятих у полон під Клушиним (1610), і загорівся бажанням спробувати свої сили на полі бою. Така нагода випала незабаром. Під час польсько-шведської інтервенції 1610 року частина московського боярства проголосила його царем. Але так як у 1613 році царем став перший з династії Романових – Михайл, то королевич Владислав на чолі великого війська, в якому були й запорожці Сагайдачного та Дорошенка, вирушив на Москву (1617-1618 рр.). Похід приніс нові перемоги, проте Москву Сагайдачному взяти не вдалося. Підписавши вигідне перемир'я в Деуліні (1618), за умовами якого Річ Посполита повертала під свою владу Смоленську та Чернігово-Сіверську землі, Владислав повертається до Варшави. Йому довелося відмовитися від царського титулу за 20 тис. рублів, заплачених Московію.

Владислав на відміну від свого батька, фанатичного католика, був толерантним до православ'я, демонстративно цілував образи під час московського походу і користувався великим авторитетом у Війська Запорозького. Навколо Владислава групуються однодумці, які потім проводитимуть його політику. Це: Єжи Оссолінський – майбутній коронний канцлер, брати Казановські, Ян Кішка – великий гетьман литовський та ін. Вже тоді можна було помітити напружені стосунки королевича з батьком, який неохоче підпускав сина до керування державою.

У 1621 році над Україною, що була тоді під владою Речі Посполитої, нависла турецька загроза. Владислав виступив із військом зі Львова і прибув під стіни фортеці

Хотин, де розпочалися бої з турками, татарами та ногайцями. Хоча загально визнаними вождями об'єднаного війська Речі Посполитої були литовський гетьман Карл Ходкевич і гетьман Війська Запорозького Петро Конашевич (Сагайдачний), однак перемогу над полчищами Османської імперії приписували Владиславу.

У 20-х роках XVII ст. Владислав здійснив воєнні походи проти Швеції (формально він був спадкоємцем шведського престолу), займався дипломатичною діяльністю, подорожував, причому особливо він любив Литву та Білорусію, а його улюбленою резиденцією у Литві став Мереч. Часто бував королевич у Пруссії, а в 1624-1625 рр. здійснив велику подорож на Захід. Він побував тоді у Чехії, Австрії, Німеччині, Бельгії, Голландії, Швейцарії та Італії, підтримував контакти з монархами європейських держав, був на аудієнції папи римського Урбана VIII. Повернувшись із Заходу, він твердо переконався, що потрібно зміцнювати королівську владу.

Владислав проводить державну реформу, посилює морську міць Речі Посполитої, стає меценатом наук і мистецтв. Його авторитет значно виріс. А коли помер Сигізмунд III, елекційний сейм після запеклої боротьби різних течій та угруповань обрав новим королем саме Владислава (13.XI.1632 р.). 6 березня 1633 року він уже був коронований під іменем Владислава IV.

Новий правитель Речі Посполитої подавав великі надії, адже був сміливий та войовничий, енергійний та наполегливий, невтомний та працьовитий, щедрий та добрий. Але хвороба нирок, яка прогресувала, подагра й ревматизм змушували короля тяжко страждати. Негативно впливала на здоров'я короля і його надмірна пристрасть до жінок. Так, від однієї своєї коханки – львів'янки Ядвіги Лушковської – він мав навіть позашлюбного сина. Одружився ж король із Цецилією Ренатою Габсбург – дочкою імператора Священної Римської імперії Фердинанда II і сестрою імператора Фердинанда III. Вона народила йому законного сина Сигізмунда-Казимира (1640), але невдовзі померла. Король був змушений одружитися вдруге, виходячи з державних міркувань. Щоб посилити позиції так званої Французької партії в урядових колах, він одружився з 34-річною володаркою Мантуї – Марією Людвигою Гонзага де Невер (1646). Другий шлюб був також не дуже вдалим, але відтоді французька культура стала сильно впливати на польську.

Протягом правління перед Владиславом поставали кризові ситуації в державі. Сигізмунд III своєю прямолінійною і жорсткою політикою, особливо щодо релігійного та національного питання, дав змогу розвинутися негативним процесам у Речі Посполитій. В умовах зростаючої шляхетської анархії король мав дуже обмежені сеймом повноваження. Проте Владислав зв'язався на легалізацію ієрархії Православної Церкви в Україні та Білорусії, що відродилась у 1620-1621 рр. У 1632 році він надав митрополиту київському Петру Могилі привілеї, чим здобув незаперечний авторитет у православних, які пам'ятали приязне ставлення короля до себе ще за часів його юнацької подорожі на Волинь.

Примітно, що король підтримав ідею київського митрополита про створення незалежного (автокефального) Київського патріархату, що дало б змогу прилучити до православних греко-католиків і покінчити з трагічним розколом України й українців.

Дещо зробив Владислав і для Війська Запорозького, яке згодом підтримало його у Смоленській війні (1633-1634 рр.). Військо Речі Посполитої разом із запорожцями блискуче провело кампанію і блокувало московську армію князя Шеїна, а потім змусило його капітулювати. Підписаний Полянський мир 1634 р. закріплював за Річчю Посполитою Смоленськ і Сіверщину. Тоді ж король, за даними деяких джерел, подарував Богдану Хмельницькому дорогіша шаблю. Але Владислав у роки свого царювання діяв переважно не як полководець, а як дипломат, завдяки чому добився укладення вигідних мирних договорів зі шведами й турками.

Однак більше нічого особливого король не зробив. Передусім це стосується України. Під тиском сейму він погодився на криваве придушення національно-визвольних повстань у 1635 та 1637-1638 рр.

В останні роки свого життя Владислав разом із канцлером Оссолінським розробив плани війни проти Османської імперії. Ця перспективна і прогресивна політика дала б

Речі Посполитій величезний виграш і сприяла б позитивному вирішенню українського питання. Король також прагнув посилити Військо Запорозьке як ударну силу проти свавільних феодалів, щоб зміцнити владу короля і провести політичні реформи. Між ним, Б. Хмельницьким та іншими вождями козацтва відбулися переговори. Владислав дав їм привілеї, наказав сформувати флот, почав набирати за кордоном жовнірів тощо. Проте польські магнати й шляхта, керуючися гаслом, суть якого пізніше висловив французький король Людовік XV "після нас хоч потоп", заблокували на сеймі 1646 р. королівські плани щодо турецької війни. Це було фатальне рішення для Речі Посполитої, бо "золотий спокій", яким вона насолоджувалася з часу придушення українського повстання 1637-1638 рр., закінчувався...

Крах планів турецької війни був страшним ударом для Владислава IV, який почав утрачати надію на можливість щось змінити у державі на краще. Проте цей удар був не останнім. У серпні 1647 року помер його син, що значно підірвало здоров'я короля. Щоб підлікуватися та прийняти від французького посла орден Святого Духа, Владислав IV виїхав до свого улюбленого містечка Мереч. Однак там його хворі нирки стали працювати ще гірше. Король знав, що жити йому залишилося недовго.

В цей час, про що король також знав, в Україні починалося повстання, яке очолив Богдан Хмельницький, а тому стало ясно, що Речі Посполитій настає кінець. Владислав IV не помилився у своїх прогнозах: у травні 1648 року українські повстанці розгромили польську армію Стефана Потоцького під Жовтими Водами, винищили кварціане військо і взяли в полон коронних головнокомандуючих М. Потоцького та М. Калиновського.

Владислав IV про це вже не довідався. В ніч на 20 травня 1648 року він помер у Меречі, а був похований у Вавелі, в королівському замку у Кракові, в усипальниці польських королів. Так закінчив своє життя цей державний муж і, хто знає, якби вдалося йому реалізувати свої широкі замисли, чи не була б доля як Польщі, так і України, набагато щасливішою.

Юрій МИЩИК

Учасник "Руської трійці"

На початку 30-х років серед учнів Львівської духовної семінарії виник україно-фільський літературно-просвітницький гурток, ініціаторами якого були майбутні талановиті діячі національно-культурного відродження Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький. Через те, що вони виступали за утвердження "руської" (української) мови, нею розмовляли і писали свої твори, їх назвали "Руською трійцею".

Чіткої організаційної структури гурток не мав, його учасники вивчали історію України-Руси, записували народні пісні, писали руською мовою (гуцульським діалектом) власні поетичні твори. Історичною заслугою гуртка було видання фольклорно-літературного збірника "Русалка Дністровая" в 1837 р. в Буді (Будапешті). До його видання багато зусиль доклав Яків Головацький, який тоді тимчасово навчався в Будапештському університеті й мав зв'язки з видавцями. З часом Я. Головацький став відомим поетом, вченим-мовознавцем, фольклористом, журналістом, педагогом і громадсько-культурним діячем Галичини.

Народився Яків Федорович Головацький в с. Чепелі Золочівського повіту (нині Бродівського р-ну Львівської обл.) в родині священика. Вчився у Львівській гімназії, а з 1831 по 1839 р. з перервами – у Львівській духовній семінарії, був вільним слухачем філософського факультету Львівського та Будапештського університетів. З вини духовних властей лише в 1843 р. отримав сан священика і працював до 1848 р. в селах Станіславщини та Тернопільщини, займаючись науко-

вою, фольклористичною і журналістською діяльністю, дещо надрукував у двотомному альманасі "Вінок русинам на обжинки" (1846-1847), редактованому його братом Іваном.

Револуційні події 1848 р. в Австро-Угорщині сприяли відкриттю кафедри руської мови й словесності у Львівському університеті, першим професором якої став Я.Головацький. Деякий час він був ректором університету, але через слов'янофільські, зокрема проросійські симпатії, в 1867 р. був позбавлений кафедри та емігрував до Росії, де, одержавши посади голови Археографічної комісії і бібліотекаря в м.Вільні, продовжував наукову діяльність.

1878 р. видав у Москві чотиритомне зібрання "Народные песни Галицкой и Угорской Руси" – пам'ятку його фольклористичної діяльності, яка і досі посідає значне місце в українській фольклористичній літературі.

Художня літературна спадщина Я.Головацького невелика й менш значна, ніж фольклористична й мовознавча. Вона становить шість віршів, кілька прозових оповідань, обробок фольклорних сюжетів українських казок і приказок, перекладів єврейських, циганських і російських казок В.Даля, а найбільше (понад п'ятдесят) сербських народних пісень, бо вважав мови і фольклор України й Сербії "двома слов'янськими сестрицями".

Поезії Я.Головацького відзначаються близькістю до народних пісень, поетичним смаком, щирістю, мають виразні романтичні ознаки. Їх теми – кохання й розлука ("Два віночки"), краса рідного краю і туга за ним ("Туга за родиною"), прославлення праці для рідного народу ("Весна"), заклик до зближення галичан з наддніпрянськими українцями ("Руський з руським повстрівався") – про зустріч самого Я.Головацького з українським славістом з Харківського університету Ізмаїлом Срезневським у Львові.

Як учений Я.Головацький більше відомий мовознавчими працями, прогресивними поглядами на народну мову, зокрема українську, які висловив у виступі на з'їзді руських вчених у 1848 р. у Львові, – "Розправа о язиці южноруським і его наричіях". "Язык ізустний народа є запевно правдиве і перше джерело для письменного языка, бо в устах народа найчистіше заховуються всі форми, цілий лад і склад языка..." – вважав Я.Головацький.

Ставши професором кафедри української мови і словесності, Я.Головацький написав наукові праці: "Три вступительніі преподаванія о руській словесності" (1848) та "Граматику руського языка" (1849). Ще з часу участі в "Руській трійці" виступав проти спроб уряду й польських діячів перевести українську мову Галичини на латинську абетку. Я.Головацький практично як письменник і публіцист у своїх творах утверджував українську мову.

Світогляд Я.Головацького був складним і суперечливим. Прогресивнішою була його діяльність у 30-40-х роках, особливо під час революційних подій 1848 р. Після еміграції до Росії він поступово відійшов від прогресивних позицій, як емігрант став обережнішим і підтримував національну політику російського царизму щодо української мови, якої "не було, нема і не може бути". У 70-80-х роках навіть відверто виступав проти "малоруської літератури". Помер Яків Головацький у Вільні, там і похований.

І все ж, незважаючи на деяку світоглядну обмеженість і суперечливість, літературна творчість, наукова і публіцистична діяльність, особливо раннього і доеміграційного періоду, мала прогресивний характер і забезпечила Якову Головацькому помітне місце в історії української філології, фольклористичній літературі.

Ілля СКРИПНИК

Київський період Віктора Васнецова

"Я тільки хочу зберегти рідну старовину, якою вона живе в поетичному світі народу", – писав видатний російський художник другої половини XIX – початку XX ст. Віктор Михайлович Васнецов у листі до Іллі Рєпіна.

Творчість Васнецова справила значний вплив не тільки на становлення сучасної йому школи реалістичного живопису, а й на розвиток російського художнього мистецтва взагалі, оскільки є невичерпним джерелом творчої думки, злету фантазії, благородних народних традицій.

Більше 30 монументальних творів і кілька десятків малюнків, ескізів, етюдів зробив художник протягом свого життя. Секрет нев'яучої молодості васнецовських творів пояснюється обраною автором тематикою: світ казок, легенд, мрій, надій; Іван-царевич, Баба Яга, Снігуронька, Змій Горинич, Спляча Красуня, три богатирі...

Майбутній російський живописець народився у с. Лопьялі Уржумського повіту Вятської губернії у сім'ї священика. Коли Віктору виповнилося два роки, сім'я переїхала у с. Рябове, де пройшли його дитячі роки. Малювати хлопець почав рано. Малював те, що впадало в око: ліс, поле, сільські хати і зовсім несподівано – те, що не бачив ніколи – море, кораблі, морський бій.

У 10 років Віктор вступив до Вятського духовного училища, а після його закінчення – духовної семінарії. Під час навчання в його душі визрівала ні з чим не зрівняна жага до малювання. Перші уроки він брав у викладача церковного живопису та архітектури Миколи Чернишова, який мав у Вятці іконописну майстерню. Сюжети до своїх малюнків 17–18-річний Васнецов черпав з життя, з оточуючої дійсності.

На останньому "філософському" курсі семінарії Віктор Васнецов вирішив остаточно пов'язати своє життя з мистецтвом. Він відмовляється від прийняття сану і їде у Санкт-Петербург з метою вступу до Академії мистецтв. Витримавши іспити, юнак не розібрався у правилах прийому і перший рік в академії не вчився, бо не знав, що був зарахований. Тому зиму 1867-1868 рр. провів у Рисувальній школі заохочення митців, де у той час викладав І.М.Крамської, який справив незабутнє враження на молодого Васнецова.

Під час навчання в Академії мистецтв (1868-1875) Васнецов знайомиться з Рєпіним, Куїнджі, Поленовим, Суриковим та іншими в майбутньому відомими живописцями. За успіхи у навчанні він отримує дві малі та велику срібні медалі.

У 1878 р. Васнецов стає членом "Товариства пересувних художніх виставок". У своїй творчості він звертається до сюжетів російської народної казки, до богатирського епосу з його елементами героїки, до народної пісні та легенди. Ця тематика у мистецтві стає покликанням художника.

Окремо у творчості митця окреслюється київський період (1885-1895), коли В.Васнецов працював над розписом Володимирського собору. Про захоплення цією роботою свідчать його листи: "Тепер голова моя наповнена святими, апостолами, мучениками, пророками, ангелами, орнаментами, і все це майже в гігантських розмірах". Безперечно, Васнецов дивився на Володимирський собор не тільки як на релігійний храм. Для нього він понад усе був пам'ятником героїчного минулого, свідком подій національної історії, культури та просвітництва. Саме тому він постійно вносив зміни і доповнення у проект розпису. Створені ним образи князів Володимира, Олександра Невського, княгині Ольги, Нестора-літописця вражають своєю величністю і живою реальністю, національним забарвленням і подихом історії. За ці роки він разом з кількома помічниками розписав майже чотири тисячі квадратних метрів, виконав п'ятнадцять великих композицій і тридцять окремих фігур, не рахуючи малих зображень.

Роботи В. Васнецова у Володимирському соборі:
"Марія Магдалина" та "Хрещення Володимира у Корсуні".

"Богатирі" – найвідоміший твір Васнецова. З 1871 р., коли був зроблений перший ескіз, і до 1898 р. митця не полишали творчі пошуки щодо реалізації своїх грандіозних задумів. Від самого пейзажу, композиції і до головних фігур – все в цій картині богатирське. Так і дихають силою Ілля Муромець, Добриня Никитич та Альоша Попович.

Двадцять п'ять років писав цю картину Васнецов і тільки у 1898 р. побачила її публіка. З цього часу вона зберігається у Третьяковській галереї.

Останнім твором Васнецова був портрет його давнього друга Михайла Васильовича Нестерова, що, на жаль, так і залишився незакінченим. На той час художнику було вже 79. Під час роботи друзі багато розмовляли про мистецтво, молодих художників, нові напрями та школи. Якось Михайло Васильович спитав Васнецова: "Скажи друже, тільки чесно, від самого серця скажи, а чи не сховався ти від життя за казку?" – на що Васнецов, якому сподобалось таке питання, бо сам не раз про це думав, відповів: "А куди ж було після Володимирського собору вище? Ку-ди? Купчих писати, Державну Раду? Після Бога-то? Вище за Бога нікого немає, бо це мрія людська про спокій на землі і на небі. Але є дещо, що стоїть поруч. Це, друже, казка".

Ірина ВОЙЦЕХІВСЬКА

2000-ліття Різдва Христового

Вознесіння Господнє

За свідченням Святого Письма, після Воскресіння Ісус Христос протягом сорока днів з'являвся своїм апостолам. Востаннє він став між ними й промовив: "Мир вам!", а потім дав останню настанову учням: "Дана Мені велика влада на небі й землі. Тож ідіть, і навчіть всі народи, хрестячи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, навчаючи їх зберігати все те, що Я вам заповів. І ото, Я перебуватиму з вами повсякденно аж до кінця світу". Заповівши це, Ісус підніс руки й благословив апостолів, а потім вознісся на небо. Апостоли тільки дивились туди, спостерігаючи, як Він віддаляється. До них тим часом підійшли мужі в білих одягах і сказали: "Галілейські мужі, чого стоїте і задивляєтесь на небо? Той Ісус, що вознісся на небо від вас, прийде так, як бачили ви, як ішов Він на небо!" Отже, в цих словах світові була дана надія на друге пришествя Ісуса Христа. Як свідчить далі євангеліст Лука, Ісус вознісшись на небо, сів по праву руку Бога-Отця.

Ця подія стала загальнохристиянським святом з IV ст. Православна церква святкує Вознесіння Господнє на 40-й день після Великодня, у четвер шостого тижня. Свято це є одним з дванадцятих свят. У той час візантійська цариця Олена збудувала храм в його честь на місці Вознесіння Ісуса Христа. Тропар цього свята: "Вознісся Ти в славі, Христе Боже наш, радість сотворивши ученикам обітуванням Святого Духа, утвердивши їх благословенням, бо Ти еси Син Божий, ізбавитель світу".

Святкування Вознесіння Господнього в Україні має свої особливості, пов'язані із впливом дохристиянських вірувань. Так, до цього дня випікали печиво у формі драбини (вона, вважали, мусить допомогти Ісусові Христові після Воскресіння піднятися на небо). Вранці родина, взявши з собою різноманітні страви й напої, йшла в поле. Тричі обійшовши власну ниву, люди зверталися до Бога з подякою за надання життєдайної сили хлібам. Після цього, поспідавши на ниві, розкидали залишки страв по полю. Наприкінці дня односельці збирались на вигоні на спільну трапезу.

Відомі аграрні прикмети цього свята: "На Вознесіння гарна погода – до врожаю", "Вознесіння з дощем – Ілля з грозою".

Леонід ПИЛЯВЕЦЬ

Молитва до святого Миколая

Святий Миколаю, вірний заступнику тих, хто до тебе звертаються і просять про поміч. Молю тебе, заопікуйся мною і охорони мене від нещастя дочасних, а ще більше молю тебе, охорони мене від нещастя душевних, від усяких гріхів. Як змилостився ти над трьома ув'язненими воєводами та визволив їх від смертної кари, так змилосердся і наді мною, що гину в гріхах і заслуговою на вічну погибель.

Святий Миколаю, стань за мене перед милосердним Богом зі своєї молитвою, щоб я в здоров'ї і в чистоті душ, а найважливіше – без гріхів перейшов (перейшла) що долину сліз і у вічності разом з тобою славив (славила) в Трійці єдиного Бога безконечні віки. Амінь.

Убивство в Роттердамі

23 травня 1938 р. у центрі міста Роттердам (Голландія) пролунав страшний вибух. На місці події залишилося понівечене тіло невідомого. Після ретельного розслідування дійшли висновку, що жертвою є емігрант, колишній полковник Української Народної Армії Євген Коновалець. Багато років ім'я вбивці, назва організації, яка спланувала цей злочин, були невідомі, існувало кілька версій вбивства. Проте час проводить своє слідство...

Євген Коновалець очолив українську військову організацію після смерті Симона Петлюри, якого у 1926 р. застрелив у Парижі агент ДПУ Шварцбард. Коновалець – виходець із Західної України, мобілізований за першої світової війни

до австро-угорської армії, служив в українському корпусі Січових стрільців і мав чин унтер-офіцера. В одному з боїв він здався в полон росіянам. У громадянську війну Коновалець створив із Січових стрільців полк і став на бік Української визвольної армії, яку очолив Симон Петлюра, отримав звання полковника. Під натиском Червоної армії українські війська відступили на територію Польщі. Там, на польських землях, і була створена УВО – Українська військова організація в еміграції, яка об'єднувала українських вояків, що опинилися у вигнанні, а також місцевих жителів, що не змирилися з польським гнобленням. У своїй програмі УВО зазначала, що стоїть на принципах повної соборності і незалежності України. Установчий з'їзд закликав українське вояцтво в еміграції повертатися на рідні землі й там шукати нові форми визвольних акцій. На цей заклик до СРСР, в Україну, повернулося багато солдатів

Петлюри, які й стали провідниками визвольних ідей і пропагандистами УВО.

Зрозуміло, що така організація дуже стурбувала Сталіна і його політбюро. Вони приймають рішення – знищити Євгена Коновальця. Це доручається терористичним організаціям НКВС.

Загибель Симона Петлюри змусила Коновальця вжити рішучих заходів для мобілізації української еміграції на боротьбу з радянським режимом. У 1929 р. він створює ОУН (Організацію українських націоналістів), яка починає налагоджувати зв'язки з інтелігенцією на теренах радянської України. Готуючись до нелегальної подорожі в Україну, Коновалець дає розпорядження службам ОУН забезпечити йому перехід кордону через таємний канал "Волоха", що насправді контролювався НКВС, який оточив його своїми агентами. Коновальцю надсилали дезінформацію з радянської України про фальшиве національне підпілля, яке там піднімає мало не повстання. Насправді йому готували пастку. НКВС розробив "маршрут переходу кордону", розставивши фальшивих підпільників. Москві Коновалець потрібний був живий, щоб, як і генерал Тютюнник, якого захопили раніше, він виступив із заявою про необхідність припинення боротьби і лояльність до радянського режиму.

Цю операцію готував резидент у Голландії Вальтер Кривицький. Але саме в цей час починаються масові розстріли військових на чолі з Тухачевським, знищується багато українських радянських командармів, відбуваються масові репресії в Україні, таємничо гине голова Раднаркому УРСР Панас Любченко. Все це насторожує Євгена Коновальця – він відкладає свою поїздку в Україну, чим ламає заплановану операцію НКВС. Проте ці органи готували нову пастку.

Слідчі голландської поліції, вивчаючи обставини убивства Є.Коновальця, дійшли висновку, що вибухівка, яка заподіяла смерть керівникові ОУН, – радянського виробництва. Це був конкретний речовий доказ. Стало також відомо, що цю операцію очолював керівник іноземного відділу НКВС Сергій Шпігельглас, який на кораблі "Свирь" привіз до Голландії вбивцю з вибухівкою, але хто це був конкретно – важко було встановити. Архіви НКВС-КДБ мовчали.

Та несподівано 1992 р. із заявою у газеті "Труд" виступив сам убивця, який у своєму злочині вбачав велику заслугу перед державою. Ним виявився генерал-лейтенант КДБ П.А.Судоплатов. Отже, таємниця вбивства Є.Коновальця, яка понад сорок років приховувалася всіма можливими засобами, розкрита.

Юрій КРАШОЦОК

Мислителі планети

Некоронований король Європи

Справжнє ім'я Вольтера – Франсуа Марі Аруе. Народився він у Парижі, в сім'ї нотаріуса. Батько готував його до кар'єри юриста, але юнак, відчуваючи потяг до літератури, зрадив сімейній професії. Творчі здібності Вольтер виявив дуже рано. У своїх памфлетах він критикував клерикалізм, висміював позірне святенництво та релігійний фанатизм, водночас не заперечуючи релігію та церкву взагалі.

Слід зауважити, що Вольтер щасливо поєднав у собі талант філософа й письменника. Писав він розкуто, вільно, дотепно, а часом і саркастично. Ядучості Вольтер не позичав. Століттям пізніше Олександр Герцен так писав про Вольтера: "Сміх має в собі щось революційне... Тільки рівні сміються між собою. Сміх Вольтера зруйнував більше, ніж плач Руссо". Отож у зруйнуванні ідейних підвалин абсолютистської тиранії заслуга Вольтера безумовна.

Мислитель листувався з найвидатнішими вченими своєї доби. Монархи Європи, зокрема російська імператриця Катерина II, вважали за честь листуватися з ним. Його книжки забороняли на батьківщині; їх знищували, проте читацька популярність вольтерівських творів була колосальною. Власне, слово "вольтер'ян-

ство" як синонім вільнодумства, не обмеженого впливом влади і забобонами натовпу, з того часу міцно увійшло до всіх словників. Проте сам Вольтер "некоронований король Європи", – як його називали сучасники, – більш за все цінував у своїй діяльності практичний захист прав конкретних людей. Уже на схилі літ, здобувши широку славу він писав: "Я зробив немало добра, і це найкраще з усього, що я зробив".

Вольтер був двічі ув'язнений за вільнодумство в Бастилії, неодноразово його змушували залишати батьківщину й жити за кордоном (у Великобританії, згодом – у Німеччині та Швейцарії). Останні двадцять років життя він провів у садибі Ферне, розташованій на франко-швейцарському кордоні. Лише за три місяці до смерті Вольтер дістав дозвіл приїхати до Парижа. Цей в'їзд перетворився на справжній триумф. Проте абсолютистська влада знайшла спосіб помститися після смерті мислителя. Поліція заборонила будь-які згадки про смерть Вольтера. Духівництво не дозволило поховати Вольтера на кладовищі. Щоб врятувати його останки від наруги, оскільки "безвірників" кидали тоді на смітник, родичі Вольтера таємно відвезли його тіло з Парижа в Шампань, де й поховали напівлегально видатного сина Франції. Перенесли до Парижа останки Вольтера 1791 р. в дні Великої французької революції.

Сергій ГРАБОВСЬКИЙ

"Дослухатися мови й життя народу"

Саме за свою безмежну любов до української мови та її найактивнішу публічну популяризацію ця людина під кінець свого життя потрапила на неосяжні простори "архіпелагу ГУЛАГ". Йдеться про Олександра Алоїзовича Янату –вченого-ботаніка, людину цілком мирної й далекої від політики професії.

Народився О.Яната у Миколаєві, де його батько, виходець з Чехії, знайшов притулок, рятуючись від політичних переслідувань. Від нього Олександр перейняв любов до ботаніки.

З 1906 р., навчаючись на агрономічному відділенні Київського політехнічного інституту, він подорожував селами Таврії, здійснив кілька екскурсій для обстеження рослинного світу Київської губернії. Збираючи гербарії, цікавився місцевими назвами рослин, склав словник народних назв української флори. Запропонував Термінологічній комісії природничого відділу Українського наукового товариства, членом якого він був, спеціально зайнятися створенням української ботанічної термінології. Цим питанням присвячена і перша наукова праця О.Янати "Спис рослин, зібраних добродієм Громегою у Черкаському повіті на Київщині", надрукована 1912 р.

Змолоду Яната започаткував чимало наукових і громадських товариств, брав активну участь в організації підпільних гуртків. Його обирають секретарем Миколаївської об'єднаної організації РСДРП, та вже 1909 р. він потрапляє під таємний нагляд царської охоранки. Наступного року зазнає перших арештів та ув'язнення у київській Лук'янівській тюрмі.

Перші два роки самостійної фахової праці Янати пов'язані з Кримом. Тут він засновує сільськогосподарську дослідну станцію, обстежує флору Криму і прилеглих до нього повітів Таврії. Не приховуючи своїх "українофільських" симпатій, виступає з промовами про необхідність видання сільськогосподарської літератури для українського населення його рідною мовою. За цю діяльність Олександр

Алоізович зазнав переслідувань з боку губерньського земства і вимушений був переїхати 1913 р. до Харкова.

Під час першої світової війни 1914-1918 рр. Яната знову поринає у революційну роботу в лавах УСДРП, стає секретарем очолюваного Симоном Петлюрою Революційного українського комітету Західного фронту, бере участь у виданні робітничої газети українських соціал-демократів "Слово". 1915 р. у Харкові на всеросійському з'їзді "З питань влаштування розваг для населення" вчений переконливо доводить, що різке зниження освітнього рівня українського народу є результатом антиукраїнської урядової культурно-освітньої політики Російського імперії. Через рік на сторінках першого тому "Збірника науково-літературного відділу Товариства ім. Квітки-Основ'яненка у Харкові" була надрукована праця О.Янати "Народні українські назви рослин Північної Таврії".

З початком революційних подій в Україні Яната переїжджає до Києва, де входить до складу численних наукових комісій Українського наукового товариства, а згодом – Української академії наук: термінологічної, літературної, бібліографічної, флористичної. Він розробив і опублікував проект роботи ботанічної секції природничого відділу Міністерства земельних справ гетьманської Української держави. Змінюються політичні погляди Янати – він категорично пориває з партією більшовиків (його не влаштовує притаманний їй національний нігілізм) і повністю віддається науці, зокрема її організації в Україні.

З 1918 р. О.Яната – один з фундаторів та керівників Сільськогосподарського комітету при Наркоматі земельних справ, очолює Українське ботанічне товариство, організує та редагує журнали "Вісник сільськогосподарської науки", "Праці сільськогосподарської ботаніки", "Український ботанічний журнал". Він завідує кафедрами ботаніки в Київському університеті та політехнічному інституті; в Українському інституті прикладної ботаніки очолює відділ по боротьбі з бур'янами, публікує низку праць з цього питання. В Комітеті у справах дослідження продуктивних сил та народного господарства України Яната працює над ботаніко-географічною районізацією України. В радянський час він багато уваги приділяє охороні природи, піднесенню ролі науки в цій справі, налагоджує наукову діяльність у заповіднику "Асканія-Нова". Вчений багато друкується, виступає на сторінках газет і журналів. Він є автором підручника загальної ботаніки для вузів, праці "Рослина та її життя".

1929 р. професора Янату було висунуто в академіки, й він набрав таку ж кількість голосів, як і Микола Вавілов. Було порушено клопотання про надання спеціально для Янати окремої вакансії. Проте невдовзі це питання втрачає актуальність: у сільському господарстві проведено колективізацію, в науці поширюються погляди, які суперечать здоровому глузду. 15 березня 1933 р. О.Янату звільняють з роботи в Інституті захисту рослин "за протягування буржуазних екологічних теорій в галузі боротьби з бур'янами", а 4 травня арештовують.

Навіть у гулагівських таборах фанатична відданість науці не полишала вченого-в'язня. Після роботи на лісоповалі він збирав гербарії, вивчав навколишній рослинний світ та комах-шкідників, систематизовував свої спостереження, писав наукові праці. Другий п'ятирічний термін ув'язнення (перший закінчувався 4 травня 1938 р.) хворий на сухоти О.Яната вже не зміг подолати і невдовзі помер. Знайдені рукописи під назвою "Флора і фауна Соловецьких островів" було спалено, доля інших праць невідома.

*Лариса ТАРАСЕНКО,
Наталія ОКОЛІТЕНКО*

Від склавинів до першої Української держави

Сучасний рівень історичних знань дає вагомі підстави говорити, що український етнос почав формуватися приблизно 1500 років тому. Головним аргументом є безперервність етноісторичного розвитку на українських етнічних територіях з середини I тис. н.е.

Україногенез, без сумніву, диктувався універсальними загальноєвропейськими історичними закономірностями. Тобто, за головними ознаками цей процес не повинен суттєво відрізнитися від етногенезу інших народів середньої смуги Європи – поляків, чехів, німців, французів, англійців. А всі вони зароджувалися в V-VI ст., і наприкінці IX-X ст. утворили свої перші самостійні держави.

Середньовічна Європа постала на руїнах Римської імперії. Визначальна роль останньої і зумовила народження переважної більшості великих європейських етносів зразу ж після бурхливої доби падіння Риму, а саме в середині I тис. н.е.

Оскільки українці належать до слов'ян, то очевидно, що з'явилися вони не раніше, як виникло слов'янство. Сучасна наука доводить існування праслов'янських племен на рубежі нашої ери, а справжніх слов'ян лише в V ст. Отже, є всі наукові підстави стверджувати, що праукраїнці з'явилися на історичній арені не раніше, як з'явилася слов'янство, тобто у середині I тис. н.е.

Слідом за видатним чеським лінгвістом Л.Нідерле переважна більшість сучасних дослідників схиляється до наукової концепції вісло-дніпровської прабатьківщини слов'янства, за якою слов'яни походять з теренів, обмежених на заході Середньою Віслою, на сході – Середнім Дніпром, на півночі – Прип'яттю, а на півдні – степами Північно-Західного Надчорномор'я, тобто з Північно-Західної України. Саме тут концентрується більшість давніх слов'янських гідронімів.

Однак ці ж території є ядром українських етнічних земель, звідки власне й походять українці. Сам факт збігу кордонів слов'янської прабатьківщини з батьківщиною українського етносу та безперервний розвиток на цих теренах від найдавніших слов'ян (антів та склавинів V-VII ст.) до сучасної України дає підстави вважати останніх праукраїнцями. Розселення з Північно-Західної України антів та склавинів, які відомі археологам за старожитностями пенківської та празької культур, започаткувало етногенез багатьох слов'янських народів. Отже слов'яногенез розпочався із розселенням праукраїнських племен на сусідніх територіях, де культура і мова прибульців набула місцевої специфіки, і вони започаткували власну етнічну історію. Завдяки сучасному рівню історичних знань можна уявити загальну схему походження слов'янських народів, зокрема українців.

Велике переселення народів у IV-V ст. призвело до падіння Римської імперії та докорінних змін на етно-політичній карті всього континенту. Наприкінці V ст. на Волині чи в Прикарпатті постала перша достовірно слов'янська етнічна спільнота, відома археологам під назвою празької культури, а візантійським хроністам – склавинів. У VI ст. празька людність просунулась на Верхню та Середню Віслу. Тут вона дала початок пращурам поляків.

З Волині та Прикарпаття долинами Дністра та Пруту склавини рушили у Подунав'я та на Балкани, взявши участь у формуванні південного слов'янства. Піднімаючись до верхів'я Дунаю, вони дійшли до його витоків і заселили басейн р.Лаби. Так розпочалась історія лужицьких сербів. Пращурами словаків, моравів, чехів

було теж празьке населення, яке у VI–VII ст. прийшло у Центральну Європу з українського Прикарпаття через перевали Карпат.

Південніше склавинів у лісостепах між Прутом та Дінцем, в V–VI ст. мешкали слов'янські племена антів (пенківська культура). Під тиском степовиків-аварів північна їх частина злилася зі склавинами, західна – пішла на Балкани, а східна – просунулась на північ – у балтське середовище, на Десну та Верхній Дніпро. В V–VI ст. тут постала балто-слов'янська колочинська спільнота. В VIII ст. під впливом нових переселенців з Київського Подніпров'я та Волині вона трансформувалася в літописні племена кривичів та радимичів – безпосередніх пращурів білорусів та далеких предків росіян.

Київський дослідник В.Д.Баран простежив за археологічними матеріалами безперервність культурно-історичного розвитку слов'ян на землях Північно-Західної України від склавинів Волині V ст. до Київської Русі. Зараз маємо всі наукові підстави стверджувати, що цей відгіннок слов'яногенезу є першим, додержавним етапом формування українського етносу. Археологічні пам'ятки VIII–IX ст. відомої лука-райковецької культури Північно-Західної України залишили праукраїнські літописні племена деревлян, волинян, білих хорватів, тиверців, уличів, полян. Саме ця праукраїнська людність створила першу українську державу Київську Русь, яка виникла синхронно з першими державами сусідніх народів Європи – поляків, моравів, чехів тощо.

Тяглість етно-історичного розвитку на українських етнічних теренах між Середнім Дніпром і Карпатами від склавинів Волині V ст. через лука-райковецьку культуру до південних русичів IX–XIV ст. і далі до козацької України дає підстави твердити, що коріння українського етносу сягає кінця V ст. н.е.

Отже, так звані ранні слов'яни V–IX ст. (корчацька, пенківська, лука-райковецька археологічні культури) насправді були праукраїнцями. Ранні слов'яни – це абстрактне, штучне і далеке від історичної реальності поняття. Іншими словами, такого народу ніколи не було, як не існувало іранського, германського чи романського етносу взагалі, а були окремі конкретні народи, які входили в зазначені мовні групи.

Значимо, що український етнос почав формуватися раніше від інших східнослов'янських, завдяки географічній близькості до центрів античної цивілізації, впливи якої були потужним каталізатором культурно-історичних процесів у всій ранньосередньовічній Європі.

Леонід ЗАЛІЗНЯК

Історична цитата

"Нема найменшого сумніву, що колись велетенське тіло російської імперії розпадеться й Україна стане знову вільною і незалежною державою. Час цей наближається поволі, але неухильно. Українці є нація з власною мовою, культурою та історичною традицією. Хвилево Україна роздерта між сусідами. Але матеріал для будови української держави лежить готовий: коли не нині, то завтра з'явиться будівничий, що збудує з тих матеріалів велику і незалежну Українську державу".

Йоган Георг Коль

Чому Європа називається Європою?

А й справді, чому Європу назвали Європою, Африку – Африкою, а Атлантичний океан – Атлантичним?

З'ясування цих питань дає вельми прості відповіді, які, проте, відомі далеко не кожному. Назва частини світу, де ми живемо, походить від семітського слова "ереб" – захід сонця, вечір. Це означає, що Європа лежить на заході, де сонце заходить. З цим природним фактором пов'язаний давньогрецький міф, за яким верховний бог Зевс, перетворившись на бика, викрав дочку фінікійського царя Агенора і відніс її туди, де спочиває наше головне світило. Цей міф ліг в основу створення художніх полотен видатних майстрів пензля – Тіціана, Клода, Лорена, В.О.Серова.

Європою названий один із супутників Юпітера, відкритий у 1610 р. Галілео Галілеєм.

На сході Європа межує з найбільшою частиною світу – Азією. Цю назву дала також семітська лексема "асу" – схід сонця, ранок. Азія лежить там, звідки щоранку з'являється сонце. Європа й Азія поєднані між собою так тісно, що межа між ними є абсолютно умовною, і їх дуже часто, особливо останнім часом, об'єднують загальною назвою Євразія.

Назву екваторіальному материку Африці дали римляни. Тут визначальним є слово "афри" – так нападки Ромула і Рема називали один з народів північної Африки. Корінь "афри" є також в назві південноафриканського народу бурів – африканери і в слові "африкантроп", так назвали викопну людину неандертальського типу, фрагменти черепу якої знайдені поблизу озера Еясі в Танзанії.

Північна і Південна Америки... З назвою цих двох величезних материків пов'язана сумнівна слава флорентійського мореплавця Америго Веспуччі. В 1499-1504 рр. він брав участь у кількох іспанських та португальських експедиціях до берегів Південної Америки і нібито першим описав відвідані землі. Це дало підстави лотаринзькому картографу М.Вальдземюллеру назвати в 1507 р. Новий Світ на честь Америго Веспуччі Америкою, хоч і досі достеменно невідомо, хто відкрив її першим. Як справедливо пише прославлений мандрівник сучасності Тур Хейердал "... ім'я, місце народження і рік прибуття людини, що першою відкрила Америку, назавжди залишаться невідомими. І напевно чи вона сама усвідомлювала, що якоїсь миті ступила на землю нового континенту...". Але Новий Світ назвали Америкою, так його називають і нині.

Походження назви Австралійського континенту простіше. Слово "австраліс" у перекладі з латини означає "південна земля", а материк цілком лежить у південній півкулі. Цей корінь також входить до назви викопних людиноподібних приматів – австралопітеків, які жили близько 2,6 млн. років тому, що їх скелетні залишки знайдено на півдні та сході Африки.

І нарешті шостий материк – Антарктика. У перекладі з грецької мови – це країна, що лежить навпроти північних полярних країн. До назви цієї землі входить слово "арктос", що в перекладі з грецької означає "ведмедиця", – мається на увазі сузір'я Великої Ведмедиці, під яким лежить Арктика, тобто північні полярні землі.

Так само легко можна пояснити і назви океанів. Слово "океан" походить від фінікійського слова "ог" – всеохоплюючий, безбережний. Так ось, назву Тихий дав Великому океану незабутній Фернандо Магеллан, який організував перше навколосвітнє плавання і перетнув обширний водний простір за тихої погоди. Атлантичний океан назвали за іменем міфічної країни Атлантиди. Назви Індійського та Північного Льодовитого океанів зрозумілі самі собою.

Олександр ЄМЧЕНКО

Автор першої військово-медичної енциклопедії

Видатний український лікар першої половини XIX ст. Яким Чаруківський народився в с. Полони на Полтавщині. 1816 р., після закінчення Чернігівської духовної семінарії, вступив до Імператорської медико-хірургічної академії у Санкт-Петербурзі. Його вчителями були І.Ф.Буш (1771-1843) – засновник першої російської хірургічної школи, П.І.Загорський (1764-1846) – видатний український вчений, засновник першої вітчизняної анатомічної школи, І.В.Буяльський (1789-1866) — академік двох Російських академій, син запорозького козака.

Після закінчення академії у 1820 р. Я.Чаруківський був призначений лікарем Гренадерського полку. Через короткий час здібного фахівця переводять лікарем лейб-гвардії Єгерського полку, у якому він воював під час російсько-турецької війни 1828-1829 рр., потім – у польському поході 1830-1831 рр. Я.Чаруківський брав участь у 20 битвах, а тому мав великий досвід у наданні медичної допомоги пораненим і хворим безпосередньо на полі бою.

Практичну роботу військовий лікар Я.Чаруківський успішно поєднував з науковою діяльністю. Так, у 1823 р. Медико-хірургічна академія присвоїла йому звання медика-хірурга, а у 1825 р. 27-річний Я.Чаруківський успішно захистив дисертацію на ступінь доктора медицини і хірургії.

Із багатьох наукових праць Я.Чаруківського найбільш значною і відомою є "Военно-походная медицина". Ця своєрідна військово-медична енциклопедія стала фактично першим російським підручником з військової медицини для багатьох поколінь військових лікарів. Книга складається з п'яти частин. Понад 1300 сторінок вміщують практично всі розділи військової медицини. У цій роботі Я.Чаруківський дав визначення "здоров'я воїнів", обґрунтував завдання військової медицини та підготовки військових медиків, розробив питання медичної евакуації на полі бою, описав роботу військових польових шпиталів. Вся увага військового лікаря і вченого Я.Чаруківського була зосереджена на турботі про здоров'я солдата. Призначення цієї книги автор сформулював так: "Для молодого лікаря під час походу".

"Военно-походная медицина" – це глибока наукова праця, яка стала важливою віхою у розвитку військової медицини XIX ст. Про цінність цієї книги, її необхідність та неординарність свідчить той факт, що Я.Чаруківському в 1839 р. було присуджено одну з найпрестижніших наукових відзнак того часу – Демидівську премію.

Володимир ГУЛЬКО

Хто такий Василь Суразький?

У 1570 р. князь Костянтин Острозький задумав надрукувати дешевий і масовий переклад Біблії українською мовою. Для цього було запрошено Івана Федорова, а для підготовки тексту створено своєрідну редакційну раду з викладачів Острозької академії – Герасима Смотрицького, Дем'яна Наливайка, Мелетія Смотрицького, Філарета Бронського і Василя Суразького. Інок Василь (народився приблизно 1530 р. в Суражі) став видатним педагогом і письменником. Його книга "Правила истинного живота" була кодексом поведінки християнина.

У 1580-1581 рр. знамениту Острозьку Біблію було надруковано, а наступного, 1582 р., стався конфлікт між князем К.Острозьким та І.Федоровим. Першодрукар поїхав до Львова, друкарню взяв у свої руки Василь Суразький. Під його керівництвом і редакцією в 1582-1598 рр. вийшло десь 25 книжок – здебільшого з його ж передмовами. Це зробило Острозьку друкарню найпродуктивнішою на той час у Східній Європі.

Помер Василь Суразький, очевидно, 1598 р. Редактором і хазяїном друкарні став Дем'ян Наливайко, проте такого розмаху книгодрукування, що було за попередника, досягти йому не вдалося.

У Рівному одна з вулиць носить ім'я Василя Суразького.

Сергій СИНЮК

Статистика воєн:

За шість тисяч років історії людства на Землі відбулося понад 14 тис. воєн, які забрали 3 млрд. 60 млн. чол. За 3600 р. зареєстровано лише 292 спокійні роки.

Найдавніша прикрість

Найдавніший із зразків письма, що зберігся до наших часів – папірус Пісса. На думку вчених, йому понад 6 тисяч років. Проте не тільки поважний вік викликає наше зацікавлення, а й те, що на ньому написано. Папірус починається такими словами: "На жаль, світ тепер не той, що був раніше. Кожний хоче писати книжки, а діти не слухають батьків".

М. Антончик, В Шталін. "Коліївщина"

ЧЕРВЕЊ

ПН ВТ СР ЧТ ПТ СБ НД

1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30					

1 – Міжнародний день захисту дітей

2 – 110 років від дня народження українського письменника Костя Буревія. Загинув у застінках НКВС в 1934 р.

3 – 135 років від дня народження президента Західноукраїнської Народної Республіки Євгена Петрушевича. Помер 29 серпня 1940 р.

4 – 200 років тому помер італійський письменник і мемуарист Джованні Казанова, неперевершений авантюрист, який став персонажем багатьох художніх творів. Народився 2 квітня 1725 р.

– 135 років від дня народження українського архітектора Владислава Городецького. Помер 3 січня 1930 р.

– 75 років тому помер російський антрополог, археолог та географ Дмитро Анучин. Народився 8 вересня 1843 р.

5 – Всесвітній день охорони навколишнього середовища

– 430 років тому страчено нідерландського політичного діяча графа Філіппа де Монморанса Горна. Народився близько 1524 р.

– 290 років тому було підписано угоду між Мазепою і шведським королем Карлом XII про боротьбу з Росією

– 100 років від дня народження іспанського поета і драматурга Гарсія Лорки. Був розстріляний 19 серпня 1936 р.

6 – День журналіста

– 230 років початку Коліївщини – народно-визвольного повстання на Правобережній Україні

– 155 років тому помер український письменник і громадський діяч Маркіян Шашкевич. Народився 6 листопада 1811 р.

– 180 років від дня народження українського поета-романтика Олександра Корсуна. Помер 6 листопада 1891 р.

– 130 років від дня народження англійського полярного дослідника Роберта Скотта. Помер 30 березня 1912 р.

– 115 років від дня народження української поетеси Ольги Дучимінської. Померла 24 вересня 1988 р.

– 100 років тому помер український поет Яків Щоголів. Народився 6 листопада 1823 р.

9 – 330 років тому було обрано гетьманом України Петра Дорошенка

– 120 років від дня народження українського актора, режисера Івана Мар'яненка (справжнє прізвище Петлишенко). Помер 4 листопада 1962 р.

10 – 345 років тому помер польський історик і геральдик, автор цінного щоденника, який відображає події в Україні, Шимон Окольський. Народився 1580 р.

– 110 років тому помер український композитор і диригент Дмитро Андрейко. Народився 30 січня 1864 р.

– 980 років тому помер великий князь Київський Ярополк Святославич

– 340 років тому Іван Виговський розбив загопи заколотників М.Пушкаря та Я.Барабаша

12 – 100 років від дня народження російського письменника, журналіста Михайла Кольцова (справжнє прізвище Фрідлянд). Знищений комуністичним режимом 4 квітня 1942 р.

– 100 років тому у Херсоні було відкрито історико-архітектурний музей

14 – 215 років тому було закладено місто Ахтіар, перейменоване на Севастополь

– 150 років від дня народження англійського філософа Бернарда Бокакета. Помер 8 лютого 1923 р.

– 85 років тому помер український історик Дмитро Міллер. Народився 1 жовтня 1862 р.

15 – 160 років від дня народження українського хорового диригента, громадського діяча Йосипа Вітошинського. Помер 24 січня 1901 р.

– 135 років тому було страчено польського революціонера, вченого Зигмунта Сераковського. Народився 18 травня 1826 р.

– 135 років від дня народження української письменниці Марії Проскурівни (Семенко). Померла 1945 р.

– 50 років тому помер український композитор і диригент Михайло Косак. Народився 8 квітня 1874 р.

16 – 420 років тому у Львові страчено українського козацького ватажка Івана Підкову. Дата народження невідома

– 350 років тому військо Богдана Хмельницького звільнило Київ від польсько-шляхетського війська

– 150 років тому у Львові було створено українське культурно-освітнє товариство "Галицько-руська матиця"

– 125 років від дня народження російської співачки Антоніни Нежданової. Померла 26 червня 1950 р.

17 – 190 років від дня народження норвезького письменника, громадського діяча Генріка Вергеланна. Помер 12 липня 1845 р.

– 180 років від дня народження французького композитора, диригента Шарля Франсуа Гуно. Помер 18 жовтня 1893 р.

18 – 330 років тому загинув гетьман Лівобережної України Іван Брюховецький. Дата народження невідома

19 – 375 років від дня народження французького математика, фізика, філософа Блеза Паскаля. Помер 1662 р.

20 – 145 років від дня народження українського співака світової слави Олександра Мишуги. Помер 9 березня 1922 р.

– 120 років від дня народження українського художника Іллі Шульги. Помер 19 грудня 1938 р.

20–21 – 230 років тому загопи М.Залізняка та І.Гонти взяли Умань. Початок широкого народного повстання (Коліївщина)

22 – 240 років від дня народження англійського мореплавця Джорджа Ванкувера. Помер 10 травня 1798 р.

– 100 років від дня народження німецького письменника Еріха Марія Ремарка. Помер 25 вересня 1970 р.

23 – 330 років від дня народження італійського філософа Джамбаттісти Віко. Помер 21 січня 1744 р.

– 170 років тому помер український культурно-освітній діяч Максим Парпура. Народився близько 1763 р.

24 – 205 років тому у Франції прийнято першу в історії людства республіканську конституцію

– 160 років від дня народження польського живописця Яна Матейка. Помер 1 листопада 1893 р.

– 125 років від дня народження українського державного діяча, поета Івана Стешенка. Загинув 30 липня 1918 р.

– 125 років від дня народження генерал-хорунжого армії УНР, військового міністра УНР Олександра Осецького. Помер 26 лютого 1937 р.

22 – 60 років тому помер словенський поет, перекладач, популяризатор української літератури Йосип Абрам. Народився 2 лютого 1875 р.

27 – 28 – 335 років тому гетьманом України було обрано Івана Брюховецького

– 165 років від дня народження українського композитора, піаніста і педагога Владислава Заремби. Помер 24 жовтня 1902 р.

28 – (1996) – Прийняття Конституції України

– День молоді

29 – 200 років від дня народження італійського письменника Джакомо Леопарді. Помер 14 червня 1837 р.

– 60 років тому помер генерал УНР Мирон Тарновський. Народився 1869 р.

29 – Закарпатська Україна возз'єдналася із Україною (1945)

– 110 років від дня народження українського композитора Тадея Матерського. Помер 16 жовтня 1963 р.

30 – 125 років від дня народження російського історика та археолога Юрія Готьє. Помер 17 грудня 1943 р.

– 80 років тому помер український етнограф, антрополог, педагог Федір Вовк. Народився 17 березня 1847 р.

У червні виповнюється:

– 350 років тому військо Максима Кривоноса розпочало звільнення Поділля від польсько-шляхетської влади

У 1998 році виповнюється:

– 1115 років тому після розпаду імперії Карла Великого виникли самостійні Німецька та Французька держави

– 930 років трагічній поразці об'єднаних військ Ізяслава, Святослава і Всеволода від половців на Альті, яке стало причиною збройного повстання киян

– 925 років від дня створення першого "Ізборника Святослава", цінного джерела української писемності

– 890 років як канонізовано засновника Києво-Печерської лаври Феодосія

– 675 років від дня смерті галицького князя Льва Юрійовича. Рік народження невідомий

– 590 років першої документальної згадки про місто Чернівці

– 365 років від дня народження польського історика і письменника Веспасіана Коховського. Помер 6 червня 1700 р.

– 345 років від дня смерті українського філософа, педагога і культурного діяча Йосипа Кононовича-Горбацького. Рік народження невідомий

– 315 років від дня смерті хорватського історика, філолога Юрія Крижанича. Народився 1617 р.

– 200 років від дня народження дипломата і українського патріота Петра Полетики. Помер 1849 р.

– 200 років від дня народження французького археолога Дюбуа де Монпера. Помер 1850 р.

– 180 років від дня народження українського художника Андрія Гороневича. Помер 1867 р.

– 170 років тому було ліквідовано Задунайську Січ

– 150 років, як було знайдено унікальну давньоукраїнську пам'ятку, відому під назвою Збруцький ідол

– 125 років Товариству Нестора-літописця. Ліквідоване в 1931 р., відновлене в 1995 р.

Людина трьох різних життів

Так назвав Костя Буревія один з перших його біографів Юрій Лавриненко, автор книги "Розстріляне Відродження" (Мюнхен, 1959). Справді, за 46 років життя, обіраного в грудні 1934 р. за належність до неіснуючого "Об'єднання українських націоналістів", людина ця пережила стільки, що вистачило б на кілька біографій, сповнених політичної боротьби, арештів, в'язниць, заслань, втеч, а ще – літературної творчості високого гатунку різноманітних напрямів: публіцистика і літературознавство, театрознавство і драматургія, літературна містифікація і пародія. Життєвий шлях Буревія склався з таких крутих поворотів, що, дійсно, здається, нібито пройшли ним зовсім різні люди.

Народився Кость Буревій у с. Велика Меженка на півдні Воронежчини. Оскільки батьки були неспроможні дати йому належної освіти, він закінчив лише сільську чотирирічку, а потім була самоосвіта – переважно в тюрмах та на засланнях, у перервах між якими склав іспити за гімназію, навчався в Петербурзі на вищих комерційних

курсах. Пов'язавши ще з юнацтва свою долю з Російською партією соціалістів-революціонерів, Кость Буревій розгорнув у її лавах активну діяльність, яка для нього обернулася 68 царськими тюрмами, трьома засланнями на Північ та до Сибіру. Він був учасником революцій 1905 та 1917 рр., працював у нелегальних есерівських газетах.

Піком політичної діяльності Буревія став 1917 р., коли він очолив у Воронежі Раду робітничих, солдатських та селянських депутатів, був членом губкому партії есерів, а в грудні обраний до складу її ЦК, був депутатом Всеросійських Установчих Зборів. Після того, як їх було розігнано, Буревій брав участь у поволзькому повстанні проти більшовицької диктатури, працював у самарському "Комучі" ("Комітеті Установчих Зборів"). Органи НКВС не могли обійти його увагою, і до 68 царських тюрем у біографії Буревія додалася ще й тюрма більшовицька. В ці роки великих соціальних збурень з-під його пера вийшли такі праці: "Колчаківщина" (Москва, 1919), "Поет белого знамени (А.Блок)" (Москва, 1921), "Распад. 1918-1922" (Москва, 1923).

1922 р. партію есерів було заборонено. З цього часу Буревій полишив політичну діяльність і повністю віддався літературній праці, а невдовзі вийшов на пенсію як інвалід через туберкульоз кісток (тюрми та заслання не минули безслідно). Він брав діяльну участь у житті української колонії в Москві, в організації Української театральної студії та видавництва "Село і Місто" (СіМ).

В Україні К.Буревій звернув на себе увагу після видання в Москві 1926 р. своєї книжки "Європа чи Росія. Шляхи розвитку сучасної літератури", якою він вступив у літературну дискусію з Миколою Хвильовим, звинувативши його в ідеалізації Європи і недооцінці значення російської культури. Та згодом вони порозумілися, і Буревій став однодумцем і вірним другом Хвильового, поборником української ідеї й діячем української культури. В 1929 р. він переїхав до Харкова і опинився в центрі бурхливого українського літературного життя.

А ще до цього, восени 1927 р., він надіслав із Москви редакторові журналу "Нова генерація" М.Семенкові два листи і зразки комуністично-футуристичних віршів від імені "дипкур'ера" Едварда Стріхи. М.Семенко не розпізнав містифікації й протягом 1927-1928 рр. надрукував у своєму журналі 11 нищівних пародій Едварда Стріхи на свої вірші, на панфутуризм і на підтримувану більшовицькою партією графоманську "пролетарську літературу", на все суперечливе суспільне життя з насаджуванням месіанського фанатизму.

Коли містифікація розкрилася і Буревія змусили написати "самовикривальну" статтю, він назвав її "Автоекзекуція" і підписав іменем Едварда Стріхи, створивши по суті пародію на радянську самокритику. Твори К.Буревія в жанрі пародії зберегла його донька Оксана, яка в роки другої світової війни вивезла за кордон уцілілу частину батькового архіву і опублікувала книгу Едварда Стріхи "Пародези. Зозендропія. Автоекзекуція" (Нью-Йорк, 1955).

Навряд чи сподівався Буревій побачити опублікованою свою драму "Павло Полуботок", яку завершив у 1928 р., коли для нього, як і для багатьох українських інтелігентів, стало зрозумілим, що ілюзорними були сподівання на національне відродження України і рівноправне співіснування її з більшовицькою Росією. Все відвертіше виявлялися імперські тенденції в політиці Москви, і актуально звучали слова з драми, кинуті Петром I ув'язненому ним наказному гетьману Полуботкові: "Малая Росія суть частина великої держави Російської. І що захочуть, те й робитимуть з твоєї України государі московські".

К.Буревій був автором сатиричних п'єс "Хами", "Овечі сльози", "Опортунія", "Чотири Чемберлени", монографій "Три поета", "Амвросій Бучма", багатьох статей. Користувався псевдонімами Кость Соколовський, Варвара Жукова, Нахтенборген та іншими. А з іменем Едварда Стріхи увійшов до групи найвизначніших у світі майстрів літературної пародії та містифікації, додавши до життя політичного діяча та письменника ще й життя свого колоритного літературного героя.

Надія МИРОНЕЦЬ

Президент Західноукраїнської Народної Республіки

Серед видатних борців за відновлення й захист української державності на початку ХХ ст. одне з чільних місць належить Євгену Петрушевичу.

Народився він у м.Буську на Львівщині в сім'ї священнослужителя. Закінчив юридичний факультет Львівського університету. Ще в студентські роки прилучився до національно-визвольного руху, брав активну участь у боротьбі за український університет. В 1899 р. – один з засновників Української національно-демократичної партії, яка незабаром посіла провідне місце у суспільно-політичному житті галицьких українців.

У 1907 р. Є. Петрушевича обрали послом (депутатом) австрійського парламенту, на цій посаді він залишався до самого краху Австро-Угорської імперії. Водночас з 1910 по 1914 рр. – був послом до галицького сейму, заступником голови Українського сеймового клубу у Львові. Як депутат вів рішучу боротьбу за політичні права українців проти польського засилля в Галичині. Під час першої світової війни очолив Українську парламентську репрезентацію у Відні, яка домогалася створення у складі Австро-Угорщини окремого коронного краю з українською адміністрацією, виступала проти передачі західноукраїнських земель під польську владу.

На скликаних Є.Петрушевичем 18 жовтня 1918 р. загальних зборах провідних політичних і громадських діячів Галичини і Буковини була організована Українська Національна Рада (УНР). Вона постановила створити на західноукраїнських землях суверенну українську державу. Президентом Української Національної Ради став Є.Петрушевич. 13 листопада 1918 р. УНР ухвалила Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель колишньої австро-угорської монархії, згідно з яким нова держава отримала назву Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР).

З перших днів існування ЗУНР вимушена була вести війну з польськими інтервентами, яких підтримувала Антанта. 3 січня 1919 р. Є.Петрушевич скликав у Станіславі (нині Івано-Франківськ) сесію Української Національної Ради, на якій був схвалений вступний договір УНР, підписаний ще 1 грудня 1918 р. у Фастові. На цій же сесії його вдруге обирають президентом, а після проголошення 22 січня 1919 р. Акта злуки – членом Директорії.

В складній військовій обстановці Є.Петрушевич та його уряд розгорнули плідну державотворчу діяльність. Йому вдалося залучити до державного будівництва представників усіх політичних партій та рухів, широкі верстви населення. 9 червня 1919 р. у зв'язку з небезпекою, що нависла над УНР Є.Петрушевичу були надані права здійснювати всю військову і цивільну владу як уповноваженому диктаторові.

Після окупації УНР польськими військами Є.Петрушевич вирішив переїхати до Кам'янця-Подільського і об'єднатися з армією УНР. У серпні 1919 р. армії УНР і ЗУНР здійснили спільний похід проти більшовицьких військ, визволивши Київ, проте в подальшому змушені були віддати майже всю контрольовану ними територію України денікінцям. Внаслідок військових невдач розбіжності між Є.Петрушевичем і С.Петлюрою ще більше посилювалися.

В листопаді 1919 р. Є.Петрушевич емігрував спочатку в Румунію, потім до Відня, де створив уряд диктатора з метою домогтися державної самостійності Східної Галичини дипломатичними засобами. Однак 14 березня 1923 р. Рада послів Антанти санкціонувала анексію її Польщею. У зв'язку з цим еміграційний уряд ЗУНР припинив своє існування. Та Петрушевич і після цього не полишив боротьби за право на самовизначення галицьких українців. В пошуках можливих союзників він висловлював готовність співпрацювати навіть з урядом УРСР, але незабаром відмовився від цих намірів. Помер Є.Петрушевич 1940 р. у Берліні, де і похований.

Іван ГОШУЛЯК

Кременистою дорогою в терновім вінку

У плеяді видатних громадсько-культурних і суспільно-просвітницьких діячок на терені духовного відродження України нев'янучою квіткою сяє ім'я Ольги Дучимінської – поетеси, прозаїка, тонкого і проникливого мистецтвознавця, літературного критика, історика літератури, блискучого публіциста-культуролога.

Народилася Ольга-Олександра Василівна Дучимінська (уроджена Решетилівич) у с.Миколаєві (тепер Пустомитівський р-н на Львівщині) в сім'ї директора школи. Маючи добру домашню освіту, Ольга вступила до п'ятого класу жіночої виділової школи у Станіславі, з 1897 р., після смерті батька, як сирота навчалася у школі сестер-василіанок при Яворівському монастирі, де закінчила восьмий клас. З 1898 р. продовжила студіювати у вчительській семінарії в Перемишлі, після закінчення якої працювала вчителькою у селі Любель, де й написала свою автобіографічну повість "Весняні дні", яка була видана тільки через 90 років у збірці "Сумний Христос".

1903 р. Ольгу перевели у с.Бутини Сокальського повіту, згодом у Литовичі Долинського повіту на Станіславщині, де вона одружилася з учителем Петром Дучимінським.

На 1905 р. припадає початок поетичної творчості літераторки. З того далекого року до нас дійшло не так багато поетичних рядків О.Дучимінської. У віршах "Люблю!", "Я з такого краю...", "Лебедина пісня", "Тоді сонце заходило" ніби перехресчуються і дивовижно гармонують дві думки – вболівання за народ, за свою Україну і звернення до природи, до найвищих сил. Із перших поетичних спроб найсильніше вибухнули соціальні почуття в рядках вірша "Іронія долі!" (1905), який І.Франко опублікував у найпопулярнішій львівській щоденній газеті "Діло".

З того часу ім'я письменниці Ірми Остапівни (псевдонім О.Дучимінської) не сходило зі шпальт тогочасних періодичних видань Галичини. Перша збірка "Китиця незабудків" зачарувала численних читачів непідробністю і щирістю почуттів.

Перебування в гуші сільського життя дало письменниці змогу глибоко проникнути у його суть. Вона зацікавлено вивчала народну мову, її багаті діалекти. Приєднавшись до феміністичного руху галицьких жінок, О.Дучимінська увійшла в коло Наталії Кобринської, разом з якою та Костянтиню Малицькою було організовано 1912 р. видання "Жіночої бібліотеки".

З 1919 по 1925 рр. О.Дучимінська мешкала і працювала у селі Ценів. Пережите (несподівана смерть двох дітей, розлука з чоловіком: участь у фронтових діях 1914 р.; похід у складі січового корпусу УПА на Київ; інтернування в Чехію) далось взнаки. Хвора, знесилена постійними конфліктами з повітовим старостою та поліцією, О.Дучимінська змушена була 1930 р. піти на пенсію, маючи за плечима тридцятилітній досвід вчителя.

З 1930 по 1939 рр. Ольга Василівна працювала в Коломиї, очолювала відділ критики та рецензій журналу "Жіноча доля". На сторінках цього популярного жіночого часопису вона друкувала творчі портрети відомих письменників, вчених, громадсько-культурних діячів, часто на власному матеріалі, бо була знайома з багатьма літераторами, вченими, листувалася з Б.Лепким, Л.Гецом, І.Огієнком, В.Стефанюком, О.Кобилянською, В.Щуратом та іншими. У журналі "Жіноча доля" літераторка розгорнула активну публіцистичну, мистецтвознавчу роботу, постійно друкувала власні новели, етюди, оповідання, вірші, кореспонденції, нариси, етнографічні студії та розвідки, рецензії, огляди, виступала практично в усіх жанрах.

У 1946 р. Ольга Дучимінська була заарештована і заслана до Сибіру. Після завершення повернулася в Україну. Померла письменниця у 1988 р. в Івано-Франківську.

Володимир КАЧКАН

Оспіваний Шевченком

Слава Підкови була великою й ширилася серед народу, тому волохи, довідавшись про нього, запросили до себе посісти престол, який, мовляв, належить йому за правом спадковості. Річ у тім, що населення Молдови було невдоволене своїм воєводою Петром, який, перебуваючи під захистом султана, кривдив земляків. Підкова дякував країянам за високе довір'я, радився з ними, як стати господарем.

За допомогою шляхтича Станіслава Копицького і волоха Чапи, який, мешкав у Брацлавській волості, було створено добірний козацький загін із 530 душ, гетьманом якого став Яків Шах (Жах). Це військо, з Підковою на чолі, вирушило на Волощину, та назустріч козакам виступив з гарматами воєвода Петро й перетнув їм шлях. Козаки відступили, щоб вичекати слушну годину.

Тим часом волоський господар звернувся до польського короля зі скаргою на козаків, повідомляв, що вони, порушивши польсько-турецьку угоду, спустошують волоські володіння, намагаючись віддати престол Підкові. Петро просив короля негайно спіймати зухвальця та покарати козаків за вчинені ними злочини.

За вказівкою короля поляки мали схопити бунтівника разом з його прибічниками. Розраховували здійснити це в Немирові, де, повернувшись із Волощини, зупинилися козаки. Заздалегідь попереджений про цей намір, Підкова з півсотнею козаків виїхав з міста й зручно розташувався на його околиці поблизу броду. Натрапивши на опір, три жовнірські чоти Борболецького були безсилі змагатися і відступили.

Тоді Підкова вдруге зробив спробу стати волоським господарем. До нього приєднався майже цілий полк – 600 козаків під проводом того ж Шаха. Вони разом підійшли до міста Сороки. Зляканий звісткою, воєвода Петро зібрав чимале військо, взявши на підмогу півтисячі яничарів.

Після першого пострілу з турецьких гармат усі козаки попадали на землю, а воїни Петра, гадаючи, що ті побиті, кинулись уперед. Підпустивши ворога на близьку відстань, Підкова підняв свій загін і з рушниць знищив майже 300 турків, а решта війська розбіглася. Розгромлений ущент утік до свого брата, Мултянського воєводи Олександра, й Петро.

Іван Підкова, з участю козаків на чолі з Шахом та волоської бідноти захопив Ясси і став господарем. На урядові посади він висунув своїх помічників – Чапу й Станіслава Копицького, випускав на волю всіх в'язнів, полегшив життя ченцям Зенітарського монастиря.

Петро знову почав збирати військо. Але не спали й козаки: вони порадили Підкову, не чекаючи удару ворога, першим напасти на нього. Битва відбулася під Яссами. Шах наказав пустити попереду своїх загонів череду худоби, яка, сполохавшись од здійнятої гуркотняви, побігла, ладна розчавити противника. Задум удався, і Петро зазнав нищівної поразки. Але тим часом на підмогу переможеному воєводі вирушила польська армія, очолена королем Стефаном Баторієм.

Козаки, відступивши до міста Сороки, обмірковували, як їм найлегше дістатися до Запорозжя. Проте прибічники воєводи і гетьмана, не спроможні подолати противника силою, вдалися до хитрощів: запросили до себе Шаха й козаків і порадили їм, щоб Підкова, аби уникнути кари за порушення турецько-польської угоди, сам прибув з вибаченням до Варшави. Король, мовляв, змилюється, і йому, як лицареві, усе вибачить. Підкова погодився і разом із Шахом поїхав до польської столиці, подарувавши воєводі дванадцять і коронному гетьманові дві гармати.

Стефан Баторій одразу наказав закувати злочинця в кайдани й кинути за ґрати, де б його охороняла посилена сторожа. Король хотів стратити Підкову у Варшаві за те, що той скинув господаря Петра, який мав з Польщею добрі відносини. Але частина польської шляхти заступилася за козацького ватажка, і "його мость" мусив зважати на це. Він тримав Підкову в Раві, а улітку 1578 р. заарештованого волоського господаря перевезли до Львова.

16 червня о другій годині королівські жовніри вивели "злочинця" з будинку на майдан. Іван Підкова з дозволу короля, вийшов у козацькому вбранні й без кайданів. На майдані, вже перед катом, гетьман збагнув підступність "його мості".

Присутні під час страти Івана Підкови козаки на чолі з Яковом Шахом забрали тіло небіжчика, пришили до нього відтату голову і в зеленій скрині повезли на Подніпров'я, до Канева. Колись у цьому місті налічувалося понад сорок храмів, і запорожці облюбували його для вдячних молитов і старечого спочину.

Збіжать роки, минуть століття, і Тарас Шевченко – наш національний пророк, – який чи не першим оспівав подвиг славного запорожця, волоського господаря, заповість, щоб і його після смерті поховали поруч з козацьким гетьманом. За переказом поет так і сказав селянам із Пекарів: "Оце могила Підкови, отут мене поховайте..."

Микола ШУДРЯ

Поет-лірик, поет-епік

Яків Щоголев, почавши творчий шлях як романтик "харківської школи", в збірках "Ворскло" (1883) та "Слобожанщина" (1898, посмертна) розкрився як співець рідної Охтирщини з її безліччо "казань минулого". Поетизував славне козацьке минуле, яке протиставляв невеселій сучасності, був автором високопоетичних пейзажних віршів, поезій із "старосвіцького" народного життя. Записував фольклор "малої" батьківщини, літературно огранював його, але не був впевнений, що він збережеться у час залізниць.

З дитинства його причарував дивосвіт народної казки, що засвідчує, зокрема, автобіографічний вірш 1882 р. "Неня". Народна пісенність, лірична й епічна, розповідна проза ранніх російсько- й українськомовних творів Щоголева тісно пов'язані з фольклором. Це виявляється у романсовій "Мелодії", низці пісенно-козацьких віршів: "Неволя", "На згадування Климовського", "Могила", думі "Отъезд козака". У вірші "Канари" на тему визвольної боротьби греків із турками прийоми характеротворення українських дум сприяють малюванню постаті історичного героя. "Етнографічним інтересом", за висловом М.Зерова, позначений інший ранній вірш "Чумацкие могилы", що фіксує давній чумацький звичай насипати курган над померлим у дорозі.

Духовно близькою поетові виявилась атмосфера гуртка харківських романтиків, наймолодшим учасником якого він став. Подібно до університетських навчителів – І.Срезневського, А.Метлинського, свого товариша М.Костомарова, Щоголев кохався в історичній минувшині України, її багатій народній культурі, фольклорі, мові. Разом з тим його бачення майбутнього української народності не відзначалося оптимізмом, саме цим зумовлюється "археографічний" відтінок його фольклоризму, принаймні в епічній поезії. Групуючи його твори за мотивами, М.Сумцов виокремив "фольклорні", "козацькофільські", які були вже у збірці "Ворскло". Вона включає поезію Щоголева від ранніх спроб ще середини 40-х років до творів 70-80-х. У цих перших романтичних віршах звучать фольклорні мотиви: лірика кохання, козацькі й чумацькі пісні.

Незрідка в основу своїх ліричних композицій Щоголев кладе народні повір'я та перекази. Так, балада "Лоскотарки" написана за мотивами народних міфів про русалок в "Гаївках" (1886) оживають потерчата.

Окремо від означених фольклорних стилізацій стоять епічні твори Щоголева, в яких народ змальовується в найхарактерніших етнографічних рисах свого споконвічного буття. Йдеться про "Климентові млини" (1888), "На полванні", "Вовкулаку".

Цікавою сторінкою творчості Щоголева є поетична інтерпретація календарної (фольклорної, побутової) традиції. Колядки Щоголева засвідчують багатство стилістично різноманітних фольклорних компонентів ("Під Великдень", "Клечана неділя", "Масниця").

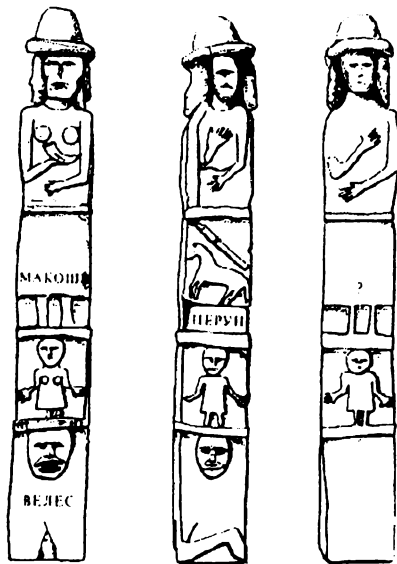
Спілкування поета-лірика й епіка зі світом фольклору та міфології було вельми плідним і готувало ґрунт для більш сміливих модерністських підходів до криниці народної творчості.

Володимир ПОГРЕБНЯК

Свідок язичництва

Знайдений 1848 р. на притоці Дністра Збручі, поблизу Гусятин, рідкісний зразок язичницького культу давніх слов'ян – "Збруцький ідол" – й дотепер є неперевершеною пам'яткою духовної культури населення України часів становлення Київської Русі. Збруцький ідол являє собою чотиригранний стовп сірого вапняку завдовжки 267 см з трьома ярусами рельєфних зображень.

За сучасними уявленнями, три горизонтальні яруси зображень символізують світосприйняття тогочасної людини, яка поділяла всесвіт на небо – світ богів (дослідники знаходять на ідолі жінок-богинь родочості та войовничого Перуна), землю, населену людьми, та підземне царство, де живуть істоти, що тримають землю. Такі уявлення про триярусний устрій всесвіту склалися з давніх давен і були поширені у багатьох народів.

Збруцький ідол є найвиразнішим з досі відомих скульптурних втілень древньослов'янського пантеону божеств. Велике значення він має і з мистецького погляду. Оригінальне і стилістично досконале композиційне рішення вповні втілює світогляд наших предків, їхнє розуміння землі і всесвіту.

Збруцький ідол датується IX-X ст. і його, мабуть, спіткала доля подібних кам'яних та дерев'яних ідолів у Києві, Новгороді та інших містах. За літописними даними, під час прийняття за часів Володимира Святославича християнства, вони були скинуті відповідно у Дніпро, Волхов, Сейм, Трубіж... Кам'яний ідол, скинутий у Збруч, зберігся і знаходиться зараз у Краківському археологічному музеї.

Валерій СТАРКОВ

Слов'янський соборник

У травні 1826 р. у безмаєтній родині Гната і Фортунати Сераковських, у волинському селі Лісове народився первісток – Зигмунт. Невдовзі батько, взявши участь у польському повстанні 1831 р., зник безвісти, тож на хлопця-напівсироту чекала нелегка доля. Талановита людина з допитливим розумом та невгамовною вдачею, він увійшов до кола найвизначніших діячів-поступовців свого часу, засвідчив особливу любов до рідного краю, вважав себе як поляком, так і українцем. За наказом Миколи I його було заслано за Урал, де "в степу безкраім" він здружився з Тарасом Шевченком, підтримуючи того матеріально й морально, і чи не першим звернувся до українського генія як до "батька". У свою чергу, Великий Кобзар називав польського сподвижника за духовну красу "натхненним Сигізмондом", "мили́м", "добрим", "справжнім поетом".

Дитинство та юність Зигмунт провів в Україні, а закінчивши Житомирську гімназію, вступив до Петербурзького університету. 1848 р. його заарештували у Почасві, щоб покарати на підставі "підозри у намірі" перетнути австрійсько-російський кордон, за яким відбувалися революційні події європейської "весни народів".

Унікальна військова кар'єра, яку він зробив у російській армії (від сіромирядового лінійного батальйону на пустельному Мангишлаку – через навчання в Академії Генерального штабу до високої міністерської посади у столиці Російської імперії), урвалася з переходом на бік повстання 1863 р. На той час капітан Генерального штабу Сераковський встиг організувати таємне товариство, до якого належали, зокрема, офіцери Ярослав Домбровський, Андрій Потебня, Зигмунт Падлевський, Микола Новицький та чимало інших. Діяльність, розгорнута революційним демократом, мала великий розмах, проте не менш значними були здобутки Сераковського у військовій науці.

Зигмунт звільнився із заслання на рік раніше за Шевченка і цей час присвятив визволенню свого друга із солдатчини. У Шевченковому "Щоденнику" є хвилюючий запис від 28 березня 1858 р. про "радісну і веселу зустріч" недавніх "співвігнанців оренбурзьких", їхні щиросердні розмови та співи "милих, рідних пісень".

Поділяючи погляди "кирило-мефодіївського" гурту Шевченка і Костомарова щодо важливої ролі України у національному відродженні слов'ян, Зигмунт Сераковський обстоював соборність "єдиноплемянних братій, осілих по обох берегах Дніпра". Переконалий, що "подальший необхідний розвиток думки про братерство між людьми є думка про братерство між народами", він у популярному петербурзькому журналі "Современник" вказав на "потребу взаємної, рівної поваги між окремими особами та великими групами осіб, тобто національностями". Пророче виголосив: "Наші сини чи онуки, можливо, побачать тісні братерські союзи всіх народів – німецьких, романських, слов'янських і, нарешті, загальний європейський союз".

Військовому міністрові Д.Мілотину та петербурзькому генерал-губернаторові О.Суворову Сераковський подав небачену доти доповідну з національного питання, сміливо викривши авторитарний централізм ("У Росії державне начало підкорило собі все, придушило все") і висунувши ідею перетворення імперії на конфедерацію народів, що "як рівний з рівним і як вільний з вільним" мали б однакові права та забезпечене існування. Програма-мінімум містила положення про піднесення на офіційний рівень української, білоруської, литовської та польської мов із застосуванням їх на з'їздах і зборах, у судах, навчальних закладах.

Знаменно, що й через два десятиліття після загибелі Зигмунта Сераковського цензура не дозволила надрукувати цю записку в історичному часописі "Русская старина", знищивши шеститисячний тираж на тій підставі, що публікація "може прислужитися до збурення протесту". Вірнопідданські видання поширювали

концепцію: "Для розкладу Росії Сераковський оволодів Чернишевським та "Современником... Для розкладу Росії було вигадано також план відриву від неї Малоросії. Сераковський і Падлевський взяли за цю справу: вони бажали будь-що створити з Шевченка малоросійського національного генія, малоросійський прапор та заволодіти цим прапором".

Вождя збройного антиурядового виступу в Литві та Білорусі Зигмунта Сераковського було демонстративно повішено у Вільно 15 червня 1863 р., переслідуванн зазнала і його родина.

Десятки років ім'я Зигмунта Сераковського замовчувалось, але вже наприкінці XIX ст. здійснилося одразу кілька його помислів, пов'язаних із національними проблемами та поліпшенням стану державної статистики, що також цікавило цю непересічну особу. Йдеться про Всеросійський загальний перепис 1897 р. Відбувся своєрідний переписний референдум: мова консолідувала в об'єктивних показниках як "малоросів", так – разом з ними – і "русинів", "южноросів", "поліщуків", "козаків" тощо. На терені "по обох Дніпра берегах" у такий спосіб виразно заявив про свою незнищенність багатомільйонний український народ, польськими синами якого можна назвати багатьох видатних діячів. Серед них – волиняк Зигмунт Сераковський.

Павло УСЕНКО

Із харківської школи

Український романтизм XIX ст. умовно можна поділити на три фази: дошевченківську (1820-1840), пов'язану переважно з Харковом, шевченківську (1840-1860), пов'язану переважно з Києвом, і пізню, післяшевченківську (60-ті роки й далі).

Олександр Олексійович Корсун належить до тієї групи, яка іменується "харківською школою романтиків", безпосередньо зв'язана із середовищем Харківського університету, з іменами І.Срезневського, Л.Боровиковського, М.Костомарова, А.Метлинського.

Ще будучи студентом, видав віршовану обробку українських повір'їв ("Украинские поверья", Х., 1839), а в 1841 "скрутив" і видав альманах "Сніп", який, поряд з "Ластівкою" Є.Гребінки та "Кобзарем" Т.Шевченка, знаменував найвище піднесення українського романтизму і появи в його середовищі геніального поета та першого політичного вільнодумного об'єднання – Кирило-Мефодіївського братства.

Звичайно, в романтизмі, як і в новонароджуваному визвольному русі, було й революційне, й помірковане крило. В останньому поєднувався патріотизм місцевий, український, з патріотизмом загальноросійським в душі сумнозвісним начал самодержав'я, православ'я і народності. Саме до цього крила і належав О.Корсун, чому його участь у романтичному русі й обмежується творами, опублікованими в "Снопі", зокрема цікавою спробою перекласти українські народні повір'я мовою поезії. Там же у "Снопі", поруч із творами інших авторів, було вміщено і кілька ліричних п'єс О.Корсуна. Головні їх мотиви – оспівування краси рідного краю ("Коханка"), кохання і зради в душі народних пісень ("Кохання" і "Зрада"), туга за героїчним минулим ("Могила", "Дорошенко", "До Шевченка"). Тут також вміщено кілька перекладів із чеської ("Рожа", "Горе", "Серце", "Гарна дівчина"), головним чином із "Краледворського рукопису". Ще кілька віршів та перекладів опубліковано протягом 1842-1845 в журналі "Маяк", вся поетична спадщина Корсуна сягає двадцяти віршів. Характерний з боку ідейних обріїв автора вірш "До Шевченка". Він закликає поета сказати Кобзареві хай співає "об тім, що знає", "бо голосити

над труною дітям не мішають; співать пісні про колишнє не забороняють". До речі й сам поет це робить у віршах "Могила", "Старі пісні", "Дорошенко". І все ж ідеалізуючи старовину, поет прохоплюється:

*Як у Глухові з гетьманом
Рада положила,
Щоб сердешная Україна
Москалю служила;
Як Вкраїна обмагалась
І як уставала...*

З 1842 р., після закінчення університету, Корсун захопився службовою кар'єрою. У 1847-1860 служив чиновником для особливих доручень при Дербентському військовому губернаторі. Його ім'я протягом майже сорока років у пресі не з'являлося і лише наприкінці життя він опублікував у журналі "Русский архив" спогади про Миколу Івановича Костомарова.

Олександр Корсун один із тих романтиків, яких вульгарно-соціологічна критика іменувала реакційними, пасивними тощо. Нам же здається, що розгадка долі Корсуна лежить у площині малого таланту, тобто, що він не був поетом істиним.

Останні роки, по виході на пенсію, Корсун жив у своєму маєтку у милій серцю Антипівці, збирав фольклорні та етнографічні матеріали. Своїми віршами, "Українськими повір'ями" та виданням альманаху "Сніп" він заслуговує на добру пам'ять нащадків.

Степан КРИЖАНІВСЬКИЙ

Чорна рілля іззорана, білим тілом зволочена...

Безліч публікацій у газетах, журналах, тисячі художніх творів присвячено Куликовській битві 1380 р., яка стала початком визволення Московського князівства від монголо-татарського ярма. Цілковите визволення настало аж через сто років.

А що знаємо про битву, яка відбулася на 18 років раніше і визволила українців та білорусів на 118 років раніше, ніж Московське князівство, з монголо-татарської неволі?

З історичних творів відомих російських і українських істориків – Карамзіна, Бангиша-Каменського, Соловйова, Ключевського, Костомарова дізнаємося про те, що 1363 р. військо під проводом Ольгерда розгромило на Поділлі, на річці Синя Вода, війська трьох татарських ханів – Котлобуга, Качибєя і Дмитрія. Але ні на Поділлі, ніде в Україні нема річки Синя Вода...

Бо є річка Синюха в Кіровоградській області, яку і вважали Синьою Водою, і відповідно теперішню Кіровоградщину – місцем битви Ольгерда з татарами. Михайло Грушевський у ранніх своїх працях також схилився до думки, що річка Синюха і є та сама Синя Вода. Та в пізнішій багатотомній праці "Історія України-Руси" змінив думку: "На московській карті XVI століття вона дійсно зветься Си-

ньою Водою. Але є ще й інша Синя Вода, теперішня Снивода на пограниччі Київщини, Волині і Поділля, "при шляху татарським".

Літописець литовський і жмудський, який залишив нам опис цієї битви, вказує однозначно: саме на Поділлі сталася велика перемога.

"Коли прийшли до Синьої Води, указалася їм у полі велика орда з трьома царками – Котлобугом, Качибеем і Дмитром Солтаном, то Ольгерд, побачивши, що татари готові до війни, розшикував своє військо на шість гуфів, закритих з боків, аби їх татари стрілами шкочить не могли. Татари з великою запальністю град залізний з луків пустили, але їм стрільбою не зашкодили для порядного шикування і прудкого розступлення. Литва з Руссю скочила зараз з коп'ями і шаблями потикаючи, чоло їм перервали і танцями помішали. Другі з Руси белтами валили їх з коней, напирваючи на них з боків, метали їх не інакше, як снопи. Від гвалтовного вітру татари розбурені і не можчі більш Литві чоло прорвати, почали мешкатись і утікати по широких полях. Там же царків їх Котлобуга, Качибея забито, при них теж і Дмитрія Солтана. Мурзів й уланів побито вельми много, трупів тих татарських повні поля й ріки були стад кількадесят...".

Літописець зазначає, що всю землю "від Києва аж до Очакова і до устя Дону от татар вольно учинили і відтіснили аж до Волги, а других – у Кафу і Крим загнали".

Далі літописець пише: "А коли славне звитязство Ольгерд над татарами отримав, вернувся з частиною війська свого до Литви, а другу частину на Поділля зоставив, над яким настановив синовцев своїх (тобто племінників) Коріатовичів: Олександра, Костянтина, Юрія і Федора і всі країни руські з Поділлям поручив їм".

Літописець уточнює, що, розбивши на Синіх Водах татар, Ольгерд заволодів Хмільником, розташованим за шість кілометрів від Чорного шляху, який служив воротами для татар на Поділлі. Тоді на Поділлі не було жодних замків, то Коріатовичі почали їх будувати. Назвали їх Бетокою, Смотричем, Кам'янцем, Вінницею, Брацлавом.

Михайло Грушевський наголошує, що значні населені пункти міського типу на Поділлі звичайно були, але фортець татари не дозволяли ставити, аби людність не мала ніякої опори для повстання. "Литовські княжата, щоб безопасити Поділля від можливих татарських набігів, збудували фортеці в інших містах сучасної Вінниччини: Хмільник, Брацлав і між ними власне Вінниця".

Історії було завгодно загубити місце цієї битви на сторінках книг, зате земля зберегла в цілості Велику Могилу. За кілька кілометрів від лівого берега Сниводи, між великим селом Павлівкою і лісовою дачею Хоминкою, є велике поховання. Колись біля нього стояв хрест, який знищили вже у збільшовичені часи.

Серед місцевого населення ще й досі ходять різні легенди про битву і втечу татар, про скарби, заховані ними у Сниводі.

Про Павлівське поле, де відбулася одна з найбільших битв того часу, значення якої для нашого народу важко переоцінити, скажемо словами історичної пісні:

*Чорна рілля іззорана,
білим тілом зволочена,
ще й кров'ю сполощена...*

Очевидно, саме на цьому полі засвітилася зоря перемоги князя Ольгерда та його безстрашного війська. І навряд чи могла б стати переможною битва на Куликовому полі 1380 р., якби їй не передувала не менш видатна перемога славних попередників над монголо-татарською ордою на березі невеличкої Сниводи.

Анатолій ГОДЗИК

Сила любові

Марлен Дітрих відводила Ремарку перше місце серед найпривабливіших людей ХХ ст. Добре обличчя, зажурливі, страждальницькі очі. Кохання для Ремарка не було безхмарним раєм. Для його героїв – це захист, надія, опора.

Власне, всі книги письменника – один великий роман про людське життя, головню, про життя самого Ремарка. Герої його книг, як і їхній творець, терпляче і самовіддано переборюють злигодні долі, намагаються витримати її кривди, вірять у добро, закладене в людині.

20-і роки в Німеччині – це інфляція, невизначеність, загроза майбутньому, фашизм. Ремарк, який не сприймав будь-які "партійні колективи", в час соціальних катастроф і дрібних образ намагався не втратити себе. Він обрав ніжність, надію, іронію аж до ексцентричності ("Якщо не кепкувати з двадцятого століття, можна застрелитися"). Його щоденне життя – це шкільний клас, траса автогонок, крамниця для продажу надгробків, редакції часописів. Вечорами народжувався всесвітньо відомий роман "На Західному фронті без змін", який тодішні видавці назвали "найбільшим європейським книжковим успіхом усіх часів".

Ремарк – учасник першої всесвітньої бойні 1914-1918 рр. – розповідав не про таланти полководців, не про гучні перемоги, а передавав відчуття звичайної людини, для якої "її смерть була найважливішою, важливішою, ніж уся земля куля, яка й далі крутилася собі". Війна без ідеалів, без мети. Вчорашні школярі більше не відчували себе молодими, бо вже перший снаряд влучив у їхні серця і розтросив ілюзії, мрії, надії. Читаючи твори Ремарка, здається, потрапляєш у траншеї, захлинаєшся від газових атак, задихаєшся від смертного сморіду шпиталів. Війна, за Ремарком, породила нову, жажливу філософію: "Ми страшенно байдужі. Можливо, ми зостанемося живі, але чи будемо насправді жити?"

Це побоювання відчувають і герої романів Ремарка – "Повернення", "Люби ближнього твого", "Тріумфальна арка", "Час жити і час помирати". Ремарк, мабуть, єдиний з великих німецьких письменників, написав про дві вселенські бойні, організовані Німеччиною. Його твори – ніби національне покаяння перед світом.

Ніна ОСТАПЕНКО

Малюнок Юрія Логвина

"Мій дух горить запалом неземним..."

Серед забутих постатей кращих синів України, які впродовж десятиріч, сторіч, епох виборювали право українського народу "самого розпоряджатися своїм життям у своєму краї" і кляли для цього власне життя, почесне місце належить Івану Матвійовичу Стешенку. Це був видатний громадсько-політичний діяч і педагог, поет і літературознавець, літературний критик і перекладач, мистецтвознавець, поліглот.

І.М.Стешенко народився у Полтаві у сім'ї унтер-офіцера, колишнього кріпака князя Кочубея, і полтавської міщанки. Навчався Іван спочатку у полтавській міській школі, а з 9 років – у Полтавській гімназії, де вперше виявився його поетичний хист. На канікулах він мандрував селами Полтавщини, набирався живою силою з народних джерел.

Після закінчення гімназії в 1892 р. вступив до Київського університету. Тут познайомився з родинами Старицьких, Косачів, Лисенків, брав участь у "Глеяді", перекладав з латинської і видав "Метаморфози" Овідія Назона, в часописах друкував переклади з французької, з болгарської. У 20-річному віці взявся за переклад "Орлеанської діви" Ф.Шіллера, удосконалював його, консультуючись із М.Старицьким. У студентські роки брав участь спочатку в радикальній, а пізніше – в самостійній українській соціально-демократичній групі. Рік 1896 був знаменним у долі І.Стешенка: він закінчив університет і водночас вийшла у Львові його драма "Іван Мазепа", одержав срібну медаль за реферат "Станко Враз і його поезія (з сербо-хорватської літератури)".

І.Стешенко починав педагогічну діяльність у жіночій Фундуклеївській гімназії, але невдовзі його було заарештовано за участь у протесті проти дій царизму, які призвели до самоспалення чернігівської народниці М.Ветрової у Петропавлівській фортеці. Так Івану Матвійовичу довелося відсидіти 5 місяців у Лук'янівській в'язниці, де він зустрівся зі своєю майбутньою дружиною Оксаною Старицькою.

У серпні 1898 р. вони вдвох беруть участь у з'їзді нелегального товариства "Молода Україна", яке з конспіративною метою проводилось на приватних квартирах Старицьких, Черняхівських, Косачів, Лисенків та Науменків. Пізніше з цього товариства утворилось кілька партій. І.Стешенко очолив Українську соціал-демократичну партію, членами якої стали Леся Українка, М.Коцюбинський, О.Тулуб, О.Стешенко, М.Ковалевський та ін. Після доносу Стешенка висилають з Києва на три роки.

Заслання разом з дружиною він відбував на хуторі М.Садовського та М.Заньковецької, а потім переїхав у Бровари у садибу старогромадівця І.Квятковського. Там Іван Матвійович удосконалював свої знання з французької, німецької, іспанської, італійської та багатьох слов'янських мов, готуючись до магістерського екзамену. Як підсумок років висилки – збірка поезій "Хуторні сонети" та "Поезія І.П.Котляревського" (літературознавча розвідка), за яку він дістав нагороду від Петербурзької академії. Саме йому доручили виголосити реферат "Про художньо-літературне значення творів І.Котляревського і його заслуги" на відкритті пам'ятника поету в Полтаві 1903 р.

В 1900 р. Стешенко повернувся до Києва, але ще довгий час йому було заборонено займатися педагогічною діяльністю. У цей період він працював в Управлінні Південно-Західної залізниці і в Міській думі, проте поезії не полишав – в 1901 р. вийшла його збірка "Степові мотиви", під псевдонімом Іван Сердешний – поезія "Квітка на могилу Шевченка". На ці роки припадає й активна робота в часописах "Киевская старина", "Літературно-науковий вісник", "Правда", де він виступав під 19 псевдонімами. Започаткував видання гумористичного журналу "Шершень", а після його заборони – "Гедзь".

З 1905 р. він друкує ряд статей, в яких обстоює значущість української мови та торкається проблем національного питання. Тільки 1907 р. І.Стешенко знову на улюбленій педагогічній роботі у Київській комерційній школі, потім – у Фребелівському інституті, на вищих жіночих курсах, у музично-драматичній школі М.Лисенка. Діапазон викладання широкий: історія української, російської та зарубіжної літератур, історія драми, до того ж українською мовою, на що ніхто перед тим не наважувався.

З утворенням у Києві Українського наукового товариства (1908), очолюваного М.Грушевським, І.Стешенко стає його секретарем, проте і літературну працю не полишає. Він пише ряд розвідок про Т.Шевченка, П.Куліша, О.Стороженка, Панаса Мирного, М.Старицького, Лесю Українку, М.Гоголя, В.Винниченка та ін. Особливої уваги заслуговує його двотомник "Історія української драми".

В 1917 р. І.Стешенка обирають до навчальної частини Комісаріату, пізніше окружним інспектором Київської шкільної округи, а з червня – на посаду Генерального секретаря (міністра) освіти Центральної Ради. За часів обмеження прав українців Російським Тимчасовим урядом Стешенко відстоював українські школи, гімназії, був у числі організаторів першого Українського народного університету, Педагогічної академії тощо. За цю діяльність більшовики, які вступили у Київ, засудили Стешенка до розстрілу, але йому вдалося врятуватися, залишивши місто. З поверненням УНР Стешенко знову приїжджає до Києва і працює при Скоропадському, але недовго, бо не погоджується з його політикою. Перед від'їздом до Кам'янця, куди він був рекомендований на професорську посаду у Кам'янецькому університеті на кафедрі українського письменства, І.Стешенко разом з сином вирішив відпочити на Батьківщині – у Полтаві. 30 липня 1918 р. він загинув від ворожої кулі.

4 серпня 1918 р. Київ прощався з І.Стешенком, він був похований на Байковому цвинтарі поруч із М.Лисенком.

Микола КУЧИНСЬКИЙ

Повертаючись на батьківщину...

З того часу як Федір Кіндратович Вовк (не зі своєї волі, а через політичні переслідування) опинився за межами України наприкінці 70-х років XIX ст., він мріяв повернутися на Батьківщину. Після кількарічних поневірянь у Румунії, Болгарії та Швейцарії він у 1887 р. оселився у Франції. До 1905 р. жив у Парижі, де продовжував свою багатогранну наукову діяльність. Паризький період життя був для Ф.Вовка дуже плідним, особливо в царині антропології. За видатні досягнення в цій галузі знань вчений був нагороджений великою медаллю П.Брока, престижною премією Годара, отримав ступінь доктора природничих наук. Саме в цей період, згідно з бібліографією праць вченого, виданою його дочкою Галиною, було опубліковано майже 400 з понад 450 праць, які є в загальному доробку Федора Кіндратовича.

Одержавши запрошення на роботу до Петербурзького музею Олександра III, Ф.Вовк продовжував свою наукову та громадську діяльність у Петербурзі. Цей період життя вченого відзначався передусім його подвижницькою працею по формуванню фондів україністики багатьох музеїв і, в першу чергу, нині діючого Російського етнографічного музею (колишнього музею Олександра III). Ним була завершена багаторічна фундаментальна робота над книгою про українців – "Етнографічні особливості українського народу". І хоча Федір Кіндратович багато пра-

цював в експедиціях у різних регіонах України, він неодмінно хотів повернутися туди на постійне мешкання.

З утворенням Української Народної Республіки Ф.Вовк негайно прийняв пропозицію очолити в Київському університеті кафедру географії та етнографії. Вирушивши із Петербурга на початку червня 1918 р., Федір Кіндратович перетинав, де потягом, де пароплавом, терени Росії та Білорусії. На території, контрольованій німцями, перед самим українським кордоном він тяжко захворів і, пролежавши два тижні у Жлобині під Гомелем, 29 червня 1918 р. помер. Так і не відбулося омріяне повернення в Україну великого вченого, але його ім'я, творча спадщина, попри довгі роки замовчування, повернулися на рідну землю.

Валерій СТАРКОВ

Біографи планети

Останні слова Скотта

На рубежі 1911 і 1912 рр. на вікахми недоступний Південний полюс двічі проникали люди. Перший раз це зробив Рауль Амундсен. Через місяць поряд з норвезьким здійняв прапор своєї країни – Англії – Роберт Скотт. Амундсену вдалося повернутися, Скотта Антарктида не відпустила.

Життєвий шлях Роберта був окреслений заздалегідь. Син моряка з діда-прадіда, він подався стежкою батька – пройшов шлях від мічмана до капітана, командував крейсерами і лінкорами.

У січні 1902 р. він вперше зустрівся з Антарктидою і відтоді не раз кидав якір біля берегів шостого континенту. У листопаді 1911 р. Роберт Фолкон Скотт розпочав останній вирішальний штурм своєї південної, як він говорив, "зірки". На відміну від інших дослідників, Скотт не був фанатиком полюса. Він планував широкі комплексні дослідження Антарктиди, в тому числі її недосяжної маківки, де ще не ступала нога людини.

17 січня 1912 р., здолавши нечувані перепони, Роберт Скотт і чотири його супутники досягли південної вершини земної кулі. Всі собаки і коні, а саме на коней англійці робили головну ставку, загинули в дорозі. На полюсі дослідники виявили сліди чужого табору і норвезький прапор. "Орел Півночі", а відтепер і Півдня, випередив їх. Роберт Скотт запізнився рівно на місяць. "Сумним буде повернення", – писав він у щоденнику. Ці слова виявилися пророчими. Під час важкої подорожі він постійно проводив наукові спостереження, збирав колекції гірських порід, уважно стежив за погодою. Якщо в Амундсена була одна мета – полюс, то для Скотта "полюсом" була не умовна географічна точка, важливішим було її наукове вивчення. І він досліджував – наполегливо, затято, самовіддано. Можна було, звичайно, все це кинути і, рятуючи своє життя, поспішити на прибережну антарктичну базу. Та не такими людьми були Роберт Скотт і його вірні товариші. Вони поспішали зібрати якомога більше даних про ще не вивчений континент.

Коли було пройдено більшу частину зворотного шляху, почалися перші трагічні події в експедиції, стихія забирала її учасників. У Скотта почалася гангрена ноги. Відчайдушні спроби вирватися зі снігового полону виявилися марними. 29 березня 1912 р. він записав у щоденнику останні рядки: "Не думаю, щоб ми тепер могли ще на щось сподіватися. Витримаємо до кінця, але ми, зрозуміло, дедалі слабшаємо, і кінець не може бути далеким. Шкода, але не сподіваюся, що я буду в змозі ще писати. Р.Скотт".

Їх довго шукали. Через сім місяців члени експедиційного судна "Терра Нова" виявили занесений снігами намет. У ньому було три трупи. Серед них – Роберт Скотт. Він помер останнім. Поряд стояли сани. На них знайшли ретельно загорнуті геологічні зразки з важкодоступного льодовика Бірдмора. "Вони не розлучалися з колекцією до самого кінця, – пише один із членів пошукової партії, – навіть коли загибель дивилася їм в очі, хоча знали, що ці зразки дуже збільшують вагу того вантажу, який їм доводилося волочити за собою".

В головах капітана Скотта лежали фотоапарат і три касети з плівками. Пізніше їх проявили, і весь світ побачив унікальні кадри, на яких було видно загін англійців у точці Південного полюса.

Було знайдено також невелику валізу з трьома щоденниками і прощальними листами: "Ми помираємо у дуже безрадісному місці... Я не став великим дослідником, але ми здійснили великий похід, який будь-коли здійснювався, і підійшли дуже близько до визначного успіху...".

Син Роберта Скотта Пітер не полишив батьківської справи. Капітан Роберт Скотт прославився мужністю, підкоряючи природу. Пітер Скотт дістав визнання, захищаючи природу. Такі полюси в житті батька і сина.

Олександр ЄМЧЕНКО

Замість автокефалії – автономія

Невдовзі після закриття першої сесії Собору від рук п'яних вояк із військ Муравйова 26 січня загинув митрополит Київський і Галицький Володимир (Богоявленний). На його місце поспішно обрали єпархіальним з'їздом (не Собором!) відомого українофоба митрополита Антонія (Храповицького). Незважаючи на протест гетьманського уряду, патріарх Московський Тихон затвердив це рішення.

Друга сесія Всеукраїнського Собору проходила в Києві 7 – 28 червня 1918 р. Гетьманське Міністерство віросповідань виділило на його проведення 1117000 крб.

Почесним головою Собору було обрано митрополита Антонія. На першому засіданні соборяни заслухали декларацію гетьманського уряду, з якою виступив міністр віросповідань В.Зіньківський. В ній були викладені погляди щодо неправомірності виборів митрополита Київського, а також заявлено, що уряд наполягатиме на наданні автокефалії Українській Церкві. Цю ж думку підтримував і голова Української делегації на переговорах з урядом РРФСР С.Шелухін, який у своєму листі до Собору зазначав, що визнана державою Церква, повинна бути самостійною.

23 червня на Соборі був присутній П.Скоропадський. Він і митрополит Платон обмінялися промовама, виголошеними українською мовою. Гетьман ствердив Антонія митрополитом Київським і Галицьким. Щодо устрою Церкви гетьман рішуче заявив: "Я хочу, аби всі діла Української Церкви вирішувались тут у нас, на Україні, і тоді тільки будуть мати корисні наслідки і Ваша праця, і бажання народу".

Головним питанням цієї сесії Собору став розгляд проекту Положення про тимчасове вище церковне управління в Україні. Шалений опір чинили представники ВПЦР, які входили до складу Собору. Користуючись тим, що багато

делегатів Собору – прибічників автокефалії Православної Церкви в Україні – не змогли за умов війни приїхати на 2-у сесію, промосковська ієрархія РПЦ в Україні поставила питання про незаконність входу членів Всеукраїнської церковної ради до складу Собору. ВПЦР звинувачували у тому, що вона відійшла від канонічного шляху, виставила себе єдиним вищим тимчасовим урядом в Україні, почала займатися політиканством, призначати комісарів у консисторії й навіть відкинула владу патріарха. Раді дорікали й за те, що в її складі були жінки. На засіданні 24 червня Собор визнав за неможливе присутність на цьому ВПЦР в складі 46 осіб, дозволивши це лише трьом її представникам.

Тільки після цього Собор почав обговорювати проект Положення. Згідно з цим документом Православна Церква в Україні проголошувалася автономною і перебувала у канонічному зв'язку з патріархом Всеросійським. Щодо неї патріарх Московський мав такі права: 1) затвердження й благословіння Київського митрополита і благословіння єпископів українських єпархій; 2) прийняття скарг на Київського митрополита і здійснення вищого суду над всіма єпископами українських єпархій; 3) благословіння скликання всіх соборів Православної Церкви в Україні; 4) утвердження Положення про тимчасове вище управління православної церкви в Україні; 5) проголошення імені Всеросійського патріарха в усіх храмах православної Церкви в Україні. Вищим органом законодавчої, урядової й судової влади проголошувався Український церковний Собор, який мусив скликатися раз на три роки і, тільки у виняткових випадках частіше.

Виконавчими органами вищого церковного управління православної Церкви в Україні, які діють постійно, було визнано Священний Собор всіх правлячих єпископів українських єпархій і Вищу Церковну Раду, що складається із митрополита Київського і трьох єпископів, чотирьох кліриків і шести мирян. Священний Собор єпископів мусив опікуватися справами ієрархічно пастирського характеру, як то: віровчення, богослужіння, церковне управління, церковний суд і церковна дисципліна, а Вища Церковна Рада – церковно-громадськими справами: церковно-адміністративною, церковно-правовою, церковно-господарчою, шкільно-просвітницькою, а також ревізії та контролю. Собор відновив ті церковно-богослужбові відзнаки, які належали Київському митрополитові ще до приєднання Київської митрополії до Московського патріархату в 1686 р.: ношення хреста на митрі, передношення хреста і ношення двох панагій під час богослужіння.

Згідно з постановою, Українській державі належало право контролю над видатками сум із державної скарбниці, а також нагляду за діяльністю церковних органів – відповідно до державних законів. Представником Православної Церкви в державі та посередником між церквою і державою проголошувався митрополит Київський, а з боку держав посередником між державою і церквою був міністр віросповідань, який обов'язково мав бути православним.

Це положення затверджувалось патріархом Московським і ухвалювалось верховною державною владою.

Крім того, Собор прийняв скликати 3-ю сесію 15 жовтня.

Рішення 2-ї сесії Всеукраїнського церковного Собору задовольняли тільки проімперськи налаштовані кола українського суспільства, більшість віруючих були якщо не обурені, то розчаровані. Колишні члени ВПЦР шукали шляхів для скасування цих рішень, але зустріч делегації з патріархом Тихоном розвіяла будь-які ілюзії щодо цього питання.

Леонід ПИЛЯВЕЦЬ

Будівничий української армії

Генерал-четар Мирон Тарнавський – командант легіону УСС у 1917 р., командант 2-го Галицького корпусу у 1919 р., начальний вождь Галицької армії під час наступу на Київ. Народився в с. Барилів на Львівщині. Його батько був священиком. Вчився у гімназії у Бродях, продовжив навчання у Львові. Після закінчення гімназії рік був на військовій службі. Повернувшись додому, М.Тарнавський

влаштувався на цивільну урядову службу, де зіткнувся з беззаконням щодо прав українського народу. Невдовзі він звернувся з проханням прийняти його до австрійської армії. Після короткого навчання в Тарнові молодого четара переводять до Перемишля, потім до Самбора (в чині поручника), де він перебував до 1907 р., згодом до Золочева. Окрім своїх прямих обов'язків Тарнавський (вже капітан) має ще один – вчителя української мови для старшин-чужинців.

З початком першої світової війни капітан М.Тарнавський виступив зі своєю сотнею в напрямку на Радивилів, де брав участь у бою під Олієвом. Після цього були бої під Буськом, Львовом, Городком. За кілька місяців після поранення під Перемишлем М.Тарнавський повернувся до свого коша в Юденбурзі, а звідси – знову на фронт у Карпати, де виявив велику мужність.

У 1916 р. майора Тарнавського призначили командантом Вишколу Українських Січових стрільців (УСС), який розташовувався спочатку в селі Свистільники (Рогатинський повіт), а згодом в с. Розвадів (Миколаївський повіт). Саме там українські воїни-галичани знайшли свого вождя, а їх майбутній вождь – знайшов свою Україну. Вона була у кожному стрільцеві, вона була в тій ідеї, заради якої УСС вийшли на терен першої світової війни – здобути незалежну Українську державу.

Проте за наказом начальника Команди австрійської армії М.Тарнавського повернули до 35-го піхотного полку на посаду команданта куреня. Але український капітан мав настільки високий авторитет, що незабаром його знову призначають командантом легіону УСС.

У березні 1918 р. М.Тарнавський – командант табору поворотців з полону у Києві. Тоді і почав створюватися корпус Січових стрільців, який незабаром став великою військовою силою України, і саме тоді прийшов до коша Січових стрільців отаман М.Тарнавський. Він доклав великих зусиль, щоб полонені українці не поверталися до Австрії, а вступали в ряди Січових стрільців та зміцнювали молоду українську військову силу. 1 листопада 1918 р. М.Тарнавський вирушив до Львова, щоб прислужитися українській справі. Проте поляки його заарештували і вивезли до табору в Демб'ю, звідки М.Тарнавський втік і через Відень та Будапешт дістався до Станіслава, де 3 січня 1919 р. знаходився уряд ЗУНР.

У цей час формувалася Галицька армія, і М.Тарнавського в ранзі полковника призначили командантом групи "Схід", а згодом – 11-го корпусу Української Галицької армії, до якого приєдналася й бригада УСС. 12 червня 1919 р. йому було присвоєно звання генерала-четара.

На той час уряд ЗУНР очолив Євген Петрушевич. Він призначив генерала М.Тарнавського командантом Української Галицької армії (УГА). Це була найбільша честь, але водночас і найбільша відповідальність не тільки за цілу армію, а й за долю Української держави. З останніх сил УГА стримувала наступ поляків, а тим часом за Збручем армія УНР відбивалася від більшовиків. Перейшовши Збруч, УГА почала готуватися до звільнення столиці України Києва. 30 серпня війська УГА зайняли Київ, але під ударами військ Денікіна змушені були його залишити.

Пізньої осені 1919 р. українські армії опинилися в сумнозвісному "чотирикутнику смерті" на Поділлі в районі Вінниці, куди з усіх боків наступали вороги української державності. На українське військо напав ще один ворог – тиф. За останній тиждень жовтня на нього захворіло понад 2000 бійців. Це змусило генерала Тарнавського і полковника Шаманека підписати угоду з Добровольчою армією. Їхні дії було розцінено як державну зраду, а самих віддано під суд. Проте військовий суд їх виправдав, правильність вчинку М.Тарнавського через 11 днів визнав і сам Євген Петрушевич. Тим часом на чолі Галицької армії став генерал О.Микитка.

16 липня 1920 р. генерал М.Тарнавський переправився через Збруч, щоб повернутися додому. 21 липня 1920 р. він був заарештований поляками і відправлений до табору для інтернованих на Помор'ї. Після звільнення у грудні 1920 р. жив у селі Черниці Бродівського повіту (Львівщина). 1938 р. генерал Мирон Тарнавський помер, похований у Львові.

Петро КОСТЮК

Елітарне наукове товариство

Серед наукових товариств, які існували протягом другої половини XIX – початку XX ст., особлива роль належить Історичному товариству Нестора-літописця. В різні часи його очолювали видатні вчені: В.Іконников, В.Антонович, М.Володимирський-Буданов, О.Лазаревський та ін. В його роботі брали участь історики Києва, Петербурга, Харкова та інших міст. Серед них І.Срезневський, М.Костомаров, М.Грушевський, І.Лучицький, П.Єфіменко, О.Левицький, Д.Багалій, Л.Падалка, І.Каманін та ін. Товариство видавало "Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца". За час своєї діяльності було проведено понад 700 засідань, на яких прочитано більше як 1400 наукових доповідей. Товариство здійснювало видавничу діяльність, поширювало історичні знання, брало активну участь в охороні та вивченні пам'яток історії та культури, роботі наукових конференцій і з'їздів.

У діяльності історичного товариства Нестора-літописця можна виділити кілька етапів. Формально датою створення товариства слід вважати 24 листопада 1872 р., коли царським урядом воно було офіційно затверджене і дозволена його діяльність. Проте урочисте відкриття товариства відбулося 14 січня 1873 р. в приміщенні 1-ї Київської гімназії. Першим його головою було обрано М.Тулова,

секретарем – І.Хрущова. З 1874 р. товариство стало функціонувати при Університеті св. Володимира.

Перший етап діяльності товариства (1872-1893) вважається періодом його становлення. Незважаючи на гостру нестачу коштів для проведення досліджень, уже в цей час товариство на повний голос заявило про своє існування. Впродовж 1873-1893 рр. було проведено 59 засідань, зроблено понад 200 наукових повідомлень, випущено 7 книг "Чтений в Историческом обществе Нестора-летописца". Товариство брало активну участь в організації і проведенні всеросійських археологічних з'їздів, які відбувалися в Україні (таких було шість). На його засіданнях висвітлювались питання давньоруської історії, історії України, археології, археографії тощо. Ряд засідань були досить бурхливими, особливо тоді, коли обговорювалися питання етногенезу українського народу.

Другий етап (1894-1917) відзначався подальшою активізацією діяльності товариства. Новою формою його роботи було читання публічних платних лекцій для громадськості. Помітно зріс авторитет товариства у Києві та за його межами. Про це свідчить лист від завідуючого російським відділом Бібліотеки Конгресу США А.Бабина від 21 червня 1904 р. на ім'я М.Дашкевича, в якому висловлювалося прохання останнього подати відомості для включення їх до "Довідкової книги вчених товариств і установ".

Крім влаштування засідань на другому етапі діяльності історичне товариство Нестора-літописця активно проводило видавничу діяльність. Було видано 17 книг "Чтений в Историческом обществе Нестора-летописца". Плідно в цей час працювали В.Іконников, О.Лазаревський, М.Дашкевич, І.Лучицький, В.Антонович, І.Каманін і багато інших. Зміцнювались контакти з іншими науковими товариствами Росії.

Третій етап (1917-1931) припадає на буремну добу в історії нашої країни. В цей час в товаристві відбулись зміни як організаційного, так і наукового характеру. Через реорганізацію Київського університету в 1921 р. Історичне товариство Нестора-літописця приєдналося до Всеукраїнської академії наук (ВУАН) на правах повної автономії у внутрішній і науковій діяльності. Члени товариства паралельно досліджували історію України феодальної доби, хоча в окремих випадках порушувались проблеми національно-визвольних рухів Російської імперії, зокрема, В.Базилевич почав вивчати питання декабристського руху в Україні. Товариство підтримувало тісні зв'язки з іншими науковими товариствами та установами, що виявилось як у деяких спільних засіданнях, так і у співробітництві в галузі охорони пам'яток старовини, проведенні наукових екскурсій, конференцій, з'їздів тощо. Наприклад, сторіччю з дня народження Ф.Достоевського і М.Некрасова було присвячено об'єднане засідання Історичного товариства Нестора-літописця з Історико-літературним товариством і Товариством дослідження мистецтв. За ініціативою товариства Українська академія наук організувала першу архівну нараду в Києві, на якій обговорювалося тяжке становище архівної справи.

У 1931 р., коли посилюлися репресії проти української інтелігенції, Історичне товариство Нестора-літописця було ліквідоване.

Петро СКРИПНИК

Нашого цвіту по всьому світу

Де тільки немає сьогодні наших земляків та їхніх численних нащадків. Історичні крутозлами розсіяли їх по світах. Українці є громадянами кількох десятків країн на різних континентах. У Південній і Північній Америці (тут мешкає понад 75 відсотків від загальної кількості українців далекого зарубіжжя), в Австралії, Європі, Азії, Африці... В умовах багатоетнічного оточення вони зберігають у своєму середовищі українську мову, народні звичаї, культурні, мистецькі, побутові традиції, свою національну самобутність.

Канада. Масове переселення українців до Канади почалося наприкінці ХІХ ст.

Історично українська етнічна група – одна з найбільших етнічних меншин. За переписом 1981 р. 529615 осіб оголосили своїм єдиним походженням українське, 225365 осіб назвали себе українцями за національною приналежністю одного з батьків. Отже, разом 754980 осіб. Обидві ці групи становили 3,1 відсотки всього канадського населення, що поставило українців на п'яте місце. Кількісно їх переважають лише британці (англійці, шотландці, валлійці, ірландці разом узяті), французи, німці та італійці.

Українців можна бачити на високих посадах у сферах бізнесу, юриспруденції, масової інформації та інших галузях. Останніми роками деякі українці удостоїлися найпрестижніших призначень, серед них Роман Гнатишин, який певний час був генерал-губернатором Канади.

США. Відкриття Нового Світу відразу ж породило в європейців потяг до американського континенту. Є достовірні факти, що українські поселенці були у складі Північної армії під час громадянської війни. В історію США увійшов генерал Василь Турчин, який командував однією з бригад, за свою відвагу і мужність дістав прізвисько "Грізний козак".

Нині у Сполучених Штатах Америки українська етнічна група, за неофіційними даними – публікаціями американських учених, – налічує близько двох мільйонів чоловік. Це становить майже один відсоток населення країни. Українці за чисельністю посідають 21-е місце серед усіх етнічних груп цієї багатонаціональної держави.

Аргентина. Перші українці ступили на цю землю 1890 р. Різні джерела подають різні відомості щодо кількості аргентинців українського походження. Місцеві українці називають 250 тис. Деякі дослідники-демографи небезпідставно вважають цю цифру заниженою.

Бразилія. У цій країні українці належать до найстаріших етнічних груп. Найімовірніше, кількість українців у Бразилії сягає 250-400 тис. Лише 7-8 відсотків з них народилися в Україні, решта – уродженці Бразилії. 85 відсотків української етнічної групи зосереджено у сільській місцевості – у так званих колоніях. Решта ж є мешканцями міст.

Австрія. У 1683 р. українські козаки на чолі з полковником Семеном Палієм взяли активну участь у визволенні Відня від турецької облоги. Один з них – Юрій Кульчицький з села Кульчиці Шляхетські біля Самбора – став австрійським національним героєм. На одній з вулиць Відня, що носить його ім'я, є бронзовий пам'ятник відважному козакові.

Нині в Австрії проживає понад 5 тисяч громадян українського походження. Історія їхнього поселення в цій країні сягає ХVІІ-ХVІІІ ст.

Велика Британія. Початок історії українців у Великій Британії поклала група селян з Львівщини, яка у 1893 р. по дорозі до далекої Північної Америки зупинилася у Манчестері і відтак залишилася на Британських островах.

Кількість громадян українського походження у Великій Британії перевищує 30 тис. Більшість українського населення не має британського підданства і не користується виборчим правом. Попри цей важливий політичний фактор, життєвий рівень українців такий самий або навіть вищий від середнього з-поміж працюючих.

Франція. Першими відомими слов'янськими жителями Франції були дочка Київського князя Ярослава Мудрого – Анна Ярославна, яка 1051 р. вийшла заміж за французького короля Генріха, та її почет.

За неофіційною статистикою, нині у Франції проживає майже 40 тисяч громадян українського походження. Переважну більшість з них становлять представники молодших поколінь – нащадки трудових і політичних емігрантів, переміщених осіб. Значний відсоток – це діти від змішаних шлюбів українців з представниками інших національностей.

Ізраїль. Від давніх часів у Палестині жили монахи з України. У храмах Ізраїлю є й досі українські пам'ятки – малюнки, копії ікон, написи українською мовою. У 60-80-х рр. нинішнього століття до Ізраїлю емігрували тисячі жителів з України. Статистика щодо громадян українського походження у цій країні не ведеться.

* * *

Найчисельніша діаспора у Російській Федерації – понад 5 млн. чоловік. Значна кількість українців проживає також у Казахстані (900 тис.), Молдові (600 тис.), Білорусі (300 тис.).

За офіційними даними, поза межами України нині проживає понад 12 млн. українців.

Василь ЮРИЧКО

Походження українського народу

Київська Русь – праукраїнська держава

Проблема державотворчого етносу Київської Русі є предметом давньої і запеклої дискусії не тільки науковців, а й політиків. Якщо Російську імперію "Сплотила навеки Великая Русь", то який народ консолідував ранньосередньовічну імперію Київську Русь?

Чому, починаючи історію міста Києва з кінця V ст., за академіком П.Толочком, ми відмовляємо в таких же глибоких коренях його споконвічним мешканцям – українцям? Якщо вони з'явилися в столиці Русі значно пізніше, то слід визначити факт зміни етнічного складу населення міста в післятатарські часи. Тоді, чому так по-українськи звучать літописні київські топоніми – Печерська лавра, Довбичка, річки Либідь, Киянка, урочище Угорське?

Європейська історія свідчить, що більшість великих народів Європи починають власну національну історію з постанови своїх незалежних держав у IX – X ст. Перші незалежні Французька та Німецька держави виникли у 843 р. внаслідок розпаду імперії Карла Великого на французьку та німецьку частини. Найдавніше Англійське королівство утворилося в IX ст. В цей же час народилося Празьке князівство чехів. А у X ст. починається державна історія поляків та мадярів. В той же час подібна середньовічна держава постала і на українських етнічних землях. Тому виключення Київської Русі з української національної історії суперечить логіці загальноєвропейського історичного процесу.

Заперечуючи можливість безпосереднього виростання козацької України на спадщині Південної Русі, нерідко посилаються на перерву в історичному розвитку, що нібито була після занепаду Русі під час татаро-монгольського нашествия і перед

постанням козацтва, та на різницю між культурою і мовою двох періодів української історії. Чи була ця прірва між Руссю та козацькою Україною такою глибокою і широкою, що розділяла два окремі народи?

Наукові факти неспростовно свідчать, що матеріальна культура козацької України безпосередньо виросла з культури Південної Русі. Це стосується традиційної української кераміки, житла, церковної архітектури, народного одягу. Його регіональні особливості беруть початок від одягу слов'янських племен Південної Русі. У народному костюмі людної Київської Русі вже виразно простежуються специфічні особливості українського традиційного вбрання. Поховання жінки X ст. у національному українському строї досліджено археологами поблизу центру скандинавських вікінгів м. Бірки в Південній Швеції.

Одяг слов'янської полонянки та скандинавської жінки із м. Бірки (Південна Швеція)

Немає сумніву, що яскравий український фольклор (казки, легенди, народні повір'я та пісні, колядки, щедрівки, козацькі думи тощо) та народне традиційне мистецтво (вишивка, писанка, різьба по дереву тощо) постали безпосередньо на південноруській основі.

З Київської Русі виріс і такий визначальний елемент пізньосередньовічної України як козацтво. Розташована на рубежі європейської цивілізації та агресивного степу Україна постійно продукувала суспільну верству воїнів-захисників, яка потужно впливала на характер, ментальність, культуру нації. Ця верства існувала вже в першій українській державі Русі. Згадайте богатирські застави на межі зі степом, витязів з білин київського циклу, героїчну боротьбу зі степом руських князів Святослава, Володимира Мономаха, Ігоря. Протягом XII – XIII ст. на півдні України з'являються бродники та берладники – вільні ватаги воїнів, які крім війни зі степовиками займалися ухідництвом, торгівлею. Більшість учених вважає їх безпосередніми пращурами козацтва.

Козацтво було спадкоємцем дружинних традицій Русі. Їх пов'язує лицарський кодекс поведінки, родинний принцип влаштування ватаг, культ меча, шаблі, коня, святі-покровителі Божа Матір Покрова, Святий Юрій, зовнішність (оселедець, вуса, гоління бороди, червоний колір стягів, зброї, одягу) та ін.

Визначальну роль у формуванні української ментальності відіграв козацький епос та феномен кобзарства, який також закорінений в лицарській традиції княжої Русі. Безпосередній попередник кобзарів пізнього середньовіччя – дружинний співець Боян. "що свої віщі персти на живій струни накладав, – вони самі князю славу рокотали". Козацькі думи мають пряму аналогію за структурою, формою, змістом з богатирськими білинами київського циклу та дружинним епосом "Слова о полку Ігоревім". Навіть В.Белінський, який не відзначався симпатіями до малоросів, писав про "южное происхождение "Слова о полку Игореве" та його близькість з "казацкими малороссийскими песнями".

Академік А.Піпін в "Истории русской литературы" писав: "Не подлежит сомнению этнографическая разница древнего севера и юга... Как древний Святослав с его чубом и его нравом напоминает в потомстве не московского великоросса, а скорее южнорусского казака, так лирический эпос "Слова о полку Игореве" отзовется не в северной песне, а скорее в южнорусской думе".

Прямі паралелі ментальності козацтва, що так вплинули на формування українського характеру, знаходимо в яскравих, героїчних образах князів-лицарів

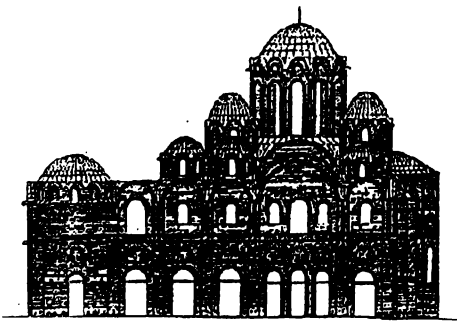
Південної Русі – Святослава, Володимира Мономаха, Ігоря та інших. Саме на цьому ґрунті постали напівлегендарні герої українського козацтва – Байда Вишневецький, Наливайко, Сірко, Палій, Гонга, оспівані в думах кобзарів і безсмертних творах Тараса Шевченка та Миколи Гоголя. Отже, характери козацької України сформувалися переважно на дружинно-лицарській ментальності Київської Русі, яка була збережена і привнесена в козацьке середовище українською шляхтою XIV – XVI ст.

Козацтво та кобзарство є своєрідним українським проявом загальноєвропейських лицарських традицій на пізньосередньовічному етапі розвитку. Вони продовжували військові традиції попереднього етапу української історії, а саме дружинні звичаї X – XIV ст.

Сучасне мовознавство дійшло висновку, що в XI – XIII ст. Південна Русь розмовляла праукраїнською мовою. Ще академік А.Кримський писав, що з XI ст. "мова Наддніпрянщини та Червоної Русі (Галичина) – це цілком рельєфна, певно

означена, яскраво індивідуальна одиниця і в ній надто легко і виразно можна пізнати прямого предка сучасної української мови, бо вона ж має в собі величезну частину сьогочасних українських особливостей".

Важливо, що татарська навала та бездержавність українського етносу у XIV – XVI ст. не перервала тяглість етнічної самосвідомості українців. Українська людність XVI – XVIII ст. усвідомлювала себе прямим нащадком Київської Русі. У цей час етнонім Русь асоціювався насамперед з українцями та їхньою державою. Як і за часів Київської Русі, українці продовжували називати себе руським народом. Вони добре усвідомлювали свою етнічну окремішність від сусідів ляхів (поляків), литвинів (білорусів) та москалів (росіян). Сусіди також вважали їх окремим народом – черкасами. Державу Богдана Хмельницького звали Руссю, Руським князівством, а його самого – "самодержцем руським". Провідний стан гетьманської держави – козацтво сприймалося українським суспільством як прямий нащадок і спадкоємець традицій княжих дружин Київської Русі. "Се бо те плем'я народу Руського, що ... за Володимира Святого, монарха Руського воювали Грецію...", – писало київське духовенство про козаків на початку XVII ст.

Княжий та козацький періоди української церковної архітектури: Софійський собор у Києві в XI ст. (внизу) та у XVIII ст. (вгорі)

Тобто етнонім Русь зберігався за його першими носіями – українцями і в пізньому середньовіччі. Він був відібраний в українців північно-східним сусідом значною мірою з політичних міркувань після підкорення України Російською імперією. Зазначимо, що зміна етносом своєї назви є нормою європейської історії. Так, колишні русичі стали українцями, московіти – росіянами, ляхи – поляками, волохи – румунами.

Українці належать до народів з визначеним антропологічним типом. Цей український тип окреслив видатний антрополог Ф.Вовк та його учні. Більшості

українців властиві відносно високий зріст, довгі ноги, смаглявий колір шкіри, темне волосся та очі, довгасте обличчя, прямий ніс. Ці особливості побудови тіла спостерігалися у 60 – 80% сучасної сільської людності України та переважної більшості людності Галичини, Волині, Поділля, Середнього Подніпров'я X – XIV ст. і козацької України.

Прірва між киеворуським та козацьким періодами української історії не була настільки широкою та глибокою, щоб стверджувати, що вона розділяє два окремі етноси. Традиція першої історичної української держави Русі перервалася лише 1471 р. зі скасуванням Литвою князівства Київського. А всього лише через 20 років – 1490 р. зустрічаємо першу письмову згадку про українських козаків на Нижньому Дніпрі, що символізує початок козацької доби історії України.

Таким чином, за даними історії, археології, етнології, мовознавства, антропології українці XVI – XVIII ст. за головними етновизначальними показниками (культурою, мовою, етнічною територією, ментальністю, історичною свідомістю, антропологічним типом) були безпосередніми генетичними нащадками людності Південної Русі X – XIV ст. Тобто, русичі Середнього Подніпров'я, Волині, Галичини, Поділля за етнічними ознаками були праукраїнцями, які створили державу Русь зі столицею у Києві.

Немає сумніву, що культурні традиції Південної, Київської Русі були важливою складовою підгрунтя білоруського та російського народів. Однак на відміну від українців, які є прямими етнічними нащадками людності княжого Києва, Галича, Чернігова, російська та білоруська етнічні специфіки є насамперед продуктом їхнього саморозвитку в умовах власних етнічних територій. Як росіяни розбудували російську імперію, так праукраїнці були творцями і будівничими Київської Русі. Остання була ранньосередньовічною імперією, державотворчим етносом якої були південні русичі або праукраїнці.

Леонід ЗАЛІЗНЯК

Історична цитата

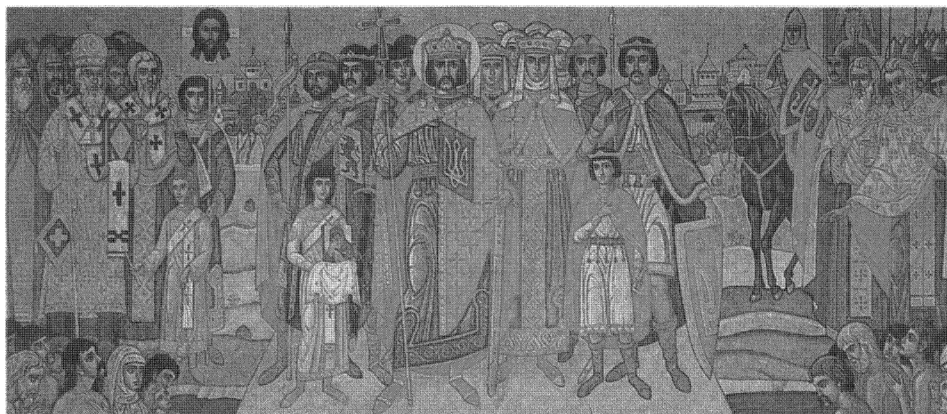
В українську державність ми віруємо, українську державність ми ісповідуємо, в її неминучості ми переконані. Для нас вона є до певної міри живою реальністю, бо ідею її ми носимо в серці, бо її духом, потребами овіяно все життя.

Симон ПЕТЛЮРА

Якщо після всього, що Україна зазнала, якщо після поколінь розстріляних, депортованих, замучених по тюрмах та концтаборах, народ іще зберіг себе, якщо наш дух не занепав і воля до життя не зникла, якщо сьогодні на зміну тим, що були, стають до дії, до праці нові покоління роботящих, безстрашних, здатних піднятися до найвищої єдності душ, то віряться: такому народові – жити!

Олесь ГОНЧАР

*З привітального слова на відкритті
Установчого з'їзду Народного Руху України
8-го вересня 1989 року*

С. Гординський. Хрещення Кисва

ЛИПЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

1 – День архітектури України
2 – 220 років тому помер французький мислитель, письменник Жан Жак Руссо. Народився 28 червня 1712 р.
– 190 років від дня народження російського історика Вадима Пассека. Помер 6 листопада 1842 р.
3 – 115 років від дня народження австрійського письменника Франца Кафки. Помер 3 червня 1924 р.
4 – 130 років тому помер польський історик і видавець історичних джерел Амброжи Грабовський. Народився 7 грудня 1792 р.
– 135 років від дня народження українського художника Юліана Панькевича. Помер 1933 р.
– 100 років від дня народження української письменниці і актриси Ірини Стешенко. Померла 30 грудня 1987 р.
5 – 100 років від дня народження української актриси Лідії Криницької. Померла 23 серпня 1966 р.
6 – Міжнародний день кооперації
– 465 років від дня смерті італійського поета, автора історико-романтичної поеми “Несамовитий Орlando” Лудовіка Аріосто. Народився 8 вересня 1474 р.
– 160 років від дня народження хорватського філолога-славіста Ватрoслава Ягича. Помер 5 серпня 1923 р.
– 120 років від дня народження фінського письменника Армаса Лейно (справжнє прізвище Ленбум). Помер 10 січня 1926 р.
7 – Свято Івана Предтечі – пророка Івана Хрестителя
– Івана Купала
– 75 років тому в Празі засновано Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова
9 – 140 років від дня народження американського етнографа, лінгвіста, філософа Франца Боаса. Помер 21 грудня 1942 р.
– 100 років від дня народження українського музиколога Григорія Курковського. Помер 1 березня 1982 р.
10 – 925 років тому помер церковний діяч Антоній Печерський. Народився 983 р.

11 – 275 років від дня народження французького письменника Жана Мармонтеля. Помер 31 грудня 1799 р.
12 – Святих первоверховних Петра і Павла
– 115 років тому помер український просвітитель, фольклорист та етнограф Іван Бірецький. Народився 1815 р.
13 – Собор 12 апостолів
– 240 років тому помер український церковний діяч Манасія Максимович. Дата народження невідома
– 140 років від дня народження українського мовознавця Івана Гануша. Помер 26 липня 1887 р.
14 – 190 років тому помер український композитор, хоровий диригент, співак Артемії Ведель. Народився 1767, за іншими даними 1770, 1772 р.р.
– 125 років від дня народження польського і українського художника Зигмунда Балька. Помер 1941 р.
15 – 150 років від дня народження італійського економіста і соціолога Вільфредо Парето. Помер 20 серпня 1923 р.
– (1990) прийнято Декларацію про державний Суверенітет України
17 – 110 років від дня народження ізраїльського письменника Агнона (Шмуеля Йосефа Халеві Чачкеса). Помер 17 лютого 1970 р.
18 – 385 років тому помер український церковний діяч, письменник-полеміст, Київський уніатський митрополит Іпатій Потій. Народився 12 серпня 1541 р.
– 135 років тому вийшов тасмний указ російського міністра Валуєва цензурі – не дозволяти друку книг українською мовою
– “Чорний вівторок”. Річниця побиття (1996) на Софійському майдані у Києві траурної процесії під час поховання патріарха Володимира (Романюка)
– 19 – 300 років від дня народження швейцарського поета і критика Йогана Якоба Бодмера. Помер 1783 р.
– 100 років від дня народження німецького і американського філософа Герберта Маркузе. Помер 29 липня 1979 р.

– 80 років тому у Саскатуні засновано Українську греко-православну церкву Канади

20 – 350 років тому Максим Кривоніс взяв штурмом фортецю Межибож

– 120 років від дня народження українського живописця Іллі Шувльги. Помер 19 грудня 1938 р.

– 80 років тому трагічно загинула хорунжий легіону Українських Січових стрільців Софія Галечко. Народилася 3 травня 1891 р.

22 – 120 років від дня народження польського педагога, письменника Януша Корчака. Замордований гітлерівцями 8 серпня 1942 р.

24 – День рівноапостольної Ольги

*М. Грасовська-Дачишина.
Св. Ольга. 1982*

25 – 350 років тому військо Максима Кривоноса здобуло Барську фортецю (Вінниччина)

26 – 125 років від дня народження українського медієвіста-текстолога Дмитра Абрамовича. Помер 4 березня 1955 р.

28 – Рівноапостольного Володимира – князя Київського, Хрестителя України

– 170 років від дня народження російського військового діяча Йосипа Гурка (Ромейко-Гурка). Помер 28 січня 1901 р.

– 125 років тому помер російський поет Федір Тютчев. Народився 5 грудня 1803 р.

– 70 років тому у Ташкенті вперше випробувано сконструйований сином поета Павла Грабовського Борисом Грабовським телевізійний апарат

– 50 років тому помер український художник Григорій Світлицький. Народився 27 вересня 1872 р.

29 – 500 років тому Христофор Колумб відкрив острів Тринідад

– 80 років тому було проголошено закон про відкриття кафедр української мови у Київському, Одеському та Харківському університетах

– 70 років тому помер російський археолог Борис Формаковський. Народився 12 лютого 1870 р.

*Козак
Війська Запорозького*

У 1998 році виповнюється:

- 1070 років від дня смерті візантійського історика Никифора Григора. Рік народження невідомий
- 930 років битви Святослава з половецьким ханом Шаруканом

Є. Лансере. "Святослав"

- 900 років першої літописної згадки міста Остра (Чернігівщина)
- 870 років розгрому Ярополком половецького війська
- 550 років першої документальної згадки міста Сторожинець Чернівецької обл.
- 410 років від дня народження польського мемуариста Якова Собеського. Помер 13 вересня 1646 р.
- 375 років від дня народження Романа Ракушки-Романовського, ймовірного автора "Літопису Самовидця". Помер 1703 р.
- 240 років від дня смерті лубенського полковника, автора щоденника про події в Україні 1725–1727 рр. Петра Апостола. Рік народження невідомий
- 190 років тому Василь Ломиковський створив "Словник малоруської старовини"
- 150 років від дня народження українського поета та громадського діяча Володимира Мальованого. Помер 10 березня 1893 р.
- 140 років від дня народження українського кобзаря Михайла Кравченка. Помер 22 квітня 1917 р.
- 135 років від дня народження українського етнографа, фольклориста Михайла Васильєва. Помер 10 травня 1912 р.
- 130 років від дня народження українського військового діяча, генерал-хорунжого флоту УНР Володимира Савченка-Більського. Помер 1955 р.
- 115 років від дня народження українського військового діяча Всеволода Петріва. Помер 25 серпня 1948 р.

Гаряче літо 1648 року

Перемога українських повстанців під Корсунем була сигналом до загальнонаціонального зрушення. Настав час помсти гнобителям. У різні кінці України помчали гінці Богдана Хмельницького із закличними універсалами. На боротьбу ставали міста й села України: польська шляхта і єврейські орендарі тікали на захід, рятуючи своє життя. 16 червня 1648 р. загони Богдана Хмельницького оволоділи Києвом.

Відбувається масове покозачення селян, що становили основну кількість населення України, частково – й інших соціальних прошарків (міщан, навіть шляхти).

Різні верстви українського народу мали свою мету у повстанні, але всіх об'єднувало прагнення здобути волю й незалежність для України. Отже, враховуючи величезний розмах повстання, краще використовувати інший термін: Національно-визвольна війна українського народу.

Після Корсунської перемоги Богдан Хмельницький і хан Іслам-Гірей III влаштували спільний парад українських, кримсько-татарських і ногайських військ, потім хан повернувся з ордами до Криму. Гетьман України залишився в Білій

*Кругла вежа Чигиринської фортеці.
Гравюра кінця XVII ст.*

Церкві, з якої пізніше виїхав до Насташки, Корсуня, Мошнів, Черкас і врешті прибув до Чигирини. У липні він прямує з Чигирини до Павлочі, де стоїть певний час. Лише в серпні він виступив у похід. Дехто з істориків вважає, що Хмельницький втратив таким чином ініціативу і дав змогу Речі Посполитій відновити загублену під Жовтими Водами та Корсунем військову силу, і навіть звинувачує гетьмана у зраді, проте такі погляди навряд чи мають рацію.

По-перше, не слід забувати, що великі шляхетські польські сили стояли в містах Лівобережної та Сіверської України (насамперед великий загін князя Яреми Вишневецького), на півдні знаходився Кодак з його потужною залогою. Йти на захід, коли в тилу залишалися такі великі ворожі сили, було б безглуздом, тим більше, що союзних ординців уже не було на той момент при Хмельницькому. По-друге, перед гетьманом стояли ду-

же актуальні завдання щодо будівництва Української держави, формування нових органів влади, врешті організації нових полків, налагодження системи їх постачання тощо. По-третє, перебування Хмельницького у Білій Церкві та Чигирині давало певні козирі у складній дипломатичній грі, підкреслювало його нібито

лояльність до Речі Посполитої. По-четверте, Хмельницький відправив у західний похід великий корпус козацьких військ на чолі з черкаським полковником, фактично наказним гетьманом, Максимом Кривоносом, який на той час був другою після Хмельницького особою у Війську Запорозькому і мав особливо сильну підтримку низів. Таким чином, ні про яку втрату ініціативи говорити не доводиться.

У червні 1648 р. українські повстанці швидко звільняли від ворога Лівобережну Україну та Сіверщину. 25 червня вони штурмом захопили Новгород-Сіверський, пізніше – Борзну, Ніжин, Стародуб, Чернігів і перейшли сучасний кордон з Білоруссю, оволодівши Гомелем та рядом міст південніше р.Прип'ять. У цьому регіоні особливо активно діяв ніжинсько-чернігівський полковник Прокіп Шумейко, на допомогу якому гетьман відправив з військами Мартина Небабу та Іллю Голоту. На півдні досить надійно був блокований Кодак, і лише брак сил та побоювання великих втрат під час штурму цієї потужної фортеці змусили повстанців відкласти активні дії до осені.

Не менш успішно розгорталися події на захід від Дніпра, кожного дня надходили звістки про нові успіхи повстанців. Так, вже 1 червня перемишльський архidiaкон писав березовському підстарості, що Хмельницький хоче з'єднатися з татарами і йти на Люблін, що у Львові розкрито змову русинських міщан. За свідченням О.Конєцпольського, хорунжого коронного (червень 1648), Хмельницький оголосив, що піде проти нього і під Краків.

Як уже зазначалося, гетьман відправив на захід військо на чолі з Максимом Кривоносом, що складалося з п'яти полків. Три з них (Черкаський, Білоцерківський і Корсунський під командуванням відповідно полковників Кривоноса, Івана Гирі та Шан-Гірея) діяли на захід від лінії Біла Церква – Корсунь. Південніше воювали Уманський полк на чолі з Іваном Ганжою та Вінницький під головуванням Остапа Іванського. Вже 10 червня повстанці Кривоноса оволоділи Немиром, 21-22 червня Ганжа та Остап Іванський взяли Тульчин (Нестервар). Потім настала черга Бершаді, Умані, Ладжикина. Корпусу Кривоноса активно допомагали повстанські загони, що стихійно створювалися у ворожому тилу або виникали навколо невеликих козацьких груп, спеціально засланих для організації повстань. Тут відзначилися такі повстанські ватажки, як Карпо Півторакожуха, Трифон з Бершаді, Півмісяць та ін. У Подністров'ї загальноновизнаним лідером став Остап Гоголь – майбутній полковник і наказний гетьман, предок великого письменника Миколи Гоголя.

Переможну ходу Кривоноса пригальмував князь Ярема Вишневецький. Він прорвався на правий берег Дніпра із Полісся і через Житомир та Котельню вдарив у тил повстанцям. До нього приєднувалися окремі частини польсько-литовського шляхетських військ, насамперед київського воєводи Тишкевича та литовського обозного Осинського. Один з найнепримиренніших ворогів Української держави Ярема Вишневецький, який розумів, що в разі перемоги Хмельницького головні його маєтності на Полтавщині були б безповоротно втрачені, з особливою жорстокістю придушував повстання, не спиняючись перед кривавими розправами над мирним населенням. У Погребищах і Прилуках з наказу князя полоненим повстанцям відрубували руки, саджали на палі. У Немрові, який тимчасово перейшов знову під польську владу, Ярема особисто керував катуваннями. В українській історіографії за ним давно закріпилася чорна слава ката українського народу.

Вирішальні бої між українською армією М.Кривоноса та польською Я.Вишневецького відбулися під Махнівкою, а потім під Костянтиновим (26-28 липня). Обидві армії зазнали значних втрат. Зокрема, з українського боку загинув ватажок із Сіверщини Кривошапка, на палі сконав взятий у полон сотник Полуян, проте перемога була за Кривоносом. Він змусив князя тікати далі на захід, а сам з Ганжою взяв Межибож. Незабаром впала потужна подільська фортеця Бар, внаслідок чого повстанці здобули велику кількість гармат. Бар вважався ключем до Східного Поділля, яке в такому разі переходить під контроль повстанців. На той час вони переважали на всьому Поділлі і Волині. Вже були взяті Полонне, Чуднів,

Чорторий, Бердичів, Межиріччя, Шаргород, Вінниця. Максим Кривоніс, що "ляцькою славу загнав під лаву", вирушив на Кам'янець-Подільський, куди в паніці тікала польська шляхта з усього Поділля, однак його відкликав до Костянтинова Хмельницький. Справа в тому, що повстанці, які оволоділи Острогом, Заславом, Дубном, Оликою, Клеванню та іншими волинськими містами, штурмували Луцьк, мусили зупинитися перед величезною польсько-шляхетською армією, що прагнула взяти реванш за Корсунь і придушити повстання в Україні. Під Костянтиновом на берегах Случі (Росоловецька переправа) мала розгорнутися генеральна битва. Туди поспішав Богдан Хмельницький, який виступив у похід у серпні 1648 р., і саме туди він стягував свої найкращі сили. Готуючись до цієї битви, яка відбулася дещо в іншому місці (під Пилявцями), Хмельницький вже контролював більшу частину українських земель, що перебували до 1648 р. під владою Речі Посполитої, а лінія фронту проходила через Волинь та західне Поділля. Не випадково він прагне створити окреме "князівство Руське", яке в ідеалі мало б кордони часів Київської Русі. Магнат Лещинський (у виступі на сеймі 17 липня) повторив страшну для польського уряду звістку про те, що Хмельницький "задумав закласти монархію руську". Бути чи не бути цій державі – могло вирішитися, зрештою, у результаті українсько-польської війни.

Юрій МИЦИК

Мислителі планети

Проти течії

Жан Жак Руссо – філософ, письменник, просвітитель, швейцарський француз за походженням жив у епоху, що передувала подіям Великої Французької революції XVIII ст. і справила вирішальний вплив на подальший розвиток всесвітньої історії.

Руссо народився у Женеві у сім'ї небагатого майстра-годинника Ісаака Руссо та дочки пастора Сюзанни Бернар. Мати майбутнього філософа була освіченою та обдарованою жінкою, цікавилась літературою, музикою. Померла вона через дев'ять днів після народження Жан Жака, залишивши двох синів. Ісаак Руссо не довго жив зі своїми дітьми. Якось, через сутичку з багатим поміщиком він вимушений був втекти із Женеві, залишивши семирічного Жан Жака у дядька.

З раннього дитинства Руссо читав Плу-тарха, Овідія, Боссюе та інших письменників. У молоді роки, мандруючи світом, змінив багато професій: був писарем у нотаріуса, учнем у гравера, вчителем музики, лакеєм, секретарем французького посла у Венеції. Шукаючи кращої долі, обійшов Швейцарію, Північну Італію, південь Франції. Ці роки стали суворою школою для молодого Руссо.

Двічі він змінював релігію: у молоді роки за певних обставин зрікся протестантизму і прийняв католицизм, однак пізніше, під час

перебування у Женеві у 1754 р., знову повертається до віри своїх батьків.

З 1741 р. жив у Парижі, де познайомився з відомими представниками французької суспільної думки, зокрема з Дідро. Тоді ж він зустрівся з молодою швачкою Терезою Левассер, неграмотною дівчиною, яка полонила Руссо своєю простою та доброзичливістю. З цією жінкою він прожив 34 роки, до кінця своїх днів.

У 1750 р. виходить у світ трактат Руссо "Міркування про науки та мистецтва", який зробив його знаменитим. Як усі діячі просвітництва, Руссо надавав великого значення питанням виховання. У своєму трактаті "Еміль, або Про виховання" (1762 р.), де йдеться про необхідність всебічного розвитку здібностей людини, автор дозволив собі різкі випади проти католицизму, і тому книга, за розпорядженням парламенту, була знищена.

В усіх своїх творах Руссо виступав поборником права людини на свободу, рівність, щастя – ідей, що були цілком ворожі для владних структур.

Руссо як один з визначних мислителів людства, незважаючи на свої часом наївні та утопічні погляди, залишився неперевершеним прикладом влади розуму, пропагандистом ідеалів гуманізму та демократичних свобод.

Поховали Руссо на острові серед озера в Ерменонвільському парку. Через 16 років, 11 жовтня 1794 р., його прах урочисто було перенесено до Пантеону і захоронено поруч з прахом Вольтера. Пізніше на його Батьківщині, у Швейцарії, жителі Женеві збудували пам'ятник своєму співвітчизнику.

Ірина ВОЙЦЕХІВСЬКА

Гайдамацький ватажок Максим Залізняка

Золотими літерами в історії України вписане ім'я легендарного гайдамацького ватажка Максима Залізняка. Життя його було коротким і трагічним, як і у багатьох, хто обрав шлях боротьби за волю українського народу. Походив він з

козацького роду. Ймовірно, що на Запорожжя Максим Залізняка потрапив після смерті батька, 13-річним підлітком. У Тимошівському курені був джурою. Згодом, набувши досвіду, став членом пушкарської команди. Часто зникаючи із Січі, бурлакував на риболовних промислах, брав участь у гайдамацьких походах. Більш-менш достеменні відомості про ватажка маємо з того часу, коли він очолив Коліївське повстання. Із головною силою повстанців Максим Залізняка вирушив з Мотронинського монастиря на Умань, де під захистом фортечних загороз зібралось чимало польських шляхтичів та війська. Під Уманню до Залізняка приєднався з надвірними козаками графа Потоцького сотник Іван Гонга.

На початку липня 1768 р. сталося непередбачене: удаючи з себе друзів, представники російського військового керівництва запросили

гайдамацьких ватажків на бенкет. Там їх обеззброїли і закували в кайдани, а сплячих козаків порубали. Лише частині повстанців вдалося вирватися з оточення. Залізняка, Гонту та інших ватажків було піддано тортурам. Після цього Залізняка з 78 іншими запорожцями відправили до київської тюрми, а Гонту з усіма колишніми надвірними козаками і повстанцями, що належали Польщі, було передано польській владі. Вердикт російського суду був цілком у душі Катерини II: ... оцінивши всі... злочини та з огляду на напад на землі великої Порти (Туреччини – Ф.К.), яко найдружнішої Росії держави, Максима Залізняка колесувати, поклавши живим на колесо. Але цю кару замінили биттям батогом (сто п'ятдесят ударів), вирізали ніздрі, випалили на чолі й на щоках тавро каторжника та відправили на пожиттєву каторгу в Нерчинськ. Екзекуцію виконали московські кати 26 вересня 1768 р. в Орловському форпості над Бугом. У Нерчинську М.Залізник і загинув. Народ же не припускає смерті, а тим більше поховання свого героя на чужині. У народних переказах, приміром, йдеться про те, що Максим Залізник похований біля села Залізнички, серед Лимішківського лісу.

В уснопоеитичній творчості український народ створив не лише власну версію біографії славнозвісного гайдамацького ватажка, а й висловив своє ставлення до нього, передав свою захопленість його життям та діяннями.

Народна традиція з симпатією змальовує Залізняка як козацько-гайдамацького ватажка, отамана, що стояв на чолі "настоящого війська". Ось зовнішній портрет героя: "Шапка на йому сива, чоботи сап'яні, пояс шалевий, за поясом пістолет, при боку шабля. Ото був сам Максим Залізник. Не старий іще чоловік, літ, може, сорока, а, може, й більш; на виду повний, кругловидий, уродою хороший, на взрост невеликий, та плечистий. Уси русяві невеличкі, за ухом оселедець". Серед народу його ім'я залишилося надзвичайно популярним.

Федір КЕЙДА

Словник малоруської старовини

Словник Василя Яковича Ломиківського має в оригіналі заголовок: "Про Малоросію. Про давні звичаї малоруські, про службу військову й цивільну, про чини й посади чиновників. За алфавітом. Писано 1808 року".

Про автора словника є деякі свідчення Мартоса, який в одному з листів (1826) пише: "Він є нащадком гетьмана Апостола, виховувався в кадетському корпусі при графі Анталті, жив поблизу Миргорода, в населеній ним власній слободі, що звалася Парк Трудолюб, мав за радість займатися господарством, старожитностями і книгами, що стосувалися цих речей". А з паперів Ломиківського видно, що старожитностями він займався виключно малоросійськими.

Народився В.Я.Ломиківський 1778 р., служив після корпусного виховання у війську. На початку XIX ст. пішов у відставку і в чині штабс-капітана жив у своєму миргородському хуторі Трудолюб.

1809 р. він переклав російською мовою з французької "Історію малоруських і запорізьких козаків" Шерера (Париж, 1788), рукопис "Про первісних жителів Малоросії обох берегів Дніпра і берегів Чорного та Азовського морів" (це витяги з опису Криму, твір кардинала Богуша Сестренцевича).

Можна припустити, що В.Ломиківський мав намір писати "малоруську історію", але це йому важко було здійснити через невідповідність до наукової та літературної роботи.

Найбільш цікавою частиною цієї праці Ломиківського є словник. Завдяки йому у науковому обігу дослідників малоросійських старожитностей з'явилося немало суттєвих пояснень предметів, про які донині не було ґрунтовних знань. Помилки, що є у словнику, виникли через брак матеріалу та, вірогідно, через зайву довіру Ломиківського до усного переказу.

Як приклад наведемо дві статті з його словника:

Абшитований. У війську Малоруському всі чиновники, що залишили службу, повинні були мати письмові абшити й до чину свого обов'язково додавати це слово: абшитований сотник, осавул і т.д.

Байдак. Так зветься велике, схоже на барку, судно, завдовжки до 10 сажнів, на якому плавали по Десні, Дніпру й Чорному морю. Використовується (також і на інших річках) для перевезення різного товару.

За Олександром ЛАЗАРЕВСЬКИМ

*Г. Ангельштадт.
Купала на Україні. 1840 р.*

Генерал-хорунжий Всеволод Петрів

Газета "Світанок" – орган Української консервативно-державницької думки – писала 25 серпня 1948 р.: "В особі Генерального Штабу Генерал-хорунжого Всеволода Петріва наше громадянство, зокрема вояцтво, втратило одного з найвизначніших військових вчених, командирів, активних учасників Визвольних Змагань наших часів, творців Українського війська".

На той час Всеволоду Миколайовичу Петриву було 65 років. Він народився 1883 р. у Києві у військовій родині. У 1900 р. закінчив Київський кадетський корпус, а в 1902 р. – Павлівську військову школу в Петербурзі. Службова кар'єра його була блискучою. Гвардії поручником він вступив у 1908 р. до Миколаївської Військової академії Генерального штабу, яку закінчив у 1910 р. В своїй діяльності був ревним поборником модернізації російської армії. Лютнева революція застала Петріва в ранзі полковника Генштабу і начальника штабу 7-ї Стрілецької Туркестанської дивізії. Тут він провадив активну діяльність з українізації дивізії, а

потім корпусу. Створивши з українців окрему частину, назвав її "Гайдамацький кінний полк ім. Костя Гордієнка" і став першим його командиром. В березні 1918 р. полк увійшов до складу Запорізького корпусу під назвою "Першого Запорізького імені Кошового отамана Костя Гордієнка полку кінних гайдамаків".

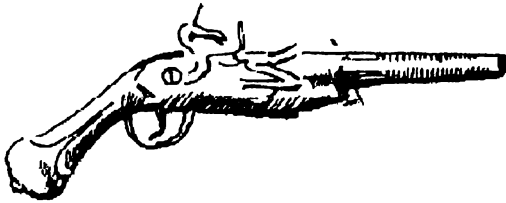
У травні 1918 р. Всеволода Петріва направляють до Головного управління Генерального штабу. З квітня 1920 до 1922 р. він обіймав посаду інспектора війська. У жовтні 1920 р. отримав чин генерал-хорунжого і виконував обов'язки члена Вищої військової ради. У 1922-1923 рр. – Начальник Генерального штабу і заступник голови Вищої військової ради.

В.Петрів був не тільки професійним військовим, який отримав ґрунтовну освіту, а й талановитим стратегом та політиком, що відіграв помітну роль в суспільно-політичному житті України в період революційних подій і політичних зрушень. Він був авторитетною людиною у військово-політичних колах України, в 1917-1922 рр. підтримував політику С.В.Петлюри, пройшов з ним шлях боротьби за національну державність України і разом з його однодумцями і найближчими спільниками емігрував за кордон.

У Празі викладав в Українському педагогічному інституті ім.М. Драгоманова, з 1945 р. жив у Німеччині.

Всеволод Петрів залишив науковий доробок у галузі військового будівництва та історії формування війська в Україні: "Схема разведки" (1911), "Нарід та військо" (1926) "Спомини з часів української революції (1917-1921)", численні статті в журналах та газетах.

Ірина ВОЙЦЕХІВСЬКА

*Кремнієвий пістолет
(кінець XVIII ст.)*

Композитор і страдник

Точна дата народження композитора і духовного страдника Артемія Веделя нам невідома.

Протоієрей П.Турчанінов, який особисто знав Веделя, спілкувався з ним і був його учнем, вважав, що майбутній композитор з'явився на світ 1767 р., а помер 1806 р. (офіційно 1808 р.). Відомо лише те, що народився він у заможній міщанській родині і отримав освіту в Київській академії. Прекрасний голос привів юнака до академічного хору, на той час чи не найкращого у місті. Артемії мав не тільки чудовий голос, а й справжнє музичне обдарування. Вже в старшому, філософському класі його призначили регентом студентського хору, що свідчило про визнання таланту і велику довіру. Ведель глибоко знав закони музики і композиції.

Успіхи Артемія Веделя були такими феноменальними, що якийсь час вважалося, що освіту він здобув під керівництвом видатного італійського композитора Сарті. На жаль, жодним документом цей факт не підтверджується.

Ведель добився бездоганного звучання академічного хору, слава про який сягнула далеко за межі Києва. І коли московський генерал-губернатор П.Єропкін звернувся до київського митрополита Самуїла з проханням надіслати до білокамінної досвідченого регента, вибір впав на юного Артемія Веделя.

Йому не дали навіть закінчити академію і разом з трьома хлопчиками відрядили до П.Єропкина, який доручив Веделя очолити свій приватний хор. Тільки в 1794 р. юнаку з великими труднощами вдалося звільнитися від опіки вельможного генерала, повернутися до Києва, де він знову очолив хор академії. Про молодого диригента і композитора почув корпусний генерал Леванідов, і це кардинально змінило життя Веделя. Леванідов призначив хлопця своїм ад'ютантом, добився, щоб Веделя зарахували до його корпусу і присвоїли звання поручика, а згодом і капітана.

Під керівництвом Веделя приватний хор Леванідова завойовує популярність у Києві. Саме в цей час з'являються найкращі духовні концерти молодого митця. Один із сучасників писав у своїх спогадах, що після виконання у Михайлівському монастирі хором Леванідова концерту Веделя "Доколе, Господи, забудеше мя" розчулений князь Дашков зняв із себе золотий шарф і підніс композитору разом із 50 червінцями. У 1795 р. Леванідова призначають Харківським та Воронежським намісником. Разом з ним до Харкова від'їжджає й Артемій Ведель. Через три роки він повертається до Києва, щоб повністю присвятити себе церкві. Треба сказати, що Артемій Ведель завжди вражав оточуючих своєю релігійністю. Жив досить відлюдно, уникав розваг, світських товариств, увесь вільний час віддавав молитвам, щодня ходив до церкви, причащався в кожний піст, не їв м'яса, спав на суворому солдатському сукні...

Повернувшись до Києва, Ведель роздав усе своє майно бідним і калікам, відмовився від чинів і почав, як тоді казали, "юродствувати". Одні вважали, що у Веделя "помутніло" в голові, але ті, хто знали його ближче, були переконані, що Артемій Ведель робив це за внутрішнім покликанням, добровільно і свідомо, і розумів свої дії та становище як вищий подвиг самозречення та спокути.

Згодом Артемій Ведель поступає послушником до Києво-Печерської лаври, не полишаючи писати духовні концерти, які з успіхом виконували хори Братського й Софійського монастирів.

З нагоди приїзду до Києва великого князя Костянтина Павловича церковна влада доручила Веделя написати кант до зустрічі високого гостя. Ведель погодився, проте у призначений час приніс до митрополичої канцелярії конверт, адресований Павлу І. Це було досить зухвалим вчинком, щоб якийсь послушник через голову влади звернувся до самого імператора. Кинулися шукати Веделя, але його не було й сліду. Лист доставили до Санкт-Петербурга, знаючи грізну вдачу самодержця і його суворе розпорядження ознайомлювати з усіма зверненнями на височайше ім'я.

Розшук Веделя продовжувався. Печерського послушника затримали аж в Ахтирці. Він пояснив свою втечу так: "Йшов я жалітися ахтирській Божій Матері на печерських ченців..."

Тим часом надійшло розпорядження із Санкт-Петербурга про те, щоб "не сповна в собі Артемія Веделя помістити в інвалідному домі, тримати пристойним чином, але не давати йому ні пера, ні чорнила, ні паперу...". Що могло бути лютішою карою для людини, переповненої музикою і почуттями.

Всі, хто знав Веделя, прагнули полегшити його становище. Навіть генерал-губернатор Теплов приїжджав до лікарні, яка знаходилася у колишньому Кирилівському монастирі, відвідати композитора. Але все, що йому приносили, – одяг, їжу, гроші – він роздавав таким же страдникам, як і сам.

Важко сказати зараз, чи хворий був Ведель, чи може, й справді, був обдарований якимось особливим Божим даром відчувати й передбачати. Є багато свідчень, які змушують схилитися до другої версії.

Один з дивних фактів біографії Артемія Веделя. У 1801 р. за дорученням генерал-губернатора Теплова П.Турчанінов приїхав до Кирилівського монастиря. Він мав поговорити з композитором про те, щоб подати клопотання про звільнення з інвалідного дому. Ведель, побачивши Турчанінова, кинувся геть. Потім враз

зупинився й голосно, щоб всі чули довкола, вигукнув: "Ура! Олександр на троні!" Через кілька днів до Києва прилетів на змиленому коні фельд'єгер із звісткою, що Павло "раптово помер і трон зайняв Олександр I".

Влітку 1806 р. (1808?) за кілька днів до смерті Артема Веделя випустили з лікарні... Він лишав її з байдужістю й безучасністю. На прощання тільки й кинув, що виходить він із "обителі Саваофа", щоб умерти під рідними вишнями. Через кілька днів під час молитви у вишневому садочку батьківської оселі раб Божий Артемій віддав Богу душу, полишивши по собі понад тридцять творів, які зробили ім'я його славетним у віках...

Василь ТУРКЕВИЧ

Незбагнений всесвіт Франца Кафки

Доля Франца Кафки не менш дивна, ніж його твори. Письменник ще й сьогодні сприймається як визначна особистість сучасного літературного процесу. Твори про нього за своїм обсягом значно перевищують його власні. Тональність доробку автора викликала появу в німецьких словниках дещо незвичного слова "kafkaesk" – "кафкіанський", у якому злилися визначення "похмурий", "дивний", "чудернацький", "незрозумілий", "абсурдний", "заплутаний". Кафку сприймають як провидця, що передбачав зростаючу відчуженість людей від реального світу.

Секрет Кафки-письменника – у двозначності. Він весь час балансує між реальним й нереальним, особистим і універсальним, трагічним і повсякчасним, абсурдом і логікою. Це йшло від його самотності, невпевненості в собі, страху перед життям.

Ще з дитинства Франц відчував цілковиту залежність від батька, обмеження свого "я". Ця несвобода буття стала його постійною суттю, переконанням, що людина завжди знаходиться під владою чужих думок, обставин, занепокоєнь, люди подібні до пасажирів на залізниці, які потрапили в катастрофу посеред довгого тунелю і не бачать світла ні на в'їзді, ні на виїзді. Ці побоювання надзвичайно відверто передано і в романах "Процес", і новелах "Перевтілення", "Замок", "Вирок" та менш знаних творах. І всюди Кафка безуспішно намагався простежити, дослідити причини, які перетворюють життя на щось вороже людині.

Але не один Кафка залежний від реалій буття. Звідси, мабуть, така велика його популярність, стільки людей шукають у творах Кафки відповіді на хвилюючі їх проблеми. Письменник, що виразив свої муки в літературних творах, дає можливість людям ніби звільнитися від вантажу життя.

Особливість Кафки в тому, що всі його чудернацькі видіння написані простим, спокійним стилем.

Усі жанри в нього переплітаються. Романи, притчі, новели тісно пов'язані з щоденниками і листами. Недаремно сам Кафка писав, що весь він зітканий з літератури.

Фактично всі твори Кафки звернені до людської душі, яка шукає спокою, але даремно сподівається на розраду. Як писав Камю, "світ Кафки – дійсно незбагнений всесвіт, де людина поринає у болісні розкоші: рибалить у ванні, хоч знає, що це марно".

Ніна ОСТАПЕНКО

Апостол унії

Іпатій Потій (у миру Адам) народився у селі Рожанці на Берестейщині і прожив довге, сповнене бурхливими подіями життя. Біографів Іпатія приваблює передусім

його унійна діяльність, тому Берестейська унія 1596 р. трактується в літературі саме як Потієва, а її творець отримав титул апостола унії. Дослідники виокремлюють у житті і діяльності І.Потія кілька періодів: 1) 1588-1593 рр. – світський; 2) 1593-1596 рр. – православно-єпископський; 3) 1596-1600 рр. – уніатсько-єпископський і 4) 1600-1613 рр. – митрополичий. Останній період був вершиною його діяльності: завдяки наполегливості митрополита уніатська церква посіла належне місце в тогочасній конфесійній структурі суспільства.

За оцінкою Михайла Грушевського, І.Потій – організатор і політичний борець, літературна сила уніатів, полеміст, проповідник, історик унії, рятівник її від занепаду. Незважаючи на могутню підтримку папської курії, королівської влади, католицького кліру й польської аристократії, тільки завдяки великій енергії та здібності І.Потія, Берестейська унія за умов загальної ворожнечі православного громадянства не залишилася такою безуспішною справою, як Ферраро-Флорентійська. М.Грушевський справедливо вважав І.Потія промотором унійної програми та заходів руської ієрархії. Він їздив до Риму для укладення унії, енергійно збирав її прихильників і цілком природно, по смерті митрополита М.Рогози, очолив уніатську церкву.

Окремі моменти життя І.Потія стали легендами, які не завжди підтверджуються документальними свідченнями. За одними даними, він виявив виняткову хоробрість під час війни Стефана Баторія з Московією (при штурмі Полоцька нібито першим відерся на міський мур), за іншими – саме І.Потієві належить перша публікація писемного джерела з історії України (хоча це спростовується відомими більш ранніми їх виданнями).

З поля зору дослідників частково "випала" величезна творча спадщина І.Потія, яка, не враховуючи його відомих полемічних творів, включає понад сто документів. Це передусім його листи до К.Острозького, М.Радзивілла, М.Рагози, Л.Сапєги, папи Климента VIII, а також численні грамоти, укази, надання, фундуші, протести до різноманітних судових органів.

І.Потій вважається одним з найвірогідніших авторів програмних документів Берестейської унії, серед яких помітне місце належить творові "Унія", що датується 1595 р. В ньому викладено кілька пунктів, які увійшли до відомих 33 артикулів унії – головного програмного документа ієрархії руської церкви. І.Потій є, безумовно, одним із авторів артикулів про збереження східного обряду, що був для західноруської церкви національним. Разом з прагненням до зрівняння у правах з римо-католиками це мало захистити Русь-Україну від денационалізації.

У післяберестейський період програмно-теоретичні погляди І.Потія зазнали змін.

Одним із малодосліджених аспектів його діяльності є боротьба за розширення сфери впливу уніатської церкви в Україні, зокрема на Київщині. Якщо в Києві позиції І.Потія були досить слабкими, то на території Київського Полісся йому вдалося заволодіти кращими волостями та угіддями митрополії, зокрема землями поблизу так званої Тетерівської волості, до яких належало й с.Потіївка (тепер

Радомишльського р-ну Житомирської обл.). Документи початку XVII ст. підтверджують, що воно було митрополичим маєтком.

Активний прихильник унії, І.Потій написав ряд творів на її оборону. Як й інша уніатська література, це пам'ятки, яким були властиві гуманістичні традиції та ренесансно-бароковий стиль, хоч вони мали й полемічний характер. Твори І.Потія, у тому числі і його проповіді та гомілії, свідчать про високий рівень його вченості та національної свідомості.

І.Потій помер у своїй єпархіяльній резиденції у Володимирі і був похований у місцевому кафедральному соборі.

Леонід ТИМОШЕНКО

Досьє дослідника

Валуєвський указ був викликаний українським перекладом Євангелія

Указ Валуєва 1863 р. про заборону української мови, якої, мовляв, не було, нема і не може бути, згадується часто. Проте не багатьом відомо, що той "указ" був спричинений перекладом Євангеліє українською мовою, виконаним Пилипом Морачевським (1806-1879) у 60-х роках минулого століття. Про цей переклад М.Комаров написав брошуру, яка вийшла в Одесі 1913 р. З приводу її появи Гр.Тисяченко надрукував у київській щоденній газеті "Рада" за 13 серпня 1913 р. таке:

"Не всі українці, які читали Св.Євангелія українською мовою синодського видання, знають про працівника над цим перекладом та про історію поневірення перекладу по усяких архівах протягом мало не півстоліття. Про це коротенько можна довідатися з вищеозначеної книжечки, яка написана цікаво, популярною мовою, і яка є остання праця небіжчика М.Ф.Комарова".

Все, що зазнала українська література і взагалі український рух у другій половині минулого століття, відбилося і на історії перекладу Євангелія українською мовою. І коли навіть менші за чисельністю народи з самого початку впровадження у них християнства мали Св.Письмо рідною мовою, український мусив чекати. І не через те, що не було перекладу українською мовою, – він був, і не один, ширився в рукописах, але друкувати його не можна було. Найкращий переклад четвероевангелія здійснив у 60-х роках колишній інспектор ніжинського ліцею П.Морачевський, і 1861 р. Академія наук визнала, що: "Евангелие, переведенное г.Морачевским, есть в высшей степени труд замечательный и с учено-филологической стороны, и со стороны религиозно-нравственной..."

Академія убедила, що переклад виконав з блистательним успіхом свою важну задачу, незважаючи на трудність єя. Посему Академія ходатайствует пред Св.Синодом о дозволенні напечатать перевод Морачевскаго".

Коли справа надійшла до Синоду, він, не покладаючись на саму Академію, послав переклад Морачевського на розгляд калузькому архієпископу Григорію, який добре знав Св.Письмо і українську мову, бо був родом з Чернігівщини. Читаючи Св.Євангеліє в перекладі Морачевського, він розплакався від радості, що почув Євангеліє рідною мовою. Архієпископ дав найкращий відгук Синодові.

Але крім цього наукового розгляду почали знайомитися з перекладом ще й у Міністерстві внутрішніх справ, яке на чолі з міністром Валуєвим збирало думки

урядовців про українську літературу взагалі і щодо перекладу Євангелія зокрема. Так, довідуємося з відповіді міністра народної освіти Головина, яку він писав Валуєву в листі 20 липня 1863 р. (переклад):

"Ваше Превосходительство, запитуючи мене про користь і потребу українських книжок, призначених для науки простого люду, повідомляєте мене, що Київський цензурний комітет вбачає якусь шкоду і небезпеку від українського перекладу Нового Завіту, який розглядається духовною цензурою... Думка комітета, щоб зупинити наплив українських книжок, на мій погляд, зовсім безпідставна..."

Духовний уряд має священний обов'язок, якомога більше розповсюджувати Новий Завіт поміж всіма народами Імперії на всіх мовах, і дійсним святом нашої Церкви буде той день, коли ми матимемо право сказати, що в кожному будинку, в кожній хаті і в курені є Євангеліє на мові, зрозумілій для того, хто там живе".

І от, незважаючи на погляди щодо перекладу Євангелія українською мовою філологів-академіків, богослова-архієпископа та міністра народної освіти, друкування перекладу було заборонено аж до 1905 р., коли внаслідок петицій з України і заходів Академії наук, Комітет міністрів скасував заборону. І в 1906 р. з'явилося "Євангеліє від Матфея" по благословенню Св.Правит.Синода". Так цілих 45 років найкращий переклад поневірявся по усяких інституціях, серед яких більшість, здавалося б, ніякого відношення ні до релігії, ні до просвіти не мало, але від них все і залежало.

У той час, коли в Росії переклад Євангелія зазнав стільки перешкод, в Австрії в 1902 р. було видано коштом Англійського біблійного товариства повністю Біблію в перекладі українською мовою Куліша, Левицького і Пулюя, але в Росію цензура її не пускала. Тільки ті наші земляки з солдатів, які були в неволі в Японії, читали надіслане з Галичини Євангеліє рідною мовою."

Григорій ТИСЯЧЕНКО
(газета "Рада", 13 серпня 1913 р.)

Українська православна церква в Канаді

У Саскатуні 18–19 липня 1918 р. проходив Собор, який ухвалив заснувати Українську Греко-Православну Церкву в Канаді. Майже 150 делегатів, переважно українські емігранти із західноукраїнських земель, базували ідеологію своєї церкви на канонічних засадах східного православ'я, в нерозривній єдності з усією православною спільнотою. І по сьогодні цією церквою керує та приймає всі найважливіші рішення Собор, делегатами якого є всі єпископи та духовенство, а також представники мирян, члени церковних організацій. Цей принцип соборно-правності, де всі мають однаковий голос, існує і дотепер.

До 1924 р. віруючими УГПЦ опікувався екзарх Антиохійського (Сирійського) Патріархату митрополит Германос. На другому Соборі УГПЦ у 1919 р. владика Германос погодився прийняти під свою опіку українських вірних, допоки не буде поставлено окремого українського єпископа.

У 1924 р. до Америки прибув архієпископ Іван Теодорович (юрисдикції УАПЦ митрополита Василя Липківського). 22 травня на церковній нараді у Йорктоні було ухвалено рішення запросити його на посаду правлячого єпископа.

Після прибуття до Америки та Західної Європи групи архієреїв, які емігрували з України, окупованої радянськими військами, відбулися зміни у проводі УГПЦ. З 1947 по 1950 рр. УГПЦ в Канаді очолював архієпископ Мстислав, а з 1950 по 1951 р. архієпископ Полікарп.

Другий Надзвичайний Собор УГПЦ, що проходив 8-9 серпня 1951 р. у Вінніпезі, обрав першоєрархом митрополита Іларіона (в миру професор д-р Іван Огієнко). Митрополит Іларіон зробив надзвичайно багато для розбудови церковного життя в Канаді, формування української церковної ідеології на чужині. За його ініціативою відбувся акт духовного поєднання трьох церков-митрополій на чужині: УГПЦ в Канаді, УПЦ в США та УАПЦ в діаспорі. Він залишив по собі багато богословських, історичних праць, проповідей.

У 1972 р., після смерті митрополита Іларіона, УГПЦ в Канаді очолив митрополит Михайл – знаний ревнитель чистоти українських традицій та звичаїв української церковної служби. З 1975 по 1985 рр. УГПЦ у Канаді очолював митрополит Андрей.

З 1985 р. першоєрархом УГПЦ є митрополит Василій (Федак), якого у Канаді називають "Золотоустим" за вишукані промови й проповіді.

Сьогодні Українська православна церква в Канаді (назву Церкви на вимогу канадського уряду змінено наприкінці 80-х років) нараховує понад 120 000 вірних, об'єднаних у 250 церковних громадах.

Церква має свою вищу богословську школу – Колегію Святого Андрея (при Манітоському університеті) та три виховних інститути: Святого Володимира в Торонто, Святого Івана в Едмонтоні, митрополита Петра Могили в Саскатуні та десятки виховних осель для молоді.

Від 1924 р. видається власна газета "Вісник" (тепер щомісячник), календар "Рідна нива" та альманах "Віра й культура".

УПЦ в Канаді підтримує дружні стосунки з єдиною помісною Православною Церквою – УПЦ Київського Патріархату.

Артур ГУБАР

Олексій ПАХУЧИЙ

Смерть гетьмана

Уривок з роману "Юрась Хмельниченко"

...Спекотного липневого дня з Круглої башти замку вдарила гармата. Той постріл почули всі в місті і мовчки зняли шапки. Керманіч українського народу, будівник держави Зиновій-Богдан Хмельницький відійшов у потойбічний світ.

На Святого Симеона, у неділю, місяця серпня двадцять третього дня, з Чигирини на суботівський шлях виступила сумна процесія.

– Поховайте мене в Суботові, – попрохав перед кончиною старий гетьман. – Його придбав ратною працею мій батько, там народилися мої діти, там мусить зберігатися і пам'ять мого роду.

Майже місяць не ховали небіжчика: чекали на молодого гетьманича з походу, на полковників і старшин, що мали з'їхатися з обох берегів Дніпра, а хто і з Білої Русі. Тепер всі зібралися. Настав час віддати гетьманові останню шану. І ось, шестеро дужих молодців несуть його в домовині до місця вічного спочинку.

Хорунжий несе основну корогву війська, слідом ідуть святі отці. Проте духовних осіб небагато: гетьман заповів ховати себе без пишних відправ. Мовчати і дзвони, так попрохав гетьман.

Опівдні дісталися Суботова. Тут кортеж зупинився, лад порушився. Люди обступили домовину, яку за наказом Ковалевського було встановлено на катафалк перед Іллінською церквою. Мурована церква ця, побудована коштом гетьмана чотири роки тому, мала стати родинною усипальницею Хмельницьких. Першим туди ліг син Тиміш, тепер до неї лягав і його батько, засновник держави.

До труни підійшов Самійло Зорка, оглянув натовп:

– Милостиві панове полковники, і вся старшина з усім Військом Запорозьким, і вся Річ Посполита Українська! Довелося тепер нам по веселих минулих часах сумних слухати тренів і рясними сльозами обливатися, коли гетьмана нашого Богдана Хмельницького, воїстину від Бога даного керманича, през смерть невблаганну скошеного, ось на катафалку смертнім оглядаємо і останні послуги йому віддаємо.

Помер, несмертельну по собі оставивши славу, цей добрий керманич наш, за котрого головою вся наша Україна жити безпечно обіщувати собі могла. Помер той, котрому спільно з милостивим панством, при правді своїй за вольності і стародавні права свої стоячим, всемогуща рука Божа на ворогів наших – савроматів польських – скрізь свою скору допомогу подавала. Помер той, од гармат і мушкетів котрого не тільки пресвітла вандалів Сарматія, але і бурхливого Євксинопонту замки й фортеці, і самі царгородські мури дрижали і трусилися. оповиті мушкетним димом. Помер той, котрого ділом оживлені могли вже ніколи не вмерти старожитні права й вольності українські і всього Війська Запорозького.

Не стає мені часу на вичислення чеснот і діл ваших лицарських, котрі ви, при від Бога собі даним проводирі і гетьмані Хмельницькім, за попсовані й потоптані поляками старожитні права і вольності стоячи, в багатьох місцях з великою відвагою довели. Хай людською мовою про всі ці діла ваші лицарські розкажуть поля й долини, вертепи й гори: розкажуть, яким ви мужнім, геройської відваги повним за вольності свої стояли і воювали серцем. І що при всемогутній допомозі Божій на Жовтих Водах, під Корсунем і Пилявою, Збаражем і Зборовом, Берестечком і Білою Церквою, Львовом і Замостям, Нестерваром і Баром, Кам'янцем і Жванцем, Батогом і Охматовом та інших багатьох місцях, яких не лічу, ви доводили і довели.

До тебе зі скромною моєю мовою звертаюся, милий наш керманичу! Древній руський Одонацере, славний Скандербегу, гетьмане славного Війська Запорозького і цілої козацько-руської України, Хмельницький Богдане! До тебе кажу, тепер між чотирма дошками окутаного й мовчазного... а якого мови перед тим і ординансу сто тисяч нас слухало і на кожний знак твій готовими ставало. Чому так скоро став еси мовчазним Гарпократом? Беручи приклад з німого Аттиса, промов до нас, братів своїх, як він, хоч одне слово і навчи нас, як маємо ми без тебе жити і поступати з сусідніми друзями і ворогами нашими. Бо ж той німий Аттис царя Креза, свого батька, від смерті з рук його власного жовніра під час бою словом своїм перестеріг. А ти ж, доброї бувши мови, скажи і дай нам пересторогу, аби ми не були звойовані і побиті ворогами нашими.

Змовк, зітхнув, відійшов осторонь. Жоден не наважувався порушити тишу.

Один за одним до труни підходили рідні й близькі, цілували гетьмана в лоб, руки, ноги. За ними – старшини, полковники, значні, шляхетні і прості люди. Коли попрощалися всі бажаючи, шестеро козаків підняли домовину і понесли її до склепу, вимурованого в церкві. З веж суботівського замку гримнули гармати, їм відповіли три залпи з рушниць.

Сумна відправа скінчилася...

"Непереможний у боях, щасливий знайшов кінець, бо з сина своєї вітчизни став її найдостойнішим батьком", – так згодом скажуть про Хмельницького нащадки.

"Дотримуйтесь тиші! Агнон працює"

Оголошення з таким текстом звелів розмістити біля будинку Агнона мер міста Єрусалима, коли поруч з житлом письменника велися будівельні роботи. Це знак величезної шани до творчості видатного ізраїльського прозаїка.

Батьківщина Агнона (Шмуеля Йосефа Халеві Чачкеса) – автора багатьох романів, повістей і оповідань – маленьке українське містечко Бучач у Галичині, колишній провінції Австро-Угорської імперії. Малий Агнон відвідував початкову школу (хедер), вивчав під керівництвом батька і місцевого равина Талмуд. Юнак зачитувався творами давніх і середньовічних єврейських оповідачів, повчаннями хасидів (послідовників містичної іудаїстської секти, яка виникла в XVII ст. у Польщі), сучасної єврейської літератури. Підлітком Агнон стає активним сіоністом. Свої перші поетичні твори він пише на івриті і на їдиші. У вісімнадцять років працює в Львівській єврейській газеті, у 1907 р. здійснює подорож у Палестину, а через рік переїздить до Єрусалима. У 1909 р. з'являється його невеличка повість "Агипот" ("Покинуті дружини"). Назва цієї книжки згодом стала його літературним псевдонімом, Агнон у перекладі з івриту означає "Кинутий". З 1924 р. Агнон стає офіційним прізвиськом письменника. Продовжуючи традиції Шелома Рубина і Реувена Бройдеса, він широко використовує фольклор, релігійні мотиви. 1912 р. письменник їде до Берліна, де засновує журнал "Юде", читає лекції з єврейської літератури, згодом навіть стає власником видавництва, яке переважно друкує його твори. 1924 р. Агнон повернувся до Єрусалима.

Наприкінці 20-х років виходить друком двотомний роман Агнона "Весільний балдахін", потім з'являються романи "Нічний гість" (1937), "Проста історія" (1935), повне зібрання оповідань. Твори письменника друкуються англійською мовою. Впливовий американський критик Едмунд Уїлсон наприкінці 50-х років офіційно висуває кандидатуру Агнона на здобуття Нобелівської премії з літератури. Такої шани письменник був удостоєний у 1966 р. У своїй короткій промові при отриманні премії Агнон підкреслив вплив Талмуда та інших релігійних єврейських книг на його творчість. Окрім Нобелівської премії він був удостоєний почесних ступенів іудейської теологічної семінарії в Америці, Єврейського університету в Єрусалимі, Колумбійського університету в США.

Критики нерідко порівнюють Агнона з Джеймсом Джойсом, Марселем Прустом, Уільямом Фолкнером, Францем Кафкою. Але, як зазначив американський критик Роберт Альберт, його творчість неповторна, бо, не втрачаючи духовного зв'язку з минулим, відтворює сучасність.

Анатолій ДЕНИСЕНКО

Славні дочки Січового стрілецтва

Яскраву сторінку в історію Українських Січових стрільців вписало жіноцтво. Коли на початку першої світової війни був сформований легіон УСС, до нього було прийнято кілька дівчат-добровольців. Софія Галечко, Олена Степанів, Анна Дмитерко, Ірина Кузь, Павлина Михайлишина, Ольга Підвисоцька – ось їхні імена.

Слава про їхню відвагу і самовідданість прокотилася не тільки по Галичині, а

й по всій Україні та поза її межами. З-поміж них найбільше уславилися Софія Галечко та Олена Степанів. Вони були улюбленицями і гордістю Січового стрілецтва, здобули в боях офіцерські чини і отримали військові нагороди. Втім, вони ніколи цим не пишалися, а лише чесно служили, виконували свій обов'язок і натхненно вірили в прийдешню волю рідної землі й народу.

Софія Галечко родом з польського міста Новий Сонч. Вона була єдиною дитиною в батьків. Вчилася на філософському факультеті університету в Граці, що в Австрії, брала активну участь у роботі різних молодіжних організацій, була незмінним головою товариства "Січ". Вже тоді Софія відзначалася самостійністю думки, наполегливістю і рішучістю в досягненні обраної

мети. Ці риси характеру проявилися сповна, коли дівчина вирішила вступити до легіону УСС. Їй спочатку відмовили, але згодом вона все-таки добилася зарахування до стрілецьких рядів. С.Галечко призначили санітаркою в тилловій частині – коші УСС, та вже 28 вересня 1914 р. вона відбула рядовим стрільцем на фронт. 10 листопада за участь у боях у Карпатах була нагороджена медаллю "За хоробрість", невдовзі підвищена до звання підхорунжого і призначена командиром розвідувальної чети (загону).

Потім були жорстокі бої на річці Стрипі. Під час одного з них біля села Соколова на Терехівлянщині хорунжий С.Галечко, проявивши особисту відвагу та командирський хист, зуміла вивести свій загін з оточення. Цей бій вона описала згодом у невеличкому оповіданні "Третя чета", опублікованому вперше в 1931 р. Твір засвідчив літературні здібності автора.

Від лютого 1916 р. С.Галечко перебувала в коші УСС, що знаходився в с.Пісочній біля Надвірної. Життя мужньої дівчини обірвалося раптово і трагічно: влітку 1918 р., купаючись у річці Бистриці, вона втопилася.

Олена Степанів виховувалася в сім'ї греко-католицького священика, що обіймав парафію в селі Вишнівчик біля Перемишля на Львівщині. Галичину в цей час охопила хвиля національного піднесення. Навчаючись у вчительській семінарії, а потім у Львівському університеті, Олена не стояла осторонь громадського життя, входила до складу кількох молодіжних організацій. Перед першою світовою війною брала участь у роботі Українського студентського союзу, Комітету жіночої організації, а з січня 1914 р. – товариства "Січові стрільці – II", ввійшовши в його старшинський склад, а потім очоливши жіночу чету.

У серпні 1914 р. О.Степанів прибула до легіону УСС. В боях під Комарником проявила героїзм і була нагороджена, як і С.Галечко, медаллю "За хоробрість".

15 травня 1915 р. в бою біля Болехова О.Степанів потрапила в російський полон. Понад два роки змушена була провести в Ташкенті. Про своє перебування в

полоні вона пізніше написала спогади, які вперше були опубліковані в 1994 р. Повернулась О. Степанів додому на початку вересня 1917 р.

Далі була служба в коші УСС. У травні 1918 р. її несподівано звільнили зі стрілецького війська. Не розчарувалась і не образилась, хоч вчинили з нею незаслужено.

О. Степанів була учасницею листопадових подій 1918 р. у Львові. А потім у складі Золочівської бригади УГА пройшла нелегкими дорогами польсько-української війни в Галичині. В боях участі не брала, служила в штабі. Після відходу УГА за Збруч недовго перебувала в Кам'янці-Подільському, деякий час працювала в державному секретаріаті зовнішніх справ ЗУНР.

З кінця 1919 р. до середини 1921 р. О. Степанів навчалась у Віденському університеті, здобула ступінь доктора філософії. В липні 1920 р. вийшла заміж за Романа Дашкевича, на той час уже генерал-хорунжого армії УНР. Згодом у них народився син, якого назвали Ярославом. Нині Ярослав Дашкевич – відомий український історик.

До 1939 р. О. Степанів викладала історію та географію у приватній жіночій гімназії сестер-василянок у Львові. Друкувала наукові та публіцистичні статті. Вийшли в світ її спомини "Напередодні великих подій" та збірка оповідань про стрілецькі будні – "З воєнних усмішок". Її перу належить нарис про бойову товаришку "Софія Галечко".

У післявоєнний радянський період О. Степанів зазнала переслідувань і поневірянь. Її двічі звільняли з роботи, залишивши разом із сином без засобів до існування, перешкоджали займатися наукою. А в грудні 1949 р. органи НКВС заарештували її за надуманим звинуваченням в антирадянській та націоналістичній діяльності і засудили до 25 років (потім строк зменшили до 10 років) ув'язнення з конфіскацією майна. Так влада розправилася з одинокою і слабкою жінкою за легендарне звитязнє минуле.

У червні 1956 р. О. Степанів була амністована і разом з сином повернулася з мордовських таборів. Роботи не давали, до наукової діяльності не допускали. А невдовзі далася ознаки важка недуга, набута в ув'язненні. 11 липня 1963 р. Олена Степанів відійшла у вічність.

Петро ГУЦАЛ

Кам'янецька фортеця

“Щира дитина України”

Романтизм – явище світове і властиве не тільки літературі й мистецтву, а й усім сферам суспільного життя на певному історичному етапі. Народжений і сформований у країнах Західної Європи, він у 20-30-і роки XIX ст. досяг й України. Якщо західноєвропейські романтики виступали проти догм і канонів класицистичної естетики й поезики, то українські – проти бурлеску, який запанував у літературі після появи “Енеїди” І.Котляревського.

Першим українським поетом-романтиком був Левко Боровиковський, який, ще навчаючись у Харківському університеті, виступив з низкою балад і ліричних поезій. Він разом з вихованцями цього ж університету Амвросієм Метлинським, Миколою Костомаровим увійшов до історії літератури як “Харківська школа романтиків”.

Біографічні відомості про Левка Боровиковського скупі й стосуються лише першої половини його життя. Тривалий час роком його народження вважали 1806 або 1807, але пізніше на підставі документів, знайдених у полтавському архіві, істина була відновлена.

Отже, Лев (Левко в літературі) Іванович Боровиковський народився 1808 р. у с. Мелюшки Хорольського повіту Полтавської губернії в родині дрібного поміщика чи дворянина Івана Боровиковського. Успішно закінчив Полтавську гімназію, у 1830 р. – Харківський університет.

З квітня 1831 р. вчителював у курській, в 1837 р. – новочеркаській, а в 1838 р. – у полтавській гімназіях. З 1839 по 1852 р. викладав у Полтавському інституті шляхетних дівчат історію, географію, російську словесність і латину. У 1852 р. з переходом на посаду інспектора гімназії залишив працю в інституті. Вийшовши у відставку у 1856 р., повернувся у рідне село. Подальша його доля невідома.

Поезією і фольклором Л.Боровиковський захопився рано: записував і обробляв народні пісні, а згодом почав писати власні поезії – балади, думи, пісні, байки, робив переклади з російської та польської літератур.

Найвищий зліт поетичної творчості Л.Боровиковського припадає на 1828-1834 рр. – найважчий час становлення нової української літератури. На відміну від багатьох талановитих українських літераторів, які почали писати російською мовою, Левко Боровиковський не зрадив рідній мові. У вступі до невеличкої книжечки приказок він із синівською вдячністю пише: “Моя мати – Малоросія: вона мене голубила й годувала, і на все добре наставляла. Як щира дитина, я її слухав – і повік не забуду, що вона мені говорила, як і на все добре вчила...”

Поетична спадщина Л.Боровиковського невелика за обсягом. У “Реєстрі”, складеному ним у 1838 р., зазначено 76 назв, але писав він і пізніше. Дослідники називають цифру 120. Друкуватись почав 1828 р. у журналі “Вестник Европы”, а згодом і в українських збірниках 30-40-х років, окремої збірки поезій за життя не видав. Більше пощастило з виданням збірки фольклорних матеріалів: у 1852 р. в Києві Метлинський видав “Байки і прибаютки” – близько двохсот назв, хоч у листі до видавця І.Срезневського поет писав про 600 і 1000 прислів’їв і приказок. Деякі з народних пісень, записаних ним, надруковані в збірнику Метлинського “Народные южнорусские песни” 1854 р. “Байки і прибаютки” – коротенькі обробки фольклорних матеріалів, більшість з яких мають від двох до 8-10 рядків, тому їх називають “куцими”. Вони позбавлені сатиричного змісту, про що автор сам свідчив: “Моя байка ні байка, ні лайка”. Хоч написані в поетичній формі, мають не літературну, а фольклористичну вартість.

Основу поетичної спадщини Л.Боровиковського як поета-романтика становлять балади та ліричні поезії, переклади з російської та польської літератур. Балади можна поділити на дві групи. До першої належать обробки народних сюжетів:

"Молодиця", "Чарівниця", "Вивідка". Ці балади привертають увагу демонічними рисами характерів героїв, їх моральними якостями, фантастичними ситуаціями. До другої групи належать балади, створені на основі відомих літературних зразків: "Маруся" – переспів балади В.Жуковського "Світлана" – найвідоміший романтичний твір Л.Боровиковського, який дуже високо цінував І.Франко; "Фарис" – переспів балади А.Міцкевича; "Ледащо" – варіант романтичного фольклорного сюжету про запродання душі чортові, відомого з балади А.Міцкевича "Пан Твардовський" і П.Гулака-Артемовського "Твардовський". У жанрі думки написані ліричні поезії "Журба", "Рибалка", "Чорноморець", "Бандурист", "Палій" – це поетизація історичного минулого України в образах Богдана Хмельницького і Семена Палія.

Своїми поетичними творами і перекладами Левко Боровиковський збагатив молоду українську літературу фольклорною тематикою і образністю, романтичною героїкою і пейзажами, мовою І.Франко вважав, що "мова його чиста й гарна, віршова форма оброблена старанно".

Ілля СКРИПНИК

Мислителі планети

Борець проти одновимірності

Герберт Маркузе належав до людей, без яких неможливо уявити духовну атмосферу другої половини ХХ ст. Саме тоді ідеї, які він плекав усе життя, стали надбанням широких суспільних груп, а для декого – й керівництвом для дії. "Маркс – бог, Маркузе – його пророк, а Мао – його меч", – говорили бунтівні студенти 1968 р. і в Парижі, і у Празі. Чи правильним було таке сприйняття німецько-американського філософа, справа інша, але фактом є значущість цього мислителя для покоління, яке нині знаходиться при владі у багатьох країнах. Звичайно, в наш час у творчості Маркузе привертають увагу інші моменти, ніж у "буремні шістдесяті", проте, наприклад, зародження й розвиток всесвітнього "зеленого руху" важко уявити без стимулювання його плідними пропозиціями філософа.

На початку своєї філософської діяльності Маркузе вивів для себе принцип, якого дотримувався потім усе життя: оновити марксизм, поєднавши його з екзистенціалізмом і фрейдизмом, тобто домогтися того, щоб утопія соціальної справедливості здобула глибинні основи в людській природі. З цих позицій філософ, працюючи в Німеччині, критикував ідейні засади націонал-соціалізму; змушений емігрувати, він подався до Сполучених Штатів Америки, де й провів решту життя. В подальшому одним із головних об'єктів критики мислителя стають радянський марксизм і радянська суспільна система. Втім, критична теорія Маркузе заперечувала істотну різницю між капіталістичною і післясталінською соціалістичною системами (сталінізм як різновид тоталітаризму для філософа був одним із головних ворогів людства). На думку Герберта Маркузе, обидві соціальні системи були модифікаціями індустріального суспільства, в якому технічний прогрес сприяє створенню "тотальної системи", що базується на потужному розвитку продуктивних сил за рахунок людини. Чим реальнішою є можливість самозвільнення людини, тим більшою є необхідність репресії, яка дозволяє уникнути розпаду усталеного порядку. Продуктивність набуває виняткового значення самоцілі: за її допомогою посилюється контроль над людиною. Коли людина не

зайнята продуктивною працею, контроль над свідомістю відбувається шляхом контролю за інформацією за допомогою індустрії дозвілля і розваг, формування непотрібних ("хлебних", "репресивних") потреб – одним словом, за допомогою маніпулювання особистістю. Але звідси й саме панування перестає бути індивідуальною функцією і стає самоціллю системи; потреба панування підкоряє собі тих, хто прагне панувати, і також перетворює їх на рабів системи. А навзагал формується "одновимірна людина" – індивід, повністю позбавлений критичного ставлення як до суспільства, так і до себе самого. У сучасному світі, на думку Маркузе, цей тип стає домінуючим.

Напружено розмірковував філософ над глибинними причинами кризи цивілізації. Він відзначає, що європейська людина прагне підкорити природу, змінити її, пристосувати для задоволення своїх потреб, отже підпорядкувати її власній сваволі. Але це прагнення обертається і проти самої людини як частини природи. В цьому ірраціональність репресивної раціональності мислення, яка загрожує катастрофою і природі, і людині. Катастрофічність розвитку технологічної цивілізації ще й у тому, що цей розвиток відбирає у людини шанси на альтернативи, оскільки робить її нездатною відмовитися від благ, які надаються цією цивілізацією. Сама думка про можливу відмову від цих благ, від задоволення марних потреб видається сучасній людині жажливою.

Інший аспект кризи сучасного світу мислитель знаходить у порушенні рівноваги між Еросом й Танатосом. Ерос, за Маркузе, це головна творча сила, яка надихає людину й конститує її культуру. Противагою Еросу є Танатос – деструктивна, руйнівна сила, інстинкт смерті й знищення, також закладений у людській природі. Як діалектик філософ добре розумів суперечливу єдність Еросу й Танатосу, але рушійною силою він вважає Ерос. У своїй відомій праці "Ерос і цивілізація" Маркузе розмірковував над тим, що порушення примату Еросу, його послаблення згодою Танатосу може призвести до розпаду людської підсвідомості і навіть стати загрозою цивілізації, яка, звужуючи сферу власне еротичної насолоди (що полягає не лише в сексі та сексуальності), сприяє тому, що потяг до смерті візьме гору над інстинктами життя. Таким чином, цивілізація рухається у напрямку до самознищення.

Як же можна зарадити катастрофі? Маркузе шукає відповідні сили і знаходить їх серед тих, хто ще не вповні втягнутий у репресивну систему сучасної цивілізації, передусім серед молоді. Філософ виступає за "велику відмову" як від капіталізму (нагадаємо, що йдеться про капіталізм 50-60-х років), так і від соціалізму. Потрібно знайти, створити суспільство, в якому реальністю стане "замиреність існування", де творчість домінуватиме над одновимірністю й деструктивністю.

Маркузе звертається до образів Нарциса й Орфея, вбачаючи в них не агресивне, а миролюбне ставлення до природи. Має вивільнитися пригнічена технологічною цивілізацією людська чуттєвість; відтак стане можливою нова організація суспільства, яка базуватиметься на еротичних (не в розумінні "сексуальних"), вільних, творчих зв'язках між людьми. Якщо людство ніколи не зможе позбутися відчуження праці від людини, треба зробити це відчуження максимальним, повністю автоматизувавши виробництво, і тоді Ерос домінуватиме в новій цивілізації.

Звичайно, імовірні шляхи до цієї нової цивілізації виписані Маркузе менш рельєфно, ніж його критичні зауваження на адресу індустріального суспільства. Варто відзначити, що в "екологізації мислення", яка повсюдно відбулася у розвинених країнах протягом 80-х років, є значна заслуга й Герберта Маркузе, який умів означувати проблеми значно краще, ніж вирішував їх. Однак тим і цінна філософія, що вона пробуджує в людині здатність замислюватися над питанням про своє місце у бутті і мислити самостійно, аби та мала шанс реалізуватися як особистість.

Сергій ГРАБОВСЬКИЙ

Історик-поет

Життєвим кредо Семена Дівовича були гідність, слава, захист України. Його батько, "житель Симеонівський" Топальської сотні Стародубівського полку, Данило Дівович згадується у 1751 р. як представник старшинства "сотенный заведовець".

Протягом 1748-1754 рр. Семен Дівович навчався в Києво-Могилянській академії. По закінченні класу риторики він поступив до академічного університету в Петербурзі, слухав лекції видатних європейських вчених.

Найближчим товаришем Семена Дівовича став його земляк Опанас Лобисевич (у майбутньому – відомий письменник і громадський діяч). Обоє вони зазнали "ненависті і злоби" з боку відомого російського вченого і поета М.Ломоносова. 16 червня 1760 р. їх, нібито, "за невідвідання" професорських лекцій, виключили з університету, хоча обидва студенти "непогано навчалися і мали успіхи". Президент Академії наук К.Розумовський відновив справедливість.

Проте Семен Дівович до університету більше не повернувся. 9 лютого 1761 р. він поступив на службу до Генеральної військової канцелярії у Глухові перекладачем. А наступного року "склав на честь, славу і захист усієї Малоросії" славнозвісну "Розмову Великої Росії з Малоросією", блискучий як з ідейного, так і літературного боку твір, у якому автор підкреслює, що його Батьківщина – самостійна держава із древньою історією.

Оскільки Семен Дівович сам був свідком того, як російські чиновники і офіцери всляко намагалися принизити національну і державну гідність Гетьманщини, її старшинства, то він узяв на себе сміливість заявити, що Україна і Росія – окремі політичні структури, об'єднані лише спільною особою монарха, два різних і рівних суспільства, до того ж Україна – республіка. Він ще раз наголосив, що Україна визнала себе підданою російського монарха, а не російського суспільства.

У цьому творі історик змальовує повну сарказму публіцистичну картину поводження в Україні російського чиновництва та офіцера і засуджує силовий тиск.

Російські позиції Семен Дівович розвінчує блискуче, аргументовано. Він перемагає інтелектуально, його позиція залишається невразливою. Проте російська володарка Катерина II, яка зійшла на трон саме тоді, коли Дівович працював над своїм твором, силкуючись виглядати інтелектуалкою в очах західних філософів-просвітителів, у імперській політиці використовувала не знання й переконання, а грубу силу. Протягом 1764-1768 рр. вона практично знищила українську автономію.

Після скасування Генеральної військової канцелярії С.Дівовича було призначено архіваріусом Генерального архіву. Така посада, звичайно, відповідала нахилам і потребам патріота. Та жити і працювати йому залишалося не більше року. Сумно символічним виявився факт прийняття до архіву старих печаток козацької держави. Своїм підписом він ніби засвідчував кінець Гетьманщини, а незабаром і сам пішов з життя. На жаль, нам не вдалося встановити точної дати його смерті, і ми лише з'ясували, що 29 січня (ст.ст.) 1768 р. Малоросійська колегія вирішувала справу "про видачу платні" наступнику Дівовича на посаді архіваріуса.

Олексій СТРУКЕВИЧ

*Козак Мамай.
Гравюра Ю. Логвина*

Законодавець українського флоту

"Стати до борту! На прапор струнко! Прапор піднести!" Ці команди, що хвилюють серце кожного військового моряка, були подані 27 березня 1996 р. на кораблях, які перейшли внаслідок розподілу Чорноморського флоту до Військово-Морських Сил України. На їхніх щоглах майорять білі з синім хрестом та тризубцем військово-морські прапори України.

Історія повторюється... 80 років тому, 29 квітня 1918 р., з борту флагманського корабля Чорноморського флоту "Георгій Переможець", виконуючи "Тимчасовий закон про флот Української Народної Республіки", ухвалений Центральною Радою 14 січня 1918 р., був поданий сигнал: "Флоту підняти український прапор!"

Цій події передувала велика, копітка діяльність патріотів-українців, які давно мріяли про незалежну державу із власними Збройними Силами, в тому числі – і флотом. Одним із них був Володимир Олександрович Савченко-Більський – офіцер російського флоту. Це ім'я не пов'язане з гучною славою морських перемог та великих географічних відкриттів. Не стоїть воно і в перших рядах творців Української держави. Але внесок В.О.Савченка-Більського у становлення та розвиток українського флоту значний. Після довгих років забуття у радянський період вимагає сьогодні це ім'я належної шани.

Він народився в с.Оленівка (тепер Козелецьке) Чернігівської губернії у сім'ї, що мала козацьке походження. 1893 р. закінчив юнкерське піхотне училище, після чого протягом 9 років служив у Нижньоновгородському полку. 1902 р. за власним бажанням був відряджений до Адміралтейства, продовжував службу на Північному флоті. Згодом його перевели на Чорноморський флот, де він вступив до українського гуртка "Кобзар". З початком революції гурток став основою Ради Української Чорноморської Громади, створеної у квітні 1917 р.

Просвітницьку секцію ради очолили М.Лашенко та капітан 2-го рангу В.О.Савченко-Більський. Однією з найдіяльніших була Рада Севастопольського морського півекіпажу, командиром якого був Савченко-Більський. Півекіпаж мав уже свою українську хоругву (прапор) – вперше не тільки на українському флоті, але й у армії.

Згодом Володимир Олександрович переїздить до Києва, бере участь у заснуванні (22 грудня 1917 р.) Українського Генерального Секретарства Морських Справ, яке пізніше перейменували в Українське Морське Міністерство, і стає директором департаменту.

Савченко-Більський докладав немало зусиль до розвитку структур українського флоту, його законодавчої бази. 1919 р. Володимира Олександровича було підвищено в ранзі до контр-адмірала, призначено начальником канцелярії військового міністерства. Це був складний період – 1917–1919 рр.: кожна з воюючих на півдні сторін намагалася забрати кораблі собі або хоча б знищити їх, але не віддати противникові. Врешті-решт флот був частково затоплений більшовиками, частково інтернований Антантою. Фактично українськими залишилися кораблі, що будувались у Миколаєві, бронепотяг "Чорноморець" та берегові частини. У цей час контр-адмірал В.О.Савченко-Більськийкладає чимало зусиль до заснування системи військово-морської освіти: відкриває гардемаринські школи в Миколаєві, Києві, Кам'янець-Подільському (останню очолює). Через деякий час вони були ліквідовані.

Володимира Олександровича призначають начальником Головного Управління Військово-Морського Флоту, яке на той час було у складі Військового Міністерства України. Але дні незалежної України вже були полічені. Разом із залишками армії Савченко-Більський опиняється в Польщі, а згодом переїжджає до Франції.

Там, у місті Абудант скінчилися дні одного з видатних діячів Військово-Морського Флоту України 1917–1921 рр.

Володимир ДУБОВЧУК

Автор "Золотої книги"

Дослідження Дмитра Абрамовича "Києво-Печерський патерик" було видано у Києві 1931 р. як четвертий том серії "Пам'ятки мови та письменства давньої України". Вийшов "Патерик" мізерним тиражем (800 примірників), тож одразу став раритетом. А між тим упродовж віків він залишався однією з найпопулярніших книг давньої літератури східнослов'янських народів.

Дмитро Іванович Абрамович народився на Волині, неподалік Луцька. Вищу освіту здобув у Петербурзькій духовній академії, був залишений професорським стипендіатом на кафедрі російської і старослов'янської мов. Продовжував філологічні студії у Петербурзькому університеті та Археологічному інституті, де слухав лекції В.І.Ламанського, О.І.Соболевського, І.М.Жданова, О.М.Веселовського та інших знаних словесників.

Після закінчення університету Д.Абрамович викладав філологічні дисципліни в різних навчальних закладах Петербурга: на Вищих жіночих (Бестужевських) курсах, Вищих педагогічних курсах Товариства експериментальної психології, в Археологічному інституті, університеті. З 1903 р. керував кафедрою російської і старослов'янської мов у Петербурзькій духовній академії. З цієї посади 1909 р. його було звільнено "за неблагонадійність". Після революції працював у Ленінградському університеті. Важкі шляхи Великої Вітчизняної війни привели його до Вільнюського університету, де він працював викладачем до останніх днів свого життя.

Коло наукових інтересів Дмитра Івановича було вельми широке. Це й історія східнослов'янських літератур, зокрема їхній давній період, і слов'янське мовознавство, а також палеографія, археографія, історія східнослов'янської філології. Як текстолог він підготував ґрунтовні видання "Києво-Печерського патерика" та житій святих Бориса і Гліба. Йому належать праці про рукописи Петербурзької академії, Софійської бібліотеки. Найпомітніший його внесок у вивчення нової російської літератури – редагування академічної збірки творів М.Ю.Лермонтова (1910-1913).

Ще студентом, під керівництвом О.О.Шахматова, Д.І.Абрамович написав дослідження про Нестора-літописця, яке згодом увійшло до його магістерської дисертації "Исследование о Киево-Печерском патерике как историко-литературном памятнике" (Петербург, 1902). В цій праці було подано ґрунтовний опис життя та діяльності першотворців "Патерика" – давньоруських книжників, ченців Києво-Печерського монастиря Нестора, Симона і Полікарпа. Вивчивши велику кількість старовинних рукописів, він висвітлив історію створення "Патерика" та його літературну долю аж до друкованих видань XVII-XVIII ст., з'ясував його літературні витоки.

Спираючись на своє дослідження, Д.І.Абрамович, за дорученням Археологічної комісії Академії наук, здійснив наукове видання тексту "Патерика" (Петербург, 1911). Видання 1931 р. є детальним аналізом усього того, що було зроблено на той час для з'ясування літературної долі та історичної вартості видань "Києво-Печерського патерика". Абрамович ретельно простежив зміни в тексті "Патерика" від його зародків до появи синодального видання 1759 р., пов'язав деякі рукописи безпосередньо з архетипом пам'ятки, визначив найістотніші зміни пізніших варіантів тексту. Він розглядав "Патерик" на тлі всієї оригінальної і перекладної житійної літератури XI-XIII ст., обстоював цінність його оповідань як джерела відомостей про повсякденне життя людей в епоху Київської Русі.

Андрій КРЕКОТЕНЬ

Етнічні процеси в Київській Русі

Остаточне формування молодих східнослов'янських етносів лісової смуги (білорусів та росіян) відбулося в X–XII ст. у складі імперії Київська Русь, державотворчим етносом якої були праукраїнці Південної Русі.

Держава Русь утворилася вздовж річкового шляху "із варяг у греки". Домінуючим центром на ньому був Київ. Однак прабілоруські Смоленськ і Полоцьк теж грали важливу роль у цій торгівельній системі, оскільки контролювали корабельні волоки між Верхнім Дніпром, Двіною та Волховом. Крім того, вони мали окрему власну торгівлю орієнтацію Двіною на захід.

Розгалужені торгівельні зв'язки створювали економічне підґрунтя для дуже ранніх самостійницьких тенденцій у полочан. Так, полоцький князь Рогволд зробив спробу вийти з-під влади Києва ще на початку правління Володимира Великого. Хоч, як писав Т.Шевченко "Владимир князь перед народом убив старого Рогволда", боротьба Полоцька за свою незалежність продовжувалася. Полоцьк, перший з давньоруських міст досяг фактичної незалежності від київського князя. У середині XII ст. самостійну політику почав проводити Смоленськ. 1307 р. Полоцька земля була підкорена Литвою. Білоруський етнос далі розвивався у литовсько-білорусько-українській конфедеративній державі та в Речі Посполитій.

Пращуром псково-новгородського етносу було літописне плем'я ільменських словен VIII–X ст. Словенські племенні центри Псков, Ладога, Новгород здавна мали тісні зв'язки з Балтією водним шляхом, що значною мірою зумовило своєрідність етно-культурного розвитку псково-новгородців. З остаточним усамостійненням Пскова і Новгорода у XII ст. міцнішають зв'язки з Володимиро-Суздальською землею, звідки на Новгородщину надходило збіжжя. 1478 р. Московське князівство поглинуло Новгородську республіку. Періодичні масові знищення та депортації новгородців призвели до їхньої асиміляції росіянами наприкінці XVI ст.

Росіяни – наймолодший східнослов'янський етнос. Їхня прабатьківщина це – Верхнє Поволжя. Воно лежить далеко на сході від дніпровського торгового шляху. Контакти Верхнього Поволжя з Каспієм та Центральною Азією зумовили своєрідність культурно-історичного розвитку регіону.

У другій половині XII ст. шлях "із варяг у греки" був перерізаний половцями на Нижньому Дніпрі. Русь розпалася на майже незалежні князівства. Настала доба феодальної роздробленості, коли молоді східнослов'янські етноси (псково-новгородці, прабілоруси, праросіяни) відгалузилися від провідного етносу імперії – праукраїнців Південної Русі.

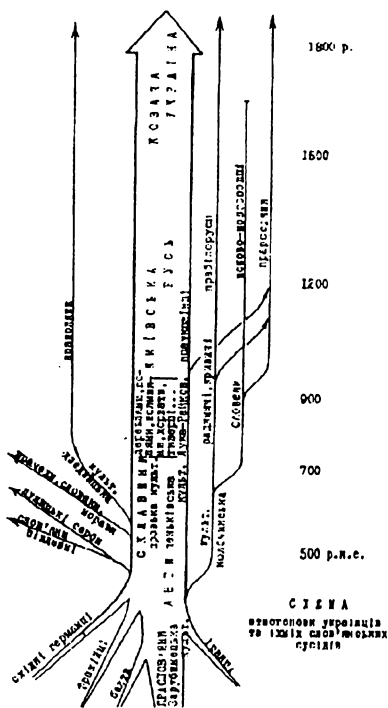
Суздальська земля з середини XII ст. очолила коаліцію Новгорода, Полоцька. Смоленська за відокремлення від Києва. Саме в цей час виник тісний і тривалий антикиївський союз Володимиро-Суздальських князів з половцями. Його започаткував Юрій Долгорукий, одружившись з половецькою княжною. На думку російського історика П.Струве, саме ця суздальсько-половецька унія завдала смертельного удару столиці Русі – Києву, призвівши до розпаду імперії на князівства.

Сини Юрія Долгорукого Андрій та Всеволод були організаторами і натхненниками погромів Києва 1169 та 1203 рр. Після них Київ втратив реальну силу і політичним центром Південної Русі стало Галицько-Волинське князівство, князь якого правив Києвом через своїх намісників.

Так, у другій половині XII ст. на Верхній Волзі сформувалося динамічне ядро молодого російського етносу. Видатний російський історик В.Ключевський

вважав, що говорити про росіян можна не раніше кінця XII ст. "В особі князя Андрія великорос вперше виступив на історичну арену", – писав він. Остаточне формування російського етносу відбулося у сприятливих умовах першої, власне російської держави – Московського князівства Івана Калити, Василя Темного, Івана III під потужним впливом монгольської імперії Чингізидів. "Головним фактором утворення великоруської нації була Московська держава і монголо-татарські впливи", – писав російський історик П. Струве у 1952 р.

Отже, російський етно-культурний комплекс остаточно сформувався в XIV–XV ст. на ґрунті слов'яно-візантійських традицій Київської Русі в угро-фінському оточенні в умовах залежності від татар. Оскільки російський етнос посідав впродовж останніх століть панівне місце у Східній Європі, історія Російської імперії подавалася як історія всіх народів регіону. Тому час формування основ російського культурного комплексу (XIV–XV ст.) екстраполювали на історію найближчих сусідів, зокрема українців, які почали формуватися значно раніше росіян.

Таким чином, якщо генетичне підґрунтя білорусів, псково-новгородців та росіян творилося в VI–IX ст. у процесі переселення праукраїнців Середнього Подніпров'я та Волині на північ у балтське та фінське середовище, то остаточне формування молодих східнослов'янських етносів відбулося вже в X–XII ст. у складі імперії Київська Русь, державотворчим етносом якої були праукраїнці Південної Русі. Причому етногенетичні процеси, що призвели до їхнього

постання, не є чимось унікальним у світовій історії і неодноразово повторювалися на руїнах великих імперій минулого. Мається на увазі виникнення у підкорених імперією провінціях нових етносів, споріднених з народом-завойовником. Відбувалося це в умовах потужного адміністративного, культурного, мовного впливу розвиненої метрополії на відсталу периферію.

Внаслідок такого впливу народжувалися нові етнічні спільноти. Генетично вони були пов'язані як з місцевими традиціями, так і з домінуючою культурою імперського центру. В умовах невідворотного розпаду імперій і відокремлення провінцій від метрополії відривались, або власне народжувалися нові етноси від батьківського імперського.

Про сталість та універсальність законів етнотворення на постімперських просторах свідчить різночудна подібність історичної картини зародження романських та східнослов'янських народів. Як стародавній Рим романізував свої північні варварські провінції, так княжий Київ русифікував (від Русь, а не Росія) безкраї лісові обшири півночі Східної Європи.

Потужний вплив Риму на периферію своєї імперії призвів до постання романської групи народів. Іспанці та португальці – це латинізовані місцеві племена Піренейського півострова. Французи – латинізоване кельтське плем'я галів, а румуни – латинізовані фракійські племена даків, гетів, мезів, що також включали слов'янський компонент. Під впливом київської метрополії на малозаселеній лісовій периферії імперії русифікувалися місцеві балтські та фінські племена і зароджувалися на їхніх теренах білоруський, псково-новгородський,

російський етноси. Провідну роль праукраїнського Києва у постанні інших східнослов'янських народів добре розуміли русичі, називаючи княжий Київ "матір'ю міст руських".

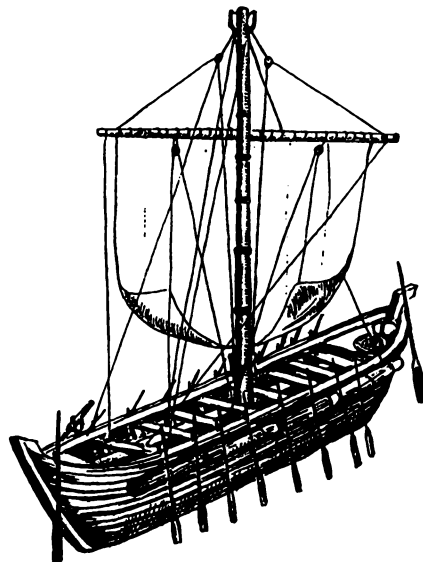
Таким чином, науці відомо не три, а чотири східнослов'янські народи, з яких українці – найстарші. Білоруський, псково-новгородський, російський етноси фактично постали як відгалуження від українського, і сталося це не пізніше середини XII ст., тобто майже за сто років до приходу татар. Простежуються два головні етапи впливу праукраїнців на формування інших східнослов'янських народів. Розселення праукраїнської людності у V–IX ст. з територій між Середнім Подніпров'ям і Карпатами на північ призвело до появи в лісовій зоні Східної Європи своєрідного слов'яно-балто-фінського етнокультурного субстрату. Саме на ньому в X–XII ст. під потужним культурним, мовним, адміністративним впливом праукраїнської Київської метрополії завершилася початкова фаза формування білорусів, псково-новгородців, росіян.

Леонід ЗАЛІЗНЯК

Історична цитата

Ось чого досягло, нарешті, англійське законодавство: повернути кожній людині всі природні права, яких її позбавляє майже кожна монархія. Ось ці права: цілковита свобода особи та недоторканність її майна; свобода звертатися до народу з допомогою пера; свобода бути притягненим до кримінальної відповідальності лише перед судом, складеним з незалежних людей, і в будь-якому разі бути засудженим лише за чіткими статтями закону; свобода вільно сповідувати ту релігію, яка тобі до вподоби... Все це називається прерогативами. І справді, це велична й прекрасна прерогатива, якій може позаздрити багато народів, – бути певним того, що, лягаючи спати, ви прокинетеся вранці з тим самим багатством, яке ви мали напередодні.

Вольтер (1694–1778)

Козацька чайка

Т. Голомбієвська. "Свято урожаю"

СЕРПЕНЬ

ПН ВТ СР ЧТ ПТ СБ НД

					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30
31						

1 – День військово-морських сил України

– 85 років тому померла українська поетеса Леся Українка (Лариса Косач-Квітка). Народилася 25 лютого 1871 р.

2 – День пророка Іллі

– 80 років тому створено Національну бібліотеку Української держави

– 220 років тому свою першу виставу дав один із найзнаменітějšíх оперних театрів світу – Ла Скала в Мілані

– 165 років від дня народження українського письменника, літературознавця і громадського діяча Омеляна Огоновського. Помер 28 жовтня 1894 р.

– 100 років тому помер французький архітектор Шарль Гарньє. Народився 6 листопада 1825 р.

4 – Мироносиці рівноапостольної Марії Магдалини

– 125 років від дня народження одного із організаторів Сакільсько-Стрільцького руху в Галичині Івана Боберського. Помер 17 серпня 1947 р.

– 120 років від дня народження українського письменника Антона Крушельницького. Загинув у застінках НКВД.

– 100 років тому помер глава греко-католицької церкви, митрополит Галицький, кардинал Сильвестр Сембратович. Народився 8 листопада 1821 р.

5 – 140 років тому було завершено прокладення першого трансатлантичного кабеля телеграфного зв'язку між США та Англією

6 – 85 років тому помер український бібліограф, фольклорист, критик і громадський діяч Михайло Комаров. Народився 11 січня 1844 р.

8 – 445 років тому помер італійський учений-енциклопедист, поет Джіроламо Фракасторо. Народився 1478 р.

– 85 років тому помер польський історик і етнолог, автор численних праць про минуле України Олександр Яблонівський. Народився 19 квітня 1829 р.

9 – Міжнародний день корінних народів світу

– 175 років від дня народження українського поета, перекладача, громадського і культурного діяча Олек-

сандра Навроцького. Помер 22 жовтня 1892 р.

10 – 185 років від дня народження українського художника-аматора Якова де Бальмена. Загинув на Кавказі 26 липня 1845 р.

12 – 180 років тому помер діяч грецького визвольного руху Ніколаос Скуфас. Народився 1779 р.

13 – 125 років тому помер український поет Антін Могильницький. Народився 3 березня 1811 р.

– 100 років від дня народження українського архітектора Володимира Заболотного. Помер 3 серпня 1962 р.

14 – Свято Маковея на честь братів Макавеїв

15 – 1010 років тому відбулося хрещення князя

– 960 років тому помер перший король Угорщини Стефан (Іштван). Народився 975 р.

– 170 років від дня народження українського і російського філолога, бібліографа Степана Пономарьова. Помер 13 листопада 1913 р.

16 – 165 років від дня народження російського історика, дослідника Київської Русі Ореста Міллера. Помер 12 червня 1889 р.

17 – 115 років від дня народження українського політичного діяча Дмитра Донцова. Помер 30 березня 1973 р.

– 80 років тому було відкрито університет у Кам'янці-Подільському

18 – 110 років від дня народження українського художника, майстра розписів по порцеляні Івана Українця. Помер 6 травня 1945 р.

– 60 років тому помер український вчений-мовознавець, академік УАН, політичний та громадський діяч Степан Смаль-Стоцький. Народився 8 січня 1859 р.

– 50 років тому помер український військовий і політичний діяч Василь Вишиваний. Народився 1895 р.

19 – Преображення Господнє, або Спас (яблучний)

20 – 130 років тому завершилася громадянська війна між Півднем і Північчю США

21 – 200 років від дня народження французького історика Жюль Мішле. Помер 9 лютого 1874 р.

– 140 років від дня народження польського письменника Вацлава Серошевського. Помер 20 квітня 1945 р.

– 135 років від дня народження українського етнографа і художника Самійла Дудіна. Помер 9 липня 1929 р.

– 100 років від дня народження українського письменника Григорія Григор'єва. Помер 26 серпня 1971 р.

22 – 100 років від дня народження польського історика-славіста Генрика Ловмянського. Помер 4 вересня 1984 р.

– 80 років тому помер український історик Іван Лучицький. Народився 14 червня 1845 р.

23 – 110 років від дня народження українського актора і режисера Миколи Миколайовича Аркаса. Помер 14 грудня 1938 р.

24 – День незалежності України

– 150 років тому було виявлено золото в Каліфорнії (США). Початок "золотої лихоманки"

– 150 років від дня народження російського скульптора Євгена Лансере. Помер 4 квітня 1886 р.

– 125 років від дня народження українського живописця Фотія Красицького. Помер 2 червня 1944 р.

25 – 35 років тому помер український письменник і громадський діяч Іван Багряний. Народився 2 жовтня 1907 р.

26 – 160 років від дня народження польського історика Мар'яна Кароля Дубецького. Помер 24 жовтня 1926 р.

– 140 років від дня народження російського археолога Олександра Спицина. Помер 17 вересня 1931 р.

– 60 років тому помер польський живописець, автор численних творів про Україну Теодор Аксентович. Народився 13 травня 1859 р.

27 – 180 років тому помер український журналіст Розумник Гонорський. Народився 1791 р.

28 – Успіння Пресвятої Богородиці, або Перша Пречиста

– народився (1856) український письменник Іван Франко. Помер 28 травня 1916 р.

– 335 років від дня народження словацького культурного і громадського діяча, автора щоденника з цінними матеріалами про І.Мазепу Даниїла Крмана. Помер 17 вересня 1740 р.

29 – 240 років тому у США було створено першу резервацію для корінного населення – індіців

– 130 років від дня народження української письменниці, перекладача, лібретиста Людмили Старицької-Черняхівської. Померла 1941 р.

30 – 335 років тому почався великий похід запорозьких козаків на чолі з отаманом Іваном Сірком на Крим

– 250 років від дня народження французького живописця Жака Луї Давіда. Помер 29 грудня 1825 р.

– 115 років тому помер український композитор, громадський діяч Григорій Шашкевич. Народився 1809 р.

31 – 145 років від дня народження російського військового діяча Олексія Брусилова. Помер 17 березня 1926 р.

– 115 років від дня народження українського письменника, громадського діяча Осипа Назарука. Помер 31 листопада 1940 р.

– 100 років від дня народження українського діяча, публіциста, критика Андрія Хвилі. Загинув у катівні НКВС 25 жовтня 1937 р.

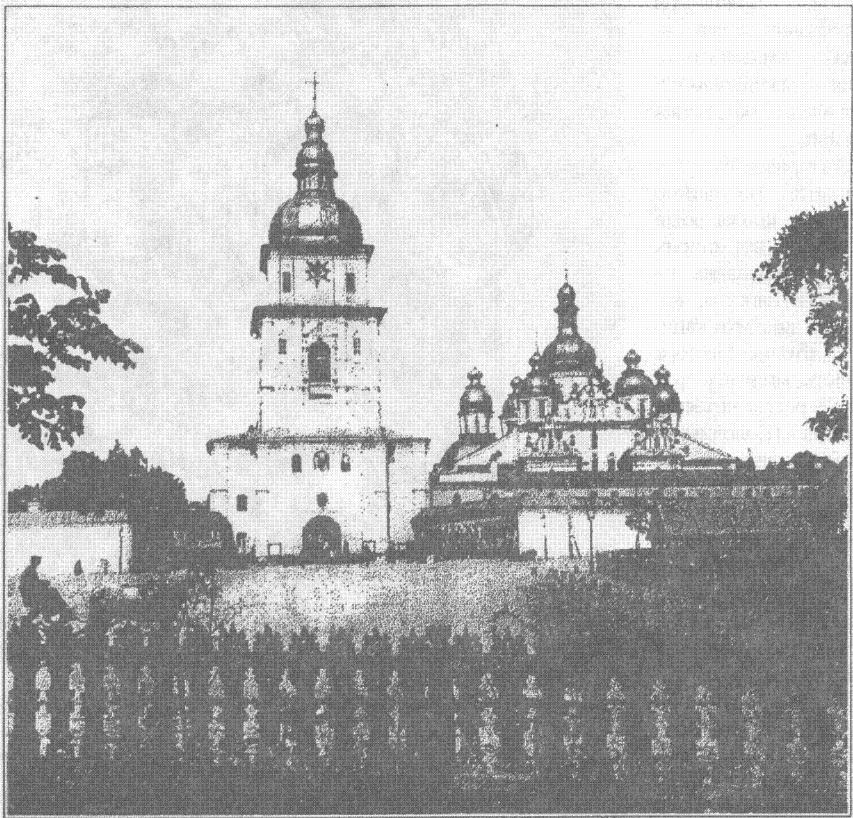

Юрій Логвин. "Гомоніла Україна"

У 1998 році виповнюється:

- 945 років від дня народження великого князя Київського Володимира Мономаха. Помер 1125 р.
- 820 років, як на Сулі об'єднане військо українських князів завдало поразки половцям на чолі з ханом Кончаком
- 810 років захоплення угорським королем Белою Галичини
- 505 років першої документальної згадки про місто Радехів на Львівщині
- 420 років, як польський король Стефан Баторій сформував із реєстрових запорожців перший загін для охорони тогочасних південних кордонів Речі Посполитої
- 370 років від дня загибелі у бою з татарами гетьмана Запорозької Січі Олифера Голуба. Рік народження невідомий
- 285 років від дня народження українського будівничого Івана Григоровича Барського. Помер 1785 р.
- 260 років від дня смерті українського козацького літописця Григорія Грабянки. Рік народження невідомий
- 160 років від дня народження українського історика Михайла Владимирського-Буданова. Помер 7 квітня 1916 р.

*Золотоверхий Михайлівський монастир.
Збудований 1108-1113 роках.
Зруйнований у 1935-1936 рр.*

Хреститель землі української

Володимир прийшов до влади 980 р. Він був сином великого воїна Святослава, що завоював пів-Європи, уславив на весь світ руську зброю і склав буйну голову на Дніпровських порогах, потрапивши в засідку, влаштовану печенізьким ханом Курєю. Щоб утвердитись у Києві, Володимир довелось витримати семирічну боротьбу з братами.

Сівши на київський престол, Володимир Святославич почав докладати зусиль до зміцнення великокнязівської влади і об'єднання держави.

Зневірившись у язичництві, Володимир вже через кілька років відмовився від старих богів і запровадив на Русі християнство, наказавши знищити капища. У літописі Нестора "Повість минулих літ" під 988 роком читаємо: "Наказав (Володимир) будувати церкви і ставити їх на тих місцях, де раніше стояли кумири. І поставив церкву на честь святого Василя (свого християнського патрона) на горбі, де стояв ідол Перуна й інші".

У час правління Володимира Київ прикрасився новими монументальними спорудами. Першою з них була знаменита Десятинна церква Богородиці – головний митрополичий храм Давньоруської держави.

*Микола Дмитренко.
Рівноапостольний Володимир.*

Протягом багатьох років князювання Володимир будував у Києві нову фортецю, яка увійшла до історії під назвою "міста Володимира". Коли за Ярослава Мудрого та його наступників площа Києва, обнесена фортифікаційними спорудами, збільшилась у кілька разів, "місто Володимира" почало відігравати роль кремля або дитинця – найбільш укріпленої частини давньоруської столиці.

Захисний пояс "міста Володимира" складався з високих земляних валів, насипаних для міцності на дерев'яних конструкціях, перед якими були викопані глибокі рови. У валах прорізали кілька воріт, головні з яких, Софійські, мали кам'яні пілони й увінчувалися кам'яною баштою. Через рови до воріт було перекинуто мости, які в разі небезпеки руйнувались або спалювались.

Є підстави вважати, що за Володимира Святославича в Києві збудували пишній князівський палац і ряд церков, не згаданих у літописах. На головній урочистій площі міста перед Десятинною церквою поставили бронзову четверню коней і статуї античних богинь, привезених з Корсуня (мабуть, від цих богинь – "баб" – згадану площу, на якій збирався гомінкий київський торг, прозвали у народі "Бабиним торжком").

На час несподіваної смерті Володимира влітку 1015 р. Київ був уже великим містом. Як свідчить німецький хроніст Тітмар (що писав зі слів очевидців), у місті було 400 церков і 8 ринкових площ. Таким застав Київ син Володимира Ярослав Мудрий.

Володимир ДЕНИСЕНКО

"Я в серці маю те, що не вмирає..."

Образ Лесі Українки (Лариси Петрівни Косач), прекрасний у своїй людяності, незламності духу і творчому горінні, тривалий час привертає увагу поетів і письменників, художників і літературознавців. Вона залишила свій неповторний слід у поезії й драматургії, прозі й літературній критиці, публіцистиці та історії, фольклористиці й музикознавстві. Природа щедро обдарувала її. Крім виняткових постичних здібностей й таланту до вивчення

*Леся Українка
з матір'ю Оленою Пчілкою*

мов (вона володіла німецькою, французькою, англійською, італійською, польською, болгарською, грецькою, латинською) Лариса Петрівна мала неабиякий хист до малювання й музики, у дев'ятнадцять років написала для молодших сестер (Ольги, Оксани, Ізидори) підручник зі стародавньої історії східних народів; усе життя з любов'ю збирала українські народні пісні, виявивши смак і сумління етнографа.

Народилася Леся серед мальовничих краєвидів Волині у м.Звягель (нині Новоград-Волинський) у родині Петра Антоновича Косача, який працював тоді головою з'їзду мирових посередників.

З дитинства всотувала маленька дівчинка красу й романтику фольклорних творів, милувалася народною вишивкою, яку відкрила для неї мати – Ольга Петрівна Косач (Олена Пчілка), засвоювала народні ігри, носила народне вбрання. Найулюбленішими книжками з дитинства були праці П.Чубин-

ського з казками та піснями, сербські народні думи й пісні в українському перекладі, міфи стародавніх греків тощо. Нестримний зліт фантазії переносив Леся в таємничий світ народної міфології, в зачаровані хащі волинських лісів та в нічну тишу оповитих місячним маревом озер – світ мавок та потерчат, русалок та перелесників, так майстерно відтворений постесою у безсмертній "Лісовій пісні". Народні пісні проростали дорогоцінними сходами в поетичних творах Лесі. Знала вона їх безліч і пам'ятала все життя: веснянки, щедрівки, весільні, обжинкові.

Високо цінувала Леся Українка майстерність сліпих українських музик – кобзарів, серцем відчуваючи неповторність кожної думи з їхнього репертуару. 1908 р. прислужилася справі рятування текстів дум, надавши щонайширшу підтримку фольклорній експедиції на Полтавщину Ф.М.Колесси. Вдалося їй і особисто зробити записи дум від кобзаря Гната Гончаренка.

Невиліковна хвороба страшним смерчем увірвалася у життя дванадцятирічної дівчинки, нещадно ламаючи всі плани. А в неї було так багато мрій! Ще в дитинстві Леся навчилася грати на фортепіано завдяки своїй тітці Олександрі Косач-Шимановській, пізніше брала уроки в О.А.Лисенко, дружини композитора М.В.Лисенка. "Мені часом здається, – писала вона якось М.П.Драгоманову, – що з мене вийшов би далеко кращий музикант, ніж поет". На жаль, хвороба не дозволила здійснитися цим сподіванням. У часи поліпшення здоров'я Леся забувала про невідворотність хвороби. В найтяжчі хвилини душевного і фізичного болю вона вміла боротися з фатумом:

*Я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись...*

Свою кипучою енергією всупереч фізичній квалості тіла вона спонукала до праці й творчості інших. Так, 1888 р. Леся Українка разом з братом Михайлом започатковує літературний гурток "Плеяда", куди увійшли студенти, молоді письменники: В.Самійленко, Є.Тимченко, О.Судовщикова, М.Биковська та ін. Сприяння поступу української культури, збагачення рідної літератури як власними творами, так і перекладами найвизначніших творів світової літератури – такою була мета гуртківців. Леся Українка, лідер і душа гуртка, наголошувала на потребі перекладу українською мовою творів М.Некрасова, О.Пушкіна, І. Тургенєва, І.Гончарова, В.Шекспіра, Дж. Байрона, В.Гюго, Ж.Ж.Руссо, М.Сервантеса, Е.Золя, А.Міцкевича, виданні їх у серії "Всесвітня література". Особисто перекладала твори Гомера, Гейне, Надсона. Проте літературні збірники, підготовлені до друку "Плеядою", були заборонені цензурою.

Труднощі лише загартувували, "як крицю", характер Лесі Українки. І хоч тяжка хвороба виснажувала, поетеса знала:

*Як я умру, на світі запалає
Покинутий вогонь моїх пісень...*

Сьогодні навряд чи знайдеться людина, не осяяна вогнем Лесиних пісень, не знаюча з "Лісовою піснею", "Камінним господарем", "Досвітніми вогнями", "Одержимою" чи "Давньою казкою". Її творчість була визнаною, її іменем названо літературну премію, театри, вулиці, школи, її постать відтворена скульпторами і художниками безліч разів, її твори перекладено світовими мовами, бо Леся Українка не просто символ нашої Батьківщини, її ім'я – це ім'я громадянина Всесвіту.

Ірина МАТЯШ

Козацька твердиня

Запоріжжя – місто, що розташоване на обох берегах Дніпра навколо легендарного острова Хортиці – коліски українського козацтва.

Неподалік від греблі археологи відкрили два поселення доби раннього палеоліту – 6 тис. до н.е. Поселення та поховання доби бронзи 3-2 тис. до н.е. знайдено на островах Середнього Стогу, Дурній скелі та в урочищі Сагайдачному. В межах міста на території колишнього села Вознесенки знайдено форми для відливання печей доби пізньої бронзи – поч. 1 тис. до н.е.

За часів Київської Русі XI-XIII ст. неподалік острова Хортиця, де зараз гребля Дніпрогесу, існувало слов'янське поселення. Тут були виявлені залишки 57 осель, знайдено частину залізної кольчуги, бойову сокиру, наконечник списа.

Візантійський імператор Костянтин Багрянородний у своїй праці “Про управління імперією” згадує колишню Крарійську грецьку переправу на Дніпрі вище острова по течії. Він також зазначав, що у X столітті на Хортиці зупинялися київські морські флотилії, тут було святилище слов'ян-язичників.

Саме тут, на дніпровських порогах, у 972 році зі своїм невеликим загonom загинув київський князь Святослав у бою з печенегами, що влаштували засідку за намовою та підкупом візантійців.

Вже з тих часів острів Хортиця був форпостом героїчної боротьби слов'ян проти грабінницьких нападів. У 1103 та 1190 роках тут збирали київські князі озброєні дружини, щоб рушити походом на половців. Звідси також виступали руські дружини на першу битву з монголо-татарами, що відбулася 1223 року на річці Калці.

Коли на Русь насувалася страшна небезпека зі сходу – монголо-татарська навала військ Чингізхана, до острова Хортиці зібралися війська з руських земель і, об'єднавшись з половцями, вирушили проти монголо-татар. Проти спільного ворога виступили дружини київського, галицького, волинського, чернігівського, путивльського, курського, трубчевського та смоленського князів, а також половецьке військо. Битва з монголо-татарами відбулася 16 червня 1223 р. на річці Калці. Руське військо не мало єдиного командування. Між руськими князями не було згоди. Галицький князь Мстислав Удалий разом із волинським князем Данилом Романовичем і з половцями перейшли Калку і почали битву, не чекаючи інших князів. Проте половці не витримали атаки монголо-татар, почали безладно тікати і при цьому розладнали бойові порядки руських дружин. Завдавши поразки галицькій та волинській дружинам, війська ханів Джебе і Субеде оточили військо київського князя, що стояло на правому березі й не брало участі у битві. Після триденного бою було укладено перемир'я, проте, коли руське військо вийшло з табору, монголо-татари віроломно напали на нього і перебили дружинників.

Заволодівши південними територіями, монголо-татари змітали з лиця землі цілі поселення. Місцеве населення винищувалося. Фізично сильних забирали у рабство.

Після встановлення монголо-татарського іґа в XIII ст. більшість слов'янського населення залишила пониззя Дніпра. Крарійську переправу захопили монголо-татари і назвали її Кічкаською.

Острів Хортиця – це своєрідна природна фортеця, що стала місцем зосередження втікачів і формування в XV ст. запорозького козацтва. Слово “козак” запозичене з тюркських мов і означає “вільна людина”.

В 1533 р. на Петриківській сеймі черкаський староста Остафій Дашкевич подав проєкт спорудження укріплень на Дніпровських островах.

У 1556 році легендарний український лицар, староста черкаський та канівський Дмитро Вишневецький для захисту від турецько-татарських набігів побудував замок на правобережному мисі Степок біля острова Хортиці. В замку на Малій Хортиці Дмитро Вишневецький тримав під контролем Крарійську переправу. Звідси він здійснював походи і оволодів 1556 р. турецькими фортецями Очаків та Іслам-Кермен.

У 1558 році після запеклих боїв з турецьким військом і татарською ордою, що обложили фортецю, Вишневецький виривається з ворожого оточення і повертається до Черкас. Укріплення були зруйновані, проте в 1577-1578 роках гетьман Яків Шах збудував на Хортиці нові укріплення. Звідси на турків та ординців вирушав у походи легендарний Іван Підкова.

У першій чверті XVII ст. на Хортицю з козацтвом вступає кошовий отаман Базавлуцької Січі Петро Конашевич Сагайдачний і влаштовує тут козацький табір, який огорожує земляним валом і дерев'яною засікою. Від тих часів збереглися на острові назви урочищ – Люлька Сагайдака, вал Сагайдачного, Січові ворота тощо. За переказами в Музичній балці було Козацьке гульбище.

На острові Хортиця розпочалася Визвольна війна українського народу проти польсько-шляхетського гніту. Наприкінці січня 1648 року на Запоріжжі під проводом Богдана Хмельницького спалахнуло збройне повстання. Козаки напали на урядову залозу, розташовану в районі Хортиці, та розгромили її.

Переможне закінчення Визвольної війни стало новим поштовхом у розвитку краю. Землі Войська Запорозького Низового у XVIII ст. займали територію сучасних Запорізької, Дніпропетровської областей та Кіровоградської за винятком районів на захід від річки Синюхи та частково інших. На запорозьких землях у першій половині XVIII ст. проживало близько 50 тис. чоловік. Загальна кількість козаків, що проживали в укріпленому центрі Запорожжя – Січі, становила у 30-60 рр. XVIII ст. 15-20 тис. чоловік. Решта населення під захистом Січі проживала на хуторах і зимівках.

Протягом понад двохсотрічного існування запорозького війська козаки послідовно змінили 8 січей: Хортицьку (поч. XVI ст. – 60-ті роки XVI ст.), Томаківську (кін. 60-х років XVI ст. – 1593 р.), Базавлуцьку (1593-1638), Микитинську (1638-1652), Чортомлинську (1652-1709), Олешківську (1711-1734), Нову (1734-1775), Заднайську (1775-1828).

Валерій СОПІЛКА

На чужині жив Україною

Ім'я Степана Йосиповича Смаль-Стоцького, видатного українського вченого, за радянських часів замовчувалося, як і його наукові здобутки на ниві слов'янської філології та громадсько-політична діяльність.

Народився майбутній вчений у с. Немилово на Львівщині. Вищу освіту здобув у Чернівецькому університеті. В студентські роки зацікавився науковими проблемами слов'янських мов, що і визначило його подальшу долю. Закінчивши університет, він поїхав до Відня, де 1883 р. здобув ступінь доктора філології. Через рік став професором української, як тоді говорили – руської, мови та літератури.

Викладацьку працю С.Смаль-Стоцький вміло поєднував з науковою роботою і громадсько-культурною та політичною діяльністю. Вийшли друком його книги: "Руська правопись", "Руська граматика", "Буковинська Русь. Культурно-історичний образок", "Шкільна граматика", "Характеристика наукової діяльності І.Франка", "Ідеї Шевченкової творчості", "Діди, батьки і внуки у Шевченка" та ін. За наукові здобутки вченого обирають дійсним членом НТШ у Львові і Наукового товариства в Києві.

С.Смаль-Стоцький був активним членом національно-демократичної партії, створеної в 1899 р. У 1892 р. його обрали депутатом Буковинського крайового сейму, а в 1911 – депутатом австрійського парламенту, де він послідовно відстоював політичні та національно-культурні інтереси українського населення Буковини і Галичини. Своє кредо громадсько-політичного діяча виклав у праці "Моя політика", що вийшла в 1913 р.

На початку першої світової війни, з наближенням російських військ до Чернівців, С.Смаль-Стоцький переїхав до Відня. Тут він прилучився до організації роботи по створенню легіону Українських Січових стрільців, ввійшов до складу його Бойової управи, а в 1917 р. став її головою.

Був членом Української Національної Ради, яка на засіданні 19 жовтня 1918 р. у Львові проголосила створення Української держави на українських етнічних землях, що входили раніше до складу Австро-Угорщини. На початку 1919 р. С.Смаль-Стоцький став послом Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) в Чехословаччині й виїхав у Прагу. Як дипломат доклав чимало зусиль для організації міжнародної підтримки ЗУНР та УНР, хоча в цій справі було багато труднощів і перешкод.

На той час С.Смаль-Стоцький вже був академіком. Його ім'я значилося серед 12 членів першого складу Української Академії наук, затвердженого 14 листопада 1918 р. гетьманом України П.Скоропадським. С.Смаль-Стоцький став академіком історико-філологічного відділу, а також членом правління академії, проте, зайнятість в державних органах ЗУНР, воєнне лихоліття в Україні не дозволили вченому приїхати в Київ і взяти безпосередню участь в її роботі.

Після поразки національно-визвольних змагань в Україні С.Смаль-Стоцький залишився на чужині, де повністю присвятив себе науковій і педагогічній діяльності. Став одним із засновників Українського Вільного університету (УВУ), який на початку 1921 р. відкрився у Відні, а невдовзі переїхав до Праги. В УВУ вчений працював професором української мови та літератури на філологічному факультеті. В Празі він був також членом Слов'янського інституту, не раз виступав з доповідями на засіданнях Українського історично-філологічного товариства. Водночас С.Смаль-Стоцький викладав українську філологію у Варшавському університеті.

В 20-і роки вчений-мовознавець багато працював над створенням українського правопису. Вважав, що правопис "повинен бути ясний, доступний, легкий і такий, що припускав би якнайменше помилок та дався в найкоротшому часі опанувати... Правопис має бути для цілої України". Роботу над створенням правопису, як відомо, очолювала ВУАН, і вчений пересилав їй свої наукові розробки і рекомендації з цього питання.

С.Смаль-Стоцький підтримував постійні зв'язки з ВУАН до 1929 р., поки його ім'я не викреслили зі списку академіків. Позбавлений зв'язків з Батьківщиною і можливості відвідувати її, вчений продовжував працювати для блага української науки, видав дві монографії: "Українська літературна мова" і "Т.Шевченко. Інтерпретації", продовжував викладати в УВУ.

Помер С.Смаль-Стоцький у Празі й похований на Ольшанському цвинтарі.

*Петро ГУЦАЛ,
Микола ТКАЧУК*

Маковея

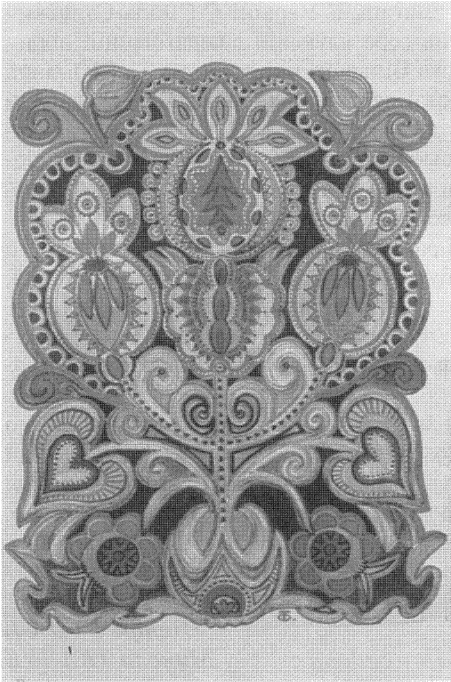
14 серпня православна церква відзначає свято Маковія (Маковея) на честь іудейських мучеників – семи братів Макавеїв, яких їх мати Соломія благословила на мученицьку смерть за віру. Однак воно закорінене ще в прадавніх часах арійської культури і збігається з початком сівби озимини та освячуванням насіння.

Ще задовго до прийняття християнства у цей день відбувалося дитяче та дівоче свято, під час якого освячувалися також квіти і городина, вода у річках і криницях вважалася цілющою, тому біля них проводилися різні обряди, а хворі шукали у воді зцілення. Це свято ще називають перший, мокрий або медовий Спас.

Напередодні цього дня дівчата готували "маковійську квітку", яку складали переважно із садових квітів і лише частково з польових та лісових: кудрявців, лобистку, чорнобривців, майорців, волошок, м'яти, рути, шавлії, маленьких розквітлх соняшників, польових котиків і сокирок, материнки, чебрецю, роман-зілля тощо.

Господиня збирала городину: насамперед мак, окремо у хусточку складала одну-дві цибулини, часничини, дві-три морквини, бурячок, пару картоплин, два-три стручки квасолі, корінчик петрушки. Вибираючи кращі головки маку, вона промовляла: "Щоб діти росли, щоб молодь щасливо одружувалася, щоб бджоли роїлися, щоб кури неслись, щоб усі здорові були".

Перед Маковеем дівчата збиралися гуртами й плели вінки з барвінку та різних садових квітів. Матері ще вдосвіта будили своїх дітей, дорослі дівчата збирали та складали "маковійську квітку", матері городину, а малі діти самі собі збирали невеличкі пучечки квітів. Мати обплітала зверху "квітку" намистом, зв'язувала червоною новенькою стрічкою, обвивала рушничком і давала доні з такими словами: "На, доню, квітку цю, щоб ти була така гарна, багата й пригожа, як ця квітка; щоб тебе хлопці любили, як люблять люди квітку..."

Після Служби Божої всі діти виходили у двір і ставали навколо церкви, розкладали на хустинах перед собою городину, а в руках тримали "маковійські квіти". Цікаво й урочисто виглядало освячення квітів та овочів, мов на Великдень, а дітей було, "як маку".

По всій Україні була поширена ритуальна "маковійська страва" – печені коржі, ламані на дрібні шматочки, перемішані з розтертим маком і залиті медовою водою-ситою.

В сучасній етнографічній літературі найповніший опис свята Маковія дав канадський вчений Степан Килимник у своєму дослідженні "Український рік у народних звичаях в історичному освітленні" (Вінніпег–Торонто, 1963), фрагменти з якого ми навели в цій статті.

“Європа піде під ярмо легко і без спротиву...”

(Заповіт Петра I)

Цей заповіт вперше було знайдено у 1754 р. серед французьких дипломатичних архівів. Він справив величезне враження на французький та англійський уряди і став відомий усій Європі.

1938 р. після подій в СРСР політичний тестамент Петра нагадав паризький часопис "Promethee", звідки був передрукований львівським ілюстрованим щоденником "Новий час" в перекладі українською мовою. Заповітові – понад триста років. Але, читаючи його, стає страшно від того, як точно він відображає нинішню політику сусідньої держави, нашого недавнього старшого брата. Ось його текст:

“1. Держати російський народ у стані безперервної війни, аби не дати угаснути войовничому запалові російського жовнярства. Відпочинок давати тільки для того, щоби поліпшити державні фінанси, зміцнити армію і вибрати вигідну хвилю для нападу. В той спосіб робити, аби мир служив війні, а війна мирові і то завжди в інтересі поширення меж добробуту.

2. При кожній нагоді встрявати у справи європейських держав, особливо ж Німеччини, котра тим більшу і безпосередню має вагу, чим до неї більше наблизитися.

3. Розділити Польщу, піддержуючи в ній внутрішні заколоти і постійні сварки. Вельмож здобувати собі золотом, впливати на сойми, деморалізуючи їх, щоби мати вплив на вибори королів. Ввести в Польщу російське військо і держати доти, поки трапиться нагода залишити його там назавжди.

4. В торгівлі шукати зв'язків у першу чергу з Англією, бо та держава найбільше нас потребує для свого флоту і може бути найбільш корисною для побудови нашої.

5. Безупинно розширяти державні межі вздовж Балтики на північ, а вздовж Чорного моря на південь.

6. Наблизитися, де тільки можна, до Царгорода й до Індії. Хто там запанує, той стане дійсним володарем світу. В тій цілі підбурювати до війни то на Турцію, то на Персію.

Побудувати коравели на Чорному морі, поволі заволодіти тим морем, рівно ж Балтійським, бо вони необхідні для осягнення того проекту. Коли ж буде можливим – відновити через Сірію колишню торгівлю з Ліваном і доступити аж до Індії, котра є коморою світу. А як там будемо, тоді обійдемося без англійського золота.

7. Вдержувати дбайливо союз із Австрією. Удавати, що піддержуємо її наміри, аби перебрати владу над Німеччиною, а другою рукою підбурювати проти неї амбітність німецьких князів. Подбати, щоби вони обидві звернулися до Росії за допомогою і встановити над її землями рід протекції, яка буде підготовкою до майбутнього панування над ними.

8. Підготувати австрійського короля, аби він прогнав турків з Європи, а коли завоює Царгород, то нейтралізувати його, або втягнути у війну зі старими європейськими державами, або відступити йому частину, ним завойовану, аби пізніше те забрати.

9. Коли Швеція буде розібрана, Персія переможена, Польща підкуплена, Турція завойована, наше військо об'єднане, Чорне і Балтійське моря будуть під охороною наших кораблів, от тоді треба дуже потаємно запропонувати кожному зокрема, наперед урядові версальському, потім урядові віденському, поділити з ним владу над світом. Як один з них прийме пропозицію, що станеться з певністю, коли підлестити їх амбіції й самолюбству, тоді використати його на те, щоби знищити другого. Потім знищити і того, що лишиться в боротьбі, якої наслідок не підлягатиме жодним сумнівам, бо Росія тоді безроздільно володітиме цілим Сходом і великою частиною Європи.

10. В тім разі, що, зрештою, не є правдоподібним, коли б вони обоє відмовились від російської пропозиції, то треба зробити так, аби між ними виникли сварки й вони вичерпали себе взаємно у боротьбі. Тоді в рішучій хвилі Росія обрушиться на Німеччину зі своїм військом, яке приготує заздалегідь. В той же час два сильні флоти будуть воєнні флоти Чорного і Балтійського морів. Посуваючись Середземним морем і океаном, ті орди заллють Францію з одного боку, а Німеччину з другого. А як ті дві країни будуть переможені, то решта Європи піде під ярмо легко і без супротиву.

В той спосіб можна і належить підкорити Європу.”

Отож, методи російських шовіністів поневолення народів відомі ще з давніх часів. Складається враження, що деякі політики Росії і досі керуються цим заповітом.

Публікація
Олії ЛИСЮК

Подія всеукраїнського значення

17 серпня 1918 р. уряд П.Скоропадського приймає рішення про заснування українського державного університету в Кам'янці-Подільському і відряджає туди І.Огієнка для організації роботи, пов'язаної з відкриттям і становленням нового навчального закладу.

Вирішивши масу організаційних справ (пов'язаних з пошуком приміщення, конкурсним відбором студентів, запрошенням перших викладачів), ректор приступив до підготовки свята урочистого відкриття цього справжнього храму української науки. Він виходив передусім з того, що оскільки Кам'янець-Подільський університет – практично другий в молодій Українській державі, після Київського, вищий навчальний заклад, то й відкриття його мусить бути важливою культурно-політичною подією всеукраїнського значення.

У відділі рукописів ЦНБ НАН України ім. В.Вернадського зберігся примірник запрошення на відкриття нового університету за підписом ректора І.Огієнка. У ньому, зокрема, читаємо: "Новий університет, що вже з самого географічного положення найближчий до високої західноєвропейської держави, не буде звичайним університетом східного типу: при Кам'янець-Подільському Державнім Українським Університеті закладається вперше на сході слов'янський богословський університет, і, крім того, на історико-філологічному факультеті вже відкрито дві нові національні кафедри: одна польської, друга єврейської літератури й історії. Вірний кращим традиціям європейських університетів, новий Кам'янець-По-

дільський Державний Український Університет матиме на цілі невинну наукову працю на користь рідної української культури".

Такі запрошення були розіслані практично всім найвидатнішим українським політикам, письменникам, діячам науки, культури, мистецтва. З метою поширення інформації про перші кроки молодого держави щодо реформування вищої школи, виведення її на світові обрії спеціальні запрошення надсилалися до Берлінського, Кембріджського, Лондонського, Паризького, Римського університетів, до найближчих сусідів – у Львів, Краків, Чернівці, Варшаву. Про підготовку до цієї події були поінформовані повітові, земські управи, кооперативні спілки та школи всього подільського краю.

Рано-вранці 6 жовтня, в день відкриття університету, до залізничного вокзалу Кам'янець-Подільського прибув з Києва спеціальний урядовий потяг. Всі очікували

виходу з вагона П. Скоропадського, який напередодні зголосився сам перерізати стрічку при вході до головного корпусу, але, очевидно, нагальні справи завадили гетьману зробити це. Проте, через свого повноважного представника він передав спеціальну охоронну грамоту новоутвореному університету на західному прикордонні Української держави.

Серед численних виступів і привітань яскравішими були промови Софії Русової (від Спілки українських жінок) і Л. Старицької-Черняхівської (від Міністерства освіти).

Серед перших професорів університету було немало тих, кого вдалося загітувати Іванові Огієнкові з Києва, інших міст України: Л. Білецький, Д. Дорошенко, В. Біднов, Є. Тимченко, письменник і поет В. Самійленко. Завдяки пре-

красним організаторським здібностям ректорові вдалося за порівняно короткий час налагодити повнокровне життя свого дітища: навчальний процес, наукову роботу, видавничу справу. Як і в Києві, тут, у подільському краї, Огієнко спрямовував великі зусилля на те, аби саме університет став тим справжнім осередком відродження української мови, національної культури цього з одного боку сполученого, а з іншого – зрусифікованого краю.

Окремо слід сказати ще про одну важливу справу, якою мало не щодня опікувався ректор. Йдеться про становлення університетської книгозбірні, без якої годі уявити підготовку висококласних спеціалістів. Початок цієї книгозбірні поклала власна київська бібліотека Івана Огієнка.

За дорученням ректора до Києва був відряджений університетський скарбник Ю. Гудзій із завданням поповнити фонди дарчими книгами з бібліотек університету св. Володимира, Київської духовної академії, київських книгарень, з якими мав попередню домовленість Іван Огієнко. Майже цілий вагон, завантажений книгами, прибув до Кам'янець-Подільського в лютому 1919 р.

На заклик Івана Огієнка дарувати книги університетові відгукнулися мешканці Кам'янець-Подільського. Серед подарунків виявилось чимало справді унікальних видань. З-поміж таких книг – і примірник знаменитої Острозької Біблії 1581 р. видання. З відкриттям при університеті богословського факультету сюди була передана унікальна бібліотека Кам'янець-Подільської духовної семінарії.

Таким чином, виконуючи місію уряду Української республіки, Огієнко із глибоким знанням справи заклав підмурівок ще одного науково-освітнього осередку, який покликаний був стабільно готувати для своєї держави фахівців-патріотів.

Однак пройде небагато часу і створений такими тяжкими зусиллями і безмірною любов'ю Іваном Огієнком та його однодумцями Кам'янець-Подільський державний український університет зазнає найтяжчої більшовицької руйнації. Відразу ж після остаточного взяття Кам'янця Червоною Армією до міста прибув но-

вий міністр освіти радянського уряду В.Затонський з конкретним завданням: реформувати університет назавжди і безповоротно, що й було зроблено. На базі цього унікального закладу, що увійшов у нашу історію як гордий і обнадійливий символ молоді Української держави, було створено два інститути – педагогічний і сільськогосподарський, які функціонують і сьогодні.

Микола ТИМОШИК

Політик, літературознавець...

Відомий український публіцист, редактор, літературний критик і політичний діяч Дмитро Донцов народився у Мелітополі у сім'ї заможного поселенця. Закінчив реальне училище, 2 роки навчався у Царськосельському ліцеї, а з 1902 р. – студент юридичного факультету Петербурзького університету.

У громадсько-політичне життя включився у 1903 р., вступивши в таємну студентську організацію, згодом – до Революційної Української Партії. За революційну діяльність його двічі заарештовували. Після звільнення, навесні 1908 р. втік від переслідування до Львова, а потім поїхав до Відня. Там, в університеті вивчає право і знайомиться з найкращими здобутками європейської науки і культури.

У цей період Д.Донцов розпочинає активну публіцистичну діяльність: друкується в журналах "Дзвін", "Украинская жизнь", "Праця", "Наш голос", в австрійській та німецькій періодиці.

Через два дні після оголошення Росією війни Австрії, 4 серпня 1914 р. наддніпрянські українці, які перебували у Львові, заснували "Союз визволення України" (СВУ). Серед членів-засновників був і Д.Донцов, публіцистичні виступи якого лягли в основу програми цієї організації. У вересні 1914 р. осередок СВУ перебрався до Відня. Незабаром Д.Донцов з нього вийшов.

Наприкінці 1914 р. переїхав до Берліна, де отримав посаду голови Української інформаційної служби, видавав німецькою мовою тижневий прес-бюлетень "Корреспонденція".

У 1916 – 1917 рр. Д.Донцов очолив Бюро національностей Росії в Берні, видає його прес-бюлетень.

Дуже часто друкувався в різних виданнях, став постійним автором львівського журналу "Шляхи", де поглиблює ідею самостійності української нації.

У березні 1917 р. повернувся зі Швейцарії до Львова, отримав в місцевому університеті ступінь доктора юридичних наук.

Навесні 1918 р. Д.Донцов переїхав до Києва, вступив до партії хліборобів-демократів, що готувала гетьманський переворот. У газетах "Відродження", "Нова Рада", "Робітнича газета" друкував статті та памфлети, де закликав українську громадськість згуртуватися навколо української державницької ідеї, критикував проросійські газети "Киевскую мысль", "Вечер", "Голос Киева" за їхню прихильність до "единой и неделимой". Видавав публіцистичні праці: "Історія розвитку україн-

ської державної ідеї" (1917), "Енгельс, Маркс і Лассаль про неісторичні нації" (1918), "Похід Карла XII на Україну" (1918), "Міжнародне положення України і Росії" (1918), "Українська державна думка і Європа" (1919), "Культура примітивізму" (1919), "Мазепа і мазепинство" (1919).

Після повалення гетьманщини Д. Донцов на початку 1919 р. поїхав спочатку до Відня, а потім у Берн, де до 1921 р. працював керівником пресо-інформаційного відділу дипломатичної місії УНР у Швейцарії. У Відні видав книжку "Підстави нашої політики" (1921), в якій дав класичну характеристику "російського світу", критикував драгоманівщину.

Після ліквідації українських дипломатичних місій Д. Донцов оселився у Львові, став співзасновником Української партії національної роботи (УПНР) і редактором її друкованого органу "Заграда" (1923 – 1924). Та найкраще його талант публіциста і редактора розкрився у "Літературно-науковому віснику", який з 1933 р. почав називатися просто "Вісник", та його додатку "Книгозбірня "Вісника".

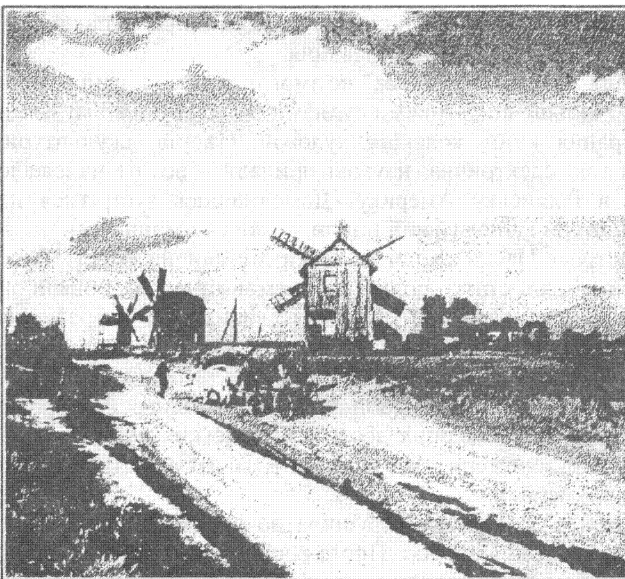
Як критик і літературознавець Д. Донцов створив цілу галерею творчих портретів українських письменників XIX – початку XX ст. Виняткову шану критик віддавав Т. Шевченку, Лесі Українці, Олені Пчілці, В. Винниченку, В. Стефанику, М. Хвильовому. З-під його пера вийшли літературознавчі праці: "Поетика українського ресорджіменту (Леся Українка)" (1922), "Микола Хвильовий" (1933), "Наша доба і література" (1937) та ін.

Перед початком другої світової війни 2 березня 1939 р. польська поліція заарештувала Д. Донцова, і він просидів у Березо-Картузькому концентраційному таборі до повної капітуляції Польщі. Після звільнення їде до Берліна, де прожив до літа 1940 р.

Протягом 1940 – 1941 рр. в Бухаресті редагував журнал "Батава". Потім переїхав до Праги, писав статті про Східну Європу для німецької преси і одночасно працював над книгою "Дух нашої давнини", яку видав 1944 року.

З 1947 р. і до смерті прожив у Канаді, де у 1948 – 1953 рр. викладав українську літературу в Монреальському університеті. Продовжував публіцистичну діяльність, видав кілька книг. Серед них – "Хрест проти диявола" (1948), "За який провід" (1948), "Демаскування шашель" (1949), "Поетика вогняних меж" (1952), "Росія чи Європа" (1955), "Від містики до політики" (1957) та ін.

Олександр МУКОМЕЛА

*"Дорога до млина".
Фото 1949 р.*

Земна обручка Лисянського і Крузенштерна

1803 р., майже через 300 років після першого кругосвітнього плавання, яке закінчилося трагічно, на безмежний водний обшир вийшла експедиція у складі шлюпок "Надежда" і "Нева", яку очолили капітан-лейтенанти Іван Федорович Крузенштерн і Юрій Федорович Лисянський. Перший народився в Естонії, поблизу Таллінна, другий – в Україні, в мальовничому містечку Ніжині. Першому йшов 33-й рік, другому – 30-й. Обидва закінчили Морський кадетський корпус, ходили під вітрилами англійських кораблів до берегів Вест-Індії, Америки, Індії, Китаю та інших заморських країн. Тепер, змужнілі й загартовані всіма морськими вітрами, самі повели кораблі "довкола світу".

7 серпня 1803 р. над Кронштадтським узбережжям пролунали прощальні салюти гармат. "Надежда" і "Нева" підняли свої білосніжні вітрила. На експедицію покладали великі надії. По-перше, належало доставити вантажі для Російсько-Американської компанії, факторії якої містилися на узбережжі Північної Америки, по-друге – зав'язати дипломатичні й економічні зносини з Японією, що затято відмежовувалась од усього світу, по-третє, треба було провести всілякі географічні дослідження. Та найголовніше – привезти до рідних берегів тверду віру в те, що далекі кругосвітні плавання до снаги російським матросам і офіцерам.

Відвідавши датську столицю Копенгаген, судна вийшли на простори Північного моря. Вони йшли на невеликій відстані одне від одного. Наприкінці листопада 1803 р. експедиція благополучно перетнула екватор. Уперше під небом Південної півкулі замайорили прапори російського флоту. Після зупинки на бразильському острові Св.Катерини вирушили далі. Новий 1804 р. російські мореплавці зустріли в Тихому океані. Перед ними лежала неоглядна водна прерія. Інколи французькі чи англійські кораблі, не розгледівши російського прапора, починали переслідування, проте, попереджені своїми урядами про експедицію, просили у росіян вибачення і бажали щасливого плавання.

У випадку воєнного нападу "Надежда" і "Нева" не змогли б дати відсічі – вони були не так морськими, а тим більше військовими суднами, як плавучими музеями й бібліотеками. Багате зібрання книг, колекція художніх творів, скульптури, машини, зокрема й рідкісна тоді електрична, наукові прилади – все це належало доставити на Камчатку та в Російську Америку. Домовившись зустрітись на Маркізьких островах, Крузенштерн і Лисянський пішли кожен своїм шляхом.

"Нева" зупинилася на острові Пасхи. Коли матроси зійшли на берег, їхню увагу привернули велетенські кам'яні статуї людей, що, немов привиди, бовваніли на острові. Лисянський став розпитувати про їхнє походження. "Це зображення прадавніх жителів Пасхи", – відповіли йому.

Першою до Маркізьких островів дісталася "Надежда". Коли прибула "Нева", російські офіцери, дотримуючись етикету, зробили візит ввічливості королю острова. Наприкінці травня 1804 р. експедиція досягла Гавайських островів. Тут шляхи капітанів розійшлися: Крузенштерн узяв курс на Камчатку, а Лисянський вирушив до берегів Російської Америки.

Із Петропавловська "Надежда" 8 вересня вирушила до берегів Японії. Рівно через місяць вона кинула якор у затоці Нагасакі. Проте росіян тут не чекали, судно опинилося у полоні – "Надежду" щільно оточили човни берегової охорони.

Поки йшли переговори, екіпаж судна не сидів, склавши руки. Під орудою винахідника Г. Лангсдорфа вони виготовили велетенську повітряну кулю – прообраз нинішнього дирижабля. Куля мала гондолу, яку прикрашали малюнок російського герба і гірлянди з хризантем. Цей літальний апарат на великій висоті ширяв над містом, яке не побажало прийняти гостей. Японці зачаровано дивилися на повітряного змія, якого запустили загадкові росіяни. Ще більший подив у них викликала небачена досі електрична машина, яку корабельні майстри їм показали. 17 квітня 1805 р. "Надежда" залишила Нагасакі й вирушила знову на Камчатку. Звідси Крузенштерн попрямував до Китаю, де в Кантоні мав зустрітися з Лисянським.

Покинувши Гаваї, Лисянський поспішав на північ. До нього дійшла звістка, що, підбурені американськими піратами, індійські старшини захопили на острові Сітхе російське укріплення Архангельське, і правитель колоній Баранов потребує невідкладної допомоги. Побачивши грізний військовий корабель, що підійшов до острова, сітхинці підняли над фортецею білий прапор, та укріплення не залишили. Тоді Лисянський звелів відкрити по фортеці вогонь з нечисленних корабельних гармат. Це подіяло – сітхинці зажадали миру, але попросили зачекати, поки настане приплив, а вночі вони потай залишили фортецю.

Перезимувавши, "Нева" лягла на зворотний курс. По дорозі на захід від Гавайських островів екіпаж судна відкрив невідомий острів, його назвали ім'ям українського капітана Лисянського. Це був перший острів, відкритий під час кругосвітнього плавання.

"Південно-східну міліну, на яку сів наш корабель, я назвав Невською, – записав капітан у щоденнику. – Острову, за наполяганням моїх підлеглих, дав ім'я Лисянського, а величезну міліну поблизу острова назвав Крузенштерновою..."

Наприкінці листопада "Надежда" і "Нева" зустрілися у порту величезного торговельного міста Кантона. У лютому 1806 р. вони залишили місто і повз береги Суматри та Яви, через Індійський і Атлантичний океани попливли додому. У серпні кинули якорі в рідному Кронштадті. Плавання тривало 1090 днів.

Перша кругосвітня експедиція мала величезні практичні результати. Було здійснено багато географічних, метеорологічних і астрономічних спостережень, зібрано етнографічні і лінгвістичні матеріали, великі колекції з ботаніки й зоології, визначено температуру води на глибинах до 200 м. Повернувшись з експедиції, її керівники видали багатотомні описи свого плавання, а також знаменитий "Атлас Південного моря".

Олександр ЄМЧЕНКО

Православні свята

Спас

19 серпня весь християнський світ відзначає одне з найбільших релігійних свят – Преображення Господнє, або Спас. В цей день у церквах святять фрукти й овочі, обжинкове колосся, хліб та мед і дякують Господу за всі земні плоди.

З цим днем пов'язувалися всілякі вірування. Одне з них – до Спаса їсти яблука не можна, особливо жінкам, в яких повмирали діти. "Як у раю Божа Мати Марія роздаватиме золоті яблучка до Спаса, діточки будуть дивитися, як інші їдять, та плакати і нарікати на батьків, що не терпіли та їли до Спаса". Цього дня також святити мед у стільниках (з воску згодом робили свічку, якою обкурювали хворого

на пропасницю), жмутики колосся жита і пшениці (під час сівби їх розсіювали по полю – від бурі, граду, шкідників), трави – волошки, любисток, м'яту тощо (свячене зілля використовували при різних хворобах та нещастях).

Залежно від часу визрівання плодів Спас справляють тричі. Перший Спас – мокрий, або Маковей – 14 серпня; другий – Великий, або яблучний – 19 серпня, третій – горіховий – 29 серпня. Спас – це і день поминання померлих. За народною міфологією, це третій виступ мерців на світ у весняно-літню пору – вони з'являються на Страсний Четвер, на Зелені Свята і на Спаса.

На цю благословенну пору припадають і традиційні урочистості, присвячені святу врожаю, закінченню основних робіт у полі. Увесь період жнив розподіляється на три етапи: зажинки, власне жнива та обжинки.

За народними традиціями на полі залишали жмуток невижатого збіжжя, який прикрашали стрічками, а всередину ставили воду, клали хліб і сіль. Ці стебла називаються "цапова" або "велесова" борода, а в деяких місцевостях – "коза" або "перепілка". Закінчивши жнива, жінці качалися по стерні, щоб не боліла спина і легко було жати наступного року. При цьому співали:

*Ой ниво, ниво,
Верни нам нашу силу!
Ми на тобі жали,
Силоньку положили.*

*М.Дмитренко. "Спаситель".
Церква св. Юра у Нью-Йорку*

Ще був цікавий звичай тричі кидати назад себе серпа. Якщо він падав гострим кінцем у землю, то наступного року можна очікувати добрий врожай, якщо пліском або держаком – погана прикмета.

З останніх колосків жінці складали сніп, "вінок", а на Поділлі – ще й "квітку". Закосичений маками, волошками, калиною вінок одягали на працювиту і гарну дівчину, "княгиню", яка на чолі урочистої процесії йшла до хати господаря і при цьому говорила: "А дай, Боже, щоб ми на другий рік діждалися жито жати, жито-пшеницю і всяку, всяку яриницю...". Двоє жінців знімали вінок з "княгині" й клали його на голову господарю. У відповідь господар дякував жінцям, а дівчину обдаровував грішми і говорив: "Пошли, Боже, щоб і на тебе в церкві щасливо зложили вінець". Після цього старші жінці передавали господарю сніп і "квітку" з колосся. На Різдво цей сніп ставав "дідухом".

Вважається, що Спас знаменує завершення літа. Іноді в цей час настає різке похолодання, тому в народі кажуть: "Прийшов Спас, готуй рукавиці про запас!"

Ольга РУДКОВСЬКА

Українець європейської слави

Видатний історик і громадський діяч Іван Васильович Лучицький – один із найвизначніших європейських вчених, які склали славу вітчизняної науки.

Він народився у Кам'янці-Подільському в родині викладача стародавніх мов. Отримав домашнє виховання і вступив до Кам'янець-Подільської гімназії, де захоплювався математикою і мріяв вивчати її в університеті. Але, починаючи з сьомого класу, після читання книг Ф.Гізо і Ф.Шлоссера, зацікавився історією, філософією та політекономією. У 1861 р. перевівся у сьомий клас чоловічої Першої київської гімназії, а паралельно відвідував лекції професора Київського університету В.Шульгіна, який зацікавив підлітка історією античних політичних наук, що й привело його на історико-філологічний факультет університету.

Серйозно захопившись західноєвропейським середньовіччям, Іван Лучицький вивчає праці Л.Бюхнера, Я.Малешотта, Л.Фейербаха. Найбільше враження справили на нього праці засновників позитивізму О.Конта та Г.Спенсера. Під їхнім впливом формувався науковий світогляд молодого вченого. Присвятивши в молоді роки ряд праць позитивістським мислителям, Іван Лучицький в подальшому подібними теоретичними дослідженнями не займався і різко змінив своє ставлення до цієї філософської течії.

Свою дипломну роботу він присвятив Візантії, ролі її ідеології у житті Європи.

Після закінчення університету (1866) Івана Лучицького залишили стипендіатом для підготовки до професорського звання. Він займається історією французького протестантизму (у цьому питанні його консультував М.І.Костомаров). З'являються друком дві монографії, кілька статей. Праця "Феодальна аристократія і кальвіністи у Франції" стала магістерською дисертацією, яку він захистив у Казанському університеті 1871 р.

Після захисту дисертації молодий вчений поїхав до Франції, де поглиблено вивчав документи про релігійне життя середньовічної Європи в Парижі, Греноблі, Ніцці, Тулузі, Монтбані, Авіньйоні, Ліоні, Монтельє. По дванадцять-чотирнадцять годин на добу він копіював документи. Його надзвичайній працездатності дивувалися французькі архіваріуси.

Докторську дисертацію, ряд статей і документальних публікацій 70-х років Іван Лучицький присвятив кальвінізму і релігійним війнам у Франції, за якими приховувалася боротьба станів і класів, зокрема селянських рухів у період релігійних воєн.

Напружена наукова праця не завадила Івану Лучицькому уважно стежити за тогочасними політичними подіями, давати оцінку ситуації, яка склалася у Франції періоду клерикально-монархічної реакції 70-х років XIX ст., боротьбі партій щодо питання про збереження республіки чи реставрацію монархії. 22 листопада 1872 р. він писав із Парижа своєму другу, майбутньому професорові Київського університету В.С.Іконникову: "Всі ці партії як чиряки вискакують на хворому тілі Франції, намагаючись пересидіти одна одну, щоб заволодіти безроздільно тілом. Хоча б з'явився який-небудь хірург на зразок революції! Це було б і для Франції добре, оскільки атмосфера вже до неподобства задушлива, і ось і я, грішний, подивився б, що то за штука така, революція, бо з книжок ніякого біса не дізнаєшся".

З 1877 р. Іван Лучицький – професор Київського університету св. Володимира. З ім'ям вченого пов'язане становлення київської школи викладання і вивчення нової історії.

Головним внеском українського вченого в історичну науку стало дослідження аграрних відносин у Франції XVIII ст., зокрема після Великої французької революції.

Праці Івана Лучицького здобули світове визнання ще за його життя. Починаючи з 1894 р., практично всі дослідження вченого з історії французького селянства перекладалися французькою, німецькою та іншими мовами, рецензувалися у закордонних виданнях. Його наукові висновки поділяли французькі вчені А. Сен, Ф. Сеньяк, А. Олар. У 1897 р. про нього говорив з трибуни палати депутатів французького парламенту Ж. Жорес, який за порадою Івана Лучицького вніс на розгляд законопроект про видання документів з економічної історії Великої французької революції. Міністерство народної освіти Франції за дослідження в галузі історії країни присвоїло Івану Лучицькому почесне наукове звання, а у 1910 р. його було обрано почесним доктором університету в Глазго (Англія). Мав він й інші наукові відзнаки: серед них премія Одіфре (Франція, 1913).

Іван Лучицький не обмежував своєї діяльності тільки науковими дослідженнями, а й вів активну лекційну роботу, і не лише на батьківщині. У 1901 р. він брав участь в організації у Парижі Російської вищої школи суспільних наук для студентів, виключених з університетів Росії за політичну неблагонадійність.

І. Лучицький першим у Київському університеті почав читати лекції з історії Великої французької революції, виховавши цілу плеяду блискучих істориків. Серед його учнів Д. Петрушевський, В. М'якотін, Є. Тарле, В. Піскорський, редактор "Киевской старины" С. Кивлицький, які займалися соціально-економічними проблемами, історією соціальної боротьби, народними рухами.

У 1905 р. 342 російські вчені об'єдналися в "Академічну спілку діячів вищих навчальних закладів". Разом з іншими всесвітньо відомими вченими В. Тимирязевим, В. Вернадським, М. Зелінським, М. Ковалевським, М. Карєєвим ввійшов до об'єднання й Іван Лучицький.

Вчений-історик користувався авторитетом у місті. Його обирали гласним міської думи.

Будинок І. Лучицького в Києві був місцем, де збиралися представники місцевої прогресивної інтелігенції. У своїх спогадах дружина історика писала, що у них бували М. Старицький, М. Ге, О. Кониський, М. Драгоманов, М. Лисенко, М. Кропивницький, Леся Українка, якій Марія Вікторівна давала уроки шведської мови.

1907 р. Івана Лучицького обрали депутатом III Державної Думи, де він представляв фракцію кадетів як член її центрального і київського комітетів. Це змусило його переїхати до Петербурга. Активна політична діяльність не була на заваді науковій і викладацькій роботі: вченого обрано членом-кореспондентом Російської академії наук, професором Петербурзького університету. Читав він лекції й слухачкам Вищих жіночих курсів. Проте і в кадетях, і в думській діяльності він згодом розчарувався і поступово почав відходити від політичного життя.

У 1917 р. у зв'язку з погіршенням стану здоров'я Іван Васильович виїхав на хутір Коврай Полтавської губернії, де й помер.

*Лідія ТАРАН,
Іван МАЗУР*

Голгофа Івана Багряного

За своє недовге життя Іван Багряний сповна випив гірку чашу страждань, яка випала на долю його народу. Епіграфом до роману "Сад Гетсиманський" він не випадково взяв Христові слова, звернені в молитві до Бога: "Отче мій! Коли можна, нехай мимо йде від мене чаша ця!.."

Іван народився у м.Охтирці Сумської області. Здібний до навчання, шкільну науку майбутній письменник розпочав у 6 років. Уже в другому класі складав вірші українською мовою, хоча навчання в школі велося лише російською.

1925 р. в Охтирці, під псевдонімом І.Полярний він видав збірку новел "Чорні силуети". Спочатку входив до літературного угруповання "Плуг", а з переїздом до Києва на навчання в Художньому інституті став наймолодшим членом "МАРСу" ("Майстерні Революційного Слова"), куди входили Борис Антоненко-Давидович, Валер'ян Підмогильний, Григорій Косинка, Євген Плужник, Борис Тенета, Тодось Осьмачка та ін. Відтоді регулярно друкувався в журналах "Життя й революція", "Червоний шлях", "Глобус", "Всесвіт", "Червоний клич", "Червоні квіти", "УЖ" тощо. Власне, тут, у Києві, і став Багряним (справжнє прізвище письменника – Лозов'яга, яке буде зросійщене – Лозов'ягін). Великий вплив на Івана Багряного мали ідеї Миколи Хвильового, шанобливе ставлення до якого він проніс крізь усе своє життя.

Перша, обкарнана цензурою, поетична збірка Багряного "До меж заказаних" побачила світ 1929 р. Того ж року Багряний написав і власним коштом видав у Охтирці поему "Ave Maria". Книжку відразу ж було конфісковано. Наступного, 1930 р., вийшов його історичний роман у віршах "Скелька", спрямований проти гегемонії московської церкви і російського великодержавного шовінізму в Україні. А 1932 р. з'явилась його збірка нарисів "Крокви над табором", що прозріливо передбачала на місці сотень тисяч українських сіл появу трудових концтаборів – як наслідок примусової сталінської колективізації. У різний час у періодичних виданнях він опублікував цілу низку ліричних та сатиричних творів, зокрема таких, як поема "Вандея", "Монголія", "Тінь", "Батіг" та ін. Збірку Багряного "В поті чола" цензура не допустила до друку. Досить було вчитатися хоча б у ці рядки:

*В ранковім присмерку хтось ходить вже сновидий,
Хтось брязкає і тупає... Когось ведуть...
Та ні ж,
то на роботу йдуть!*

Згодом розпочалися спочатку поодинокі, а потім і масові арешти. Багряного заарештували 16 квітня 1932 р. Слідство велося підступними, єзуїтськими методами. Від письменника вимагали каяття і засудження своєї літературної діяльності. Тримали в камері смертників. Потім вислали на Далекий Схід.

Чудом уцілілий, з підірваним здоров'ям (у 32 роки став пенсіонером!), з наближенням фронту Багряний подався в Галичину. Там він активно вклучився в українське націоналістичне підпілля: писав коломийки, пісні, листівки, малював агітаційні плакати, а також виїздив на Волинь і в Карпати, в розташування бойових загонів Української Повстанської Армії. Емігрувавши, разом з однодумцями Багряний заснував Українську революційно-демократичну партію з вихідців із УРСР зі своєю газетою та видавництвом "Українські вісті". Це був один із центрів українського культурного відродження після другої світової війни. Він знаходився в баварському місті Новий Ульм, що на Дунаї.

А з-під його пера виходить цілий ряд самобутніх талановитих книжок: "Тигролови", "Сад Гетсиманський", "Людина біжить над прірвою", "Огненне коло", "Буйний вітер", "Генерал", "Розгром", поетична збірка "Золотий бумеранг" та ін. Художні та публіцистичні твори Багряного друкувалися у США, Канаді, Англії, Ні-

меччини, Голландії, Франції, Австралії. Так, загальний тираж трьох накладів "Саду Гетсиманського" лише англійською мовою становив один мільйон примірників.

Завдяки зусиллям Багряного та його однодумців пощастило врятувати від морального та фізичного знищення більшовицьким режимом десятки, а може, й сотні тисяч українців, які опинилися за кордоном, консолідувати й спрямувати їхню творчу працю в ім'я України, в ім'я майбутнього. Велика заслуга Багряного також у тому, що він зумів розкрити очі світові на нашу давню національну трагедію. Ще задовго до проголошення незалежної, суверенної України, ідею якої Іван Багряний відстоював послідовно і переконливо, у Нью-Йорку саме йому, Багряному, було вручено символічний ключ від міста і на його честь започатковано відзначення 22 січня "Українського дня", а на будинку міської управи вивішували наш національний синьо-жовтий прапор.

25 серпня 1963 р. – на 57-му році життя – Багряного не стало. Похований великий син України в Новому Ульмі, де змушений був жити і творити, а точніше – боротися.

Олександр ШУГАЙ

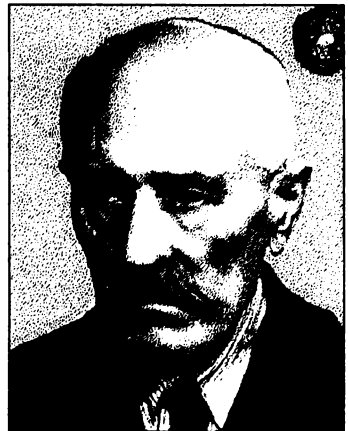

Дипломат в екзилі

Народився Максим Антонович Славінський в містечку Ставище на Київщині у селянській сім'ї. Після успішного закінчення Київської гімназії 1886 р. юнак вступив до університету св. Володимира, де опанував навчальні програми двох факультетів – юридичного та історико-філологічного. На той час в університеті ще не зовсім були витравлені прогресивні ідеї професора М. Драгоманова, тому Максим мав змогу здобути ґрунтовну політико-правову та філологічну освіту. Громадсько-політичне загартування розпочав у драгоманівських радикально-демократичних гуртках під керівництвом професора М. Ковалевського. Пізніше ці групи організувалися в партію з програмною орієнтацією на автономну Україну в складі Росії. М. Славінський був членом цієї партії до кінця її існування, працював над виробленням її ідеологічних принципів. Водночас брав участь у роботі споріднених літературних гуртків, разом з М. Коцюбинським, Лесею Українкою, В. Самійленком переклав українською мовою і видав за кордоном двотомник творів Г. Гейне.

Після закінчення 1895 р. Київського університету два роки відбував військову повинність у царській армії. Демобілізувавшись, оселився в Петербурзі, де з переведеної туди київської професури та студентства сформувалася міцна українська громада. Обравши своєю професією журналістику, літературну справу, М. Славінський працював переважно в російських газетах і журналах: "Северный курьер", "Мир Божий", "Жизнь" та ін.

Державним столичним чиновникам не до вподоби став вільнодумний малорос, який крім європейської освіченості мав ще й гостре перо. Його вислали на рік до Катеринослава. Політичний виселенець (а їх у колишній Гетьманщині ставало дедалі більше) і тут не заспокоївся. Редагував газету "Придніпровський край". Через деякий час її закрили, і вже 1902 р. петербурзькі читачі знову побачили на шпальтах столичних видань ім'я невгамовного Максима Славінського.

Черговим містом вислання була Одеса, друкованим органом – журнал "Южные записки". Лише кілька місяців довелося М.Славінському редагувати цей часопис, його мобілізували захищати "царя и отечество" у воєнних баталіях російського самодержавства з японською самураївщиною.

На початку 1906 р. повернувся до Петербурга, співпрацював у газетах "Наша жизнь", "Труд", "Товарищ". Разом зі своїм учителем М.Ковалевським майже десять років був членом редколегії популярного тоді прогресивного журналу "Вестник Европы", на сторінках якого намагався висловити своє розуміння національних відносин в західноєвропейських країнах, Росії, в Україні.

Революція застала прапорщика Славінського в окопах першої світової війни. За рекомендацією М.Грушевського, з яким був знайомий ще з часів навчання в університеті, він став членом Українського комітету в Петрограді, що представляв Центральну Раду при Тимчасовому уряді. З публікацій у пресі Керенський добре знав про глибоке розуміння М.Славінським проблем міжнаціональних відносин і тому запропонував очолити Особливу нараду, яка розробляла програму федеративного устрою Росії. Завершити ґрунтовний проект реформи перешкодили жовтневі події. Своє ставлення до Тимчасового уряду публіцист висловив у есерівській газеті "Речь" та деяких периферійних виданнях. Він критикував його за млявість у розв'язанні низки важливих питань, проте й хвалив за надані людям певні права та свободи.

Більшовицький переворот М.Славінський сприйняв без приязні, навіть вороже, і зразу ж виїхав в Україну.

Уряд гетьмана Скоропадського включив М.Славінського як юриста, фахівця з етнічних, міжнаціональних проблем до комісії, що разом з представниками радянської Росії намагалася встановити кордон між Україною і Росією.

Цей самий уряд послав М.Славінського в ранзі члена Ради Міністерства закордонних справ представником Української держави при уряді Всевеликого війська Донського. Йому було доручено внести поправки до договору між генералом Красновим і гетьманом Скоропадським про кордони і права громадян, що він успішно зробив і повернувся до Києва.

До осені 1918 р. авторитет М.Славінського як прогресивного політичного та громадського діяча зріс. Його обрали членом ЦК Української партії соціалістів-федералістів. На цей час чітко визначилася опозиція Скоропадському, до якої ввійшли представники багатьох українських партій, створивши Український народний державний союз.

Перший український уряд Директорії вирішив раціональніше використати інтелектуальний потенціал та організаторські здібності М.Славінського. Прем'єр-міністр і міністр закордонних справ В.Чеховський знав, що він добре володіє всіма слов'янськими мовами, особисто знайомий з президентом Чехо-Словаччини Масариком, тому не бачив кращої кандидатури на пост керівника головної дипломатичної місії УНР у цій країні. У січні 1919 р. М.Славінський прибув до Праги.

Місія проіснувала до 1923 р., після чого М.Славінський її розпустив, передавши всі справи С.Петлюрі, а сам перейшов на викладацьку роботу. Його обрали професором Господарської академії та Педагогічного інституту, де він вів курси "Історія XIX століття" та "Історія України".

Перебуваючи в Празі, публіцист ніколи не поривав зв'язків з пресою. Надсилав статті в Галичину до газети "Діло", журналу "Літературно-науковий вісник", з яким співпрацював ще з 1900 р. З 1927 до 1933 р. був постійним кореспондентом популярного громадсько-політичного тижневика "Тризуб", що виходив у Парижі з ініціативи С.Петлюри. У більшості своїх статей М.Славінський виступав проти більшовицької ідеології та методів управління в Радянському Союзі.

Завершився життєвий шлях борця за свободу рідного народу у Київській в'язниці, куди хворого сімдесятирічного М.Славінського доставили з Праги працівники НКВС у 1945 р.

Олександр МУКОМЕЛА

Президент історичного товариства

Серед керівників Історичного товариства Нестора-літописця на добру пам'ять нащадків заслуговує Михайло Флегонтович Владимирський-Буданов. Під час його головування у Товаристві протягом 1887-1893 рр. відбулися суттєві позитивні зрушення: завдяки виклопотаній Владимирським-Будановим державній субсидії вдалося налагодити регулярне щорічне видання друкованого органу Товариства – "Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца"; розроблено і прийнято новий статут, який спрямував Товариство на розширення його науково-дослідної та масової просвітницької діяльності (шляхом проведення публічних лекцій, налагодження книгообміну з іншими організаціями та установами тощо).

Видавничою справою Товариства Михайло Флегонтович керував до останніх днів свого життя, більша частина якого пройшла в Києві. Сюди він, росіянин, син сільського священика з Тульщини, 19-річним юнаком прибув після закінчення Тульської духовної семінарії. Три роки навчався в Київській духовній академії, але не закінчив її і вступив на історико-філологічний факультет Київського університету. 1868 р. захистив магістерську, а 1874 р. – докторську дисертації, і з того часу працював професором кафедри історії російського права юридичного факультету. Став одним з перших дослідників історії своєї "альма матер" (за його редакцією вийшла в світ 1884 р. перша капітальна узагальнююча праця з історії Київського університету).

Протягом 1882–1916 рр. Владимирський-Буданов очолював також видавничу справу Київської археографічної комісії. За його редакцією видано кілька фундаментальних томів серійного наукового видання "Архив Юго-Западной России". Вміщені тут як вступні статті ґрунтовні наукові розвідки Владимирського-Буданова висвітлюють багато сторін історії міграцій населення, еволюції соціально-економічних і правових відносин на Правобережній Україні. На ці ж теми друкував наукові статті у збірниках та періодичних виданнях, зокрема у "Чтениях в Научном обществе Нестора-летописца", "Киевской старине" та ін. Написане на конкретно-історичному матеріалі про середньовічну Правобережну Україну велике монографічне дослідження Владимирського-Буданова "Німецьке право в Польщі й Литві" в українському перекладі вийшло в світ накладом Наукового товариства ім. Т.Шевченка у Львові у 1903–1904 рр. з передмовою Михайла Грушевського.

У своїх працях з історії України Владимирський-Буданов наголошував на першорядній ролі географічних умов, психічних і фізичних факторів, громадських народно-правових інститутів, спільних форм землеволодіння, договірних засад сімейного права; заперечував концепції польсько-шляхетської історіографії про культурницьку місію середньовічної польської шляхти на українських землях; звернув увагу на тісний зв'язок між зростанням великого землеволодіння і процесом закріпачення селян. Прихильник еволюційного розвитку суспільства, Владимирський-Буданов негативно оцінював будь-які кровопролитні конфлікти. Сучасники відзначали велике педагогічне обдарування Михайла Флегонтовича, яке проявлялося в його спілкуванні зі студентами, блискучих лекціях і навчальних посібниках (зокрема, його "Хрестоматія по истории русского права" і "Обзор истории русского права" витримали кілька перевидань).

Віталій САРБЕЙ

Літопис Лизогуба

"Летопись, или описание краткое знатнейших действий и случаев, что, в котором году деялося в Украины малороссийской обеих сторон Днепра и кто, именно, когда гетманом был козацким" – так розпочинається історичний твір, автором якого більшість істориків вважає Якова Лизогуба, одного з представників численного козацько-старшинського роду з Переяславщини. Вперше атрибуцію цього твору здійснив В.Б.Антонович. Саме він висловив припущення, що його автором був вихованець Київської академії, генеральний обозний Яків Юхимович Лизогуб (1675–1749), і назвав цю хроніку "Літописом Лизогуба". Вона була укладена 1742 р. і охоплює події з 1506 по 1737 рік.

Від початку XVI і до кінця XVII ст. події твору викладено у формі хронологічного зведення, в основі якого лежать козацькі хроніки, переважно матеріали літопису Самовидця. А починаючи з 90-х років XVII ст. і до кінця твору, тобто до 1737 р., він базується на родинних записках Лизогубів. Ця частина твору вважається найціннішою, оскільки є джерелом вивчення поглядів на різноманітні політичні та суспільні проблеми представників козацької старшини. В ній розповідається про воєнні дії під час російсько-турецької війни за вихід до Азовського моря (1735–1739). Характерним у літописі є те, що всі описані події тісно пов'язані з діяльністю Якова Лизогуба – генерального обозного, який стояв на чолі козацького війська.

Як і більшість козацьких хронік, Лизогубівський літопис має компілятивний характер. Але все ж він викликає певний інтерес як пам'ятка історичної літератури, що висвітлює окремі періоди історії з позиції козацької старшини.

Ірина ВОЙЦЕХІВСЬКА

Перший угорський король

З ім'ям Іштвана (Стефана) I Святого з династії Арпадів пов'язують заснування інституту королівської влади в Угорщині.

В 29 років він став князем-володарем більшості земель, що належали войовничим племенам. Рівно тисячоліття тому Іштвана було охрещено за західним католицьким обрядом. На той час завершився процес християнізації язичників-угорців. А вже в 1000 р. під його началом були об'єднані всі землі, на яких жили одноплемінники.

Ще раніше, 25 грудня 1000 р., за дорученням папи Сильвестра II, легат Астрик привіз із Риму королівську корону і поклав її на чоло Іштвана. Цей день став вихідним у новітній історії країни, що пройшла в майбутньому крізь карколомні злети і падіння.

Зв'язки Угорщини з іншими країнами з часів правління Іштвана поширювались і на схід – до Київської Русі. В давньоруському пам'ятникові писемності початку XII ст. є свідчення про те, що князь Володимир Святославич "бе живе... миром... с Стефаном Угорським".

Іштван прожив (на ті часи) довге життя, помер у віці 69 років. В 1083 р., під час правління короля Ласло I Святого, Іштвана було канонізовано католицькою церквою, а в 1938 р. були викарбувані срібні монети вартістю 5 пенге з його прекрасним портретом-барельєфом майстра Ласло Берана.

Сергій МАХУН

Австрійський архікнязь – український полковник

Архікнязь, полковник Василь Вишиваний, командант Українських Січових стрільців (справжнє ім'я Вільгельм фон Габсбург-Льотрінген) був сином ерцгерцога Карла Стефана, спадкоємцем престолу Австро-Угорської імперії. Згодом він зрікся свого імені та титулів і назавжди став Василем Вишиваним.

Народився Вільгельм у сім'ї, яка проживала в Полі (Італія). Українську мову почув у дитинстві в мастку своїх батьків у Галичині. У 17 років деякий час жив на Гуцульщині, приязнь до цього краю зберіг на все життя. Після закінчення військової академії у Вінер-Нойштадті, де вивчав українську мову, був направлений у 13-й полк уланів, в якому служили українці із Золочівщини. Там він добре опанував українську мову, слухаючи українські пісні, читаючи книги з історії України та художні твори Т.Шевченка, І.Франка, Ю.Федьковича, В.Стефаніка, М.Грушевського, Г.Хоткевича.

Першим кроком до самостійності України Вільгельм-Василь вбачав у автономії, яка за сприятливих умов мала перерости у державу. Берестейський мир став першим виступом новоутвореної Української держави на міжнародному рівні. Було офіційно визнано самостійність і незалежність України, її національний розвиток не підлягав найменшому сумніву. Австрія окремим таємним договором з УНР зобов'язала за півроку провести поділ Галичини, а з української її частини створити коронний край, забезпечивши повні права українців. Коли після зради польського легіону генерала Галлера, який перейшов на бік Антанги, нависла небезпека ліквідації легіону УСС, на захист останнього виступив архікнязь Вільгельм, який особисто поїхав на переговори до імператора. Результат був компромісний: легіон Українських Січових стрільців залишився у складі австрійських військ під командуванням архікнязя Вільгельма фон Габсбурга.

Про прихильне ставлення архікнязя Вільгельма до українських справ було загальновідомо. На донос-рапорт про його діяльність на користь українців він сміливо заявив: "Почуваю себе українцем, і інтереси України для мене на першому місці".

Полк УСС у складі групи австрійських військ перейшов ріку Збруч. У наказі коменданта, оголошеному перед вступом на Придніпрянщину, зокрема говорилось: "Ніяких насильств не зводити, а суперечки полагоджувати поки що своїм громадським судом. Кара смерті заборонена... Поведінка з населенням, з людьми має бути чемна. Говорити до населення тільки по-українськи". В поході на Херсон до сутички з більшовиками не дійшло, вони самі без бою залишили місто. Південні терени України стали об'єктом інтенсивної політично-просвітнянської діяльності Українських Січових стрільців. Архікнязь Вільгельм постійно виступав на захист заарештованих німецькою та австрійською окупаційною владою українців у містах Нікополі, Єлизаветграді, Олександрівську, де він був начальником гарнізону. З особливим пієтетом В.Вишиваний згадує Великий Луг і Хортицю.

Вишиваний був проти Гетьманщини, підтримував Центральну Раду. В часи його командування в УСС йшла постійна боротьба німецької Головної квартири та австрійської Начальної команди проти архікнязя Вільгельма за його проукраїнську політику. 6 жовтня 1918 р. австрійське командування відправило його разом з УСС на Буковину, в м. Чернівці. 3-го листопада 1918 р. українське військо захопило Львів.

У 1921 р. у Відні Вишиваний випустив збірку "Минають дні..." з посвятою УСС: "Борцям, що впали за волю України". Всього 32 сторінки і 23 вірші.

Після розпаду Австро-Угорської імперії В.Вишиваний працював в уряді УНР радником Симона Петлюри, який цінував його дуже високо як політика. Емігрував

разом з урядом УНР. У Відні Вишиваний видавав українську газету "Соборна Україна", з 1925 по 1935 рр. проживав у Парижі. Постійно підтримував зв'язки з українськими політичними діячами, особливо з Євгеном Коновальцем. Від співпраці з гітлерівцями відмовився, активно вів підпільну боротьбу проти них.

Останні роки плідно співпрацював з підпіллям ОУН, зустрічався з членами УГВР (Українська Головна Визвольна Рада). В 1946 р. разом з Р.Новосадам і кур'єром С.Бандери Анею Прокопович (Ліда Тульчина) організував зустріч представників французького президента з генеральним секретарем із закордонних справ Миколою Лебедем. Заарештований "СМЕРШЕМ" у Відні, В.Вишиваний був засуджений на 25 років в'язниці як "видатний український націоналіст"... Помер 18 серпня 1948 р. в київській тюрмі.

Роман НОВОСАД

Міжнародний історичний клуб

Словацько-українські історичні взаємини

Народи наших держав завжди були сусідами, ще з передтисячоліть праслов'янської історії. Історично зримі духовно-культурні взаємини ясно простежуються з часів слов'янських просвітителів Кирила та Мефодія (про що свідчить і запис у хроніці Далимила від початку XIV ст. "русин біеше"...). Західні русини-українці та східні словаки (у літературі відомі ще як слов'яки) підтримували тісні зв'язки у сфері релігійного життя. Так, їх церковні потреби задовольняла Перемишлянська митрополія (до виникнення Мукачівської у 1491 р.), постачаючи церковну літературу аж до кінця першої світової війни, допомагаючи в будівництві та оздобленні храмів, у малюванні ікон (наприклад, іконописці з роду Богданських та ін.).

Варто згадати, що православні священики і монахи (наприклад, Краснобрідського монастиря) згідно з екуменічним духом церковної унії 1668 р., поштовхом до якої послужила Берестейська унія, навчали словацьке населення церковним співам.

Цікавим аспектом словацько-українських духовно-культурних взаємин є світська народна пісня та вірші невідомих авторів. З села Венеція (тепер частина с.Луків) Бардіївського округу походить найдавніший запис української пісні "Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?" (записана Никодимом і надрукована в "Граматичі чеській" Я.Благослава 1570 р.), "Rusnaci bratove Slovaku" (Руснаці брати словаків), "У саді дівчина, за садом ліщина", "Іхав козак за Дунай" (з часів наполеонівських воєн) тощо. На жаль, ці та інші факти словацько-українських контактів XV – XVIII ст. висвітлені ще недостатньо. Однією з цінних пам'яток у цьому плані є маловідомі спогади про Україну з 1708 – 1709 рр. словацького діяча Данієла Крмана. Історик С.Томашевський згадує про них у праці "Словацький висланник на Україну".

До кінця XIX ст. концепція Я.Коллара щодо "чотирьох слов'янських племен" негативно впливала на динамічний розвиток словацько-українських контактів. Адже її прихильники розглядали українців як "малоруську гілку великоросів", а словаків відносили до спільного чехословацького пагона. Через те при висвітленні наших історичних взаємин не можна обминати російські та чеські дослідження, належно трактуючи подані в них факти.

Тривкі підвалини новітніх словацько-українських зв'язків у царині культури заклав Ян Коллар (при всій його ідеалізації слов'янської єдності як такої), а в науковому плані – Павел Йозеф Шафарик. І.Франко, К.Студинський, Л.Білецький, І.Панькевич наводять багато фактів впливу Я.Коллара на українських діячів. М.Мольнар ("Словаки і українці". – Пряшів, 1965) згадував у цьому зв'язку Я. та І.Головацьких, Б.Яцицького (з Колларом були особисто знайомі), М.Шашкевича у Львові, В.Поповича, О.Духновича у Закарпатті, О.Бодянського, П.Гулака-Артемовського, І.Срезневського, Л.Боровиковського, А.Метлинського, М.Костомарова у Харкові. Ідеями Я.Коллара цікавилися також Т.Шевченко, М.Максимович та П.Куліш.

1826 р. П.Й.Шафарик видав у Будині німецькою мовою "Історію слов'янської мови та літератури всіх наріч". Це була перша спроба осмислення слов'янства як множини самобутніх культур. І хоча про українців у ній було мало згадок, "Історія..." викликала жваве зацікавлення галицьких, закарпатських та наддніпрянських українців. Згодом Т.Шевченко двічі возвеличив ім'я вченого у своїх творах.

Наукові праці М.Мольнара, І.Мацинського ("Розмова сторіч". – Пряшів, 1965; збірник матеріалів "Від Наукового товариства ім.Шевченка до Українського вільного університету". – Прага, 1992 та ін.) свідчать про те, що українським фольклором захоплювалася штурівська генерація словацьких філологів. Праця Л.Штура "Про народні повісті та пісні слов'янських племен" (Прага, 1853) переконливо доводить, якої високої думки були словацькі діячі культури про українську пісню вже у часи словацького національного відродження.

Найбільший інтерес до закарпатських русинів-українців виявив Б.Носак-Незабудов (1818 – 1877), автор історичної повісті "Лаборець". Завдяки Носаку та іншим представникам словацької культури Словацька національна рада у революційному 1848 р. опублікувала історичну відозву "Браття русини". Можна сміливо твердити, що в 40 – 50-ті роки словаки багато зробили для зміцнення основ словацько-української співпраці, залучення до неї закарпатської інтелігенції та словацьких переселенців у Росії (завдяки забігам А.Доблянського, О.Духновича, О.Павловича та ін.). Інституційно цьому починанню служили спеціальні словацько-українські літературні товариства "Tatrin" та "Matica slovanskich narodov v Uhorsku", а передусім "Матиця слов'янська", заснована 1863 р.

До кінця першої світової війни дещо поліпшилися умови суспільно-політичного життя галицьких та буковинських українців у межах Австрії. Наддніпрянці й далі залишалися під гнітом царської Росії, а словакам і закарпатським русинам-українцям загрожувала політика і тактика повної мадяризації. Іншою була ситуація в міжвоєнний період (відносно сприятливими були лише 20-ті роки в Україні, а для закарпатських українців та численної політичної еміграції – демократичні умови Чехословаччини).

Після другої світової війни словацько-українські взаємини збагатилися низкою вагомих здобутків майже в усіх галузях духовної культури. Так, в Україні була видана "Антологія словацької поезії" – праці істориків Словаччини – О.Старовського, Л.Гераксіма, М.Данілака, І.Ваната та інших вчених-гуманітаріїв.

Злам 80 – 90-х років нашого століття приніс фундаментальні зміни – виникли незалежні держави Словаччина та Україна, між якими активно розвиваються соціально-політичні та торгово-економічні зв'язки. Словаччина й Україна встановили дипломатичні відносини на рівні посольств, будуються консульства, відбуваються зустрічі президентів, урядовців, депутатів, реалізується будівництво, співпрацюють науковці, вузи, успішно пройшли перші Дні української культури у Словаччині (1996 р.) тощо. Переконані, що наші спільні зусилля і надалі зосереджуватимуться на всебічному поглибленні та зміцненні цих добросусідських взаємин.

Андрій КОБАЧ

Відзначення 950-річчя хрещення Руси-України в Польщі

У серпні – жовтні 1938 р., якраз у розпалі боротьби з релігією в Україні, у багатьох містах і селах Волині (територія сучасних Рівненської, Волинської та частково Тернопільської областей), Холмщини, які знаходились під польською владою, було урочисто відзначено 950-річчя хрещення Руси-України. Організацією ювілейних святкувань опікувався Виконавчий комітет у складі члена Консисторії о.Юрія Григоровича, послів до Польського Сейму о. Тимошенка, С.Скрипника (майбутній патріарх Мстислав I), секретаря Консисторії проф. І.Власовського, голови Товариства ім. Петра Могили М.Ханенка, о. Є. Коноплянки, о. С.Казно-вещького.

Українська православна громада в тогочасній Польщі була найчисельнішою. З 4165000 православних в Польщі 2800000 були українцями (67,22%). Святкування збіглися з відвертим наступом польського уряду та клерикалів на права українських православних. До звичайної дискримінації додалися закриття і руйнування українських церков. Ще до 1925 р. їх було знищено 320 (59 повністю зруйновано, 111 закрито, 150 перетворено на костьоли). Напередодні підготовки до святкувань, у квітні 1938 р., польська влада закрила ще 23 церкви, а до кінця року було зруйновано і спалено 115 церков. Тому за цих умов зазначені заходи були не стільки святочною подією, скільки акцією протесту, що мала продемонструвати єдність української громади.

Святкування розпочалися у м. Володимирі-Волинському, де хресні ходи з кафедрального Успенського собору, Свято-Миколаївської та Свято-Василівської церков біля міської брами зустрілися з хресним ходом із Зимненського монастиря та Устилузької парафії. Святочну літургію очолювали владика Олексій Громадський та Полікарп Сікорський у співслужінні десятків священників.

Святочна Академія відбулася у Варшаві. На ній були присутні митрополит Варшавський Дионісій Валединський, численне православне та греко-католицьке духовенство, достойники польського уряду, професори О.Лотоцький та Д.Дорошенко, генерал В.Сальський.

Святочна акція набула широкого розголосу в світі. Після цього становищем православних українців у Польщі почала цікавитися Ліга Націй.

Артур ГУБАР

Плохдження українського народу

Гене́за білорусів та росіян

Безпосередніми пращурами українців, росіян та білорусів, як відомо, були слов'янські племена VIII–XII ст., які описані у "Повісті минулих літ". Розвиток археології дозволяє вирішувати проблеми генези окремих літописних племен східного слов'янства, без чого неможливо зрозуміти, коли і як народилися окремі слов'янські народи Східної Європи.

Як зазначалося, волиняни, деревляни, поляни, білі хорвати, тиверці, уличі, частково сіверяни, у VIII–XI ст. фактично були праукраїнцями. Білоруси сформу-

валися на основі племен дреговичів, кривичів, частково радимичів. У генезі росіян брали участь ільменські словени, кривичі, частково в'ятичі та переселенці з Південної Русі. Науці відомий четвертий східнослов'янський етнос – псково-новгородці, що постали з ільменських словен, а у XV–XVI ст. були асимільовані росіянами в процесі експансії Московського князівства на захід.

Однорідність матеріальної культури лука-райковецьких пам'яток Північно-Західної України, залишених у VIII–IX ст. літописними племенами волинян, деревлян, полян, уличів, тиверців, білих хорватів очевидно свідчить про інтенсивну консолідацію праукраїнського етносу, яка завершилася у X ст. утворенням першої української держави Київська Русь. Етнічні процеси на півдні Русі, наближеному до візантійських центрів цивілізації, протікали швидше ніж на півночі. Тому формування українського етносу відбулося раніше, ніж інших східнослов'янських народів.

Білоруський, псково-новгородський та російські етноси постали пізніше українського в процесі слов'янізації вихідцями з Волині та Київського Подніпров'я лісових обширів, споконвіку заселених племенами балтів та фінів. Ще у V–VII ст. слов'яни Київщини просунулися на Десну та Верхній Дніпро, де постали балто-слов'янські культури Колочин та Банцеровщина. Їхні носії брали участь у формуванні літописних кривичів та радимичів VII–X ст. разом з новими слов'янськими переселенцями з півдня.

Ця друга хвиля слов'янської колонізації лісової зони пов'язана з розселенням з Північно-Західної України на північ у VII–VIII ст. людності празької культури та її безпосередніх нащадків, літописних волинян, деревлян, полян. Слов'янські колоністи також поширювалися з Київського Правобережжя на схід в басейн рік Десни, Сейму, Верхнього Дону та Оки, де визначально вплинули на формування літописних сіверян та в'ятичів. У культурі сіверян Північно-Східної України праукраїнські елементи поєдналися з ірано-аланськими і навіть тюркськими (хозаро-болгарськими). В'ятичі басейну Оки сформувалися у VIII ст. внаслідок змішування місцевого фінського населення зі слов'янськими переселенцями з басейнів Десни та Сейму.

З VII ст. археологи простежують експансію волинян та деревлян у північному напрямку, на лівий берег Прип'яті. Особливо інтенсивно вона відбувалася у VIII–IX ст., коли слов'янізувалися території Берестейщини та Північного Полісся аж до Верхнього Німану. Розселення волинян та деревлян на північ у VII ст. фіксують в Західному Поліссі пам'ятки празької культури, а в VIII–IX ст. – лука-райковецької. Так постало прабілоруське літописне плем'я дреговичів, культура і мова якого має витоки в землях волинян та деревлян Українського Полісся й Волині. Жінки цих племен в IX–X ст. носили однакові прикраси, а говірки півдня Білорусі і зараз споріднені з говорами Волині та Житомирщини.

Разом з тим, культура дреговичів відрізнялася від культури праукраїнських племен Південного Полісся численними балтськими елементами. Найкраще це простежується на прикрасах жіночого убору. Про інтенсивне змішування слов'ян з балтами свідчить антропологічний тип дреговичів. На відміну від давнього і сучасного населення Північно-Західної України вони були носіями валдайського антропологічного типу, який вважається балтським. Саме до нього належить переважна більшість давніх та сучасних балтів, а також білорусів.

Формування племен кривичів, очевидно, відбувалося у VIII–IX ст. на ґрунті балто-слов'янської людності, яка залишила на Верхньому Дніпрі та Двіні пам'ятки типу Колочин та Банцеровщина, коли відбувався потужний доплив нових слов'янських переселенців з Прип'ятського Полісся та Середнього Подніпров'я. На формування західної гілки кривичів (полочан) суттєво вплинули дреговичі, що просувалися з півдня.

Ільменські словени були найближчими родичами і північними сусідами кривичів. У IX–XIII ст. вони займали землі між Чудським озером на заході і Верх-

ньою Волгою на сході. Новгород виник як племінний центр словен. Як і в генезі кривичів, у формуванні словен брали участь далекі нащадки балто-слов'янської культури – Банцеровщина, слов'янські колоністи з Полісся VIII ст., а також численні місцеві балтські та фінські племена. У IX–X ст. ільменські словени, разом з якоюсь частиною фінського племені весь, інтенсивно переселялися на південний схід на землі мері у Верхньому Поволжі. Ці переселенці стали важливою складовою молодого російського етносу.

З X ст. на правий берег Верхньої Волги від верхів'їв Дніпра почали просуватися кривичі. Слов'янські переселенці застали тут місцеве фінське населення. Тому старожитність Верхнього Поволжя X–XIII ст. це складна суміш етновизначальних виробів словен, кривичів, в'ятичів, фінів, балтів і навіть скандинавів. Певну роль у формуванні російського етносу на Верхній Волзі грали і вихідці з Південної Русі.

Таким чином, археологічні матеріали свідчать про переселення у VIII–XI ст. праукраїнської людності з Північно-Західної України на лісову Північ Східної Європи. Внаслідок змішування слов'янських прибульців з півдня з місцевими балтами та фінами формувалися літописні племена лісової зони – пращури молодих східнослов'янських етносів – білорусів, псково-новгородців, росіян.

Леонід ЗАЛІЗНЯК

Історичне розмаїття

З VIII століття

Найдавніша будова Європи, зовнішній вигляд якої не змінився протягом майже дванадцяти століть, знаходиться у німецькому місті Лорш. Це міська управа, зведена 753 року.

Одеський лікар – державний бактеріолог Індії

Виповнилося 100 років з часу подолання епідемії холери в Індії, яка там спостерігалась у 1890 – 1896 рр. Саме під час цієї епідемії учень І.І.Мечникова, одеський лікар Володимир Хавкін застосував для імунізації живу холерну вакцину. В Індії В.Хавкін працював протягом 22 років, у 1893 – 1904 рр. був державним бактеріологом індійського уряду, а у 1896 – 1904 рр. обіймав також посаду директора створеної за його ініціативою протичумної лабораторії в Бомбеї. Ця лабораторія в 1925 р. була реорганізована в Інститут імені Хавкіна, який став центром з вивчення бубонної чуми і холери у Південно-Східній Азії.

Працюючи в Індії, вчений здійснював дослідження на собі, довідавши, що розроблені ним вакцини проти холери і чуми не шкідливі й досить ефективні.

Ярослав РАДИШ

В. Лебедєв. Бій під Пилявцями

ВЕРЕСЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30				

1 – День знань

– 135 років від дня народження українського історика та архівіста Олександра Адіяшева. Загинув у застінках НКВС 1939 р.

– 100 років від дня народження українського перекладача Євгена Дроб'язка. Помер 2 травня 1980 р.

3 – 340 років тому помер англійський громадський діяч Олівер Кромвель. Народився 25 квітня 1599 р.

4 – 215 років тому було визнано незалежність США

– 165 років тому у Нью-Йорку почала виходити перша в світі щоденна газета

– 70 років тому РНК УРСР затверджено новий український правопис (скрипниківський), який діяв до 1933 р.

5 – 430 років від дня народження італійського філософа, політичного діяча, поета Томмазо Кампанелли. Помер 21 травня 1639 р.

– 325 років від дня народження молдавського і російського політичного діяча, ученого Дмитра Кантеміра. Помер 1 вересня 1723 р.

– 150 років тому помер російський архітектор, автор споруд в Україні Василь Стасов. Народився 4 серпня 1763 р.

– 115 років від дня народження українського композитора і диригента Євгена Форостини. Помер 25 вересня 1951 р.

8 – 475 років тому помер польський історик і географ Мацей із Мехова. Народився 1457 р.

– 100 років від дня народження української актриси Наталі Ужвій. Померла 22 липня 1986 р.

9 – 270 років тому розпочалася робота над збірником законів для Лівобережної України " Правда, за якими судитись малоросійський народ "

– 170 років від дня народження російського письменника Льва Толстого. Помер 20 листопада 1910 р.

– 160 років від дня народження польського історика Людвіга Кубалі. Помер 30 вересня 1918 р.

– 155 років від дня народження шведського археолога Оскара Монтеліуса. Помер 4 листопада 1921 р.

10 – 120 років від дня народження генерал-хорунжого армії УНР Віктора Куца. Помер 21 листопада 1942 р.

11 – Усічення голови Івана Предтечі

12 – 150 років Швейцарської конференції

– 125 років від дня народження отамана легіону Українських Січових Стрільців Сеня Горука. Загинув на Соловках

– 100 років від дня відкриття Київського політехнічного інституту

13 – 135 років від дня народження українського історика-медієвіста Дмитра Петрушевського. Помер 12 грудня 1942 р.

– 125 років від дня народження українського письменника Дениса Лукіяновича. Помер 28 січня 1965 р.

– 100 років від дня народження українського поета Миколи Терещенка. Помер 30 травня 1966 р.

– 100 років від дня народження українського письменника Миколи Аркаса. Помер 27 лютого 1980 р.

14 – Початок індікту – нового церковного року

– 110 років від дня народження українського археолога Миколи Болтенка. Помер 1959 р.

15 – 385 років від дня народження французького письменника Франсуа де Ларошфуко. Помер 17 березня 1680 р.

– 345 років тому помер один з видатних діячів Визвольної війни українського народу 1648-1654 рр., син Богдана Хмельницького Тиміш Хмельницький. Народився 1632 р.

16 – 340 років, як укладено Гадяцьку угоду між Україною Польщею та Литвою

– 100 років від дня народження українського архітектора, графіка, мистецтвознавця Всеволода Кармазина-Каковського. Помер 30 червня 1988 р.

17 – 145 років від дня народження українського письменника, громадського діяча Михайла Павлика. Помер 26 січня 1915 р.

20 – 350 років тому військо Богдана Хмельницького розпочало облогу Львова

– 120 років від дня народження американського письменника Ептона Сінклера. Помер 25 листопада 1968 р.

– 115 років від дня народження українського художника Михайла Жука. Помер 7 червня 1964 р.

21 – Різдво Пресвятої Богородиці

– 440 років тому помер король Іспанії та імператор "Священної Римської імперії" Карл V. Народився 24 лютого 1500 р.

– 350 років тому розпочалася Пиллявецька битва, в якій блискучу перемогу над шляхтою здобуло військо Богдана Хмельницького

23 – 250 років від дня народження російського державного діяча Олексія Розумовського. Помер 17 квітня 1822 р.

24 – 65 років тому помер український художник, мистецтвознавець та етнолог Опанас Сластіон. Народився 24 січня 1855 р.

25 – 110 років тому помер український культурний діяч, меценат Григорій Галаган. Народився 15 серпня 1819 р.

26 – 155 років від дня народження австралійського письменника Тома Коллінза (справжнє прізвище Ферфі Джозеф). Помер 13 вересня 1912 р.

– 120 років від дня народження українського громадського і культурного діяча Михайла Галушинського. Помер 23 вересня 1931 р.

– 110 років від дня народження американського поета, драматурга, критика Томаса Стернза Еліота. Помер 4 січня 1965 р.

27 – Воздвиження Чесного і Животворного Хреста Господнього

– **Всесвітній день туризму**

– 465 років від дня народження польського короля і полководця Стефана Баторія. Помер 12 грудня 1586 р.

28 – 425 років від дня народження італійського живописця Мікеланджело Караваджо. Помер 18 липня 1610 р.

– 180 років від дня народження українського педагога і громадського діяча Йосафата Кобринського. Помер 28 березня 1901 р.

29 – 480 років від дня народження італійського живописця Якопо Тінторето. Помер 31 травня 1594 р.

– 240 років від дня народження англійського флотоводця Горацио Нельсона. Помер 21 жовтня 1805 р.

– 60 років тому було підписано Мюнхенську угоду про розчленування Чехословаччини

30 – Мучениць Віри, Надії, Любові та матері їхньої Софії

– 90 років тому помер російський історик Микола Павлов-Сільванський. Народився 13 лютого 1869 р.

– 85 років тому помер український художник Дмитро Безперчий. Народився 30 жовтня 1825 р.

У вересні виповнюється:

– 115 років з дня заснування Кіровоградського краєзнавчого музею

У 1998 році виповнюється:

– 1420 років від дня смерті візантійського історика Іоана Малала. Народився бл. 491 р.

– 1100 років місту Галичу

– 890 років від дня народження Євпраксії Мстиславівни, першої української лікарки-жінки, автора трактату "Мазі". Померла 1172 р.

– 585 років першої документальної згадки про місто Кіцмань Чернівецької обл.

– 370 років від дня смерті гетьмана реєстрового козацтва Михайла Дорошенка. Рік народження невідомий

– 200 років як вперше вийшла друком (1–8 частини) "Енеїда" І.Котляревського

– 195 років від дня народження українського етнографа і фольклориста Григорія Ількевича. Помер 1841 р.

– 180 років від виходу "Граматики малоросійського наречія", першої граматики української мови

– 170 років від дня народження героя Севастопольської оборони 1854–1855 рр. Петра Кішки. Помер 13 лютого 1882 р.

– 65 років організованого більшовиками-комуністами голодомору в Україні

Пилявецька битва

Внаслідок швидкого розгортання Національно-визвольної війни українського народу вже влітку 1648 р. значна частина України була звільнена від польських загарбників. Авангард української армії під командуванням черкаського полковника Максима Кривоноса впевнено просувався до кордонів Волині та Поділля, де вже вибухали народні повстання, і 25-27 липня 1648 р. після кривавого бою оволодів Росоловецькою переправою через Случ (під Старокостянтиновом), вибивши звідти карателів князя Яреми Вишневецького. Саме сюди через деякий час мали підійти гетьман Богдан Хмельницький з головними силами українського війська і союзники – орди кримських татар і ногайців. Та останні забарилися, і гетьману довелося на марші коригувати план кампанії: замість Росоловців було вирішено стати під Пилявцями, ближче до ймовірного шляху просування ординців. Тут на березі р.Ккви біля Пилявецького замку українська армія стала табором, сюди ж відступив з-під Росоловців Кривоніс. Під Пилявцями були зібрані найкращі сили повстанців на чолі з досвідченими полковниками. Крім Кривоноса там були генеральний обозний Іван Чорнота, полковники Карпо Півторакожуха, Петро Головацький та ін. Українська армія нараховувала тоді понад 100 тис. вояків, причому більшість складали вчорашні селяни та міщани, які не мали військового досвіду й озброєння.

Назустріч їм рухалася потужна армія Речі Посполитої. Після поразки під Корсунем польський уряд провів мобілізацію посполитого рушення – шляхетського ополчення, найняв великі іноземні війська у Німеччині, Голландії, Франції та інших європейських країнах. Польська армія нараховувала приблизно стільки ж вояків, як і українська, проте не треба забувати, що кожен шляхтич брав із собою на війну кілька слуг, які билися на полі бою не гірше українських селян. Важливим козирем поляків була наявність потужної артилерії. Але польське військо мало і певні вади. Після Корсунського розгрому коронні гетьмани М.Потоцький та М.Калиновський опинились у полоні, замість них уряд Речі Посполитої поставив командувати армією князя Домініка Заславського-Острозького, коронного підчашого Миколу Остророга та сина великого гетьмана коронного Станіслава Конєцпольського – Олександра, які не мали належного військового досвіду. Довідавшись про ці призначення, Богдан Хмельницький влучно окреслив той триумвірат полководців словами: “перина, латина і дитина”. Під Пилявцями у польському війську панували безлад і анархія. Шляхта, розраховуючи на легку перемогу, вирушила у цей похід, як на полювання. Тогочасні польські публіцисти гостро критикували учасників походу: “Вибралися панята не так із залізом, як зі сріблом і золотом: із цілої Корони понавозили столового посуду... вибралися з ридванами пурпуровими з золотими вузлами, з шатами, сріблом, клейнодами... так що рідкий товариш не рівнявся багатством з великими панями”.

21 вересня 1648 р. передові частини двох потужних армій зійшлись у битві за греблю через Ікву. Кілька разів вона переходила з рук у руки, поляки постійно надсилали підкріплення і врешті надвечір українці мусили відступити до свого табору, залишивши греблю. Полякам, які не мали власного табору, довелося стояти цілу ніч у бойовому порядку, очікуючи атаки з боку повстанців. Наступного дня стомленій нічним стоянням армії необхідний був перепочинок, отже, 22 вересня пройшло у дрібних сутичках і герцях. Пополудні поляки почули радісні крики, що лунали в українському таборі, салюти з гармат і рушниць. Вони чули від

полонених про близький прихід кількадесятитисячної орди на підмогу повстанцям і були стурбовані цією звісткою. Проте поляки не знали, що ординців під командуванням Айтимир-мурзи та Адласт-мурзи прийшло всього кілька тисяч, а Хмельницький застосував тоді військову хитрість, перевдягнувши у татар чималу кількість козаків.

Вирішальні події відбулися 23 вересня 1648 р. Вранці українське, кримськотатарське та ногайське війська вишикувалися у бойовому порядку. Польські ж війська шикувалися мляво та неорганізовано, а ті частини, що

чергували вночі і потім самовільно рушили проти повстанців, зазнали тяжких втрат. Тоді польське командування застосувало таку саму тактику, як і в бою за греблю, надсилаючи на підмогу малі загони. Проте повстанці й ординці легко розбивали їх, врешті офіцери стали відмовлятися йти на неминучу загибель. А коли польські полководці вирішили в ході бою замінити втомлені частини на свіжі, зробили це так невдало, що повстанці розцінили ті маневри як утечу, з усією силою вдарили по ворогу й відбили у нього греблю. Тим часом на флангах і в тилу польського війська з'явилися ординці, польські війська мусили відступити й укритися за лінією нашвидкуруч збудованого табору. На нараді вони вирішили на другий день відступати до Старокостянтинова, проте було вже пізно. Моральний дух польської армії різко впав.

Командувачі не зуміли забезпечити організованого відступу, а їхні непродумані дії тільки поглибили тривогу. Врешті-решт усе польське військо покинуло свої речі й кинулося тікати, рятуючися від примарної атаки повстанців і татар. Пилявецька битва розглядалася тоді польськими хроністами як найганебніша в історії Польщі.

Внаслідок цієї битви на полі бою полягло 8 тис. польських жовнірів. Як писав Михайло Грушевський: "Велика, блискуча армія за кілька годин розтопилася сама собою, без всякого неприятельського удару. Пишний табір, повний всякого багатства, неоціненних скарбів, артилерії, запасів, нараз спустів, у нім zostались тільки хворі та каліки, що нездужали сісти на коня". Повстанці у нічній темряві не могли зрозуміти, що діється у польському таборі, і, підозрюючи якусь хитрість, підступили до нього лише на світанку. Серед знайдених трофеїв було 80 гармат і десятки тисяч рушниць, булава князя Домініка.

Пилявецька перемога мала надзвичайно велике значення, сприяла піднесенню бойового духу українських повстанців. Оспівана українськими літописцями та постами, вона відкрила повстанській армії шлях на захід. Головні сили українського війська під проводом Богдана Хмельницького рушили до столиці Галичини – Львова.

Юрій МИЦИК

Автор "Міста Сонця"

Майбутній автор "Міста Сонця" італійський публіцист і поет Джованні Доменіко Кампанелла народився в с. Стеньяно, поблизу міста Стіло, у південноіталійській області гористої Калабрії. Початкову освіту здібний хлопчик отримав у ченців. У монастирі ордена домініканців у місті Плаканді він одержав ім'я Томмазо, тобто Фома, на честь святого Фоми Аквінського, відомого теолога католицької церкви. Тут він ґрунтовно ознайомився з працями Платона, Арістотеля, Альберта Великого.

За філософський трактат "Філософія, обґрунтована чуттями", в якому природа пояснюється власними відчуттями, інквізиція заарештувала мислителя. В 1582 р., звільнившись з в'язниці, він не повернувся до монастиря, а пішов мандрувати по Італії і у 1598 р. з'являється у рідній Калабрії. Кампанелла разом з іншими патріотами готує повстання проти іспанських Габсбургів. Але їх зрадили, і плани повстанців зірвалися. Кампанелла потрапляє знову до в'язниці, де й пише славетний твір – "Місто Сонця". В 1626 р. він тимчасово на волі, але невдовзі його знову заарештовують. За розпорядженням папи Урбана VIII, закоханого в астрологію, Кампанеллу остаточно виправдали. До речі, він був переконаний, що рух небесних світил впливає на земні події і людську долю. І хоча католицька церква офіційно не визнавала астрологію, папи Павло V та Урбан VIII, кардинал Рішельє свято вірили в неї і в своєму житті користувалися порадами астрологів.

Кампанелла сміливо виступив на захист Галілео Галілея. Це стало причиною того, що філософ змушений назавжди був залишити у 1635 р. Італію. Притулок він знайшов у Парижі, де й прожив свої останні дні.

Тридцять три роки, майже всю свою молодість, Кампанелла провів у в'язниці. Переважно більшість творів з філософії, теології, фізики, медицини, економіки, політики, військової справи, астрології написав у неволі. Чимало з них з часом втратили актуальність. Але один твір заслуговує на увагу до цього часу. Мова йде про "Місто Сонця". Мрія про сонячну державу, де людям жилося б вільно і щасливо, заволоділа Кампанеллою ще задовго до ув'язнення. Автор назвав вимріяну ним ідеальну державу "Містом Сонця", бо ж зі словами "сонце, сонячне" асоціювалось у нього все найкраще, досконале, світле.

В поглядах на природу Кампанелла – ідеаліст. Внутрішній зв'язок речей природи здійснюється, за переконанням ученого, єдиною світовою душею, Богом. В релігії людина досягає єднання з Богом як вищим благом. Моральна сила керує життям людей і Всесвітом. Кампанелла вірить в астрологію, у передбачення долі згідно з розміщенням зірок.

Ідеальний державний устрій учений бачив у теократичній республіці, тобто, коли всі громадяни як у політичному, так і в економічному відношенні рівні. Загальнообов'язкова трудова повинність, колективна праця як джерело радості, свідоме ставлення до праці всіх громадян, чотиригодинний робочий день, розподіл матеріальних благ за потребами, доступність освіти для кожного, громадське виховання дітей, вибір професії за здібностями і покликанням, обов'язковий для всіх режим дня – такі основні риси суспільного життя соляріїв – мешканців міста Сонця.

Твір написано 1602 р. у неаполітанській в'язниці, спочатку італійською мовою. Покалічені пальці ледь тримали перо, і аркуші із незрозумілим почерком потрапляли на волю, де їх переписували у багатьох примірниках. До нас дійшло одинадцять італійських текстів. 1613 р. Кампанелла переклав італійський текст латинською мовою, яка була тоді міжнародною. Твір було надруковано у Франк-

фурті-на-Майні через десять років. Видав його друг автора, визначний юрист Товій Адамі. Через чотирнадцять років уже сам Кампанелла перевидав свою працю у Парижі. Згодом твір було перекладено багатьма європейськими мовами. Вперше "Місто Сонця" переклали українською мовою Йосип Кобів та Юрій Цимбалюк.

"Місто Сонця" Томмазо Кампанелли – найяскравіше творіння ренесансної філософсько-політичної думки.

Володимир ДЕНИСЕНКО

Розвіяні долі

Богдан Хмельницький був люблячим, дбайливим, хоча й суворим та вимогливим батьком. Мріяв про те, щоб його рід вкорінювався і розростався на рідній землі, щоб гетьманська булава перейшла до синових рук, а онуки й правнуки примножували честь і славу батьків.

Але сподіванням гетьмана не судилося здійснитися.

Старший син Тиміш мав гарячу вдачу, з дитинства вирізнявся нестриманістю, схильністю до грубих витівок, за що одного разу батько суворо його покарав: наказав прикувати до гармати. Але згодом юнак став хоробрим, досвідченим воїном, пройшовши добру школу в Запорозькій Січі, куди потрапив п'ятнадцятирічним хлопцем. Хоча він був високим і огрядним, вправно їздив верхи. Як пише І.Крип'якевич, "повертався на сідлі, як блискавка, стріляв з лука правою і лівою рукою, рубав шаблею, стріляв з рушниці з-під черева свого коня". Але характер мав нелегкий, був самолюбним і мстивим.

Гетьман, прагнучи закріпити свої перемоги і привернути до себе багатого молдавського воєводу Василе Лупула, надумав одружити Тимоша з його дочкою, красунею Розандою (Роксоланою). Проте Лупул відхилив пропозицію, і Богдан вирішив 16 тис. козаків у военний похід на Ясси, аби примусити норавливого воєводу укласти шлюбну угоду. І сторони вже було дійшли згоди, та втрутилася Турція, яка не погодилася на вінчання. Розанду забрали заложницею до Стамбула, де їй довелося прожити майже рік, і де нею дуже зацікавився великий візир Ахмед. Чергова зміна влади дала змогу дівчині визволитися й повернутися додому. І знову Хмельницький засилає сватів, "підкріплених" чималеньким загоном добре озброєних козаків. Погром під Батогом 1652 р. остаточно примусив Лупула піти на поступки і через десять тижнів Тиміш повінчався з Розандою.

Молоді оселилися в Суботіві, де Хмельницький виділив для них окреме помешкання і з великою прихильністю поставився до невістки. Та подружнє життя виявилось нещасливим. Тиміш, мовчазний і похмурий, не приховував, що одружився не з великої любові. Частіше проводив час у військових походах, ніж з молододружиною. У вересні 1653 р. у битві під Сучавою він був смертельно поранений і через кілька днів помер.

"22 жовтня, – зазначає історик Й.Ролле, – тіло Тимоша доставили в Чигирин і тут-таки вдова привела на світ двох хлопчиків-близнюків".

Через сім років після смерті Тимоша Розанда, за наполяганням Юрія Хмельницького, який тоді був гетьманом, вийшла заміж за француза Андре де Бюї. Він перед тим був начальником чужоземних військ на службі Речі Посполитої, дістав польське громадянство з доданим прізвищем Антонович, згодом, невдоволений польськими порядками, перейшов до козацького війська, командував піхотою та артилерією, прийняв православну віру і змінив прізвище на Антоновський. Кінець

життя Тимошової удови був трагічним: її було вбито 1685 р. у Молдавії під час чергового воєнного лихоліття. Про долю синів Тимоша, онуків великого гетьмана, відомостей немає.

Другий син Хмельницького, Юрій, змалку був хворобливим, фізично неповноцінним, тому й не одружувався і не мав дітей. Двічі тримав гетьманську булаву, але без особливого блиску і слави. Життєвий шлях його був і звивистим, і трагічним. Доводилося йому зрікатися гетьманства, бути і воїном, і ченцем під іменем Гедеон, і архімандритом в одному з православних грецьких монастирів, і сарматським князем. У 1685 р. він загинув від рук посіпак турецького падишаха.

М. Івасюк. "В'їзд Богдана Хмельницького до Києва"

Старша донька Хмельницького, Катерина, була його улюбленицею і вдачею схожою на нього – така ж енергійна, рішуча, винахідлива, з твердою волею і хистом до слова. З нею побрався Данило Виговський, рідний брат Івана Виговського, писаря Війська Запорозького, а згодом – гетьмана України. За життя Хмельницького Данило здобув повну довіру тестя, дістав високу посаду у війську і смілянські маєтності, що належали колись Конецпольському, а 1654 р. їздив послом до Москви як найближчий дорадник гетьмана.

З переходом гетьманської булави до Івана Виговського Данило тримав руку за брата. Він загинув молодим у вирі непримиренної боротьби за владу козацьких угруповань в часи спустошливої для України "Руїни". Катерина вдруге вийшла заміж за військового писаря, удівця Павла Тетерю, який згодом став гетьманом України. Але цей шлюб не приніс їй щастя. Політичне честолюбство довело Катерину до конфлікту з чоловіком і розриву з ним. Згодом горда гетьманова дочка постриглася у черниці в одному з вільнюських монастирів. Тетеря пережив її всього на два роки. Наприкінці життя він зрікся всіх своїх властолібних замислів, хотів вступити до монастиря, зрештою, виїхав до Святої землі і помер в Адріанополі.

Сестра Катерини, Степанида (в інших відомостях – Олена), мовчазна й сором'язлива, завжди трималася на другому плані. Її віддали за Івана Нечая, брата брацлавського полковника Данила Нечая, який мав великий авторитет у народі як захисник інтересів "голоти". Вони прожили разом неповних десять років. За одними свідченнями, полковник Іван Нечай, будучи прибічником Виговського, у грудні 1659 р. під час облоги Бихова потрапив у полон і загинув від тортур. Коли

його тіло передали дружині, та від горя померла. За іншими даними, Івана, захопивши у полон, вислали до Тобольська. Так чи інакше, а з 1660 р. ніяких відомостей про Степаниду немає. Ось так, у воєнному лихолітті, згинув рід славного гетьмана України. Прямих його нащадків не лишилося. Правда, вважалося, що відомі українські культурні діячі XVIII ст. – філософ Іван Парфенович Хмельницький і його син Микола, драматург, далекі нащадки Богдана. Але документальних підтверджень цього немає.

Світлана КИСТАНОВА

Зафіксований звук

8 вересня 1888 р. в американському технічному журналі "Електрикал уорлд" було надруковано статтю інженера Оберліна Сміта про звукозапис. У статті окрім кількох пропозицій по вдосконаленню фонографа Т.Едісона йшлося й про принцип магнітного запису звуків, який докорінно відрізнявся від механічного запису, що використовувався для виготовлення грамплатівок. У нерухомому провіднику, якщо поряд рухати магнітне поле, виникає струм. Це й лягло в основу магнітного запису. Нерухомим провідником стала обмотка головки звукознімача, поряд з якою рухалася магнітна стрічка. Магнітні головки за призначенням бувають записувальні, відтворювальні, для стирання та універсальні. Останні працюють і на запис, і для відтворення. У наш час стрічка виготовляється з пластмаси, на яку наноситься робочий шар з порошка гама-окису заліза в суміші зі зв'язувальним лаком. Запис на стрічку здійснюється за допомогою змінного струму звукової частоти, який надходить від підсилювача магнітофона на головку і стає перетвореним і підсиленим звуковим сигналом. Протікаючи через обмотки головки, струм збуджує магнітний потік по перебігу стрічки, і окремі її ділянки намагнічуються залежно від частоти і сили сигналу, який надходить на головку.

У 1898 р. датський фізик Вальдемар Паульс продемонстрував апарат "телеграфон", в якому вперше у світі був використаний магнітний принцип запису звуку. В цьому апараті запис провадився на тонкий сталевий дріт, намотаний в один шар на циліндр, що обертався. Через три роки В.Паульсен збудував апарат, в якому для запису використовувалась сталеві стрічка завширшки 3 мм і завтовшки 0,05 мм. Стрічка змотувалась з однієї катушки і намотувалась на другу, проходячи повз записуючу і відтворюючу головки.

У той час магнітний принцип звукозапису був дуже недосконалий і поступався механічному. Магнітофони були важкі, відтворювали надто слабкий звук, який можна було слухати лише в навушниках. Тільки згодом до магнітофона був приладнаний ламповий підсилювач, який давав гучне відтворення звуку. У 1925 р. у СРСР була запатентована гнучка магнітна стрічка з пластмаси, покритої магнітним порошком. Магнітна стрічка, схожа на сучасну, була виготовлена у Німеччині 1932 р.

У 1951-1952 рр. з'явилися малогабаритні магнітофони з магнітною стрічкою на пластмасовій основі. Дослідники спрямували зусилля на подальше підвищення якості відтворення звуку. З'явилися двоканальні підсилювачі з розділенням частот. Регулювання тембру на низьких і високих частотах стало невід'ємною частиною кожного високоякісного підсилювача. 1969 р. Рей Долбі запропонував нову систему зниження шумів у магнітному записі і на зламі шістдесятих-сімдесятих років з'явилися різні нові види магнітних стрічок: низькошумні, хромові, кобальтові, з підвищенням динаміки тощо.

Віктор ПЕСТРИКОВ

Хоробрість і командирський хист

У героїчній боротьбі Січового стрілецтва та Української Галицької Армії немирущою славою вкрили себе старшини, які командували різними військовими підрозділами. Дмитро Вітовський, Осип Бушкований, Омелян Левицький, Грищ Коссак, Клим Гутковський, Сидір Горбачевський, Ярослав Воевідка, Роман Сушко – ось лише кілька імен галицьких офіцерів, які віддали своє життя за волю і незалежність України. В мирний час вони складали цвіт молоді інтелігенції, та коли прийшла пора стати до борні за свободу рідного народу, не вагаючись, пішли в горнило смерті.

Серед них на шанобливу згадку заслуговує й отаман (майор) Сень Васильович Горук, найбільш авторитетний і досвідчений старшина. Доля йому випала нелегка:

з 1914 по 1920 рр. вела вона С. Горука воєнними дорогами, часто випробовувала на хоробрість і командирський хист, хоча й не нагородила високими відзнаками та званнями. Не раз дивився він смерті у вічі і мужньо зустрів її в'язнем у радянському концтаборі.

Життєвий шлях С.Горука був типовим для більшості галицьких інтелігентів. Вийшов з народних низів. Початкову освіту здобув у рідному містечку Снятині, потім вчився в коломийській гімназії, а відтак – на філософському факультеті Львівського університету. Не залишається осторонь бурхливого національно-культурного руху, що з кінця XIX ст. охопив Галичину: працює в "Просвіті", Руському (Українському) педагогічному товаристві,

очолює львівське окружне товариство "Сокіл". У 1905 р. С.Горук стає редактором часопису "Руслан" – органу християнсько-суспільної партії, членом якої він був. Одночасно керував стрілецьким куренем у товаристві "Сокіл-батько".

З початком першої світової війни С.Горук ввійшов до Бойової управи, що займалася формуванням легіону Українських Січових стрільців, а незабаром очолив одну з восьми стрілецьких сотень. Відтоді все своє подальше життя він перебував у вихорі воєнних дій, здобувши славу чесного офіцера, сміливого воїна і грамотного командира. Бойове хрещення отримав під час боїв у Карпатах. У листопаді 1914 р. С.Горук був призначений командиром 2-го куреня легіону УСС. Відважно билися Січові стрільці під його командуванням біля Тухольки і Синьовидного, на горі Магур і біля м.Славського. Відвагу і командирський талант проявив отаман С.Горук під час запеклих боїв у вересні 1915 р. на р.Стрипі, що на Тернопільщині.

30 вересня 1916 р. у бою на Лисоні С.Горук потрапив в оточення і був захоплений у полон. Разом з іншими полоненими Січовими стрільцями його вивезли у далекий Сибірськ. Звільнився він з полону лише після повалення царизму в Росії.

В жовтні 1918 р. С.Горук повернувся до Львова, а невдовзі ввійшов до Центрального військового комітету – організації галицьких старшин, яка готувала збройний виступ. В останній день жовтня Українська національна рада у Львові створила з Комітету Українську генеральну команду на чолі з сотником Д.Вітовським, яка повинна була очолити і здійснити збройне повстання. До штабу повстання ввійшли: Д.Вітовський, С.Горук, П.Бубела, Б.Гнатевич, І.Цюкан і Д.Паліїв. 1 листопада 1918 р. над ратушою Львова замайорів український національний прапор.

Відразу після утвердження української влади у Львові розпочалися збройні сутички з польськими військовиками. І це стало початком польсько-української війни за Галичину. С.Горук очолив штаб українських військових частин. Як перший начальник штабу Української Галицької Армії зробив усе можливе, щоб перетворити її на організовану бойову силу. З боєм у душі залишав С.Горук разом з українським військом 21 листопада Львів і вірив, що повернеться.

Все наступне життя отамана нерозривно пов'язане з хресною дорогою УГА. Наприкінці листопада 1918 р. він очолив 3-ю Бережанську бригаду осадного корпусу, який вів бої за звільнення Львова. Та всі спроби визволити галицьку столицю були безрезультатними. В середині липня 1919 р. УГА змушена була залишити територію Галичини і відступити за р.Збруч.

С.Горук був учасником запеклих боїв УГА з більшовицькими військами й успішного походу на Київ у серпні 1919 р., бойових дій проти денікінської армії у вересні-жовтні 1919 р., відступу на південь взимку 1919-1920 рр., коли жаклива епідемія тифу викосила більшість галицького війська. Опинившись у безвиходді, частини вояків УГА змушені були перейти на бік Червоної Армії. У квітні 1920 р. сформувалась Червона Українська Галицька Армія. С.Горук працював начальником відділу в штабі ЧУГА, який дислокувався в Києві.

Коли невдовзі дві бригади ЧУГА на фронті перейшли на бік антибільшовицьких військ, у Києві почалися арешти галичан. С.Горук був заарештований у штабі 24 квітня, а через кілька днів разом з багатьма побратимами опинився в концтаборі Кожухов під Москвою – одному з перших радянських концтаборів. Перебував тут також командуючий УГА генерал О.Микитка.

Через деякий час багатьох галицьких старшин і стрільців вдалося визволити з концтабору. Але сто з них, зокрема С.Горука, більшовицькі власті на свободу не випустили. Тодішній голова Галревкому В.Затонський особисто звертався до голловних лідерів більшовицької Росії з проханням звільнити С.Горука та інших галичан, але все було даремно. Галицьких старшин відправили в Архангельськ. А на початку серпня 1920 р. їх всіх помістили на баржу, відтягнули її в Біле море і затопили. Всі в'язні, серед яких був і Сень Горук, знайшли свій останній притулок в холодних північних водах. Так трагічно завершилося життя одного з найкращих галицьких офіцерів, першого начальника штабу УГА.

Петро ГУЦАЛ

Досє дослідника

Віктор ПІСНЯЧЕВСЬКИЙ

"Народ з такою багатою душею"

Зі споминів

То було недавно – літ шість-сім тому. Хвилі інтелігентського життя ще бурхливо шуміли згуками протесту проти синодального анафемування Толстого. Всі цікавилися його життям, його творами. Кожний, хто мучився проклятими питаннями, нерідно писав чи йшов у яснополянську Мекку і в розмові з "пророком" шукав зцілення од недугів своїх.

Ми були молоді, жваві богослови. Тільки-но вкусили від пізнання вишого богословського добра і зла в Петербурзькій академії й, само собою, не знайшовши в казенній школі елею на рани свої, і собі спрямували стопи свої до Ясної Поляни.

Я ніколи не забуду того вечора, на жаль, одного тільки, коли мені з товаришем довелось розмовляти з Л.М.Толстим. Його образ, чистий і ясний, його розумні, глибокі сірі очі ще й тепер ввижаються мені, немовби я їх бачив не шість-сім літ тому, а вчора або сьогодні. А його юнацька мова, глибокий, надзвичайно дужий і ясний голос ще й досі звучить у моїх вухах.

Розповідати про те, що вчитель сказав нам, коли ми, може, в перший раз із такою непідробною щирістю оповідали йому про свої гріхи й подуми, я не буду. Хочу пригадати тільки один мент не з того, а з його життя, особливо гарний мент піднесення геніального духу, свідком якого я був.

Після вечері ми всі, з родиною Л.М., перейшли у вітальню. Толстой, мабуть, із нашої страшенно каліченої вимови великоруських слів, здогадався, що ми родом із благословенної України, і запропонував пригостити нас українською піснею. Ми вже давно були голодні на неї, бо вже більше двох років не їздили додому. І мали надію, що й справді почуємо наші рідні співи.

Увійшла, на прохання наше, здається, чи то доня чи родичка Толстого і під звуки рояля почала співати про наші рідні степи, про Запорожжя, про волю козацьку. І чим дужче лилися звуки рідної нам пісні, тим більше яснішало і одухотворялося обличчя Л.М., тим глибше впірнали його очі.

Здавалося, що перед його духовним поглядом зараз проходить уся минувшина братнього народу-страстотерпця, що він бачить наш люд бідолашний, позирає на Дніпро, і гори, і лани широкополі.

Пісня лилася, правда, не так чуло, як співала б її українка, з вадами у вимові й прикрасами в інтонації чисто великоруськими, але зміст і музику можна було схопити всю.

Коли стомлена співачка замовкла, Л.М. ніби прокинувся від довгого і приємного сну. Він міцно стиснув нам руки й мовив:

"Щасливі ви, що народилися серед народу з такою багатою душею, народу, що вміє так відчувати свої радощі й так чудово виливати свої думки, свої мрії, свої почуття заповітні. Хто має таку пісню, тому нічого жахатися за свою будучність. Його час не за горами. Вірите чи ні, що жодного народу простих пісень я не люблю так, як вашого. Під їх музику я спочиваю душею. Скільки в них краси і грації, скільки в них дужого, молодого почуття і сили!..."

Довго говорив Л.М. про свої враження од народної української пісні. Довго ще лунав його жвавий, бадьорий голос. І тепер, напередодні вісімдесятих роковин його життя, я не міг не пригадати цієї глибоко правдивої пророчої характеристики великим генієм української народної творчості.

*Лев Толстой.
Фото 1906 р.*

Зустріч із Львом Толстим

Доволі часто мистецтвознавці наводять слова Льва Толстого: "Хто має таку пісню, тому нічого жаяхатися за свою будучність. Його час не за горами..." Але дослідники досі не зазначали точного джерела. В кращому разі подають виноску: "Музей Л.М.Толстого". Та й там нічого не знають!

Насправді ж це уривок із споминів В.С-ко, вміщених у газеті "Рада" (№ 197 за 1909 р.). За секретарським примірником (відділ рукописів бібліотеки імені В.І.Вернадського), де розписана винагорода за публікації, можна розшифрувати цей криптонім: Віктор Піснячевський.

У 1906 р. автор спогадів та його приятель, мабуть, Володимир Чехівський, молоді богослови з Петербурзької духовної академії, на знак протесту проти "синодальної анафемі", застосованої до великого письменника, відвідали Ясну Полян у зустрілися там із генієм Росії.

Віктор Піснячевський на час написання споминів працював у "Раді"; згодом був міністром преси УНР (у Кам'янці-Подільському) та видавав у Відні часописи "Воля" і "Воля України" (1919 - 1920). Помер у Падебрадах 1933 р. Володимир Чехівський став першим прем'єром УНР; він очолював засновану в 1918 р. Українську автокефалію; потім проходив у справі СВУ і був страчений у радянських катівнях.

От чому боялися вказувати першоджерело!..

Микола ШУДРЯ

Будитель народного духу

Спокійний, добрий і водночас непохитний у своїх переконаннях, безстрашний і безкомпромісний у боротьбі за кращу долю народу – таким знали Михайла Івановича Павлика його сучасники.

Коли 26 січня 1915 р. Михайло Павлик помер, уже тяжко хворий І.Франко в день перед похороном пише промову, яку мав би виголосити над могилою хтось із молоді. Він прощався зі своїм соратником такими словами: "В особі Михайла Павлика ми стратили талановитого робітника... одного з будителів народного духу та народної свідомості, про яких пам'ять не гасне ніколи. Він належав до тих, котрих хоч і гне, та не може зламати життєва нужда, котрі не бачать противностей там, де їм присвічує вища ідея, і не шадять ні противників, ні приятелів там, де можуть, як їм здається, послужити загальному добру".

Михайло Павлик народився у бідній селянській родині в Монастирську – околиці міста Косова на Станіславщині (тепер Івано-Франківська обл.). Причетність Івана Павлика – батька письменника – до руху опришків, подвигів Олекси Довбуша значною мірою вплинула на формування світогляду майбутнього письменника і громадського діяча.

Вчився М.Павлик три роки в Косівській початковій школі, а в 1866 р. склав екзамен за четвертий клас у Снятинській школі і вступив до Коломийської гімназії. У 1870 р. переїхав до Львова, де продовжував вчитися в академічній гімназії, а в

1874 р. вступив на класичний відділ філософського факультету Львівського університету.

Восени 1875 р. відбулося знайомство М.Павлика з І.Франком. Вони організують при редакції журналу "Друг" бібліотеку, друкують переклад відомого роману М.Чернишевського "Що робити?". У 1877 р. М.Павлика було вперше заарештовано. В цьому ж році його заарештовують вдруге. Йому інкримінувалося те, що він "підтримував жваву кореспонденцію з Англією, Швейцарією, а також стояв у зв'язку з іншими російськими товариствами".

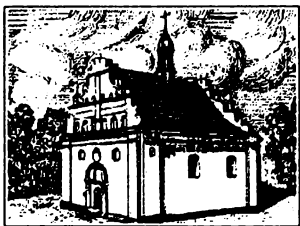
Восени 1878 р. М.Павлик та І.Франко починають видавати журнал "Громадський друг", виконуючи в ньому всю роботу. Тут було надруковано вірш "Товаришам із тюрми" і повість "Воа Constrictor" І.Франка, оповідання "Юрко Куликів" та "Ребенщукова Тетяна" Михайла Павлика. Саме за ці твори поліція конфіскувала перший і другий номери часопису. Однак І.Франко та М.Павлик не полишають справи – вони видають неперіодичні збірники "Дзвін" і "Молот". В 1879 р., уникаючи арешту, М.Павлик виїжджає за кордон. Проте його повернення до Галичини в 1882 р. ознаменувалося новим шестимісячним ув'язненням. У 1886 р. М.Павлика знову засуджують на такий самий термін. Восени 1889 р. І.Франка та М.Павлика засуджують до місячного ув'язнення, щоб ізолювати двох впливових діячів суспільного руху під час виборів до сейму. Їх протримали у в'язниці приблизно три місяці.

Після звільнення друзі розпочали видавати новий часопис "Народ", який невдовзі став офіційним органом "Русько-української радикальної партії". Вона відіграла велику роль у згуртуванні демократичної інтелігенції Галичини, ліве крило її очолили І.Франко та М.Павлик. 1892 р. вони друкують працю Ф.Енгельса "Розвиток соціалізму від утопії до науки", за що їх знову притягують до суду. Таких судових процесів протягом життя М.Павлик мав близько тридцяти. 1895 р. М.Павлик у Коломиї на замовлення київських соціал-демократів видає "Ерфуртську програму" російською мовою.

У 1904 р. прогресивна галицька громадськість відзначала 30-річчя суспільно-політичної та літературної діяльності М.Павлика. На ювілеї було виголошено доповідь про його життєвий шлях, а також зачитано велику кількість вітальних телеграм з Галичини, Буковини, Наддніпрянської України, Москви, Петербурга, Відня та інших місць. Незадовго до смерті М.Павлик видає збірку своїх творів і вісім томів листування – своєрідний підсумок не лише творчого, а й громадського життя.

М.Павлик залишив значну наукову, літературно-критичну та художню спадщину. Його перу належать повісті "Пропащий чоловік", "Вихора" та переклади з російської (М.Лескова, Л.Толстого, О.Островського), з польської (В.Реймонта). Але найбільше часу він видавав журналістиці. Його найвідоміші наукові праці: "Про русько-українські народні читальні" (1887), "Михайло Петрович Драгоманов. 1841-1894" (1896), "Спис творів Івана Франка за перше 25-ліття його літературної діяльності 1874-1898 рр." (1898), "Якуб Гаватович (Гават) – автор перших руських інтермедій з 1619 р.". М.Павлик брав участь у редагуванні Записок Наукового товариства ім. Тараса Шевченка, редагував фольклористичні твори М.Драгоманова, видав своє листування з М.Драгомановим та листування М.Драгоманова з М.Бучинським, Г.Окуневським, впорядкував бібліотеку Й.І.Крашевського в Кракові й видав її каталог.

Петро СКРИПНИК

Ю. Логвин. Іллінська церква у селі Суботіві, яку було вимурувано в 1653 році в родинному мастку Богдана Хмельницького.

Усипальниця великого Гетьмана.

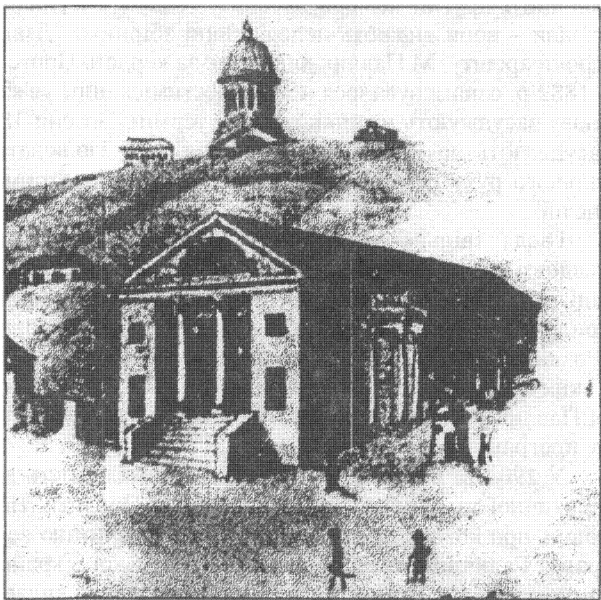
Перший у Києві

Уявіть собі Київ майже два століття тому... Густо забудований одноповерховими будиночками Поділ, там, де тепер Хрещатик, пасуться череди, на місці нинішнього Майдану Незалежності – Козине болото. Сонне губернське місто оживало хіба що у дні контрактових ярмарків. Яким дивним і незвичайним було для переважної більшості жителів слово “театр”. І, мабуть, починаючи 1801 роком його будівництво, тут не вельми сподівалися на глядачів, бо залу запроєктували дуже маленьку.

9 вересня 1803 року виставою “Зівака на Місяці” трупа Лотоцького започаткувала перший сезон у першому київському театрі. Містився він на тодішній околиці, біля Володимирської гірки, де починається нині Хрещатик.

Нам, людям двадцятого століття, важко досягнути величезне значення цієї події для міста, де не існувало на той час жодної громадської бібліотеки, а про університет ще й не мріяли. То був єдиний культурний заклад.

Як і в переважній більшості провінційних театрів, тут ішли вистави на всі смаки: від трагедій Шекспіра до феєрично-моторошних псевдоромантичних п'єс ґатунку “Аббеліно, або Жахливий бандит всенеїський”, “Жахлива тінь Клари” (сло-

во “жахливий” траплялося мало не на кожній афіші), “Змова тамлярів, або Жахливий незнайомиць”, “Жахлива тінь Ренальдо, або Фантом”. Давали також опери й балети. Іноді той самий актор одного дня грав у трагедії, а наступного співав в опері.

У цій залі було поставлено п'єси Василя Гоголя – батька видатного російського письменника, Івана Котляревського, саме тут 2 бересня 1823 року прозвучала перша опера на українську тему під романтичною назвою “Українка, або Чарівний замок”, героями якої були ватажки Коліївщини Гонта й Залізник. Глядачі мали змогу побачити “Ревізора” Гоголя, “Лихо з розуму” Грибоедова, “Недоростка” Фонвізіна.

Сцена театру знала чимало славетних імен. На ній у складі різних труп виступали М. Рибаків, Л. Млотковська, Л. Мочалов, А. Мартинов, Л. Живокіні. 1830 року тут давав вистави один із кращих у Росії театральних колективів – трупа Штейна за участю вже знайомого киянам Михайла Щепкіна. Часто найжджали зарубіжні гастролери. Так, у сорокових роках виступала трупа мадрідського королівського балету, а в п'ятдесятих – колектив відомого польського антрепренера Моріса Піона, що познайомив киян із тогочасним найновішим балетним репертуаром.

Проіснував перший київський театр до 1851 року. Росло місто, дедалі нагальніша була потреба в новому, просторішому будинку. Спорудили його там, де тепер Національна опера України імені Т. Г. Шевченка, і стояв він до 1896 року.

Василь ТУРКЕВИЧ

"Хорунжий народного прапора"

Так сказав відомий стрілецький пісняр Роман Купчинський про Михайла Галушинського – одного з провідних громадсько-освітніх і політичних діячів Галичини в 1920-х роках ХХ ст. Ім'я та діяльність М.Галушинського належно оцінювали його сучасники, та після 1939 р. про нього забули.

Народився М.Галушинський на Тернопільщині в сім'ї священика. Вчився у Львівському та Віденському університетах. У студентські роки розпочалася його суспільна діяльність, він активно працював у "Академічній громаді" і "Січі", входив до об'єднання "Молода Україна" і на сторінках однойменної газети не раз друкував свої публіцистичні статті.

Після університетських студій М.Галушинський кілька років працював у Львівській та Золочівській гімназіях, а в 1909 р. став директором приватної гімназії св.Володимира в Рогатині. На цій посаді проявив себе як талановитий педагог і просвітній діяч. З багатьох його добрих діянь можна назвати, зокрема, відкриття в селі Черче, біля Рогатина, вищих загальноосвітніх курсів – так званого селянського університету.

Коли вибухнула перша світова війна, М.Галушинський служив у легіоні Українських Січових стрільців. З серпня 1914 р. до середини березня 1915 р. був командиром легіону. Однак військовим начальником він став за певних обставин, всупереч своїй волі, бо органічно не сприймав війни і всього, що на ній діялося. Та випробування, що випали на його долю, переніс з гідністю. Під його командуванням Січові стрільці вкрили себе славою в боях на Прикарпатті і в Карпатах.

Під час "листопадового зриву" 1918 р. М.Галушинський перебував у Львові. Після окупації міста польськими військами опікувався українськими полоненими і політичними в'язнями. За своє українство навіть був ув'язнений, а в 1924 р., після публічного осуду польських властей за переслідування української школи, його позбавили права працювати педагогом.

На той час М.Галушинський вже був головою "Просвіти" і міг повністю зайнятися громадською роботою. Під його керівництвом товариство стало чи не наймасовішою організацією і впливовою громадсько-культурною силою в Галичині, головним осередком національно-культурного життя. За короткий строк значно зросла в краї кількість філій і читалень "Просвіти", активно поширювались українські видання.

В 1921-1925 рр. М.Галушинський обіймав посаду професора Українського таємного університету у Львові. Від часу свого заснування (в липні 1925 р.) через "Просвіту" активно діяло Українське національне демократичне об'єднання – наймасовіша українська партія, яка легальними методами боролася за українську державність. М.Галушинський став одним з провідних лідерів. Від цієї партії його обрали послом до польського сейму, де згодом отримав мандат сенатора і був обраний віце-маршалком сенату Польщі. Як державний діяч послідовно відстоював інтереси українського громадянства.

М.Галушинський брав активну участь також у роботі товариства "Рідна школа" та інших українських інституцій, очолював Українську видавничу спілку та був першим головою "Молодої громади".

М.Галушинський мав непересічний талант публіциста і вченого-педагога. Його перші статті, опубліковані наприкінці ХІХ ст., постійно з'являлися в багатьох українських часописах, зокрема, освітнянських. У 1920-1921 рр. вийшли в світ його книжки: "Народна освіта і виховання народу", "Національне виховання", "Михайло Драгоманів – ідеолог Нової України", "Шевченко – поет життя і чину", "Новими шляхами", "Позашкільна освіта" та ін. Вже після смерті М.Галушинського, в 1934 р. вийшли його мемуари "З Українськими Січовими Стрільцями. Спомини з рр. 1914-1915".

*Петро ГУЦАЛ,
Микола ТКАЧУК*

ДОВГИЙ ШЛЯХ ГРИВНИ

Незалежність будь-якої держави визначається багатьма чинниками, серед яких неодмінними є Конституція, символіка, виборча система та церковна політика, збройні сили, а також наявність у державі власної сталої валюти.

З часів Київської Русі, ще за владарювання князя Володимира Великого, було зроблено спробу карбування власної валюти – злотників і срібняків з княжим портретом на аверсі та зображенням тризуба на зворотному боці. Відтоді грошова система зазнала багатьох перетворень. Яких тільки назв грошей не існувало: *ногати, куни, резани, вівериці...* Та вже у XII ст. з'являється ще одна назва – *гривня*: срібні й золоті монети. І звідтоді ця назва міцно закріпилася в українській мові.

Вперше гривня як назва національної валюти, почала впроваджуватися в обіг у 1918 р., після проголошення Четвертим універсалом Центральної Ради (22.01.18) Української Народної Республіки незалежною державою. Закон про запровадження гривні прийнято Центральною Радою 1 березня 1918 р.

Ескізи купюр номіналом у 10, 100, 500, 1000 та 2000 гривень, які друкувалися в Берліні протягом 1918 р., виконав український художник-графік Григорій Нарбут (ескіз 2-гривневої купюри розробив художник В.Кричевський).

Ім'я Григорія Нарбута всесвітньо відоме, та все ж не зайве нагадати, що хоч цьому видатному художникові природа дала неабиякий талант, художню освіту опановував він самотужки. Народився Г.Нарбут 1886 р. поблизу містечка Глухова у селянській родині. Якої ж то треба було наполегливості, щоб досягти висоти визнаного майстра. Він ілюструє казки (“Руслан і Людмила”, “Теремок”, “Мізгир”, “Війна грибів”, “Соловейко”, “Стойкий олов'яний солдатик” тощо), робить малюнки до байок І.Крилова, що стали справжніми графічними шедеврами. Продуктивність Г.Нарбута феноменальна. Це він розробив шрифти, якими користуються й нині, геральдику, гральні карти й марки, на яких, до речі, зображений стилізований тризуб. Чи ж випадково саме Нарбуту довелося розробляти ескізи грошей? У його виконанні вони визначалися вишуканим оформленням. Художник використовував орнаменти українських гравюр XVII ст. (10 грн), зображення робітника з молотом та селянки з серпом (100 грн), алегорію “Молода Україна” у вигляді дівочої голівки у вінку і променях (500 грн). Ця купюра в народі отримала жартівливу назву – “горпинка”. Пізніше до оформлення грошових знаків прилучилися й інші художники.

бованців (так звані “лопатки”, за ескізами О.Красовського); 17 жовтня 1918 р. –

10, 100 та 500 (“горпинки”) гривень (ескізи Г.Нарбути); жовтень 1918 р. – 1000 та 2000 гривень (ескізи І.Мозолецького); серпень 1919 р. – 10 (“раки”) та 1000 карбованців (ескізи І.Золотова), 100 карбованців (ескіз Г.Нарбути) та 250 карбованців (“канарейки”, ескіз Б.Романовського); жовтень 1919 р. – 25 карбованців (ескіз А.Приходька). У ролі дрібних грошей виступали також поштові марки.

Важкі роки перехідного періоду не давали можливості для стабілізації повноцінної валюти. Із встановленням диктатури пролетаріату утвердився карбованець.

Національно-державне відродження колишніх братніх республік “непорушного Союзу” перегорнуло нову сторінку в історії створення національної валюти. Питання власної грошової одиниці назрівало давно, і цьому сприяли процеси економічної кризи: підвищення цін, інфляція, податковий тиск, поява в обігу іноземних валют та ін.

24 серпня 1992 р. – початок відродження Української держави, зокрема й у грошовій політиці. За основу створення нової грошової одиниці взято гривню УНР. І хоч зразки нової гривні виготовлено ще у 1992 р., належні умови для її остаточного введення у обіг сформувалися лише у 1995-1996 рр.

24 серпня 1996 р. Президент України Л.Кучма підписав Указ “Про грошову реформу в Україні”. З 2 вересня 1996 р. ми користуємося власною валютою. Ескізи її розробили відомий художник В.Лопата та дизайнер Б.Максимов.

Юлія ЩЕГЕЛЬСЬКА

2000-ліття Різдва Христового

Преподобномученик Макарій

За часів Руїни, у 1678 р., стотисячна турецька армія, яку підтримували кримські татари, посунула в Україну, намагаючись посадити на гетьманство Юрія Хмельницького. Тодішню столицю правобережних гетьманів – Чигирин, багато міст і містечок, зокрема й Канів, було зруйновано і спалено. Тоді ж загинув ігумен Свято-Успенського Канівського монастиря, архімандрит Макарій, відомий на весь край проповідник і подвижник чернецого життя.

Архімандрит Макарій походив зі старовинного шляхетського роду Токаревських, власників маєтностей в Овручі (нинішня Житомирська обл.). Ще юнаком він прийняв чернечий постриг у Овруцькому монастирі, а в ієромонахи був рукоположений самим Лазарем Барановичем, майбутнім місцезблостителем Київської митрополії. Будучи дуже здібним, швидко долав ієрархічні щаблі і незабаром став ігуменом-настоятелем монастиря, до якого прийшов вперше. 1671 р. Макарія запрошують бути настоятелем Свято-Успенського монастиря у Каневі, де він і прийняв мученицьку кончину від турецьких шабель.

Архімандрит Макарій прославився серед простого люду цілительством та провидництвом. Кажуть, що він пророкував і свою мученицьку смерть. Українська Церква святкує день пам'яті преподобномученика Макарія 20 вересня.

Артур ГУБАР

Воздвиження Чесного і Животворного Хреста Господнього

Це свято започатковувалося внаслідок двох священних подій в історії Церкви Христової. Перша подія – чудесна поява і знахідка Хреста в період царювання Костянтина Великого. Він не був християнином, але за наказом свого батька до християн ставився прихильно.

Кесар Італії Максентій оголосив війну Костянтину, щоб помститися за смерть свого батька Максиміліана і в особі Костянтина знищити захисника християн. Св. Євсевій оповідає, що військо Костянтина поступалося ворожому за чисельністю й силою. Тож він відчув, що йому потрібна допомога вищих сил, і він шукав її. Костянтин почав молитися до єдиного Бога і просити, щоб він явився і допоміг.

Цар оповідає, що 312 року, 28 жовтня, коли почало заходити сонце, він побачив на небі знамення Хреста Господнього і напис із зірок: "Цим переможеш". Наступної ночі уві сні Костянтин побачив самого Ісуса Христа, який звелів йому зробити на військових прапорах хрест і провістив, що Костянтин переможе в цій битві. Й справді, виконавши все так, як йому було зведено, Костянтин своїм військом, у якому були переважно християни, виграв битву і переможно увійшов у Рим. Переможець не пишався і не похвалявся своєю перемогою, а зараз же приніс подяку Богові своєю молитвою до Нього. Виступаючи перед народом, Костянтин показав велику силу знамення Хреста Господнього.

Благодатна поява Хреста вселила в Костянтина велику любов до християнства. Він одмінив смертну кару на хресті, а прапори та зброю прикрасив зображенням Хреста. На честь Животворного Хреста вирішив побудувати храм у Єрусалимі на місці страждань і воскресіння Господа нашого Ісуса Христа. У цьому йому допомагала благочестива мати його Олена. 326 року св. рівноапостольна цариця Олена з листом царя дісталася до Єрусалима, щоб знайти Хрест Господа нашого Ісуса Христа на Голгофі. Іудеї мали звичай закопувати зняття страти поблизу її місця. Цариця знайшла його. При розкопках було виявлено три хрести і дощечку з написом: "Ісус Назаретянин – Цар Іудейський". Ці слова за велінням Пілата, правителя Іудеї, як знущання, були написані над головою розп'ятого Ісуса. Але важко було розпізнати саме Хрест Господа поміж іншими хрестами, бо табличка лежала окремо. Та Бог допоміг. Сталося чудесне зцілення жінки від тяжкої недуги і воскресіння померлого, коли поклали один з хрестів на них. Рятівний Хрест, що його тоді розшукали, знаходиться в Єрусалимі в срібному ковчезі, а частину його цариця відправила своєму синові Костянтині.

Тож день знахідки Хреста став початком щорічного святкування Воздвиження Хреста і тих молінь, поклонінь, цілувань, що збереглися у Православній Церкві од дня Воздвиження Хреста. Відтоді стали будувати храми на його честь. Такі храми були зведені царицею Оленою в Єрусалимі на місці знахідки і Костянтином Великим у Римі.

Історія Хреста взагалі знаменна. У VII ст. перси спустошили Палестину та Єрусалим, пограбували храм Воскресіння і захопили дерево Хреста Господа. 14 років святиня перебувала у язичників, але, знаючи його силу, невірні не посміли до нього доторкнутися. І лише 629 року Хрест було передано в Єрусалим.

Віднайдення і повернення Хреста Господа в Церкву поєднано в одне свято – Воздвиження.

Подальша доля Хреста така: він знаходився в Єрусалимі під час хрестових походів 1099-1245 рр., був забраний пізніше мусульманами в Багдад, а згодом повернений у Єрусалим.

Нині ми не можемо побачити Хрест цілим. Частини від нього роздавалися для освячення по всьому світі. Є частина Хреста в Києві в Софійському соборі. Найбільша ж його частина зберігається в Єрусалимі, у храмі Воскресіння, у вівтарі соборної церкви греків – в особливому ковчезі.

Артур ГУБАР

“Вік”: антологія і видавництво

Про видавництво та антологію “Вік” доцільно згадати одночасно, оскільки вони міцно пов’язані. Видавництво засноване ще 1895 року за ініціативою О.Кониського, В.Доманицького та редакції часопису “Киевская старина” (В.Науменко). У надрах цього видавництва, яке тоді ще не мало назви, і виникла ідея: до 100-річчя нової української літератури, що перегукувалося зі сторіччям першого видання “Енеїди” І.Котляревського, видати тритомну антологію (можливо, спочатку одностомну, поетичну), що й було здійснено. 1900 року видано першу книгу “Віку”: “Українська поезія від Котляревського до останніх часів”, від назви якої видавництво і взяло свою назву.

У 1902 р. перший том був перевиданий, а також видані й два наступні томи:

– “Вік”(1798-1898). Т.1. Українська поезія від Котляревського до останніх часів. Вид. 2-е з одмінами й додатками. К.,1902. 494 стор.

– “Вік”(1798-1898). Т.2. Українська проза від Квітки до 80-х років XIX в. К.,1902. 584 стор.

– “Вік”(1798-1898). Т.3. Українська проза з 80-х років XIX в. до останніх часів. К.,1902. 566 стор.

До першого “поетичного” тому ввійшли твори 50 поетів (у другому виданні були зняті твори П.Морачевського та Петра Кузьменка, бо останній був поданий у прозі), а інші автори представлені більшою кількістю творів. Антологія дає картину розвитку поетичного мистецтва від Котляревського, поетів-романтиків, Шевченка, Франка, П.Куліша аж до поетів, що прийшли в 90-ті роки (Леся Українка, В.Щурат, М.Славинський та ін.). Уперше було подано ряд творів Т.Г.Шевченка без цензурних купюр, хоч зрештою і в цьому виданні такі твори, як “Заповіт”, “Чигрине, Чигрине...” подані в урізаному цензурою вигляді.

Другий том містить твори 14 прозаїків. Тут подана справді класична спадщина української художньої прози від Квітки до Франка. З менш значних імен представлена лише Олександра Кулішівна (Ганна Барвінок) та Митрофан Александрович (Олелькович Митро).

У третьому томі поруч з такими уже на той час визначними письменниками, як М.Коцюбинський, О.Кобилянська сусідують В.Стефаник, Б.Лепкий, а з менш відомих белетристів Д.Маркович, Дніпрова Чайка, В.Леонтович.

Упорядник антології В.Доманицький та С.Єфремов подали також біобібліографічні довідки про письменників та їхні портрети, що потім узяли за зразок укладачі наступних антологій та альманахів – “Акорди”, “Розвага” та “Українська муза”.

З 1900 року назву “Вік” перебрало й видавництво, яке з 1895 до 1918 року здійснило ряд інших видань, зокрема серію “Українська бібліотека” (твори українських письменників) та “Селянська бібліотека”, в якій подано ряд книг і брошур із різних галузей знання – з історії, сільського господарства, медицини тощо. Зокрема було видано “Енеїду”, альманах “На вічну пам’ять Котляревському”, твори І.Франка, І.Нечуя-Левицького, І.Карпенка-Карого та ін.

Степан КРИЖАНІВСЬКИЙ

Античне місто України

Впродовж свого багатомісячного існування місто Білгород-Дністровський п'ять разів змінював свою назву. Засноване в VI ст. до н.е. як грецький поліс Офіуса, пізніше отримало назву Тіра і зберігало її в часи римського володарювання. З VIII ст. – слов'янське поселення, а в XIII ст. – давньоруське місто Білгород, з XIV ст. – генуезький замок Монкастро, з кінця XV ст. – турецька фортеця Аккерман, що на початку XIX ст. відходить до Російської імперії.

В 1918 р. місто було захоплено боярською Румунією і перебувало в її складі до 1940 р. під назвою Четате Албе. Визволеному в 1945 р. з-під німецько-румунської окупації давньоруському місту було повернене його історичну назву, і воно стало називатись Білгород-Дністровським.

Історія міста бере витоки у VI ст. до Р.Х., коли завершилось класове розширення в країнах Малої Азії. Багато греків, щоб уникнути гніту, покидали свою батьківщину і відправлялись морем в далекі краї в пошуках незайнятих земель. На західних та північних берегах Понту Евксинського (Чорного моря) вони знаходили родючі землі і затишні бухти, звідки вели жваву торгівлю з місцевим населенням. Так виникали міста-колонії. Вихідцями із іонійського міста Мілета на місці сучасного Білгорода-Дністровського було засновано місто Офіус. Згодом його почали називати Тірою за назвою річки Дністра, яку на той час греки називали Тірас.

В колонізації Понту провідну роль зіграли вихідці із Мілета. Саме ж місто Мілет, що повстало в 500 р. до Р.Х. проти персів, було зруйноване. Отже, всі мілетські поселення на Чорноморському узбережжі були засновані до моменту розорення персами іонійських міст в Малій Азії.

Залишки міста Тіри, виявлені археологами, розташовані в північно-західній частині мису, що виступає в Дністровський лиман. З західного боку над античним городищем височить могутня середньовічна Аккерманська фортеця XV ст. з грандіозними баштами та стінами.

Тіра була незалежним рабовласницьким містом-державою. Управляла містом колегія архонтів, яка щорічно переобиралася. Всім вільним громадянам надавалось право участі в раді та народних зборах.

Розквіт міста випадає на період з кінця V до кінця III ст. до Р.Х. Місто Офіус, отримавши назву Тіра, починає карбувати власну монету. Спостерігається значне будівництво, розширюється територія міста, споруджується оборонний комплекс. Тіра розширює економічні зв'язки з античним світом. Найбільш тісні контакти встановлюються з середземноморськими та південнопонтийськими центрами.

Економічну базу Тіри становили землеробство, скотарство, рибальство, а пізніше садівництво, виноградарство, виноробство, ремесла, торгівля. В другій половині V ст. до н.е. місто перетворилось на торговий центр, що мав тісні стосунки з іншими містами Північно-Західного Причорномор'я, з населенням Подністров'я, з Афінами та містами Малої Азії.

У IV ст. до Р.Х. в Північному Причорномор'ї утворилась скіфська держава, очолювана царем Атеєм. Нижнє Придністров'я належало державі Атея, і Тіра потрапляла під вплив скіфських царів.

Остання третина IV – початок III ст. до Р.Х. – час великих змін в античному світі, пов'язаних з кризою полісної системи, із завоюваннями Олександра Македонського та утворенням елліністичних монархій на Сході та в Єгипті.

На початку III ст. до Р.Х. відбувається об'єднання гетів під владою Дроміхета. Значною подією було зіткнення Дроміхета з македонським царем Лісімахом. Тіра, що на той час виступала на боці гетів, відбудовує систему оборонних споруд, очікуючи на бойові дії македонців проти гетів.

В кінці II ст. до Р.Х. наростає воєнний тиск з боку варварів на міста Північного та Північно-Західного Причорномор'я – Ольвію, Тіру, Херсонес, Бос-

пор та ін. Археологи виявили в поселенні Південне сліди пожежі, датовані саме цим періодом. Одночасно припиняється життя гетських поселень Середнього Подністров'я під час просування варварських племен – галатів на схід.

У другій половині II ст. до Р.Х. в Тірі під час пожежі були зруйновані система оборонних споруд та квартали еллінських будинків. Очевидно, як вважають вчені, в цей час Тіра зазнала нападів варварів-бастарнів, що проявляли велику воєнну активність.

Тіра була включена в систему сухопутних та морських доріг римської імперії. За імператора Траяна була створена сухопутна дорога із Дакії, що вела до Тіри. Іншу дорогу проклали вздовж морського берега, з Візантії через Месембрію до Тіри.

Після завоювання Дакії (101–106 рр.) в Тірі міцно закріпився римський легіон. На чолі розташованих тут військ стояв командир в ранзі центуріона.

Захист від варварів та покровительство з боку Риму були куплені ціною урізання та обмеження суверенітету Тіри.

Після розділення Римом Мезії на дві провінції Тіра опинилась у складі Нижньої (Східної) Мезії. З часів Траяна в Тірі постійно перебував римський гарнізон, що складався з першого італійського, п'ятого македонського, одинадцятого Клавдієвого легіонів. Крім римських сухопутних військ Тіра використовувалась як стоянка Мезійського флоту.

В першій третині III ст. посилюється натиск варварів на римські кордони.

Постійні воєнні сутички з готами призвели до занепаду міста. У 40-х роках III ст. вони захопили і спалили місто. Проте Тіра знову повстала з поелу.

Як свідчать археологічні розкопки, життя міста раптово перервалось в кінці IV ст., коли внаслідок гунської навали була знищена держава Германаріха. Історія Тіри закінчилась на рубежі античності та середньовіччя.

Таким чином, антична Тіра проіснувала протягом тисячоліття. А потім настали часи давніх слов'янських племен – антів, тиверців та уличів. Відомі їхні численні городища та селища, що розміщувались на схилах балок. Місто в X ст. було слов'янським і називалось Білгородом. Так само його називали і візантійці – Левкополем, що на їх мові означало "Біле Місто".

В часи Київської Русі місто мало значення важливого опорного пункту на південних кордонах держави, особливо в походах на Царгород. Через Білгород на Візантію йшли походом київські князі Олег, Ігор, Святослав. Тут вони зупинялись на відпочинок, поповнювали дружину новими воїнами, запасались провіантом. Проте в останнє десятиріччя X ст. русичів сильно потіснили спочатку печеніги, а згодом – половці, узи та інші кочівники. Південний кордон Русі відійшов далеко на північ, аж за річку Стугну. В Придністровських степах надовго закріпились кочові тюркомовні племена.

В період феодальної роздробленості Київської Русі (XII–XIII ст.) землі уличів та тиверців входили до Галицько-Волинського князівства. Білгород займав провідне місце на торговому шляху по Дністру до Чорного моря. На цьому шляху зростають руські міста Малий Галич, Берлад, Романов-торг.

У літописі кінця XIV ст. "Список русских городов дальних и ближних" вперше згадується Білгород в гирлі Дністра.

Трагічні сторінки історії міста почалися за часів монголо-татарської навали. Край зазнав великого спустошення. Землі Південної Бесарабії потрапили до рук татарського хана Ногая. Місто надовго залишилось поруйнованим і убогим.

Лише на рубежі XIII–XIV ст., коли містом заволоділи генуезькі купці, тут почалось спорудження великого укріпленого замку. Генуезці вивозили з Подністров'я не тільки дари бесарабських та західноукраїнських плодючих земель, водоєм та пасовиськ, але гнали в неволлю місцеве населення як рабів.

Генуезці називали своє місто Монкастро. З XV ст. воно належало Молдавському князівству. Воно знаходилося на торговому шляху і досягло нового підйому та розквіту як центр розвитку торгівлі та ремесел за правління ханів Джанібєка (1339–1357) та Абдуллаха (1362–1369).

Грандіозна пам'ятка архітектури – середньовічна фортеця збудована в кінці XIV–XV ст. господарями Молдавського князівства, в складі якого місто називалося Четате Албе – Біла фортеця .

Влітку 1484 р. турецьке військо на чолі з султаном Боязетом II підійшли до міста і разом з загонами Валахії та 50-тисячною кримською ордою Менглі-Гірея оточило його з суші. Місто чинило стійкий опір. Після 16-денної облоги турки захопили Білгород штурмом.

Місто було пограбоване і зруйноване. Його мешканці вирізані. А тих, хто врятувався, продали у рабство.

Фактично попередню назву міста в 1503 р. турецькі загарбники вже вимовляли по-своєму – Аккерман, що по-турецьки означає Білий Камінь, або Біла Фортеця. У місті та фортеці перебував великий турецький гарнізон. Завойовники зневажливо називали підвладних "райя", тобто "худоба", "бидло", плондрували їхні національні та релігійні традиції. Протягом 328 років Білгород перебував під ярмом Оттоманської імперії.

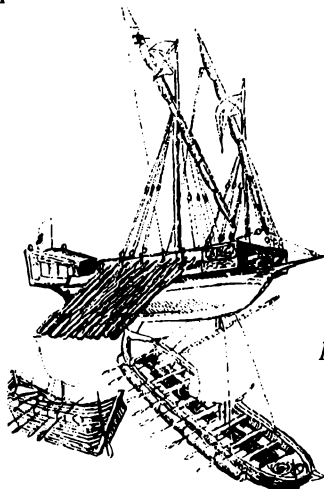
Місцеве населення обкладалось непомірно високими податками. Ногайські племена, що були розселені навколо міста, нападали на сусідні українські землі, грабували міста і села, а їхніх жителів захоплювали в ясир, гнали в неволю. Не раз на допомогу поневоленому населенню приходили запорозькі козаки. У 1574 р. містом оволодів козацький загін на чолі з Іваном Покотилом, в 1595 р. козаки знову зайняли місто. Проте кожного разу турки ховались в неприступній Аккерманській фортеці і вибити їх звідти було надзвичайно важко.

Турки капітулювали лише в 1770 р., коли російські війська після перемоги під Кагулом підійшли до Аккермана. Однак за умовами миру 1774 р. багатостраждальне місто залишилось в складі Туреччини. Воно залишалось за турками і за договором 1791 р.

На початку нової війни з Туреччиною в грудні 1806 р. до Аккермана підійшов корпус російських військ А.С.Рішельє. Турецький гарнізон капітулював. Стародавній Білгород нарешті назавжди вийшов з-під турецької неволі.

В місті Білгороді-Дністровському знаходиться унікальна пам'ятка середньовічного фортифікаційного мистецтва, одна з найбільших і найпотужніших оборонних споруд в Україні – Аккерманська фортеця. Фортеця баштового типу, зведена із місцевого каменю – вапняку і займає площу 9 га. Будувалась вона протягом шести століть: від XIII до XIX ст., причому ця фортеця стоїть на руїнах давньогрецького античного міста-поліса Тіри. Найдавнішою спорудою фортеці є Генуезький замок або цитадель. Частина круглої південно-західної башти – цитаделі зведена в другій половині XIII – першій половині XIV ст. Основні споруди фортеці зведені молдавськими господарями з 1399 р. до середини XV ст. Будівельні роботи проводились з 1438 по 1454 рр. під керівництвом майстра Федірка, який добував три вежі, з'єднав їх високими стінами, створивши цитадель з квадратним двориком.

Валерій СОПЛКА

Вітрильний флот XVIII ст.

Перше видання “Енеїди”

Мабуть ніхто краще не схарактеризував у художньому образі ролі та значення “Енеїди”, як Іван Франко у своєму “вольному сонеті” “Котляревський”:

*Орел могучий на вершку сніжному
Сидів і оком вдовж і вишир гонив,
Втім, схопився і по снігу мілкому
Крилом ударив і в лазур поплив.*

*Та груду снігу він крилом відбив,
І вниз вона по склоні кам'яному
Котиться стала – час малий проплив,
І вниз ревла лавина дужче грому.*

*Так Котляревський у щасливий час
Українським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт не раз*

*Та був у нім завдаток сил багатий,
І огник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас ogrівати.*

І ось світить і гріє вже двісті років – час достатній для безсмертя!

А було це так: 1798 року в Санкт-Петербурзі вийшла книжка “Енеїда на малоросійський язык перелицьованная И.Котляревским. Часть I. С дозволення Санктпетербургской цензуры. Изданием М.Парпуры...” Подібні титули були також до частини другої та третьої.

*Г. Нарбут.
Люстрація до “Енеїди”
1919 р.*

Твір мав голосний успіх. Любителів “малоросійської словесности” виявилось не так мало. “Жартівливий спів” І.Котляревського розпочав нову українську літературу народною мовою. Іскрометний гумор перелицьованої “Енеїди” підкоряв сучасників. Через десять літ виникла потреба в новому виданні і воно з’явилося. І хоч обидва видання були зроблені з рукописних списків, що десь уже з 1794 року “ходили по руках” поміж освіченими людьми, і хоч сам автор був незадоволений діями М.Парпури, проте пізніші дослідники встановили, що дії М.Парпури, який фінансував видання, та Й.Каменецького, який здійснив редагування, не мали на меті зиску, а були проявом симпатій до українського слова, і, отже, заслуговують подяки нащадків. Уже в 1809 році книгу зміг видати сам автор, додавши четверту частину та виправивши помилки, допущені у двох перших виданнях.

Протягом 1821-1837 років друкуються окремі уривки з 5 та 6 частин. Лише у 1837 році Котляревський доручає І.Срезневському видання своїх “Наталки-Полтавки” та “Москаля-чарівника”, перед смертю також передає право на видання

повного тексту “Енеїди” харківському видавцю Й.А.Волохінову. Як відомо, повне видання побачило світ лише у 1842 році... Автора уже не було серед живих.

Відомо, що об’єктом “перелицовання” була одноіменна поема Публія Вергілія Марона (70-19 рр. до нашої ери). Котляревський зберіг лише сюжетну канву твору античного автора, далеко відійшовши від її змісту. В добу Відродження з’являється жанр бурлеску (жарт), травестії (переодягання, перелицовання), поєднаних з елементами пародії. Одним із помітних травестійних творів була поема французького поета Поля Скаррона (1610-1660) “Вергілій переодягнений”, згодом з’явилася травестія австрійського поета А.Блумауера (1755-1798) “Пригоди благочестивого героя Енея” (1783-1786), вільний переклад якої здійснив російський поет М.П.Осипов (1751-1799) – “Вергилиева Енеїда, вивороченная наизнанку”. Всі ці твори Котляревський знав, але пішов іншим шляхом.

Секрет невмирущості твору українського автора був у мові – багатій, щиро народній, але такій, що захопила не тільки селянське життя, а всі верстви українського суспільства. Так само поема сповнена яскравого народного гумору, реаліями українського побуту, звичаїв, повір’їв, релігійних обрядів, ігрищ тощо.

Новаторство Котляревського в його “ірої-комічній поемі” полягало у зниженні класичного сюжету, наближенні до простонародної казки, розгортання подій суто побутового звучання, які представляли український народ з його історією, звичаями, традиціями, побутом, етичними та естетичними поглядами. В ній вдало поєднана класична традиція з елементами народної сміхової культури, класицизм і просвітительський реалізм.

“Енеїда” відразу ж була прийнята як визначна подія в розвитку української літератури, багаторазово перевидавалася, була неодноразово інсценізована, чому й століття з часу нової української літератури у 1898 році прямо поєднувалося зі сторіччям першого видання поеми.

Високу оцінку твору дала тогочасна і пізніша критика у відгуках та студіях І.Срезневського, С.Стеблін-Камінського, О.Сомова, М.Костомарова, І.Вагілевича, Я.Головацького, а найвиразніше у вірші Т.Г.Шевченка “На вічну пам’ять Котляревському”: “будеш, батьку, панувати, поки живуть люди, поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть”.

Степан КРИЖАНІВСЬКИЙ

Всесвітній день туризму

27 вересня 1970 р. – дата прийняття статуту Всесвітньої туристичної організації (ВТО). Цей день і став Днем туризму на ознаменування створення ВТО – цього авторитетного осередку міжнародного туристичного співробітництва. Рішення відзначати цей день як свято туризму було прийнято Генеральною Асамблеєю ВТО у 1979 р. Починаючи з 1980 р., День туризму святкується в країнах світу, і кожного року – під новим гаслом:

“Внесок туризму у збереження культурного спадку та забезпечення миру й взаєморозуміння”;

“Туризм і рівень життя”;

“Туризм – фактор сприяння міжнародному взаєморозумінню, миру та співробітництву”;

“Туризм служить розвитку” тощо.

Туризм виник у давні часи як окремі мандрівки людей, яких кликали у дорогу господарські потреби або просто допитливість. Цим мандрівникам ми завдячуємо

освоєністю нашої планети. Сьогодні туризм – явище масове. Щорічне число подорожей в світі вже перевищило 3 млрд. і майже шоста частина з них – міжнародні.

Туризм – це активна форма людського пізнання та збагачення культури нації, шлях до оздоровлення людини і відтворення трудового потенціалу держави. Він є своєрідною формою міжнародних відносин, "народної дипломатії", що впливає на політику держав. Міжнародний туризм має великий вплив також на економічне життя суспільства: він прямо чи опосередковано сприяє формуванню бюджетів держав, їх збагаченню, розвитку окремих регіонів та галузей господарства, створенню нових робочих місць.

Але й розвиток туризму, в свою чергу, залежить від тих умов, які склалися у суспільстві, від тієї уваги, що приділяє йому держава.

Наша держава молода. Український туризм у незалежній Україні тільки-но починає свою історію. Зроблено перші помітні кроки:

15 вересня 1995 р. Верховною Радою України прийнято Закон "Про туризм". У 1996 р. для виконання положень Закону створено Національну Раду з туризму на чолі з віце-прем'єр-міністром України, розроблено Програму розвитку туризму в Україні до 2005 р. та національну систему туристсько-екскурсійних маршрутів "Намисто Славутича". Протягом року Україну відвідує понад 2 млн. іноземних туристів, а за кордон виїжджає 3,5 млн. українських. У межах країни подорожує 4 – 4,5 млн. вітчизняних туристів і 10 млн. екскурсантів.

Туристичний ринок України представлений майже 2,5 тисячами турфірмами та підприємствами, де працює 62 тис. чоловік. Ділові контакти із зарубіжними партнерами закріплюються на традиційних осінніх турсалонах та весняних туристичних ярмарках, що проводяться в Києві.

Змінюється й обличчя українського туризму. Йде в минуле масовий "шопінг-туризм", все більше стає подорожей екскурсійного характеру, на відпочинок. Збільшується частка в'їзного (іноземного) туризму, починається відродження внутрішнього туризму та екскурсій.

Україна має багаті ресурси для розвитку туризму – чудові природні умови Карпат і Криму, національні парки та заповідники, численні історико-культурні пам'ятки Подніпров'я, Західної та Південної України. Але щоб вивести країну на рівень світового туристичного ринку, треба вирішити цілу низку проблем. Серед них – створення нових маршрутів, національного турпродукту, розвиток інфраструктури туризму, його готельної та транспортної бази, запровадження високих кваліфікованих туристських кадрів.

Нині в Україні підготовкою кадрів для туристичної галузі займаються близько 20 навчальних закладів. Але спеціалізованих туристичних – одиниці. Серед них – Інститут туризму Федерації профспілок України. Створений у 1991 р. на базі колишнього філіалу Інституту підвищення кваліфікації працівників туристсько-екскурсійних організацій ВЦРПС він у 1994 р. отримав ліцензію Міністерства освіти України на право здійснення освітньої діяльності за III рівнем акредитації. Сьогодні Інститут готує спеціалістів, що матимуть кваліфікацію "Менеджер невиноробничої сфери".

Майбутні фахівці мають творити туризм ХХІ ст. – за прогнозами спеціалістів ринку праці – "Індустрію номер один у світі".

Тетяна СОКОЛ

"Українська культура" І.Огієнка

Не одне десятиліття була викреслена з нашої свідомості постать блискучого популяризатора та натхненного пропагандиста українства, видатного вченого, знаного церковного діяча Івана Огієнка. Його твори, позначені пафосом високого патріотизму, глибокою залобленістю в українську культуру, скніли в спецфондах, позбавлені права на існування в духовному обширі рідного народу. Саме так сталося й з однією з перших вагомих праць науковця – книгою "Українська культура", яка побачила світ 1918 р. у видавництві Є.Череповського в Києві.

Історія її появи така. 5 жовтня 1917 р. на урочистому відкритті Українського Народного університету в Києві приват-доцент Київського університету Іван Огієнко виступив із академічною промовою "Українська культура".

Саме на основі цього виступу та лекцій, читаних упродовж року в Київському університеті, І.Огієнко підготував до друку добре проілюстровану, значно об'ємнішу працю під тією самою назвою. У статті "Війна з вітряками. Відповідь д. Науменкові", видрукуваній у газеті "Нова Рада" за 21 квітня 1918 р. він так пояснював причини та наміри, що спонукали його до її написання: "Книжка моя повстала в бурхливі часи, ще до III універсалу, до проголошення України народною республікою. Коли на святі одкриття Українського Народного Університету я прочитав свою промову "Українська культура", з того часу двері моєї вбогої хатини не зачинялися: до мене без кінця сунули люди і просили дати їм списати мою промову. На мій здивований запит, нащо їм все це, всі в один голос раз у раз казали: нам скрізь очі колпоть, що ми не маємо жодної культури, і ми повинні ж чимось оборонятись... І дедалі я впевнявся все більше, що й справді широке громадянство анічогісінько не знає про українську культуру. Так і повстала моя книжка, та тільки вона повинна була надовго завалятись у друкарні, бо брак світла не давав змоги її друкувати".

Саме в цій праці, як ні в якій іншій, І.Огієнко вперше свідомо виявляє себе патріотом України та людиною віруючою. А наше рідне "свідоме та інтелігентне" панство, і на той час, як почасти й досі, щирю віру вважали за хуторянство, а патріотизм -за псевдонауковість та розумову захланність.

Тогочасні критики не захотіли помітити, що книга І.Огієнка – не монографія, а посібник для найширших верств українства, які б хотіли мати інтелектуальну зброю в обороні свого духовного суверенітету, що вчений не досліджує української культури, а добирає якомога більше фактів на доказ її непересічності та вишуканості, що його мета – не академічно проаналізувати певне явище, а переконати в його достовірності. Це книга розрахована не на вченого, а на обивателя, в кращому розумінні цього слова. В її чотирьох розділах є все, аби переконати пересічного громадянина пробудженої України, що він "справді має право на вільне життя, ...на ту автономію, якої так настирливо домагаємось ось уже більше двох віків...".

На відміну від своїх попередників, досліджуючи культуру України, І.Огієнко не боїться захоплюватися власним народом, не соромиться любити рідне і ставити його не лише в ряд, а й вище сусідського. Саме за що "тенденцію" й відмовили вченому в науковості. Не могли вибачити вітчизняні науковці І.Огієнкові, що ворогів звав ворогами, кривду – кривдою, а зневагу – зневагою. Завдяки третьому з часу своєї появи перевиданню (1992 р.), книжку І.Огієнка "Українська культура" добре знають в Україні. Вона й сьогодні залишається зразком національно визначеного державницького трактування нашої культури. Впродовж 70 років, почасти й донині ми бачили свій культурний поступ виключно з точки зору історико-хронологічного підходу марксизму-ленінізму та ще й у контексті беззаперечної прив'язаності до братнього російського народу, то чому б не розглянути його з кардинально протилежного боку? Можливо, така зміна орієнтирів – найкоротший шлях до істини?

Володимир ЛЯХОЦЬКИЙ

Історична цитата

"Ми, великороси, не можемо похвалитися, що завжди були справедливі у своїх літературних взаєминах із малоросами. Ще зовсім недавно російська література дивилася на спроби надати літературного значення малоросійській мові іноді із зневажливою посмішкою, іноді і прямо з ворожістю".

М. ЧЕРНИШЕВСЬКИЙ,
1861 р.

Історичне розмаїття

Перша жінка науковець – внучка Мономаха

Першою українською жінкою лікарем, яка написала наукову працю ("Аліма" або "Мазі", грецькою мовою) була внучка Володимира Мономаха Добродія-Євпраксія Мстиславна.

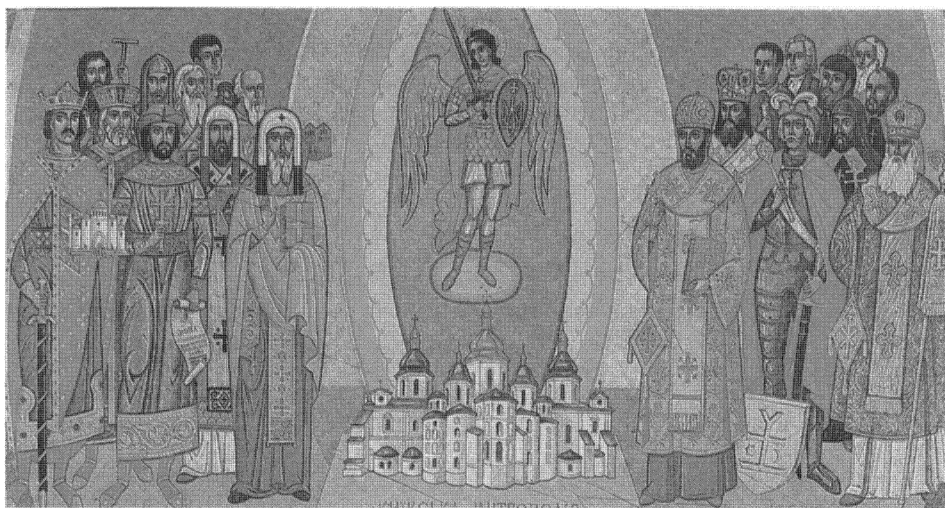
Народилася Євпраксія 1108 р. Батьками її були майбутній князь київський Мстислав Великий та принцеса Христина, дочка шведського короля Інре Стенкільссона. З дитячих років захопилася вона вивченням лікарського мистецтва, а надто гомеопатії. Напевне, осередками, де вона навчалася, була школа для дівчат при Андрієвому монастирі, заснована у 90-х роках XI ст. бабусею Євпраксії Анною (Янкою) Всеволодівною та лікарня Києво-Печерської лаври, між ченцями якої знаємо непересічних лікарів Антонія, Агапіта, Пимена...

Занадто лаконічні рядки літопису повідомляють, що з січня 1122 р. Добродія втратила матір, а незабаром "одведено" її "в Греки за цесаря". У Візантії вона, прибравши ім'я Ірини, стала дружиною Олексія Комнина, сина і співправителя імператора Іоанна II Комнина. Тут вона мала можливість ознайомитися з творами античних авторів, арабською медичною літературою. Набуті знання, власні спостереження та практичний досвід були викладені Добродією-Євпраксією-Іриною у вищезгаданому творі з п'яти частин.

Померла Добродія 1172 р.

Її забуті ім'я і працю повернув Україні та людській цивілізації проф. Х. Лопарьов. 1912 р. він знайшов рукопис "Аліма" в бібліотеці Медичі у Флоренції. Рукопис з портретом авторки, викуплений російським урядом, зберігається нині у Санкт-Петербурзькій бібліотеці ім. Салтикова-Щедрина.

С. Гординський. Київська митрополія

ЖОВТЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

1 – Міжнародний день музики

– Міжнародний день людей похилого віку

– 100 років від дня народження українського композитора і піаніста Богдана Дрималика. Помер 4 листопада 1956 р.

3 – 920 років тому помер великий київський князь Ізяслав Ярославич. Народився 1024 р.

– 60 років тому помер український композитор Віктор Косенко. Народився 23 листопада 1896 р.

4 – Святителя Дмитра, митрополита Ростовського (Данила Туптала)

– День учителя

5 – 125 років від дня народження українського письменника Михайла Яцківа. Помер 9 грудня 1961 р.

– 100 років від дня народження українського бандуриста Миколи Опришка. Загинув 21 вересня 1941 р.

– 60 років тому помер український освітньо-культурний діяч, журналіст і видавець Василь Лукич. Народився 2 вересня 1856 р.

8 – 110 років від дня народження українського мистецтвознавця і художника Сергія Колоса. Помер 19 грудня 1969 р.

– 60 років тому у застінках НКВС загинув український письменник, актор, мистецтвознавець і композитор, бандурист Гнат Хоткевич. Народився 31 грудня 1877 р.

9 – Упокоєння святого апостола і євангеліста Івана Богослова

– 100 років від дня народження арабського (єгипетського) письменника Хусейна Тауфіка аль-Хакіма

– 70 років греко-католицькій богословській академії у Львові

10 – 150 років від дня народження російського інженера, ученого, керуючого Південно-Західною залізницею Олександра Бородіна. Помер 7 квітня 1898 р.

11 – 350 років тому помер князь Трансильванії Ракоці Д'єрдь І. Народився 8 червня 1593 р.

– 115 років від дня народження українського скульптора Михайла Бринського. Помер 10 січня 1957 р.

12 – 415 років від дня народження італійського композитора Джироламо Фрескобальді. Помер 1 березня 1643 р.

13 – 450 років від дня народження італійського церковного історика Цезаря Баронія. Помер 30 червня 1607 р.

– 185 років від дня народження українського та російського історика, журналіста та хорового диригента Віктора Аскоченського. Помер 30 травня 1879 р.

– 160 років від дня народження українського фольклориста, музикознавця; педагога Олександра Рубця. Помер 11 травня 1913 р.

– 110 років від дня народження українського мовознавця Михайла Калиновича. Помер 16 січня 1949 р.

– 50 років тому помер український поет і публіцист Леонід Мосендз. Народився 2 жовтня 1897 р.

14 – Покрова Пресвятої Богородиці

– День молитви за всіх полеглих за волю і державність України

– 115 років від дня народження українського історика, бібліографа Івана Кривецького. Помер 27 червня 1940 р.

15 – 100 років тому помер український історик, громадський та освітній діяч Ісидор Мартинович. Народився у 1837 р.

16 – 350 років тому загін Максима Кривоноса взяв штурмом Львівську фортецю Високий замок

– 125 років від дня народження українського етнографа та мистецтвознавця Володимира Кобринського. Помер 17 жовтня 1958 р.

– 110 років від дня народження американського драматурга, лауреата Нобелівської премії Юджина Гладстона О'Ніла. Помер 27 листопада 1953 р.

– 145 років тому розпочалася Кримська війна

17 – 130 років тому помер громадський діяч Галичини Іван Капушак. Народився 13 листопада 1807 р.

– 60 років тому помер німецький філософ Карл Каутський. Народився 16 жовтня 1854 р.

18 – 165 років від дня народження польського історика і археографа Ксаверія Ліске. Помер 28 лютого 1891 р.

– 130 років від дня народження української письменниці, фольклористки Євгенії Ярошинської. Померла 21 жовтня 1904 р.

– 110 років від дня народження українського хормейстра Петра Гончарова. Помер 20 травня 1970 р.

18-19 – 80 років тому у Львові постала Українська національна Рада, яка проголосила створення Української держави з українських земель колишньої Австро-Угорської імперії

19 – 150 років тому у Львові відбувся з'їзд (Собор) українських вчених Галичини

20 – 265 років від дня народження польського поета і історика Адама Нарушевича. Помер 6 липня 1796 р.

– 115 років від дня народження українського композитора Якова Степового. Помер 4 листопада 1921 р.

– 100 років від дня народження української майстрині художньої кераміки Олександри Пиріжок. Померла 5 червня 1983 р.

21 – 165 років від дня народження шведського винахідника Альфреда Нобеля. Помер 10 грудня 1896 р.

22 – 180 років від дня народження французького поета, громадського діяча Шарля Леконта де Ліля. Помер 18 липня 1894 р.

– 115 років тому відбулася перша вистава у Нью-Йоркському театрі "Метрополітен-опера"

24 – Міжнародний день Організації Об'єднаних Націй

– 350 років тому було підписано Вестфальський мир, який поклав край Тридцятилітній війні між Німецьким імператором, Францією та Швецією

– 175 років від дня народження української художниці Глафіри Псьол. Померла 26 квітня 1886 р.

25 – 315 років від дня народження французького композитора-реформатора Жана Філіппа Рамо. Помер 12 вересня 1764 р.

–160 років від дня народження французького композитора Жоржа Бізе. Помер 3 червня 1875 р.

– 150 років від дня народження австрійського письменника, дослідника історії України Карла Еміля Францоza. Помер 28 січня 1904 р.

– 60 років Спільці художників України

29 – 100 років від дня народження біолога Трохима Лисенка. Помер 20 листопада 1976 р.

30 – 220 років тому було закладено місто Херсон

31 – Святого апостола і євангеліста Луки

– 145 років від дня народження українського винахідника, революціонера Миколи Кибальчича. Страчений російським царським урядом 15 квітня 1881 р.

– 130 років від дня народження українського драматурга, актора і театрального діяча Фадія Рутковського. Помер 22 липня 1927 р.

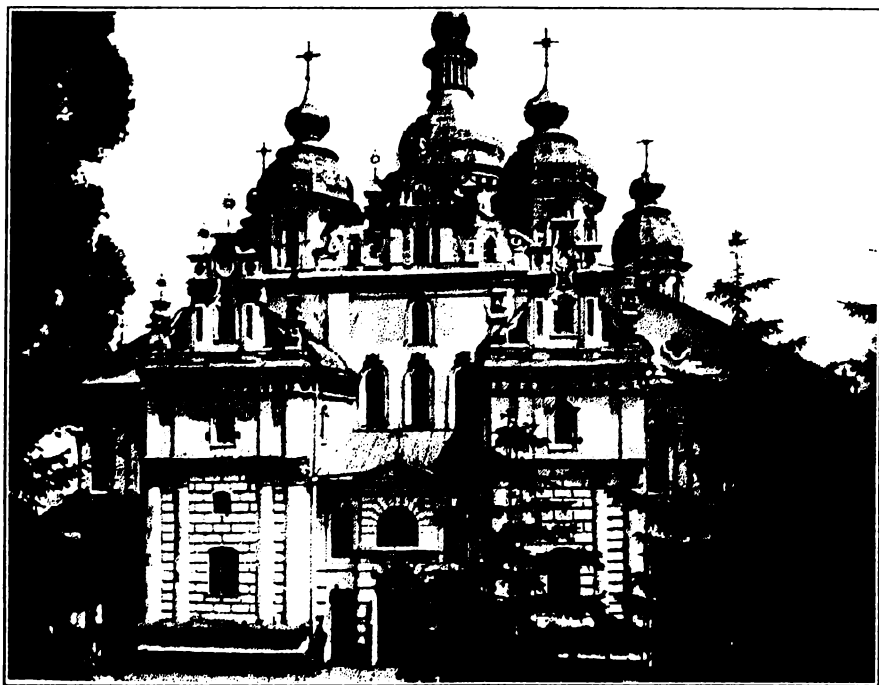
У жовтні виповнюється:

– 100 років з дня смерті російського художника Петра Борля, автора портретів Г.Квітки-Основ'яненка, М.Максимовича, М.Костомарова та ін. українських вчених й письменників. Народився 1829 р.

– 30 років створення кафедри історії України у Гарварді

У 1998 році виповнюється:

- 925 років як створено “Ізборник” Святослава
- 825 років від часу спорудження Києво-Михайлівського Золотоверхого собору. Знищений більшовиками у 1934 р.

*Києво-Михайлівський Золотоверхий собор.
Фото 1934 р.*

– 530 років від дня смерті одного з перших друкарів світу Йоганна Гутенберга. Народився між 1394 і 1399 рр.

– 435 років як загинув один з перших козацьких гетьманів Дмитро Вишневецький (Байда)

Малюнок Юрія Логвина

– 360 років від дня страти польською владою керівника повстанського загону Богдана Казими. Рік народження невідомий

– 350 років першій документальній згадці про село Моринці, де народився Т.Г.Шевченко

– 190 років від дня народження українського художника Олексія Сенчило-Стефановського. Помер 1866 р.

– 170 років від дня народження Карла Бланка – російського архітектора, автора проектів палацу П.Румянцева-Задунайського в Качанівці. Помер 26 жовтня 1793 р.

– 165 років від дня народження українського етнографа Пелагеї Литвинової. Померла 1904 р.

– 150 років від дня народження українського історика Турвондта Кибальчича

Соратник великого гетьмана

Ян (Іван) Соколовський походив з білоруської православної шляхти. Він народився, очевидно, на початку XVII ст., здобув замолоду непогану освіту, добре володів і писав польською мовою. На жаль, до 1648 р. нам нічого не відомо про життєвий шлях цього сподвижника Богдана Хмельницького, однак є підстави припускати, що в його особі вождь Визвольної війни знайшов вірного помічника, який підтримував гетьмана, насамперед серед "черні", тобто рядових повстанців.

Ян Соколовський брав участь у Визвольній війні з самого її початку. За деякими даними, він відзначився в боях у Північній Україні (влітку 1648 р. штурмував Мозир і приблизно в той же час стає "костирським гетьманом", тобто контролює дії "черні"). Як довів Ф.П.Шевченко, дана посада належала до генеральної старшини. Той, хто її займав, виконував також дипломатичні і суддівські функції. На жаль, більше про роль "костирського гетьмана" в уряді України сказати ми не можемо. З листа Соколовського дізнаємось, що саме він, а не Максим Кривоніс був костирським гетьманом. Отже, М.Н.Петровський помилявся, вважаючи першим на цій посаді Кривоніса.

У липні 1648 р. Національно-визвольна війна охопила не лише українські, а й білоруські землі. Тоді, наприклад, повстанці зайняли 26 великих міст у межах річчч Дніпра, Сожа та Прип'яті. Б.Хмельницький направив у Білорусь три корпуси війська Запорозького. Перший з них мав узяти Пінськ і рухатися на Берестя-Литовське, другий – на Мінськ, третій – на Слуцьк. Керував цими корпусами Ян Соколовський, він же очолив двохтисячний загін козаків, який рухався на Слуцьк.

Велике місто Слуцьк мало першокласну фортецю – власність магната Богуслава Радзивіла. Слуцьк обороняв сильний гарнізон, яким командував ротмістр та віленський підстолій, економ князя Б.Радзивіла, Ян Сосновський. Соколовський послав свої "зазвни універсали" до слуцьких міщан, котрі почали готувати змову. Занепокоений Сосновський розіслав листи до сусідніх магнатів і шляхти з проханням надати йому підкріплення, яке згодом підійшло. Командуючий військами Великого князівства Литовського князь Януш Радзивіл розташував свій табір між Пінськом і Слуцьком.

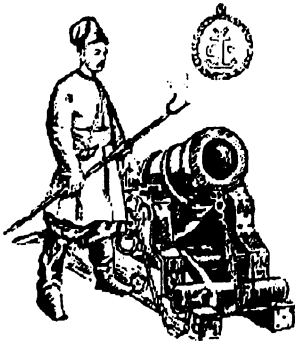
Тим часом військо Соколовського підійшло до Слуцька і стало за кілька кілометрів від міста, у фільварку Брянчинях (сучасне с.Брановичі). Очевидно, розпочався штурм міста, але Слуцьк не здався. 23 серпня 1648 р. з цього села Соколовський написав листа Сосновському, в якому запропонував провести свято Успіння Пресвятої Богородиці у Слуцьку, тобто, щоб комендант фактично здав місто повстанцям. Сосновський відмовився це зробити, і тоді розпочався кровопролитний штурм міста. Сосновський став вести переговори з трьома представниками Соколовського, пропонуючи викуп. Посли під час переговорів намагалися встановити контакт зі своїми однодумцями, але безуспішно. Підкріплення, тим часом, поспішало з обох боків. На жаль, допоміжний загін повстанців було розбито, а підкріплення, надіслані Радзивилом, прибули до Слуцька. Співвідношення сил змінилося не на користь Соколовського, і цим скористався ворог, вночі вдаривши по повстанському табору. Втративши кілька сот забитими, повстанці почали відступати. У цій битві було тяжко поранено Соколовського, і пішла навіть чутка, що він помер від ран і його поховано разом з іншими повстанцями в с.Петриковичах, під Слуцьком. Однак Соколовський залишився живим. Його військо, хоча й не взяло Слуцьк, однак зв'язало значні сили армії Великого

князівства Литовського. Це дало можливість повстанцям здобути перемоги, навіть у Підляшші та Мазовії. Повстанці взяли Пінськ, вирушили на Берестя-Литовське. Віленські священники писали не раз до Хмельницького, прохаючи його виступити і на Вільно. У цьому є й заслуга Яна Соколовського та його війська.

Ян Соколовський, одужавши, брав участь у переговорах з російським послом Г. Унковським у 1649 р. На початку березня 1650 р. він зустрічає у Житомирі дипломата Речі Посполитої Адама Киселя, який їхав до Києва для ратифікації Зборівського миру. У джерелах 1649-1650 рр. згадується житомирський сотник Калин Соколовський, але важко сказати, чи це був герой нашого нарису, чи якийсь його родич. Десь приблизно 1651 р. Ян Соколовський вже не був костирським гетьманом, і значення цієї посади у Війську Запорозькому занепадало, що мало об'єктивні причини. Про подальшу долю Яна Соколовського даних, на жаль, немає. Ймовірно, він загинув у 1651 році...

Юрій МИЦИК

*Ю. Логвин.
"Мортира Івана Мазени"*

Облога Львова

Після Пилявецької перемоги відбулася козацька рада, на якій обговорювалися подальші дії української армії. Переважна більшість її учасників виступила за продовження війни, особливо наполягав на цьому вінницький полковник Іван Богун. Проте дехто мав більш помірковані погляди і пропонував зупинити спорудження оборонної смуги над р. Случ. На жаль, аргументи прихильників цієї позиції невідомі, оскільки протоколи ради не збереглися. Здоровий глузд узяв гору, і через кілька днів українська армія вирушила на захід.

Тим часом 26 вересня 1648 р. до Львова примчали перші втікачі-“пилявчики” з вістю про поразку посполитового рушення, це викликало тривогу в місті. На спішно проведеної військовій раді у Львові новими воєначальниками були обрані Остророг, Конецпольський та князь Ярема Вишневецький. Міський магістрат заходився збирати кошти на оборону міста і виплачувати їх новонавербованим військам (переважно з тих самих “пилявчиків”), ремонтувати міські укріплення. Щоб перешкодити повстанцям, були спалені передмістя Львова, де проживало переважно українське населення, а у самому Львові арештовували тих, хто підтримував Хмельницького.

Польська міська адміністрація та військове командування не сподівалися, що Хмельницький зважиться йти на Львів, і були приголомшені звісткою про продовження походу. Отримавши її, всі воєначальники поспіхом утекли з міста, проте керівники місцевого гарнізону та міського магістрату вирішили тримати оборону.

Між тим українська армія досить швидко просувалася на захід. Попереду йшов не дуже великий татарський корпус Тугай-бея (більшість ординців прийшли під Пилявці вже після перемоги і, обтяжені трофеями, поспішили на батьківщину). Першим великим містом, яким оволоділи повстанці після Пилявецької битви, був Збараж. Вірні Вишневецькому війська покинули його, полишивши тут усю артилерію та боєприпаси, які поповнили арсенал української армії. Прагнучи захопити Ярему, Хмельницький із 6-тисячним загоном вирушив на Вишневець – родове гніздо князя, але, не знайшовши там нікого, повернувся до війська, що рухалося на Львів. Не забув гетьман і про свого іншого ворога – Олександра Конецпольського, пославши під його маєтність Броди брацлавського полковника Данила Нечая та ічнянського – Петра Головацького. Хазяїна вони там не виявили, але звільнили 80 татар, полонених ще коронним гетьманом Станіславом Конецпольським. Одну частину української армії Хмельницький послав на Західну Волинь, другу – на Поділля, де вона визволила багато міст і сіл, а сам підійшов до Львова.

6 жовтня 1648 р. під стінами столиці Галичини з'явилися татари, а через день – українська армія. Гетьман, ставши табором, об'їхав Львів, оглядаючи оборонні укріплення міста. Невдовзі розпочалися перші штурми, і Максим Кривоніс оволодів Високим замком. Але далі справа не пішла: “Хмельницький явно щадив Львів – се було ясно й сучасникам”, – пише з цього приводу Михайло Грушевський. Гетьман не хотів нищити “столицю Русі”, в якій вчився замолоду, не хотів горя українському населенню, що не мало можливості підняти повстання зсередини.

Хмельницький вступив у переговори з львівським магістратом і прийняв у своїй ставці повноважну львівську делегацію, куди входив і відомий мемуарист Самуїл Кушевич. Крім Богдана Хмельницького та його двоюрідного брата Захарія з українського боку були присутні генеральний обозний Іван Чорнота, полковники М.Кривоніс, П.Головацький, а також Тугай-бей, Пириш-ага... Мова йшла про розміри викупу, який мали сплатити львів'яни повстанцям і татарам. Частину цієї суми, що становила 200 тис. злотих, було сплачено готівкою, а частину – товарами. Деякі козацькі старшини, Тугай-бей і Пириш-ага дістали додатково дорогі особисті подарунки. Взявши викуп, гетьман звелів зняти облогу Львова. 23 жовтня частина орди, обтяжена львівськими товарами, вирушила додому, а решта на чолі з Тугай-беєм наступного дня – під Замостя. 25-26 жовтня у тому ж напрямку рушила й українська армія. На прощання 20 українських гармат “салютували” залпом по місту, набравши шкоди деяким будинкам. Можна собі уявити долю міста, якби вся українська артилерія бомбардувала його кожного дня.

Закінчивши облогу Львова, яка тривала з 8 по 26 жовтня 1648 р., Хмельницький продовжив визвольний похід західноукраїнськими землями. Взятий ним багатий викуп сприяв поліпшенню фінансового стану Української держави, а також стосункам з союзниками-ординцями.

Значно більше значення мав сам факт облоги Львова українською армією, який стимулював спалах повстань у Західній Україні (наприклад, в Сокалі, Кам'янці).

під владу Української держави перейшли такі міста Галичини, як Крехів, Гологори, Рогатин тощо. На західноукраїнських землях почали створюватися козацькі полки за прикладом Наддніпрянщини – у Теробовлі, Хоростині, Янові, а у Рогатині козаки навіть поставили свого війта. Західна Україна приєдналася до Східної у боротьбі проти Речі Посполитої, особливо сильний повстанський рух розгорнувся на Калушині та Покутті, де його очолив шляхтич Семен Височан – майбутній полковник Хмельницького. Ініціатива знаходилась у руках гетьмана, і продовження його походу з-під Львова на Замостя – яскраве тому свідчення.

Юрій МИЦИК

Західноукраїнська Народна Республіка

Восени 1918 р. після краху Австро-Угорської імперії на політичній карті світу з'явилася Українська держава. Українська Національна Рада, обрана 18 жовтня у Львові на загальних зборах політичних і громадських діячів Галичини й Буковини, наступного дня – 19 жовтня – проголосила про створення на українських землях Австро-Угорщини Української держави. 1 листопада влада повністю перейшла до Української Національної Ради. У щойно прийнятій відозві повідомлялося: "Український Народе! Голосимо тобі вість про твоє визволення з віковичної неволі. Віднині ти господар своєї землі, вільний горожанин Української держави". 9 листопада було сформовано Тимчасовий Державний Секретаріат (уряд) на чолі з К.Левицьким. Законодавчу та контрольну функції виконувала Українська Національна Рада. 13 листопада нею був ухвалений Тимчасовий Основний Закон про самостійність українських земель, що входили до складу колишньої Австро-Угорської монархії. Закон визначав конституційні засади нової держави, її межі, назву (Західноукраїнська Народна Республіка – ЗУНР), герб і прапор. Згідно з Тимчасовим Основним Законом, право влади мав увесь народ через своїх представників, обраних на основі загального, рівного, безпосереднього, таємного голосування. Незабаром мали бути обрані Установчі збори ЗУНР, а до того всі владні функції виконували Українська Національна Рада і Державний Секретаріат.

Проте щойно народжена держава відразу зазнала нападу з боку Польщі, а згодом – Румунії і Чехословаччини. Значну частину її території окупували іноземні війська, сфера дії органів державної влади зменшувалася. Тому столицею ЗУНР спочатку був Львів, потім – Тернопіль, а з січня 1919 р. – Станіслав (нині – Івано-Франківськ). 4 січня 1919 р. був створений спеціальний орган Української Національної Ради – Виділ, який мав виконувати функції колегіального голови держави. Згодом поточну роботу Виділу було покладено на Президію Української Національної Ради, очолювану президентом Є.Петрушевичем.

Невдовзі стали діяти урядовий апарат, місцеві органи управління, корпус державної жандармерії, розпочалися земельна реформа, підготовка до реформи судової системи, надано гарантії щодо нових виборчих прав усім громадянам держави, широкі права національним меншинам. Державною мовою республіки узаконили українську. Українська Галицька Армія вже на початку 1918 р. налічувала понад 120 000 чоловік. Це було справді народне, добре дисципліноване і патріотично настроєне військо.

Керівництво ЗУНР вважало одним із найважливіших своїх завдань державне об'єднання з Наддніпрянською Україною. Ще 1 грудня 1918 р. його представники підписали у Фастові Передвступний договір між Українською Народною Республікою (УНР) і ЗУНР про об'єднання. З січня 1919 р. Українська Національна Рада прийняла Ухвалу про злуку ЗУНР із УНР. Урочистий Акт злуки (об'єднання) двох суверенних українських держав (УНР і ЗУНР) в одну – Українську Народну Республіку – був проголошений Директорією УНР 22 січня 1919 р. на Софійському майдані Києва. ЗУНР отримала назву Західна область УНР (ЗОУНР); Є.Петрушевича було введено до складу Директорії.

9 червня 1919 р. у зв'язку з навислою військовою загрозою з боку Польщі, яка за мовчазної згоди держав Антанти майже повністю окупувала ЗОУНР, було прийнято рішення передати всю військову та цивільну владу "уповноваженому Диктаторові" – Є.Петрушевичу. В липні цього ж року територію ЗОУНР захопили вороги. Українська Галицька Армія і уряд перейшли через Збруч на терени Наддніпрянської України, щоб об'єднатися з військами УНР. Наприкінці 1919 р. Є.Петрушевич виїхав до Відня, де сформував уряд ЗУНР в екзилі. Внаслідок поразки українських визвольних змагань на західноукраїнських землях Буковину захопила Румунія, Галичину – Польща, Закарпатська Україна опинилася у складі Чехословаччини.

Іван ГОШУЛЯК

Храм Пустинного Миколи

Під Києвом, за селом Хотянівкою, у деснянській заплаві таємниче шелестить ліс. Мені здається, що найменший вітерець не лише хвоїнки і листочки виколісує, а й перегортає сторінки пам'яті, від чого гострим бодем проймає душу. Пригадується почуте від старих людей, прочитане в позовклих від часу книжках. Заплющую очі, і починає здаватися, що навколо не вбогий, обскубаний ліс, а непрохідні хащі, густо заселені язичницькими богами. У цьому чарівному куточку розташувався дитячий будинок імені Нансена.

Якщо піти від будинку на схід понад деснянською заплавою, то перед самими Новосілками постане гора, у народі Орининою названа. Розповідала мені легенду місцева жіночка:

– Ще як Київська Русь могутності набирала, стояв отам у гушавині гарний, мов казка, терем. І жила в ньому навидовижу красива жінка. Іриною її звали. Зачарувала вона великого князя Володимира. Хоч не дружиною була, а тільки наложницею, та лише з нею міг він поділитися всіма своїми болями й радостями. Прийшов час – став князь християнином, народ свій охрестив, з грекинею одружився. Але з Іриною не зміг розлучитися. Порушуючи християнські канони, потай від духовенства спорудив у дрімучому лісі терем, де й оселив свою кохану. Щоразу, коли вирушав з неспокійного Києва на польовання, навідувався туди, де його чекали не лише солодкі вуста, а й розумна розмова найдорожчої жінки, з якою не таким важким здавався тягар державних справ.

Пам'ять народна зберегла й перекази про княгиню Ольгу. Як убили її чоловіка, дуже тужила вона. А потім сказала: "Мало ще ладу в нашій землі!" І як справжня

господиня заходилася давати лад. Щоб регулярніше та безпечніше збирати данину, споруджувала опорні пункти-погоди. Один такий з'явився і в наших місцях – неподалік теперішньої Орининої гори, там, де проходив шлях до переправи через Дніпро, а далі – на Вишгород, на Чернігів.

Розповідають, що погост, названий Ольжичим, був і княжою літньою резиденцією. Ставши християнкою ще задовго до хрещення Русі, княгиня думала не лише про матеріальні, а й про духовні справи: Ольжич прикрасила храмом.

Під час татаро-монгольської навали Менгу, двоюрідний брат хана Батия, спалив це поселення, повбивавши і полонивши багатьох його мешканців. Лісові хащі та болота стали рятівниками для наших далеких пращурів. Коли орда зникла, вибралися люди зі своїх схованок, заходилися відроджувати життя, споруджували храми. Сама земля подбала, щоб не перервався на ній ланцюжок поколінь.

Одним з таких храмів була церква Пустинного Миколи, споруджена на березі Десни неподалік Ольжича, у мальовничій діброві. Ще й тепер старожили не без гордості кажуть:

– Сам Ярослав Мудрий полюбляв навідуватися сюди. Все йому тут подобалось: гомін лісу, луки в заплаві, краєвиди, близькість до столиці, історичні спогади. Тож і вирішив оселятися влітку там, де прабабуся Ольга відпочивала. А щоб не відстати від неї у турботах про віру Христову, заснував Пустинь на честь Миколи Чудотворця, якого ще Пустинником іменують.

Храм Пустинного Миколи особливо пишався іконою, за переказами, привезеною княгинєю Ольгою з Візантії, куди вона їздила з дипломатичною місією, під час якої прийняла християнство. Знавці, яким пощастило бачити ту ікону, вважали небезпідставними ці перекази. Ікона мала виразні риси стародавнього грецького іконопису. Вражало обличчя Святителя: високе чоло мислителя, пронизливий погляд аскета, непокрита митрою голова – ознака благородної простоти, риза в клітинку, Євангеліє в лівій руці.

Розповідали, ще 1092 р. одна київська сім'я, віддавши у Вишгороді шану мощам святих Бориса й Гліба, заїхала в Пустинь, щоб помолитися перед образом Чудотворця. На зворотному шляху через Десну сталося нещастя: маленький син потонув. Убиті горем батьки благали святого подбати про душу дитини. Яке ж було їхнє щастя, коли вони, повернувшись до Києва, зустріли своє чадо живе й неушкоджене у храмі святої Софії: святий Микола почув їхні молитви.

У храмі Пустинного Миколи зберігалися численні подарунки: Мінея службова від послушника Київської лаври Михайла Улазовського (1720 р.), срібна риза – від священника Ісака Федорівського і купця Сергія Терехова (1816 р.) та багато інших.

Наплив людей, які прагнули вклонитися Пустинному Миколі, був таким великим, що 1917 р. поряд з храмом спорудили двоповерховий готель і кілька одноповерхових будинків, у яких жили прочани. Здавалося, ще ніколи так палко не молилися українці, як у роки боротьби за свою державу. Та доля невблаганна: на рідну землю впала довга ніч більшовицького сатанизму.

1937 р. храм віддали під сиротинець. Ікони, хрести, хоругви були або знищені, або потрапили до жителів Хотянівки і Новосілок. Не відомо, де поділася чудотворна ікона, цінні книги, рукописи, ноти... Невдовзі в атеїстичному клубі, організованому в храмі, виникла пожежа, яка й довершила знищення святині. За розпорядженням адміністрації, на місці, де колись був вітвар, обладнали піч для випікання хліба...

Згадую свою добру бабусю, з якою колись ходив на розмову з Богом. І, співчуваючи моему горю, все навколо на якийсь час завмирає. А в тій дивовижній тиші раптом озиваються дзвони – такі далекі-далекі, що здається, то дружинники святої Ольги розгойдують їх, аби нагадати про своє безсмертя, про безсмертя нашого народу.

Микола БАРБОН

СОНЦЕСЯЙНИЙ КОМПОЗИТОР

Творча діяльність Віктора Степановича Косенка припала на 20–30-і роки ХХ ст., коли українська інтелігенція, ще не винищена сталінським режимом, вірила у високонаціональні ідеали й прагнула їх втілити у життя. У що добу завданням першорядної ваги Віктор Косенко вважав надання українському мистецтву високого професіоналізму, наближення його до світового рівня.

Життя В.Косенка було недовгим, але багатогранним, напруженим, змістовним. Його спадщина – це симфонічні, фортепіанні твори, інструментальні концерти, романси, обробки народних пісень. Музика його позначена ліричною м'якістю, камерністю, водночас вона витончена, мелодійна, наспівна. Основу її становить романтична піднесеність, стрункість класичних форм.

Народився В.Косенко в Петербурзі у сім'ї військовослужбовця. Дитячі роки минули у Варшаві, де сім'я Косенків жила до 1914 р. Домашнє музикування рано пробудило його творчі здібності. 1905 р. він поступив до гімназії, де брав участь у хорі. Через три роки розпочав навчання у реальному училищі. Водночас грав на фортепіано, в оркестрі народних інструментів, диригував учнівськими концертами.

З 1914 по 1918 рр. В.Косенко навчався у Петербурзькій консерваторії на двох факультетах: композиторському і фортепіанному. Тут формувався його світогляд, визрівали естетичні й творчі уподобання. В.Косенко наполегливо оволодівав технікою композиції, інструментовки, опанував такі науки, як гармонію, аналіз форм і, зрештою, здобув міцні, ґрунтовні знання. "Це був обдарований музикант, дуже скромний і гарно вихований", – згадувала про нього І.Міклашевська (відома на той час піаністка, у класі якої навчався В.Косенко).

Після закінчення консерваторії В.Косенко переїхав до своїх рідних у Житомир, працював викладачем фортепіано у музичній школі, брав активну участь у музичному житті міста, виступаючи у концертах як соліст і акомпаніатор. Видатна українська співачка З.Гайдай згадувала: "Його гру слухали з насолодою. А сиділи в залі не "тонкі цінителі", а солдати, робітники, селяни". У Житомирі В.Косенко написав чимало фортепіанних творів, романсів, інструментальних п'єс, музику до вистав "Фея гіркого мигдалю" І.Кочерги та "Любов під берестами" О'Ніла.

Визнання творчості молодого композитора ставало дедалі ширшим. 1927 р. його запросили до Харкова на цикл авторських концертів. 1929 р. В.Косенко переїжджає до Києва, де отримує посаду викладача Музично-драматичного інституту ім. М.Лисенка, пізніше реорганізованого в консерваторію. Вів класи спеціального фортепіано і камерного ансамблю. Розширюється коло знайомств композитора. Дружні взаємини встановилися у нього з Б.Лятошинським, Л.Ревуцьким, І.Паторжинським, М.Литвиненко-Вольгемут. Всі вони високо оцінювали його музично-громадську діяльність, творчу енергію. "Відсвіт його душі, – говорив П.Тичина, – назавжди сонячним освітленням лишився й на моїй біографії". Творче піднесення після появи романсів на слова П.Тичини зумовило створення "Героїчної увертюри" – видатного твору В.Косенка.

Весь свій талант, натхненну й самовіддану працю В.Косенко віддав своєму народові. Його музиці характерні високий гуманізм, реалістичність і глибока змістовність. Творчість митця – цінне надбання національного музичного мистецтва, кращі його твори увійшли до золотого фонду української культури.

Ярослав КОЛЯДА

Найвідоміше село в Україні

Село Моринці, в якому 9 березня 1814 р. народився Тарас Шевченко, в минулому належало до Звенигородського повіту Київської губернії (нині – Звенигородський р-н Черкаської обл.). Залишки оборонних валів княжої доби на околиці свідчать про давність цього поселення. За часів козаччини, в XVI – XVII ст. тут, як вважають дослідники, був козацький зимівник. Село здавна відоме як осередок чумацького та гончарного промислу. В кінці XVIII ст. Моринці перейшли у власність фаворита Катерини II князя Потьомкіна, а пізніше – графа Енгельгардта.

Після переїзду з батьками в сусіднє село Кирилівку малий Тарас часто гостював у Моринцях, де проживали його дід Яким та бабуся Меланка. Від них він почув багато розповідей та легенд про минуле, зокрема про гайдамаччину. У Моринцях Шевченко бував і пізніше, в роки приїзду в Україну (1843, 1845, 1859).

Як і в усіх великих селах Наддніпрянщини, посеред Моринців був просторий майдан, довкола якого розташувались крамниця, корчма, церква. Село мало також волость (управу), економію, громадські комори (гамазеї). Церква Івана Богослова була зруйнована більшовицькою владою в 1939 р. Проте й нині в Моринцях, як і в минулому, щорічно, 9 жовтня, велике храмове свято на честь Івана Богослова. За часів Шевченка у селі діяла церковнопарафіяльна школа.

Хати і більшість господарських будівель у Моринцях були рублені (лісу тоді ще вистачало). Типова сільська оселя – хата, сіни й комора під одним дахом. Чотирихилий солом'яний дах хати вивершувався високим дідухом (гребенем), а на рогах були "китиці" – мальовничі рельєфні уступи із солом'яних снопів. Такий, добре вкритий дах міг служити десятки років. Залежно від достатку та характеру господарювання на садибі могли бути і окрема комора (надвірна), хлів, клуня, стайня, льох, обора, криниця тощо. Така приблизно садиба була і в діда Тараса – Якіма Бойка. Про це свідчать дослідження, проведені в 70-х роках нинішнього століття київськими науковцями. З них випливає, що дід Яким був поважним господарем. Куток, де він проживав, звався Бойки. Крім того, в селі були кутки Корчовози (там заготовляли корчі), Гончарівка, Шарпанівка, Попова гора тощо.

1939 р., до 125-річчя Шевченка, в селі біля школи було встановлено його погруддя роботи місцевого народного митця К.М.Терещенка. Проте в 1956 р. його зняли й замінили іншим. У селі ще й нині зберігається пам'ятка минулого – давня хата чумака, в якій зібрано речі домашнього вжитку та твори народного мистецтва. До 175-річчя Кобзаря на колишній садибі Бойка встановлено рублену хату – образ тієї, в якій народився Тарас.

Нині село Моринці, в якому понад 1000 дворів, входить до Державного історико-культурного заповідника "Батьківщина Тараса Шевченка".

Лідія ОРЕЛ

Юрій Логвин. "Чумацька валка".

Прокладав залізні магістралі

Серед українських вчених й інженерів особливе місце посідає Олександр Парфенійович Бородин. В енциклопедіях його називають російським вченим. Та нелегко сьогодні назвати ім'я інженера, техніка і вченого, який на терені України зробив би стільки для залізничної справи, як О.П.Бородин. Росіянин за походженням, він майже половину свого життя працював в Україні.

Народився О.П.Бородин в Петербурзькій губернії. У 1870 р. успішно закінчив Петербурзький технологічний інститут, а у 1872 р. – Інститут шляхів сполучення. Чотири роки служив на Рязко-Вяземській залізниці – керував рухомим складом і водопостачанням. З 1877 р. і майже до кінця свого життя працював в Україні, пов'язавши з нею усі наукові і педагогічні здобутки, громадську діяльність.

З 1877 по 1896 рр. О.П.Бородин жив у Києві, працював спочатку керуючим Києво-Брестської залізниці, а згодом створеною Південно-Західною залізницею.

Працюючи на різних посадах, О.П.Бородин показав себе талановитим, широко-срудованим інженером-організатором і дослідником, визнаним авторитетом у питаннях механічного оснащення залізничного транспорту.

У 1879 р. він організував при залізничних майстернях першу в Україні хімічну лабораторію для дослідження палива, мастила, води, фарб та інших матеріалів, де були розроблені технічні умови отримання матеріалів з покращеною якістю. При майстернях з ініціативи О.Бородіна у 1883 р. була створена й перша механічна лабораторія для потреб залізничного транспорту з метою дослідження металів, сплавів, рельсів, пасів, зчепних приладів тощо.

У 1880 р. під керівництвом О.Бородіна в Київських Головних майстернях було споруджено перший у царській Росії шестиколісний товаро-пасажирський паровоз. В наступному 1881 р. в цих же майстернях була створена перша у світі паровозо-дослідна станція (лабораторія).

Перу вченого належить понад 100 наукових праць, що стосуються технічного оснащення й експлуатації залізничних магістралей. У 1888 р. вчений отримав золоту медаль Французького товариства цивільних інженерів.

О.Бородин був вченим великого творчого злету. Протягом недовгого життя він провів титанічну роботу, збагативши на той час молоду галузь сотнями корисних винаходів. Водночас із створенням нових науково-технічних розробок дбав як керівник Південно-Західної залізниці, яка охоплювала значну частину України, про капітальне будівництво нових залізничних станцій, житлових корпусів, ремонтних майстерень, багато з яких функціонують і до сьогодні.

Віктор ШАТАЄВ

Біографи планети

Нільські автографи Ковалевського

1809 р. в українському селі Ярошівка, що на Харківщині, народився Єгор Петрович Ковалевський, людина, яка увійшла в літопис географічних досліджень нашої планети. Закінчивши природниче відділення Харківського університету, він повністю присвятив своє життя мандрівкам. Ковалевський досліджував країни Північної і Східної Африки, мандрував Монголією і Китаєм, був обраний по-

чесним членом Петербурзької академії наук, помічником голови Російського Географічного товариства.

З усіх походів Єгора Петровича найрезультативнішою була його подорож берегами Нілу, де він уперше найточніше визначив географічне положення витоків цієї, другої за величиною річки світу, що з давніх-давен було великою таємницею землепису. Як же потрапив російський природодослідник на "чорний" континент? Як випало, що досліджувати екваторіальну частину світу довірили слов'янину?

Коли єгипетський правитель Мегмет-Алі, албанець за походженням, запросив геологів з Росії для пошуків корисних копалин у Великій Нубійській пустелі, вибір впав на випускника Харківського університету Єгора Ковалевського, що вже заявив про себе на видобутку уральських самоцвітів і сибірського золота. Наприкінці 1847 р. його експедиція прибула до Єгипту. Невдовзі кілька вітрильних барок вирушили в путь. В Асуані флотилія Ковалевського затрималася на кілька днів, на заваді стали пороги. У лютому 1848 р. вона прибула в Короско. Попереду лежала Велика Нубійська пустеля.

На землях поблизу Нілу були виявлені золотonosні райони, знайшли нафту і газ, склали геологічні карти. Тепер Ковалевський мав намір заглибитися у пустелю, пройти її та вийти знову до річки. Залишивши вітрильний транспорт, мандрівники з Росії пересіли на сухопутний. Ним стали "кораблі" пустелі – верблюди.

Незважаючи на страшні умови, посуху і безводдя, караван перетнув пустелю. Вирвавшись із нубійської пастки, члени експедиції чотири дні йшли вздовж Нілу. Потім на барках допливли до Хартума, де зливаються Білий і Голубий Ніл. Ковалевський поплив угору Голубим Нілом. Обабіч до річки підступав тропічний ліс. На піщаних мілинах вигрівалися на сонці крокодили, у зелених нетрях виспівували птахи, бешкетували меткі мавпи. Іноді що ідилію порушував лютий рик левів.

Допливши до гирла нільської притоки Тумато, експедиція вирушила по ній угору. Сюди ще не проникали ні єгиптяни, ні тим паче європейці. Саме тут, за розрахунками Ковалевського, мали бути значні поклади золотonosних порід. За своєю геологічною будовою район Тумата нагадував Пишму і Міас на Уралі. "Отже, тут теж має бути жовтий метал", – переконано говорив Єгор Петрович. І він не помилюся. Золото було знайдено. Український геолог виявив багатющі розсипи цінного металу.

Склавши карту дослідженого району, Ковалевський знову зібрався в похід. Він залишив основну частину експедиції під охороною і пішов далі долиною Тумато, суворо заборонивши своїм супутникам чинити насильство над жителями лісу. Невдовзі відбулася зустріч із представниками племені галла. Зрозумівши, що до них прийшли не вороги, а друзі, вони не чинили чужоземцям ніяких перешкод. Так російські мандрівники дійшли до витоків Тумато. Далі на південь лежали Місячні гори, з якими було пов'язано багато легенд. Ще з часів давньогрецького вченого Клавдія Птолемея вважалося, що саме тут бере початок священний Ніл – правічна ріка єгипетських фараонів. Про це ж говорили і французькі мандрівники – брати Аббаді. Український вчений, проникнувши сюди, не погодився з цим твердженням. І він мав слушність: витоків Нілу треба було шукати не тут, вони були за екватором – у басейні знаменитого озера Вікторія.

Біля підніжжя Місячних гір загін Ковалевського провів кілька днів. На карті начальника експедиції з'явилася річка, названа на честь далекої північної посестри Невкою.

Завершувався 1848 р., час було вертати додому. Незабаром Александрія зустрічала дослідників з Росії. Вони їхали в супроводі вірних провідників-негрів і під ескортом албанських вершників. Ковалевський віз проби яскраво-жовтого металу Нубії і Тумата, наукові колекції кам'яного знаряддя стародавніх рудокопів Африки, що видобували золото для єгипетських фараонів. Та найбільшим набутком

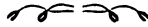

експедиції була вивірена і скрупульозно складена географічна карта велетенського басейну Нілу.

Повернувшись до Петербурга, Єгор Петрович написав ґрунтовну монографію "Нільський басейн у геологічному відношенні і золотоносні розсипи Внутрішньої Африки". Згодом вийшла його книга "Подорож до Внутрішньої Африки", пройнята гарячою симпатією до чорношкірих жителів екваторіального континенту. "Я захищаю людину, в якій хочуть відібрати її людську гідність", – заявляв мандрівник. Він розвінчував нісенітні чутки про людські жертвоприношення і канібалізм серед негрів, захоплювався благородством і волелюбністю істинних господарів африканської землі.

А ще були далекі мандрівки до Монголії і Китаю, були численні зустрічі і тісні контакти з багатьма племенами і народностями, і Єгор Петрович завжди ставився до них з незмінною повагою і симпатією.

Олександр ЄМЧЕНКО

Трипільські праміста

Перші рукотворні житла на території України з'явилися в муст'єрську епоху в неандертальців у Надпоріжжі, на Сіверському Дінці, на Волині, в Закарпатті та на Одещині. Неандертальці вже вмiли добувати вогонь. Гостроконечні уламки кременю правили їм за вістря до списів. Із кременю виготовляли також ножі та скребла. Житла мали округлу в плані форму і були обкладені довкола кістками мамонта та перекивалися по каркасу шкурами тварин. Муст'єрська епоха тривала від 150 до 40-35 тис. років тому і припадає на кінець дніпровського зледеніння.

Пізній палеоліт, що тривав 35-11 тис. років тому, характеризується появою Homo Sapiens – людини розумної, останки якої було знайдено у печері Ла Кроманьйон у Франції. Поряд з кремнієвими виробами, кроманьйонці почали широко вживати кістяні й рогові знаряддя – гарпуни, наконечники списів, швацькі голки. В їхній побут увійшли також прикраси.

Житла кроманьйонців теж були круглими в плані і займали площу 20-25 кв.м. Каркас в основному споруджувався із жердин, круглих кісток і бивнів мамонта. Опорою каркасу служили великі кістки, неглибоко вкопані по колу. Такі житлові споруди досліджені також на Дністрі.

Цікавою є знахідка в Межиріччі: на уламкові бивня мамонта зображено поселення з чотирма житлами й вогнищами в них.

У період мезоліту 11-5 тис.р. до Р.Х. тимчасові наметові житла відомі на правому березі Дністра – в його нижній течії, навколо Дніпровських порогів, у середній течії Сіверського Дінця та Ворскли. В цей період з'явилися первісні знаряддя для обробки – кремнієві сокири та тесла. Надзвичайно важливим досягненням в епоху мезоліту було винайдення лука та стріли – зброї, що вражала звіра на відстані. Людство отримало важливий засіб забезпечувати собі їжу. Полювання було провідною галуззю господарства. При облавному та індивідуальному полюванні людину супроводжував собака – перша із приручених диких тварин.

Поява знахідних засобів існування, значне пом'якшення клімату сприяли збільшенню чисельності населення.

Період від 7 до 3 тис.р. до Р.Х. був дуже теплим. Широколісті ліси досягали Білого моря. Південий рубіж лісів в Україні проходив між 48° та 49° північної

широті. Береги численних степових річок являли собою порослі лісом оази, що простягались аж до Чорного моря. Відбулося пониження рівня вод, почалося нове формування гумусу.

Відбувся демографічний вибух. За цей період населення земної кулі збільшилось у 16 разів і досягло 80 млн. чол. Значна частина людства перейшла на

осілий спосіб життя. Різко збільшилася мережа і розмір поселень. У цей період проходить процес подальшого формування племен та об'єднання їх у групи. Неолітичні стоянки та поселення розміщувалися переважно на берегах річок та озер. Стоянки мисливців і рибалок були невеликими та короткочасними. Поселення землеробсько-скотарських племен були тривалими.

Поява металічних інструментів – сокири, долота, стругів забезпечувала швидке спорудження будівель. З часом набувалися теслярські навички, вироблялися та успадковувалися прийоми обробки деревини, зростала і передавалась із покоління в покоління майстерність домобудування, художні смаки, уподобання. В цей час були винайдені піч, стіл, удосконалені житла за планом та умовами побуту.

На Пруто-Дністровському межиріччі в 4 тис. до Р.Х. виникла трипільська культура, яка згодом поширилася майже на всю територію України.

Осідання населення, значення територій, які треба боронити, вирішальна роль військових сутичок, зростання щільності населення, посилення кооперації між сусідніми громадами – були важливими передумовами формування енеолітових держав, зокрема Трипілья.

Отже, ще у бронзовому віці на території України зародилася державотворча традиція.

На ранньому етапі – 4000-3600 рр. до Р.Х. трипільці заселяли територію від Південного Бугу до Карпат.

Ранні поселення розміщені на краях високих мисів. До них належить Лука Врублевська, Гринівка, Бернашівка на Дністрі тощо.

На середньому етапі 3600-3050 рр. до Р.Х. трипільці розповсюдились на Верхнє Подністров'я та Середнє Подніпров'я.

Трипільські поселення становили за своєю площею три типи: малі – до 4 га, середні – 4-8 га та великі – понад 10 га.

Серед малодосліджених трипільських пам'яток Південного Побужжя виділяються крупні поселення: Криштунівка, Вербівка Іллінецького району; Перепеличе, Зарудинці, Юрківці, Коржовка Немирівського району.

На третьому етапі – 3050-2350 рр. до Р.Х. трипільці просунулися вже на Волинь, Північне Подніпров'я та на Степове Причорномор'я.

*Пам'ятки
матеріальної культури Трипілья*

До пізнього етапу належать поселення: Софіївка на Київській Наддніпрянщині, Городськ на Волині, Жванець, Козаровичі, Усатове на Одещині, Межигірка, Потоки Немирівського району на Вінничині.

Поселення пізнього періоду розміщувалися на високих ділянках плато або на схилах. Вибиралася ділянка з рельєфом, що забезпечував умови захисту поселення. Більшість поселень мали дуже велику площу забудови.

Саме у цей час з'явилися поселення-гіганти: Доброводи – 250 га, Майданецьке – 270 га, Чечеркозівка – 300 га, Тальянки – 450 га. Зводилися наземні та заглиблені будинки. Значна частина будинків були двоповерховими.

На цьому етапі кування міді змінилося ливарним виробництвом, були виготовлені перші сплави міді зі сріблом. Людство вступало у бронзову добу.

Переважає більшість трипільських поселень розташовувалась із сонячного боку горбів, мисів, схилів, плато 15-20 м над водою, на берегах рік, або біля впадіння в них струмків і річок, недалеко від виходів глини та каменю – сировини, яку так багато використовували трипільці.

Вперше пам'ятки трипільської культури дослідив у 1896 р. Вікентій Вячеславович Хвойка (1850-1914) – український археолог, чех за походженням. Він жив у Києві, працював учителем. З 1893 р. розпочав археологічні дослідження. Місцем перших знахідок було село Трипільля, що дало назву культурі мальованої кераміки.

В трипільському поселенні, виявленому В.Хвойкою в Халеп'ї, Стайках, Веремії, Жуківцях, саме він уперше помітив, що житла розташовані рядами по колу.

Пізніше концентрична побудова трипільських протоміст була підтверджена аерофотозйомкою та геомагнітною зйомкою, яка розширила можливості досліджень.

Майданецьке поселення займало лівий берег річки – притоки Гірського Тікича. Геомагнітною зйомкою встановлено, що в ньому налічувалось 1575 жител. Очевидно чисельність жителів складала 20-24 тис.чол. Житла довжиною 10-15 м були двоповерховими.

Поселення в плані утворювало овал. В середині поселення забудова не мала чітко виражених ознак загального впорядкування, лише подекуди утворювала короткі ряди із жител, щільно розміщених одне біля одного, або ж вільно групувались навколо невеликих майданчиків. Проте по периферії поселення було окреслене трьома овальними колами забудови.

Внутрішній овал утворений будівлями, поставленими впритул одна до одної. Лише подекуди залишені розриви для проходу та прогону худоби. Подовжній діаметр становить 1200 м, поперечний – 800 м. В колі налічується 225 жител.

На відстані 100 м проходить друге овальне коло забудови з подовжнім діаметром 1400 м, поперечним – 1000 м і містить в собі 500 жител.

Далі через 60 м йшло третє коло забудови, що оперізувало поселення не повністю – за винятком північної частини, де через 100 м проглядається четверте коло, що є зовнішнім і майже повністю окреслює поселення. Діаметри овалу 1900 та 1300 м, кількість жител у ряді – 130.

Особливістю Майданецького поселення є наявність стометрової кільцевої вулиці, овальної у плані у вигляді літери "О". Цей коридор не був заселеним. Дехто з вчених гадає, що він міг бути зайнятийгородами, де вирощувались овочеві та злакові культури.

Аналіз планіграфії Майданецького показав, що овали будувалися послідовно від центру до країв і одночасно, оскільки вони являють собою конструктивно цілісну оборонну систему. Отже, для поселення забудова здійснювалась у межах жорсткої регламентації, підпорядковано вимогам передбаченого плану.

Аерофотозйомка дозволила встановити розміри поселення Майданецького – 270 га.

Закордонні вчені, зокрема Р.Адемс, поселення початку 3 тисячоліття площею 50 га відносять до міських центрів.

Валерій СОПІЛКА

Другий Всеукраїнський Собор УАПЦ

Попри те, що I Всеукраїнський Собор УАПЦ 1921 р. прийняв рішення про скликання Соборів кожні п'ять років, II Собор вдалося зібрати лише через сім. Але це порушення сталося не через недбалість керівництва церкви, а через складні взаємовідносини між УАПЦ і державою. Державні органи затягували реєстрацію Статуту УАПЦ, переслідували її ієрархів, священнослужителів і навіть віруючих. У пресі регулярно з'являлися публікації, де УАПЦ представляли як контрреволюційну, "націоналістичну" організацію. 1926 р. була створена комісія по вивченню складу духовенства УАПЦ. За її даними 214 священників у минулому були солдатами та офіцерами армії УНР, 46 – офіцерами царської армії, 22 – денікінцями, 17 – жандармами та поліцейськими, 3 – членами чорносотенного "Союзу русского народа". Дивно було б бачити цих людей в одному таборі, якби вони дотримувались своїх старих переконань. Але для влади це був "доказ" контрреволюційності всієї церкви.

Незважаючи на те, що у вересні 1926 р. на нараді представників УАПЦ церковне керівництво в центрі й на місцях було переобрано, дії ВПЦР сприймалися як "нелояльні" до радянської влади.

Однією з головних постатей УАПЦ був митрополит Василь Липківський, саме в ньому органи ДПУ вбачали головну небезпеку і всіляко намагалися усунути його від керівництва. Але це можна було зробити тільки за рішенням Собору, оскільки ув'язнення чи заслання митрополита на Соловки могло спричинити значний соціальний протест. Саме це змусило державні органи дати згоду на скликання Всеукраїнського Собору УАПЦ. Відкриття першого засідання відбулось 17 жовтня 1928 р. в соборі св.Софії. В його роботі взяли участь 16 єпископів, 99 священників, 4 диякони, 179 мирян. Головою Собору було обрано благовісника УАПЦ В.Чехівського. Державні органи на Соборі репрезентували М.Іванов та І.Мамас.

Програма Собору, затверджена на Передсоборній нараді, була досить насиченою, однак першим питанням довелося розглядати звинувачення в контрреволюційній діяльності, висунуті представниками державних органів проти ВПЦР і особисто митрополита В.Липківського. Хоч В.Липківський у своєму зверненні до Собору довів безпідставність подібних звинувачень, представники більшовицької влади продовжували тиснути на Собор, вимагаючи переобрання митрополита. Так, на питання представників Собору, що було б, якби Церква лишила В.Липківського на подальше митрополиче служіння, представники державних органів відповіли: "Повне слідство й найжорстокіші репресивні заходи". Під таким пресом Собор був змушений відсторонити В.Липківського від митрополичого служіння й обрати на цю посаду єпископа Тульчинського М.Борецького. Головою ВПЦР було обрано єпископа П.Ромаданова.

На Соборі було розглянуто такі питання, як "Сучасний стан релігії і християнства взагалі" (доповідач благовісник УАПЦ В.Чехівський), "Роля й місце християнства в сучасному житті" (доповідач архієпископ К.Кротевич), "Церква в державі та її відокремленість" (доповідач архієпископ М.Пивоварів), "Про минуле життя Церкви" (доповідач митрополит В.Липківський). У своїх рішеннях Собор вітав радянський закон про відокремлення церкви від держави, вважаючи його "найголовнішою умовою вільного життя Церкви". Собор підтвердив повну аполітичність УАПЦ, її органів та принцип невтручання в жодні політичні справи.

Архієпископ Нестор Шараївський зачитав доповіді представника УАПЦ у Центральній Європі Євгена Бачинського, якого на Соборі не було, "Віра та церковний лад" (про Всесвітню християнську конференцію в Лозанні) та "Про ста-

рокатолицьку церкву". Обговорюючи останню, Собор прийняв рішення "ввійти... в офіційні дружні міжцерковні зносини з церквою старокатолицькою".

II Собор, що був названий собором самопізнання й самовизначення, намагався осмислити пройдений УАПЦ шлях. Було виділено чотири фази розвитку УАПЦ: 1) шлях пошуку та накреслення ідеологічних підвалин відродження Української церкви (1917-1919 рр.); 2) християнська ідеологічно-соборноправна реформаторська акція (1919-1923 рр.); 3) доба християнсько-морального розкладу УАПЦ (1924-1926 рр.); 4) злам у церковному житті, що розпочався 1926 р. Заслухавши ряд доповідей, Собор, за пропозицією митрополита В.Липківського, підтримав ідею реформування сучасного богослужіння – "як в напрямі вироблених нових богослужбових форм, так і в напрямі відродження старих".

Досить жвавий інтерес викликало обговорення питання про роль жінки в Церкві. Радикальні пропозиції знову вніс митрополит В.Липківський, який обстоював право жінки не тільки на вхід до вітваря, а й на єпископську хіротонію, на право обіймати посаду митрополита. Після довгих дебатів пропозиції митрополита були відхилені з такою резолюцією: "Апостольська традиція і сучасне німецьке сумління християн не дозволяють жінці священнодіяти й usługувати у вітварі". Пропозиції митрополита УАПЦ були прийняті тільки 1995 р., коли Вселенський патріарх визнав право жінки на священнослужіння у вітварі й на єпископську хіротонію.

В цілому рішення Собору мали оптимістичний характер, однак сама Церква була вже напередодні знищення.

Леонід ПИЛЯВЕЦЬ

І згас мов свічка...

Серед діячів української музичної культури кінця XIX – початку XX століття вирізняється постать Якова Степановича Степового (справжнє прізвище Якименко). За коротке життя митець написав чимало творів, серед яких чільне місце посідають камерно-вокальні композиції, фортепіанні мініатюри, обробки українських народних пісень.

Народився Я.Степовий в сім'ї, де по-справжньому любили музику, співи. Дванадцятирічним хлопчиком Якова прийняли до Петербурзької придворної співацької капели, при якій існував симфонічний оркестр, функціонували інструментальні, регентські класи, що сприяло всебічному розвитку особистості. Капелою керували М.Римський-Корсаков, М.Балакірев, А.Аренський, які заклали міцні професійні основи виховання молодих музикантів.

Відомий музикознавець М.Грінченко, що теж навчався в капелі, згадує про Я.Степового: "Музика, і зокрема музична творчість стає його мрією. Все далі відходить він від специфічних інтересів буденного капельмейстерського життя..." Саме у роки перебування в капелі з'являється той ліричний струмінь, яким пройнята вся майбутня творчість митця.

Якименко закінчив навчання в капелі зі срібною медаллю. Талановитому юнаку було вручено ще й золотий годинник. З ранніх його творчих спроб відома "Херувимская песнь", датована 1899 роком. Завдяки активній допомозі М.Римського-Корсакова та О.Глазунова Я.Якименка прийняли на безкоштовне навчання до Петербурзької консерваторії. Невдовзі з'являються перші вокальні композиції Я.Степового, згодом об'єднані у серію під загальною назвою "Барвінок". Серед

них виділяються романси "Досить невільная думка мовчала" (Леся Українка), "За думою дума" (Т.Шевченко), "Степ" (М.Чернявський), "Розвійтеся з вітром" (І.Франко). Окремо стоїть в "Барвінку" романс "Зимою" (О.Олесь). Це своєрідна колористична зарисовка з глибоко психологічним підтекстом.

Невдовзі з'являються перші фортепіанні мініатюри Я.Степового. Простота й мелодійність п'єс сприяли їхньому широкому розповсюдженню. В "Чотирьох уривках" (так назвав композитор свої перші надруковані інструментальні мініатюри) приваблює щирість почуттів, мелодійність, тонкий художній смак. Популярність Я.Степового як композитора швидко зростає. З успіхом проходить його авторський концерт, організований у Москві видатним українським співаком Іваном Алчевським. 15 лютого 1912 р. Я.Степовий виступив на літературно-музичному вечорі Т.Г.Шевченка у Петербурзі з "Прелюдом пам'яті Шевченка" – одним з визначних фортепіанних творів композитора.

У 1914 р., успішно склавши випускні іспити в консерваторії, Я.Степовий переїжджає до Києва. Початок першої світової війни поклав край багатьом задумам композитора, Я.Степового мобілізували до царської армії. 1917 р. Київська консерваторія порушує клопотання про звільнення Я.Степового з армії. Це питання було вирішене позитивно, і він починає викладати теоретичні дисципліни у згаданому закладі.

З 1919 р. композитор завідував однією з музичних секцій Вукмузкому, де займався питаннями музичної освіти, концертно-виконавської діяльності тощо. Він входить також до художньої комісії, що очолює Державну українську музичну драму. Замовив Р.Глієру та Б.Лятошинському нову оркестровку опери "Аскольдова могила" О.Верстовського, працював над оркестровою "Ноктюрна" М.Лисенка. Дбаючи про виховання національних вокальних кадрів, організував при Державній українській музичній драмі вокальну студію.

У цей період митець особливо захоплюється обробками народних пісень для різного складу хорів, народних пісень для дітей тощо.

Інтенсивну творчість Я.Степового перервала раптова смерть від тифу.

Мистецька спадщина митця залишила помітний слід в історії української музики. а кращі його твори по праву увійшли до скарбниці української музичної культури.

Ярослав КОЛЯДА

Мислителі планети

Борець проти тоталітарного соціалізму

Ім'я Карла Каутського більшовицькі ідеологи вживали не інакше, як у словосполученні "рenegат Каутський". Таку характеристику дав йому Володимир Ульянов-Ленін. Що ж такого він "наренегатствував", чи не була його критика більшовизму справедливою?

У 28 років він став редактором теоретичного журналу німецької соціал-демократії "Нойе цайт". Відтак його особиста біографія переплелася із німецьким і загальноєвропейським рухом за права трудящих.

Теоретичні інтереси Каутського різноманітні. Ось назви тільки деяких його творів на історичні теми: "Томас Мор і його утопія", "Класові суперечності у Ве-

ликій французькій революції", "Слов'яни і революція", "Матеріалістичне розуміння історії", "Попередники новітнього соціалізму", "Походження християнства". Ще наприкінці XIX – на початку XX ст. Каутський висунув ідею необхідності відновлення рівноваги між суспільством і природою, порушеної неконтрольованою діяльністю людини.

Що ж стосується суспільного процесу розвитку, то Каутський вважає основою "волю до життя" індивідів і спільнот та їхнє "прагнення до знання" й "прагнення до свободи". "Людина за своєю природою не лише соціальна, а й демократична істота, – писав Каутський. – Свобода важлива не менше, ніж хліб. Зможні, навіть багаті класи боролися за свою свободу і нерідко несли важкі втрати".

Ретельно досліджуючи нові явища світового розвитку на початку XX ст., Каутський робить висновок, що багато тверджень Маркса треба читати інакше. Він розробив концепцію ультраімперіалізму, за якого припиняються війни між капіталістичними державами, створюються наднаціональні об'єднання, союзи цих держав і поліпшується становище трудящих класів. Ця концепція, з якою виступив Каутський на початку XX ст., загалом блискуче виправдалася – з тією поправкою, що "капіталістичними" в сенсі столітньої давності назвати західні ліберальні демократії нині не можна.

Каутський довго намагався помирити російських більшовиків з меншовиками, сприяти досягненню єдності у соціал-демократичних лавах. Проте ця єдність була розколота спочатку першою світовою війною (в якій Каутський виходив з права трудящих обороняти свою національну державу від іноземних зазіхань), потім – жовтневим переворотом 1917 р. в Росії.

Свобода і диктатура – ця проблема була у центрі його уваги. Карл Каутський пише праці, присвячені аналізу феномену більшовизму: "Більшовизм у глухому куті", "Грузія. Соціал-демократична селянська республіка", "Демократія чи диктатура", "Диктатура пролетаріату", "Соціалістичний інтернаціонал і Радянська Росія". В них він висуває ідею демократичного соціалізму як прямої протилежності диктатурі пролетаріату, більшовицькій тиранії, масовим репресіям, які не здатні привести до позитивних результатів і поліпшити життєвий рівень і політичні свободи трудящих.

Німецький мислитель фактично став одним з перших теоретиків інтеграції робітничого класу в ліберально-демократичне суспільство. Каутський дав принципово нове для марксистської традиції трактування ролі державного апарату за демократії. "Із знаряддя придушення експлуатованих він починає перетворюватися на знаряддя їхнього визволення". Іншими словами, стверджується соціальна держава, де класова боротьба перетворюється на "змагання за певними правилами", де відсутній антагонізм соціальних груп. Виходячи зі своїх переконань, Каутський у 1932 р. вважав однаково небезпечними для Німеччини як прихід до влади Гітлера, так і прихід Тельмана. Це був проникливий погляд, оскільки гасла як одного, так і другого штовхали Німеччину до світової війни проти західних демократій. І якщо нацисти на той час ще не побудували жодного концтабору і не знали, як це робити, то німецькі комуністи, навчаючись у комінтернівських школах, добре простудіювали радянський досвід створення концтаборів. Каутський відкидає комінтернівське гасло "народного фронту", вважаючи його прикриттям для встановлення тоталітарної диктатури у Західній Європі. Події під час громадянської війни в Іспанії підтвердили його правоту.

Серед книжок, які одразу по приході нацистів до влади у Німеччині вилучались з бібліотек і публічно спалювались, були праці Каутського. Його ім'я опинилося в списку мислителів найбільш ненависних для гітлерівської верхівки. Тому Карл Каутський наприкінці життя змушений був, рятуючись від нацистів, тікати з Відня до Праги, а звідти до Амстердама. Він до останнього дня вважав європейську соціал-демократію силою, здатною подолати і нацизм, і більшовизм.

Сергій ГРАБОВСЬКИЙ

Свято Покрови

Покрова Пресвятої Богородиці – одне з найшанованіших в Україні календарних свят – припадає на 14 жовтня. Встановлене воно в пам'ять події, що відбулася у Візантії за царювання Льва VI Філософа 910 р., коли сарацини вторглися до імперії. Під час всенощної у Влахернському храмі Константинополя юродивий Андрій і його учень Єпіфаній побачили на небесах чудесне з'явлення Божої Матері в оточенні ангелів і апостолів. Вона опустила додолу біле покривало (омофор) і накрила ним християн. Підбадьорені підтримкою Заступниці, греки-християни перемогли напасників.

Прославляючи свою небесну Заступницю, православні співають: "Сьогодні ми, православні люди, радісно святкуємо, осяяні Твоїм, Божа Мати, явлінням і,

Покрова.

*Ікона XVIII ст. із зображенням
Богдана Хмельницького*

Покрова була на Запорозжі найбільшим храмовим святом. Колись цього дня молодих козаків виряджали на Січ, на Покрову вони давали військову присягу.

Дослідники вважають, що культ Покрови сформувався на основі давніх культів слов'ян-язичників на честь жіночого божества, продовження роду плодючості (Лади,

здіймаючи очі до Твого пречистого образу, уклінно просимо: покрий нас чесною Твоюю покровою і визволи нас від усякого зла, благаючи Сина Твого Христа, Бога нашого, щоб спас душі наші!" В цей день церква служить акафіст Покрові Богоматері, в якому повторюються слова: "Радуйся, радосте наша, покрий нас від усякого зла чесним своїм омофором!" Відомий приклад заступництва Божої Матері під час турецької облоги Почаєва, що оспівано у відомій пісні про Почаєвську Божу Матір.

Запорозькі козаки, ідучи в похід, неодмінно брали з собою ікону Божої Матері, яку вважали своєю заступницею. Церква Святої Покрови була головним храмом запорозьких козаків. Після зруйнування Січі 1775 р., ідучи за Дунай, козаки також взяли з собою образ Пресвятої Покрови.

Українська повстанська армія (УПА) обрала свято Покрови за День Зброї. Таким чином Покрова набула значення не тільки релігійного, а й національного свята. Його урочисто відзначає і нинішнє Українське козацтво.

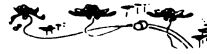

Живи). Відголоски цього культу простежуються в дівочих заклинаннях-молитвах, приурочених до цього свята. Якщо дівчину сватали до Покрови, то можна було ще протягом трьох тижнів до початку посту (пилипівки) зіграти весілля.

Будуючи хату, намагались завершити всі роботи до 14 жовтня, щоб до свята увійти під дах – покров. До Покрови намагались зібрати весь урожай і посіяти озимину.

Святу Богородицю зображують на іконах у увесь зріст, у витягнутих руках вона тримає білий покров над мирянами чи військовими.

Лідія ОРЕЛ

Книгозбірня волинського князя

Волинський князь Володимир Василькович (близько 1220–1289 рр.), племінник Данила Галицького, славен був і ратними подвигами, і відновленням зруйнованих та закладанням нових міст, і як дипломат. А все ж головною його пристрастю були книги. Зібрана ним бібліотека вважалася найбільшою у Київській Русі, принаймні вона найретельніше описана.

Володимир Василькович прийняв князювання, коли над Руссю тяжіло татарське володарювання. Сил для політичного визволення не було, тож Володимир вирішив якомога повніше вберегти незалежність духовну, те, що й визначає обличчя народу. Він збирав, зберігав, примножував книжкові скарби Русі, понижені татарами.

Церковна частина Володимирового зібрання по його смерті перейшла за заповітом до різних руських церков. Галицько-Волинський літопис подає ретельний опис цих книг. До речі, цей опис теж славний в історичному відношенні. Це – один з перших наших бібліографічних списків, а деякі його фрагменти за змістом і структурою є прообразами анотованого бібліографічного опису. У згаданому списку вказано 23 книги 14 найменувань.

Про світську літературу в списку немає згадки, але про неї інформує сам текст літопису. У ньому – наявні цитати з двох десятків іноземних і руських творів. Вони теж мусили бути в бібліотеці Володимира, бо ж при його дворі укладався Галицько-Волинський літопис. Можна припустити, що цією великою справою займався сам князь. Перша частина літопису, що розповідає про молодість Володимирового дядька Данила (1201–1264 рр.), має характер скопійованого з різних джерел зводу. Зрілість Данила Володимир бачив сам, а те, чого не бачив, йому оповів батько. Писав Володимир і про смерть дядька та батька (1264 та 1268 рр.), про події в країні за період свого князювання. Закінчила ж літопис дружина Володимира Ольга Романівна. В описах хвороби Володимира, його мужньої смерті є подробиці, про які могла знати лише вона.

Книги з цієї бібліотеки брались для читання і переписувались підданими Володимира Васильковича. Так, наприклад, тивун Володимира Петро переписав збірник повчань.

Світло книжкового слова розливалось з Володимирової бібліотеки на всю Західну Русь. То чому ж про таку чудову, ретельно описану бібліотеку так мало відомо? З одного боку, тому, що за недавніх часів, коли діяла доктрина про Московську державу як єдиного спадкоємця Києва, оповідати про західноукраїнський осередок культури було б не на користь доктрині. З іншого – далось взнаки те, що українська історична наука творилась у Києві та Львові, тож волинські князі відійшли в тінь, а в істориків, що всіляко вихваляли Данила, до них "не дійшли руки".

Тим часом історія бібліотеки Володимира Васильковича мусить увійти і в навчальні курси, і в народну свідомість, бо провали в пам'яті культурної нації – неприпустимі.

Сергій СИНЮК

Мертві і живі міста Петра Козлова

Петро Кузьмич Козлов народився у містечку Духовщина на Смоленщині. Його батько служив простим гуртівником-погоничем худоби, яку "водив" з України в центральні губернії Росії. Поряд з ним був і маленький син. Вже тоді він виявляв великий інтерес до природи, помічаючи все цікаве, що траплялось на шляху. Українські степи стали для смоленського хлопця початком його, майбутніх далеких походів і мандрів.

У дев'ять років Петро вступив до парафіяльного училища. Вчився він з насолодою, любив читати книжки Данієля Дефо, Майна Ріда, особливо цікавився нотатками відважного дослідника Пржевальського.

Влітку 1881 р. Петро Козлов працював у селі Слобода конторником. Він навіть і гадки не мав, що в цей час тут перебував сам Пржевальський, який нещодавно придбав у Слободі маєток і відпочивав у ньому після чергової подорожі. Їх зустріч стала визначальною. Пржевальський підбирав собі помічника для нової експедиції. Вибір припав на Козлова.

Вже у першій експедиції Петро пройшов справжнє бойове хрещення. Це сталося у долині річки Хуанхе. Тут на відрогах хребта Амне-Мачин жило плем'я нголоків. Надзвичайно войовниче, воно постійно здійснювало грабіжницькі набіги на сусідів. Спроба замиритися з ним нічого не дала. Довелося приймати бій, розбійники розбіглися. За хоробрість П.Козлов отримав Георгіївський хрест. Це була його перша і остання бойова нагорода. Далі на його грудях з'являтимуться винятково "мирні" відзнаки. На все життя він запам'ятав слова свого вчителя: "Місія дослідника не сумісна з розбоєм".

Влітку 1888 р. Козлов разом з Пржевальським вирушив у нову експедицію, яка стала для Пржевальського останньою. Він дістався озера Іссик-Куль і далі не пішов, але й рідної Смоленщини вже не побачив. Тут відважний дослідник захворів на черевний тиф і за лічені дні згас.

Ще двічі по тому вирушав Петро Козлов в експедиції – спершу під керівництвом М.В.Певцова, потім В.І.Роборовського. В останньому поході мало не загинув. У серпні 1893 р. експедиція спустилася в тянь-шанську долину Великий Юлдус. Звідси Козлов з кількома супутниками вирушив через гори в Кашгарію. Перетнувши ріку Хайдак-Гол, мандрівники зупинилися перед стрімким бескиддям льодовиків. З неймовірними труднощами Козлов зміг дістатися до вільних від снігу скель.

У квітні 1899 р. він вирушив у самостійну експедицію на Східний Тибет, у Монголію, Західний Китай. Подорож тривала три роки. Вона принесла Козлову світову славу.

Нагородою мандрівнику стала найвища відзнака Російського географічного товариства – Золота константинівська медаль.

Через кілька років після цієї експедиції син смоленського погонича худоби проявив свої чудові дипломатичні здібності. Він перший із європейців зустрівся з верховним правителем Тибету – далай-ламою Тубдань Чжамцо. На початку ХХ ст. постало питання про встановлення культурних зв'язків Росії з Тибетом. Виконання цієї почесної місії, що вимагала значних знань і великого такту, було доручено Петру Кузьмичу Козлову. На той час далай-лама Тибету, уникаючи англійської анексії, перебував у монгольському місті Урга. Туди й вирушила російська делегація. 1 червня 1905 р. Козлов зустрівся з Тубдань Чжамцо. Два місяці провів російський гість в уругузькому монастирі Гіндан. На прощання правитель Тибету подарував російському мандрівникові свій портрет з власноручним підписом і статую "алмазнопрестольного Будди".

Через чотири роки вони знову побачилися. Їхня зустріч відбулася під час Монголо-Сичуанської експедиції Козлова, у ході якої він здійснив визначне відкриття – у пониззі Едзін-Голу знайшов мертве місто Хара-Хото.

На території міста у субургані (буддійському пам'ятнику, щось на зразок єгипетських пірамід чи козацьких могил в Україні) знайшли скарби, які, немов казкову скриню, наповнювали його. На полицях у шілковитому порядку стояли книги, сотні книг у шовковій оправі, на стелажах – безліч буддійських образів, розписаних червоною, блакитною і золотою фарбами, висіли десятки живописних картин, у глибоких нішах зберігалися сотні бронзових і позолочених статуєток. Козлов розкрив таємницю Чорного міста, історію його побудови і занепаду.

Звістка про гобійське відкриття російського мандрівника швидко облетіла весь світ. У 1910 р. Козлов одержав Велику золоту медаль Італійського географічного товариства і медаль засновника Англійського географічного товариства. Угорське географічне товариство обрало його почесним членом, а Французька академія наук вручила премію Чихачова.

У 1913 р. російського мандрівника знову покликав Тибет, але здійснити поїздку завадила перша світова війна. Полковника П.К.Козлова призвали на службу. Він не брав участі у військових операціях, але йому доручали відповідальні адміністративні посади. За різних часів він був комендантом міст Тарнова, Ясс, Тернополя. Вчений-андрівник успішно справлявся з дорученою справою і в 1916 р. став генерал-майором. У 1918 р. Петро Кузьмич був призначений комісаром заповідника Асканія-Нова – цього унікального куточка первісної природи України. Він провів в асканійському зоопарку півтора року. Після шостої експедиції на Тибет знову відвідав Асканію-Нову і зібрав матеріал по висвітленню роботи заповідника.

У 1928 р. П.К.Козлова обирають дійсним членом ВУАН, а наприкінці 1933 р. йому пропонують очолити комплексну експедицію в район озера Іссик-Куль і піка Хан-Тенгри. Вчений, якому було вже за сімдесят, з радістю погодився. Та здійснитися цим планам не судилося.

Олександр ЄМЧЕНКО

Лауреати Нобелівської премії

Великий майстер трагедії

Зачинателем і першим класиком американської драми справедливо вважають Юджина Гладстоуна О'Ніла. Творчість письменника, представлена широко відомими драмами, що ось уже сім десятиріч не сходять зі сцен американських та європейських театрів, належить до явищ світової величини й стоїть в одному ряду з драматургією Ібсена, Стрінберга, Гауптмана.

П'єси О'Ніла не задовольняють тих, хто шукає у драмі розваги. Велику увагу драматург приділяв соціальним проблемам. Герой О'Ніла стикається з дійсністю не лише за житейських обставин, а й соціальних умов суспільної системи.

У п'єсах О'Ніла йдеться переважно про трагедію самотньої людини, яка приречена на поразку в боротьбі зі суспільством, де жертвою є людська сутність, зневажене ество ("Волохата мавпа", "Імператор Джонс").

На межі, на зіткненні природного й соціального буття виникають образи клітки, загону, звірництва, призначення яких приборкувати невгамовну стихію людського

ества. Цим можна пояснити, чому в п'єсах О'Ніла домінують іронія, їдке глузування, сарказм, гротеск.

Визнаним шедевром О'Ніла є п'єса "Любов під берестами" (1924). Драматичній оповіді передусе надзвичайно виразний опис місця події: біля будинку, де розгортатиметься трагедія, стоять два величезних береста. "Від щоденного спілкування з мешканцями дому в них з'явилося щось людське. В ясну, тиху погоду вони нагадують жінок, котрі втомлено схилилися над покрівлею й сушать своє волосся під сонячним промінням. Коли ж іде дощ – їхні сльози скапують на дах..." Іронія життя полягає в тому, що дерева набувають людських якостей (принаймні зовні), люди ж втрачають нормальний глузд і людську подобу: на жаль, моральні виміри й орієнтири для них не існують. Те, що відбувається на очах враженого глядача, приголомшує: батько кляне сина, син проклинає батька, всюди – підступ, брехня, омана, перелюб, хитрощі, очі затягує полуда наживи, користі. Отже, все відбувається і не за Божими, і не за людськими законами. Автор мовби волає: не може так бути, так не повинно бути! Герої ж або не хочуть, або не можуть чинити інакше, тому їм доводиться страшно платити за свої гріхи. "Любов під берестами" за могутньою силою первісних пристрастей нагадує античні трагедії, хоча жодних сюжетних запозичень з давньої класики тут немає.

Цікавою є трагедія О'Ніла "Траур – доля Електри" (1929-1931). Це – своєрідна відповідь на події першої світової війни: американський драматург не бачить для сучасної людини можливостей гармонії з життям. Взагалі, рано чи пізно кожен з героїв О'Ніла усвідомлює, що у вируючому океані життя немає місця для благословених островів щастя. Нерідко герой доходить висновку: "Життя – це персональна клітка, стіни якої – дзеркала". Тому й мучать автора питання: в чому причина того, що люди самі позбавляють себе щастя? Чому вони не можуть знайти взаєморозуміння й повноцінної любові? Як правило, герої О'Ніла живуть на тій небезпечній межі, коли відкриваються нерозв'язні протиріччя, невиправність зла, що руйнує особистість. "Трагедія чужа нашому способу життя? – вигукував О'Ніл. – Ні, ми самі трагедія, найбільш вражаюча з усіх написаних і ненаписаних".

У 1936 р. Юджін О'Ніл першим з американських драматургів був удостоєний Нобелівської премії "за силу впливу, правдивість і глибину драматичних творів, що по-новому трактують жанр трагедії".

В його глибоко оригінальній творчості національна специфіка вперше поєднувалася із загальнолюдськими тенденціями. Філософські мотиви, особливості етики О'Ніла значною мірою визначили увесь подальший розвиток американського театру.

Тамара СТАРЧЕНКО

Істину не заборонити

Герострата людству забути не вдалося, хоч і зусиль до того було докладено чимало. Нікуди нам дітися і від генетика, якого з повним правом можна назвати антигероем науки, – уроки його життя необхідно осмислити.

Отож Трохим Денисович Лисенко, чие сухорляве обличчя в пам'ятку представникам старшого покоління: свого часу його портрети прикрашали всі шкільні біологічні кабінети. Народився у місті Карлівці на Полтавщині, 1925 року закінчив Київську сільгоспакадемію. І був би він по кінець життя провінційним агрономом, коли б не впав в око доброзичливому до наукової молоді Миколі Вавілову, а той

запросив його виступити на Всесоюзному з'їзді з селекції та генетики, що проходив у Ленінграді. Велика честь для людини, котра навіть не мала друкованих праць...

То був час, коли від науки вимагали чудес і миттєвих звершень, класична ж генетика, зіперта на закони природи, обіцяти того не могла, відтак і не влаштувала творців нової держави. Перемога в дискусії, може чи не може організм уже в першому поколінні успадковувати набуті за життя ознаки, була визначена тиском “зверху”: може, а всі, хто з цим не погоджується, стоять на неправильних ідеологічних позиціях. Термін “матеріалізм” став предметом безсоромної спекуляції. От за такої ситуації на “арену непримиренної ідеологічної боротьби в науці” і вийшов Трохим Лисенко – людина “з народу”, не дуже освічена, проте честолюбна та безапеляційна. Не без допомоги Вавилова він стає академіком ВАСГНІЛ і починає грубо нав'язувати біологічній науці свої погляди: ніякої матеріальної структури, яка забезпечує продовження родових ознак, не існує, спадковість – це просто властивість клітини, а класична генетика, яку представляє менделізм – “барахло, брехня в науці”. Свою доповідь під час дискусії у Москві Лисенко завершує багатозначною фразою: “Генетику як один з найважливіших розділів агробіологічної науки необхідно якомога скоріше і повніше нам засвоїти, переробити на наш, радянський лад”. Отак, “з легкої лисенківської руки”, у світ пішов головний аргумент у боротьбі з прибічниками “попа Менделя” – звинувачення у підривній антисоціалістичній діяльності. Невдовзі події в науці розвиваються так, що кожен, хто прагнув почуватися в безпеці, мусив результати своїх дослідів тлумачити на користь лисенківців. Настав 1937 рік...

Та лисенківські проекти попри всі старання “натягти шкурку на кисіль” терплять фіаско, практика не підтверджує переходу озимої пшениці в ярову й навпаки. “новаторські агроприйоми в сільському господарстві” високих урожаїв не дають. Вся діяльність новоспеченого академіка – цинічний авантюризм, але він – поза критикою, бо його виступам аплодує сам Йосип Сталін, цитати з тих безграмотних доповідей рекомендовані як керівництво до дії. А підбити підсумки експериментів і тверезо їх осмислити немає можливості: країною прокочуються хвилі жорстоких репресій. Лисенківській “распутінаді” (так визначив діяльність цього вченого один із сучасників) з дивовижною мужністю протистоїть Микола Вавілов, однак 6 серпня 1941 року, під час експедиції в Карпати, цього геніального генетика арештовують, і 1943 року він умирає в саратівській в'язниці від дистрофії.

А що ж Лисенко? Цей “великий дарвініст”, котрий за власним зізнанням ніколи не читав Дарвіна, береться ревізувати теорію класика світової науки. “Ніякої внутрішньовидової боротьби у природі не існує”, – заявляє він, це все людиноненависницькі вигадки буржуазної ідеології. Відтак в одну ямку треба кидати 5 жолудів: дуби, які з них виростуть, “допомагатимуть один одному”. З такої теорії – чергова хвиля ідеологічної пропаганди та практичні новачі: “гніздова посадка лісосмуг”. Але вони виростають зрідженими, нежиттєздатними. Назріває скандал, який приховати неможливо. Вихід – остаточно позбутися людей, котрі сміють ставити під сумнів лисенківські ідеї, та добитися тотальної перемоги “радянського творчого дарвінізму”. Лисенко звернувся до Сталіна з листом, у якому скаржився на те, що боротьба з менделістами забирає в нього багато сил і не дає зосередитися на головних завданнях радянської науки – у відповідь Сталін доручає йому підготувати сесію ВАСГНІЛ і скласти список академіків, які братимуть у ній участь... У постанові, прийнятій на сесії, було зазначено, що проведено “велику й плідну роботу по викриттю і розгрому менделізму-морганізму” і настав час “докорінної перебудови науково-дослідної роботи в галузі біології” та перегляду програм навчальних закладів. Внаслідок такої “перебудови” було закрито не лише генетичні, а й суміжні з ними інститути й лабораторії, категорично заборонено та вилучено з бібліотек книжки з класичної генетики, позбавлено праці тисячі професорів – подальша доля більшості з них була трагічна.

Проте ще нікому не вдалося заборонити істину. Доки в Радянському Союзі відбувалися такі події, було відкрито структуру носія спадковості дезоксирибонуклеїнової кислоти, розшифровано генетичний код, і в усьому світі на основі здобутків класичної генетики здійснилася "зелена революція" – було створено високоврожайні сорти, які врятували від хронічного голоду навіть такі країни як Індія і Пакистан.

Явище, відоме в історії науки під назвою "лісенківщина", відкинуло радянську генетику, на думку фахівців, років на сорок назад.

В останні роки свого життя Трохим Денисович Лисенко пробував підтверджувати свої теоретичні положення, займаючись селекцією корів на підмосковній базі Академії наук СРСР "Горки Ленинские". Помер так і не усвідомивши глибини свого наукового та й просто людського падіння.

Наталія ОКОЛІТЕНКО

Поразка... і дорога в безсмертя

Батько Жоржа Бізе (справжнє ім'я – Олександр-Сезар-Леопольд) був вчителем співів і автором романсів та фортепіанних п'єс, мати чудово грала на фортепіано і була першою вчителькою майбутнього всесвітньо відомого композитора. Музична обдарованість хлопчика виявилася дуже рано: вже у чотирирічному віці близькі помітили у нього чудовий музичний слух і феноменальну пам'ять. Отож коли Бізе виповнилося десять років він почав навчатися в Паризькій консерваторії.

Бізе був прекрасним піаністом і міг зробити кар'єру артиста, але потяг до написання музики переміг. Він серйозно займається теоретичними предметами і прагне працювати в оперному жанрі, з яким пов'язав усе своє творче життя. Вирішальний вплив на формування таланту молодого Бізе мав видатний французький композитор Ш.Гуно (автор відомої опери "Фауст"). Близькі успіхи юнака засвідчує той факт, що за час перебування в консерваторії (з 1848 по 1857 рр.) він отримав сім премій з різних музичних дисциплін. У рік завершення навчання за кантату "Кловіс і Клотільда" Бізе отримує Римську премію, яка надала йому право на державну стипендію і трирічне перебування за кордоном для художнього вдосконалення.

З 1858 по 1860 рр. він перебував в Італії, де наполегливо вивчав історію мистецтва, живопис, скульптуру, поглиблював знання з композиції тощо. У Римі він написав комічну оперу "Дон Прокопіо", оду-симфонію "Васко де Гама" та інші твори.

Після повернення до Парижа Ж.Бізе отримує від "Ліричного театру" замовлення на оперу "Шукачі перлин", яка була поставлена 1863 р. і мала успіх. Окрілений успіхом Бізе приступає до роботи над п'ятиактною оперою "Іван Грозний" (завершена 1865 р.), однак паризькі театри її відхилили.

У другій половині 60-х років у французькому суспільстві посилюються реакційні настрої. Був вигнаний з країни В.Гюго, переслідувався Г.Флобер. Бізе з його демократичними поглядами стає все важче працювати, бо в середовищі музикантів майже немає однодумців. Щоб заробити на життя, весь свій час марнує на переклади легковажних оперет для фортепіано, п'єс для маленьких оркестрів нічних кафе-шантанів тощо. У вільні від цієї роботи години композитор пише оперу "Перська красуня" за однойменним романом В.Скотта. Вона була поставлена 1867 р. в "Ліричному театрі".

Останні п'ять років життя композитора – то справжній розквіт його творчості, причому домінуючою є тема народу. Найяскравіше вона проявилася в операх "Арлезіанка" і чи не найвідомішому у світі творі – "Кармен". Хоча перша постановка опери отримала нищівну оцінку: в ряді статей автора звинуватили в пропаганді "аморальності".

Провал опери Бізе сприйняв як творчу катастрофу. Незабаром він захворів і 3 червня 1875 р., через три місяці після прем'єри "Кармен", помер у передмісті Парижа Буживаль. Однак вже з наступного року розпочався триумфальний похід опери по сценах Відня і Брюсселя, Лондона і Дубліна. І нині опера "Кармен" є однією з найпопулярніших у світовому оперному репертуарі.

Ярослав КОЛЯДА

*Почаївська Божя Матір.
Народна гравюра XVIII ст.*

Перший український православний журнал

У жовтні 1923 р. побачив світ останній номер духовного українського журналу "Релігійно-науковий вісник". Він був започаткований українськими вояками – членами православних братств 4-ї та 6-ї стрілецьких дивізій армії УНР у 1921 р. Перший номер журналу вийшов тиражем всього 300 примірників. У ньому було вміщено статті проф. В.Біднова, Л.Волохова, О.П.Білоня, М.Михалкіна, хроніка, бібліографія та редакційні матеріали. Вже з 3-4-го номерів тираж зріс до 1000 примірників. Його отримували крім емігрантів у Польщі українські громади у Швейцарії, Франції, Німеччині, Канаді та США, а в Україні – митрополит Василь Липківський. Внесок журналу у справу становлення національної релігійної думки був дуже помітний.

З журналом постійно співпрацювали поет Є.Маланюк, о.Н.Абрамович, о.А.Абрамович, В.Прокопович, д-р М.Левицький, О.Костюченко, Є.Бачинський, М.Оверкович, А.Лебединський, С.Петлора та інші.

На жаль, сьогодні більшість номерів журналу, який виходив протягом 1921-1923 рр., практично не збереглися для сучасних дослідників.

Артур ГУБАР

Найвизначніший винахід Альфреда Нобеля

Цей стрункий, темноволосий, з блакитними очима чоловік середнього зросту, з борідкою і пенсне на чорному шнурочку, як було прийнято носити за тогочасною модою, нерідко дивував оточуючих своєю поведінкою. На відміну від багатьох тогочасних багатчів Нобеля вважали “спартанцем”, бо він ніколи не палив, не вживав спиртного, уникав азартної гри в карти. Народжений у Швеції, Альфред Нобель не обмежувався національно-регіональними інтересами. Сучасників вражали його знання та глибоке володіння французькою, німецькою, російською, англійською мовами, знанням культури та історії європейських країн. Комерційна і промислова діяльність не завадила Нобелю створити багату бібліотеку. Він захоплювався творчістю Вольтера, Шекспіра, Гюго, Бальзака, Ламартина, Тургєнєва, Ібсена. В молодості й сам написав чимало п'єс, романів, віршів, хоч із часом охолов до літературної справи. Його помисли захопила хімія.

Кволий від природи Нобель інколи бував пригнічений, усамітнювався. Водночас міг працювати напружено, мав дар дослідника, і подовгу не виходив зі своєї хімічної лабораторії. Разом із тим устигав контролювати фінансовий стан своєї досить розгалуженої по всьому світу промислової імперії. За свідченням одного з біографів, окрім наукової та комерційної діяльності, Нобель чимало часу витрачав на ділове листування, слідкував за бухгалтерськими операціями.

Це була людина емоційна, несхибна у здійсненні визначеної мети. Хоча Нобель зажив слави “короля динаміту”, він виступав противником використання своїх винаходів для військових цілей. Здавалося дивним, що творець вибухівки за своїми переконаннями був пацифістом і підтримував тісні стосунки з громадськими діячами XIX століття, які готували антивоєнний конгрес на захист миру. До речі, тут у нього було своє оригінальне бачення розв'язання цієї проблеми. У листі до Берти фон Зутнер, яка деякий час працювала у нього секретарем (1905 р. отримала Нобелівську премію миру), шведський дослідник писав: “Мої відкриття швидше припинять усі війни, аніж ваші конгреси. Коли ворогуючі сторони зрозуміють, що однієї миті зможуть знищити одна одну, люди відмовляться від цих жахів і від ведення війни”.

Альфред Нобель щедро підтримував здібних науковців. Він часто повторював слова: невелика допомога – це практично ніщо, і якщо людина вирішила надати допомогу, то вона має бути щедрою. Такі міркування, що виникли в останні роки життя, певне підвели вченого і підприємця до основної думки, а саме: використати свій капітал на створення спеціального фонду, прибутки від якого повинні використовуватися для заохочення перспективних учених та інших діячів інтелектуальної сфери, які внесли вагомий вклад у прогрес людства. 1895 р. у своєму заповіті А.Нобель оформлює цю ідею, в деталях описуючи п'ять майбутніх Нобелівських премій. Це, власне, стало його останнім і найвизначнішим винаходом.

У своєму заповіті Альфред Нобель визначив Шведську королівську академію наук відповідальною за присудження премій у галузі фізики та хімії, Стокгольмський королівський інститут – у галузі медицини, Шведську академію – в галузі літератури, а комітет із п'яти членів, який призначається норвезьким парламентом, присуджує в Осло премію Миру. Розподіл Швеції та Норвегії у 1905 р.

не змінив цього порядку, а в 1968 р. Шведський королівський банк вирішив при-суджувати щорічну шосту премію – в галузі економіки.

Офіційна церемонія вручення премій відбувається 10 грудня, в день смерті Альфреда Нобеля.

Лауреату Нобелівської премії вручається золота медаль із зображенням А.Нобеля, диплом і чек на суму, розмір якої залежить від прибутків Нобелівського фонду.

Нобелівські премії присуджуються з 1901 р., за винятком 1914, 1918, 1935, 1940-1943.

Згідно положення про Нобелівську премію лауреат протягом 6 місяців після отримання премії виступає з Нобелівською лекцією (популярне висвітлення теми своєї роботи).

...Незадовго до смерті Альфред Нобель сказав: "Маю серйозний намір побачити мирні паростки червоної троянди у цьому розпеченому світі".

Нобелівські премії принесли посмертне визнання цьому вченому і неординарній людині, прагненням якої було домогтися миру та благополуччя на нашій планеті.

Анатолій ДЕНИСЕНКО

Замість литовських – російські військові статuti

Українське козацьке військо практично не чинило опору російським властям під час ліквідації старих українських державних порядків. Виступи двох рот компанійців у Глухові, що не бажали запровадження у них паличної дисципліни, та ще козаків Синявської сотні Чернігівського полку, які заявили про незгоду з новими правилами комплектування козацького війська – були винятками. Чому так сталося? Одна з відповідей на це складне питання пов'язана з грудневими подіями 1768 р. Одночасно з оголошенням війни Туреччині Катерина II видала указ про переведення українського козацтва на російські військові статuti. Це означало, що в "исправлении должностей военной службы" козацтво підпорядковувалося російським військовим юридичним нормам. В указі імператриці було сказано, що в цивільних справах козаки мали, як і колись, керуватися Литовськими статутами (так тоді називалося українське право), але найменша ініціатива самоврядного спрямування у цивільному житті відразу ж придушувалася нормами російських військових статутів.

Наприклад, 1781 р. у Шаповалівській сотні Ніжинського полку козак-підпомічник Василь Обтовець з товаришами Тимофієм та Григорієм Коротенками, Іваном Ласуном написали спільну чолобитну. Щоб подати її до Другої Малоросійської колегії, вони зібрали з виборних та підпомічників по 5 коп. За проявлену ініціативу козаків судили відповідно до військових статутів. Вирок гласив: за самовільну відлучку до Глухова, за збирання по 5 коп. грошей для написання і подання спільної чолобитної Обтовця, згідно з вказаним артикулом "позбавити живота, або, за рішенням Сенату, заслати в заслання". Інших учасників покарати "без милості нагайками".

Запроваджені 1768 р. російські юридичні норми, стали ще одним дієвим засобом позбавлення козацького війська власних звичаїв і традицій, ще одним кроком до ліквідації залишків й так куцої української автономії.

Олексій СТРУКЕВИЧ

Чернецтво

I

Розмірковувати про чернецтво з позицій світської людини надзвичайно важко. Проте спробуємо трохи заглибитися в історію цієї інституції.

Насамперед сама назва. В українській мові однаково часто вживають слова “чернець” та “монах”.

“Монах” - слово грецьке, означає один, самотній, усамітнений.

“Чернець” - слово старослов'янське, пов'язане з темним кольором одягу цих людей.

Як бачимо, і перша, і друга назви мають право на існування, тому далі ми скрізь будемо вживати наші давні назви - “чернець”, “ченці”, “чернецтво”. У християнстві чернецтво виникає ще у III ст., але найбільшого поширення набуває у IV ст. Засновником його вважають Антонія Великого. Він народився в 250 р. у знатній та заможній християнській родині в Єгипті. Здобув високу освіту. У вісімнадцять років залишився без рідних і, отримавши велику спадщину, міг вести безтурботне, світське життя. Але таке існування його не цікавило, захоплювали діяння святих апостолів, які, покинувши все світське, пішли за своїм вчителем - Ісусом Христом.

Одного разу, зайшовши до церкви, він почув слова з Євангелія: “Коли хочеш бути досконалим, - піди, продай добра свої та й убогим роздай, - і матимеш скарб ти на Небі. Потім приходи та й іди вслід за Мною”. Це настільки вразило майбутнього подвижника, що він вирішив так і вчинити: роздав всі свої маєтності, а сам оселився усамітнено за межами міста. Згодом св. Антоній знайшов собі притулок в одній з печер, в якій провів багато років, харчуючись тільки хлібом та водою. Але й цього йому було замало. Взнявши хліба на шість місяців, св. Антоній пішов до пустелі, де й оселився серед руїн фортеці. До нього почали сходитись прибічники Христової віри, які селились у навколишніх печерах. Пустеля ожила. Скрізь лунали молитви, піднесені релігійні співи, закипіла робота. Духовним наставником всіх цих відлюдників був Антоній Великий. Він прожив довге життя - 106 років. За час свого відлюдництва лише двічі з'являвся серед людей у скрутні для християн часи. Перший раз у 311 р. за часів імператора Максиміліана при переслідуванні християн, вдруге - столітнім старцем у часи пригнічення християн аріанами.

Антоній Великий вважається засновником чернецтва відлюдників.

Є ще чернецтво спільне або колективне (гуртожиткове), яке найбільш поширене й існує по сьогоднішній день. Сутність його в тому, що такі ченці живуть гуртом, мають спільну молитву, спільну трапезу, спільну працю і всі заробітки і здобутки вносять до спільного коша. Такі спільноти називаються монастирями.

Засновником такого виду чернецтва прийнято вважати преподобного Пахомія Великого. Він народився 292 р. у Фіваїді в родині язичників. У молоді роки сам був язичником. У 312 р., потрапивши до війська кесаря Максиміліана, Пахомій настільки був вражений добротою та милосердним ставленням християн до своїх ворогів, що після закінчення війни прийняв віру Христову, а згодом, оселившись в єгипетській пустелі, заснував перший колективний монастир. Звиклий до військової служби, суворої дисципліни та порядку, Пахомій і серед відлюдників запровадив чітку організацію. Згодом монастир вже міг надати притулок всім бажаним. До речі, саме преподобний Пахомій є засновником і першого жіночого монастиря, в якому настоятелькою була його сестра.

Життя в цих монастирях було підпорядковане єдиному статуту, заснованому на принципах цнотливості, відмови від всього земного та шанобливого ставлення до старшого. Крім того, обов'язковими були фізична праця та читання книг. Ніякої особистої власності мати не дозволялось. Їжа складалась з хліба, сиру та овочів і давалась один раз на день. Тільки у суботу та неділю була ще одна, вечірня трапеза. Суворе монастирське життя вимагало для новоприбулих однорічного випробувального терміну. Але, незважаючи на це, ще за життя Пахомія Великого кількість ченців у його монастирях досягала 7 тис. чоловік, а через сто років після нього - 50 тис. чоловік.

Після преподобних Антонія та Пахомія чернецтво почали розповсюджувати на Сході їхні учні та послідовники.

А згодом і Захід приймає як спосіб життя чернечу чесноту завдяки месіонерській діяльності Афанасія Великого, Святого Ієроніма, Блаженного Августина та інших світочів учення Христового.

Найяскравішим проявом чернечого життя була і є так звана "чернеча республіка", яка виникла у VII ст. на горі Афон у Греції. Це - цілий комплекс монастирів та скитів із суворим, статутним способом життя, де знайшли собі притулок як відлюдники, так і прибічники колективного монастирського існування.

Саме там, у Есфігменській обителі, прийняв постриг у X ст. один з засновників чернецтва на Русі - преподобний Антоній Печерський, саме з Афону він приніс на Київські пагорби студійний статут, за яким і сьогодні живуть ченці Києво-Печерського та інших монастирів.

II

Коли говорять про засновників чернецтва на Русі, то, як правило, називають два імені: преподобних Антонія та Феодосія Печерських.

Першим до Києва прийшов преподобний Антоній. Про нього ми знаємо зовсім небагато. Народився у м. Любечі на Чернігівщині. Ще з молодих років захопився християнською ідеєю і відправився у вічних пошуках істини по світу. Так вже сталось, що доля закинула його до Греції і там, на славетному Афоні, він знайшов своє місце і свій життєвий та духовний притулок. Але чим глибше пізнавав він слово Христове, чим серйозніше заглиблювався у настанови Вчителів, тим більше розумів всю неосяжність Ісусового вчення. І своє головне призначення Антоній побачив не на святій горі Афон, а у своїй далекій Батьківщині.

Двічі повертався преподобний на Русь. Перший раз у часи Святополка Окаянного, у часи гонінь та приниження християн. Не зумів подвижник перемогти словом жорстокість, і змушений був повернутися до Афону. Але згодом, відчувши невгамовний потяг до рідних місць, знову вирушив на Батьківщину і залишився тут вже назавжди.

Йшов 1051 рік. Довго шукав преподобний місце для заснування своєї обителі, обійшов багато монастирів, і нарешті віднайшов серед Київських пагорбів печеру, яку вподобав для молитов пресвітер Іларіон. Саме в ній і оселився подвижник зі словами: "Господи! Утверди мене в місці своєму, і хай буде на місці своєму благословення Святої Гори і мого ігумена, що мене постриг". Поступово, як це було і в Єгипті при Антонії Великому, почала сходитися на Київські пагорби братія. Коли їх стало дванадцять, Антоній Печерський залишив настоятелем монастиря Варлаама, а сам оселився в іншій печері, неподалік від цього місця. В цій печері він провів багато років. Антоній Печерський до кінця днів своїх залишався відлюдником.

Засновником колективного чернецтва на Русі вважається Феодосій Печерський. Він народився у Василькові у заможній родині. Вже змалку майбутній сподвижник вирізнявся особливою благочестивістю та послухом. Він рано опанував Святе Письмо, постійно постився, носив одяг суворий, аскетичний. Кілька разів Феодосій намагався залишити дім, щоб піти у світ, відшукати у ньому своє місце, але родичі

його були категорично проти. Внутрішня суперечка між аскетичним мисленням сина та світським світоглядом матері Феодосія тривала досить довго. Врешті-решт переміг Феодосій.

Прийшовши до монастиря, закладеного преподобним Антонієм, він досить швидко досяг значних вершин і став настоятелем. Саме при Феодосії з'являється студійний устав, встановлюється сувора дисципліна, і обитель перетворюється на монастир, якому судилося стати колыскою чернецтва не тільки Русі-України, а й всього слов'янства.

Києво-Печерський монастир подарував нам першого історика Русі - Нестора Літописця, автора "Повісті минулих літ" - цього, по-справжньому, безцінного джерела нашої історії. Крім "Повісті" та "Життя Феодосія" чернець Нестор написав "Читання про життя та загибель Бориса та Гліба" - двох князів-страстотерпців, забитих їхнім братом Святополком у одвічно шаленій боротьбі за владу. Саме князі Борис та Гліб стали першими святими у хорі святих Церкви Русі-України.

У стінах Києво-Печерського монастиря жив і працював перший наш художник, преподобний Аліпій Іконописець.

Тут, на цій святій землі, щедро скропленій потом ченців-трудоарів, була заснована перша руська лікарня, у витоків якої стояв преподобний Агапіт-лікар. Життя цих та деяких інших ченців і склало твір під назвою "Києво-Печерський патерик".

"Патерик" або "отечник" - книга, яка розповідає про життя ченців певної місцевості. Фактично "Києво-Печерський патерик" і є основною історією монастиря, заснованого на київських пагорбах. Щодо сприйняття сучасним читачем цього твору, то можна сказати лише одне: поза всяким сумнівом "Патерик" - один з найкращих творів як давньої, так і сучасної української літератури.

Звичайно, Києво-Печерський монастир - це тема для особливої розповіді, це точка відліку у становленні чернечого життя всієї Русі-України.

Чернеча обітниця - особливий інститут з багатотисячними традиціями, незвичайним способом життя, своєрідними правилами, одягом, харчуванням. Це - ціла система ступенів та випробувань.

III

Які ж існують шаблі чернецтва? Чим ченці відрізняються один від одного? Хто, нарешті, може стати ченцем? Запитання, запитання... Погодьтеся, невідоме завжди цікавить, турбує, бентежить.

Почнемо з останнього запитання. У 43-му правилі VI Вселенського Собору сказано: "Ніяке попереднє життя не може стати перешкодою до вступу у чернецтво, бо чернецтво - життя спокутуване, а монастир - лікарня, за вченням святих отців, засновників чернецтва".

Взагалі, чернецтво буває трьох шаблів, які різняться між собою не тільки внутрішнім подвижництвом, а й зовнішнім виглядом.

Ченці першого ступеню - новоначалці або рясофорні. Їхній одяг - ряса та камілавка;

другого - малосхимники або мантийні ченці, з яких і сьогодні складається найбільша частина чернецтва. Одяг їхній, крім ряси та камілавки, складається з пояса, клобука на камілавці та мантиї;

третього - великосхимники. Це найвищий ступінь чернецтва, ступінь входження до янгольського образу.

В основі чернечого життя лежать три основні обітници: цнотливе непорочне життя, послух та відмова від власності. Бо саме хтивість, непослух, сріблολобство і є тими основними гріхами, які постійно підживлюють головний гріх душі людської - гординю.

Але звичайно прибульці до монастиря відразу ченцями не стають. Кожний проходить випробування. І тільки після того, як настоятель впевниться у прав-

дивих намірах новоприбулого, той отримує благословіння на носіння підрясника з поясом та скуфії. Він отримує звання послушника, бо головний обов'язок у монастирі - несення послуху, тобто виконання якоїсь роботи. "Послух вище поста та молитви", - вчить монастирське прислів'я.

Коли послушник через деякий час доводить щирість своїх намірів, тоді він підходить до першого шабля чернецтва. Як правило, ніяких додаткових обітниць він не дає, але отримує нове ім'я і може носити зверху підрясника та скуфії рясу й камілавку. Такі ченці називаються рясофорними.

Ряса - слово грецьке, означає - одяг вільний, нічим не стягнутий, звичайно довгий, майже до землі, зі стоячим коміром.

Камілавка - теж слово грецького походження, означає - шапка, що приборкує жар непомірний.

У рясофорі чернець перебуває не менше 6 місяців, але найчастіше, згідно з монастирськими установчими правилами, до 3 років. І вже після цього він має право підійти до втілення малого янгольського чину або прийняти малу схиму. Схима - чернечий спосіб життя, ступінь, який вимагає від посвячуваного виконання особливо суворих аскетичних правил. Ми не будемо описувати весь процес прийняття ченцем нового ступеня, але на деяких моментах все-таки варто зупинитися.

Одягаючи на новопостриженого один одяг за іншим, настоятель пояснює їхні символічне значення.

Власіяниця - хитон злиденності, притаманний чернечому життю.

Парамон - чотирикутний плат із зображенням Хреста Господнього та знаряддям його страждань, прийняття на себе частки долі Ісуса Христа.

Хрест - спомин про хресні страждання Господа та терпіння на життєвому шляху.

Шкіряний пояс - знак умертвління плоті та оновлення духу.

Мантія або палій - одяг негління та чистоти. Мантія не має рукавів. Це вказує ченцю на те, що він не має рук, щоб творити лихі справи. А ще - мантія своєю крилатістю вказує на подібність до янгольського образу.

На голову ченцю одягають клобук, який ще називають шоломом - броню віри та любові. Ноги взувають у сандалі, щоб бути благовісником світу, подібним архангелу Гавриїлу.

Новопостриженому ченцю дається "вервиця" або "чотки" - меч духовний для щоденних вправ у молитвах Ісусових.

Перебувати у малій схимі ченці можуть все своє життя, так ніколи і не підійшовши до великої схими. Але деякі з них все-таки зважуються і по тому благословляються на прийняття великого янгольського образу.

Великосхимник отримує і свій особливий одяг, якого не має малосхимник: великий пароман та кукуль з анамавом. Кукуль одягають замість камілавки з клобуком. На вигляд - це гостроверха шапочка, з якої звішується тканина, що покриває голову та плечі ченця, прикрашена п'ятьма хрестами - на чолі, грудях, обох плечах та на спині. Особливою обітницею великосхимників є мовчання. Ім'я вони отримують нове, на знак початку нового життя. Устав їхній більш суворий: вони більше часу проводять у молитві, мають більше обмежень у їжі. Якщо малосхимники не їдять тільки м'яса, то великосхимники їдять лише рослинну їжу.

Сергій ГРАБАР

Юрій Логвин.
"Козак і смерть"

Історичне розмаїття

Не той фах обрав...

Англійський король Георг III, який правив у другій половині XVIII ст., мав незвичне для коронованих осіб захоплення. Його величність був неперевершеним... токарем. Залюбки годинами працював за токарним верстатом.

Майстерно виточені ним деталі найскладнішої форми викликали у фахівців подив та захоплення. От лише державним діячем монарх був абияким! На думку істориків, то був чи не найслабкіший правитель країни за всю її історію. Отже, було б краще, якби Георг III займався виключно різанням металу!

Предтеча Бонапарта

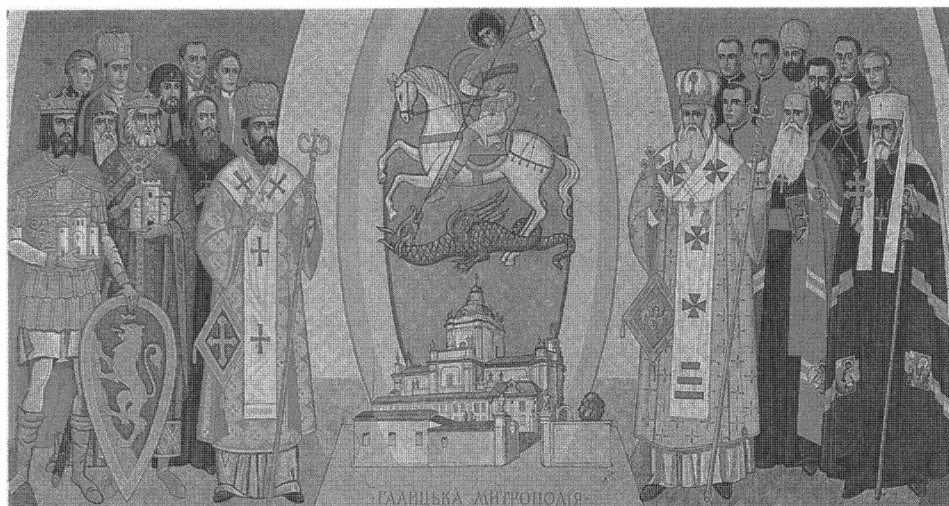
Невдовзі після перемоги над Наполеоном російські газети вмістили цікаву публікацію на історичну тему. Як виявилось, ще у епоху Середньовіччя жив володар – тезка знаменитого завойовника. Він, хоч і не так уславився, але був аж ніяк не менш войовничим та честолюбним. У XIII ст. правитель італійського міста Лоді Наполеон вів із сусідніми князівствами нескінченні війни і загарбав у них чимало земель. Врешті навколишні правителі, яким "допекло", утворили союз. Об'єднавши сили, завдали супостату нищівної поразки і захопили його в полон. Щоправда, звичаї тоді були суворішими, і фінал кар'єри середньовічного Наполеона виявився сумнішим, ніж у його знаменитого тезки. Адже Наполеон Бонапарт, як відомо, дожив свій вік у почесному ув'язненні на острові Святої Єлени, у відносному комфорті. А його попередника кинули до тісної клітки, де він помер у муках.

Глузувати з себе не завжди безпечно

З великим персидським поетом Шамседіном Мохаммадом Хафізом, який жив у XIV ст., якось сталася пригода. Він випадково потрапив до гурту шанувальників поезії, які вели запеклі суперечки, хто з поетів найкращий.

Ніхто з них не знав Хафіза в обличчя, от він вирішив трохи розважитись. Жартома почав лаяти та висміювати свої ж власні вірші. Але така забавка призвела до несподіваних наслідків. Розлючені шанувальники Хафіза відлупцювали зухвалого незнайомця! Цю трагікомічну історію сам же потерпілий згодом описав в одному із своїх творів.

С. Гординський. Галицька митрополія

ЛИСТОПАД

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30						

1 – 150 років тому вибухнуло Львівське збройне повстання проти австрійської влади.

– 160 років від дня народження українського і болгарського історика, філолога, громадського діяча Марина Дринова. Помер 13 березня 1906 р.

2 – 290 років за наказом Петра I було зруйновано Батурин і знищено все його населення.

– 155 років від дня народження російського скульптора Марка Антокольського. Помер 9 липня 1902 р.

– 120 років від дня народження українського живописця Антона Монастирського. Помер 15 травня 1969 р.

3 – 225 років тому помер російський художник Антон Лосенко. Народився 10 серпня 1737 р.

– 80 років тому Народне віче у Чернівцях ухвалило входження Буковини до складу Соборної Української держави.

4 – 130 років від дня народження українського історика права, філософа і соціолога Богдана Кістяківського. Помер 16 квітня 1920 р.

– 110 років від дня народження українського історика, громадського діяча Дмитра Солов'я. Помер 9 липня 1966 р.

5 – 190 років тому помер церковний діяч, богослов Сильвестр Лебединський. Народився в 1750 чи 1757 рр.

– 80 років тому було створено Українську академію мистецтв, Археологічну комісію, Український державний архів.

– 5 років тому було створено Європейський Союз

7 – День пам'яті вбитих борців проти тиранії

8 – 120 років від дня народження українського лірника Аврама Гребеня. Помер 27 грудня 1961 р.

9 – День української писемності і мови

– 180 років від дня народження російського письменника Івана Тургенєва. Помер 3 вересня 1883 р.

– 80 років тому трагічно загинув український композитор, автор популярних романсів Микола Харито. Народився 19 грудня 1886 р.

10 – 160 років тому помер український письменник Іван Котляревський. Народився 9 вересня 1769 р.

– 125 років від дня народження українського архітектора і мистецтвознавця Володимира Пещанського. Помер 26 серпня 1926 р.

11 – 1500 років тому було канонізовано єпископа Мартина Турського

12 – 375 років тому було вбито у Вітебську уніатського архієпископа Йосафата Кунцевича. Народився 1580 р.

– 195 років тому помер останній кошовий Запорозької Січі Петро Калнишевський. Рік народження 1691.

– 190 років від дня народження українського письменника, філолога Осипа Бодянського. Помер 18 вересня 1877 р.

– 165 років від дня народження російського композитора Олександра Бородіна. Помер 27 лютого 1887 р.

– 100 років від дня народження українського письменника, актора, кінорежисера Луки Ляшенка. Помер 1 грудня 1976 р.

13 – 80 років тому було створено Директорію на чолі з В.Винниченком.

– 80 років тому Росія в односторонньому порядку анулювала Берестейський мирний договір.

14 – 735 років тому помер князь Новгородський Олександр Невський. Народився бл. 1220 р.

– 210 років від дня народження російського флотоводця, географа Ми-

хайла Лазарева. Помер 23 квітня 1851 р.

– 170 років від дня народження російського художника, автора творів про Україну Лева Жемчужникова. Помер 6 серпня 1912 р.

– 80 років тому помер український філософ Максим Антонович. Народився 9 травня 1835 р.

– 80 років тому була створена Українська Академія наук

16 – 210 років від дня народження українського і російського історика Дмитра Бантиша-Каменського. Помер 6 лютого 1850 р.

– 180 років від дня народження російського історика Костянтина Кавеліна. Помер 15 травня 1885 р.

– 120 років від дня народження українського скульптора Михайла Паращука. Помер 24 грудня 1963 р.

– 80 років тому почалося повстання проти гетьманської влади П.Скоропадського.

17 – Міжнародний день студентів

– 290 років тому обрано гетьманом Лівобережної України Івана Скоропадського

– 210 років від дня народження українського і російського актора Михайла Щепкіна. Помер 23 серпня 1863 р.

В. Троїнін.

Портрет Михайла Щепкіна

– 135 років від дня народження українського історика Єгора Редіна. Помер 10 травня 1908 р.

19 – 300 років тому помер гетьман України Петро Дорошенко. Народився 1627 р.

– 270 років від дня смерті глави уніатської церкви в Україні Лева Кішки. Народився 1663 р.

– 155 років від дня народження швейцарського філософа Ріхарда Авенаріуса. Помер 18 серпня 1896 р.

20 – 325 років тому помер король Речі Посполитої Міхал-Фома-Корибут. Народився 1633 р.

– 140 років від дня народження шведської письменниці Сельми Лагерлеф. Померла 16 березня 1940 р.

– 55 років тому на Волині відбулася конференція поневолених в СРСР народів.

21 – День святого архистратига Михайла, покровителя Києва

Введення у храм Пресвятої Богородиці (Третя Пречиста)

– 180 років від дня народження американського історика, етнографа Льюїса Генрі Моргана. Помер 17 грудня 1881 р.

– 130 років від дня народження українського дипломата Григорія Щербини. Загинув 28 березня 1903 р.

22 – 230 років від дня народження російського державного діяча Віктора Кочубея. Помер 15 червня 1834 р.

– 125 років тому помер український

історик, фольклорист, письменник Михайло Максимович. Народився 15 вересня 1804 р.

– 65 років тому було прийнято постанову ЦК КП(б)У про припинення українізації.

– 315 років тому помер український релігійний діяч, історик, письменник

Інокентій Гізель (Кисіль). Народився бл. 1600 р.

23 – 130 років від дня народження українського художника Віктора Замирайла. Помер 2 вересня 1939 р.

– 100 років від дня народження українського художника, сценографа Миколи Кричевського. Помер 11 вересня 1961 р.

25 – 160 років від дня народження українського письменника Івана Нечуя-Левицького. Помер 15 квітня 1918 р.

– 115 років тому помер український педагог, діяч народної освіти Микола Корф. Народився 14 липня 1834 р.

26 – 140 років від дня народження українського актора Івана Загорського. Помер 24 серпня 1904 р.

– 75 років тому помер український історик Володимир Іконников. Народився 21 грудня 1841 р.

27 – 135 років від дня народження української письменниці Ольги Кобилянської. Померла 21 березня 1942 р.

28 – 130 років від дня народження фінського письменника Майю Лассілі. Загинув 21 травня 1918 р.

– 80 років тому більшовики створили у Суджі Курської губернії Тимчасовий робітничо-селянський уряд України

29 – 620 років тому помер король Чехії, імператор Священної римської імперії, король Німеччини Карл IV. Народився 14 травня 1316 р.

– 220 років від дня народження українського письменника Григорія Квітки-Основ'яненка. Помер 20 серпня 1843 р.

– 115 років від дня народження історика церкви Івана Власовського. Помер 10 жовтня 1969 р.

– 100 років від дня народження української актриси Галини Ольшевської. Померла 7 листопада 1972 р.

30 – 490 років від дня народження італійського архітектора Андреа Палладіо. Помер 19 серпня 1580 р.

У листопаді виповнюється:

– 350 років від дня смерті черкаського полковника, сподвижника Богдана Хмельницького Максима Кривоноса. Рік народження невідомий

– 275 років від дня народження українського художника Степана Скрипецького. Помер після 1784 р.

– 150 років від дня народження російського археолога Миколи Веселовського. Помер 12 квітня 1918 р.

У 1998 році виповнюється:

– 885 років від часу укладання “Повісті минулих літ”

– 235 років тому помер будівничий Андріївського собору у Києві Іван Мічурін. Народився 1700 р.

– 150 років тому помер бельгійський садівник, автор паркової композиції “Софіївка” в Умані Людвіг Метцель. Народився 1764 р.

– 120 років від дня народження українського архітектора Олександра Лушпинського. Помер 1944 р.

– 110 років тому у Львові відбулася перша в Україні музейна виставка ікон

Облога Замостя

25–26 жовтня 1648 р. українська армія під керівництвом Богдана Хмельницького зняла облогу Львова, задовольнившись великим викупом і виступила у північно-західному напрямку на Замостя, що стояло на західних рубежах етнічних українських земель. Це місто було тоді маєтністю князів Замойських, і саме тут переховувався зі своєю родиною князь Ярема Вишневецький.

Дані розвідки були невтішними. Місто мало потужні оборонні укріплення, у ньому стояв сильний польсько-німецький гарнізон на чолі з Людвігом Вайєром, на допомогу якому готова була стати місцева шляхта. Тут було досить артилерії, боєприпасів і провіанту. Л.Вайєр передбачливо спалив Замостське передмістя. Враховуючи цю інформацію, Хмельницький на підході до Замостя 6 листопада

запропонував обложеному сплатити контрибуцію, як Львів, а згодом спробував переманити на свій бік німецьких найманців. Діставши відмову, гетьман вибухнув погрозами, писав, зокрема, й таке: “пішло немало душок ваших аж до Вісли, але й Вісла нас за Божою поміччю перенесе”. І дійсно, невдовзі було вчинено перший штурм міста.

До цього гетьмана змусило загострення суперечностей у таборі повстанців. Одні козаки виступали за припинення походу, інші, насамперед генеральний обозний Іван Чорнота, прагнули до бою, щоб потім ударити по Варшаві та Кракову. Однак цей штурм, як і два наступних, були невдалими (справдилися пророкування віщунок, що жили в українському таборі). Тоді

Хмельницький змінив тактику і вцілвив облогу Замостя, сподіваючися на те, що переповнене людьми місто скоро вичерпає запаси провіанту. Це, дійсно, мало певний ефект.

Тим часом гетьман розіслав свої війська по всьому регіону. Передові українські й татарські частини вже напували коней у Віслі, близько підійшли до Берестя-Литовського та Любліна. Хмельницький погрожував “переполоскати всі волості до Вісли”, і його погрози справджувалися. Звістка про наміри повстанців іти на Краків і Варшаву викликала тривогу у польському стані, яку посилювали відомості про активну дипломатичну діяльність Хмельницького по створенню коаліції проти Речі Посполитої. Під Замостям у нього побували послы з Трансильванії та Молдавії. Гетьман вів переговори з братом трансильванського князя Д’єрдя II Сигізмундом Ракоці, який претендував на престол. Хмельницький розраховував укласти з ним військовий союз проти Польщі. Врешті під Замостя прибули полковники М.Кривоніс і П.Головацький, й українська армія почала готуватися до нових штурмів. Знаючи рішучість і непримиренність Кривоноса, замостяни стали поступливішими. Вони послали до Хмельницького його кума – шляхтича Зерського, а пізніше – його колишнього вчителя, ксьондза Гунцеля Мокрського. Після переговорів гетьман погодився на не дуже високу суму викупу (20 тис. злотих) і пообіцяв зняти облогу.

Йти на Варшаву, залишаючи в тилу за собою потужні міста з великими гарнізонами, було б занадто ризиковано. До того ж за Замостям починалися етнічні польські землі, і воювати тут Хмельницькому було значно тяжче.

Стояла пізня осінь з її холодними дощами та снігами. За таких умов обложені у фортецях і замках мали б велику перевагу над козацькими таборами. Крім того, серед повстанців почалась епідемія, від якої загинуло чимало вояків. Помер брат Тугай-бей, найтяжчою втратою стала смерть М.Кривоноса. Отже, моральний дух в українській армії погіршився, деякі повстанці втекли. Хмельницький наказав своїй варті ловити і нещадно карати дезертирів, але він розумів, що такі заходи можуть дати лише тимчасовий ефект.

*Король Речі Посполитої
Ян-Казимир*

гетьмана з-під Замостя. На його честь салютували з рушниць і гармат, учні Києво-Могилянської академії читали свої вірші-панегірики, врешті сам київський митрополит Сильвестр Косов і єрусалимський патріарх Паїсій урочисто привітали гетьмана-переможця, який визволив свій народ від іноземних поневолювачів. Українське православне духовенство і всі чотири патріархи благословили Богдана Хмельницького на переможну війну проти загарбників і підтримали його намір змцнювати відроджену Українську державу. Цій меті він і присвятив решту свого життя.

Ще під час облоги гетьман звернувся з листом до польського сенату, у якому дав зрозуміти, що підтримує одного з двох головних кандидатів на корону Речі Посполитої – Яна-Казимира. Голос Хмельницького став вирішальним, що визнають і сучасні польські історики, і 17 листопада на сеймі Яна-Казимира було обрано королем Речі Посполитої. Його звернення до Хмельницького з проханням припинити похід і стало тим приводом, якого чекав гетьман. Він наказав своїй армії відійти від Замостя, а 24 листопада і сам вирушив на схід. Переможний похід 1648 р. було завершено...

Перед Різдом Христовим (25 грудня 1648 р. за старим стилем) Богдан Хмельницький в'їхав у древній Київ як триумфатор. Його радісно вітали кияни, як і весь український народ на шляху повернення

Юрій МИЦИК

Варфоломіївська ніч України

Останні години й хвилини батуринців, козаків, сердюків проходили у героїчному супротиві. Почавши темної ночі (а о шостій годині стояла ще суцільна темінь) удаваний штурм, російське військо, пробравшись одночасно тайником, вдарило підступно в ряди оборонців зсередини оборонних укріплень. Побачивши московських стрільців, які один за одним з'являлися у фортеці, городяни на чолі з дияконом і його дочкою кинулись їм на перепону. Та вже було пізно. З потайного лазу з'являлося дедалі більше росіян.

Вцілілі від першої штурмової хвилі наступаючих, козаки, сердюки, городяни мужньо оборонялись. Та бій без головної переваги – артилерії, на кілька сторін, у неясній спантеличеній обстановці, при відсутності старшини підрозділів (Мазепа забрав з собою сотників, більшість полковників!) вже не мав успіху.

Протягом двох годин переважаючи удвічі–тричі війська Меншикова завершили навальний наступ. Спалені або обгорілі п'ять батуринських церков виразно свідчать про те, що у них на якийсь час знаходили прихисток оборонці, але озлоблені стрільці не спинялися навіть перед православними святинями – розбивали двері, закидали у розбиті вікна факели. Особливо вони полювали за сердюками, більшість яких була безжално винищена. Взятих же у полон в'язали для майбутніх катувань.

Понищивши козаків, сердюків, стрільці й драгуни з ненавистю кидалися на беззахисних і беззбройних старших людей, жінок, дітей. Ніякі моління про пощаду не допомагали. Їм рубали голови, кололи груди.

Різними шляхами йшла інформація про страшні злодіяння в Батурині у Москву, Новгород, зарубіжжя. Літописці, посилаючись на свідчення очевидців, були спільні в оцінках масштабів трагедії українського міста: "великій государь... град его стольный разори до основания и вся люди посече" (Новгородський літопис), "Люди в нем бывшие вырублены, церкви разорены, дома разграблены и сожжены" (Рукописний збірник XVIII ст.), "Город Батурин войска государевы, доставши, спалили и людей всех вырубали. Тогда зима престокая была; снеги превеликия и морозы такие сильные были, что и птицы мерзли" ("Краткое летоизобразительное знаменитых и памяти достойных действий и случаев описание"); "И тот город взяли приступом, и вырубили, и выжгли" (Записки московського окольничого Івана Желябузького за 1708 рік); "Меншиков зараз добыл Батурина и сплюндровал его огнем и мечем" (Чернігівський літопис за новим списком (1587–1724). Подібний опис подавав й у своєму щоденнику шамбелян Карла XII Адлерфельд, який загинув під Полтавою у 1709 р.: "Перебили і старих і малих, не оглядаючись на стать та вік, залишок жінок поцупили. Взяти сорок гармат. Спалили місто і 30 млинів, що стояли на річці Сейм. Все пограбували. Комендант, родом прусак, був взятий, з ним гірко вчинили".

Французькі часописи, отримавши інформацію з України, вийшли з промовистими заголовками – "Страшна різня", "Руїна України", "Жінки й діти на вістрях шабель". "Газет де Франс", "Летре гісторік" та інші газети сповіщали болочу новину: "Всі мешканці Батурина без огляду на вік і стать вирізані, як наказують нелюдські звичаї москалів". "Ціла Україна купається в крові. Меншиков уживає засобів московського варварства".

Отримавши на світанку від царя заспокійливого листа про можливість 2 листопада ще "бавитца" під Батурином, О.Меншиков вирішив сповна проявити свій набутий хист ката і з насолодою поглумився над усіма, хто не виявив належної пошани до його особи. Захоплений кривавим видовищем, діями своїх підлеглих, він звелів нашвидкоруч збудувати шибеницю і принести з палацу портрет І.Мазепи. Під захоплені вигуки п'яних стрільців, похнюплені погляди пов'язаних до купи бранців, зображення гетьмана "повісили... посеред города Батурина". Все

це настільки сподобалося Меншикову, що за таким же його сценарієм подібне вчинили невдовзі і в Глухові.

Далі розпочалась зловтішна оргія московських переможців. "Меншиков звелів прив'язати до дощок трупи начальних козацьких людей і пустити по річці Сейму, щоб вони подали вістку іншим про погибель Батурина", – повідомляє про її початок шведський історик Фріксель, автор "Історії життя Карла XII". Одних спійманих козаків-оборонців по-садистськи, шляхом відрубування по черзі правої руки, лівої ноги, потім лівої руки і правої ноги, четвертували. Інших саджали на загострені коли, і ті в муках приречено конали. Але ці знущання, за "Історією Русів", були звичайнісінькими і поступались перед тим, "що саму уяву жахали". Тортури проводились під наглядом О.Меншикова з особливою ретельністю. Вони вкарбувались назавжди у народну пам'ять. У думі, в якій не виявлено симпатій до Мазепи, проривається в пекучих рядках біль – стогін батуринського люду:

*"А в городі у Батурині
Мужиків да жінок
У пень сікли да рубали,
Церкви палили, святості да
Ікони під ноги топтали..."*

Задовольнивши свої ниці бажання, втішившись стратами, муками переможених, О.Меншиков віддав місто на грабїж. П'яні солдати в першу чергу кинулись грабувати собори, в яких було багато золотого церковного начиння. Навіть золотверхі бані були понівечені.

Сергій ПАВЛЕНКО

Гетьман Іван Скоропадський

Майже 14 років – від свого обрання (17 листопада 1708 р.) і до смерті, що сталася 14 липня 1722 р. – Лівобережною Україною правив гетьман Іван Ілліч Скоропадський.

Він народився в сім'ї козацького старшини в Умані. Мав ще двох братів – Василя і Павла. Спочатку Іван Скоропадський служив канцеляристом у гетьманській канцелярії, невдовзі оженився на дочці чернігівського полкового осавула Н.Калениковича, Пелагеї. За нею одержав у посаг двір у Чернігові, де й поселився. Чернігівським полковим писарем Скоропадський залишався майже десять років. Поміркований і сумлінний у роботі, він приглянувся гетьманові Мазепі й невдовзі одержав "уряд" генерального бунчужного, отже, увійшов до найближчого оточення гетьмана.

Іван Скоропадський, користуючись довір'ям Мазепи, продовжував просуватися по щаблях старшинської ієрархії – став генеральним осавулом, а у 1706 р. був поставлений полковником в один з найбільших полків – Стародубський, після смерті полковника Міклашевського. На стародубському полковництві Скоропадський залишався до листопада 1708 р., коли на раді в Глухові, за велінням царя, був поставлений на гетьманство.

Даючи характеристику гетьману Скоропадському, треба зазначити, що на час отримання булави це була людина зріла й досвідчена, мав уже 62 роки. Життя в Гетьманщині, спочатку на Правобережжі, а відтак на Лівобережжі, в умовах старшинських чвар і втручання російського царизму в її внутрішнє життя, виробили в характері Скоропадського риси обережності, зваженості, вміння пристосо-

уватися до обставин та неабиякий дипломатичний хист. Водночас він був людиною твердих консервативних переконань, патріот – у свій час він був близьким до Мазепи й співчував його намірам. Д.Дорошенко цілком слушно стверджує: "Безумовно, Скоропадський належав до групи мазепинців, але події заскочили його так, що він мусив залишитися на стороні Москви". Водночас, як типовий представник козацької старшини тих часів, він прагнув до особистого збагачення – до збільшення й розширення своїх земельних володінь, промислових закладів і дійсно став одним з найбільших землевласників-державців у країні.

Постать Скоропадського – складна, неоднозначна і навіть трагічна. Але у тих складних умовах, у яких опинилася Гетьманщина після поразки Карла XII і

Мазепи на полі Полтавської битви, коли царизм, зміцнівши, проводив послідовний курс на утвердження абсолютизму й імперіалізму, політика і тактика, які обрав Скоропадський, були єдино можливими і реалістичними.

Скоропадський зміцнив свою особисту гетьманську владу, користуючись довірою царя і його можновладців до себе й створивши імідж лояльного царського васала. Оскільки після переходу генеральної старшини у повному складі на бік шведського короля в жовтні 1708 р., у царя виробилася недовіра до цього інституту влади в Гетьманщині, то, скориставшись цим, Скоропадський фактично зосередив у своїх руках функції деяких генеральних старшин, зокрема, генерального обозного і генерального підскарбія (ці уряди в час його правління були незаміщені). Окрім того, надавши

великі маєтності в Україні царським можновладцям – Меншикову, Головкіну, Шереметеву та іншим, гетьман пов'язав їх економічні, а отже, певною мірою й політичні інтереси з Гетьманщиною та заручився їхньою прихильністю до себе. Нарешті, віддавши свою дочку Уляну за сина одного з найбільш довірених осіб у царя – начальника таємної канцелярії графа Толстого – Петра Толстого, – Скоропадський породичався з найвищою правлячою верхівкою Російської держави.

Безумовно, владу Скоропадського обмежував інститут двох постійних царських резидентів при ньому.

Авторитет гетьмана Скоропадського в очах правителів Росії був вельми високим – про це свідчить хоча б те, що царизм, не скасовуючи загалом інститут доносительства в Гетьманщині (з метою попередження "измены"), все ж змушений був неодноразово демонструвати свою довіру до гетьмана.

Коли ж російські можновладці занадто переступали закони й звичаї Гетьманщини, Скоропадський знаходив у собі мужність виступити на захист інтересів України. Яскраво свідчить про це так звана Почепська справа.

Наведемо ще один епізод з часу гетьманування Скоропадського. Після переходу Мазепи на бік Карла XII брата страченого полковника Іскри, Захара Іскру за велінням царя в листопаді 1708 р. поставлено сотником у Погарі. На сотництві Захар Іскра пробув дев'ять років. За цей час він, користуючись своєю владою, придбав, окрім різних "грунтів", два села... У 1717 р. прямо із сотника був поставлений стародубським обозним – другим за рангом після полковника. Вів себе Іскра

визивно – пиячив, чинив образи й утиски місцевому люду. Козаки й посполиті боялися скаржитися гетьману на царського ставленика, казали: "Та що гетьман може вдіяти з п. Іскрою? Він сам рівний гетьману і нікого не боїться..." Скоропадський, зрештою, прийняв рішення позбутися царського клеветра.

Скоропадський наважувався сприяти реабілітації тих старшин, які разом з Мазепою перейшли на бік Карла XII та, зрештою, повернулися з еміграції в Гетьманщину. У 1714 р. повернулись з еміграції, отримавши – за посередництвом єрусалимського патріарха – "асекурацію" щодо своєї безпеки, життя і волі, полковник Д.Горленко зі старшинами Гамалією, Кандибою. Невдовзі повернулись зять Горленка – Д.Бутович, а також І.Максимович та М.Ломиковський. Горленко привіз із собою гетьманські клейноди, які передав Скоропадському.

Гетьман Скоропадський намагався також відстоювати традиційні привілеї козацького стану та міщан Гетьманщини.

Завдяки Скоропадському царизм у своїй політиці щодо Гетьманщини – хоча й обмежив її суверенітет та владу гетьмана й генерального уряду – все ж не наважувався порушити основи її автономії, її традиційні інститути, передусім, інститут гетьманства, дотримуючись бодай декларативно договірно-правових основ у стосунках з гетьманом.

Леонід МЕЛЬНИК

"Відцвіли вже давно..."

Мабуть, більшість із нас чули перші слова цього романсу. Старше покоління пам'ятає механічні патефони, гірку старих бабусиних платівок, чай на столі у світлиці або в кухні, старих друзів і – романси, романси...

Але навіть найпалкіші шанувальники романсу не знають, що "Відцвіли хризантеми" написаний у Києві Миколою Харито. А про самого автора відомо ще менше.

Микола Іванович Харито народився в Ялті, в сім'ї гірничого інженера Івана Петровича Іванісова. Його мати, Надія Георгіївна Харито, гречанка за походженням, була освіченою жінкою. Хлопчина рано проявив здібності до музики, і з п'яти років почав навчатися грі на фортепіано.

Потім були роки навчання в гімназії. Жоден концерт не обходився без участі Колі Харито, першого музиканта гімназії.

Закінчивши гімназію, вступив до Київського університету Святого Володимира на юридичний факультет.

Студентське життя – нові друзі, ідеї повністю захопили його. Він швидко освоївся в студентському середовищі й завоював надзвичайну популярність.

Свій перший романс "Хризантеми" ("Отцвели уж давно хризантемы в саду...") створив у 1910 році. Його друзі, котрим романс дуже сподобався, порадили віднести його до відомого видавця Леона Ідзіковського.

Ідзіковський, поглянувши на ноти, запропонував зіграти романс. Хвилюючись, Микола виконав свій твір. Ідзіковському сподобалося, і він прийняв ноти з побажанням переробити текст.

Текст, написаний Харито, був відредагований найвідомішим у Києві виконавцем циганських романсів В.Д.Шумським.

Романс "Хризантеми" припав до смаку публіці. Його почали виконувати популярні співаки того часу В.А.Собінін, В.Д. Шумський, Ю.С.Мофессі, Н.В. Дулькевич та інші.

Окрилений першим успіхом, композитор почав створювати нові романси. З 1911 по 1916 роки Микола Харито написав близько 50 романсів, що отримали широке визнання. Серед них найпопулярніші й сьогодні: "Тени минулого", "Слезы" на вірші Ф.Тютчева, "Минуты счастья" на вірші О.Апхутіна та багато інших.

Але, на жаль, у розпалі своєї популярності М.І.Харито раптово загинув. У Тихорецьку, на весіллі одного із своїх знайомих якийсь Бонгартен з ревнощів застрелив композитора 9 листопада 1918 року. 12 листопада його поховали на місцевому цвинтарі. Через рік мати перевезла тіло сина до Києва і поховала на Лук'янівському цвинтарі.

Іван СТАДНИЧЕНКО

Рідня Івана Котляревського

Дослідження генеалогічного древа роду Івана Петровича Котляревського науковці, як правило, залишали наступникам. І вони мали рацію, бо ці питання були утаємничені ще при житті поета, оскільки дотикалися питань великої політики. З цих же причин в часи донищення козацького ладу Котляревські вдавалися до хитрощів – міняли прізвища, приховували свої зв'язки і межі спадкоємної власності.

До родовідних гілок славетного українського поета відносять такі прізвища: Котляревські, Білогриць-Котляревські, Жученки і Жуковські. Котляревські походять з духовних служителів Полтавщини і Січеславщини. Зустрічаємо це прізвище серед січових священиків Новокодацького духовного правління. Слід сказати, що лишилося обмаль документів, які б дозволили відтворити дійсну картину церковного життя Запорозької Січі, бо архів Новокодацького духовного правління, що перевозився з Хрестовоздвиженського монастиря до Новомиргорода в 1798 р., зник.

Як січові священики, Котляревські не підлягали московському духовенству, а керувалися зі Ставропігійного Межигірського преображенського монастиря, що "підносився в поглядах суспільства як релігійний центр усіх козаків, як статечне місце перед Богом за грішну душу козацьку". Щороку по службі Котляревські відправлялися у мандрівку на поклін "Спасу Межигірському", де у визначені дні релігійних свят збиралися не тільки знамениті козацькі духовні діячі, а й військові керівники – до гетьмана включно.

При владі кошового отамана П.І.Калнишевського Котляревські займали значні посади. Виділимо серед них військового писаря Тимофія Котляревського, який згодом став наказним отаманом Чорноморського війська і був відомий тим, що під час аудієнції у російського царя вимагав поновлення січової організації та козацьких прав.

Про батька І.Котляревського дізнаємося з документів Катеринославської семінарії за 1788 р.: Іван Котляревський Полтавського повіту – син померлого канцеляриста міста Полтави Петра Котляревського. 20 років (в семінарії) з 1780 р. Разом з майбутнім поетом навчалися діти українського духовенства – Данило

Сулима, Іван Леонтович, Андрій Мартос, Григорій Левенець, Кирило Росинський. Ще один з роду Котляревських – Федір Іванович Білогіриць-Котляревський – землевласник і кріпосник, обіймав посаду полтавського губернського секретаря. Власне, ім'я Ф.І.Білогіриць-Котляревського дійшло до нас у зв'язку з такою подією: 1817 р. на Полтавщині відбувся судовий процес, який розпалив пристрасті ледь не по всій імперії. Відомості беремо з архіву Кістяківського зі "Справи про слідство з приводу фальшивого заповіту від імені підполковника Апостола". В слідство були втягнуті Полтавське губернське правління, Миргородський повітовий земський суд, Санкт-Петербурзьке, Київське та Чернігівське губернські правління, а також багато впливових українських діячів, малоросійський військовий губернатор М.Г.Рєпнін, російський імператор, який видав по справі два царських маніфести – від 29 липня і від 4 вересня 1817 р. Справа полягала ось у чому: дійсний таємний радник, камергер Іван Матвійович Муравйов-Апостол подав до суду супліку, що духовний заповіт від 20 серпня 1816 р. було складено від імені підполковника Апостола не за його волею, а по намові за розпорядженням його племінниці Марії Синельникової, уродженої Селецької. Одним із свідків у цій справі був Ф.І.Білогіриць-Котляревський. Але на слідстві він не з'явився, пояснюючи це так: "Я ніяких шкідливих справ до затемнення справи... не робив, і такі дії ніяк і ніким не доведені і не помічені законно, і я за це жодним урядом не звинувачений у порушенні закону, жодні заборони мені вироком не винесені, тому лише одна підозра на мене, вказана п.Муравйовим-Апостолом, не може мати ніякої юридичної сили..., тому і бути присутнім на слідстві в Хомутці з часу вашого повідомлення... не можу, вважаючи себе таким затриманням арештованим... Прошу мене від такого пригнічення звільнити".

Щоб осягнути глибину патріотичних почуттів Котляревських і ту роль, яку вони відіграли в боротьбі за українські права, треба згадати про громадську діяльність І.П.Котляревського. Поет займав найпочесніше місце в лицарській організації українського козацтва, яка продовжувала діяльність навіть по багатьох десятиріччях опісля скасування Гетьманщини і зруйнування Січі. Він мав ступінь храмовника і займав найвищу організаційну посаду – церемонімейстера дворянства Малоросії. За його діяльної участі Полтавське дворянське зібрання прийняло декілька важливих патріотичних рішень: від 19 січня 1809 р. – про шляхетну гідність українського дворянства і проти постанов російських владних органів щодо невизнання права власності українських дворян; від 15 жовтня 1819 р. – супліку про пригнічення прав українських чинів на дворянство; кілька постанов про права українського козацтва і проти політики аракчєєвських військових поселенців. В цьому середовищі народилася плеяда українських дворян, які прагнули до поновлення гетьманського ладу. Цей напрям громадської думки отримав назву українського дворянського націоналізму.

І.Котляревський часто заїжджав у диканський маєток В.П.Кочубея, де "користувався особливо дружнім ставленням та любов'ю всієї родини"; приятелював з Варварою Олексіївною Розумовською (по чоловіку Рєпніною), за проханням якої переклав з французької "Размышления о расположении, с каким должно приступити к чтению и размышлению о св.Евангелии Луки"; мав зв'язки з ілюмінатором Фадеем Граб'яною. І.Котляревський був свідомий полтавського гурту декабристів, серед яких виділялися Старицький, його сусід, підполковник Олексій Васильович Капніст, Матвій і Сергій Муравйови-Апостоли та ін.

Окрему гілку роду Котляревських складають Жуковські або Жученки. Федір Іванович Жученко був полтавським полковником. Серед козацької старшини він разом з Павлом Семеновичем Герциком були найбільш популярними козацькими керівниками в Полтавському полку. Його не раз переобирали на цю посаду – в 1659–1661, 1671, 1676, 1679, 1683–1693 рр. За участі Ф.І.Жученка 1670 р. Дорошенко прийняв гетьманство у Полтаві, а за його володарювання у полку 1687 р. на козацькій раді при р.Коломак обрали гетьманом Івана Мазепу. Родинний має-

ток Жученків знаходився у с. Жуки, дарованому гетьманом Самойловичем полковнику Ф. Жученку 1682 р. і записаному за його нащадком Семеном Жученком по відомості 1782 р. Пресвітером Покровської церкви в с. Жуки був Іван Жученко. В полковницькому маєтку творив літописець Самійло Величко. Син Ф. І. Жученка Яків першим узяв прізвище Жуковського. Козацький рід тісно переплітається з гілкою польсько-української аристократії Жуковських, внесеної до родовідних дворянських книг Віленської, Волинської, Київської, Могилівської та інших губерній. Дядьком І. Котляревського був С. Жуковський, губернський секретар і власник маєтку на колишніх землях Олешківської Січі.

Попри те, що в ті часи Україна була пошматована на окремі територіальні одиниці, українці склали єдину лицарську організацію, провідну роль якої на теренах Новоросії відігравали дворяни, серед яких був М. Жуковський з Таврії, який брав активну участь у формуванні в Херсоні "Війська вірних козаків Запорозьких".

Василь Андрійович Жуковський кровного родичання з полтавським родом Жуковських не мав, але пов'язаний з діяльністю його представника – Андрія Григоровича Жуковського. В. А. Жуковський відмовився від прізвища свого батька – тульського дворянина Афанасія Івановича Буніна і несподівано взяв прізвище хресного батька А. Г. Жуковського. Він став відомим літератором і вважався одним з учителів О. С. Пушкіна. Ось тут і відповідь на те, чому О. Пушкін у своїй поетичній творчості використав чимало творчих елементів і форм з літературної спадщини І. П. Котляревського.

Володимир ЛАГОДА

Перший полтавський єпископ

Царським указом 16 жовтня 1799 р. було змінено статус Переяславської єпархії: переяславський єпископ звільнявся від підпорядкування Київської митрополії. Таким чином полтавська єпархія отримала самостійність і посіла в Росії 15 місце. До її складу ввійшли 898 церковних парафій. Очолив єпархію українець за походженням архімандрит Сильвестр Лебединський. Чим відзначився цей церковний діяч, який його внесок у розвиток духовного життя краю? Насамперед Сильвестр Лебединський запровадив кілька нововведень до церковного співжиття. З квітня 1800 р. було зобов'язано у всіх храмах мати церковних старост, від священників вимагалось складати проповіді, причому для контролю у повітах призначалися спеціальні цензори проповідей. Полтавський єпископ, дбаючи про забезпечення парафій священнослужителями, поставив перед духовенством вимогу, щоб їхні діти обов'язково виховувалися у Переяславській семінарії. До речі, сам єпископ часто відвідував заняття в навчальному закладі, не шкодував коштів для поліпшення викладання, поповнення фондів бібліотеки. За його рекомендацією семінаристи мусли спілкуватися грецькою і латинською мовами. Єпископ став ініціатором відкриття філософського і богословського класів, вивчення французької мови.

Архіпастир показав себе не лише активним організатором церковної справи, але й залишив пам'ять про себе як ученого-богослова.

Сім років С. Лебединський управляв Переяславською єпархією. За цей час збільшилася кількість парафій, значно підвищився освітній рівень духовенства. Серед вихованців С. Лебединського – відомі згодом в Україні церковні діячі і богослови Федір Домонтович, Йосип Козачковський, Євдоким Канівецький, Роман Суходольський, Йосип Орловський, Семен Андрущенко, Леонтій Савич.

Анатолій ДЕНИСЕНКО

ДИРЕКТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

14 листопада 1918 року в Києві на таємному засіданні представників політичних партій, що входили до Українського Національного Союзу Січових стрільців, Селянської Спілки, організації робітників-залізничників було створено керівний орган (штаб) антигетьманського повстання. За аналогією з періодом Великої французької революції кінця XVIII ст. він отримав назву Директорія. До його складу ввійшли: В.Винниченко (голова), С.Петлюра, Ф.Швець, П.Андрієвський, А.Макаренко. 14 грудня 1918 р., внаслідок переможного збройного повстання, режим гетьмана П.Скоропадського було повалено і державна влада в Україні перейшла до Директорії.

26 грудня 1918 р. [датовано] перший програмний державно-політичний документ – Декларація про відновлення Української Народної Республіки. В Декларації підкреслювалося, що Директорія – тимчасова верховна влада – передасть свої повноваження майбутньому Конгресу трудового народу України – вищому представницькому органу народовладдя, предпарламенту. Підкреслювалося, що влада в УНР “повинна належати лише класам працюючим – робітництву й селянству”. Одночасно наказом Директорії було утворено Раду Народних Міністрів (уряд) на чолі з В.Чехівським.

Протягом першого місяця своєї державотворчої діяльності (за час перебування в Києві) Директорія прийняла ряд важливих законів, спрямованих на відродження й подальшу розбудову національної державності українського народу. Особливе значення мало прийняття закону про землю, який, однак, виявився не таким радикальним як цього бажала значна частина захопленого утопічними більшовицькими гаслами селянства України. Певне розчарування соціальною політикою Директорії вміло використали більшовики з метою організації боротьби проти неї. Становище Директорії ускладнювалось і тим, що вже на початку січня 1919 р. з північного сходу та зі сходу на Україну почала наступати Червона армія радянської Росії.

На півдні висадились і закріплювалися війська Антант. На заході все ширше розгорталась агресія Польщі проти Західноукраїнської Народної Республіки. В таких умовах значно загострилися суперечки в колах Директорії та уряду УНР стосовно визначення головних засад внутрішньої та зовнішньої політики держави. Незважаючи на вищеназвані труднощі, вибори до Конгресу трудового народу України було проведено. Якраз напередодні його відкриття, 22 січня 1919 р. на Софійському майдані в Києві Директорія урочисто проголосила акт злуки УНР і ЗУНР в єдину соборну Українську Народну Республіку. Цей акт мав важливе морально-політичне значення, хоча на практиці об'єднання двох українських держав у силу складних зовнішньополітичних і внутрішніх причин не було тоді повністю реалізовано. Продовжували функціонувати два окремі уряди, які самостійно проводили свою внутрішню та зовнішню політики. І все ж день 22 січня 1919 р. назавжди ввійшов в історію України як одна з найсвітліших її дат, свято соборності.

Засідання Конгресу трудового народу України проходили 23-28 січня 1919 р. В останній день роботи він затвердив Закон про форму влади в Україні. Згідно з ним підтверджувався статус Директорії як тимчасової верховної влади в УНР – до скликання наступної сесії Трудового Конгресу, а також її повноваження видавати закони. Виконавча влада в УНР належала Раді народних міністрів, яка затверджувалася Директорією і була їй підзвітна. Керівництво місцевими ор-

ганами влади повинні були здійснювати комісари уряду УНР, а їх діяльність контролюватися місцевими трудовими радами. Закон стверджував установлення демократичного ладу і відкидав принцип диктатури пролетаріату. Для підготовки законопроектів до наступних сесій Трудового конгресу було створено 6 постійно діючих комісій: з питань оборони, земельну, бюджетну, закордонних справ, харчову, культурно-освітню. Крім Закону про владу, Конгрес ухвалив також Універсал до українського народу, в якому фактично повторювалися положення Закону, й ноту до народів світу. Проте військова агресія з боку радянської Росії перешкодила реалізації його рішень. Вже на початку лютого 1919 р. Директорія та урядові установи змушені були залишити Київ і перебазуватися спочатку до Вінниці, а згодом – до Рівного, Кам'янця-Подільського і навіть за межі України.

З того часу головним у діяльності Директорії стала організація збройної боротьби за незалежність України проти численних ворогів, яка тривала протягом 1919-початку 1921 рр. Що стосується персонального складу Директорії, то він зазнав змін. 11 лютого 1919 р. внаслідок суперечностей серед українських провідних діячів, а також вимоги військового командування країн Антанти зі складу Директорії вийшов її голова В.Винниченко. Після його відставки найбільшим впливом у ній користувався С.Петлюра, однак офіційно головою Директорії він став лише 9 травня 1919 р. З метою реалізації Акту злуки від 22 січня 1919 р., згідно з рішенням Трудового Конгресу наприкінці березня 1919 р. до складу Директорії увійшов Є.Петрушевич, як представник від ЗОУНР. Однак практичної участі в її роботі він фактично не брав. У травні 1919 р. у зв'язку з повстанням отамана В.Оскілка з Директорії вийшов П.Андрієвський, в червні – Є.Петрушевич. В листопаді 1919 р. на нараді Директорії та членів уряду в м.Кам'янці було прийнято рішення у зв'язку з виїздом у державних справах за кордон членів Директорії А.Макаренка і Ф.Швеця верховне керування справами Республіки покласти на Голову Директорії, Головного Отамана С.Петлюрою, який "іменем Директорії затверджує усі закони та постанови, ухвалені Радою Народних Міністрів". У червні 1920 р. уряд УНР ухвалив постанову, затверджену С.Петлюрою, про негайне відкликання членів Директорії Макаренка і Швеця з-за кордону. Їх неповернення дало підстави вважати їх вибулими зі складу Директорії. Внаслідок цього вона перестала існувати як колегіальний орган. Уся законодавча влада в УНР поступово зосередилась у руках С.Петлюри. Новий стан одноосібної Директорії як найвищої влади було закріплено законом "Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР", затвердженим Петлюрою 12 листопада 1920 р.

Наприкінці 1920 р. російська Червона армія остаточно витіснила війська УНР, а з ними і її державні установи, за межі України. Українська революція зазнала поразки, національна державність була втрачена. В Україні на багато десятиріч утвердилася радянська державність у формі УРСР, незалежність якої мала лише номінальний, суто формальний характер.

Заслуга Директорії полягає в тому, що, взявши на себе в один із критичних моментів національної історії завдання відновлення та розбудови української державності у формі УНР, вона в неймовірно складних зовнішньополітичних і внутрішніх умовах протягом двох років очолювала героїчну боротьбу проти численних ворогів за незалежну суверенну соборну Україну. Крім того, її доба вмістила в собі багатий, цінний, хоча часом і дуже неоднозначний досвід національного державотворення. Вивчення та врахування його не втратило своєї актуальності і в наші дні.

Андрій ГОШУЛЯК

Історик права

Ім'я Оникія Олексійовича Малиновського повертається в нашу історію лише після здобуття Україною незалежності. Визначного юриста, одного з провідних українських істориків права, дійсного члена Всукраїнської Академії наук в сумнозвісному 1930 р. з тавром "націоналістичного вченого" позбавили роботи та звання академіка, а його науковий доробок надовго опинився у спецфондах.

Народився майбутній вчений у місті Острозі на Волині. Тут в XVI ст. була заснована перша вища школа в Україні – славнозвісна академія – і друкар Іван Федорович (Федоров) випустив у світ знамениту "Острозьку Біблію". Вчився О.Малиновський у місцевій гімназії, а потім у колегії Павла Галагана в Києві. Відтак став студентом юридичного факультету Київського університету, у 1892 р., після закінчення якого його залишили на кафедрі для підготовки до професорського звання. Через п'ять років він уже приват-доцент у рідному університеті, а ще через рік – завідувач кафедри історії російського права Томського університету. Тут, в далекому сибірському місті, став доктором права, захистивши дисертацію на тему "Рада Великого князівства Литовського в зв'язку з боярською думою давньої Росії".

Найважливішим підсумком наукової діяльності вченого в цей період стало дослідження "Кривава помста і смертна страта", що вийшло в двох томах. Про цю працю схвально відгукнувся великий російський письменник-гуманіст Лев Толстой, її вихід вітала передова громадськість країни. Вчений засуджував застосування смертної кари і вважав її проявом нецивілізованості. В умовах реакції, що настала після придушення революції 1905–1907 рр., наукова праця О.Малиновського мала, безсумнівно, значний суспільний резонанс і стала своєрідним протестом проти політики царського уряду. Власти позбавили вченого роботи, суд виніс рішення: вилучити і знищити книгу О.Малиновського хотіли ув'язнити, та наукова громадськість відстояла свободу вченого. Лише через два роки влада "люб'язно" дозволила йому обійняти посаду професора історії права у Варшавському університеті.

У 1915 р. О.Малиновський опинився в Ростові-на-Дону, куди було евакуйовано університет з Варшави у зв'язку з наступом німецьких військ. У цьому місті вчений не тільки плідно працював, а й займався громадською діяльністю. Зокрема, після Лютневої революції 1917 р. його обрали головою міського комісаріату, а потім міським головою.

Коли в 1920 р. більшовицькі війська зайняли Ростов-на-Дону, вченого заарештували і невдовзі вивезли до Москви. Про його звільнення клопоталася Українська Академія наук, адже ім'я О.Малиновського, як авторитетного вченого, було добре відоме в наукових колах України. Ще восени 1918 р., коли велася робота по заснуванню УАН, планувалося обрати його до першого складу академії. Однак воєнні дії в Україні завадили це зробити.

6 квітня 1925 р. О.Малиновського обрали дійсним членом Всеукраїнської АН і він очолив Комісію по вивченню звичаєвого права України. Багато часу віддавав учсній роботі в Комісії по вивченню західноруського й українського права та в Археографічній комісії. З'являються його наукові праці "Радянські виправно-трудові установи, порівнюючи з буржуазними тюрмами", "Про студії над злочинами та злочинністю", а в 1929 р. – солідна монографія "Стародавній державний лад східних слов'ян і його пізніші зміни".

Та в країні вже розкручували маховик переслідування і репресій, знищували інтелігенцію. Зазвичай стало оцінювати наукові праці відомих вчених з точки зору відповідності догмам марксизму-ленінізму. Після сфабрикованого процесу "Спілки визволення України" для більшості науковців настали нестерпні часи. Влітку 1930 р. у ВУАН розпочалася масова чистка. Разом з кількома видатними вченими О.Малиновського звільнили з роботи і виключили зі складу дійсних членів академії, залишивши без будь-яких засобів до існування. В нужді і забутті він прожив ще трохи більше року.

*Петро ГУЦАЛ,
Микола ТКАЧУК*

Галицька твердиня

Цей замок, одна з назв якого – Старостинський, розташований поблизу Івано-Франківська, на високій горі правого берега річки Дністер, біля якої лежить місто Галич. Будівництво на ній розпочалося 1367 р., коли Галичина була захоплена польськими панами. Над річками Дністром і Луквою, за рішенням польського сейму, була закладена основна твердиня Галицького староства. Місту тоді загрожували часті антифеодальні виступи та напади на Галичину татарських орд, молдавських та угорських феодалів. Деякі літературні джерела засвідчують, що спорудив замок у 1350–1352 рр. волинський воєвода Любарт.

Неодноразово замок зазнавав наскоків ворогів. За його стінами ховалися від народного гніву і галицькі феодали. Але не завжди стіни могли їх врятувати. 1490 р. містом заволоділа повстанська армія під проводом Мухи. Селяни-кріпаки вчинили справедливий суд над своїми гнобителями. З 1590 р. по 1633 р. місто зазнало 29 татарських нападів, найбільш руйнівні з яких були в 1594, 1612, 1624 рр.

У 1621 р. турки і татари зруйнували замок та оборонні споруди, але невдовзі їх знову відбудували. За описами 1627 р., замок оточували з трьох боків вали, на яких знаходилося п'ять оборонних веж і троє в'їзних воріт. На озброєнні малися гармата та 16 гаківниць. Протягом наступного тридцятиріччя його разів 15 грабували то татари, то загоны українських повстанців. Під час Визвольної війни 1648–1654 рр. у Галицькому замку переховувалася польська шляхта: його тримала в облозі селянська армія, очолювана полковником Семеном Височаном. Влітку 1649 р. Галич перейшов до рук військ Богдана Хмельницького. 1658 р. замок було відбудовано. За наказом польського старости Андрія Потоцького сюди зігнали сотні кріпаків. Керував будівельними роботами інженер-фортифікатор Франциск Корасіні. Дерев'яні стіни замінили кам'яними, з баштами і бійницями.

Тяжкого лиха зазнавали жителі Галича, коли 1676 р. на місто напали турецько-татарські війська.

Замок протримався лише кілька годин. Бойовий і моральний дух захисників, що боронили староству і його почет, виявився невисоким, тому гарнізон швидко здався супротивникові, який зруйнував замок. Після цієї руйнації фортеця відбудовувалась, але колишньої величі не набула. Поступово почався її занепад. Цьому сприяло й те, що центр Прикарпаття у 60-х роках XVII ст. перемістився в місто Станіслав, і господарі врешті-решт залишили фортецю.

Із середини XVIII ст. замок перебував у напівзруйнованому стані. Крім того, впала частина гори, на якій він стояв. У 1796 р. він був частково розібраний, а у квітні 1858 р. впала східна частина стін, що збереглися.

Юрій СТОРЧАК

Пісня серця

У великолюдному центрі Львова стоїть пам'ятник Адаму Міцкевичу. Цю справжню мистецьку перлину було створено у 1899–1901 рр. Один з авторів скульптури – М.Паращук.

Народився Михайло Паращук у мальовничому селі Варваринці неподалік Тереховлі, що на Тернопільщині. Хлопець виявився напрочуд обдарованим, мав природжений потяг до краси. З-під вправних рук з'являлися різні фігурки, площинне мереживо орнаменту по дереву. Пізніше він зацікавився різьбленням та золоченням іконостасів.

Закінчивши гімназію, юнак поїхав до Кракова. Найнявся до майстерні скульптора С.Вуйціка, який за короткий час зумів розгледіти у юнакові талант і широсердно рекомендував Михайла до вступу в знамениту Краківську академію мистецтв. Паращук здобуває художню освіту у професорів Шопінського та Барабаша. Однак селянському синові, щоб жити і продовжувати навчання, потрібно було самому заробляти на це кошти. І Михайло реставрує капелу Сигізмунда у Вавельському королівському замку, виконує ряд інших замовлень.

Молодого художника, зважаючи на його виняткові здібності, посилають завершувати освіту до Віденської академії мистецтв, де клас скульптури вів відомий професор Венцель. Невдовзі Михайло переїздить до Львова, де працює над скульптурними портретами українського письменника Василя Стефаника та молодого львівського композитора Станіслава Людкевича, літератора Василя Пачовського.

Жагуче бажання вчитися, вдосконалювати свою майстерність приводить Михайла Паращука в Париж. Він вчиться різьби у професора Варле, відвідує виставки, знайомиться з багатьма художниками. Часто бував у прославленого скульптора Огюста Родена, спостерігав за його роботою, за тим, як митець навчав учнів.

Цього часу М.Паращук наполегливо працював й сам: на випускному екзамені виконаний у бронзі твір "Голова дідуса" здобув золоту медаль. Він різьбить також погруддя Тараса Шевченка.

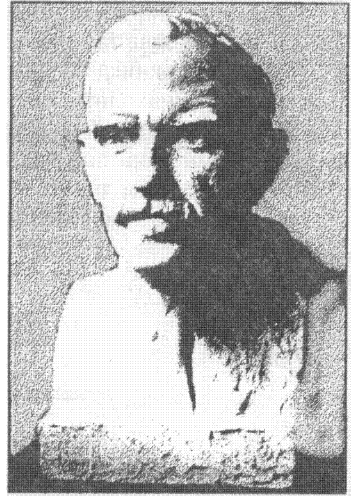
Невдовзі Михайла Паращука запрошують викладати скульптуру до Мюнхенської академії мистецтв. Молодий художник займається там не лише викладацькою діяльністю. Він виконує портрети відомого українського співака Модеста Менцинського і польського письменника Станіслава Пшибишевського.

Митцеві не бракує вигідних замовлень. Його твори здобувають популярність. Але Паращука вабить Україна. Він повертається до Львова, потім їде до Києва.

Місто, що потопає у зеленій купелі садів, дуже полюбилося скульптору. Тут він відкрив майстерню, брав участь у виставках, на яких експонувалися твори українських художників. Представив на суд шанувальників мистецтва три роботи: "Юнак" (гіпс), "Голова дідуса" (бронза) та "Жіночий портрет" (мармур).

Напередодні першої світової війни, рятуючись від царської поліції, Паращук змушений був покинути Київ. Починаються роки важких випробувань: арешт в Австрії, загроза смерті і, врешті, табір військовополонених.

Життя Михайла Паращука можна поділити на два періоди – український і болгарський. Покинувши Відень, не маючи змоги повернутися в Україну, скульп-

*М. Паращук.
Портрет
Олександра Шульгина.
1932 р.*

тор у 1924 р. вирушає до Болгарії, оселяється у Софії і вже до кінця своїх днів живе там.

Можна подивуватися колосальній працьовитості скульптора. У Болгарії він створив понад 30 погрудь, барельєфів, пам'ятників, оздобив чимало монументальних споруд, серед яких Міністерство оборони, Військова академія, Народний банк, Народна бібліотека, "Кирило і Мефодій", ректорат Софійського університету, деякі корпуси Академії наук, кілька театральних приміщень.

Свої монументальні сюжети він вільно втілював у складні, багатофігурні, різнопланові композиції, демонструючи не тільки високу техніку виконання, а й засвідчуючи глибокі знання історії, етнографії різних народів світу – будь це вторгнення римлян, війна з турками чи міфологічний сюжет.

У Софії жив і викладав у університеті український громадський і культурний діяч, учений Михайло Драгоманов. Там він і помер 1895 р. Паращук відшукав його могилу і спорудив на ній скромний, але напрочуд вишуканий пам'ятник. Скульптор виконав також і погруддя Михайла Драгоманова.

Твори художника зберігаються у музеях України, зокрема в Києві та Львові. Чимало робіт знаходиться в Болгарії.

Мистецтво Михайла Паращука сформувалося на реалістичних засадах, вірність яким він зберігав упродовж всієї своєї творчості.

Він ішов своїм шляхом, не судячи і не заперечуючи творчі пошуки інших. Єдине чого хотів – аби праця була потребою душі, піснено серця.

Микола ЧУБУК

Лауреати Нобелівської премії

Володарка химерного дару

Серед густих темно-зелених лісів та синіх озер Швеції лежить мальовничий край Верmland. Тут, у дворянській родині народилася майбутня письменниця Сельма Лагерлеф. Родовий маєток батьків Морбакка, де минуло дитинство, на все життя залишився найдорожчим місцем, пов'язаним із найяскравішими спогадами й найсильнішими враженнями. У пам'яті збереглося безліч захоплюючих історій, які розповідали їй бабуся й тітка про минулі часи: про прекрасних дам і кавалерів Верmland; про фабриканта, що знався з нечистим; про таємничих привидів, які мешкали майже в усіх старих обійстях. Недаремно пізніше Сельма Лагерлеф напише: "З семи років я мріяла стати письменницею". Не давав спокою й задум написати поетичну казку про рідний Верmland, сповнений п'янкими пахощами легенд і повір'їв. Та пройшли довгі роки, перш ніж здійснилися ці мрії – з'явилася неповторна "Сага про Есту Берлінга".

Цей твір – один з найоригінальніших химерних явищ другої половини XIX ст. Мабуть, саме через нього Сельму Лагерлеф називали "аномалією в історії літератури". Письменниця довго вишувала відповідний стиль для своєї оповіді: спочатку спробувала писати сагу у віршах, потім створила п'єсу на цю саму тему і нарешті перейшла до тієї, трохи уривчастої, патетичної форми невеличких новел, які склали цей винятковий і своєрідний за манерою твір. Чимало новел "Саги" – життєпис головних героїв старовинних верmlandських переказів – дванадцять кавалерів – веселих, мандрівних лицарів, героїв багатьох хвилюючих пригод. Щедрий талант Сельми Лагерлеф романтично й захоплююче оповідає про їхні

переживання і пристрасті, яким віддавалися з усім шалом серця. Особливо привабливим постає головний герой – Єста Берлінг, що став уособленням шведського національного характеру.

Письменниця відтворила реальні особливості прекрасної шведської природи – озер, гір, долин і річок, одухотворивши їх. Тому в неї долина розмовляє з горами, скаржиться їм, а хвили наділені людською наполегливістю, сонячний промінь – хитрістю. Оживають і предмети: старі сани й карети в сараї згадують веселі поїздки, молот у темній кузні презирливо посміхається, а шахти роззявили свої широкі пельки й голосно сміються. Загалом, у цьому творі є все: і романтика, й елементи абсолютно тверезого, реалістичного погляду на життя, сентиментальні ознаки співіснують з дуже цікавими психологічними спостереженнями, а логіка – з ідилічними картинами; є й елементи містики у дусі народних вірувань. Отже, перед читачем – захоплююче, химерне і разом з тим тонке й воістину прекрасне дійство.

Цікаво, що навколо імені Лагерлеф уже на початку ХХ ст. почали складатися легенди. Її називали найщасливішою жінкою в світі, а її життя порівнювали з тріумфальною ходою. Були й спроби перетворити письменницю на добру казкарку. Відгуки на "Сагу про Єсту Берлінга" були суперечливі: в одних вона викликала захоплення, у інших – спротив.

По-різному сприймалася і ще одна визначна книга Сельми Лагерлеф "Нільсова мандрівка", але авторку понад усе цікавила думка про твір її маленьких читачів, які назавжди поллюбили його.

У 1909 р. Сельмі Лагерлеф було присуджено Нобелівську премію за "благородний ідеалізм та багатство фантазії". Письменниця стала першою жінкою, що була удостоєна такої відзнаки.

У 1918 р. був написаний антивоєнний роман "Вигнанець".

За 50 років творчого життя письменниця стала авторкою 27 великих творів, і будь-яка з її книжок могла уславити її ім'я.

Тамара СТАРЧЕНКО

Характерник із Основи

Народився Григорій Федорович Квітка у багатій і знатній родині в приміській слободі Основі, біля Харкова. Офіційної шкільної освіти не одержав, а навчався вдома та два роки в монастирській школі. Значний вплив на його освіту й виховання мали два рідних дядьки – ієромонах Куразького монастиря Наркіз та відставний майор Ілля Квітка. Перший розповідав про життя святих, а другий – про козацьку героїку. За дворянським звичаєм, п'ятнадцятирічного хлопця батько записав на військову службу, якої він не відбував, а лише числився й одержував військове звання, ведучи безтурботне життя, займаючись музикою та читанням духовних книг і модної тоді сентиментальної літератури.

На початку 90-х р. ХVІІІ ст. Григорій захопився театром, у якому ставили російські комічні опери. У 1796 р. у зв'язку з трауром по смерті цариці Катерини, театр закрили, і Квітка знов повернувся до безтурботного життя, поки не надумав піти послушником у монастир. Через 10 місяців покинув чернечу обитель, хоч на все життя залишився релігійним.

Після відкриття університету в Харкові активізувалось громадсько-культурне життя, і Г.Квітка бере активну участь у ньому. Його обирають розпорядником дворянського клубу. Давши волю своїм почуттям і талантам, Г.Квітка грає на фортепіано і на флейті чи сопілці, співає, танцює, розповідає анекдоти й різні

історії, вичитані з романів, пише епіграми й жартівливі куплети в альбоми дам. В одну з них – Наталію Раєвську – він закохався і написав для неї "Марш", який грали на вечорах і називали "Квітчиним".

Та сталось нещастя: якимось під час феєрверку Г.Квітка втратив око, але не втратив мужності. Він зайнявся громадською і літературною діяльністю: брав участь в організації "Благодійного товариства", став керівником відновленого в 1808 р. театру, в 1812 р. очолив Інститут шляхетних дівчат, якому віддав багато часу і коштів, а з 1816 р. захопився журналістикою, дописуючи до "Харьковського Демокрита" і "Украинского вестника". В них він друкував гумористичні вірші й прозові фейлетони. А коли журнали закрили, працював над російськими комедіями, яких протягом 1827–1831 рр. написав п'ять: "Приезжий из столицы..." (попередниця "Ревизора" М.Гоголя), "Дворянские выборы" (I і II частини), "Турецкая шаль" і "Шельменко, волостной писарь", а пізніше ще й "Шельменко-денщик".

Серйозну літературну діяльність Г.Квітка почав майже в 40 років, і тривала вона 25 років. Дослідники поділяють її на три періоди. Перший – з 1816 до 1827 р. – жартівливі вірші, фейлетони, обробки анекдотів. Другий період з 1827 до 1832 р. – російські комедії, сатира. Третій період з 1833 до 1843 р. – пише українською мовою 15 оповідань і повістей та драматичні твори: "Сватання на Гончарівці", "Щира любов", "Козир-дівка". Це найбільш зрілий з ідейного і художнього погляду період.

З українськими творами Г.Квітка виступив у складний для літератури час – заперечення офіційною російською критикою можливостей українського "наречія" для творення серйозної літератури. Він вирішив довести несправедливість таких тверджень, написавши повість "Маруся". Але, боячись критиків-зубоскалів, друкувати повість не наважився, а написав для них оповідання "Салдацький патрет", використавши античне прислів'я "Швець, знай своє шевство, а в кравецтво не мішайсь".

Обстоював Г.Квітка можливості української мови і в "Супліці до пана издателя", яка була передмовою до цього оповідання: "Нехай же знають і наших! Бо є такі люди на світі, що з нас кепкують, бушімто ніхто з наших не втне, щоб було, як вони кажуть, і звичайне, і ніжненьке, і розумне, і полезне, і що, стало бить, по-нашому, опріч лайки та глузування над дурнем, більш нічого не можна й написати".

Українські оповідання й повісті Г.Квітки поділяються на дві групи: бурлескно-реалістичні й сентиментально-реалістичні. До першої групи належать: "Салдацький патрет", "Пархімове снідання", "Мертвецький великдень", "От тобі й скарб" та повість "Конотопська відьма". Варті уваги "Салдацький патрет" і "Конотопська відьма", в яких автор змальовує сатиричні картини з життя й побуту козацької старшини в останні десятиліття занепаду Гетьманщини.

До другої групи належать повісті: "Маруся", "Добре роби, добре й буде", "Козир-дівка", "Щира любов", "Божі діти", "Сердешна Оксана" й "Перекотиполье". Найкращі з них – "Маруся", "Сердешна Оксана" і "Козир-дівка". Темі, а часто й прототи́пи образів, автор брав із життя селян: "Пишу, що зустрінеться мені в простому класі людей... от і виходять мої Марусі, Оксани, Науми, Мирони, Сотниківни". Потрібні художні засоби знаходив у фольклорі і в сентиментальній літературі XVIII ст. Деяким творам шкодили надмірний дидактизм і сентиментальність.

Перші українські оповідання й повісті з'явились окремим виданням під назвою "Малороссийские повести, рассказываемые Грицьком Основьяненком" (книга I в

1834, а книга II в 1837 рр.). З того часу псевдонім Основ'яненко закріпився в літературі, поєднавшись із прізвиськом, і став Квітка як письменник Квіtkою-Основ'яненком.

Завдання української літератури Г.Квітка розумів широко, обстоював її національну самобутність, народність і реалізм, доводив, що українська мова має "свої краси... свої звороти, гумор, іронію". І закликав письменників протидіяти глузливим виступам російської критики. З великою радістю зустрів перші твори Т.Шевченка, сподівався на зустріч з автором, але не дожив.

Можна лише дивуватись працездатності Г.Квітки. Окрім письменницької праці він займався й діяльністю громадською та державною: був повітовим предводителем дворянства, совісним суддею, головою палати карного суду.

Ілля СКРИПНИК

Видатні історики

Батько і син Бантiш-Каменські

Постаті батька і сина Бантiш-Каменських Миколи Миколайовича та Дмитра Миколайовича невід'ємні від історіографії України, виявлення і публікації історичних джерел і написання однієї з перших її історій. Та про їхню наукову творчість ми знаємо зовсім мало, а про життя – майже нічого. Мусимо визнати, що в першу чергу цьому сприяла та обставина, що як історик Д.М.Бантiш-Каменський, як і його батько – російський дворянин давнього молдавського роду, після 1917 р. за офіційною комуністичною ідеологією характеризувався то як український націоналіст, то як великодержавний шовініст. Першу назву він, очевидно, отримав за те, що в своїй "Истории Малой России" прагнув показати історію українського козацтва як головного чинника розвитку українського, за офіційним визначенням того часу "малоросійського", народу, його героїв і діячів, друге означення дано йому за звернення у своїй науковій творчості до змалювання видатних представників російської історії: генералісімусів, генерал-фельдмаршалів, міністрів та ін., що вважалося неприйняттям класового підходу щодо висвітлення історії, місця в ній окремих осіб і народу.

На запрошення князя Дмитра Костянтиновича Кантеміра, який у той час перебував на службі у російського царя, батько Миколи Миколайовича і дід Дмитра Миколайовича Микола Костянтинович Бантiш виїхав з Молдавії в Росію і поселився в Києві. Це сталося 1711 р. Щоправда, Микола Костянтинович Бантiш мав тісні зв'язки з Україною ще до свого прибуття до Києва. Цьому сприяло його одруження на дочці молдавського дворянина Степана Костянтиновича Каменського, який з 1691 р. був при Іванові Мазепі за товмача молдавської, грецької і турецької мов. Після одруження він приєднав до свого прізвища прізвище дружини і почав писатися Бантiш-Каменським. Під цим прізвищем і вступив у 1745 р. до Київської академії його син Микола.

У 1754 р. М.М.Бантiш-Каменський на запрошення свого дядька, згодом московського архієпископа Амвросія Зертиса-Каменського, приїхав у Москву, де і продовжив навчання в духовній академії.

Знання багатьох мов визначили його подальшу життєву долю.

31 грудня 1762 р. Микола Миколайович направляє на роботу у Московський архів колегії іноземних справ, а у 1765 р. призначається помічником керуючого архівом.

Його син Дмитро Миколайович служив у Колегії закордонних справ. Добре знання іноземних мов, історії дипломатії відкривало перед ним нові можливості для діяльності на ниві дипломатичної служби. Він направляє в Париж з ратифікацією мирного договору. З Парижа їде до Відня, де працює статс-секретарем графа Несельроде на час Віденського конгресу, перекладає документи. Його старанна робота не залишилась непоміченою. За діяльну участь у підписанні договору Дмитро Миколайович нагороджується Мальтійським хрестом, орденом св.Володимира IV ступеня і пруським орденом Червоного Орла. Отримує звання камер-юнкера і чин колезького радника.

У 1816 р. Дмитро Миколайович полишає дипломатичну службу і працює спочатку чиновником для особливих доручень, а згодом – правителем канцелярії князя М.Г.Рєпніна, призначеного воєнним губернатором Малоросії. Починається новий етап його діяльності, який полишив знаменний слід не лише в особистому житті Дмитра Миколайовича, а і в пізнанні історії України, слід, який і сьогодні не залишає байдужими всіх, хто цікавиться минулим нашого краю, його історією. Чималу роль тут відіграла і доля роду Бантиш-Каменських, тісно пов'язаного з Україною.

П'ять років Дмитро Миколайович перебував в Україні, наполегливо вивчав старовину українського краю, його історію та культуру, результатом чого стала книга під назвою "История Малой России от присоединения ея к Российскому государству до отмены гетманства, с общим введением, приложением материалов и портретами". Вона складалася з трьох частин, які у свою чергу були поділені на розділи. У хронологічному плані майже рік за роком описані події від сивої давнини до ліквідації гетьманства.

"История Малой России" Д.М.Бантиш-Каменського витримала чотири видання. Перше – 1822 р. у чотирьох частинах, друге – 1830 р., третє – 1842 р. Це були прижиттєві видання, і автор постійно доопрацьовував їх при кожному виданні. Останнє – четверте видання передруковане з третього без будь-яких змін у 1903 р.

Починаючи з першого видання, книга користувалась постійною увагою широкого кола громадськості. Про неї писали історики, публіцисти, літератори. Відгуки друкувались у провідних журналах: "Вестник Европы", "Отечественные записки", "Библиотека для чтения", "Сын Отечества", "Маяк". По-різному оцінювалася книга Д.М.Бантиш-Каменського про Україну. Першим відгукнувся на видання книги видатний російський історик М.Карамзін, який у своєму листі до автора дав їй позитивну оцінку. Однак "Сын Отечества" звинуватив Бантиш-Каменського у відсутності "російського патріотичного почуття".

"История Малой России" Д.М.Бантиш-Каменського, очевидно, задовольнила і офіційну владу. 21 квітня 1823 р. за поданням князя Рєпніна йому надано чин статського радника і зараховано в список кандидатів на посаду начальників губерній. 25 березня 1825 р. Бантиш-Каменський був призначений цивільним губернатором Тобольська з наданням чину дійсного статського радника.

Починається найбільш хвилюючий і складний період його життя. Три роки він перебував на посту тобольського губернатора і всі ці роки турбувався про життя місцевих народностей – остяків, самоїдів, вогулів. Намагався владнати податкову систему таким чином, щоб після сплати податей хоча б щось залишалося для харчування населення. Приділяв значну увагу будівництву шляхів, налагоджував порядок у російських і татарських полках, які були у безпосередньому підпорядкуванні тобольського губернатора.

Очевидно, ця обставина, а також непримиренне ставлення Бантиш-Каменського до зловживань чиновного губернського апарату спричинилися до того, що на нього посипалися в столицю різні скарги.

Почалися слідство і суд. Він шукає правди в імператора, який передає його прохання в кабінет міністрів. А 30 липня 1828 р. видано указ про увільнення Бантиш-Каменського з посади Тобольського губернатора з причисленням його до геральдії.

Дмитро Миколайович не покидає пошуків справедливості, і лише 6 березня 1833 р. надійшла імператорська резолюція: "Бантиш-Каменского избавить от всякого взыскания; обратитъ на службу, причем зачесть ему все время невинного нахождения под судом – в годы службы. Господам же сенаторам (ревизорам. – В.З.) поставитъ на вид неосновательность их донесения".

Однак навіть цар не міг побороти своїх чиновників. 16 квітня 1834 р. за Височайшим повелінням його увільнено від служби назавжди. Бантиш-Каменський знаходить сили не впасти у відчай і вирішує продовжувати свою науково-літературну працю. Він доопрацьовує "Историю Малой России", пише автобіографічну записку "Шемякин суд в XIX столетии", у якій викриває царських ревізорів і чиновників. Епіграфом до цієї "Записки" ставить народне прислів'я: "До Бога високо, до царя далеко". Пише історичний роман "Княжна Мария Меншикова". Працює над унікальним багатотомним "Словарем достопамятных людей русской земли".

До "Словаря" він заносить чимало прізвищ представників українського народу. Ним написані біографічні нариси про графа І.А.Безбородька, який у 1810 р. заснував Ніжинську гімназію вищих наук – так званий лицей князя Безбородька; Дмитра Туптала – монаха Києво-Печерського монастиря, який написав "Жизнеописание святых", полтавського полковника Ф.Жученка, полковника Іскру, сім'ю Кочубеїв, сотника Полтавського полку Петра Ковіньку, митрополита Київського Іларіона під час правління Ярослава Мудрого, Іосифа Круковського, митрополита Київського і ректора Києво-Могилянської академії, гетьмана Полуботка, художника А.Лосенка та ін. До "Словаря достопамятных людей русской земли" увійшов також біографічний нарис про І.Мазепу, написаний і виданий Бантиш-Каменським у 1834 р.

Українська проблематика склала значний доробок у творчості Д.М.Бантиш-Каменського.

Володимир ЗАМЛИНСЬКИЙ

Трудар науки

Серед плеяди перших академіків УАН особливе місце посідає Володимир Степанович Іконников. За довгі роки творчого життя ним зроблено так багато, що залишається тільки дивуватись широті наукового світогляду та працьовитості історика, зокрема на викладацькій та науково-організаційній ниві. Його спадщина, що нараховує понад 700 праць, і сьогодні не втратила свого виняткового значення і заслуговує на ретельне вивчення не тільки в плані дослідження розвитку вітчизняної історичної думки, а й з погляду величезного інформаційного потенціалу, багатства ідей та науково опрацьованих джерел, цінного довідково-бібліографічного матеріалу, що відбив процес нагромадження знань з історії Росії та України з давніх часів і до XVIII ст.

Діапазон наукових інтересів вченого охоплює проблеми джерелознавства та історіографії, історії науки, культури та освіти, археографії, історії суспільно-політичних рухів у Росії та Україні.

Народився Володимир Іконников у дворянській родині майора у відставці, ветерана Вітчизняної війни 1812 р. Степана Михайловича Іконникова та Агнії Володимирівни Рушковської. Росіянин за національністю, Володимир Іконников присвятив життя служінню Україні на ниві її освіти та науки.

Навчання він розпочав у 1851 р., склавши іспит у Першу Київську гімназію, проте, з відкриттям у 1852 р. Київського кадетського корпусу, перейшов туди і навчався на казенний кошт до 1861 р. З 1861 по 1865 р. вчився на історико-філологічному факультеті Київського університету св.Володимира. Вже на другому курсі він подав на раду факультету роботу – курсовий твір "Нарис розвитку афінської конституції до Клісфена". За одностайної думки професури роботу було рекомендовано до друку. В студентські роки він видав ще одну працю "Хто був перший самозванець", в якій полемізував з дослідженням М.І.Костомарова.

Згодом в "Университетских известиях" з'явилась друком майбутня магістерська дисертація Іконникова "Максим Грек", на основі якої автором була підготовлена велика монографія, що двічі видавалася в Києві (1865–1866; 1915).

Після закінчення університетського курсу В.Іконников був удостоєний стипендії кандидата історико-філологічного факультету, а вже 5 жовтня 1865 р. зарахований у стипендіати для підготовки до професорського звання по кафедрі російської історії.

З цього часу почалась його багаторічна педагогічна, наукова та суспільно-просвітницька діяльність.

У 1869 р. молодий вчений захистив докторську дисертацію "Опыт исследования о культурном значении Византии в русской истории".

1870 р. В.Іконников обирається екстра-ординарним, а через рік ординарним професором Київського університету, з яким він пов'язав все подальше життя й діяльність.

Величезною є заслуга В.С.Іконникова в організації історичного товариства Нестора-літописця. Він був одним з його фундаторів, а в 1874–1877 та 1893–1895 рр. – головою Товариства.

У 1892 р. Іконникову було присвоєно звання заслуженого професора Київського університету. На цей час він був уже почесним членом шести університетів країни та майже всіх існуючих історичних товариств.

У 1914 р. В.Іконникова було обрано академіком Російської Академії наук, а в березні 1921 р. – академіком УАН.

В.С. Іконников залишив після себе величезний науковий доробок – від фундаментальних монографій до статей, рецензій, нарисів, бібліографічних нотаток тощо. Центральне місце в його науковій спадщині посідає багатомтна праця "Опыт русской историографии" у двох томах (чотирьох книгах). Третій том, на жаль, і досі ще знаходиться у рукописі.

Ірина ВОЙЦЕХІВСЬКА

Консул Григорій Щербина

Некролог, надрукований в "Правительственном вестнике", повідомляв, що поблизу Косівської Митровиці, що у Сербії, смертельно поранено російського консула Григорія Щербину. Стріляв турецький солдат Ібрагим Халид. Після десятиденних страждань Григорій Щербина помер. Труну з тілом покійного було відправлено до Чернігова.

Григорій Степанович Щербина народився 1868 р. в сім'ї теслі, закінчив гімназію з срібною медаллю. У 1886 р. Григорій вступає до московського Лазаревського інституту східних мов, по закінченні отримує диплом з відзнакою. У 1889 р. його рекомендують до відділення східних мов Азіатського департаменту Міністерства закордонних справ, де він поглиблює свої знання. Після трьох років наполегливої праці він блискуче захищає дисертацію з проблем політичної історії Туреччини. До речі, робота була написана турецькою мовою. Григорій Щербина на той час, крім турецької, знав татарську, персидську, грузинську, вірменську, албанську, болгарську, сербську, хорватську, французьку, англійську, італійську, німецьку мови, писав латинною. Коло його захоплень було досить широким – він грав на фортепіано, скрипці, вивчав політичну економію, цікавився географією. Так за сприяння в організації експедиції по вивченню Мармурового моря Російське географічне товариство присудило йому у 1894 р. срібну медаль "За корисну справу" і рекомендувало обрати в дійсні члени товариства. Його характеристику доповнює матеріал, вміщений у свій час в "Чернігівських губернських відомостях", в якому так описували Щербину: "Росту він середнього, блондин... риси обличчя у нього м'які, погляд інтелігентний, манери спокійні, шляхетні".

Дипломатичну службу Щербина починав перекладачем при консулі в Константинополі. Згодом отримав призначення в Скопле – секретарем посольства, пізніше став віце-консулом у Скутарі і, нарешті, консулом у Косівській Митровиці.

Григорій Щербина не був холодним дипломатом. Не тільки тверезий розрахунок лежав в основі його вчинків. Всюди, де доводилось служити Григорію Степановичу, він виступав на захист православних, які потерпали від турецької адміністрації. Молодий російський дипломат цікавився життям місцевого населення, його побутом і звичаями. Так, тогочасна преса зазначала, що Щербина – "знавець албанських звичаїв".

За малий період свого перебування на Балканах Григорій Степанович надіслав понад сто повідомлень, які цікаві не лише аналізом політичної ситуації, а й глибоким проникненням в історію сербського і українського народів. Нагадаємо, що під час сербсько-турецької війни 1876-1877 рр. виник рух солідарності з Сербією. Добровольці з України брали участь у визвольній боротьбі сербського народу. І Щербина, безперечно, підтримував братські симпатії, що склалися між двома народами.

Восени 1902 р. Григорія Степановича призначили консулом у Косівську Митровицю. Приїзду дипломата чекало з нетерпінням сербське населення. У Косівській Митровиці мешкали також мусульмани, і турецька адміністрація, використовуючи релігійні суперечності, намагалась посягти між людьми ворожнечу. Щербина ж, як дипломат, прагнув сприяти проведенню реформ, спрямованих на полегшення участі християн. Це, звичайно, багато кому було не до вподоби. Насамперед провокували виступи проти російського дипломатичного представництва агенти Австро-Угорщини.

Отримавши гарантії із Стамбула, Григорій Щербина 14 січня 1903 р. прибув у супроводі козачої варти до Косівської Митровиці. Ніби передчуваючи біду, він залишив у Константинополі заповіт, в якому просив у разі смерті поховати його в Чернігові. Зустріли дипломата на новому місці привітно. Та Григорій Степанович прожив тут трохи більше двох місяців. Ситуація складалася тривожна. Щербина писав у листі до Андрієвського, що австрійці тримають "за пазухою гострий ніж напоготові проти нас".

Передчуття були небезпідставними. 18 березня 1903 р. в Щербину стріляли. 19 березня цей трагічний випадок став предметом обговорення на засіданні ради міністрів Туреччини. Для лікування дипломата сербський король і турецький султан направили лікарів. Та 28 березня 1903 року Г. С. Щербина пішов із життя.

Канонерський човен Чорноморського флоту "Донець" прийняв на свою палубу труну з тілом консула. З Севастополя траурний кортеж прибув до Чернігова. 10 квітня 1903 р. мешканці міста прощалися із своїм земляком. На траурній церемонії були присутні протоієрей отець Васютинський, священник Адвокатов, мати, сестра, брати Г. С. Щербини, виконуючий обов'язки чернігівського губернатора Родіонов, міський голова Рудін, голова губернської земської управи Свечін та інші офіційні особи. На могилу покійного поклали вінки від Міністерства закордонних справ, чернігівського дворянства, Лазаревського інституту східних мов, від графа Милородовича та багатьох інших осіб. Були віддані військові почесті. У Спасько-Преображенському соборі преосвященний Ісидор, єпископ Новгород-Сіверський відслужив заупокійну літургію.

Похований Г. С. Щербина у Троїцькому монастирі. Пам'ятають про нього і в Косівській Митровиці. Тут встановлено пам'ятник і меморіальну дошку Г. С. Щербині, в періодичній пресі не раз розповідалось про життя і діяльність російського консула. А на батьківщині дипломата про нього нагадає лише одинока капличка.

Анатолій ДЕНИСЕНКО

Знаний за кордоном, забутий у нас

Володимир Янів належить до тих представників нашої культури, які тривалий час були добре знані за кордоном і лише зараз до них приходить визнання в рідній Україні. Після другої світової війни він став одним з провідних організаторів громадського, наукового та релігійного життя української діаспори і тому став відомим на Заході. За плідну багаторічну діяльність його обрали членом міжнародного ПЕН-Клубу та членом-кореспондентом Іспанської Академії наук; він був іменований командиром папського ордену святого Григорія Великого і удостоєний звання почесного громадянина міста Вінніпега в Канаді, нагороджений медаллю за соціальні заслуги Баварії (Німеччина). А ще професор В.Янів брав активну участь у роботі різних українських інституцій – Українського Вільного Університету в Мюнхені, Української Вільної Академії наук у США, НТШ у Франції, Українського Католицького Університету в Римі, Українського Богословського Наукового Товариства та інших. Більшу частину свого життя він провів поза межами України, де борювався за її свободу і незалежність.

В. Янів народився у Львові, вчився в академічній гімназії, входив в ряди УВО та ОУН, був одним з керівників "Пласту", активно працював у Союзі української націоналістичної молоді. В 1931-1932 рр. В.Янів очолював Союз українських студентських організацій у Польщі, потім редагував часописи "Студентський шлях" і "Наш клич", часто виступав з публіцистичними статтями.

Польська влада переслідувала В.Яніва як націоналістичного діяча, поліція не раз його затримувала. З червня 1934 до серпня 1937 р. він знаходився в ув'язненні: спочатку у львівських "Бригідках", а потім у концтаборі Береза Картузька. Довелося В.Яніву побувати й у фашистському концтаборі: у 1941 р. його заарештувало гестапо в Кракові як члена Українського Національного Комітету. Не маючи змоги займатися політикою, В.Янів приділяє увагу науці, нахил до якої мав з університетської лави. В 1944 р. він захистив докторську дисертацію з етнопсихології.

Після 1939 р. В.Янів жив і працював поза Україною. Відразу після закінчення другої світової війни він займався організацією УВУ в Мюнхені і багато робив для перетворення його на провідний центр української науки в еміграції. В Мюнхенському університеті читав філософію та соціологію, багато років очолював кафедру психології. З 1968 до 1986 р. В.Янів займав посаду ректора цього навчального закладу.

Його наукові праці, присвячені, головним чином, етнопсихології та соціо-психології українців, ще чекають повернення на Батьківщину. Відрадно, що одна з них – "Українська вдача і наш виховний ідеал" з передмовою О.Полянського першою була видана в 1992 р. у Тернополі. Крім того, В.Янів відомий як публіцист, мистецтвознавець, культуролог та історик. Його перу належить книжка "Бій під Крутами".

Професор В.Янів був діяльним членом НТШ в еміграції. Він працював секретарем філософсько-педагогічної комісії НТШ, вченим секретарем, в 1968–1985 рр. – віце-президентом, а в 1985–1987 рр. – президентом Європейського відділення НТШ у Сарселі (містечку недалеко від Парижа). В тому, що центр у Сарселі став і залишається науковим "вікном" України в європейський світ, є і чимала заслуга В.Яніва.

Як глибоко віруюча людина, В.Янів з 1955 р. очолював Український християнський рух на Заході, представляв українських католиків у різних міжнародних християнських організаціях.

1963 р. викладав в Українському католицькому університеті в Римі, дев'ять років був деканом його філософського факультету.

В.Янів відомий також як поет. Перші вірші опублікував у львівських часописах у 1926 р. За своє життя видав чотири поетичні збірки. Громадсько-політичні мотиви домінують у збірці "Сонце і урати", а особисте, ліричне – в збірці "Листопадові фрагменти". Обидві вони з'явилися в 1941 р. Потім вийшли ще дві книжки – "Шляхи" (1951) та "Життя" (1975). Якщо їх автор комусь дарував свою збірку, то підписувався "Львів'янин".

В.Янів твердо вірив, що Україна стане вільною і свідомо не брав громадянства жодної із західних країн. Це створювало багато життєвих проблем, однак він вважав, що може бути громадянином лише однієї держави – незалежної України.

В.Янів дочекався, коли Україна проголосила себе самостійною і незалежною. А от стати її громадянином йому не судилося. 19 листопада 1991 р. в Мюнхені він помер. Вічний спочинок знайшов у Сарселі. В.Яніву не довелося знову ступити на рідну землю, але повертається до нас його публіцистична, наукова і поетична спадщина.

*Петро ГУЦАЛ,
Микола ТКАЧУК*

Українці в Криму

Турецький мандрівник та історик Евлії Челебі засвідчив, що за даними перепису, який проводився в Кримському ханстві у 1666 р., тут мешкало 1120 тис. чоловік. Татарське населення становило 180 тис., з них 75 тис. – військо. Греків, караїмів, євреїв, вірменів було близько 20 тис. чоловік. Українців, або козаків (так турки й кримські татари називали українців), нараховувалося 920 тис. Серед українського населення було 120 тис. дівчат та 200 тис. дітей. Економіка в Криму базувалася на господарській діяльності українського населення. Воно займалося землеробством, працювало в садах, на виноградниках, на соляних та рибних промислах. Кримські татари в передгір'ї та в степах – тваринництвом. Отже, як бачимо, в часи існування Кримського ханства була досить висока чисельність українців у Криму, були численними українські поселення.

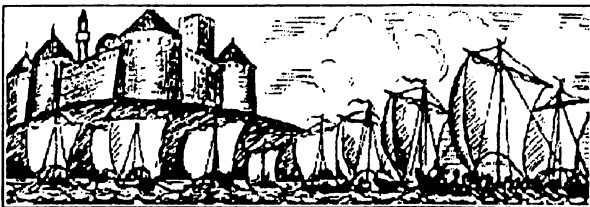
Історія зберегла факти завойовницької політики Росії на півдні, коли Крим одним з перших потрапив у поле зору імперських інтересів Росії, адже без нього Росія не могла володіти Чорним морем. Дипломатичний корпус Катерини II розробив чітку програму завоювання Криму, виведення його з-під турецького протекторату. Отоді на державних штандартах імперії було здійняте гасло: "Криму – незалежність". І останній кримський хан, Шагін-Гірей довівшись цьому гаслу, ставши почесним в'язнем у російській еміграції. Згодом його віддали до рук турецького султана, і він був страчений як зрадник. Отож, деклароване Росією в 1772 р. "Незалежне Кримське ханство" не проіснувало і десяти років. З 1783 р. Крим стає провінційною губернією Росії. Так скінчилася перша трагічна сторінка "кримської незалежності".

Саме Катерина II започаткувала тенденційне розселення різних народів у Криму, що продовжувалося і вдосконалювалося впродовж двох століть. Особливо наполегливо, примусово заселявся малоосвоєний безводний степовий Крим та Присивашся, куди з усіх куточків України переселяли, а краще сказати, відправляли на заслання українців.

А вже вдруге ляхковий "незалежний Крим" був утворений радянською владою. Відомо, що проголошена 1918 р. Кримська Татарська Республіка добровільно увійшла до Української Народної Республіки. Але за рішенням РКП(б) у жовтні 1921 р. було створено штучну Кримську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку у складі Росії. Отож українців разом з білорусами та іншими народами зарахували до росіян. Все ж за переписом 1926 р., скажімо, у Джанкойському, Євпаторійському, Сімферопольському районах існували десятки малих і великих населених пунктів, у яких мешкали лише українці, або українське населення було в них домінуючою етнічною групою.

Сучасна демографічна ситуація відзеркалює тривалу царсько-компартиїну національну політику в цьому регіоні. Після злочинної депортації кримських татар домінуючою етнічною групою на Південному березі Криму, в Бахчисарайському, Судачському, Сімферопольському та інших районах стають росіяни. Сьогодні українці зосереджені, головним чином, у степових районах Криму та передгір'ї. Але навіть до Севастопольської та Ялтинської міськрад належить багато сіл і селищ, де частка українців складає 35–45 відсотків.

Людмила ЩЕРБАКОВА

*Юрій Логвин.
"Козацька флотилія
у поході"*

Митрополит Йосип Болгаринович

У Польсько-Литовській державі, до якої входили й українські землі, постійно відчувалося втручання московських церковних кіл. Після того, як у 1458 р. Московська митрополія самочинно відділилася від Київської і потрапила під вплив світської влади великого князя, її постійно використовували у боротьбі із сусідами.

Пряма агресія Московії примусила Литву переглянути своє ставлення до православної громади, яку складала більшість підданих.

Великий князь Литовський Олександр, обраний литовським боярством після смерті польсько-литовського короля Казимира IV у 1492 р. (він стане ще й королем польським), добре розумів, яку небезпеку становить для його держави політика Московії, яка вже тоді бачила себе третім Римом і центром "правдивого християнства". Свої загарбницькі війни проти "Литовської Русі" Московія вела спільно зі своїми союзниками – татарами і турками.

Інтенсивно готуючи власне військо, великий князь Олександр одружується з донькою Івана III Оленою, ставить на Київську кафедру у 1498 р. єпископа Смоленського Йосипа Болгариновича, відомого прихильника Флорентійської унії з Римом. Владика намагався не тільки тримати під контролем Київську митрополію, але й домогтися в перспективі тіснішого єднання українських православних з Заходом. За деякими відомостями, митрополит Йосип Болгаринович приблизно у 1500 р. надсилає листа до папи Римського з інформацією про готовність до єднання Церкви, але відповіді не отримав.

З поставленням митрополит Йосип отримав від князя Олександра привілей на повне урядування у внутрішньому церковному житті. Було заборонено втручатися у справи Київської митрополії державним урядовцям всіх рівнів, римсько-католицьким єпископам і духовенству.

Поставлення митрополита Йосипа на Київську кафедру було вимушеним кроком Олександра в умовах московського тиску і серйозних загроз військових дій насамперед проти України.

Артур ГУБАР

80-річчя часопису "Освіта"

"Народна освіта, як одна з галузей народного життя, вкупі з ним зараз переживає тяжкі хвили переходового часу. Визволившись від перебування в старих схоластичних формах, вона майже зупинилась на порозі теоретично розроблених нових форм єдиної національної школи, широкої професійної освіти і позашкільних установ, що повинні вести темні верстви населення від початкової школи до народного дому університету".

З такими словами вперше звернувся до своїх читачів двотижневий педагогічний журнал Подільської губернської народної управи "Освіта" в передовиці, що відкривала його перший номер, який побачив світ 15 листопада 1918 р.

Появу нового часопису спричинило до життя заснування на Поділлі державного українського університету.

Більше року "Освіту" очолював тимчасовий редактор – губернський інструктор позашкільної освіти М.В.Ільїнський. Лише з третього номера 1919 р. на чолі часопису став постійний головний редактор – Є.Г.Кондрацький. Друкувалося видання у друкарні Подільського губернського правління при найближчому сприянні та допомозі професорів Кам'янець-Подільського державного українського університету – ректора, професора І.І.Огієнка, приват-доцента Ст.Балея, проф. В.О.Біднова та ін.

1918 р. І.Огієнко вже був відомим педагогом-просвітянином. Його, зокрема, було обрано до генеральної шкільної ради, Товариства шкільної освіти у Києві, кількох археографічних товариств. Вчений доклав чимало зусиль, щоб перетворити Київський народний університет на державний і став одним з фундаторів майбутнього Кам'янець-Подільського державного українського університету. Чи не тому саме до нього звернулися засновники педагогічного часопису з проханням посприяти виданню та зголоситися на співпрацю як автора.

Ім'я І.Огієнка стояло першим у списку науковців університету, які, за твердженням редакції, щиро опікувалися долею часопису. За рік після заснування, у першому номері "Освіти" за 1919 р., на відзнаку заслуг вченого перед виданням та у зв'язку з призначенням на посаду було вміщено передрук із газети "Свято Поділля" статті "Міністр Народної освіти Іван Огієнко", де давався короткий життєпис професора та розкривалась його роль у заснуванні університету на Поділлі.

Можливо, саме переймаючись долею "Освіти", І.Огієнко здобув ті навички організації та редагування просвітянської періодики, які так блискуче реалізував з часом у своїх часописах "Рідна мова", "Наша Культура", "Слово істини", "Віра й Культура" та ін.

Зміст часопису впродовж всього його існування чітко поділявся за рубриками: "Статті", "З життя шкільного і позашкільного", "Хроніка", "Критика та бібліографія", "Розпорядження" та "Оголошення".

Завдяки публікаціям та інформаціям від учителів, що надходили не лише з Поділля, а й з усієї України, вміщеним на сторінках "Освіти", ми дізнаємося, як і чим жила на той час учительська громада, що вважала за ідеал, гідний увіковічення в дітях, які думки й настрої ширила в українському народі. Окремі факти, наведені в двотижневику, наштотують на сумні зіставлення з сучасністю.

Матеріали часопису й нині вражають своїм розмаїттям та методичною продуманістю. Фактично кожен із них (будь то "Порадник молодому інспекторові вищої початкової школи" чи "Фактори дошкільного виховання", "Природознавство для селян" чи "Огляд книжок для дітей молодшого віку", "Проект програми вечірніх шкіл для дорослих" чи "Школа і політика" тощо) – відгук на нагальну потребу часу.

Скажімо, аби відродити творчий потенціал народу, часопис не лише надає потрібну інформацію його духовним провідникам, але із відповідними державними установами започатковує благородну акцію матеріального стимулювання духовного розвою найталановитіших селян.

Ідеї, висловлені в окремих публікаціях "Освіти", й сьогодні залишаються актуальними.

Володимир ЛЯХОЦЬКИЙ

*Юрій Логвин.
"Повернення з походу".*

Європейський Союз

Європейський Союз об'єднує 15 європейських країн заради спільної мети – миру та процвітання народів Європи у рамках тіснішого союзу, що має спільні економічні, політичні та соціальні цілі. Країни Союзу однозначно вибрали шлях надійного та стабільного соціально-економічного прогресу. Це досягається завдяки створенню зони без внутрішніх кордонів, посиленню економічної та соціальної єдності, заснуванню економічного та монетарного союзу. Побудова єдиного спільного ринку для майже 369 мільйонів європейців забезпечить вільне пересування людей, товарів, послуг і капіталу.

Внутрішня політика Європейського Союзу базується на розробці спільної програми діяльності в таких галузях, як сільське господарство, телекомунікації, транспорт, енергетика та довілля. Зовнішня – на розробці програми зовнішньо-економічних зв'язків і торгівлі, поступовому посиленні своєї міжнародної ролі шляхом проведення в життя спільного зовнішнього курсу та стратегії безпеки.

Інтереси європейських громадян представлені на міжнародному рівні рядом спільних закладів:

Рада Міністрів, до складу якої входять 15 глав держав ЄС та їхніх урядів і яка визначає загальні політичні ініціативи та напрями діяльності, – головний орган, що приймає рішення. Рада скликається двічі на рік на рівні Глав держав та урядів, і ця зустріч називається Європейською Радою. Для обговорення кожного окремого пункту до роботи Ради Міністрів залучаються міністри з країн-членів, що відповідають за це конкретне питання.

Президент і 19 Членів Європейської Комісії здійснюють контроль за практичним втіленням Європейських Угод. Вони виконують рішення Ради Міністрів, а також мають право ініціювати підготовку та пропозиції щодо спільного законодавства. Комісія здійснює виконавчу владу, а також керує такими програмами, як "Тасіс".

Європейський Парламент – складається з 626 членів, які обираються громадянами країн-членів. Члени Парламенту вивчають законодавчі пропозиції та затверджують бюджет. Вони приймають спільні з Радою Міністрів рішення з окремих питань та наглядають за роботою Ради ЄС і Європейської Комісії. Вони також сприяють виробленню власних позицій у відносинах з третіми країнами. Наприклад, що стосується України, то це, зокрема, втілюється в прикордонному співробітництві та ініціативах щодо встановлення та дотримання прав людини, а також у співробітництві в галузі вищої освіти, проектах, спрямованих на захист довілля та забезпечення свободи преси.

Історія зв'язків між Україною та Європейським Союзом вимірюється століттями. У політичних, культурних і торгівельних питаннях історія України тісно пов'язана з її європейськими сусідами. І ЄС, і Україна прагнуть розвитку тісного та взаємовигідного партнерства, яке лягає в основи майбутнього нової Європи.

Європейський Союз визнає незалежність України головною подією у Європі. ЄС має природну схильність підтримувати народонароджену демократію і переконаний, що незалежна, демократична Україна може зробити значний внесок у загальну європейську стабільність. Саме тому країни-члени ЄС чітко та урочисто висловили у своїй "Спільній позиції" в листопаді 1994 р. намір підтримувати незалежність, територіальну цілісність і суверенітет України. Крім того, Європейський Союз висловив свою підтримку Україні у своєму "Плані дій для України", який затверджено у грудні 1996 р. Він визначає два додаткові завдання:

перше – продемонструвати Україні надійну політичну підтримку з боку ЄС, зважаючи на її бажання тісніше інтегруватися в європейські структури; друге – досліджувати засоби поліпшення розвитку існуючої допомоги та зв'язків між Європейським Союзом, його країнами-членами та Україною.

Європейський Союз першим оцінив глобальність завдання політичної та економічної перебудови, яке постало перед Україною. Він так само став першим відігравати активну роль у підтримці цього процесу. Одразу після проголошення незалежності України ЄС запропонував реальну підтримку шляхом передачі “ноу-хау” в рамках своєї програми “Тасіс”. Створюючи основу для цієї діяльності, він розпочав переговори для укладання Угоди про партнерство та співробітництво (УПС), спрямованої на посилення діалогу та забезпечення рівноправного партнерства фактично в усіх сферах потенційного співробітництва. УПС, підписана у червні 1994 р., торкається практично всіх аспектів українсько-європейської торгівлі, торговельно-економічних зв'язків та встановлення політичного спілкування до найвищих рівнів. За Угодою дотримання прав людини та розвиток демократичних процесів є основою взаємних відносин. Європейський Союз надає суттєву фінансову допомогу у формі позик для підтримки платіжного балансу. Сьогодні Європейський Союз не тільки надає Україні найбільшу фінансову, економічну та технічну допомогу, він також є найбільшим її торговельним партнером і найбільшим інвестором в Україні, при цьому обсяг і торгівлі, й інвестицій постійно зростає. Маючи на увазі заплановане розширення Європейського Союзу з включенням країн Центральної Європи, ЄС і Україна стануть у майбутньому безпосередніми сусідами.

Зараз відносини між ЄС та Україною входять в якісно нову стадію. Розвиваються нові сфери співробітництва, вживаються заходи щодо створення сприятливого ділового та інвестиційного клімату, який стане практичною основою для реального та довгострокового партнерства. Зараз закладено фундамент, і вже настав час для докладання спільних зусиль, щоб досягти реальних результатів у відносинах ЄС і України шляхом розвитку демократії та ринкової економіки, тому що обидва партнери готуються разом вступити в XXI сторіччя.

Представництво Європейської Комісії в Україні відкрито в Києві у вересні 1993 р. під керівництвом Посла та Голови Представництва пана Луїса Морено і має статус дипломатичної місії та офіційно представляє Європейську Комісію в Україні.

Представництва, подібні відкритому в Україні, існують у всьому світі. Загалом їх налічується 125, найбільшими є Представництва у Москві, Токіо та Вашингтоні. Представництво у Києві активно задіяне у керівництві та виконанні Програми Європейського Союзу “Тасіс”, яка фінансує запровадження нових технологій, сприяє розвитку ринкових економік та демократичних суспільств у нових незалежних державах та Монголії. Для України існує спеціальна програма допомоги у закритті Чорнобильської АЕС.

Представництво займається й питаннями торгівлі та інвестицій. У Києві воно проводить моніторинг виконання Тимчасової угоди, а також, у належний термін – Угоди про партнерство та співробітництво між ЄС та Україною. На Представництво покладено відповідальне завдання по інформуванню українського населення щодо розвитку Європейського Союзу, роз'ясненню та захисту окремих програм.

Представництво Європейської Комісії діє у тісній співпраці з посольствами країн-членів ЄС, а також з урядом і неурядовими організаціями України.

Вікторія ДАВИДОВА

Не пророцтво, а розрахунок

Мабуть, далеко не всі знають, що великий персидський поет XI ст. Омар Хайям передусім був астрономом і математиком, а поезією займався лише у години дозвілля. Тривалий час він обіймав посаду при дворі сельджуцького султана, який тоді володів Іраном та Середньою Азією.

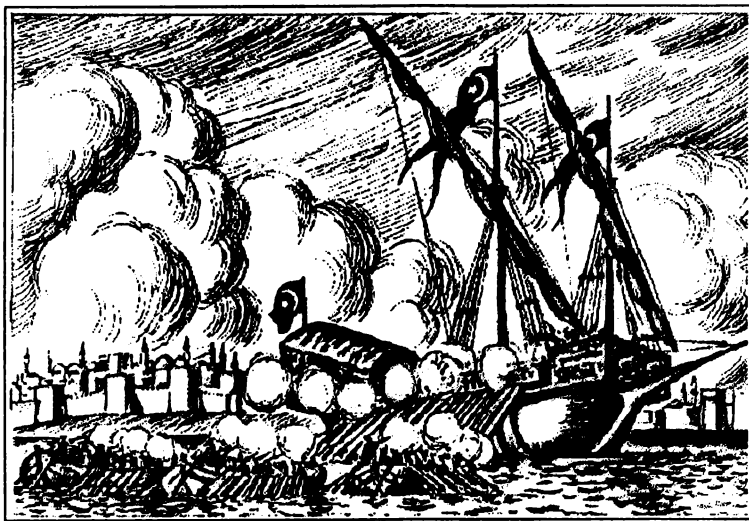
У своїх передбаченнях майбутнього Омар Хайям спирався не стільки на "волю зірок", як на власний розум та тверезу оцінку ситуації. Поради його, як правило, були дуже слухними. Султан вважав свого астролога за провидця і не знав, як догодити йому. Вчений жив у пошані та розкошах. Та життя його було нелегким. Заздрісні придворні намагалися будь-що нашкодити "щасливцю", принизити астролога в очах султана. Вони неодноразово ставили Омара Хайяма у скрутні ситуації, та той завжди виходив переможцем.

Якось султан із почтом бенкетував у палаці одного із вельмож. Приміщення, де відбувався бенкет, мало четверо дверей. Раптом один із присутніх звернувся до Омара Хайяма: "Якщо ти й справді вмієш передбачати майбутнє, скажи, через які саме двері я зараз вийду звідси?"

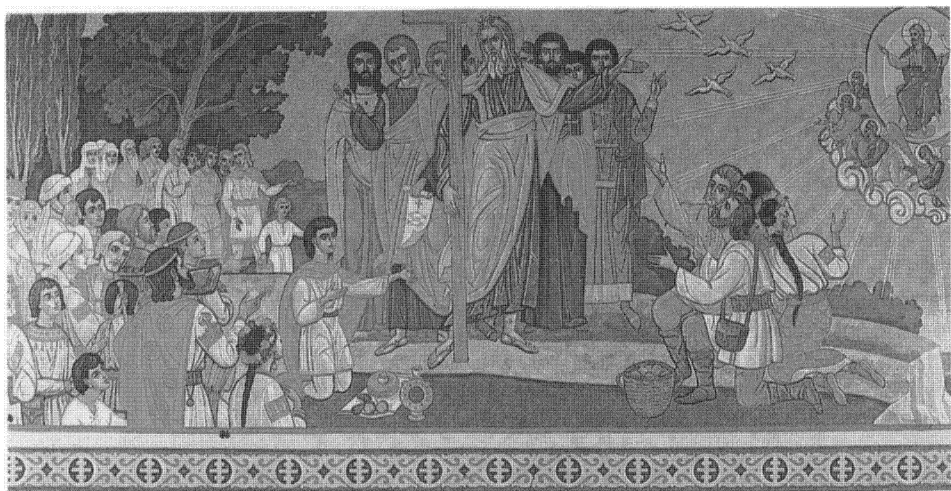
Омар Хайям зрозумів: йому готують якусь пастку. Та він спокійно написав на аркуші паперу кілька слів і віддав аркуш султанові. Тоді той, хто питав, несподівано зірвав зі стіни один з килимів, і всі побачили, що килим приховував п'яті двері. Саме через них урочисто вийшов вельможа. Усі гадали, що на цей раз Омар Хайям вже напевне осоромився, і султан не буде вже йому так довіряти.

Коли ж вголос прочитали те, що було написано на аркуші, усі були безмірно вражені. Там стояло: "через п'яті двері". Після того випадку вже мало хто сумнівався у пророчому обдарованні Омара Хайяма. Та насправді це був лише точний розрахунок. Учений збагнув: якщо вельможа до того впевнений, що Хайям ніяк не може назвати потрібні двері, значить мусить бути ще якийсь вихід.

Переповів Віктор НЕВГОД

Юрій Логвин. "Штурм турецької галери"

С. Гординський. Андрій Первозваний на Київських горах

ГРУДЕНЬ

ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30	31			

1 – 105 років від дня народження українського письменника Миколи Хвильового. Пішов трагічно із життя 11 травня 1934 р.

– 80 років тому проголошено Румунську державу

2 – 125 років від дня народження українського історика і громадського діяча Омеляна Терлецького. Помер 13 лютого 1958 р.

3 – Міжнародний день інвалідів

– 155 років тому помер український історик і мовознавець Михайло Лучкай. Народився 19 листопада 1789 р.

4 – Введення до храму Пресвятої Богородиці

– 175 років від дня народження українського драматурга і поета Івана Гушалевича. Помер 2 червня 1903 р.

– 70 років тому помер чеський історик, автор праць з історії Закарпатської України Карел Кадлець. Народився 11 січня 1865 р.

5 – 120 років від дня народження

українського поета Олександра Олесея. Помер 22 липня 1944 р.

6 – День Збройних сил України

– 325 років тому помер французький військовий інженер, автор книги "Опис України" Гійом Левассер Боплан. Народився бл. 1600 рр.

7 – 140 років від дня народження українського громадсько-політичного

діяча Теофіла Окуневського. Помер 19 липня 1937 р.

– 110 років від дня народження українського композитора і поета Левка Лепкого. Помер 28 жовтня 1971 р.

8 – 360 років тому помер хорватський поет Іван Гундулич. Народився 8 січня 1589 р.

– 135 років тому у Львові було засновано товариство "Просвіта"

– 120 років від дня народження генерал-полковника Армії УНР Михайла Павленка. Помер 29 травня 1952 р.

9 – 390 років від дня народження англійського поета, політичного діяча, публіциста Джона Мільтона. Помер 8 листопада 1674 р.

– 135 років від дня народження українського письменника і громадського діяча Бориса Грінченка. Помер 6 липня 1910 р.

10 – Міжнародний день прав людини

– 50 років тому Генеральна Асамблея ООН прийняла загальну Декларацію прав людини

11 – 280 років тому загинув шведський король Карл XII. Народився 27 червня 1682 р.

12 – 110 років від дня народження українського архітектора Олександра Ейнгорна. Помер у грудні 1939 р.

– 75 років тому помер український художник Іван Похитонов. Народився 27 січня 1850 р.

13 – Апостола Андрія Первозваного

– 105 років від дня народження українського письменника, історика, політичного діяча Панаса Феденка. Помер 10 вересня 1981 р.

– 125 років тому у Львові розпочало діяльність літературне товариство ім. Т.Шевченка (з 1893 р. – Наукове товариство імені Шевченка)

14 – 80 років тому, після зречення гетьманом Павлом Скоропадським влади, український військовий революційний комітет створив тимчасовий керівний орган – раду комісарів

16 – 415 років тому помер російський і український першодрукар Іван Федоров. Народився бл. 1525 р.

– 150 років тому помер український письменник Євген Гребінка. Народився 2 лютого 1812 р.

– 115 років від дня народження української художниці Ганни Собачко-Шостак. Померла 3 грудня 1965 р.

Г. Собачко-Шостак. Вихор

16 – 120 років тому помер німецький письменник Карл Гуцков. Народився 17 березня 1811 р.

– 100 років тому помер засновник Третьяковської галереї, російський меценат Павло Третьяков. Народився 27 грудня 1832 р.

17 – Святої Великомучениці Варвари

– 725 років тому помер перський поет і богослов Джелаледдін Румі. Народився у 1207 р.

18 – 110 років від дня народження російського літературознавця і фольклориста Марка Азадовського. Помер 24 листопада 1954 р.

19 – Святого Миколая (Зимового)

– 100 років від дня народження українського хормейстра Миколи Тараканова. Помер 21 вересня 1976 р.

20 – 310 років тому помер український письменник і церковний діяч Антоній Радивилівський. Рік народження невідомий

21 – 120 років від дня народження польського філософа Яна Лукасевича. Помер 13 листопада 1956 р.

– 120 років від дня народження українського фольклориста і хорового диригента Михайла Гайлая. Помер 9 вересня 1956 р.

– 120 років від дня народження українського кобзаря Петра Ткаченка. Помер 3 січня 1918 р.

– 100 років тому П'єр і Марія Кюрі відкрили перший радіоактивний елемент – радій

22 – 190 років тому відбулося перше прилюдне виконання П'ятої та Шостої симфоній Людвіга ван Бетховена

– 165 років від дня народження української письменниці Марко Вовчок (Марії Вілінської-Маркович). Померла 10 серпня 1907 р.

– 140 років від дня народження італійського композитора Джакомо Пуччіні. Помер 29 листопада 1924 р.

23 – 140 років від дня народження російського режисера, письменника Володимира Немировича-Данченка. Помер 25 квітня 1943 р.

– 120 років від дня народження українського вченого Степана Тимошенка. Помер 29 травня 1972 р.

24 – 345 років тому Богдан Хмельницький здобув перемогу під Жванцем

– 200 років від дня народження польського поета, діяча національно-визвольного руху Адама Міцкевича. Помер 26 листопада 1855 р.

– 125 років від дня народження українського і польського співака Адама Дідура. Помер 7 січня 1946 р.

– 110 років тому помер український актор, драматург Іван Дрейсіг. Народився 1791 р.

– 75 років тому у Празі створена Українська студія пластичного мистецтва

25 – Різдво Христове за григоріанським календарем

– 150 років від дня народження українського історика, археографа Ореста Левицького. Помер 9 травня 1922 р.

– 150 років від дня народження українського письменника Степана Коваліва. Помер 26 червня 1920 р.

- 100 років від дня народження українського співака Івана Шведіва. Помер 28 липня 1959 р.
- 26 - 100 років від дня народження

- українського історика Віктора Юркевича. Загинув у застінках НКВС 11 липня 1939 р.
- 100 років від дня народження українського поета Євгена Плужника.

Загинув у застінках НКВС 2 лютого 1936 р.

- 100 років від дня народження українського історика Івана Карпинця. Помер 17 листопада 1954 р.
- 80 років тому помер російський музикант Василь Андрєєв. Народився 26 січня 1861 р.
- 27 - 365 років тому помер український церковний діяч, письменник, мовознавець Мелетій Смотрицький. Народився бл. 1578 р.
- 100 років тому помер український архітектор Юліан Захаревич. Народився 17 липня 1837 р.
- 20 років тому король Хуан Карлос ратифікував першу демократичну конституцію Іспанії
- 29 - 290 років тому було створено Київську губернію
- 275 років тому помер наказний гетьман України Павло Полуботок. Народився бл. 1660 р.
- 30 - 210 років від дня народження російського мореплавця, вченого Отто Кацебу. Помер 15 лютого 1846 р.
- 31 - 160 років від дня народження французького скульптора Жюля Далу. Помер 15 квітня 1902 р.

У 1998 році виповниться:

- 560 років як місто Кременець на Тернопільщині отримало магдебурзьке право
- 520 років як Кримське ханство визнало свою васальну залежність від Туреччини
- 475 років походу запорозьких козаків на чолі з гетьманом Остафієм Дашкевичем на Крим
- 450 років як місто Тернопіль отримало магдебурзьке право
- 425 років як Іван Федоров заснував за допомогою львівських міщан першу друкарню в Україні
- 350 років від дня народження церковного діяча, Київського уніатського митрополита Лева Зеленського. Помер у 1708 р.
- 240 років тому помер Петро Апостол, автор щоденника про життя та побут козацтва 1725-1727 рр., сина гетьмана Данила Апостола
- 210 років як було засновано Львівсько-Ставропігійний інститут - культурно-освітню установу, яка діяла до вересня 1939 р.
- 165 років від дня народження українського фольклориста і етнографа Миколи Білозерського. Помер 13 червня 1896 р.
- 160 років тому в Чортківському окрузі на Тернопільщині відбулися масові селянські виступи проти панщини
- 150 років від дня народження польського художника Олександра Сведомського. Помер 1911 р.
- 130 років як у Відні було засновано українське академічне (студентське) товариство "Січ"
- 75 років українському архіву у Празі, де зберігалися документи з історії визвольних змагань в Україні

Вічно у пам'яті нащадків

Уже перший рік Національно-визвольної війни приніс повсталому українському народу величні перемоги. Українська армія під керівництвом Богдана Хмельницького розбила польських загарбників під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями, облягала Львів та Замостя, врешті напоїла своїх коней у Віслі... До древнього Києва гетьман в'їхав як триумфатор, як "новий Мойсей", що визволив свій народ від ворожої неволі. Однак війна, на жаль, не скінчилася, бо Річ Посполита, спираючися на допомогу чи не всієї католицької, а частково й

*Невідомий художник.
Прижиттєвий портрет
Богдана Хмельницького.*

Чернігівський історичний музей

протестантської Західної Європи, вперто прагнула реваншу і у сліпій ненависті хотіла винищити українських повстанців "вогнем і мечем". У ході воєнних кампаній подальших років були й нові блискучі перемоги (Зборівська, Батозька), були й поразки, як під Берестечком. Єдиний реальний союзник – Кримське ханство – не наважився надати Україні повномасштабну підтримку, затягував війну, зраджуючи у найкритичніші моменти. Це змусило український уряд звернути свої погляди у бік Москви і швидко з нею зблизитися. У 1654 р. було укладено договір, на підставі якого сформувався воєнно-політичний союз України та Московської держави проти Речі Посполитої. Цей договір був рівноправним, що й забезпечило швидкі успіхи й Україні, й Росії у 1654-1656 рр. Але він був незавершений та недосконалий, а до того ж восени 1656 р. грубо порушений Московією. Але поки український

народ був згуртований, поки мав такого вождя як Богдан Хмельницький, Українська держава зберігала свою незалежність і зміцнювала свій суверенітет, досягаючи нових успіхів у боротьбі за визволення всіх українських етнічних земель. Досить сказати, що у 1655 р. українські війська знову облягали Львів, взяли Люблін, брали участь у визволенні від польсько-литовських загарбників Білорусі, Вільна, обложили Риги; взяли Варшаву, Кракова та інших польських міст...

У ході вже першого року Національно-визвольної війни була досягнута головна мета – відродження самостійної Української держави (Гетьманщини) і розпочати процес її розбудови. Незважаючи на тяжкі умови війни, в роки гетьманування Богдана Хмельницького, й частково Івана Виговського, на визволених землях

України було сформовано місцеві органи влади, які підкорялися центральному українському уряду, так само як і судові органи. Мала Україна і свою потужну армію – Військо Запорозьке, були налагоджені дипломатичні відносини з рядом європейських та азіатських держав (Австрійська, Османська, Російська імперії, Річ Посполита, Швеція, Венеція, Кримське ханство, Молдавія, Трансильванія, Валахія тощо). Україна стала суб'єктом міжнародного права, проводила власну зовнішню політику. Розвивалися економічне життя, торгівельні зв'язки як усередині країни, так і зарубіжні. Відбулися принципові зміни у характері соціально-економічних і політичних відносин. Переважна більшість українських селян покозачилася, почала вести вільне фермерське господарство. В Україні значно послабилася система феодальних відносин, був ліквідований режим національного та релігійного гніту. В той час Україна отримала реальний шанс долучитися до акселеративів європейського розвитку, таких як, наприклад, Голландія. Позитивні зрушення, що відбулися в Україні, були зафіксовані у народній свідомості, відбиті у народних думках і піснях, пам'ятках політичної та історичної думки. Тому стає дивно, коли читаєш писання деяких із сучасних істориків і публіцистів, які дають Богдану Хмельницькому негативну оцінку. Адже саме Б.Хмельницькому вдалося досягти того, чого не вдавалося Косинському, Наливайку, Сагайдачному, Трясилу, Сулімі, Павлюку, Острияниці та іншим славним вождям козацтва. Не можна погодитися і з тими, котрі покладають на Богдана Хмельницького провину за втрату незалежності України, яка нібито сталася у 1654 р. Трагічна втрата незалежності Української держави сталася вже по смерті Богдана Хмельницького, після поразки України у російсько-українській війні 1658-1659 рр., після тяжких помилок нового українського уряду на чолі з Юрієм Хмельницьким – сином великого Богдана – у 1659 р. (російсько-українська Переяславська угода).

Але й після втрати незалежності Українська держава існувала до кінця XVIII ст., щоправда як автономне політичне утворення, поділене між Російською імперією та Польщею. Звичайно, автономія – це гірше, ніж повна незалежність, але й краще, ніж бездержавність. Навіть у умовах постійно зменшуваної автономії Українська держава створювала своїм громадянам кращі умови для економічного, політичного та релігійно-культурного розвитку, збереження духовного потенціалу.

Славний період гетьманування Богдана Хмельницького і особливо перший рік Національно-визвольної війни завжди надихали українців на боротьбу проти іноземного поневолення, на боротьбу за свою незалежну державу і тому пам'ять про її учасників живе у віках. Вшановуючи ювілей початку Національно-визвольної війни (а це робиться вперше в незалежній Українській державі!), ми з вдячністю схилиємо голови перед світлою пам'яттю борців за незалежну Україну в середині XVIII ст.

Вічна вам пам'ять, герої України! Вічна вам слава!

Юрій МИЦИК

Юрій Логвин.
"По Чорному морю"

Джерелознавець

Орест Іванович Левицький – один з найвидатніших українських історіографів. Учений зробив дуже багато для розвитку архівної і археографічної справи в Україні, для дослідження історії українського народу XVI-XVIII ст. Його наукова спадщина налічує понад 200 праць і базується переважно на архівних матеріалах. О.Левицький відомий також як письменник, археолог, філолог, глибокий знавець пам'яток матеріальної культури України.

У другій половині XVII ст. його предки переселилися в Південну Полтавщину й оселилися в містечку Маячка на р.Орель. У XVII-XVIII ст. цей рід дав українській культурі двох художників – відомого гравера Григорія Левицького і його сина, видатного портретиста XVIII ст., Дмитра Левицького.

З 1870 до 1874 р. О.Левицький навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету, зблизився з діячами напівлегальної Київської громади. Одержавши вищу освіту, влаштувався на роботу секретарем-діловодом Київської археографічної комісії.

Він був членом наукового Історичного товариства Нестора-літописця, Російського географічного, Московського археографічного, Львівського і Київського наукових товариств. Часто публікувався у журналах "Киевская старина", "Чтения в историческом обществе Нестора-летописца", "Україна" "Записки наукового товариства ім. Шевченка".

О.Левицький пропагував історичні знання не лише друкованим, а й усним словом. Так, лише на засіданнях Товариства Нестора-літописця він виступив з 25-ма доповідями, більшість з яких пізніше з'явилися друком у періодичних виданнях. Кілька років підряд їздив на Волинь, Поділля та Холмщину, розшукував архівні першоджерела, обстежував матеріальні нерухомі пам'ятки старовини. Отже, пізнавав минуле України не тільки з письмових документів, а й на основі історико-археологічних досліджень.

У Києві в 1907 р. було організовано Українське наукове товариство, одним з його провідних керівників став О.Левицький. У 1918 р. О.Левицький разом з іншими видатними вченими: В.Вернадським, А.Кримським, Д.Багалієм розбудовують новозасновану Українську Академію наук (УАН). О.Левицький очолив соціально-економічний відділ і Товариство правників з метою організації широкого правничого та соціологічного вивчення України та поширення правничих і соціологічних знань, об'єднання праці правознавців-теоретиків і практиків-соціологів. Коли ж 1919 р. президент УАН В.Вернадський виїхав з Києва до Петрограда, О.Левицького на загальних зборах було обрано одноголосно заступником президента УАН. Незважаючи на розруху і важке матеріальне становище, Академія і її співробітники виявили величезну працездатність. На загальних зборах Академії під керівництвом О.Левицького вирішувались питання діяльності таких академічних установ, як-от: Комісії біографічного словника, Комісії енциклопедичного словника, Археологічної Комісії, Центрального архіву давніх актів, Музею мистецтва, Картинної галереї, Музею антропології та етнології. Разом з іншими вченими О.Левицький провадив велику роботу по організації Всенародної бібліотеки України (нині – Національна наукова бібліотека ім.В.Вернадського НАН України), подарував їй свою цінну книгозбірню.

У тяжкі роки громадянської війни вчений вів боротьбу за збереження пам'яток старожитностей, мистецтва, книжкових фондів, бібліотек Києва та України. За

пропозицією вченого був створений Комітет з охорони пам'яток історії та мистецтва.

Загальні збори УАН одностайно висловили йому ширю подяку за дворічне "дуже тактовне, чисто академічне виконання посади голови – президента Академії наук" А трохи згодом – 27 березня 1922 р., враховуючи великі заслуги вченого перед Академією наук, його визначний науковий авторитет, плідну працю в багатьох академічних установах і багаторічний досвід вченого-організатора, загальні збори УАН обрали О.Левицького президентом Академії. На жаль, вченому не судилося розгорнути велику діяльність на цьому посту. Перебуваючи у науковому відрадженні на Полтавщині, де він збирав матеріали про звичаєві права України, О.Левицький раптово помер. Поховали його у с. Митлашівці, поблизу містечка Драбова (нині райцентр Черкаської області).

*Віталій САРБЕЙ,
Лідія МОСКВИЧ*

Гетьманіч-заручник

Складною виявилася доля Петра Апостола, старшого сина миргородського полковника, а потім гетьмана – Данила Апостола. Спочатку батько брав участь у задумах Мазепи. П.Орлик свідчив, що Апостол підбадьорюючи гетьмана у його намірах, ще 1707 р. казав: "Очі всіх на тебе уповають, і не дай Боже на тебе смерті. – Ми залишимося у такій неволі, що і кури нас загребуть!"

Коли Мазепа пішов до Карла XII, серед його оточення був і Апостол. Проте, очевидно, рятуючи сім'ю від терору, розв'язаного Петром I проти родичів і прихильників Мазепи, Данило повинився перед царем. Коли шведи були розгромлені, московський уряд взявся судити "мазепинців". Апостола, беручи до уваги його ревну службу, притягати до суду не стали, обмежилися лише пересторогою – взяли його малолітнього сина Петра у заручники. Наглядати за ним доручено було Меншикову. Отож, Петро Апостол змушений був усю юність провести в Петербурзі, відірваним від сім'ї.

Дослідники вважають, що додому Петра Апостола відпустили лише 1723 р. завдяки збігу політичних обставин. Його батько брав активну участь у протесті козацьких старшин на чолі з Павлом Полуботком проти чергового російського наступу на політичні права та свободи Гетьманщини. Справи полуботківців закрили лише зі смертю Петра I. Декого відпустили в Україну, проте більшість (серед них і старого Апостола) примусили безвизно проживати у Петербурзі.

З часом Данило Апостол зумів виклопотати дозвіл від'їхати в Україну. Проте до північної столиці у жовтні 1725 р. заручником мусив повернутися син Петро. Навіть коли восени 1727 р. миргородський полковник став гетьманом, його сина утримували в північній столиці, а потім у Москві. 1728 р. Петро II надав Петру Апостолу звання "козацького полковника", але з Москви не відпустив. В Україну молодий Апостол повернувся лише влітку 1730 р. Його призначили на посаду лубенського полковника, яку він обіймав до 1757 р. Помер наступного 1758 р.

Гетьманіч виявився високоосвіченою та сильною натурою. Він досконало оволодів французькою (якою, до речі, й вів щоденник), німецькою, італійською, польською мовами. Меншиков використовував його як перекладача, наказуючи перекладати і етикетки на помадах, і листи європейських вельмож та монархів.

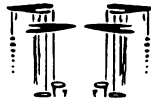

Петро Апостол намагався триматися в курсі всіх європейських подій і випишував французькі та німецькі газети. В Петербурзі він відвідував публічні лекції європейських професорів, брав участь у філософських диспутах, що стихійно виникали в оточенні Феофана Прокоповича, витрачав великі гроші на створення власної бібліотеки, робив виписки з книжок, позичених у знайомих, намагався не пропускати театральних вистав. Перебуваючи вдруге заручником, Апостол навчився грати на клавесині.

Проте особа Петра Апостола приваблює істориків не лише своїм драматизмом, благородними пориваннями. Вони згадують про нього, як про автора цінного історичного джерела – щоденника, що охоплює історичний відрізок від травня 1725 до травня 1727 р. і дає нам важливу інформацію про приватне життя провідних козацьких старшин та їхній побут, господарські справи, духовні вподобання, про характер їхніх взаємин між собою та з росіянами.

О.Лазаревський стверджував, що йому кілька разів доводилося чути, що після Петра Апостола залишилися ще й мемуари, а, можливо, такий же щоденник. Прикро, що й досі вони не виявлені...

Олексій СТРУКЕВИЧ

Залишив у спадок першу "Граматику"

Життєвий шлях Мелетія Смотрицького – одного з найосвіченіших українських письменників кінця XVI – початку XVII ст. був складним і суперечливим. Мелетій (світське ім'я Максим) походив із небагатої родини. Його батько – Герасим Данилович Смотрицький, відомий письменник-полеміст і поет, у 1581 р. разом з першодрукарем Іваном Федоровим видав знамениту Острозьку біблію. Мелетій Смотрицький народився в с. Смотричі на Поділлі. Про юнацькі роки письменника відомо дуже мало. Знаємо лише, що він навчався і виховувався спочатку в Острозькій академії, потім Віленській єзуїтській академії. У 1600 р. був домашнім учителем молодого княжича князя Соломирецького під Мінськом.

Через деякий час Мелетій Смотрицький поїхав за кордон для завершення своєї освіти. Майбутній письменник слухав лекції у Вроцлавському, Лейпцизькому, Нюрнберзькому, Віттенберзькому університетах з філософії, теології, філології, а також медицини. В одному з цих університетів він здобув вчений ступінь доктора медицини. Із Західної Європи Смотрицький повернувся десь 1604 р. і оселився в маєтку князів Соломирецьких. Він активно займався громадсько-релігійною і культурною діяльністю, стає одним з палких оборонців прав гнобленої православної української та білоруської суспільності. З часом до нього, як до визнаного авторитета, звертаються за допомогою люди у болочих церковних справах, приходять з Мінська та навколишніх міст і сіл. Під його впливом міщани Мінська заснують церковне братство, будують нову церкву, дехто з тих, хто вже прийняв унію, повертається у православ'я.

1608 р. виходить у світ його трактат "Відповідь" (без підпису). У 1610 р. під псевдонімом Теофіл Ортолог він друкує свій найвизначніший полемічний твір

"Тренос", написаний у популярній жанровій формі "плачу" православної церкви, зверненого до невдячних дітей. У полеміці з католиками Смотрицький виявляє ґрунтовну вченість, охоче посилається на діячів Ренесансу і Реформації. В цьому творі згадуються і цитуються Авіценна, Еразм Роттердамський, Петрарка, Мантуан Баптіста та ін. На титульному аркуші книжки зазначено, що текст перекладено спочатку з грецької на "словенську", а потім вже на польську мову. Майже всі полемічні твори Смотрицького надруковано польською мовою.

Смотрицький був одним із перших ректорів Київської братської школи, створеної в 1615-1616 рр. Повернувшись до Вільно, Смотрицький мешкав у Святодухівському монастирі. Чи під тиском, чи за категоричною вимогою віленського братства Смотрицький постригся в ченці під іменем Мелетія. На титульному аркуші "Граматики" ми зустрічаємо вже його чернече ім'я. В 1620 р. Мелетія Смотрицького було обрано архимандритом Святодухівського монастиря.

На початку 1624 р. Смотрицький вирушив у подорож на Близький Схід. Перед від'їздом він зупинився в Києві. Під час подорожі побував у Константинополі, відвідав Єгипет і Палестину. У 1626 р. повернувся до Києва. У приватному листі до князя Хрептовича Мелетій визнає, що їздив туди з планами унії. Після цього Смотрицький опинився в скрутному становищі: у свій Віленський монастир повернутися не міг, у Києві ж його зустріли неприхильно. Все це змусило Мелетія у червні 1627 р. прийняти уніатство.

Упродовж 1628-1629 рр. він видає кілька книжок, в яких виправдовує свої дії, агітує за унію, критикує праці православних полемістів, серед них і свої власні твори, торкається насамперед чисто теологічних питань. Однак діяльність Смотрицького на користь унії зазнала повного краху. Опинившись у колі людей, з якими все життя боровся, хворий, покинутий друзями, Мелетій після 1629 р. нічого не написав і не опублікував. Свої останні роки життя він присвятив виснажливому посту і невсипущій молитві. Відчуваючи, що життя добігає кінця, просив не робити пишних похорон. Помер він у Дерманському монастирі і був похований в церкві цього монастиря. Після смерті Смотрицького ходили чутки, що його отруїли православні. Довго переказували "чуда", які нібито спостерігали біля труни покійника.

Так завершилося життя видатного письменника епохи бароко, який займає в історії української культури таке ж місце, як Мартін Лютер, Еразм Роттердамський, Томазо Кампанелла у світовій.

Дарина БОНДАРЕЦЬ

*Антін Середо –
автор першої української поштової марки.
Малюнок Юрія Логвина.*

Українські кров та піт у російсько-турецькій війні

У грудні 1768 р. Росія розпочала війну з Туреччиною. Гетьманщину в цій війні використовували насамперед як військовостратегічну базу, тому для України війна розпочалася... задовго до її початку. До шести російських драгунських полків та глухівського гарнізону, які квартирували у Гетьманщині, починаючи з післяполтавського періоду, весною 1768 р. було передислоковано ще один драгунський, 6 карабінерних та 8 піхотних полків. Для їх утримання протягом 1768 р. було зібрано 251695 руб. 50 коп. так званого рубльового окладу. Вважалося, що ці гроші витрачалися на провіант та фураж. Можливо це так і було б, якби не одна деталь. Солдати та офіцери стояли не в казармах, а на квартирах у населення. Військові потребували освітлених і опалених приміщень, вимагали й харчів. А якщо господарі відмовлялися ділитися з ними хлібом-сіллю, то солдати просто крали господарське добро. Таким чином, стверджують історики, утримання російського війська лягало на українців подвійним тягарем. Вони сплачували на утримання воїнів рубльовий оклад та ще й годували їх власним коштом. Російські солдати поводитися із українським населенням брутально. Грабували, гвалтували жінок, силою забирали коней і худобу.

Страшною шкоди українцям завдавала й передислокація російських військових частин. По дорозі вони без плати і без "квитанцій" – розписок офіцерів про реквізицію – захоплювали провіант, фураж, підводи, упряж, збиткувалися над населенням.

З початком війни всі 10 козацьких і 3 вільнонайманих компанійських полки, 11000 запорожців взяли участь у бойових діях. Не знали спокою і мирні жителі Лівобережжя. Їх, разом із транспортними засобами і без них, використовували для фортифікаційних і облогових робіт, для побудови переправ через водні перешкоди, для перевезення на фронті провіанту і фуражу, а під час бойових операцій як погоничів (форшпанів). Селяни заготовляли будівельні матеріали, дрова, провіант, сушили сіно для діючої армії.

Особливо сутужно доводилося населенню, яке жило вздовж великих трактів. Воно було зобов'язане доглядати за кіньми, утримувати їх своїми припасами у хлівах, а іноді віддавати і свої підводи для перевезення вантажів.

Поки українські частини воювали, українськими коштами утримувалося на фронті 6 російських драгунських полків. Російська імператриця залучала український скарб для винагороди П.Румянцева за керівництво переможними бойовими операціями. За виявленими документами Канцелярія українського скарбу витратила на це 23900 рублів.

Російські власті охоче використовували українські гроші на російську дипломатію у Бахчисарай: на проїзд послів до місця служби і назад (а дорога для посла в один кінець обходила у 2000 руб.), на придбання будинку для посольства (2000 руб.), на щорічну платню російському послу в Криму (5000 руб. щороку).

До кримської політики офіційний Петербург залучав також фінансові ресурси Слобожанщини. Так, 8 листопада 1774 р. Катерина II, вболіваючи за те, щоб не об'єдналися кримська і, чисельніша за кримську, ногайська орди, наказала допомогти створити у ногайців автономне правління "від Криму незалежне", очолене Калгою-Солтаном. Щоб примусити ногайського лідера зробити такий крок, імператриця радила побудувати йому європейський будинок, підносити йому та ногайським старшинам коштовні подарунки, витративши на це "хоча б і до 100 тисяч рублів".

Насамкінець зазначимо, що й після завершення війни для українців мирний час не настав. Гетьманщина мусила ще забезпечити розквартирування російських з'єднань, що поверталися з війни.

Олексій СТРУКЕВИЧ

Колегія "нижчої генеральної старшини"

Коли заводять мову про центральні органи влади в Україні-Гетьманщині, то називають Генеральну Військову Канцелярію, Генеральний Військовий Суд, Канцелярію Малоросійського Скарбу, Генеральну Лічильну Комісію та Канцелярію Генеральної Артилерії. Та, чомусь, не згадують про ще один центральний орган, заснований гетьманом К.Розумовським 5 грудня (ст.ст.) 1763 р. для поточного управління козацьким військом і для нагляду за станом його бойової готовності. Він був створений під час здійснення широкої реформи судової та адміністративної систем, задуманої К.Розумовським і повинен був вивільнити Генеральну Військову Канцелярію від розгляду військових справ та зосередити її роботу виключно на цивільних.

До цього колегіального органу входила "нижча генеральна старшина" -- двох генеральних осавулів, генеральний хорунжий та генеральний бунчужний. Відтепер всі цивільні справи надходили до окремої канцелярії, яка здійснювала їх розгляд, збирала потрібну інформацію. Цей центральний орган проіснував трохи більше року. Після ліквідації Гетьманату його функції перейшли у підпорядкування малоросійського генерал-губернатора Рум'янцева та Другої Малоросійської колегії. Самі ж "нижчі генеральні старшини" ввійшли до нових, запроваджених офіційним Петербургом, управлінських структур. Генеральний осавул Іван Журавка та генеральний хорунжий Данило Апостол в керівництво Другої Малоросійської колегії, а генеральний осавул Михайло Скоропадський та генеральний бунчужний Яків Тарнавський очолили "слідчу про козацькі образи комісію".

Олексій СТРУКЕВИЧ

2000-ліття Різдва Христового

Великомучениця Варвара

Згідно з житієм святої Варвари її батьки не знали істинного Бога. Він відкрився лише серцю їхньої доньки. Під виглядом чужоземного купця Бог послав священика для хрещення Варвари. Дізнавшись про це, батько вирішив убити її, як зрадницю віри. Приреченій на смерть Варварі батько власноруч відсік голову. Сталося це у 306 році. З часом нетлінні мощі Варвари з Греції були передані у Михайлівський Золотоверхий монастир Києва. Нині вони знаходяться у Володимирському соборі міста, де щовівторка на честь св.Варвари здійснюється служба Божа.

Легенда про її мученицький подвиг прийшла в Русь-Україну з прийняттям християнства. Народ, що сам зазнав страждань, з особливою вірою й пошаною сприйняв Святу Великомученицю. До її мощів, що покоїлися в Києві ще з XI ст., йшли помолитися і зцілитися. На її честь зводили храми, образ Варвари стояв на покуті поряд зі Спасителем та Богородицею чи не в кожній хаті.

Іконописці зображували Варвару з чашею (символом терпіння) та мечем (атрибутом її мучеництва). Лик її нагадував просту українку. Її малювали у вишитому одязі, віночку, зі стрічкою на голові.

Поклонялися Св. Варварі по всій Україні. Християнське свято ввійшло в народні традиції, але відзначали його в різних місцевостях зі своїми особливостями. Подекуди на Варвари варили першу кутю та узвар, "щоб хліб родив і городина рясніла". Був звичай готувати традиційні ритуальні вареники. Молодь цього дня збиралася на вечорниці. Сходилися й старші жінки, готували пісню вечерю, читали молитви, співали псалми на пошану Варвари. На Звенигородщині це був майже такий само великий празник, як Різдво, але ще не колядували, а лише вчилися співати колядок. У Києві та на його околицях на Варвари ходили вже колядувати, співали колядки на Варварину похвалу. Пісні про Варвару входили і в різдвяний цикл колядок.

На Варвари гріх прати, білити і глину місити. Можна тільки вишивати та нитки сукати.

Беручись до вишивання, дівчата хрестились і шептали: "Свята Варвара золотими нитками Ісусові ризи шила і нас навчила". А раз Варвара самому Христові ризи шивала, то добре було б на цей празник "церкву убрати" – вишити рушник.

З днем Варвари пов'язували час повороту сонця, коли дні починають довшати, звідси й народна приказка "Варвара ніч ввірвала, а дня приточила", "З Пресвятої день починається на весну".

За повір'ям, яка погода на Варвари, така й на Різдво. "Коли на Варвари мороз приліз, то ховай сани, а витягай віз". Спостерігали захід сонця: "як вогонь від нього розходився по небу – Варвара дарує по собі багато сонячних днів, було під мрами – може випасти на долю випробовувань і треба гріх свій шукати".

Тамара ВАСИЛЕНКО

Співець стрілецької звитяги

Левко Лепкий мав різнобічний талант: він був композитором і поетом, художником і скульптором, публіцистом і прозаїком, редактором і мемуаристом.

Але найбільше прославив себе як автор багатьох популярних стрілецьких пісень. Він склав чимало чудових мелодій як на власні вірші, так і на слова інших авторів. Не всі з них нам сьогодні відомі. Разом з Романом Купчинським, Михайлом Гайворонським, Нестором Нижанківським, Борисом Кудриком, Миколою Колесою, Зеноном Лиським Л. Лепкий належав до когорти "стрілецьких бардів", котрі в піснях прославили непоборний дух українського народу в період визвольних змагань, створили невмирущі музичні пам'ятки звитяжної боротьби Січового стрілецьтва.

Першим твором Л. Лепкого-композитора стала музика до вірша свого брата Богдана "Чуєш, брате мій...", написана в 1914 р. Під назвою "Журавлі" ця пісня ввійшла в історію, стала народною. У роки першої світової війни

її співали Січові стрільці в хвилини прощання з полеглими в боях товаришами, і

відгоді "Журавлі" стали піснею-реквіємом. Серце проймає невгамовний біль, а душу огортає глибокий сум, коли в час туги линуть у супроводі зворушливої мелодії слова:

*Чуєш, брате мій,
Товаришу мій.
Відлітають сірим шнурком
журавлі у вирій.
Кличуть: кру, кру, кру,
В чужині умру.
Заки море перелечу,
Крилонька зітру.*

Не злічити, скільки звучали "Журавлі" над могилами полеглих борців за волю України. Раніше ця пісня, як і всі інші стрілецькі пісні, була в Україні заборонена. Нині "Журавлі" є окрасою репертуару багатьох хорових колективів як в Україні, так і поза її межами.

З осені 1915 р. підхорунжий Л.Лепкий перебував у Пресовій квартирі легіону Українських Січових стрільців, яка займалась культурно-мистецькою діяльністю. На хуторі Тудинка, біля с.Соснів на Тернопільщині, де стояла Пресова квартира, народилося кілька пісень Л.Лепкого. Чи не найбільш популярною з них є "Ой видно село". Пісню залюбки співали Січові стрільці, а потім уся Українська Галицька Армія. І сьогодні її виконують професійні та аматорські колективи.

Створив Л.Лепкий пісню "Коби скоріше з гір Карпатів", хоровий твір "Маєва нічка", жартівливі пісні "Бо війна війною" і "Казала дівчина", романс "Колись, дівчино мила", ліричні пісні "Ой поїхав стрілець" та "Ішов відважний гайовий". На слова свого брата Богдана він написав мелодію пісні "Кладочка", яку Січові стрільці любили співати під гітару. Під час боїв за Львів, у січні 1919 р., Л.Лепкий створив хоровий твір патріотичного звучання "Група "Схід", а в часи "Чортківської офензиви", в липні 1919 р. "Ми йдемо вперед". Відомою є стрілецька пісня "Гей, там, у Вільхівці", створена разом з Р.Купчинським у жовтні 1919 р.

Разом з керівником Пресової квартири, художником І.Іванцем, Л.Лепкий розробив головний убір стрілецького війська – так звану мазепинку і запропонував змінити крій австрійської військової блузи, впровадити зубчатку на ковнірі та відзнаки на рукавах. Таку форму потім носили і воїни Української Галицької Армії.

Після завершення визвольних змагань Л.Лепкий повернувся у Львів, зайнявся журналістською і літературною працею. Входив до літературного об'єднання "Богема", очолював видавництво "Червона калина" і редагував альманахи "Календар "Червоної калини". Л.Лепкий очолював також редакції сатирично-гумористичних журналів "Будяк" і "Зиз" і написав чимало фейлетонів, віршів, критичних статей, малював карикатури. Багато літературних творів різних жанрів Л.Лепкого опубліковано в численних українських часописах Галичини і до цього часу не зібрано в окреме видання.

Л.Лепкий розробив проект пам'ятника полеглим Січовим стрільцям на цвинтарі у Винниках, під Львовом. Монумент зберігся до наших днів.

У роки другої світової війни Л.Лепкий перебував у Кракові, працював у редакції газети "Краківські вісті". По війні виїхав на Захід, у США, де і завершив життя. За океаном упорядкував сьомий том циклу історичних творів свого брата Б.Лепкого "Мазепа", який в 1955 р. вийшов у Нью-Йорку під назвою "З-під Полтави до Бендер". Опублікував у 1974 р. частину своїх спогадів під назвою "Дещо про молодість Б.Лепкого". Тяжко переживав розлуку з рідною землею, долю митця-емігранта вважав незавидною і гіркою.

Помер митець у місті Трентон, що недалеко від Нью-Йорка. Ім'я Л.Лепкого живе і житиме в його піснях. Вся його творча спадщина служить збереженню пам'яті про нашу героїчну історію.

*Петро ГУЦАЛ,
Микола ТКАЧУК*

Енциклопедист суфійського вчення

Джелаледдін Румі народився в 1207 р. в місті Балх (на півночі сучасного Афганістану) в родині вченого богослова. Юність Джелаледдіна минала в мандрахах, у 1229 р. оселяється в місті Конія, столиці Румійського сельджуцького султана. Тут він став проповідником, викладав у медресе. Автор газелів і шести-частинного "Духовного месне" – енциклопедії не тільки суфійського вчення, але й фольклору, бо свої повчання поет засновує на притчах, легендах, байках, дотехах і новелах, значною мірою народного походження. У повчаннях Румі крізь релігійно-містичну оболонку пробивається думка про повагу до людської особистості, про братерство людей, співдружність народів і рас, про співчуття людині в біді, про взаємодопомогу. Головний пафос його поезії – любов до людей. Джелаледдін переконаний, що "є світ, є війна протилежностей", що світ не створений раз і назавжди, а заново твориться кожної миті. Помер Румі 17 грудня 1273 р.

Галина ГРИМИЧ

Джелаледдін РУМІ

*Суперечка чотирьох подорожніх
До чого лиш доводить нас незгода!
Лучилася колись така пригода.
Звела якось-то подорож далека
В путі араба, турка, перса й грека.
Дирхема кинув їм прочанин щирий,
Але дирхем один, а їх чотири,
І перс дає супутникам пораду:
... За цей дирхем купімо винограду.
Але таке почули від араба:
– На дідька виноград? Купім енаба!
Та наробив одразу турок шуму:
– Коли вже купувати, то узюму!
Чи ви об'їлися дурного зілля? –
Докинув слово грек. – Купім стафіля!
І сварка почалася поміж ними,
Немов би стали всі вони дурними.
Зчепилися, неначе парубійки,
І трохи не дійшло у них до бійки.
Якби знавця всіх мов вони спіткали,
З одного слова спорить перестали.
Сказав би він: – Ви сердитесь даремно,
Всіх вас задовольню одним дирхемом.
Одна грошина, а бажань чотири,
Чотири вороги – з одного миру.
Сказав один - трьом іншим недогода,
А я скажу – і запанує згода.
Щоб суперечку довести до ладу,
Ви мові розуму вручайте владу.*

Переклали **Микола ІЛЬНИЦЬКИЙ**
та **Ярема ПОЛОТНЮК**

На Андрія

За християнською легендою, Андрій Первозваний проповідував християнство у Царгороді. Йому ж приписують пророкування заснування самого міста Києва. Цей день дуже багатий на народні обряди, заклинання, повір'я, що дійшли до нас навіть з дохристиянських часів. Пропонуємо запис, зроблений Софією Терещенко 1926 року у селі Попівка на Черкащині.

"На Андрія, що припадає на 30 листопада (за старим стилем), як і на Катерини, дівчата сходяться в хату, де вони завжди збираються і готують вечерю. Коли побачать, що надворі поночі, то йдуть до криниці. І кожна набирає в рот води і несе додому, не оглядаючись. У хаті на тій воді можна замісити дві пампушечки, ще й додати в тісто якої-небудь присмаки. З того тіста кожна зліпить по парці – і позначить соломинками, колосочками, то, щоб знати чиї. І садять у піч разом з "калитю". На "калиту" тісто місять з маком, медом, цукровими вишнями, родзинками. Розкотять великого коржа, посиплять вишнями, чишеними горіхами, потім накривають другим коржем, посиплють маком і викладуть горіхами, родзинками усякі візерунки, а ще уцяцьковують хрестиками, рогалями тощо. Коли випечеться, пампушки покладуть на низенькому стільчику, а самі йдуть шукати собаку в сусідів чи знайомих, аби була не зла. Приводять собаку в хату. Вона понюхає всі пампушки, а потім якусь бере. Чюю першу візьме, то та дівчина перша вийде заміж, а в котрої не візьме – то та не вийде. Після того вішають тій собаці на шию перевесла кожна дівка, і уквітчують квітами. А потім сходяться хлопці, приносять горілки і чіпляють до сволока на мотузочку "калиту". Ставлять відро, що в ньому розведено з водою сажі, і стають коло "калити" два хлопці з квачем. Всі по черзі сідають верхи на кощобу і під'їжджають до "калити". Коли під'їде, то й каже: "Добрый вечір, пане Калитинський!" А той, що стоїть коло "калити" з сажею та квачем, одкаже: "Здоров будь, пане Коцюбинський!". Той, що на кощобі: "Я приїхав калиту кусать!" Той, що з сажею: "А я буду по губах писать!" – "Я кусну", – "Я писну". – "Кусну!" – "Писну!". Так три рази і треба сказати, тільки не засміятися, а ті вигадують найсмійніші слова, аби засміятися. Той, хто не засміється, вкусить "калиту", а хто засміється, той не вкусить і квачем з сажею по губах помаслять. На кощобі їхать до "калити" мусять усі, навіть господиня тієї хати. Після того сідають за стіл і вечеряють.

Хлопці повертаються додому пізенько, а дівчата йдуть на річку чи на ставок, в ополонку встромляють руки і у воді шукають, чи не трапиться що. Коли найде клаптика, то вийде за ткача, коли трісочку – то за майстра, соломинку чи кизячка – то за господаря вийде. Потім ідуть у садок, беруть з пазухи сім'я те, що на Катерини зав'язали, сіють по снігу і приказують: "Андрію, Андрію, я сім'я сію, спідницею волочу, бо заміж хочу". Після цього всього розходяться. Або йдуть у ту хату, де вечеряли, і там почують. Існує й прикмета на Андрія – як є іній, то врожай буде на гречку.

Юрій Логвин.
"Козацькі шкіци"

Віра ОРЕЛ

Українець – слава Америки

Степан Прокопович Тимошенко – всесвітньо відомий механік, академік Академії наук України, іноземний член Академії наук СРСР, людина, з ім'ям якої пов'язаний розвиток механіки деформованого твердого тіла у найрозвиненіших країнах світу. Ім'я нашого земляка користується знаним авторитетом у США, Німеччині, Канаді, по десять видань витримали його праці "Збірник задач з опору матеріалів" та "Курс опору матеріалів".

Степанові не виповнилося й чотирнадцяти років, як батько запропонував йому спроектувати і побудувати будинок у маєтку Шпотівці, що неподалік Конотопа. Юного вихованця реального училища захоплювали математичні дисципліни, які він не тільки вивчав сам, але й намагався допомогти іншим.

На початку червня 1896 р. Степан закінює училище і починає готуватись до вступу в Петербурзький інститут інженерів шляхів сполучення. На той час інститут користувався неабиякою популярністю.

По закінченні інституту Степан Прокопович відслужив рік у саперному батальйоні. Під час військової служби почала збуватися мрія Тимошенка про викладацьку роботу в рідному інституті. Тимошенку запропонували бути екзаменатором з математики на першому курсі, а наступного року, звільнившись з військової служби, він починає працювати асистентом у механічній лабораторії Шляхового інституту.

Влітку 1904 р. Тимошенко поїхав до Мюнхена для знайомства з професором математики А.Фепплем, отримав дозвіл на ознайомлення з науковою роботою і заняттями в його лабораторії. Ще через рік його обирають викладачем кафедри опору матеріалів Київського політехнічного інституту, а згодом деканом інженерно-будівельного факультету. Його праці "Про стійкість пружних систем" і "Про стійкість плоскої форми вигину двотаборових балок" були відзначені премією імені видатного математика та інженера Д.І.Журавського, золотою медаллю та грошовою премією 2500 карбованців. "Про стійкість пружних систем" переклали і надрукували французькою мовою.

5 лютого 1911 р. за невиконання численних реакційних розпоряджень міністерства Тимошенка разом із двома деканами інших факультетів звільняють з інституту. Шукаючи засобів для існування, їде до Петербурга і читає лекції у політехнічному та електротехнічному інститутах. Навесні 1912 р. одержує місце консультанта з питань міцності на російських суднобудівних заводах.

Влітку 1917 р. Тимошенко їде у справах в Україну. Повернутися до Петрограда йому не вдалося – на заводі стала громадянська війна. Степан Прокопович залишився в Києві, і 1918 р. був призначений професором Київського політехнічного інституту. Як одного з визначних учених-механіків С.П.Тимошенка обрали академіком щойно створеної Академії наук України, призначили директором Інституту технічної механіки (нині – Інститут механіки НАН України).

Складна обстановка в Києві того часу змусила вченого виїхати на деякий час за кордон. Цим деяким часом виявилось усе подальше життя вченого.

У квітні 1920 р. Степан Прокопович став професором Загребського політехнічного інституту. Але умови життя та праці були надзвичайно складними. "В Югославії, – згадував Тимошенко, – я жив у повній нужді, не мав власного житла і змушений був тулитися в лабораторних приміщеннях". Тому вчений вирішує перебратись за океан і починає працювати інженером Дослідного інституту компанії "Вестінгауз".

У 1927 р. Степан Прокопович стає професором Мічиганського університету. Того ж року нашого земляка обрали членом-кореспондентом АН СРСР по технічному відділенню.

У середині 1936 р. Тимошенко з сім'єю переїздить до Каліфорнії і читає курс елементарної статистики в Станфордському університеті. Через чотири роки нашого

земляка нагороджують медалією Г. Ламе за заслуги в галузі інженерної освіти, а наступного року обирають членом-кореспондентом Американської Академії наук. Ще через чотири роки Степан Прокопович став почесним членом Лондонського королівського наукового товариства.

У 1955 р. С. П. Тимошенко приймає рішення припинити читання лекцій, а через два роки американське товариство інженерів-механіків нагороджує вченого щойно заснованою медаллю його імені за неоцінний внесок і особистий приклад, як засновника нової ери в прикладній механіці. Аналогічну медаль наступного року засновує Відділення прикладної механіки Американського товариства інженерів-механіків.

У 1958 р., після 40-річної перерви С. Тимошенко відвідав батьківщину, побував у Києві, Львові, Харкові, Москві, Ленінграді. Після цієї поїздки побачила світ його книга "Інженерна освіта в Росії".

Через дев'ять років, на вісімдесят дев'ятому році життя, поховавши дружину та переїхавши до ФРН (там жила його старша донька Ганна Степанівна Хетцельт-Тимошенко), Степан Прокопович знову відвідав Україну. Найбільшу вітху принесли йому подорож до Ромен.

Сумщина з повним правом може пишатися вченим, людиною з непростю долею.

Ігор ЛИСИЙ

Київське хірургічне товариство

Ідея заснування Київського хірургічного товариства виникла ще в далекому XVII ст., коли природознавство і медицина почали активно розвиватися. Саме в цей час ідея створення добровільних наукових товариств, які б об'єднували як професійних вчених, так і численних "аматорів природи і лікарів", панувала у розвинутих країнах Європи і особливо в Німеччині.

У 1908 р. було організовано Київське хірургічне товариство. Цій події передували виникнення місцевих медичних товариств, у коло інтересів яких входила не тільки хірургія. Так, ще в 1784 р. Д. С. Самойловичем у Херсоні було засноване перше наукове медичне товариство. У 1840 р. наукове товариство лікарів було створено у Києві, 1849 р. – Одесі, 1861 р. – у Харкові. Ще до створення Київського хірургічного товариства в Україні працювали видатні хірурги В. О. Караваєв (1811-1898), Ю. К. Шимановський (1829-1868), С. П. Колісник (1842-1886), А. С. Яценко (1843-1887) та інші. Вони успішно співпрацювали в Київському товаристві лікарів. До нього належали К. М. Сапєжко, М. О. Рогович, І. В. Раузевиц, Б. С. Козловський, О. Л. Малиновський, які зробили дуже важливі відкриття в хірургії того часу. Слід згадати також О. Д. Павловського, який на кафедрі загальної хірургії організував антианаеробну лабораторію і приготував протидифтерійну сироватку, застосовував її при лікуванні хворих на дифтерію. Одним словом, діяльність Товариства лікарів у Києві ніби відкрила двері в хірургічну науку для наступних поколінь. У свою чергу, М. І. Пирогов заклав основи хірургічної школи в Україні і разом зі своїми учнями створив фундамент для її бурхливого розвитку.

Ідея заснування окремого хірургічного товариства належить Миколі Маркіяновичу Волковичу (1858-1928), академіку ВУАН (1928), доктору медицини, заслуженому ординарному професору (1914), зав. кафедрою шпитальної (1903-1911) і факультетської (1911-1923) хірургії, який першим в Україні об'єднав отіатрію і ларингологію в єдину клінічну дисципліну. Він дійшов висновку про необхідність

об'єднання хірургів для інтенсивного обміну думками і досвідом. Так виникла ідея організації Київського хірургічного товариства, але відразу здійснити її не вдалося. Протягом п'яти років йшла інтенсивна підготовча робота. Треба було мати велику силу волі, такт і авторитет, бути відданим ідеї, щоб об'єднати хірургів різних поглядів і течій. М.М.Волкович відповідав цим вимогам, його було обрано першим головою Товариства.

Київське хірургічне товариство складалося з лікарів, які бажали своїми науковими працями сприяти успіхам медицини в Росії та Україні. Члени товариства розподілялися на дійсних, почесних і кореспондентів. Членами-фундаторами вважалися особи, які підписали проект Статуту і внесли одразу не менше 10 крб. до каси Товариства. Дійсними членами були лікарі, які жили в Україні (і в Росії загалом) і виявили свої наукові спрямування.

Науковий доробок Київського хірургічного товариства дуже великий. Важко знайти галузь сучасної хірургії, в якій не працювали б його члени. Майже половина статей, підготовлених в ньому, була передрукована німецькою і французькою мовами в закордонних журналах.

Вагомий внесок зробили хірурги товариства і у становлення нейрохірургії, що як самостійна галузь хірургії почала розвиватися лише у другій половині 20-х років ХХ ст.

У середині 20-х років у Києві при психоневрологічному інституті і в психіатричній лікарні були відкриті нейрохірургічні відділення. В організації їх велика заслуга належить членові Товариства П.С.Бабицькому.

В 30-х роках ХХ ст. у самостійну галузь медицини виділилась у Києві дитяча хірургія. Однак ще раніше, у 1891 р., завдяки зусиллям професора педіатрії В.Є.Черкова, на базі Олександрійської лікарні, було організовано вперше в Україні дитяче хірургічне відділення, що значно розширювало можливості надання дітям хірургічної допомоги. У свою чергу на засіданнях Київського хірургічного товариства обговорювались питання дитячої хірургії. Особливо помітний внесок зробили члени Київського хірургічного товариства в розробку питань ортопедії та травматології. Запропоновані київськими хірургами модифікації остеопластичних операцій сприяли вдосконаленню цих галузей хірургії.

Отже, бачимо, що хірурги Києва, члени Товариства були на передових позиціях медичної науки і багато їхніх здобутків мають світове значення.

Павло БОГОНІС

Міжнародний історичний клуб

Конституція Іспанії

Іспанія — країна, яка має багаті й складні конституційні традиції. Перша конституція була розроблена кортесами ще 1812 р. під час опору французькій окупації. Історія Іспанії взагалі нараховує багато революційних подій, які, звичайно, впливали на появу актив конституційного характеру, хоч з державно-правової точки зору країна завжди тяжіла до монархічної форми правління.

Сучасна конституційна система бере початок 20 листопада 1975 р., від смерті Франко. Військово-фашистська диктатура була встановлена в результаті заколоту, що почався проти республіки у липні 1936 р. Конституційна легалізація режиму тривала майже 30 років і остаточне оформлення здобула лише 10 січня 1967 р. Смерть диктатора не спричинила суттєвих змін державного устрою, але наступні

уряди А.Наварро і особливо А.Суареса взяли курс на демократизацію суспільного життя.

15 червня 1977 р. почалося опрацювання нової конституції, яка була 6 грудня 1978 р. схвалена на референдумі. Основний закон відбив як іспанські традиції, так і нормативний досвід інших держав. В преамбулі та в перших її статтях були закріплені ідеологічні та політичні основи іспанської держави з повним запереченням франкістської моделі. В основу демократичного, соціального і правового характеру держави був покладений національний суверенітет, що належить іспанському народові, який делегує всі повноваження органів державної влади.

Узагальнюючий термін "іспанська нація" підкреслює єдність народу, історичну, культурну його спільність. Принцип національного суверенітету реалізується через участь іспанських громадян у політичному житті. Засобом вираження національної і культурної різноманітності країни стало проголошення принципу багатопартійності "в межах конституції та інших законів". 55 статей першого розділу (із загальної кількості 169) складають основний закон і присвячені правам, свободам і обов'язкам громадян. Конституція містить розроблену систему юридичних гарантій прав громадян. Конгрес депутатів обирається за пропорційною системою, а сенат – палата територіального представництва – за такою ж схемою, але кожна провінція має чотирьох представників, хоч деякі острови мають інше представництво.

Загалом Основний закон 1978 р. віддзеркалив тенденції конституційного розвитку повоєнної Європи. В той же час цей акт висвітлює і національні риси, виришує суто іспанські проблеми.

Дарина БОНДАРЕЦЬ

Байкар і лірик

Серед українських письменників першої половини XIX ст. помітне місце посідає талановитий байкар і лірик Євген Гребінка.

Народився Євген Павлович Гребінка у родині відставного штабс-ротмістра, дрібного поміщика на хуторі Убіжище, поблизу Пирятина на Полтавщині. Початкову освіту здобув удома і в 1825 р. вступив до 4-го класу Ніжинської гімназії вищих наук під прізвищем Гребйонкін (так забажав батько), яку успішно закінчив у 1831 р. Аттестат про закінчення цієї гімназії дорівнював університетському диплому і давав право на посаду чиновника вищого, 14-го класу.

Підбурений шовіністичним галасом і закликами бити повсталих поляків, Є.Гребінка в 1831 р. записався в офіцери Малоросійського козачого полку і вирушив у похід, але польське повстання було придушене.

Є.Гребінка виходить у відставку й повертається в рідне Убіжище, де провадить життя молодого провінційного дворянина. Він продовжує поетичну творчість, розпочату ще в гімназії, навіть дещо публікує. На початку 1834 р. Є.Гребінка їде в Петербург шукати долі. Йому пощастило: швидко влаштується на службу в Комісії духовних училищ Міністерства народної освіти, а згодом стає викладачем російської мови й літератури в Кадетському корпусі й інституті гірничих інженерів. Педагогом працював до кінця життя, бо літературна творчість не давала матеріального статку.

Приїхав Є.Гребінка в Петербург з невеликим поетичним запасом і зразу ж, у 1834 р., видав збірку (понад 20 байок) "Малороссийские приказки", повторив її ви-

дання в 1836 р. та видав переклад "Полтави" О.Пушкіна. Євгену Гребінці пощастило в Петербурзі, бо там на той час зібралась велика "Ніжинська колонія". Про своє враження він писав в одному з листів: "Петербург є колонія освічених малоросів. Всі установи, всі академії, всі університети переповнені земляками, при призначенні людини на службу малорос звертає особливу увагу як розумна людина".

Євген Гребінка "відзначався великою добродушністю", "був любимим усіма літераторами" (І.Панаєв) і тому швидко зблизився з відомими столичними діячами культури, познайомився з В.Жуковским, О.Пушкіним, І.Криловим, О.Кольцовим, молодим І.Тургенєвим.

На жаль, у Петербурзі Є.Гребінка припинив успішно почату творчість українською мовою. За 14 років написав лише дві байки і три ліричні поезії, до речі, найкращу в його спадщині "Українську мелодію" (Ні, мамо, не можна нелюба любити). Але любов до України і бажання служити їй у нього не згасли. Мабуть, найбільшою його заслугою перед українською літературою і перед усію Україною була участь у долі Т.Шевченка – викупі з кріпацтва, влаштуванні в художню академію, виданні "Кобзаря" 1840 р.

У 1838 р. Є.Гребінка організовує видання українських "Літературних додатків" до журналу "Отечественные записки" А.Краєвського. Не одержавши дозволу цензури, Є.Гребінка все ж у 1841 р. видав альманах "Ластівка". Активним помічником Є.Гребінки у підготовці альманаху був молодий Т.Шевченко, чим він хвалився в листі до Г.Квітки: "У мене є тут чудовий помічник – Шевченко, людина дивовижна".

Незважаючи на невдалу передмову Є.Гребінки "Так собі, до земляків", у якій змальовано сентиметально-ідилічну картину сільського життя на Полтавщині, альманах зіграв значну роль в українському літературному русі, бо там вперше були опубліковані п'ять нових творів Т.Шевченка: "Причинна", "Вітре буйний...", "На вічну пам'ять Котляревському", "Тече вода в синє море" і уривок з поеми "Гайдамаки", а також "Москаль-чарівник" І.Котляревського, дві нові байки й лірична "Українська мелодія" самого Гребінки та поезії В.Забіли, О.Афанасьєва-Чужбинського, переспів Л.Боровиковського "Зимового вечора" О.Пушкіна, поезії менш відомих Петра й Степана Писаревських, П.Кореницького та інших.

Євген Гребінка був українсько-російським письменником. Почав писати вірші рано. Збереглися і першими були надруковані в 1831 р. дві українські байки: "Будяк та Коноплючка" і "Пшениця" в "Українському альманасі" І. Срезневського, уривки з перекладу "Полтави" О.Пушкіна в "Московском телеграфе" та романтична балада "Рогадаєв пир" та ін.

Поетична спадщина Євгена Гребінки українською мовою становить 27 байок, 6 поезій та переклад "Полтави" О.Пушкіна.

Російською мовою Є.Гребінка написав понад сорок ліричних поезій, дві з яких стали популярними романсами: "Помню я еще молодужкой была" і "Очи черные, очи жгучие" та велику драматичну поему "Богдан".

Прозова спадщина становить понад сорок оповідань, повістей, два романи, більше десяти нарисів, літературно-критичні і театральні рецензії та огляди. У прозовій творчості Є.Гребінка пройшов шлях від сентиментально-романтичних "Рассказов пирятинца" до реалістичних повістей "натуральної школи", від наслідування М.Гоголя до самостійних творів.

Світогляд Є.Гребінки не відзначається чіткістю, у ньому поєднувались прогресивні й консервативні погляди на життя й суспільний устрій. До кінця свого короткого життя Є.Гребінка так і не зміг повністю позбутись рис поміщика-хуторянина, висловлених у передмові до "Ластівки". Він був відданий монархові, хоча гаряче любив рідну Україну. Євген Гребінка відмовився від творчості українською мовою, яка обіцяла йому значно більший успіх і визначніше місце в історії української літератури.

Ілля СКРИПНИК

Останнє питання останнього старшинського з'їзду

В останніх числах грудня 1763 р. в Україні-Гетьманщині завершив свою роботу старшинський з'їзд. Ніхто й гадки не мав, що він останній. У Петербурзі дуже не подобалася робота депутатів над зухвалим за висловом імператриці документом – "Проханням малоросійського шляхетства і старшин разом з гетьманом про відновлення різних колишніх старовинних прав Малоросії".

Адже саме в цей час російська імператриця обмірковувала плани скасування політичної автономії України та Прибалтики і хіба могла цариця прийняти "Прохання", де в першому пункті йшла мова про підтвердження Україні усіх тих прав і вольностей, які була надані від царя Олексія "під час підданства гетьмана Богдана Хмельницького", щоб вони "на вічні часи дотримані і збережені були без будь-якого порушення і в такому точно розумінні та силі як вони написані і укладені". Старшини домагалися також відновлення припиненої Петром I традиції укладення договірних статей між гетьманом та царем.

Наступні пункти конкретизували назрілі вимоги української політичної еліти:

- відновити право українського народу на вільне обрання гетьмана;
- узаконити в Україні щорічне скликання сеймів або генеральних рад "як для спільних наших постанов і справ, так і для порад у потребах малоросійського народу", які "повинні вирішуватися бути за більшістю голосів";
- запровадити вищу судову установу – трибунал, яка була б найвищою і остаточною судовою інстанцією в Україні, і лише справи "про втрату гідності та життя" старшин передавати на апеляцію російській імператриці (справа в тому, що тоді українці вважали Україну і Росію повністю окремими, а об'єднаними лише спільним підданством одному монарху);
- звільнити Гетьманщину "від безплатного утримання розквартированих військ", оскільки воно запроваджене "для скасування гетьмана Богдана Хмельницького пунктів" (це на практиці означало вимогу вивести російські війська з України);
- використовувати козаків виключно у військовій службі (а не як робочу силу на спорудженні укріплень);
- при залученні козацького війська до закордонних походів призначати йому "особливу платню";
- зрівняти українську старшину за "табелю про ранги" з російським чиновництвом та офіцерством (що не дозволяло б росіянам проявляти брутальну зверхність);
- створити комісію для розслідування образ, завданих старшинам велико-російськими офіцерами;
- відновити "генеральну лінію" між країнами, повернути Гетьманщині всі території, відібрані у попередні часи і за гетьманування Розумовського, а новозаселені українцями землі включати до складу України;
- відновити скасовані 9 років тому митниці на кордонах з Росією;
- не надавати іноземцям (а такими вважалися тоді й росіяни), "що ніяких послуг Малоросії не надали", земель та чинів;
- скасувати видачу з імперської казни грошей на утримання української адміністрації, відновивши старий порядок фінансування – за рахунок стягування ввізного та вивізного мита;
- повернути борги українському народу за побори і утримання російської армії під час останніх російсько-турецької та пруської воєн, а "на майбутнє... щоб все на готові гроші куповано було";
- за прикладом створених в іноземних державах університетів та гімназій і з такими ж привілеями запровадити і в Малій Росії.

Це лише ті пункти, які мали яскраве політичне забарвлення (казане стосується і останнього процитованого пункту. У промові на одному з попередніх старшинських з'їздів підкреслювалося: "Навчання як до освічення розуму, так і до утримання всіляких добрих порядків у державі більше за все сприяє; найкращі государі, полководці, градоначальники були філософи; належить нам турбуватися і про поширення наук у нашій Вітчизні").

Не чекаючи офіційного надходження документа, Катерина II розпочала заходи по скасуванню гетьманства. Якби цього документа не було, можливо Гетьманат проіснував би ще рік чи, можливо, й десять. Проте він був приречений, і російські імперські власті рано чи пізно знайшли б привід для його скасування. Але історична роль цього та подібних документів полягає в іншому – вони навчали й виховували, зміцнювали й надихали нових патріотів, які – прийшов час – відродили українську державу

Олексій СТРУКЕВИЧ

Дітям на радість

Кожна національна дитяча література має свого улюбленого казкового героя – відважного, розумного, дотепного й доброго. Англійські малята захоплюються Вінні-Пухом та Пітером Пенем, італійські – Піноккіо, чеські – Гурвінеком, російські – Мурзилкою, американські – Мікі-Маусом тощо.

Українським казковим героєм-символом став хоробрий хлопчик-квітка Барвінок – головний персонаж поодиноких мальованих історій, що час від часу з'являлися на сторінках одноіменного часопису, завдячуючи творчій уяві Б.Чалого та художника В.Григор'єва. Доклали своїх зусиль до створення цього образу й Павло Глазовий, Веніамін Росін і Юхим Чеповецький.

Датою справжнього мистецького народження Барвінка слід вважати 1958 р., коли він став головним героєм пригодницької казки-поєми Б.Чалого та П.Глазового "Про відважного Барвінка і коника Дзвоника", яка впродовж року друкувалася в часописі, а потім вийшла й окремим виданням.

Справедливий, відважний, глибоко традиційний і водночас сучасний герой сподобався українській діворі, став не лише візитівкою журналу, а й національним дитячим казковим героєм-символом.

Доля Барвінка, як і доля всякого справжнього лицаря, складалася нелегко. Хто лише не брався продовжити його художню біографію!

В.Росін написав прозову казку "Політ Барвінка на Місяць", де спробував за допомогою популярного персонажа викласти малечі знання про будову Всесвіту. В.Григор'єв, відклавши на час пензель, створив казку-повість "Слоновий зуб", схожу більше на жорстокий детектив, ніж на веселі пригоди улюбленця дівори. Врешті-решт Б.Чалий написав ще два твори про Барвінка – п'єсу-казку "Як Барвінок став героєм" (1966) та поему-казку "Як Барвінок та Ромашка у вирій літали" (1968). Обидва вони збагатили образ Барвінка, надали йому нового, глибшого звучання.

Глибоко фольклорний і водночас дуже злободенний, милий і відважний, веселий і мудрий Барвінок був і залишається казковим героєм-символом нашого краю й донині.

Свого часу цей образ широко використовували майже всі українські дитячі часописи, видавництва, теле- та радіопередачі. Гадаю, що й сьогодні він міг би прислужитися своєму народові. Адже справжні герої ніколи не зникають в забутті і, тим паче, ніколи не виходять з моди.

Наталія МАРЧЕНКО

Перекладачка Жюль Верна

Після довгих клопотань врешті отримано закордонний паспорт і Марії Олександрівні Маркович, знаній у Росії під ім'ям Марко Вовчок, можна вирушати у подорож по Західній Європі.

27 квітня 1859 р. Марія Олександрівна із сином Богданом у супроводі І. С. Тургенєва виїздить до Ковно, звідти до Кенігсберга і далі – в Берлін. Формально вона їде лікуватися. Насправді ж, ознайомитися з надбаннями західної культури.

За порадою Тургенєва письменниця побувала у Швейцарії, а восени перетнула Ла-Манш, щоб зустрітись у Лондоні з Герценом та Огарьовим. У “Колокола” з'явився ще один відданий автор – Марко Вовчок.

Як і кожного мандрівника, Марію Олександрівну вабив Париж. Та лише восени 1860 р. вона добирається до “столиці мистецтв”, де з допомогою Тургенєва швидко входить у літературні кола. Знаючи блискучі філологічні здібності письменниці, Іван Сергійович радить їй зробити переклади кількох власних оповідань і запропонувати їх французьким видавцям. Вибір падає на П'єра-Жюль Етцеля, в минулому відомого діяча Республіканського уряду.

Етцель зустрів Марію Олександрівну привітно. Так, він уже чув про Марка Вовчка і буде радий, якщо вона згодиться перекладати російською мовою книги його видавництва. А ще він пропонує їй співробітництво в новому часописі, який називатиметься “Журнал виховання й розваг”, де можна буде друкувати переклади з російської та власні твори...

Робота у видавництві Етцеля звела Марію Олександрівну з багатьма французькими письменниками. Був серед них і Жюль Верн, тоді ще не дуже знайий навіть у себе на батьківщині. Як співробітник журналу, де романи фантаста виходили першою публікацією, Марко Вовчок із задоволенням читала нові твори письменника.

Треба гадати, що Марія Олександрівна і Жюль Верн часто зустрічалися. Принаймні, згодом він скаже: “Як нікому я довіряю цій розумній, інтелігентній, освіченій жінці, яка так тонко відчуває й знає французьку мову...”

Якось, розповідаючи Етцелєві наскільки бідна дитяча література в Росії, Марко Вовчок запропонувала видати твори Жюль Верна в себе на батьківщині. Етцель підтримав її ідею. Згодився й Жюль Верн. Але за однієї умови: його книги перекладатиме Марія Олександрівна! Мало того, Жюль Верн дозволяє їй редагувати свої твори, вносячи на свій розсуд фрагментарні зміни.

Починається одна з найцікавіших перекладацьких сторінок творчості Марка Вовчка. В її особі французький письменник знаходить чудового інтерпретатора, якому підвладно передати не тільки його легкий стиль, а й зберегти гумор, інформативну насиченість.

Через сім років Марія Олександрівна повернулася до Росії. З собою привезла і роман Жюль Верна “Англієць на Північному полюсі. Пригоди капітана Гартаса”. Відомий російський видавець Л. Шелгунов згодився видати його, і невдовзі

росіяни знайомилися з твором французького письменника. А на робочий стіл Марка Вовчка вже лягли номери “Журналу виховання й розваг” з публікацією роману “Діти капітана Гранта”. Марія Олександрівна захоплена літературною новинкою, передчуваючи, що ця книга належатиме до найулюбленіших дитячих творів. І не помиляється. Книга знайшла схвальний відгук не тільки серед читачів, а й у критиків.

У січні 1870 р. Марко Вовчок отримує від Етцеля лист із пропозицією перекласти новий роман фантаста “Плаваюче місто”. Але з таким розрахунком, щоб французьке і російське видання вийшли водночас. Що ж, вона згодна. Роман “Вісімдесят тисяч верст під водою” стає таким популярним, що видавець С. Звонарьов випускає його і вдруге.

Марко Вовчок належала до найдосвідченіших і найталановитіших перекладачів. У червні 1870 р. їй вдається добитися дозволу на видання журналу “Переводи лучших иностранных писателей”. У цьому популярному виданні першодруком з’явилося кілька романів, повістей та оповідань Жюль Верна, зокрема “Навколо Місяця”, “Мандрівка по Південній Африці”, “Відомі дослідники та мандрівники”. Жюль Верн завдяки перекладам Марка Вовчка стає одним із найпопулярніших у Росії іноземних письменників.

1873 р. Марко Вовчок знову побувала в Парижі. Радісною була її зустріч із Жюлем Верном. Того ж року в Петербурзі виходить “Подорож навколо світу за вісімдесят днів”, а ще через рік – два томи “Подорожі в країну хутрових звірів...”, а в журналі О. Афанасьєва-Чужбинського “Иностранная литература” – “Таємничий острів”. Кінець року ознаменувався для юних читачів появою “Повістей та оповідань” Жюль Верна, куди входять перекладені та відредаговані Марком Вовчком “Драма в повітрі”, “Старий годинникар”, “Дослід лікаря Окса”.

“Море, музика і свобода – ось що я люблю і що хотів би постійно виражати у своїх творах”, – скаже Жюль Верн. Він оспівуватиме це захоплено, щедро, розкриваючи перед своїми читачами світ добра, краси і невгамовного пошуку. Це завжди приваблювало в його творчості й Марка Вовчка.

Василь ТУРКЕВИЧ

Двісті років медичній академії

29 грудня 1798 р. був виданий указ імператора Павла I “...об устроении ... при главных госпиталях особого здания для врачебного училища і учебных театров”. Це розпорядження стало законодавчим актом для створення в С.-Петербурзі Медико-хірургічної академії, яка передбачала підготовку в Росії лікарів за повною програмою вищих медичних шкіл Західної Європи. Всі плани реформи медичної освіти Росії, навчальні програми, штати та навіть саму назву “Медико-хірургічна академія” запропонував голові медичної колегії, графу Васильєву, його найближчий помічник лікар Григорій Базилевич.

Весною 1799 р. будівельники приступили до зведення будинків. Один з них призначався для управління академії, гуртожитку та ідальні для студентів (нині – будинок управління Академії), а другий (на набережній Неви) – для аудиторій та навчальних кабінетів.

Складав кошторис і “наблюдал за постройкой” архітектор-італієць Антон Порто. Матеріали для будівництва підвозились зимовим шляхом – по замерзлій Неві. Ця грандіозна будівля й досьогодні є окрасою північної Пальмири.

Серед великої плеяди відомих світочів медичної науки, які працювали в імператорській медико-хірургічній академії в С.-Петербурзі і прославили державу про-

тягом XVIII – XIX ст., почесне місце посідають українські лікарі: Матвій Крутень, Сава Митрофанів, Осип Каменський, Петро Загорський, Данило Велланський (Кавунник), Ілля Буяльський, Григорій Базилевич, Степан Андрієвський.

Професію лікаря в С.-Петербурзькій Медико-хірургічній академії здобув і славетний український письменник Степан Руданський.

Серед 33 керівників Військово-медичної (Медико-хірургічної – з 1798 р. до 1808 р.) академії п'ять українців: П.А.Загорський (1803 – 1805 рр.), П.А.Наранович (1867 – 1869 рр.), А.І.Таренецький (1901 – 1905 рр.), А.Я.Данилевський (1906 – 1910 рр.), Ю.Л.Шевченко (з 1992 р.).

У Військово-медичній академії здобували освіту і набували професійної майстерності керівники всіх рангів, які очолювали військово-медичну службу колишнього Радянського Союзу під час Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.

У Збройних Силах незалежної України плідно працюють вихованці та колишні співробітники Санкт-Петербурзької Військово-медичної академії.

Ярослав РАДИШ

Відродження біографічних досліджень в Україні

У колах української інтелігенції біографічні дослідження були започатковані ще у другій половині XIX ст. У цей же час зародилася й ідея створення Українського біографічного словника. Проте неодноразові спроби відродити історію та культуру України в портретах її видатних діячів, а по суті створити своєрідну візитну картку українського народу, не увінчувались успіхом, оскільки в недемократичній, багатонаціональній, царсько-радянській імперії панівні верстви неприхильно ставилися до укладання біографічних збірок підлеглих народів: якщо і готувалися подібні видання, то об'єктами їх здебільшого були особи, які визнавалися офіційною владою за “прогресивні”, “демократичні”, “революційні” тощо. Інші діячі або замовчувалися, або паплюжилися, або взагалі заборонялося згадувати їх імена. Таким чином прославлялася історія і культура панівного проімперського російського народу та принижувалась історія і культура поневолених народів. Відбувалося повне знеосіблення їх історії, в тому числі й української.

Однак із кризою комуністичної ідеології та розпадом СРСР були створені сприятливі умови для вільного розвитку країн пострадянського простору. Розбудова української незалежної держави, доступове витравлення зі свідомості народу рабської психології, утвердження в його житті загальнолюдських, громадянських цінностей, а також подвижницька діяльність учених Всеукраїнської академії наук у 20-ті роки, патріотів-ентузіастів і дослідників у 60-80-ті роки, які в тяжкі часи тоталітарного режиму мріяли про кращу долю України і наполегливо працювали вже тоді на її незалежність, створили певні передумови для відродження системних біографічних досліджень в Україні. На базі найбільшої в державі Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського НАН України, що входить у першу десятку бібліотек світу, де зосереджені 13-мільйонні фонди біобібліографічної інформації, був створений у 1993 році науково-дослідний відділ, а на початку 1994 року Інститут біографічних досліджень як загальнонаціональний науково-дослідний біографічний центр України.

Колективом Інституту біографічних досліджень особливе значення в сучасних умовах приділяється підготовці Українського біографічного словника як основи, навколо якої розгортаються біографічні студії в центрі та регіонах і консолі-

дуються зусилля науковців, громадських діячів, товариств, об'єднань, архівних, освітніх і дослідних установ і бібліотек в Україні та за її межами над реалізацією цього грандіозного загальнонаціонального проекту.

З метою створення науково-теоретичних та організаційно-методичних засад цього фундаментального видання Інститутом розроблені та опубліковані у збірнику наукових праць "Українська біографістика" основні критерії відбору до УБС, структура його іменного покажчика, методичні поради автору та редактору, анкета для опитування сучасників, приблизні зразки біографічних статей про діячів із різних сфер людської діяльності.

Український біографічний словник буде вміщувати десятки тисяч біографій діячів кількох різних рівнів: від постатей світового масштабу до порівняно маловідомих осіб. Вони репрезентуватимуть різні регіони, в т.ч. і понад 50 національних меншин України, українську діаспору, імена відомих мислителів, громадських політичних діячів, науковців і митців інших держав і народів, які перебували в Україні лише епізодично або й ніколи не ступали на українську землю, проте своїми ідеями, духовними здобутками справили вплив на духовне життя української громадськості чи й безпосередньо сприяли українському національному відродженню, досліджували, популяризували та підтримували українську культуру за кордоном.

Визначні постаті будуть відібрані всі, а з рядових – ті, які служили або служать прикладом для діячів певної сфери діяльності та їх здобутки отримали визнання. Отже, УБС буде орієнтуватися не лише на висвітлення всіх видатних персоналій, а й на біографії досі невідомих або маловідомих осіб, чия діяльність носила локальний характер, оскільки зусиллями саме цих скромних і малопомітних на фоні загальної історії місцевих діячів творилася і твориться матеріальна та духовна культура українського народу.

Таким чином, в багатотомному Українському біографічному словнику будуть представлені архітектори, актори театру та кіно, композитори, музиканти, режисери, письменники, художники, літературознавці, вчені, конструктори, модельєри, священослужителі, ювеліри, історики, журналісти, юристи, військові діячі, філософи, політики, урядовці, соціологи, космонавти, розвідники, спортсмени, економісти, фінансисти, виробничники, аграрії, екологи, працівники освіти, громадських і молодіжних організацій.

Видання Українського біографічного словника не лише заповнить істотну прогалину в українознавстві, але і сприятиме популяризації України у світі через призму її кращих представників.

Розпочата підготовка першого тому УБС на літери "А" та "Б", продовжується укладання реєстру імен УБС на всі літери алфавіту.

Очевидно, що таку справу складно реалізувати в умовах фінансового дефіциту, що нині існує в Україні. Проте колектив Інституту біографічних досліджень здобуває нині певні кошти для цієї роботи і звертається до представників української інтелігенції з проханням підтримати цей масштабний загальнонаціональний науковий проект порадами та безпосередньою участю в укладанні реєстру імен УБС і підготовці окремих біографічних статей.

Віталій ЧИШКО

Талант і крила, віддані Україні

Будівничий українських збройних сил часів Української Народної Республіки генерал-хорунжий Віктор Павленко – один з чільних діячів змагань за українську державність. Перспективний офіцер, начальник авіації та повітряної охорони ставки Верховного головнокомандуючого російської армії в Могильові у роки першої світової війни міг розраховувати на блискучу кар'єру. Але молодий підполковник авіації обрав своєю долею служіння відродженню української державності, будівництву її армії й авіації.

Віктор Павленко народився в 1888 році на Кубані. Нашадок славних лицарів-запорожців ріс і виховувався в любові до української землі. Навчаючись в піхотному юнкерському училищі, захопився дуже модним тоді авіаційним спортом і вирішив стати військовим авіатором. Після закінчення в 1909 році училища поступив до Качинської летунської школи у Севастополі, по закінченні якої служив у різних авіаційних частинах. З вибухом першої світової війни—В.Павленко на фронті. Талант і здібності авіатора були помічені. Імператор Микола I підвищив його у званні до підполковника і призначив на посаду начальника протиповітряної оборони ставки в Могильові.

Але вибухнула революція. У Києві постала Центральна Рада. Як щирий український патріот В.Павленко прибув до української столиці і взяв активну участь у створенні найбільших збройних формувань, зокрема I-го Українського Козачого полку ім. Б.Хмельницького. У травні 1917 року В.Павленко разом з М.Міхновським та однодумцями бере активну участь у підготовці та проведенні I-го Всеукраїнського військового з'їзду, на якому його обрали до складу Генерального Військового Комітету та Ради Військових Депутатів, що стала складовою частиною Української Центральної Ради. У її засіданнях В.Павленко брав найактивнішу участь.

Втілюючи рішення II-го Всеукраїнського військового з'їзду про створення при вищих установах Російської держави українських представництв, Центральна Рада призначає В.Павленка своїм представником у ставці Верховного головнокомандуючого. До повноважень представника входило підтримання зв'язків між Ставкою і Центральною Радою та сприяння українізації військових частин. Користуючись авторитетом та давніми зв'язками у ставці, Павленко доклав чимало зусиль для українізації трьох корпусів Південно-Західного фронту. У вересні 1917 року він очолив делегацію Києва і домігся від головнокомандуючого військами Росії генерала Духоніна переводу ряду українізованих частин в Україну.

У листопаді В.Павленко прибув у Київ для участі в роботі III-го Всеукраїнського військового з'їзду.

14 листопада, після втечі від більшовицького повстання штабу Київського військового округу, його призначають командувачем КВО. З перших днів діяльності на новій посаді В.Павленко проявив великий організаторський хист у будівництві української армії. За його наказом почалося формування двох сердюцьких дивізій під командуванням підполковника Ю.Капкана і генерала О.Грекова загальною чисельністю 12 тисяч чоловік, чим було започатковано створення гвардійських частин української армії у новітній час. В.Павленко особисто укомплектував два авіазагони у складі 24 бойових літаків та 4 дирижаблів. Водночас наполегливо боровся за зміцнення дисципліни і порядку у військових частинах округу, домігся введення нового однострою й українських відзнак. Але не всім була до вподоби енергійна діяльність нового командувача КВО. Почалися

на В.Павленка в пресі, його ініціативи зазнавали нищівної критики з боку соціалістично настроєних керівників Генерального Секретаріату Військових Справ. Через помилкову воєнну доктрину Центральної Ради і уряду УНР на чолі з В.Винниченком було загальмовано справу створення власної регулярної армії. За таких обставин С.Петлюра 13 грудня усунув В.Павленка з посади, а сформовані ним частини були розпушені. В.Павленко стає командувачем авіацією Армії УНР.

У лютому 1918 р. В.Павленко разом з Центральною Радою вимушений був залишити Київ. Після повернення до столиці знов узявся до роботи. Розробив план організації української авіації, ним були створені корпусні авіазагони, що мали в своєму складі від 4-х до 8-ми літаків.

Як фахівця з авіації В.Павленка шанував і гетьман П.Скоропадський. За його правління В.Павленко створив 16 авіазагонів, що мали півтисячі літаків.

За Директорії командувач авіацією продовжував плідну діяльність. Проте авіація УНР зазнала великих втрат у ході антигетьманського повстання та наступу більшовицьких військ. З 16-ти авіазагонів лишилося 4. Незважаючи на складні умови війни з більшовицькою Росією, В.Павленку вдалося відновити авіацію УНР. Крім того, 60 літаків було передано Галицькій армії В.Павленко сформував 4 летунські полки, ескадру бомбовозів, розпочав організацію летунської школи. На фронті авіація вела повітряні бої з польськими літаками, бомбила ворожі пункти, діставала розвідувальні відомості, перевозила дипломатичну пошту, медикаменти тощо. Наприкінці 1919 р. в армії залишився лише один Кам'янець-Подільський авіазагін: два полки по 18 літаків. Під час катастрофи Армії УНР переважна більшість авіації була знищена або потрапила до рук більшовиків та поляків. Сам В.Павленко опинився в польському полоні.

У 1920 р. Павленко знову взявся за будівництво української авіації. У той час у нього було всього кілька літаків із згадуваного Кам'янець-Подільського авіазагону. Вони брали участь у боях протягом червня-вересня 1920 р. Цього ж року В.Павленка було підвищено до рангу генерал-хорунжого.

Після переходу Армії УНР за Збруч у кінці листопада 1920 р. генерал був призначений віце-міністром військових справ. Хоча про авіацію вже не могло бути й мови, В.Павленко створив у Видгощі летунську школу Армії УНР, в якій навчалося 30 курсантів. Деякий час перебував у таборі для інтернованих Каліша, потім поневірявся в складних умовах емігрантського життя. У 1926 р. (за іншими відомостями 1928 р.) генерал, піддавшись на політику так званої українізації в Радянській Україні та скориставшись амністією, що була обіцяна колишнім воюючим УНР, повернувся на Батьківщину. Подальша доля будівничого української авіації маловідома. Оселившись на Кубані, В.Павленко начебто працював сторожем у колгоспі й помер під час голодомору у 1932 р.

Володимир КОРНЕЛЮК

Редакція щорічника щиро вдячна Оксані Башук-Гепбурн (УКАН)
за організацію збору коштів
на видання "Історичного календаря" в Канаді та США

На видання календаря зробили благодійні внески:

Українська канадійська асоціація бізнесменів та професіоналів;

Володимир Гуда ;

Кредитна спілка "Будучність";

Мелана Жила, Оксана Башук, Оксана і Ярослав Соколики (Канада),

Єпископ Олександр Биковець (УАПЦ соборноправна, Детройт, США)

Смерть від радості

Кажуть, що від щастя не помирають. Але історія з цим не погоджується. Від надмірної радості померли:

... Цар Ксеркс – від сміху.

... Софокл – під аплодисменти натовпу на його честь.

... Племінниця Лейбніца – коли знайшла на смертному ложі свого дядька шістсот тисяч франків.

Врятувалася одна людина

5 грудня 1664 р. біля Кале потонуло англійське судно "Меней". Врятувався лише один чоловік на ім'я Хьонг Вільямс. Рівно через 221 рік, 5 грудня 1885 р. біля острова Мен потонула англійська шхуна і врятувався лише один чоловік на ім'я... Хьонг Вільямс.

Зауваження Піфагора

Відомий давньогрецький математик Піфагор одного разу був присутній на змаганнях стрільців із лука. Помітивши, що стріли летять куди завгодно, але тільки не в ціль, учений підійшов до мішені й сів там, пояснивши:

– Не бачу спокійнішого місця! – і продовжував розв'язувати якусь математичну задачу.

Надійно заховав

Видатний датський фізик, лауреат Нобелівської премії Нільс Бор вимушений був рятуватися від гітлерівських окупантів і 1943 р. виїхав із Копенгагена. Він не ризикнув взяти з собою золоту Нобелівську медаль – і розчинив її у царській горілці, а пляшку заховав у своїй лабораторії. Повернувшись додому після війни, він виділив хімічним шляхом золото і замовив медаль заново.

Багатодітні батьки

Хто читав Біблію, мабуть, звернув увагу: біблійські персонажі були багатодітними. Якщо вірити Книзі Суддів, у Іаїра було тридцять самих лише синів, не рахуючи дочок. А суддя Гедеон мав сімдесят одного сина, знову ж таки, не рахуючи дочок.

Ці дані могли б здатись малоймовірними. Але ж врахуємо, що в давнину на Близькому і Середньому Сході володарі та заможні люди мали гареми. То ж від багатьох дружин мали й багато дітей. От і стає зрозумілим, що багатодітність біблійських царів та суддів цілком у дусі тодішньої епохи. Скажімо, єгипетський фараон Рамзес II мав 111 синів і 68 дочок. А найбільше потомство мав серед історичних осіб султан Маулі Ісмаїл з північноіндійської династії Великих Моголів, який правив у XVII ст. Кілька сотень дружин подарували тому монарху 548 синів і 340 дочок!

Атлас-велетень

У міській бібліотеці Берліна зберігається найбільший у світі географічний атлас, розміром 170 на 100 сантиметрів, а зроблено його було у XVII столітті. Атлас-велетень складається з 35 настінних мап, а важить 175 кілограмів.

*Переписав
Віктор НЕВГОД*

Свідки та судді часу

Потреба вимірювати час так само стара, як і наша цивілізація. У Єгипті за тринадцять сторіч до народження Христа вже існував сонячний годинник. Єгиптяни створили також і водяний годинник. Після того, як люди навчилися виготовляти скло, з'явився піщаний годинник, у якому пісок з верхньої склянки пересипався до нижньої протягом доби. Ці годинники, що називалися клепсидрами, використовували греки.

Час, коли з'явився механічний годинник, точно не відомий. Одні дослідники стверджують, що його винайшов у IX ст. паціфік з Верони, інші вказують на бенедиктинського ченця Герберта з Аврільлака (935-1003).

У XV столітті в Італії годинники з'являються в оселях заможних людей. А 1511 рік став часом революції в конструкції цих механізмів – були виготовлені перші кишенькові зразки. Їх автор – Пітер Вінлейн із Нюрнберга. В XVI столітті годинники почали носити на шиї. Пишно оздоблені дорогоцінним каменем, вони більше свідчили про заможність власника, ніж задовольняли практичні потреби.

Перший кишеньковий годинник у формі яйця зробив Пітер Хенклейн. Це був досконалий механізм, що міг працювати 40 годин, не потребуючи заводу. Один із найвідоміших виробів цього періоду є годинник, подарований польським королем Сигізмундом III папському нунцію Гаetano. Кожної години на циферблаті, виготовленого у формі храму, рухалися срібні постаті, які відтворювали процесію до базилики Св. Петра в Римі.

За польським часописом "Пшекруй"

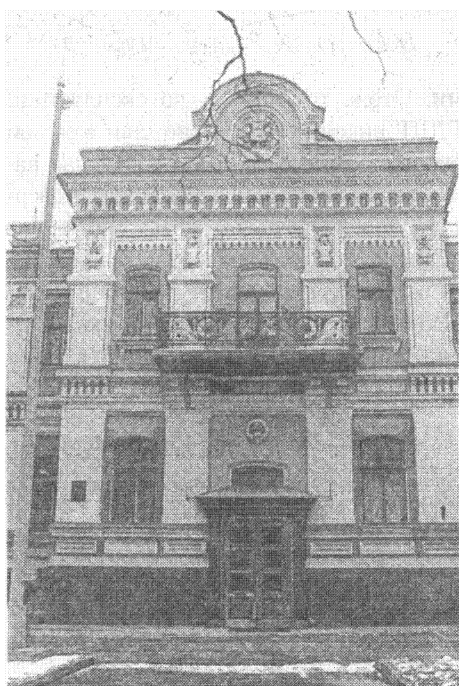

Юрій Логвин. "Козак Мамай"

Історичним будівлям – нове життя

Державна служба по обслуговуванню дипломатичного корпусу зарубіжних країн в Україні відзначила своє двадцятип'ятиліття. Виходячи із недавніх реалій часу, вона була створена спочатку для обслуговування виключно консульств соціалістичних країн, які представляли свої держави у Києві. З проголошенням незалежності Україна здобула новий статус в міжнародному спілкуванні. Одним за одним відкривалися в Києві посольства великих і малих держав, представництва ряду міжнародних організацій. Для їхнього обслуговування, допомоги дипломатичному корпусу Управління було реорганізоване у Генеральну дирекцію по обслуговуванню іноземних представництв

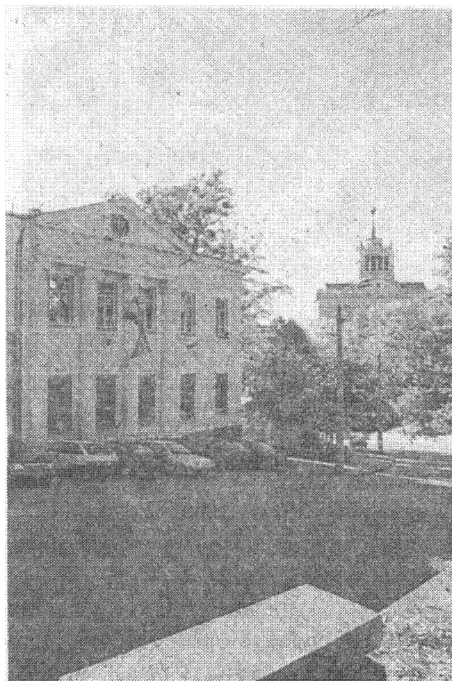
них професій, адже під опікою Генеральної дирекції понад 100 тис. квадратних метрів жилих і нежилих приміщень, станція технічного обслуговування автомобілів, автозаправна станція, супермаркет, інші торгові підприємства, залізнична та авіаційна каси, салони краси, пральня тощо.

Посольство

Китайської Народної Республіки

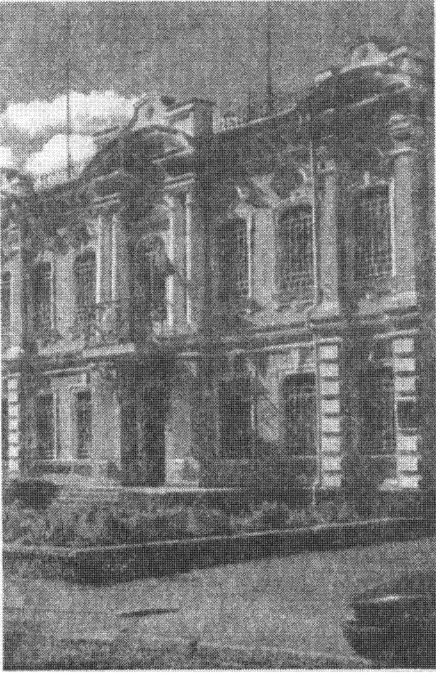
(ГДП). Зараз тут працює понад 500 співробітників найрізноманітніших професій—інженери, юристи, економісти, фахівці різних сфер служби побуту, висококваліфіковані робітники будівель-

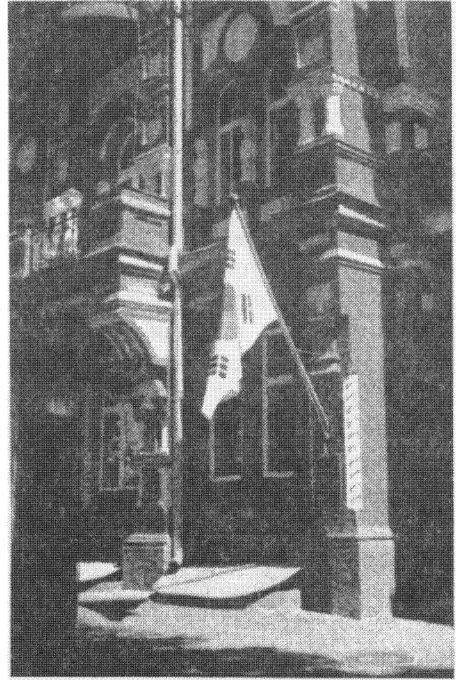
Посольство

Ісламської Республіки Іран

Проте, найголовнішою справою ГДП є забезпечення іноземних посольств респектабельними службовими і жилими приміщеннями. Тільки за останні роки такими приміщеннями було забезпечено 26 посольств, зокрема США, Російської Федерації, Бельгії, Швейцарії, Європейської комісії, Алжиру, Китаю, Ірану, Єгипту, Туреччини, Австрії, В'єтнаму та ін. Споруджується житловий будинок для дипломатів на вул. Старонаводницькій, ведуться реконструкції та будівництво посольств Молдови, Федеративної Республіки Німеччини, Ірану, Узбекистану, Іспанії,

Посольство Румунії

Посольство Республіки Корея

Грузії. Під опікою ГДПУ ведеться будівництво фешенебельного п'ятизрівкового готелю на вул. А. Тарасової, який влітку цього року має прийняти перших гостей, учасників наради Банку реконструкції.

Більшість дипломатичних представництв, як правило знаходяться в історичній частині Києва. І це не випадково. Адже посольство вважається екстериторією своєї держави. Тому воно займає окремі особняки, які є переважно історико-архітектурними пам'ятка-

ми. Отож, готуючи їх до експлуатації ГДП виконує одночасно дві важливі справи – робить їх придатними для належної експлуатації і, водночас, повертає їхню первозданну красу, історичне обличчя, збагачуючи відтак неповторну архітектурну красоту столиці суверенної і незалежної України, яка активно прокладає мости дружби і взаєрозуміння з усіма країнами світу.

Павло КРИВОНОС,
генеральний директор ГДПУ

Зміст

Олександр Омельченко. Слово до читачів

4

Вісень

<i>Юрій Мицик. Початок народного зрушення</i>	11
<i>Любов Чорна. Пер де Кубертен і відродження Олімпійських ігор</i>	13
<i>Анатолій Денисенко. Небеса і світ духів (Емануїл Сведенберг)</i>	14
<i>Петро Нестеренко. Велет історичного живопису (Василь Суриков)</i>	15
<i>Зинаїда Першина. Геродот Новоросійського краю (Аполон Скальковський)</i>	16
<i>Юрій Мицик. Французькому королю про Україну</i>	17
<i>Володимир Моренець. Солов'їна далечінь Володимира Сосюри</i>	18
<i>Василь Туркевич. Дослідник побуту предків (Орест Яневич)</i>	19
<i>Віктор Петренко. Григоріанський та юліанський календарі</i>	20
<i>Дмитро Василенко. Славетний богослов (Василій Великий)</i>	21
<i>За національний флот! (публікація Володимира Сергійчука)</i>	21
<i>Юрій Мицик. Три стихії (Микола Аркас)</i>	23
<i>Леонід Залізняк. Коли і як формувалася українська нація</i>	24
<i>Михайло Медуниця. Маловідома сторінка із життя Гната Юри</i>	26
<i>Віталій Сарбей. Всесвітньовідомий вчений-перекладач Біблії (Іван Полуй)</i>	27
<i>Петро Гуцал, Микола Ткачук. Публіцист, політик, учений-правник (Володимир Старосольський)</i>	28
<i>Тетяна Станішевська. Окинув поглядом ХІХ століття (Стендаль)</i>	30
<i>Віктор Рожанівський. Київське музичне училище</i>	31
<i>Віктор Рожанівський. Захоплений українською сценою (Яким Тартаков)</i>	32
<i>Тамара Старченко. Зорі негасимої світло (Джордж Байрон)</i>	34
<i>Володимир Качкан. Осавул української ідеї (Вячеслав Будзиновський)</i>	35
<i>Історичне розмаїття</i>	37

Лютий

<i>Іван Продан. На вівтар народу (Іван Богун)</i>	42
<i>Ілля Скрипник. Оповідач галицького життя (Тимофій Бордуляк)</i>	43
<i>Петро Гуцал, Микола Ткачук. Ратник за рідний люд (Володимир Барвінський)</i>	44
<i>Петро Гуцал, Микола Ткачук. Попередник Коперника і Галілея (Юрій Дрогобич)</i>	45
<i>Павло Усенко. Блаженний сер Томас (Томас Мор)</i>	46
<i>Іван Гошуляк. Ідеолог українського націонал-комунізму (Василь Шахрай)</i>	48
<i>Василь Туркевич. Семен Гулак-Артемовський... екстрасенс</i>	49
<i>Володимир Корнелюк. Лицар волі та честі (Тарас Боровець)</i>	52
<i>Степан Крижанівський. Старший брат Остапа Вишні (Василь Чеч'вянський)</i>	53
<i>Новий рік за місячним календарем</i>	53
<i>Любов Чорна. У "Бригідках"</i>	55
<i>Світлана Павленко. Перший напад печенігів на Київ</i>	56
<i>Петро Гуцал, Микола Ткачук. Дослідник Еллади з України (Федір Міщенко)</i>	59
<i>Петро Нестеренко. Джоконда</i>	60
<i>Леонід Залізняк. Від індоєвропейців українських степів до аріїв Індії</i>	62
<i>Історичне розмаїття</i>	63

Березень

<i>Сергій Водотика</i> . Невтомний краєзнавець Херсонщини (Віктор Гошкевич)	67
<i>Юрій Мицик</i> . Сподвижник Хмельницького (Іван Куцевич-Минківський)	69
<i>Олександр Ємченко</i> . Біоколіска Вернадського	70
<i>Світлана Павленко</i> . Останній гетьман Лівобережної України (Кирило Розумовський)	71
<i>Олександр Ємченко</i> . Серце Лівінгстона	72
Анатолій Денисенко. Історія стане наставницею народів (Тимофій Грановський)	74
Леонід Пилявець. Догматична система українського православ'я ("Зеркало Богословії" Кирила Транквіліона-Ставровецького)	75
Петро Скрипник. Навчитель (Володимир Антонович)	76
Микола Кучинський. Фундатор "Киевской старини" (Феофан Лебединцев)	78
Сергій Грабовський. Він так і залишився киянином (Микола Бердяєв)	79
Володимир Качкан. Зів'яв, мов непідлита мирта... (Олекса Грицюк)	81
Леонід Сапожников. Винахідник трамвая (Аполлон Піроцький)	82
Ірина Матяш. Зоря і смерть Катерини Грушевської	83
Похід Святослава на болгар (із книги М. Возняка)	85
Леонід Сапожников. Відкриття Генрі Бессемера	86
Тамара Старченко. Секрети улавленого норвежця (Генрік Ібсен)	88
Ніна Киструцька. Катеринославська губернска вчена архівна комісія	89
Історичне розмаїття	90

Квітень

<i>Петро Ротач</i> . Дні жаданої волі (Тарас Шевченко)	95
<i>Ірина Войцехівська</i> . Романтик із Саннісайду (Вашингтон Ірвінг)	98
<i>Інна Ільченко</i> . Благовіщення	99
<i>Ярослав Гордійчук</i> . Стихія життя - фольклор (Василь Верховинець)	100
<i>Олександр Машевський</i> . Охорона пам'яток у 1918 році	101
<i>Петро Нестеренко</i> . Художник тривожної долі (Франціско Гойя)	102
<i>Інна Ільченко</i> . Великдень	105
<i>Володимир Денисенко</i> . Писанки	106
<i>Омелян Коваль</i> . Вихователь волі і характеру (Григорій Ващенко)	106
<i>Василь Туркевич</i> . І визволитель, і реформатор, і кат (Олександр II)	108
<i>Юрій Мицик</i> . Заложник у хана (Тиміш Хмельницький)	109
<i>Симон Петлюра</i> . Пам'яті Коцюбинського	110
<i>Володимир Качкан</i> . Творець "духовного оружжя" (Василь Щурат)	112
<i>Іван Гошуляк</i> . Понад усе на світі він любив Україну (Олександр Зарудний)	113
<i>Іван Гошуляк</i> . Українська держава гетьмана П. Скоропадського	115
<i>Іван Гошуляк</i> . Перша конституція суверенної України	117
<i>Георгій Воронюк</i> . Легендами, мов хмарами, повіта... (Білгород-Дністровський)	118
<i>Василь Туркевич</i> . Нове призначення генерала (Михайло Кутузов)	120
<i>Леонід Залізняк</i> . Проблема давньоруської народності	122
<i>Володимир Денисенко</i> . Швейк живе, Швейк бореться (Ярослав Гашек)	124
<i>Віктор Киркевич</i> . Срібний вівтар	125
Історичне розмаїття	126

Травень

<i>Юрій Мицик</i> . Очевидець Хмельниччини (Юхим Єрлич)	130
<i>Юрій Мицик</i> . Битва під Жовтими Водами	132
<i>Ілля Скрипник</i> . Поет і лікар (Степан Руданський)	134

<i>Сергій Грабовський</i> . Син епохи антогонізмів (Карл Маркс)	135
<i>Юрій Мицик</i> . Корсунська битва	137
<i>Сергій Грабовський</i> . Йому боліла Іспанія (Хосе Ортегіа-і-Гассет)	138
<i>Юрій Мицик</i> . Розумів Богдана Хмельницького (Владислав IV)	140
<i>Ілля Скрипник</i> . Учасник "Руської трійці" (Яків Головацький)	142
<i>Ірина Войцехівська</i> . Київський період Віктора Васнецова	144
<i>Леонід Пилявець</i> . Вознесіння Господнє	146
<i>Молитва до святого Миколая</i>	147
<i>Юрій Краснощок</i> . Убивство в Роттердамі (Євген Коновалець)	147
<i>Сергій Грабовський</i> . Некоронований король Європи (Вольтер)	148
<i>Лариса Тарасенко, Наталя Околітенко</i> . "Дослухатися мови й життя народу" (Олександр Яната)	149
<i>Леонід Залізняк</i> . Від склавинів до першої Української держави.	151
Історична цитата	152
<i>Олександр Ємченко</i> . Чому Європа називається Європою?	153
<i>Володимир Гулько</i> . Автор першої військово-медичної енциклопедії (Яким Чураківський)	154
<i>Сергій Синюк</i> . Хто такий Василь Суразький	155

Червено

<i>Надія Миронець</i> . Людина трьох різних життів (Кость Буревій)	159
<i>Іван Гошуляк</i> . Президент Західно-Української Народної Республіки (Євген Петрушевич)	161
<i>Володимир Качкан</i> . Кременистою дорогою в терновім вінку (Ольга Дучимінська)	162
<i>Микола Шудря</i> . Оспіваний Шевченком (Іван Підкова)	163
<i>Володимир Погребняк</i> . Поет-лірик, поет-епік (Яків Щоголев)	164
<i>Валерій Старков</i> . Свідок язичництва	165
<i>Павло Усенко</i> . Слов'янський соборник (Зигмунд Сераковський)	166
<i>Степан Крижанівський</i> . Із харківської школи (Олександр Корсун)	167
<i>Анатолій Годзик</i> . Чорна рілля іззорана, білим тілом зволочена... (Битва на р. Снівода)	168
<i>Ніна Остапенко</i> . Сила любові (Еріх Ремарк)	170
<i>Микола Кучинський</i> . "Мій дух горить запалом неземним..." (Іван Стешенко)	171
<i>Валерій Старков</i> . Повертаючись на Батьківщину (Федір Вовк)	172
<i>Олександр Ємченко</i> . Останні слова Скотта	173
<i>Леонід Пилявець</i> . Замість автокефалії- автономія	174
<i>Петро Костюк</i> . Будівничий української армії (Мирон Тарнавський)	176
<i>Петро Скрипник</i> . Елітарне наукове товариство (історичне товариство Нестора Літописця)	177
<i>Василь Юричко</i> . Нашого цвіту по всьому світу	179
<i>Леонід Залізняк</i> . Київська Русь- праукраїнська держава	180
Історична цитата	183

Листо

<i>Юрій Мицик</i> . Гаряче літо 1648 року	188
<i>Ірина Войцехівська</i> . Проти течії (Жан Жак Руссо)	190
<i>Федір Кейда</i> . Гайдамацький ватажок Максим Залізняк	191
<i>Олександр Лазаревський</i> . Словник малоруської старовини	192
<i>Ірина Войцехівська</i> . Генерал- хорунжий Всеволод Петрів	193
<i>Василь Туркевич</i> . Композитор і страдник (Артем Ведель)	194
<i>Ніна Остапенко</i> . Незбагнений всесвіт Франца Кафки	196
<i>Леонід Тимошенко</i> . Апостол унії (Іпатій Потій)	197

<i>Григорій Тисяченко</i> . Валусьський указ був викликаний українським перекладом Євангеліє	198
<i>Артур Губар</i> . Українська православна церква в Канаді	199
<i>Олексій Пахучий</i> . Смерть гетьмана (уривок з роману "Юрась Хмельниченко")	200
<i>Анатолій Денисенко</i> . "Дотримуйтеся тиші! Агнон правдоє"	202
<i>Петро Гуцал</i> . Славні дочки січового стрілецтва (Софія Галечко, Олена Степанів)	203
<i>Ілля Скрипник</i> . "Щира дитина України" (Левко Боровиковський)	205
<i>Сергій Грабовський</i> . Борець проти одновимірності (Герберт Маркузе)	206
<i>Олексій Струкевич</i> . Історик-поет Семен Дівович	208
<i>Володимир Дубовчук</i> . Законодавець українського флоту (Володимир Савченко-Більський)	209
<i>Андрій Кречотень</i> . Автор "Золотої книги" (Дмитро Абрамович)	210
<i>Леонід Залізняк</i> . Етнічні процеси в Київській Русі	211
Історична цитата	213

Серпень

<i>Володимир Денисенко</i> . Хреститель землі української (великий князь Володимир)	218
<i>Ірина Матяш</i> . "Я в серці маю те, що не вмирає..." (Леся Українка)	219
<i>Валерій Сопілка</i> . Козацька твердиня на Хортиці	221
<i>Петро Гуцал, Микола Ткачук</i> . На чужині я жив Україною (Степан Смаль-Стоцький)	222
<i>Ольга Рутковська</i> . Маковея	224
<i>Юлія Лисюк</i> . "Європа піде під ярмо легко і без спротиву..." (заповіт Петра І)	225
<i>Микола Тимошик</i> . Подія всеукраїнського значення (відкриття Кам'янець-Подільського університету)	226
<i>Олександр Мукомела</i> . Політик, літературознавець... (Дмитро Донцов)	228
<i>Олександр Ємченко</i> . Земна обручка Лисянського і Крузенштерна	230
<i>Ольга Рутковська</i> . Спас	231
<i>Лідія Таран, Іван Мазур</i> . Українець європейської слави (Іван Лучицький)	233
<i>Олександр Шугай</i> . Голгофа Івана Багряного	235
<i>Олександр Мукомела</i> . Дипломат в екзилі (Максим Славинський)	236
<i>Віталій Сарбей</i> . Президент історичного товариства (Михайло Владимирський-Буданов)	238
<i>Ірина Войцехівська</i> . Літопис Лизогуба	239
<i>Сергій Махун</i> . Перший угорський король	239
<i>Роман Новосад</i> . Австрійський архікнязь – український полковник (Василь Вишиваний)	240
<i>Андрій Ковач</i> . Словацько-українські історичні взаємини	241
<i>Артур Губар</i> . Відзначення 950-річчя хрещення Русі-України в Польщі	243
<i>Леонід Залізняк</i> . Генеза білорусів та росіян	243
<i>Ярослав Радич</i> . Одеський лікар-державний бактеріолог Індії	245

Вересень

<i>Юрій Мицик</i> . Пилявецька битва	249
<i>Володимир Денисенко</i> . Великий мрійник (Джовані Кампанелла)	251
<i>Світлана Кистанова</i> . Розвіяні долі	252
<i>Віктор Пестриков</i> . Зафіксований звук	254
<i>Петро Гуцал</i> . Хоробрість і командирський хист (Сень Горук)	255
<i>Віктор Піснячевський</i> . "Народ з такою багатою душею..." (із спогадів про Льва Толстого)	256
<i>Микола Шудря</i> . Зустріч із Львом Толстим	258
<i>Петро Скрипник</i> . Будитель народного духу (Михайло Павлик)	258

<i>Василь Туркевич. Перший у Києві (театр)</i>	260
<i>Петро Гуцал, Микола Ткачук. Хорунжий народного прапора</i> (Михайло Галушчинський)	261
<i>Юлія Щегельська. Довгий шлях гривни</i>	262
<i>Артур Губар. Преподобномученик Макарій</i>	263
<i>Артур Губар. Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста Господнього</i>	264
<i>Степан Крижанівський. "Вік": антологія і видавництво</i>	265
<i>Валерій Сопілка. Античне місто України (Білгород-Дністровський)</i>	266
<i>Степан Крижанівський. Перше видання "Енеїди"</i>	269
<i>Тетяна Сокол. Всесвітній день туризму</i>	270
<i>Володимир Ляхоцький. "Українська культура" І. Огієнка</i>	272
<i>Історична цитата</i>	273
<i>Історичне розмаїття</i>	274

Мовтено

<i>Юрій Мицик. Соратник великого гетьмана (Ян Соколовський)</i>	278
<i>Юрій Мицик. Облога Львова</i>	279
<i>Іван Гошуляк. Західноукраїнська Народна Республіка</i>	281
<i>Микола Барбон. Храм Пустинного Миколи</i>	282
<i>Ярослав Коляда. Сонцесяйний композитор (Віктор Косенко)</i>	284
<i>Лідія Орел. Найвідоміше село в Україні (Моринці)</i>	285
<i>Віктор Шатаєв. Прокладав залізні магістралі (Олександр Бородин)</i>	286
<i>Олександр Ємченко. Нільські автографи Ковалевського</i>	286
<i>Валерій Сопілка. Трипільські праміста</i>	288
<i>Леонід Пилявець. Другий Всеукраїнський собор УАПЦ</i>	291
<i>Ярослав Коляда. "Погас, мов свічка..." (Яків Степовий)</i>	292
<i>Сергій Грабовський. Борець проти тоталітарного соціалізму (Карл Каутський)</i>	293
<i>Лідія Орел. Свято Покрови</i>	295
<i>Сергій Сенюк. Книгозбірня волинського князя</i>	296
<i>Олександр Ємченко. Мертві і живі міста Петра Козлова</i>	297
<i>Тамара Старченко. Великий майстер трагедії (Юджін о'Ніл)</i>	298
<i>Наталія Околітенко. Істину не заборонити (Трохим Лисенко)</i>	299
<i>Ярослав Коляда. Поразка... І дорога в безсмертя (Жорж Бізе)</i>	301
<i>Артур Губар. Перший український православний журнал</i>	302
<i>Анатолій Денисенко. Найвизначніший "винахід" Альфреда Нобеля</i>	303
<i>Олексій Струкевич. Замість литовських - російські військові статуети</i>	304
<i>Сергій Грабар. Чернецтво</i>	305
<i>Історичне розмаїття</i>	309

Актопад

<i>Юрій Мицик. Облога Замосття</i>	314
<i>Сергій Павленко. Варфоломівська ніч України (знищення Батурина)</i>	316
<i>Леонід Мельник. Гетьман Іван Скоропадський</i>	317
<i>Іван Стадниченко. "Віддвіли вже давно..." (Микола Харито)</i>	319
<i>Володимир Лагода. Рідня Івана Котляревського</i>	320
<i>Анатолій Денисенко. Перший полтавський єпископ (Сильвестр Лебединський)</i>	322
<i>Андрій Гошуляк. Директорія Української Народної Республіки</i>	323
<i>Петро Гуцал, Микола Ткачук. Історик права (Оникій Малиновський)</i>	325
<i>Юрій Сторчак. Галицька твердия</i>	326
<i>Микола Чубук. Пісня серця (Михайло Парашук)</i>	327
<i>Тамара Старченко. Володарка химерного дару (Сельма Лагерлеф)</i>	328
<i>Ілля Скрипник. Характерник із Основи (Григорій Квітка-Основ'яненко)</i>	329
<i>Володимир Замлинський. Батько і син Бангиш-Каменські</i>	331
<i>Ірина Войцехівська. Трудар науки (Володимир Іконников)</i>	333

<i>Анатолій Денисенко. Консул Григорій Щербина</i>	335
<i>Петро Гуцал, Микола Ткачук. Знання за кордоном, забутий у нас</i> (Володимир Янів)	336
<i>Людмила Щербакова. Українці в Криму</i>	338
<i>Артур Губар. Митрополит Йосип Болгариневич</i>	339
<i>Володимир Ляхоцький. 80-річчя часопису "Освіта"</i>	339
<i>Вікторія Давидова. Європейський Союз</i>	341
<i>Історичне розмаїття</i>	343

Грудень

<i>Юрій Мицик. Вічно в пам'яті нащадків</i> (Значення Визвольної війни українського народу)	348
<i>Віталій Сарбей, Лідія Москвич. Джерелознавець (Орест Левицький)</i>	350
<i>Олексій Струкевич. Гетьманич-заручник (Петро Апостол)</i>	351
<i>Дарина Бондарець. Залишив у спадок першу "Граматику"</i> (Мелетій Смотрицький)	352
<i>Олексій Струкевич. Українські кров та піт у російсько-турецькій війні</i>	354
<i>Олексій Струкевич. Колегія "нижчої" генеральної старшини</i>	355
<i>Тамара Василенко. Великомучениця Варвара</i>	355
<i>Петро Гуцал, Микола Ткачук. Співець стрілецької звитяги (Левко Лепкий)</i>	356
<i>Галина Гримич. Енциклопедист суфійського вчення (Румі)</i>	358
<i>Віра Орел. На Андрія</i>	359
<i>Ігор Лисий. Українець – слава Америки (Степан Тимошенко)</i>	360
<i>Павло Богоніс. Київське хірургічне товариство</i>	361
<i>Дарина Бондарець. Конституція Іспанії</i>	362
<i>Ілля Скрипник. Байкар і лірик (Євген Гребінка)</i>	363
<i>Олексій Струкевич. Останнє питання останнього старшинського з'їзду</i>	365
<i>Наталя Марченко. Дітям на радість</i>	366
<i>Василь Туркевич. Перекладачка Жюль Верна (Марко Вовчок)</i>	367
<i>Ярослав Радиш. 200 років медичній академії</i>	368
<i>Віталій Чишко. Відродження біографічних досліджень в Україні</i>	369
<i>Володимир Корнелюк. Талант і крила, віддані Україні (Віктор Павленко)</i>	371
<i>Історичне розмаїття</i>	373
<i>Павло Кривонос. Історичним будовам – нове життя</i>	375

АВТОРИ:

М.Барбон, П.Богоніс, Д.Бондарець, Д.Василенко, Т.Василенко, С.Водотика, Г.Воротнюк, І.Войцехівська, Я.Гордійчук, А.Годзик, А.Гошуляк, І.Гошуляк, Г.Гримич, С.Грабар, С.Грабовський, А.Губар, П.Гуцал, В.Давидова, А.Денисенко, В.Денисенко, В.Дубовчук, О.Ємченко, В.Замлинський, Л.Залізник, І.Льченко, В.Качкан, Ф.Кейда, В.Кирикевич, Н.Киструцька, С.Кистянова, О.Коваль, А.Ковач, Я.Коляда, Ю.Краснощок, П.Кривонос, С.Крижанівський, А.Крекотень, П.Костюк, В.Корнелюк, М.Кучинський, В.Лагода, О.Лазаревський, Ю.Лисюк, І.Лисий, В.Ляхощький, І.Мазур, Н.Марченко, І.Матяш, О.Машевський, С.Махун, Л.Мельник, М.Медуниця, Н.Миронець, Л.Москвич, В.Моринець, Ю.Мидик, О.Мукомела, П.Нестеренко, Р.Новосад, Н.Околітенко, Н.Остапенко, Л.Орел, С.Павленко, О.Пахучий, З.Першина, В.Пестриков, В.Піснячевський, В.Петренко, С.Петлюра, Л.Пилявець, В.Погребняк, І.Продан, Я.Радиш, В.Рожанівський, П.Ротач, О.Рутковська, Л.Сапожников, В.Сарбей, Т.Свирида, С.Синюк, І.Скрипник, П.Скрипник, Т.Сокол, В.Сопілка, І.Стадниченко, В.Старков, Т.Старченко, Т.Станішевська, В.Сергійчук, Ю.Сторчак, О.Струкевич, Л.Тарасенко, Л.Таран, Л.Тимошенко, М.Тимошик, М.Ткачук, Г.Тисяченко, В.Туркевич, В.Чишко, Л.Чорна, М.Чубук, В.Шатаєв, О.Шугай, М.Шудря, Ю.Щегельська, Л.Щербакова, П.Усенко, В.Юричко

кольорові фоторепродукції
Валентина Ландаря

наукові консультанти:

П. Сохань, член-кореспондент Національної академії наук України
В. Борисенко, доктор історичних наук
І. Войцехівська, кандидат історичних наук
М. Держалюк, доктор історичних наук
В. Ляхощький, кандидат історичних наук
Ю. Мидик, доктор історичних наук
В. Полковенко, кандидат філологічних наук
Д. Степовик, доктор мистецтвознавства, професор богословія
О. Сушко, кандидат історичних наук
М. Тимошик, доктор філологічних наук
В. Чишко, доктор історичних наук

Редакція "Історичного календаря"
висловлює щирю подяку фонду ім. О. Ольжича
за підготовку комп'ютерного набору цього випуску альманаху.

“Історичний календар – ’98”

Випуск четвертий

Науково-популярний та літературний альманах

Головний редактор
А.В. Денисенко,
кандидат історичних наук

Перший заступник головного редактора
В.Д. Туркевич

Заступник головного редактора
С.В. Грабар

Відповідальний секретар
Л.Є. Мечова

Літературні редактори
Т.Д. Станішевська, Н.В. Черкаська

Технічний редактор
С.Г. Орлова

Художнє оформлення, комп’ютерна графіка
та оригінал-макет П.Г. Щегельського

Обкладинка Р.К. Пахолюка

Завідувач редакцією
Г.Т. Денисенко

Видавець: Генеральна дирекція по обслуговуванню
іноземних представництв у м. Києві

Засновник – Історичний клуб “Планета”.
Свідоцтво: серія КВ №2480. Тираж 7500 прим.

Адреса редакції: Київ-52, вул. Мельникова, 51;
для листів-Київ-34, абонементна скринька 32;
Тел.:213-79-48; 224 75 32

Формат 70x108/16. Папір офс. №1. Друк офсетний. Зам. 38-002.
Друкарня СП «Українська книга».
252053, Київ, вул.Тургенєвська, 38. Тел. 244-4860.

Шановні друзі!

Ви ознайомилися ще з одним випуском альманаху «Історичний календар», який провів вас знаменними датами не тільки української, але й світової історії. Наш щорічник знаходить широкий відгук у читачів — учителів і студентів, школярів і пенсіонерів, усіх, хто не байдужий до минулого. «Історичний календар» — книга для кожної родини.

Редакція підготувала до друку наступний п'ятий випуск щорічного альманаху, в якому анотовано близько двох тисяч історичних дат і буде представлено понад чотириста розповідей про видатних політичних, культурних, релігійних діячів, письменників, учених. Як і в попередніх випусках, цього разу про багато подій вітчизняної та світової історії читачі довідаються із альманаху вперше.

«Історичний календар» можна передплатити в усіх відділеннях зв'язку України.

Індекс 74200.

